**Eurasian Conference on
Language & Social Sciences**

June 27 - 29, 2018

Antalya, Turkey

proceeding book

Eurasian Conference on Language & Social Sciences

June 27 - 29, 2018

Antalya, Turkey

Tam metin bildiriler kitabı içeriğinin
tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

*The contents of this Proceeding Book
are solely those of the authors.*

© All rights reserved.

E-printed in September 2018

e-ISBN 978-605-9622-32-5

DOI: 10.35578/eclss.52759

No part of this book may be reprinted or reproduced
or utilized in any form or by any electronic, mechanical
or any other means, now known or hereafter invented,
including photocopying and recording, or in any form
of information storage or retrieval systems, without
permission from the publishers.

Web: <http://www.eclss.org>

Contact: contacts@eclss.org

ECLSS 2018
3rd Eurasian Conference on Language and Social Sciences
CRYSTAL PARAISO VERDE RESORT & SPA
Bogazkent, Belek, ANTALYA, TURKEY
June 27 – 29, 2018

ORGANIZING COMMITTEE

Maija BURIMA, Ph. D., LATVIA [Chair]
Hasan KARACAN, Ph.D., TURKEY [Co-Chair]
Eva EPPLER, Ph. D., UK
Kalbike Omirbaikyzy ESENOVA, Ph. D., KAZAKHSTAN
Nadejda AÇAN, Ph. D., RUSSIA
Beata BOROWSKA-BESZTA, Ph. D., POLAND

ECLSS 2018
3rd Eurasian Conference on Language and Social Sciences
CRYSTAL PARAISO VERDE RESORT & SPA
Bogazkent, Belek, ANTALYA, TURKEY
June 27 – 29, 2018

SCIENTIFIC COMMITTEE

Prof. Dr. Mark SZYMANSKI
Pacific University, USA

Prof. Dr. Maija BURIMA
Daugavpils University, LATVIA

Prof. Dr. Giuli ALASANIA
University of Georgia, GEORGIA

Prof. Dr. Baltabay ABDIGAZIEV
Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN

Prof. Dr. Janalik BALTABAEVA
Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN

Prof. Dr. Georgi GAGANIDZE
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, GEORGIA

Prof. Dr. Vadim KUZMIN
Ural Federal University, RUSSIA

Prof. Dr. Sema ETIKAN
Ahi Evran University, TURKEY

Prof. Dr. Kalbike Omirbaikyzy ESSENOVA
Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN

Prof. Dr. Olga Nosova VALENTYNOVNA
Kharkiv National University, UKRAINE

Prof. Dr. Abdullah KIZILCIK
Istanbul University, TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Nadejda AÇAN
Ural Federal University, RUSSIA

Assoc.Prof. Dr. Eva EPPLER
University of Roehampton, UK

Assoc.Prof. Dr. Semiha ŞAHİN
Dokuz Eylul University, TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Sholpan Myrzakasymovna SHUINSHINA
Institute of Secondary Education Altynsarin National Academy, KAZAKHSTAN

Assoc. Prof. Dr. Giovanni BORRIELLO
Università degli Studi della Tuscia / ITALY

Assoc. Prof. Dr. Zaharah HUSSIN
University of Malaya, MALAYSIA

Assoc. Prof. Dr. Rıza SAM
Uludag University, TURKEY

Assoc. Prof. Dr. Nagima Abzelbekovna ILIYASOVA
Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN

Assoc. Prof. Dr. Raygul RAHMETOVA
Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN

Assoc. Prof. Dr. Gulnur SMAGULOVA
Kazakh National Pedagogical University named after Abai Kunanbayev, KAZAKHSTAN

Assoc. Prof. Dr. Beata BOROWSKA-BESZTA
Nicolaus Copernicus University, Toruń, POLAND

Assoc. Prof. Dr. Hajjah Jariah Mohd JAN
University of Malaya, MALAYSIA

Assoc. Prof. Dr. Tornike SHURGULAIA
Georgian National University, GEORGIA

Assoc. Prof. Dr. Mashitoh MAHAMOOD
University of Malaya, MALAYSIA

Assoc. Prof. Dr. Raihanah Binti Hj AZAHARI
University of Malaya, MALAYSIA

Assist. Prof. Dr. Rouslan JALIL
University of Kentucky, USA

Assoc. Prof. Dr. Muhammet ÖZDEMİR
Katip Celebi University, TURKEY

Assist. Prof. Dr. Nurhodja Akbulaev
Azerbaijan Devlet İktisat Üniversitesi, AZERBAIJAN

Assist. Prof. Dr. Serkan TÜRKOĞLU
Gaziosmanpaşa University, TURKEY

Assist. Prof. Dr. Ercüment YILDIRIM
Kahramanmaraş Sutcu Imam University, TURKEY

Assist. Prof. Dr. Nino CHIABRISHVILI
Ilia State University, GEORGIA

Assist. Prof. Dr. Yusuf Ziyaettin TURAN
Uşak University, TURKEY

Assist. Prof. Dr. Ekin KAYNAK ILTAR
Akdeniz University, TURKEY

Dr. Katya DUNAJEVA
Eotvos Lorand University, HUNGARY

Dr. Marta R. JABŁOŃSKA
University of Lodz, POLAND

Dr. Mani Man Singh RAJBHANDARI
University of Johannesburg, Republic of SOUTH AFRICA

Dr. Alessandro PORROVECCHIO
Université du littoral Côte d'Opale, FRANCE

Dr. Rina Manuela CONTINI
Università degli Studi G. d'Annunzio Chieti e Pescara, ITALY

Dr. Paige WILLIAMS
University of Melbourne, AUSTRALIA

Dr. Wilkinson Daniel Wong GONZALES
National University of Singapore, SINGAPORE

Dr. Marek LUKÁČ
University of Presov, SLOVAKIA

Dr. Ljiljana Kaliterna LIPOVČAN
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, CROATIA

Dr. Bruno SURDEL
Renmin University, Beijing, CHINA

Dr. Salma HALIOUI
Brandenburgische Technische Universität Cottbus, GERMANY

Dr. Anantha Raj A. AROKIASAMY
Quest International University Perak (QIUP), MALAYSIA

Kardo Karim Rached MOHAMMAD
University of Human Development, IRAQ

Dr. Lazlo MARACZ
Universiteit van Amsterdam, The NETHERLANDS

Dr. Faizal AYOB
Victoria University, AUSTRALIA

Dr. Cosmin Tudor CIOCAN
Ovidius University Constanta, ROMANIA

Dr. Almaz Rafisovich GAPSALAMOV
Kazan Federal University, RUSSIA

Dr. Tahir ISLAM
The University of Science and Technology, CHINA

CONTENTS

Саадабадский пакт 1937 г.: как пример региональной политической интеграции в период между двумя мировыми войнами	1
Vadim A. KUZMIN, RUSSIA	
Degradation of address etiquette norms	6
Koblanova A.Zhanalik, KAZAKHSTAN	
Research Institutional Controls for Providing the Sustainability of Hospitals in Rotary Capital Operation Status	17
Buket DOĞRUER, Mahmut DEMİRBAŞ, TURKEY	
Ergenlerde İnternet Bağımlılığı: Depresyon ve Yalnızlığın Rolü	32
Özge AYAZSEVEN, Fulya CENKSEVEN ÖNDER, TURKEY	
Platon'da Bilgi: Theaitetos ve Devlet	50
Ufuk ÖZEN BAYKENT, TURKEY	
Yabancılar Türkçe Öğretiminde Kültür Aktarımının Önemi	61
Fatih YILMAZ, TURKEY	
Роль языка в процессе перевода	69
Umida KARİMOVA, Sultonova SAYYORA, UZBEKISTAN	
Activities for the use of Films in Teaching Foreign Languages	75
Fatih YILMAZ, Ayhan DİRİL, TURKEY	
Similarities and Differences of Proverbs in Kazakh, Turkish and English Languages	82
Shynar AUYELBEKOVA, KAZAKHSTAN	
Nakit Akış Oranları Temelinde Nakit Akış Tablosunun Finansal Analizi: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama	87
Kadir TUTKAVUL, TURKEY	
The Air Transportation and Performance Based Logistics: The Analysis of the Last Twenty Years	120
Ramazan ERTURGUT, Artuğ Eren COŞKUN, Mustafa Özer ALPAR, TURKEY	
Grek Mitolojisi Bağlamında Mit-Ritüel İlişkisi	127
Ahmet GÖZLÜ, TURKEY	
Internal motivation and organizational commitment at educational institution employees	138
Ortenca KOTHERJA, Marsela KOTHERJA, ALBANIA	
Internal Concepts of Speech Areas & What It Means For People to Speak Differently	152
Eva EPPLER, UK	
Көне түркі жазба ескерткіштері тілінің морфологиялық ерекшеліктері	168
BALTABAEVA Zhanalik K., KAZAKHSTAN	

Analysis of Metaphoric Perceptions Stated By Prospective School Counselors Regarding Importance of Career Ethics For Counseling Profession	177
Süleyman BALCI, TURKEY	
Considerations on the ‘Scandal’ Series in a Massified Society with Continuously Increasing Joyful Robots	186
Rıza SAM, TURKEY	
Şeyh Senusi’nin Milli Mücadele Dönemi’nde Anadolu’daki Güzergâhı ve Kronolojisi	200
Nagehan ELEMANA, TURKEY	
Avrupalı Türk-Müslüman Azınlığa Ait Gençlerde Ahlaki Olgunluk ve Dindarlık: Avusturya Örneği	216
Nurten KIMTER, TURKEY	
İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri İçin Ekonomi Laboratuvarı	238
Şakir İŞLEYEN, Yener ALTUN, Yıldırım DEMİR, TURKEY	
Problemli İnternet Kullanan Ergenlerin Ailelerine Verilen Eğitim Çalışması Konusundaki Görüşlerinin İncelenmesi	245
Özge AYAZSEVEN, Fulya CENKSEVEN ÖNDER, TURKEY	
Yükseköğretimde Stajın Önemi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Örneği	252
Şakir İŞLEYEN, Yener ALTUN, Yıldırım DEMİR, TURKEY	
Godwin Yasasında Çevrimiçi Tartışmaların Freni: Kültürel Bilinçdişi ve Tabular	260
Burcu KAYA ERDEM, Elif KARAKOÇ, TURKEY	
Sosyal Medya Reklamlarının Satınalma Davranışları Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi	275
Yusuf ARSLAN, Emre YILDIRIM, TURKEY	
İş Yerinde Siber Zorbalığın Mental İyi Oluş Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi	281
Aysun KANBUR, Engin KANBUR, TURKEY	
Kırgızistan Cumhuriyeti’nin Çarlık Rusya Hakimiyetine Girişinden Günümüze Kadarki Sosyal ve Ekonomik Yapısı	293
Remzi BULUT, TURKEY	
Çağdaş Sanatçılar Üzerinden Güncellenen Bazı Eski Resmetme Teknik ve Materyalleri-Münhasır Sanatsal Yaklaşımlar Etkileşimine Bir Örnek Olarak Paul Klee	302
Abdulsemet AYDIN, TURKEY	
Marina İşletmeciliğinde İlişkisel Pazarlama Uygulamalarının Sadakat ve Tavsiye Etme Üzerindeki Etkisi	319
Ali Ender ALTUNOĞLU, Ramazan ERBİLĞİN, TURKEY	
Activities for the Use of Poetry in Second/Foreign Language Classroom	335
Fatih YILMAZ, Ayhan DİRİL, TURKEY	
An Examination of the Mothers’ Acceptance and Rejection of Their Children According to Socio-Demographic Variables	345
Utku BEYAZIT, Aynur BÜTÜN AYHAN, TURKEY	

Presenteizm (İşte Varolamama) ile İşe Adanmışlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	360
Engin KANBUR, Aysun KANBUR, TURKEY	
Social and situational factors affecting the communicative strategy of dialect code-switching: Theories and Concepts	374
Azamat AKBAROV, KAZAKHSTAN	
Motivation in Tourism Industry	383
Cuneyt MENGÜ, TURKEY	
Kazak Halk Edebiyatında Mizahın Önemi	404
Janagül TURUMBETOVA, KAZAKHSTAN	
Descartes Felsefesinde Beden	411
Naciye ATIŞ, TURKEY	
Ankara Etnografya Müzesinde Bulunan Gazıyağı Lambaları	423
Halil ELEMANA, TURKEY	
A Literature Review of Dynamic Pricing in Sports	442
Mehmet ŞAHİN, TURKEY	
Kamu Yönetiminde İş Sürekliliği	447
Mehmet SARITÜRK, TURKEY	
Forecasting Attendance Demand of MLB Games by Neural Network	467
Mehmet ŞAHİN, TURKEY	
Banka Konut Teminat Oranlarının Proje Kredi Maliyetleri ve Mortgage Kredi Maliyetleri Alternatiflerinde Değişiminin Uygulama Örneği İle Tespit Edilmesi	471
Selim ÇAKIROĞLU, Mahmut DEMİRBAŞ, TURKEY	
Native English Speaking Adult Immigrants' Perceptions on the Acquisition of a Second Language	491
Yağmur RAMAN, Hanife BENSEN BOSTANCI, TURKEY	
Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Marka İmajı Açısından Önemi: Turkcell Örneği	508
Emre YILDIRIM, Yusuf ARSLAN, TURKEY	
Klâsik Şiirde Şâir, Anlatıcı, Ben ve Öteki	519
Ömer UYAN, TURKEY	
Articulation in Autistic and Down Syndrome Children Aged 3-6 Years	527
Ayşegül ÖZCAN VURAL, TURKEY	
Uygarlık ve Lojistik Performans: Bir Avustralya Okuması	534
Ramazan ERTURGUT, Artuğ Eren COŞKUN, Kadircan OKKAOĞLU, TURKEY	

Articulation Skills of Children with Autism Spectrum Disorder	555
Eda CAN, TURKEY	
Havalimanı Performansı'nın Lojistik Performans İçerisindeki Görüntüsü: Asya ve Avrupa Havalimanları Arasında Seçimli Bir İnceleme.....	564
Ramazan ERTURGUT, Mustafa Özer ALPAR, Artuğ Eren COŞKUN, TURKEY	
Assessment of Syntactic Complexity in Alzheimer's disease.....	575
Eda CAN, Gülmira KURUOĞLU, TURKEY	
Reflection of Emotional Dysfunctions in Schizophrenia on Language Use	586
Ayşegül ÖZCAN VURAL, Gülmira KURUOĞLU, TURKEY	
Основная тематика и мотивы стихотворений Раисы Ноевны Блох	595
Юлия Александровна ЯШАП, RUSSIA	
Kazak ve Türk Dillerindeki Renk İsimleri İçeren Atasözleri ve Deyimlerin Kültürel Dil Bilimi Açısından Karşılaştırılması	615
Altınış KURMANALI, KAZAKHSTAN	
Psychological features of Russian students who successfully study at online courses	625
Marina KLIMENSKIKH, Evgenia SKRIPOVA, RUSSIA	
Hindistan'da İngilizlere Karşı Malabar Sultanlarının Osmanlı Devleti'nden Yardım Talepleri.....	634
Berna KORUCU ÜÇÜNCÜ, TURKEY	
Linguistic Image of Mythological Worldview.....	643
Kalbike YESSENOVA, KAZAKHSTAN	
Uluslararası Ticaret ve Lojistik Performans: Dünya Bankası Lojistik Performans İndeksinde Başarılı Ülkelerde Bir Araştırma.....	650
Ramazan ERTURGUT, Artuğ Eren COŞKUN, Hüseyin Tamer HAVA, TURKEY	
Psikolojik Sözleşme İhlali, Duygusal Emek ve Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişki: Market Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama.....	666
Daimi KOÇAK, Gökhan KERSE, Mustafa BABADAĞ, TURKEY	
Örgütsel Adalet ile Örgütsel Özdeşleşme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi	677
Daimi KOÇAK, TURKEY	
Big Data Visualization: A Qualitative Study on Trust.....	686
Naciye GÜLİZ UĞUR, Aykut Hamit TURAN, TURKEY	
Hız. Aışe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Tartışması.....	696
Aws Abduljabbar Mohammed ALGBURI, IRAQ	
Feyyaz Kayacan'ın <i>Sığınak Hikâyeleri</i> 'nde Savaşın Toplumlar Arası Yarattığı 'Kin'in Bir Zihniyet Sorunu Olarak Sorgulanması.....	703
Kemal EROL, Özkan ÇETİN, TURKEY

Proceedings Book
Tam Metin Bildiriler Kitabı Сборник материалов
Сборник материалов Proceedings Book
Сборник материалов Proceedings Book
Proceedings Book Tam Metin Bildiriler Kitabı
Proceedings Book Proceedings Book Сборник материалов
Сборник материалов Tam Metin Bildiriler Kitabı
Tam Metin Bildiriler Kitabı **Сборник материалов**
Сборник материалов **Proceedings** Сборник материалов
Сборник материалов Tam Metin Bildiriler Kitabı
Сборник материалов Сборник материалов
Tam Metin Bildiriler Kitabı
Сборник материалов Proceedings Book
Tam Metin Bildiriler Kitabı Сборник материалов
Proceedings Book Tam Metin Bildiriler Kitabı
Сборник материалов

Саадабадский пакт 1937 г.: как пример региональной политической интеграции в период между двумя мировыми войнами

Vadim A. KUZMIN¹

Abstract

The quadripartite nonaggression pact signed on July 8, 1937 in the Saadabad Palace of the Iranian Shah in Tehran, which ended the long process of formation of a regional political group comprising Turkey, Iraq, Iran and Afghanistan, was named by the contemporaries, and later in the scientific literature, "Saadabad Pact". The mere fact of the formation in the Middle East of a political bloc of states at a time when the gradual "crawling" of mankind and individual states in World War II is of considerable interest to the historian. However, the history of the creation of the Saadabad Pact remained for a long time a little-known and weakly studied topic. Meanwhile, the tendencies towards rapprochement and cooperation in the relations of the countries of the Middle East are still in effect. In this regard, knowledge of the history of the emergence, existence and influence on international relations of regional groups such as the Saadabad Pact becomes important. The Speaker sought to clarify the prerequisites and reasons for the formation of the Saadabad Pact in the light of the development of international relations in the Middle East, to determine the stages in the formation of this regional grouping, to show the attitude of the great powers, especially the Soviet Union and Britain, to it, and clarify the role of its individual participants in the creation of the pact.

Keywords: Middle East, International relations, Policy, Pact, Turkey, Iraq, Iran, Afghanistan, the Soviet Union, Great Britain.

История создания Саадабадского пакта, получившего свое название по месту его подписания в Саадабадском дворце иранского шаха 8 июля 1937 г. до сих пор остается малоизвестной и слабоизученной темой. Между тем тенденции к сближению и сотрудничеству в отношениях стран Ближнего и Среднего

Востока действуют и в настоящее время. В этой связи важное значение приобретает знание истории возникновения, существования и влияния на международные отношения таких региональных группировок, как Саадабадский пакт¹.

¹ Ural Federal University, Yekaterinburg, Russia

¹ Подробно этот вопрос рассмотрен нами в кн.: Кузьмин В.А. Подготовка и заключение Саадабадского пакта 1937 г. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 1992.

Развитие международных отношений на Ближнем и Среднем Востоке в 20-е – 30-е годы XX века в значительной мере формировалось под воздействием глобальных, стратегических целей политики великих держав, прежде всего, таких, как Великобритания и Советский Союз, а также Италия, Франция и Германия. В то же время ближневосточный комплекс международных проблем оказывал известное воздействие на общий политический курс великих держав. Взаимопереплетение глобальных и региональных целей политики великих держав представляло собой сложный узел противоречий и тенденций, что существенно влияло на ход переговоров о Ближневосточном пакте, так в дипломатических кругах называли этот многосторонний договор до его подписания в 1937 г.

В истории переговоров о Ближневосточном пакте можно выделить два основных этапа. Первый охватывает период с мая 1928 г. по октябрь 1935 г., от начала переговоров о создании на Ближнем и Среднем Востоке многосторонней политической группировки государств до парафирования текста Ближневосточного пакта его тремя участниками. Второй этап охватывает период с октября 1935 г. по июль 1937 г., от парафирования пакта и начала переговоров о расширении состава участников до его окончательного подписания полномочными представителями Турции, Ирака, Ирана и Афганистана.

В течение всех этапов переговоров о Ближневосточном пакте на их ход и содержание оказывало свое влияние действие, как минимум, четырех взаимосвязанных факторов: 1) политики Советского Союза, стремившегося к сохранению и развитию со своими южными соседями дружественных отношений, основы которых были заложены в двусторонних договорах, подписанных в 1921 – 1927 гг.; 2) политики Великобритании, рассматривавшей страны Ближнего и Среднего Востока как важную сферу своих имперских интересов, как необходимое звено в системе коммуникаций со своей крупнейшей колонией – Индией, и стремившейся к сохранению и укреплению своего влияния в этом регионе; 3) политики фашистских держав – Италии и Германии, стремившихся к экспансии в страны Ближнего и Среднего Востока, созданию и укреплению здесь своего влияния, ослаблению позиций своих соперников и конкурентов, созданию плацдармов для последующей агрессии против этих и соседних стран; 4) интеграционных тенденций во внешней политике Турции, Ирана, Афганистана и ряда арабских стран, стремившихся к региональному сотрудничеству и координации своих действий на международной арене в целях создания и упрочения основ своей независимости и безопасности в условиях опасного обострения противоречий между великими державами.

Учет и анализ вышеуказанных факторов, изучение хода, этапов и

содержания переговоров о Ближневосточном пакте дают основания для ряда конкретных выводов. Инициатива создания пакта исходила от его участников, а не от Англии или СССР. Нападение Италии на Эфиопию не было одной из причин подписания пакта, как утверждают некоторые исследователи, хотя, несомненно, оно повлияло на ускорение хода переговоров о создании Ближневосточного пакта.

Характеризуя отношение к Саадабадскому пакту Советского Союза, следует признать, что источники не подтверждают тезис отдельных авторов о том, что СССР был против создания пакта. Выдвинув предложения о создании системы коллективной безопасности против агрессии, Советский Союз рассматривал Ближневосточный пакт о ненападении как возможный элемент этой системы и никогда открыто не возражал против Саадабадского пакта. Вместе с тем в Советском Союзе относились с некоторой настороженностью к созданию пакта, не исключая и опасаясь того, что он может приобрести при определенных обстоятельствах характер антисоветской группировки. Причинами таких опасений являлся известный отход некоторых участников Саадабадского пакта от политики дружбы, сотрудничества с СССР на международной арене и усиление влияния на политику отдельных членов Ближневосточной Антанты, как иногда называли Саадабадский пакт, со стороны Англии и Германии.

Неблагожелательную позицию в отношении проекта создания

Ближневосточного пакта заняло вначале британское правительство, посчитавшее названный пакт «лишним» и «ненужным». Особые возражения в Лондоне вызвали первоначальные планы инициаторов пакта пригласить в состав его участников как Великобританию, так и Советский Союз. В дальнейшем, по мере изменений в предполагаемом составе участников Ближневосточного пакта и усиления английского влияния, особенно через Ирак и Турцию, на процесс формирования пакта, отношение к нему британского правительства сменилось на одобрительное, что выразилось в прямой поддержке английской дипломатией усилий его организаторов на заключительном этапе подготовки Саадабадского пакта.

Интеграционные тенденции, лежавшие в основе сближения участников Саадабадского пакта, в течение 1921–1937 гг. были зафиксированы в более чем пятнадцати двусторонних и многосторонних договорах и соглашениях, нашедших свое отражение в тексте пакта о ненападении, подписанном 8 июля 1937 г. представителями Турции, Ирака, Ирана и Афганистана. Заинтересованность участников пакта в создании региональной группировки на Ближнем и Среднем Востоке объясняется, в частности, их общим стремлением упрочить свое положение на мировой арене и обезопасить свои границы в чреватой военными конфликтами международной обстановке того времени, в условиях падения престижа Лиги наций и неэффективности важнейших

положений ее Устава. Определенное значение в создании Ближневосточной Антанты имели лозунги исламской общности и солидарности.

На разных этапах переговоров о Ближневосточном пакте инициативную роль основной движущей силы таких переговоров брали на себя поочередно и с разной степенью эффективности все его будущие участники – Афганистан, Турция, Ирак и Иран. Вместе с тем несомненна решающая роль турецкой дипломатии в деле успешного завершения начатых переговоров о создании на Ближнем и Среднем Востоке региональной политической группировки. Именно через Турцию, а также связанный с Великобританией союзным договором Ирак, английская дипломатия пыталась оказывать влияние на содержание, характер и ход переговоров, завершившихся подписанием Саадабадского пакта.

Важная роль Великобритании в деле организации Ближневосточной Антанты была в то время очевидна для всех. В частности, болгарский посланник в Турции в своем сообщении в Софию 15 июля 1937 г. писал, что состояние англо-иранских и англо-иракских отношений «не позволяет допустить, что участие этих двух стран в Саадабадском пакте произошло без ведома и согласия Англии»². Зависимое от Великобритании положение Ирака было

продемонстрировано даже на самой церемонии подписания Саадабадского пакта, когда в соответствии с требованиями англичан министр иностранных дел Ирака прежде, чем поставить свою подпись под договором, сделал устное заявление о том, что обязательства Ирака по союзному договору с Великобританией сохраняют приоритет над его обязательствами по Ближневосточному пакту³.

Не исключали в Лондоне и возможности увеличения в будущем числа участников Саадабадского пакта. Весьма примечательно, что как раз 8 июля 1937 г., т.е. в день подписания пакта в Тегеране, еженедельник «Great Britain and the East» опубликовал интервью с находившимся в Англии с визитом наследным принцем Саудовской Аравии эмиром Саудом, который заявил, что «Британия – наш настоящий друг». Отвечая на вопрос английского журналиста, «планирует ли Саудовская Аравия присоединиться к Ближневосточному пакту», эмир Сауд сказал: «Такой пакт будет очень приветствуемым в Саудовской Аравии событием и получит наше благословение. Нет причин, почему мы, если нас попросят, не могли бы присоединиться к нему»⁴.

Можно согласиться с мнением авторитетного английского историка А.Тойнби, который писал, что с

² Централен държавен исторически архив. София. Донесение болгарского посланника в Турции от 15 июля 1937 г.

³ National Archives of Great Britain. Public Record Office. London. Foreign Office Papers 371/20786. E3891/398/65. P260.

⁴ Great Britain and the East. 1937. N 1363. P.55.

заключением Саадабадского пакта «вакуум между восточными границами Италии, юго-восточными границами Германии, южными границами Советского Союза и западными границами Британской Индии был заполнен четырьмя связанными между собой региональными пактами. Малая Антанта и Балканская Антанта были связаны общим членством Югославии и Румынии; Балканская Антанта и Ближневосточная Антанта – общим членством Турции; Ближневосточная Антанта и Арабская Антанта – общим членством Ирака»⁵. Справедливым, по нашему мнению, является утверждение А. Тойнби о том, что Саадабадский пакт был попыткой его участников предотвратить с помощью взаимных гарантий опасность своему существованию в тот период, когда соперничество великих держав возросло, а Лига Наций потерпела неудачу в обеспечении коллективной безопасности⁶.

⁵ Survey of International Affairs. L., 1936. P.803.

⁶ The World in March 1939. L., 1952. P.133.

MPHTI 0.02.19

Degradation of address etiquette norms

Koblanova A.Zh¹

*¹Abai Kazakh National Pedagogical University
Assistant Professor of Kazakh language theory and methodology department
Almaty, Kazakhstan*

Abstract

Improvement process of people's mutual relationship comes through etiquette norms and etiquette norms are implemented through etiquette formulas. Speech etiquette has its own characteristic features and norms, and the words belonging to speech etiquette have different types. Such words have become stereotypes, so communicator often uses these words according to their usage. Such specifications of speech etiquette indicate the social nature of value, including the stylistic differences.

Address words belong to category of words (speech) which regulate the social relationship of people. Of course, there are numerous types of address words. Even facing another, not to mention the man's name which is associated with the consumption of traditional culture has its own peculiarities. But along with the traditional culture of the population, in particular, the types that are not compatible with the spiritual culture of the nation are analyzed; the distortion of speech etiquettes therefore, indicates that in the periods of Russianized policy before independence.

In this regard, communicative function of address words implies: firstly, referring to someone; secondly, it is associated with social status of the addressee and the addresser; thirdly, the transition of people's names from address words to speech etiquettes in the course of communication is determined. In addition, people's names which are used as an address words are classified according to their cultural and semantic features, and they are analyzed by ethno-etiquette content.

Keywords. Norms of etiquette, word etiquette, address etiquette, addressee, addresser, social status, degradation, ethnos, traditional culture, language environment, linguistic situation, linguistic communication, communicative cohesion, etiquette skills.

MPHTI 10.02.19

ҚОБЛАНОВА А.Ж.¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ Қазақ тілі теориясы және әдістемесі
кафедрасының доценті, филология ғылымдарының кандидаты, Алматы қ., Қазақстан*

Қаратпа сөз этикеті нормаларының деградациялануы

Түйін сөз. Адамдардың өзара қарым-қатынасын реттеу этикеттік нормалар арқылы жүзеге асады, ал этикеттік нормаларға этикеттік сөз формулалары арқау болады. Сөз этикетінің өзіне тән нормалары мен ерекшеліктері бар және сөз этикетіне жататын сөздердің тілде сан алуан түрлері бар. Стереотипке айналған мұндай сөздер жиі қолданылады, сондықтан коммуниканттардың оларды талғап, таңдап қолдануына тура келеді. Мұндай ерекшеліктер этикет сөздерде мағына, стильдік өзгешеліктермен қоса әлеуметтік сипат барын аңғартады. Қаратпалар – адамдардың әлеуметтік қарым-қатынасын реттеп отыратын қоғамдық қызметі айрықша сөз (речь) категориясы. Әрине, қаратпалардың түр-түрі өте көп. Тіпті, басқасын айтпағанның өзінде, кісі есімінің қаратпа болып жұмсалудың дәстүрлі мәдениетпен байланысты өз ерекшеліктері бар. Бірақ осылардың ішінде халықтың дәстүрлі мәдениетімен, ұлттың рухани мәдениетімен үйлеспейтін түрлеріне тоқтала келіп, бұндай бұрмаланған, бұзылған тілдік этикеттердің тәуелсіздікке дейінгі кезеңдерде орыстандыру саясатымен байланысты болғаны талдап көрсетіледі.

Осымен байланысты қаратпа атауыштардың коммуникативтік функциясы аталмыш мақалада: біріншіден, кімге қарата айтылатыны; екіншіден, олардың адресант пен адресаттың әлеуметтік статусымен байланысты екені; үшіншіден, коммуникация барысында кісі есімдерінің қаратпа атауыш этикет сөзге көшуі талданып, айқындалады. Сонымен қатар қаратпа атауыш болып жұмсалатын кісі есімдері мәдени-семантикалық ерекшеліктеріне қарай топтастырылып, олардың этноэтикеттік мазмұны ашылды.

Тірек сөздер. Этикеттік норма, сөз этикеті, қаратпа сөз этикеті, адресат, адресант, әлеуметтік статус, деградация, этнос, дәстүрлі мәдениет, тілдік орта, тілдік жағдаят, тілдік коммуникация, коммуникативтік қажеттілік, этикеттік амал--тәсілдер т.б.

Қазақстан Республикасының Президенті – Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың рухани жаңғыру жөніндегі концептуалды идеясы қоғамдық санаға жаңа бір серпін берді. Бұл үрдіс, әсіресе, қазақ тілінің жазуын кирилшеден латын әліпбиіне көшіру туралы Президент шешімі мәдени жұртшылықтың тарапынан қызу қолдау тауып, жан-жақты, әралуан ой-пікір өрістетті. Қалың жұртшылықтың үніне құлақ асып, ден қоюға мүмкіндіктер жасалды. Латын әліпбиіне көшу советтік кезеңдегі әміршілдік-әкімшілдік жолмен емес, демократиялық ұстаныммен жүзеге асырылуда.

Өрине, қоғамымыздың рухани жаңғыруы жазу реформасымен шектелмейтіні мәлім. Рухани жаңғырудың негізі ана тілімізбен, дәстүрлі мәдениетімізбен тығыз байланысты. Рухани жаңғыру Елбасымыздың сөйлеген сөзінде айтылғандай, ана тілімізге, дәстүрлі мәдениетімізге табан тірейді. Шындығында, дәстүрлі мәдениетіміздің өмір сүру формасы – ана тіліміз, ондағы мәдени тілдік кодтар болып саналады. Қазақ тілі Ресей отаршылығы кезінде де, советтік дәуірде де орыстандыру саясатын бастан өткерді. Соның салдарынан ұлттық тілдің этикеттік жүйелері деградацияға ұшырады. Солардың бірі – этикеттік қаратпалар. Ұлттық сананың рухани жаңғыруында, әсіресе орыстандыру идеологиясының салдарынан болған ұлттық рухымызға жат қолданыстан арылу өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Егер түбі бір, тілі туыс түрік халқының сөз этикетіне назар аударсақ, олар өздерінің дәстүрлі мәдениеті мен ұлттық болмысына тән ерекшеліктерді жақсы әрі молынан сақтағаны байқалады. Сонымен қатар қазақтың дәстүрлі этикетімен жақын келетін паралельдер бар. Мысалы, түрік сөз этикетіндегі *Hayirly geceler!* – *Қайырлы түн!* *Iyi gunler!* – *(ugi күн!)* қай қазаққа болсын түсінікті көрінеді. Түрікте *ginaudin* десе, қазақта қуанышты сәтті *көзайдын* дейді. Түрік сөз этикетінде *dogum gunum kutlu olsun!* десе, бұрынғы қазақ дәстүрінде *туған күнің құтты болсын* дейді [1]. Бірақ қазіргі кезде орыс тілінен калька жасалған *туған күніңізбен* дейтін мәнсіз қолданыс көбейіп кеткен.

Мысалы, түрікше *vaу* (бай) «сый, құрмет» білдіретін сөз; сондай-ақ тілдік коммуникацияда ер адам есімінің орнына жұмсалады. Қазақтың бұрынғы дәстүрлі сөз этикетінде де солай болған. Ер адамға қарата айтылатын сөз де *бай–еке*, *мырза–еке* деген қаратпа этикет адресатқа деген құрмет нышанын білдірген. Бауырлас түркі халқының *вау*, *вей* этикеттік қолданысымен мән-мағына, мазмұны ұқсас. Алайда советтік кезеңде таптық идеология (классовая идеология) қысымының салдарынан *бай–еке*, *би–еке*, *мырза–еке* қаратпалары ығыстырылып, *жолдас* сөзі қаратпа этикет сөзге айналды. Жиындарда, көпшілік арасында сөйлеушілер, жеке адамға, көпшілікке *жолдас!*, *жолдастар!* деп тіл қататын болған. Алайда таптық идеология келмеске кеткенмен, қазіргі кезде бұл дәстүрлі этикеттік қаратпалар тілдік

санада тым көмескі болса да сақталып қалды.

Рухани жаңғыруда ең бірінші тіл қолданысымыздағы бұзылғанды жөндеу, бұрмаланғанды түзету болмақ. Қоғамдық санамыз әлі де болса, орыс этикетінің әсерімен болған *Пәленше Пәленшеевич, Түгенше Түгеншеевна; Пәленше Пәленшеұлы, Түгенше Түгеншеқызы* дегендерден арыла алмай келеді.

Таныс кісінің аты-жөнін әкесінің атымен тіркестіріп айту орыс халқының сөз этикетіндегі аса кең тараған ұлттық ерекшелік. Бұндай жағымсыз еліктеу мен солықтау әуелде қазақ қауымының кейбір әлеуметтік жіткерінің (қала қазақтарының, ана тілінен қол үзген қазақтардың) тілдік қарым-қатынасында қолданыла бастады. *Темір Тайлақбаевич, Сәуле Омаровна* тәрізді үлгілер олардың күнделікті тұрмыс дағдысына еніп, орыс, қазақ және өзге де ұлт өкілдері аралас-құралас ұжымдарда ресми, бейтарап, бейресми жағдайдағы коммуникацияда талғаусыз қолданылып, ұлттық рухпен сыйыспайтын әдетке айналды. Кісі есімдеріне әкесінің атын қосып айту, әсіресе жоғары, орта билік жүйесіндегі этикеттік норма деп саналды. Сол кездегі бұндай келеңсіздікті академик Р.Сыздықова: «*бұл күндегі тағы бір кемшілік – қазақтарға «имя, отчествосымен» Пәленше Пәленшеевич, Пәленше Пәленшеевна деп, өзіне қарату да сұхбаттасу үрдісіне келісе бермейді. Орыс ағайындардан «жіндік» етіп алып кеткен бұл тәсілді «ұлы, қызы» деген сөздерді қосып, «қазақша киіндіріп, кәдеге асыру әркеті бұдан да сорақы шығады» [2] – деп турасын атап айтқан.*

Белгілі ақын Қуандық Шаңғытбаевтың «отчество» жөнінде айтқан мына бір сөзінің мазмұны да жоғарыда айтылған оймен үндес. *«Осыдан біраз уақыт бұрын тұңғыш қазақ гарышкері Тоқтар Әубәкіровтың даңқты сапары кезінде бір қазақ репортері республикамыздың президентіне берген сұрағын «Нұрсұлтан Әбішұлы» деп бастады. Ішім қылп ете қалды: баяғы Жұмабай Шаяхметіш кездері ойыма орала кетті. Биіаған айтқан Азамат Азаматыштан қандай айырмашылығы бар? Ау, қайсы атамыз ағасының атына оның әкесінің есімін қосып атап еді? Сонау Күлтөбенің басында алаштың үш арысы кездесіп, ел тағдырының елеулі мәселесін шешіп отырғанда, Әйтеке би Төле биге: «Айтқаның жөн, Төле Әлібекұлы» деген шығар (Қ.Шаңғытбаев. Әлден аспайық. «Егеменді Қазақстан», 1992, 4.04).*

Көрнекті жазушы Тахауи Ахтан «Егеменді Қазақстан» газетінің тілшісі Қали Сәрсенбаймен сұқбатында: *«Нұрсұлтан Әбішұлы, Еркін Мағзомұлы деп жатады. Ол – орысқа тән, «вич» деген тіркес бұлармен жақын тұрған украин мен беларустарда жоқ екен. Нұреке, Ереке, болмаса кішілер аға деуге болады ғой, ал ресми басқа» («Е.К.» , 1992, 19 маусым)*

Бұл жерде қазақ тілінің этикет жүйесіне өзге тілдік элементтерді араластыру жоқтың орнын толтыру сияқты коммуникативтік қажеттілікті өтеуден туып отырған жоқ.

Адам қалай да өзін белгілі бір этностың (ұлттың), халықтың, ұлыстың өкілімін деп есептейді. Сонымен бірге ол сол этностың

ішіндегі белгілі бір әлеуметтік топтың, жіктің де өкілі болып табылады. Сондай-ақ этностың құрамына енетін әлеуметтік топтың, жіктің өзі өз ішінде ұжымға, салаға топтасады да, әрбір адам сол этносқа, оның ішіндегі топтар мен жіктерге, ұжымдар мен ұйымдарға тән дәстүрлі, тәртіпті, ережені ұстануға тырысады. Өзі қарым-қатынас жасап отырған сол ортаның «тілінде» сөйлейді. Ал этикет дегеніміз қалыптасқан дәстүрлер мен салттардың жүйесіне бағынады. Сол салт-дәстүрлерді бейнелейді, оларды күнделікті өмірде бекіте түседі. Қазақ қоғамындағы өте ертеден келе жатқан салт-дәстүрлердің бірі – адамдар арасындағы жарастыққа қаяу түсірмеу, әсіресе жасы үлкенді сыйлау, құрметтеу. Әрине, мұндай ізгі құбылыс түрік халықтарында бар, көптеген ұлтқа, ұлыстарға ортақ құндылықтар. Мысалы, жасы үлкен адамға көлікте орын беру, жол беру, көмектесу, қол ұшын беру тәрізді үлкенді сыйлау «атрибуттарын» көптеген халықтың, әсіресе түркі халықтардың этикет жүйесінен көптеп кездестіруге болады. Ал осы аталғандарға қоса, қазақ қоғамында жасы үлкен адамның атын атамау, атай қалған жағдайда оған *ағай*, *анай* тәрізді реттеуіш қаратпаларды қосып айту (*Рабиға анай*, *Мәулен ағай* т.б.) үлкенді сыйлаудың ежелден келе жатқан негізгі бір нышаны, қазақ этикетінің құрамындағы ерекше ұлттық құндылықтардың болып табылады. Олай болса, әсіресе жасы үлкен адам бетпе-бет әңгімеде «*Пәленше Пәленшеевич*», «*Пәленше Пәленшеевна*» деп тіл қату қазақ қоғамындағы үлкенді сыйлау салтымен

үйлесе бермейді. Әсіресе бала әкесін, не шешесін, келін қайын атасын немесе енесін «*Пәленше Пәленшеевич*», «*Пәленше Пәленшеевна*» деп тіл қатса, мүлде өрескел көрінеді. Бұл – бір. Екіншіден, ата-баба дәстүрінде тәрбие алып, тәлім көрген жан (ондай азаматтар мүлде жоқ деп, сынаржақ кетуге болмайды) «*Пәленше Пәленшеевич*» деп тұрған коммуникантты іштей болса да «бөтен», «жат» сезінетіндей күй кешеді. Үшіншіден, көптеген қазақ азаматының құжаттарында (паспорт, куәлік, диплом т.б.) «отчество» жоқ. Сондықтан олар «отчеством» жоқ, атымды атай беріңіз деп сөз арасында ескертіп отыруға мәжбүр болады. Орыс тілінің сөз этикетін жан-жақты зерттеп жүрген белгілі ғалым Н.И. Формановскаяның «Жители национальных республик нашей страны так же охотно (и кажется, без особых затруднений) принимают отчества, общаясь с русским. Можно сделать вывод: в условиях двуязычия национально-специфичная для русских форма имени-отчества становится привычно и для жителей союзных республик» [3, 53] деген пікіріне толық қосылуға болмайды. Өйткені қаратпа этикеттердің мұндай үлгісін қазақ сөз этикетінде қайсыбіреулер қолданғанмен, екінші біреулер ұнатпайды. Сондықтан мұндай нұсқадағы қаратпаларды күллі жұртшылықтың коммуникативтік қажеттілігін өтейтін әмбебап қолданыс деуге болмайды. Кісі есімін қаратпаға айналдырып, тіл қатудың қазақ тіліне тән төлтума тәсілі бар. Оның ұлттық нышанмен байланысты этикеттік мәні бар.

Қазақ этикеті жүйесінде адресатқа тіл қату сияқты коммуникативтік қажеттілікті өтеудің өзіндік амал-тәсілдерінің бірі, солардың кең тараған түрі – кісі есімін білдіретін атауды басқы буынын қысқартып, оған **-еке (-е)** қосымшасын жалғап айту.

«Қазақ халқының дәстүрінде жасы үлкен адамға қарата айтқанда немесе сыйластықты, құрмет тұтуды арнайы білдіре айтқанда, адам атына **-еке, -ака, -ке, -ка, -а, -е** деген қосымша тұлғаларды жалғау ежелден қалыптасқан амал болатын. Мұндайда кісі есімі едәуір қысқартылады. Мысалы: *Мұхтар – Мұқа, Сәбит – Сәбе, Жамбыл – Жәке, Сүйімбай – Сүйеке, Нәзипа – Нәке*. Бұл қаратпа сөз тұлғасы, ал осы есімдерді қаратпа сөз ретінде емес, жалпы әңгіме үстінде атау керек болса, бұл тұлғаға тағы **-ң** форманты қосылады: *Мұхаң айтқандай, Сәбеңнің мінезі, Жәкең былайша толғайтын, Тәкеңе сөз береміз* деген сияқты. Бұл сыйлаудың, өз тұтудың тілдік көрінісі» деп бағаланады [1].

-еке/-е, -ага (Биаға, Нұраға т.б.), *ағай, апай* тәрізді қаратпа қызметте қолданылатын тұлғалар мен сөздер тек сөйлеу тілі ыңғайында, бейресми ортада ғана жұмсалынатын таңбалар, сондықтан бұл тұлғаларды ресми жағдайда (ортада) коммуникативтік қажеттілікті өтеуге жарамсыз деп тануға болмайды.

«/.../ кісі есіміне *аға* (ағай), *апа* (апай), *көке* т.б. сияқты көбінесе жасы үлкен туыстық атауларын тіркестіріп айту ертеден келе жатқан дәстүрі. Мысалы, *Абай аға, Қапан аға, Әмина апа*. Бұл тұлғалардың ресми

түріне **-й** жұрнағы қосылады. Мысалы, *Қапан ағай, Әмина апай*». Бұл жерде анықтай кететін нәрсе: *ағай, апай* бейресми жағдайда қолданылады. Бірақ қарым-қатынас жағдайына тәуелді ресми ортада ресми реңк алады, ал бейресми жағдайда сөйлеу тіліне тән реңк алады.

Кісі есімін басқы буынан қысқартып, оған **-аға /-ақа/, -еке/ -е** қосымшаларын жалғап *Биаға* (Бейімбет), *Ғабе* (Ғабит Мүсірепов), *Сераға* (Серке Қожамқұлов), *Сәбе* (Сәбит Мұқанов), *Шаха* (Шахмет Хұсайынов). *Әбеке* (Әбу Сәрсенбаев) т.б. тілде айтуды тілдегі этикеттік тәсіл деуге болады. Кісі есімін бұлайша ықшамдап айту күнделікті тұрмыста, әсіресе бейресми ортада, бейресми жағдайда аса кең тараған. Сондай-ақ соңғы жылдары қоғамдағы орны айрықша тұлғаларды – мәдениет, қоғам, өнер, ғылым қайраткерлерін де қастерлеп айту мақсатында осы тәсіл жиі қолданылады. Қазақ этикеті бойынша жасы үлкен, я болмаса елге, жұртқа танымал адамның аты-жөнін құжаттағыдай атау этикет нормасына қайшы келеді. Өйткені жасы үлкенді құрметтеудің бір белгісі – оның аты-жөнін тіке атамау. Құрметтеу, қадір тұту нышанымен **-еке, -аға** қосымшаларын кісі есімінің басқы буынына қосып айту ресми ортада, ресми жағдайда да қолданылатын этикеттік таңбаға айналды. Қазақ тілінде сөйлейтін халық депутаттары Республика парламентінің мәжілістерінде бір-бірінің аты-жөнін, ныспысын толық атамай-ақ, ықшам түрде **-еке, -е** түрінде айтатынын теле-радиохабарлардан естіп байқауға болады. Кісі есімінің ықшам нұсқасын

қолдана отырып, оған *қадірлі, құрметті, аса құрметті, аса қадірлі* деген эпитеттерді қосып айту адресатты «сыйлау», «құрметтеу» мағынасын күшейте түседі. Соңғы жылдары тағы бір байқалатын жайт – жас шамасы қарайлас адамдар, тіпті жасы үлкен адамдардың өзінен кішілерге **-еке** тұлғасында тіл қатуы үрдіске айналып келе жатқан этикеттік тәсіл деуге болады.

Ақын Қуандық Шаңғытбаев «Егемен Қазақстан» газетінің бас редакторы Шерхан Мұртазаға жолдаған ашық хатында, жас шамасы үлкен бола тұра, сөзін «Шераға» деген қаратпамен бастайды да, оның себебін былай деп түсіндіреді: *«Қадірлі Шерхан Мұртаза, алдымен «Шераға» деп отырған себебімді айтайын. Белгілі ақын ағамыз Әбу Сәрсенбаев бірде өзінен отыз жас кіші Ізтай Мәмбетов ақынға: «Әй, Ізаға»-дегенде марқұм: «Әу, Әбеке?» - дегенін есітіп, қатты тұшырқанып қалғаным есімде. Қандай ізет, қандай сыпайылық. Аға мен ініге жарасып-ақ тұр. Сол кезден бері ме, жоқ одан да бұрын ба, әйтеуір, өзара **аға** деп сөйлеу алдымен қазақ жазушыларының арасында жақсы дәстүрге айналып кетті. Енді ісі қазаққа сіңісіп бара жатқандай. Мінеки, сондықтан да жасым үлкен бола тұра, мен де хатымды Шерагадан бастадым. Түсініп отырсың ғой деймін»* (Қ. Шаңғытбаев. Әлден аспайық. «Егеменді Қазақстан». 1992. 04).

Сырт қарағанда, жасы кішінің үлкенді, жасы үлкен жасы кішіні (әзірге факультативті) **–еке / -аға/** тұлғасымен атауы, сондай-ақ бұл тәсілдің күнделікті

тұрмыста да, ресми жағдайдағы қарым-қатынаста да қолдануы жүйесіз тәрізді көрінеді. Шындығында, олай емес. Бұндай тілдік тәсілді семантикалық жақтан сыйымды (адресатты құрметтеу, сыйлау, жақын тарту, өзінің әлеуметтік мәртебесін сәл де болса бәсең көрсету т.б.), коммуникативтік жақтан оңтайлы (жасы үлкен, кішіге бірдей, бейресми, ресми, бейтарап ортада жұмсала беретін) әмбебап этикеттік тәсіл деуге болады.

Сөз арасында ескерте кететін жайт – кісі атын басқы буынын қысқартып, ықшамдап, оған **-еке, -ақа** тұлғаларын қосып айтқанда, сөйлеушінің (автордың) сөз әуезділігіне көңіл бөлуді қажет ететін де тұстары бар. Мысалы, *Қырықбайды – Қықа, Боранбайды – Бұқа, Тастанбекті – Тасеке, Шыңғысты – Шықа* т.б. түрінде айту құлаққа жағымсыз естіледі. Өйткені, **қ, ш, с, т** тәрізді шұғыл және кейбір ызың дауыссыздардың бір буында шоғырлануы тыңдаушының құлағына әуезді болып естілмейді. Сондықтан дыбыс әуезділігіне көңіл бөлген сөйлеуші сөздің тұрқын жіңішкертіп айтады: *Қырықбай- Кәке, Боранбай – Бәке, Тастанбек – Тәке, Шыңғыс – Шәке* т.б.

Кісі есімінің ықшам түріне жалғанатын – **аға (-е)** тұлғасы да негізінен жасы үлкен адресатқа қарата айтылады. Сондай-ақ қаратпаның бұл түрі жасының үлкен-кішілігіне қарамастан, қоғамдағы, ұжымдағы беделі көтеріңкі немесе лауазымы жоғарылау адресатқа да айтылуы мүмкін. **–Аға** тұлғасы да қарым-қатынас ахуалын талғамайды: ресми, бейресми, бейтарап жағдайда қолданыла береді.

Қазақтың дәстүрлі сөз этикетінде кісі есімімен тіркесе жұмсалатын *ағай, апай* қаратпалары (*Ғабит ағай, Дәмеи апай*) тек жасы үлкен, таныс, жақын коммуниканттарға айтылады. Қарым-қатынастың, әсіресе ресми типінде жиі қолданылады деуге болады. Ал *–аға, –ана* қаратпасы жасы үлкен, туыстығы жақын адресатқа айтылады (*Тоқсанбай аға, Ұзақбай аға, Фәриза ана* т.б.). Қарым-қатынас типіне келгенде, бұл қаратпалар көбіне бейресми немесе бейтарап жағдайда қолданылады.

Біз бұл жерде кісі есімін түрлендіріп, қаратпа қызметте жұмсаудың синонимдес бірнеше амал-тәсіліне және олардың этикеттік мәніне тоқталдық. Қарым-қатынас барысында коммуниканттарға осы синонимдес тұлғалардың (еденицалардың) бірін талғап-таңдауға тура келеді. Әрине, бұл жерде талғап-таңдау әдеттігідей адресанттың (сөйлеушінің) өз ырық-арқында болмайды. Синонимдес этикет таңбалардың қай түрін жұмсау алдымен сыртқы факторларға – адресаттың әлеуметтік мәртебесіне (жас, жынысы, қоғамдағы, ұжымдағы беделі, орны, атағы, дәрежесі т.б.), қарым-қатынас жағдайына (ресми, бейресми, бейтарап) тәуелді болып келеді.

Сонымен, кісі есімін түрлендіріп, *Мұқа, Ғабе, Сәбе, Биаға* деп айту – сөйлеуші жақтың тыңдаушы жаққа (адресатқа) деген құрметін білдіретін тілдік тәсілдердің бірі. Әдетте сөйлеуші (автор, адресант) тыңдаушы жақтан (адресаттан) басқа бір бөгде адамды құрметтей айтқанда да кісі есімін түрлендірудің тап осы түрін қолдана отырып, оған *–ң* тұлғасын қосып айтады

(*Мұқан, Ғабең, Биағаң* т.б.). Сөйтіп, *–ң* тұлғасы сөйлеуші (автор) тарапынан үшінші бір жақтағы адамға құрмет көрсетудің арнайы тілдік тәсіліне айналып, этикеттік мән алады. Ғалым Н.Уәли «Ұлт мәдениеті туралы таным-білімнің аясын құрайтын элементтер тілдік деректердің көзі болып табылады. Бұлар сөз әдебін зерттеудің, қарастырудың елтанымдық қырларына жатады» [4, 351].

Өнер, ғылым, мәдениет, қоғам қайраткерлерін, әсіресе ұлттық мақтанышқа айналған жеке тұлғалардың есімін бұлайша түрлендіріп айту арқылы құрмет білдіру ұлттық этикеттің ертеден келе жатқан бұлжымас нормаларының бірі деуге болады.

Әдетте кісі есімі реңкі жағынан бейтарап болады да, онда сөйлеушінің субъектіге деген көзқарасы, сезімі (ұнату, ұнатпау, жақсы көру, жек көру, құрметтеу, кексін т.б.) байқалмайды. Небір мазмұны ұнамды, дыбысталуы әуезді есімдердің өзі сан мәрте қолданыла келіп, стереотипке айналады. Арнайы ден қойғанда болмаса, есімнің уәжділігін (мотивациясына), әуезділігіне сөйлеуші назар аудара бермейді. Тіпті өздігінен «сөйлеп» тұрған, есімдер болады. Мысалы, *Ұлбосын, Ұлмекен, Жаңылхан* т.б. тәрізді есімдерді ұл көрмей жүрген ата-аналар қояды. Ал *Сатыпалды, Тауыпалды, Адасқақ* дегендерді баласы шетіней беретін ата-аналар қояды. Соның өзінде, арнайы ой жібергенде болмаса, есім сөздің бұл тәрізді уәжділігіне сөйлеуші мән беріп жатпайды. Ата-ана баласын *Аманкелді, Нұрлан, Серік* деп төл атымен атай береді. Бала есімі әдетте бояу реңкінен тез арылып,

стереотипке айналады. Әрине стереотиптің де керкті кезі бар. Ата-ана қажет кезінде балаға жылы сөзін айта отырып, қатаң талап та қояды, бұйрық та береді, үзілді-кесілді ұйғарымын да айтады. Ата-ана мен баланың арасындағы қарым-қатынастың бейтарап мұндай түрінде көбіне ата-ана баланы төл атымен атайтынын байқауға болады (Серік, Құдайберген, Тәңірберген, Ахмет, Алдаберген т.б.). Ал қарым-қатынастың басқа типіне көшкенде (жақын тарту, еркелету, жақсы көру), *Серік-Секен, Құдайберген-Құдыш, Тәңірберген-Тәкен, Ахмет-Ақан, Алдаберген-Алдаш* болып бейтарап реңктен бедерлі реңкке көшеді. Бұларды *балама есім* деп атауға болады.

Тіпті бұндай балама есімдердің өзі сан мәрте қайталана берудің нәтижесінде тез арада «стереотипке» айналады. Бірақ сөзге бедерлі реңк үстеудің басқа да тілдік амал-тәсілдерін қолданады. Төл есімге (Серік) немесе балама есімге (Секен) –*жан, -тай* тәрізді кішірейту, еркелету мәніндегі қосымшаларымен түрлендіріп айтады: *Серік – Серікжан, Серіктай; Секен-Секентай*.

Бұл жерде қазақтың отбасына тән дәстүрлі этикетінің бұзылған жерін атап айтпау мүмкін емес. Мысалы, кейбір шалақазақ ата-ана бала есіміне орыс тілінің кішірейткіш мәнді суффиксін теліп айтуды дағдыға айналдыра басталы: *Алма-Алмашка, Нұрлан-Нурик, Мұрат-Муратик, Темір-Тимка, Дана-Даник* т.б. Егер қазақ тілінде қаратпа атауыштардың экспрессивтілігін күшейтетін арнайы сөздер, тілдік амал-тәсілдер жеткілікті болмаса, бәлкім бұларды коммуникативтік

қажеттіліктен туған ауыс-түйістік деп те қарауға болар еді, алайда қазақ тілінде есімдердің эмоциялық мәнін күшейтетін арнайы амал-тәсілдер жеткілікті. *Алма-Алмажан, Алматай, Алмаш, Мұрат-Мұратжан, Мұратқан, Темір-Теміржан, Теміртай, Дана-Дәнеш, Данажан, Данатай* т.б. деп байырғы қазақ дәстүрімен бала есімін еркелете айтуға әбден-ақ болар еді. Бірақ баламен қарым-қатынаста кейбір ата-ана тіліндегі мұндай мол мүмкіндікті жете аңғара бермейді [5, 67]. Алайда өз ортасында, өз ішінде бәсекеге қабілетті, кәсіби білімі терең әрі жан-жақты болғанмен, ондай тұлғада ұлттық рух, отаншылдық сезім болмаса, жаһандануға «жұтылып» кете беретіндердің қарасы көбейе түсіп, олардың ел мүддесіне тигізер пайдасы шамалы болмақ.

ҚР Президенті – Елбасымыз Н.Ә.Назарбаев жаһандану контексіндегі рухани жаңғырудың былай деп айқындап берді: «Өзіндік ортада туған бәсекеге қабілетті тұлға, алдымен өз халқының мәдениеті мен тілін білуі керек. Білім беру жүйесі арқылы сіңірілетін, туған тілдің мәдени бастаулары мен рухани дәстүрлерін сақтау, жас ұрпақтың бойында жаһанданудың барлығын жұтатын, бірыңғайлатын және кіріктендіретін үрдістеріне қарсы тұра алатындай иммунитеттің қалыптасуына көмектеседі», - деген болатын (Назарбаев Н.Ә. Қазақстан жолы. – Астана, 2012.-468 б).

Дәстүрлі мәдениетіміздегі ондағы ұлттық құндылықтарымызды, тілімізді нәрі мен әрінен, ұлттық нақышынан айырмай

сақтау елдігімізге сын. Елбасымыз жаһандану қиындығына төтеп берудің сара жолы ретінде дәстүрлі мәдениетіміздің негізінде рухани жаңғыру идеясын ұсынып отыр.

Пайдаланган әдебиет:

1. *Байниязов А.Ж., Байниязова Ж.Т.* Түрікше-қазақша сөздік (50 мыңға жуық сөз бен сөз тіркесі қамтылған), Editör Kenan KOÇ. - Алматы, 2007, - 808 бет.
2. *Сыздықова Р.* Сұхбаттасу мәдениеті // Сұхбат. – 1990. - №2. – 16-31 қаңтар.
3. *Формановская Н.И.* Речевой этикет и культура общения. М.: Высшая школа, 1989, 107-бет.
4. *Уәлиев Н.* Сөз әдебі // Қазақ тілі. Энциклопедия. – Алматы: Қазақстан даму институты, 1998. – 509 бб.
5. *Қобланова А.Ж.* Қазақ сөз этикеті. – Алматы: Жоғары Аттестациялық Комиссиясының баспа орталығы, 2001. – 123б.

Research Institutional Controls for Providing the Sustainability of Hospitals in Rotary Capital Operation Status

Döner Sermaye İşletmesi Statüsündeki Hastanelerin Sürdürülebilirliğinin Sağlanmasına Yönelik
Sayıştay Denetimlerindeki Bulgular

Buket DOĞRUER*

Doç. Dr. Mahmut DEMİRBAŞ*

Öz

Çalışmamızda; kamu kurumu niteliğindeki döner sermaye işletmelerinin üretim tarzı, yönetim, saydamlık, hesap verebilirlik ilkeleri çerçevesinde sorumluluğu ile denetim sürecine yer verilmiştir. Denetim yetkisine sahip kuruluş Sayıştay'dır. Sayıştay'ın denetim sürecindeki sorumlulukları, geri bildirim, tavsiye fonksiyonu ve planlamaya etkisi incelenmiştir. Döner Sermaye İşletmesi statüsündeki hastanelerde Sayıştay'ın 2012 ve 2016 yıllarındaki yapmış olduğu 11 üniversitedeki denetim raporları tarafımızdan incelenmiş, bulgu ve tespitler; performans denetimine, ekonomik olma, uygunluk denetimi, mali yapı ve muhasebe sistemi esasında sınıflandırılmıştır. Sayıştayın denetim raporlarında yer alan hastanelerin borç stokunun sürdürülebilir boyutta olmamasının gelir ve gider kaynaklı nedenleri incelenmiş ve öneriler ile denetim sürecinin değer yaratma fonksiyonuna yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler; Sayıştay Denetimi, Hastane İşletmeleri, Borç Krizi, Ekonomik Olma

Abstract

In our study; governance, transparency and accountability principles of revolving fund enterprises in the form of public institutions are included in the audit process. The audit authority is the Sayıştay (Audit Court). The responsibilities of the Sayıştay's during the audit process, the feedback, the recommendation function and the effect on the plan have been examined. The audit reports of 11 universities that the Court of Accounts performed in the 2012 and 2016 years were examined by us in the revolving fund management statute, findings and findings; performance audit, economic feasibility, conformity audit, financial structure and accounting system. Income and expenditure-related reasons for the non-sustainable debt stock of the hospitals included in the audit reports of the Court of Accounts were examined and included in the value creation function of the proposals and the audit period

Keywords; Auditing of Sayıştay, Hospital Operations, Debt Crisis Being Affordable

* Türkiye Cumhuriyeti Avrasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı

* Türkiye Cumhuriyeti Avrasya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, Öğretim Üyesi

GİRİŞ

Bir kamu idaresinin ilişkide bulunduğu kesimlere sunmuş oldukları faaliyetler ile bu faaliyetlere ait kalitesinin yükseltilmesi, özü itibarıyla vatandaşın ödemiş olduğu ve devletin yasa yetkisi ile tahsil etmiş olduğu verginin karşılığıdır. İlgili kamu kurumlarına yapılan denetimler de faaliyetlerin kalitesinin artırılmasına katkıda bulunmalıdır. Bu felsefeyi özümseyip yapılabilecek sınırlı değişikliklerle, kamu yönetimindeki bürokratik iş akışına yön verilmesi halinde denetim sürecinden katma değer sağlayacağı bir başarı elde etmek mümkündür. Kamu yönetimi alanında yeni anlayışların kabul görebilmesi, özümsemesi ve kamudaki yönetim sorunlarının azaltılabilmesi ve kapasite, kalite artışı ile sürdürülebilirliğin tesisi için katılımcı rehberlik ve danışmanlığa büyük ihtiyaç duyulmaktadır.

Nihayetinde; dünyadaki gelişmelere bakıldığında postbürokrasi, postfordist üretim tarzı, yönetişim, saydamlık, hesap verebilirlik, yeni kamu işletmeciliği, toplam kalite yönetimi vb. kavram ve anlayışlar, hizmette standartlar geliştirme, açık toplumla kamuoyu denetiminin artması, vatandaş odaklılık, sonuç odaklılık, kamu hizmetlerinde rekabetin sağlanması ve bürokraside ağ tipi örgütlenme (yatay örgütlenme) gibi hususların öne çıktığı görülmektedir (Okur Yaşar, 2009:45).

Bir kurumun mutlaka kurallara dayalı bir yapısı ve düzenlemeleri olmalıdır. Kurumu geliştirmek önemlidir, ancak kurumun işleyişinin belirlenen kurallar çerçevesinde yürütülmesi de önemlidir. Zira bu olmayınca

hiçbir kazanımın uygulamada değerli olmaz (Okur Yaşar, 2009: 45) Bu amaçla kamu kurumları yapmış oldukları faaliyetleri belgelere dayalı olarak kayıt etmek, sınıflandırmak ve raporlamak zorundadır. Anayasa'nın 160. maddesine göre de Sayıştay, *"merkezî yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir."*

Çalışmamızda Sayıştay'ın Anayasa'dan almış olduğu yetkiye dayanarak Türkiye Büyük Millet Meclisi adına yapmış olduğu denetim faaliyetinin kapsamı ve Döner Sermaye İşletmesi statüsündeki hastanelerin sürdürülebilirliğinin sağlanmasında Sayıştay'ın denetim bulguları ile tavsiyelerine yer verilmektedir.

1. Döner Sermaye İşletmesi Statüsündeki Hastanelerin Nitelikleri

1.1.Döner Sermaye İşletmelerinin Sorumluluğu

5018 sayılı kanunla kamu bütçelerinin hazırlanması, uygulanması, mali işlemlerin muhasebeleştirilmesi, raporlanması, kontrolü ve denetimine ilişkin hususlar ile diğer bağlantılı konular düzenlenmiş ve yasal alt yapıya kavuşturulmuştur (Candan, 2009: 7). Döner sermaye işletmesi statüsündeki kurumlar yapmış oldukları faaliyetleri belgelere dayalı olarak kayıt etmek,

sınıflandırmak ve raporlamak zorundadır. Raporların “doğru ve güvenilir” bilgi içermesinden daha çok “doğru ve gerçek” bilgiler içermesini ve zamanında denetim kurumu olan Sayıştay’a sunulmasından ve denetime hazır hale getirilmesinden sorumludur.

Gerçek bilgiler veya gerçeklik kavramı; bir varlığın fiziken var olması, değerlemesinin gerçeğe uygun değerlerle yapılmasını, muhasebe kayıtlarına doğru kayıt edilmesini, doğru sınıflandırılmasını, ilgili açıklamaların dipnotlarda yapılarak tam açıklama kuralına uyulmasını ifade etmektedir.

Doğruluk kavramı ise; kamu idaresinin gelir, gider ve malları ile bunlara ilişkin hesap ve işlemlerin kanunlara ve hukuki düzenlemelere uygunluğunu ifade etmektedir.

İlgili hukuki düzenlemelerin başında 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun “Tanımla” başlıklı 3. Maddesi, “hesap verme sorumluluğu” başlıklı 8. Maddesi ve “Mal yönetiminde etkinlik ve sorumluluk” başlıklı 48. maddesi gelmektedir. İlgili kanun maddeleri gereği **“hesap verebilirlik, şeffaflık (Selen & Taytak 2017: 198), açıklık ve cevap verebilirlik”** temel ilkeler olarak kabul edilmiştir. Ayrıca döner sermaye işletmeleri mali yönetim ve iç kontrol sistemlerinin oluşturulmasından sorumludur.

1.2. Denetleyen Kuruluş Sayıştay’ın Sorumluluğu

Anayasaya göre (md. 160) Sayıştay, *“merkezî yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevlidir.”*

İşletmeleri gelir-gider ve varlıklar ile yapılan ticari işlem ve kayıtlarının kanunlar ve diğer hukuki düzenlemelere uygunluğunu tespit etmek, mali rapor ve tablolarının doğruluğu ve gerçekliğine ilişkin görüş bildirmek mali yönetimi ve iç kontrol sistemlerini değerlendirmektir. “Kamu halkına karşı şeffaf, açık, hesap verebilir olmak yükümlülüğündedir. “Şeffaflık ve hesap verebilirlik sadece hizmeti sunan kuruluşların değil, hizmetten yararlanan vatandaşlarında işlerin yerindeliğini ve sağlıklı bir şekilde işleyişini sorgulamasına imkan vermektedir.” (s.2)

Hesap verebilirlik anlayışının Türkiye’de ki denetim yansıması ise 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu ile sağlanmıştır. İlgili kanunla; idari ve mali işlerin kontrolü amaçlanmış ve Türk Sayıştay’ına önemli görevler yüklenmiştir. (s.12) Bu görevler; kanunun 68.nci maddesine göre; Sayıştay tarafından yapılacak harcama sonrası dış denetimin amacını ifade etmektedir. Dış denetim amacı; *genel yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin hesap verme sorumluluğu çerçevesinde, yönetimin malî faaliyet, karar ve işlemlerinin; kanunlara, kurumsal amaç,*

hedef ve planlara uygunluk yönünden incelenmesi” şeklinde ifade edilmektedir (Candan, 2009:7)

Denetimin uygulama alanı idarelerin/ yönetimlerin mali faaliyet, karar ve işlemleridir. Dış denetim, mali faaliyet, karar ve işlemlerin kanunlara, kurumsal amaç, hedef ve planlara uygunluk yönünden incelenmesi ve varılan sonuçların TBMM’ye raporlanması biçiminde gerçekleştirilmektedir. Dış denetimin amacı düzenlenirken denetim ile “*kamu idarelerinin hesap verme sorumluluğu*” arasında bir illiyet ağı kurulmuştur ki, bu önemli bir husustur. Kanunun özel olarak hesap verme sorumluluğunu düzenleyen (md. 8, 10, 11, 41) maddeleri ile çeşitli maddelerde geçen hükümler bağlamında dış denetim hesap verme sorumluluğuyla bağlantısı geniş kapsamlı ve açık bir şekilde ortaya konulmuştur. *Kurumsal amaç, hedef ve planlara uygunluk yönünden incelenmesi ve sonuçlarının Türkiye Büyük Millet Meclisine raporlanması*” da denetimin amacı olarak belirlenmiştir. Sayıştay merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri için Genel Uygunluk Bildirimi düzenlemek ve bunu öngörülen süre içerisinde TBMM’ye sunmakla görevlidir. Genel Uygunluk Bildiriminin; “*dış denetim raporları, idare faaliyet raporları ve genel faaliyet raporu dikkate alınarak hazırlan*”ması Kanunun 43.ncü maddesinin emridir.

Sayıştay, Türkiye Büyük Millet Meclisi adına işleri ve mali denetimi yapan kurumdur. Asla ve asla bir üst mahkeme değildir. Çünkü Sayıştay’ın bir cezai müeyyide yetkisi yoktur. Sadece meclis

adına denetim yapma, raporlama ve suç teşkil eden işlemler var ise ilgili kurumları bilgilendirme sorumluluğu mevcuttur. Sayıştay, meclis açısından iç denetim birimi, denetlenen yürütmeye ait kurumlar açısından hem dış denetim (Ela & Türkyener, 2015: 28) hem de kamu denetim kurumudur. Ayrıca denetim raporlarını da kamuoyu ile paylaşarak şeffaflık ilkesine bağlı kalmaktadır (Akyel, 2016:122). Bu bakımdan Sayıştay kurumunun idari, mali ve siyasi bağımsızlıklarının meclis tarafından temsil edilmesi kritik bir öneme sahiptir. Kurumun tarafsız olması (Köylü vd, 2016:136) için denetim yetkisini Türkiye Cumhuriyeti Anayasa’sından alması esastır.

“Dış denetim, genel kabul görmüş uluslararası denetim standartları dikkate alınarak; kamu idaresi hesapları ve bunlara ilişkin belgeler esas alınarak, malî tabloların güvenilirliği ve doğruluğuna ilişkin malî denetimi ile kamu idarelerinin gelir, gider ve mallarına ilişkin malî işlemlerinin kanunlara ve diğer hukuki düzenlemelere uygun olup olmadığının tespiti ve kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli olarak kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi, faaliyet sonuçlarının ölçülmesi ve performans bakımından değerlendirilmesi, suretiyle gerçekleştirilir.”

Dış denetim uygulamaları konusunda *genel kabul görmüş uluslararası denetim standartlarına* yapılan atıflar ile dış denetimin sürecinin evrenselliğini, standardizasyonunu ve mukayeseye elverişliliğini sağlamlaştıran bir düzenleme olmuştur (Candan Ekrem, 2009:9).

10.12.2003 tarihinde kabul edilmesine rağmen 2005 yılında uygulamaya alınan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nu tamamlayıcı bir unsur olarak 19.12.2010 tarihinde gecikmeli olarak yürürlüğe giren 6085 sayılı Sayıştay Kanunu ile kamu mali sisteminin dış denetimi yeniden şekillendirilmiştir. Sayıştay'ın denetim görevi kapsam ve metodoloji bakımından **düzenlilik (uygunluk) denetimi, performans denetimi** ve **etkinlik, verimlilik ile ekonomik olma** olarak 3 ana sınıflandırmaya tabii tutulmuştur.

- “Uygunluk” ibaresi sadece mevzuata uygunluk değil aynı zamanda bir faaliyet, karar, işlem veya durumun ilgili standarda/mevzuata/plan ve programlara uygun olup olmadığını ifade etmek olarak anlaşılmaktadır. Uygunluk denetimi mali denetimi de kapsamaktadır. Mali denetim; bütçe uygulamasına ilişkin olarak kamu idarelerinin mali karar ve işlemlerinin denetimidir (Barçın, 2011: 33)

Uygunluk denetimi; mali tabloların güvenilirliği ve doğruluğuna ilişkin olarak hesap, kayıt ve belgeler üzerinden yapılan denetimi ve kamu idarelerinin gelir, gider ve mallarına ilişkin malî işlemlerinin kanunlara ve diğer hukuki düzenlemelere uygun olup olmadığının tespitine yönelik denetimi kapsamaktadır. Uygunluk denetimi “düzenlilik denetimi” olarak da adlandırılmaktadır.

Performans denetimi; kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli olarak kullanılıp kullanılmadığının belirlenmesi, faaliyet sonuçlarının ölçülmesi ve performans

bakımından değerlendirilmesini kapsayan denetimi ifade etmektedir.

Sayıştay'ın denetim kapsamı; uygunluk ve performans alanında hesap verebilirliği kapsamaktadır (Eryılmaz ve Biricikoğlu,, 2011; 20-24). Hesap verebilirlik ile ifade edilmek istenen; ; bir kimsenin, kurumun veya bir otoritenin başka bir kuruma, topluma veya üst otoriteye ilgili faaliyeti hakkında açıklama yapma yükümlülüğüdür.

Performans denetimi ise; hesap verebilirlik üzerine odaklanan, bağımsız denetçiler tarafından yerine getirilen, etkinlik ve verimlilik ilkelerinde faaliyet ve işlem sonuçlarına odaklanan, olanla olması gereken arasındaki farkı ölçerek planlamada güncellemeyi sağlayan bir denetimdir. Düşük performansı kayıtlara dayandırarak tespit ederek sebeplerini açıklar ve çözüm önerileri sunar. Nedenin tespit edilmesi ve çözüm geliştirme, düşük performansın son bulması ile etkinlik ve verimliliğin artmasını temin eder (Apon, 2011:21).

1.3. Sayıştay'ın Geri Bildirim, Tavsiye Fonksiyonu ve Planlamaya Etkisi

Misyon, vizyon, stratejik amaç ve hedeflerle belirlenen öncelikli faaliyetler, kaynak ihtiyacı ve performans hedeflerini; yapılan kaynak tahsisi ile harcama birimleri tarafından yerine getiren ve ulaşmak istedikleri temel performans göstergeleri için çabalayan birimler mevcuttur. İlgili birimlerde dış ve kamu denetimi niteliğindeki denetim faaliyetlerini; hesap verme sorumluluğu ve ilgili kanunlar çerçevesinde gerçekleştiren Sayıştay yapmış oldukları tespit, sapma analizleri ve nedenlerini

belirleme faaliyetlerinin yanı sıra, öneri ve alınması gereken tedbirler hakkında bilgi sunması ile stratejik bir görev üstlenmektedir (Taytak ve Bahtiyar, 2015,206). Ayrıca denetim sürecinde; etkinlik, verimlilik, ekonomik olma çıktıları Sayıştay'ın denetiminin çıktılarıdır. Bu çıktılar sebebiyle Sayıştay stratejik planlamaya yön veren bir fonksiyonu da yerine getirmektedir (Demirci, 2017; 73).

Sayıştay, Stratejik Planda yer verdiği GZFT Analizinde (Güçlü Yönler, Zayıf Yönler, Fırsatlar ve Tehditler) önemli bazı tespitlere yer vermiş, fakat güçlü ve zayıf yönler arasında dış denetimin niteliğine ilişkin esaslı bir durum tespiti veya analizine (olumlu veya olumsuz olarak) yer verilmemiştir. Analizde daha dolaylı hususlara, yapı, mevzuat ve dış faktörlerin etkisine temasla yetinilmiştir (Candan Ekrem, 2009: 17).

Bazı akademik çalışmalarda denetim çıktısı olarak; kapasite kullanım oranları, çalışan memnuniyeti, suiistimal oranları, kalite performans göstergesi olarak incelenmesi gereken denetim çıktıları olması yönünde önerilerin mevcut olmasına rağmen, performans denetimindeki etkinlik, verimlilik ve ekonomik olma unsurları bünyelerinde belirsizlikleri barındırması nedeniyle tartışılmaktadır (Altunbaş, M. Mustafa,2014; s.1).

“Kurumsal performans yönetimi, kurumun stratejik bir planlama yaparak, önceliklerin belirlenmesi ve bu önceliklerin üst yönetimden alt birimlere ve insan kaynağına kadar yayılması ve istenen sonuçlara ulaşılması sürecidir (Bilgin,2004:43). Performans ölçümünde dikkat girdilerden

çıktılara kaydırılmalıdır. Vatandaşlar müşteri olarak algılanmalı ve onlara farklı seçenekler sunulmalıdır. Sorunlar mümkün olduğunca ortaya çıkmadan önce çözümlenmelidir. Tüketme ve harcamanın yanında kamuda kazanma unsuru da öne çıkarılmalıdır. Katılımcı anlayış teşvik edilmelidir. Piyasa mekanizmaları tercih ve teşvik edilmelidir. Kamu hizmetlerinin sağlanmasında tekel olmamalı, tam tersine kendisi ile özel ve gönüllü (NGO) kuruluşlar arasında katalizör görevi yapmalıdır” (Okur, 2009:47).

Sayıştay'ın denetim sürecinde tespit etmiş olduğu bulgular doğrultusunda tavsiyelerde bulunması Sayıştay'ın performans denetiminin bir sonucu ve denetim danışma ve geri bildirim ile değer yaratma fonksiyonunun bir ürünüdür. Bu fonksiyonu yerine getirmesi ile ilgili Döner Sermaye İşletmesi statüsündeki hastanelerde tespit ve öneriler çalışmamızın devamında ayrıntılı olarak yer almaktadır.

2. Sayıştay Denetimi Sonuçları Kapsamındaki Bulgular

Sayıştay'ın değer yaratma fonksiyonunu yerine getirip getirmediğini görmek amacıyla; Döner Sermaye İşletmesi statüsündeki hastanelerde Sayıştay'ın 2012 ve 2016 yıllarındaki yapmış olduğu 11 üniversitedeki denetim raporları tarafımızdan incelenmiştir. İnceleme sonucunda performans denetiminin 2015 ve 2016 yıllarında var olduğu tespit edilmiştir. Denetim bulguları; performans denetime ilişkin bulgular, ekonomik olmaya ilişkin bulgular, uygunluk olmaya ilişkin bulgular

ile mali yönetim ve muhasebe sistemine ilişkin bulgular olmak üzere 4 grupta sınıflandırılmıştır. Ayrıca ilgili üniversitelerde yapılan tespitler A1, A2,... sembolleri ile kodlanmış olarak yer almaktadır. Kodlama sürecinde tespit edilen bulgular çeşit esasına göre kodlanmıştır. Çeşit esasına göre kodlanan bulgular daha sonra fonksiyon esasında sınıflandırılmıştır.

2.1. Performans Denetimine İlişkin Bulgular

- A1-Hastane işletmesinin mali yapısının bozulması, gelirlerin giderleri karşılayamaması ve borç stokunun sürdürülebilir mahiyette olmaması,
- A3-2547 Sayılı Kanunun 58/C kapsamındaki döner sermaye birimlerinde çalışan öğretim elemanlarına aynı bilimsel faaliyetler için mükerrer ödeme yapılması, döner sermaye birimlerinde çalışan öğretim elemanlarına aynı eğitim-öğretim faaliyetleri için mükerrer ödeme yapılması,
- A4-2547 Sayılı Kanunun 58/F kapsamındaki yöneticilere “Diğer Faaliyetler Puanı” adı altında mesai içi performans ek ödemesi yapılması, “Kurumsal Katkı Puanı” adı altında mesai içi performans ek ödemesi yapılması,
- A5-Tıp Fakültesi Araştırma ve Uygulama Hastanesinde çalışmakta olan bazı öğretim görevlilerinin özel muayenehanede de çalışmaya devam etmesi

- A6-Döner sermaye işletmesinde “Taban Ek Ödeme” adı altında haksız performans ek ödemesi yapılması, döner sermaye işletme müdürlüğü alt birimlerinde yapılan performans ek ödemelerinde usul ve esaslarının, yönetmeliğe uygun belirlenmemesi,
- A7-Özel muayene sağlık hizmetlerinin mevzuata aykırı şekilde mesai saatleri içinde sunulması, mesai saati sonrasında yapılan özel muayene hizmetlerinin mali yapıya etkisinin değerlendirilmesi

2.2.Ekonomik Olma İlişkin Bulgular

- A2-Hastane işletmesinin deposunda yüksek miktarda tıbbi malzeme ve ilaç stokunun bulunması,¹ tıbbi medikal malzemelerin son kullanma tarihinin geçirilmiş olması ve stoklarda doğru bir şekilde izlenememesi, ilaç ve tıbbi medikal sarf malzemeleri stok miktarının güvenli stok miktarının üzerinde olması

2.3.Uygunluk Denetimine İlişkin Bulgular

- A16-Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma Projeleri Hakkındaki Yönetmeliğin, 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanununun 58 inci Madde Hükmüne Uyarlı Olmaması
- A17-Hizmet Alım Sözleşmelerinin Tip Sözleşmeye Aykırı Düzenlenmesi
- A19-Dayanıklı Taşınırın Özel Bütçeye Devredilmemesi

¹ Süleyman Demirel Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi 2016 Yılı Sayıştay Denetim Raporu

2.4. Mali Yönetim ve Muhasebe Sistemi'ne İlişkin Bulgular

- A9-Döner sermaye mali yönetim sisteminde eksiklikler bulunması ve yöneticilerin sistemden analiz yapmasına uygun raporlar üretilmemesi
- A11-Döner sermaye işletmesinde birikmiş Amortismanlar hesabının kullanılmaması
- A14-Faaliyet dönemini takip eden dönemlerde iade edilecek depozito ve teminatların 426 alınan depozito ve teminatlar hesabına kaydedilmemesi
- A15-Kıdem tazminatı karşılıklarının izlenmesi için 372/472 kıdem tazminatı karşılığı hesaplarının kullanılmaması
- A18-Diğer kamu tüzel kişilerinden alacaklar hesabında kayıtlı tutarlara ilişkin olarak borçlu kurumların tespit edilememesi
- A20-Tahakkuk eden kira giderinin muhasebeleştirilmemesi
- A21-Vadesinde tahsil edilemeyen alacakların mevzuata uygun muhasebeleştirilmemesi
- A22-Hizmet üretim maliyeti hesap grubunun kullanılmaması
- A13-Döner sermayeden yapılan ek ödemelerin tamamının 770 Genel yönetim giderleri hesabında izlenmesi gerekirken bazı ödemelerin 740 hizmet üretim maliyeti hesabına kaydedilmesi
- A23-Döner sermaye içerisinde bir işletme birimi kurulmaması ve bunun mali hesaplar içerisinde yer alması
- A24-İşletmenin mevduatları için faiz geliri elde etmemesi
- A25-Alacak davaları için 128 şüpheli ticaret alacakları hesabında karşılık ayrılması

- A26- 134 İşletmeler arası malî borçlardan alacaklar hesabı ile 303 işletmeler arası malî borçlar hesabının birbirine eşit olmaması
- A8-Sağlık Uygulama ve Araştırma Hastanesine ait elektrik ve doğalgaz giderlerinin üniversite bütçesinden ödenmesi
- A12-Sözleşmelere dayanılarak girişilen taahhütlerin, sözleşme bedelleri üzerinden 980-gider taahhütleri hesabı/981-gider taahhütleri alacaklı hesabında izlenmemesi
- A10-Üniversite iç kontrol sistemine döner sermaye işletmesinin dahil olmaması

Yukarıda yer alan 25 adet bulgu ve tespitten işletmelerin sürekliliği açısından önem arz eden borç stokunun sürdürülebilir mahiyette olmaması aşağıda ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

3. Sayıştay Denetim Sonuçları Kapsamında Hastane Borç Stokunun Sürdürülebilir Mahiyette Olmaması

Sayıştay kurumunun 2012 ve 2016 yıllarında 86 sayıda döner sermaye işletmesi niteliğinde üniversite hastanelerinde yapmış oldukları denetim sonrası 11 hastanede sürdürülebilirlik probleminin olduğunu, problem olarak da borç stokunun ifade edildiği tespit edilmiştir. Borç stoku ile ilgili nedenler kendi içerisinde gelir kaynaklı nedenler ve gider kaynaklı nedenler olarak Sayıştaykurumu tarafından sınıflandırılmıştır. İlgili sınıflandırma kapsamında raporlarda yer alan tespitler ve

nedenler çalışmamız içerisinde ayrıntılı olarak açıklanmaktadır.

3.1. Gelir Kaynaklı Tespit ve Nedenler

- ✓ Fiyat tarifelerinin yıllar itibariyle maliyetlerin çok altında kalması ve yıllar itibari ile güncellenmemesi,
- ✓ Verilen hizmetlerin niteliğinin diğer devlet hastanelerinden yüksek olması, bu hususun fiyat tarifelerinin belirlenmesinde göz arz edilmesi, hasta bakım maliyetlerinde artışa rağmen SUT* fiyatlarının artmamış olması,
- ✓ Sadece üniversite hastanelerinde yapılan ve bu yüzden de Sağlık Uygulama Tebliği kapsamında olmayan yani fatura edilemeyen işlemlerden oluşan gelir kaybı,
- ✓ Üniversite hastanelerinde süreklilik arz eden hizmet alımları ile maliyeti yüksek ve ileri teknoloji ürünü olan tıbbî cihazlar, tıbbi sarf malzemeleri, yerli ve ithal ilaçlar ve diğer alımlar için ciddi bir harcamanın yapılmasına rağmen sunulan hizmetlere ilişkin sunum maliyetlerinin henüz tespit edilmemesi,
- ✓ Paket tedavi programlarından bir bütün olarak uygulanan durumlarda hastalar için harcanan ilaç ve tıbbi malzemelerin fiyatının paket fiyattan daha fazla olabilmesi,
- ✓ Sosyal Güvenlik Kurumu tarafından yapılan gelir kesintileri nedeni ile gerçekleşen zamansız tahsilat (Burada bahsedilen husus total bütçe uygulamasıyla azalmıştır), kurumun

gelirlerinin Sosyal Güvenlik Kurumuna aşırı bağımlı oluşu ve Sosyal Güvenlik Kurumuna fatura edilen hizmetlerden yapılan kesintiler:

- ✓ Kurumun mali yapısının bozulması nedeniyle borç ödemelerinin uzun vadede yapılması ve bunun neticesinde satın alınan ürün fiyatlarının yükselmesi:
- ✓ Üniversite hastanelerinin sağlık turizmi ve özel sigortadan elde edilen gelirlerinin düşük olması,
- ✓ Kurumun zarar etmesine rağmen katkı payı ödemelerinde kısıntıya gidilmemesi,
- ✓ Gider kısıcıcı tedbirlerin yetersiz olması,
- ✓ Sağlık sektörünün diğer yapısal sorunları olmasıdır.

3.2. Gider Kaynaklı Tespit ve Nedenler

- Tüm personel ve cari giderlerin döner sermaye işletmesinden karşılanması (Maaş, denge tazminatı, döner sermayeden ödenen 4-A, 4-B, 4-D'li personel ile hizmet alımlarında çalıştırılan personelin mali yükü),
- Uygulamalı eğitim maliyeti kapsamında yapılan giderlerin döner sermayeden karşılanması,
- Bilimsel araştırma giderlerinin döner sermaye gelirlerinden desteklenmesi,
- Yatırım ve maddi duran varlıkların bakım ve onarımlarının artan maliyeti,
- Yeni maliyet kalemlerinin ortaya çıkışı (Tıbbi atık imhası, hasta veya yatak başı standartları vb.),
- Nakit yetersizliği nedeniyle tedarikçilere ödemelerin zamanında yapılamaması

* SUT; Sağlık Uygulama Tebliği

nedeniyle satın alma maliyetlerinin artması,

- 5 Ağustos 2015 tarih ve 29436 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Sağlık Uygulama Tebliğindeki değişikliğe göre 01 Aralık 2015 tarihinden itibaren hastanelerde yatan hastalar için tüm ilaç ve malzemeler hastane tarafından temin edilip, dışarıya reçete edilmeyecek olmasından dolayı ilaç ihale tutarlarının artış göstermesi,
- Tüm personel ve cari giderlerin döner sermaye işletmesinden karşılanması (Maaş, denge tazminatı, döner sermayeden ödenen 4-A, 4-B, 4-D'li personel ile hizmet alımlarında çalıştırılan personelin mali yükü)
- Uygulamalı eğitim maliyeti kapsamında yapılan giderlerin döner sermayeden karşılanması,
- Bilimsel araştırma giderlerinin döner sermaye gelirlerinden desteklenmesi,
- Yatırım ve maddi duran varlıkların bakım ve onarımların artan maliyeti,
- Yeni maliyet kalemlerinin ortaya çıkışı (Tıbbi atık imhası, hasta veya yatak başı standartları vb.),
- Nakit yetersizliği nedeniyle tedarikçilere ödemelerin zamanında yapılamaması nedeniyle satın alma maliyetlerinin artması,
- Asgari ücret değişimi: 2007 ile 2016 yılları arasında asgari ücret %392 artmış olup bu artış yardımcı hizmetlerde kullanılan personel maliyetini doğrudan etkilemiştir.
- Döviz fiyatları: Hastanemizde kullanılan tıbbi malzeme ve ilaçların çoğunun ithal olması ve dövizde endeksli fiyat artışı

göstermeleri sebebiyle bu tıbbi sarf malzemelerin hastanemize maliyet girdisi 2007 yılından 2016 yılına kadar ortalama %60 artış göstermiştir.

- Elektrik-Doğalgaz (Enerji) giderleri: Hastanemizin büyük bir fiziki alanının mevcut olması ve bu fiziki alanda kesintisiz sağlık hizmeti sunumu nedeniyle 24 saat enerji tüketilmektedir.

4. Borç Stokunun Sürdürülebilirliği Sağlama Konusunda Öneriler

Yapılan incelemede; hastane kaynaklarının etkin, ekonomik ve verimli kullanılması için malzeme yönetimi anlamına gelen “stok yönetimi” oluşturulması gerektiği düşünülmektedir. Bu çerçevede;

- İlaç ve tıbbi malzemenin depolanma sisteminin yeniden gözden geçirilmesi, miadı dolacak malzemelerin hızlı bir şekilde tüketilmesi için tedbirler alınması gerekmektedir,
- İlaç ve tıbbi malzemenin emniyet stok seviyeleri hastane otomasyon sisteminde tanımlanmalı ve bu seviyenin altına düştüğü anda siparişlerini verilmesi sağlanmalıdır,
- Eczane, poliklinik, satın alma, depo, faturalama ile idari ve mali birimler arasında iletişim ve koordinasyon sağlanmalıdır,
- Stoklar, maliyetine, hayati öneme sahip olmaya, hızlı-yavaş hareket görmesine, mevsimsel oluşuna, stok değerine ve tedarik edilebilme durumuna göre analiz edilmelidir,

- Stok seviyelerinin ve takiplerinin, hastane bilgi sistemi üzerinden takip edilmesi sağlanmalıdır.

5. SONUÇ

Denetime tabii kamu kurumu niteliğinde Döner Sermaye İşletmesi statüsündeki hastaneler; hesap verebilirlik, şeffaflık, açıklık ve cevap verebilirlik” temel ilkeler çerçevesinde faaliyetini devam ettirmelidir. Faaliyet sürecinde yapmış oldukları tüm işlemler fizikken var olmalı, değerlemesi gerçeğe uygun değerlerle yapılmalı, muhasebe kayıtlarına doğru kayıt edilmeli, doğru sınıflandırılmalı, ilgili açıklamaların dipnotlarda yapılarak tam açıklama kuralına uyulmalıdır.

İlgili işletmeler yapmış oldukları tüm işlemlerle ilgili belgeleri; yetkisini Anayasa’dan alan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetim faaliyeti gösteren Sayıştay kurumuna ilgili belgeleri sunmak ve denetim sürecine hazır halde sunmak zorundadır. Sayıştay hem kamu denetimi yapmakta hem de dış denetim fonksiyonunu beraberinde yerine getirmektedir. Amaç kamu idarelerinin hesap verme sorumluluğunu yerine getirmesini temin etmektir. Fakat denetim değer yaratma fonksiyonu olan geri bildirim, tavsiye bulunma özelliği ile kurumların stratejik amaç ve hedeflerine yön verme konusunda özelliğini yerine getirmektedir. Bu özelliği itibarıyla Sayıştay denetimleri kapsam ve metodolojik olarak *düzenlilik (uygunluk) denetimi, performans denetimi ve etkinlik, verimlilik ile ekonomik olma* olarak

sınıflandırılabilir. Denetim standartlarının uluslararası denetim standartları dikkate alınarak hazırlanması da denetimin evrenselliğini ve etkinliğini artırmaktadır.

Çalışmamızda yer vermiş olduğumuz hastane işletmelerinde denetim bulgularının performans denetime ilişkin bulgular, ekonomik olmaya ilişkin bulgular, uygunluk olmaya ilişkin bulgular ile mali yönetim ve muhasebe sistemine ilişkin bulgular olarak sınıflandırılmasının mümkün olduğu görülmüştür. Önce çeşit esasına göre tespit edilen bulguların fonksiyon esasında incelenmesi anlam ve etkinlik açısından önem arz etmektedir. Bu bulguların içerisinde hayatı önem taşıyan süreklilik kavramı gereği hastane işletmelerinde yer alan borç stokunun sürdürülebilir mahiyette olmaması gelir ve gider kaynaklı tespit ve nedenlerin varlığı ve denetim raporlarında yer alması ile Sayıştay’ın geri bildirim ve tavsiye yoluyla ekonomik olma ve değer katma fonksiyonlarını yerine getirdiği tespit edilmiştir. Bu tavsiyeler doğrultusunda sonuç olarak; stok yönetim fonksiyonlarının sistem içerisinde doğru biçimde sevk ve idare edilmesi kaynakların etkili, ekonomik, verimli kullanılması açısından önem arz etmektedir. Satın alma, depolama, dağıtım ve envanter kontrolünün birbirleriyle ilişkili süreçler olması sebebiyle bu süreçlerin de iyi kontrol edilmesi gerektiği, aksi halde stoklarda miadı dolmuş birçok ilaç ve tıbbi malzemenin olacağı ve ekonomik olma fonksiyonunun yerine getirilemeyeceği tespit edilmiştir.

Eurasian Conference on Language & Social Sciences

June 27 - 29, 2018

Antalya, Turkey

KAYNAKÇA

- ALTUNTAŞ M. Mustafa, “Sayıştay’ın Düzenlilik Denetiminin İncelenmesi ve Türkiye’de Uygulanabilirliğinin Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Nisan 2014 (1-20)
- APON Ahmet, “ ABD ve Türkiye’de Denetim Sistemindeki Son Eğilimler; Genel Müfettişlik ve Performans Denetimi”, Türk İdare Dengesi, Sayı: 471-472, Haziran-Eylül 2011, 21)
- CANDAN Ekrem, Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Sisteminde Dönüşüm Bekleyen Bir Fonksiyon: Dış Denetim ve Sayıştay, Denetişim Dergisi, 2009, (6-24), s.7.)
- DEMİRCİ Ömer, Hesap Verebilirlik Mekanizmasının İşleyişinde Türk Sayıştay’ının Rolü ve Değişen Önemi “ Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD, Temmuz 2017, Kırıkkale s.12)
- ERYILMAZ Bilal ve BİRİCİKOĞLU Hale, “Kamu Yönetiminde Hesap Verebilirlik ve Etik”, İş Ahlakı Dengesi, Mayıs 2011 (19-45)
- BİLGİN Kamil Ufuk, Kamu Personel Yönetimi, Ankara, TODAİE Yay.,2004, s.43.)
- OKUR Yaşar, Türkiye’de Rehberlik ve Danışmanlık Anlayışıyla Denetim: Uygulama, Sorunlar ve Değerlendirmeler”, Denetişim Dergisi, 2009, (44-51), s. 47)
- OZEREN Baran, SÖNMEZ Gönül, OZBARAN M.Hakan, Kanada Sayıştay’ı Yıllık Denetim El Kitabı, Sayıştay, Araştırma / İnceleme/Çeviri Dizisi Mart 2004, (1-102)
- TAYTAK Mustafa, BAHTİYAR Ercan “Hesap Verme Sorumluluğu Çerçevesinde Türk Sayıştay’ının Hali”, SDÜ, İİBF Dengesi, Sayı:4 2015, (s.261-264)
- BARÇIN H. Bahadır, “Sayıştay Tarafından Gerçekleştirilecek Mali Denetim ve Mali Denetimin Sağlayacakları”, Dergisi, Sayı:155 Eylül-Ekim 2011, 32-36.
- AKYEL Recai, “Sayıştay Raporlarının Kamu Mali Yönetimine Katkısı” , Amme İdaresi Dergisi, Cilt 49, Sayı 1, Mart 2016, s.119-145
- KÖYLÜ KESKİN Meltem, TELLİOĞLU Tülay, GÖKÇE Naciye, “Türk Silahlı Kuvvetlerinin Sayıştay Denetimi” , Toros Üniversitesi İİSBF Sosyal Bilimler Dergisi Yıl:3 Sayı:6 Aralık 2016
- ELA Mehmet, TÜRKYENER Can Mustafa, “Türkiye’de Sayıştay’ın Düzenlilik Denetimi: Genel Bir Bakış” , Finans Politik & Ekonomik Yorumlar 2015 Cilt: 52 Sayı: 602, 25-42.
- SELEN Ufuk, TAYTAK Mustafa, “Türkiye’de Bütçenin Yasama Organı Tarafından Denetimi ve Sayıştay’ın Konumu” , Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi / Cilt: 19, Sayı: 1, Haziran 2017, 193-223

Sayıştay Raporları

Ege Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi 2012 Yılı Düzenlilik Denetim Raporu
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi 2012 Yılı Düzenlilik Denetim Raporu
Gazi Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi 2012 Yılı Düzenlilik Denetim Raporu
Gaziantep Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi 2012 Yılı Düzenlilik Denetim Raporu
İstanbul Teknik Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi 2012 Yılı Düzenlilik Denetim Raporu
Kocaeli Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi 2012 Yılı Düzenlilik Denetim Raporu
Mersin Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi 2012 Yılı Düzenlilik Denetim Raporu
Necmettin Erbakan Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi 2012 Yılı Düzenlilik Denetim Raporu

**Eurasian Conference on
Language & Social Sciences**

June 27 - 29, 2018

Antalya, Turkey

Trakya Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi 2016 Yılı Düzenlilik Denetim Raporu
Uludağ Üniversitesi Döner Sermaye İşletmesi 2016 Yılı Düzenlilik Denetim Raporu

Ergenlerde İnternet Bağımlılığı: Depresyon ve Yalnızlığın Rolü

Internet Addiction in Adolescents: The Role of Depression and Loneliness

Özge AYAZSEVEN¹

Fulya CENKSEVEN ÖNDER²

Öz

Araştırmada ergenlerin internet bağımlılık düzeylerini yalnızlık ve depresyonun ne düzeyde yordadığını belirlemek amaçlanmıştır. Aynı zamanda internet bağımlılığının cinsiyete, internet kullanım amacına ve internet kullanım sıklığına göre ilişkisi incelenmiştir. Araştırmanın çalışma grubu 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Hatay ili İskenderun ilçesinden bulunan üç lisenin 9, 10, 11 ve 12. sınıflarına devam eden 179 kız, 151 erkek toplam 330 öğrenciden oluşmaktadır. Araştırmada araştırmacılar tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu ile birlikte Young İnternet Bağımlılığı Testi Kısa Formu (Kutlu, Savcı, Demir ve Aysan, 2016), Kısa Semptom Envanteri Depresyon Alt Boyutu (Şahin ve Durak, 1994) ve UCLA Yalnızlık Ölçeği Kısa Formu (Yıldız ve Duy, 2014) kullanılmıştır. Araştırmada değişkenler (internet bağımlılığı, depresyon ve yalnızlık) arasındaki ilişkileri belirlemek için Pearson Korelasyon Analizi ve Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi kullanılmıştır. İnternet bağımlılığının cinsiyete, internet kullanım amacına ve internet kullanım sıklığına göre ilişkisi ise tek yönlü ANOVA kullanılarak belirlenmiştir. Analizler sonucunda yalnızlığın ve depresyonun internet bağımlılığını pozitif ve anlamlı yönde yordadığı görülmüştür. Aynı zamanda internet bağımlılığının cinsiyete göre farklılaşmadığı görüldükçe internet kullanım sıklığı ve internet kullanım amacı ile internet bağımlılığı arasında anlamlı ilişki belirlenmiştir. Araştırma sonuçları interneti günde 3 saatten fazla kullananlar ile sosyal medya amaçlı kullananların internet bağımlılık düzeylerinin diğer gruplara göre anlamlı düzeyde yüksek olduğunu göstermiştir.

Anahtar kelimeler: İnternet bağımlılığı, depresyon, yalnızlık

Abstract

In this search, it was aimed to determine if there is a correlation between the level of adolescents' internet addiction and the loneliness and depression and if there is influences the level of prediction of loneliness and depression. The study included a simple random sample of 330 adolescent students- 179 girls and 151 boys - attending ninth, tenth, eleventh and twelfth grades, to three different high schools that are obligated to ministry of national education in İskenderun districts in Hatay between 2017 and 2018 education years. In addition to the Personal Information Form developed by the researchers, the Young Internet Addiction Test Short Form (Kutlu, Savcı, Demir and Aysan, 2016), Brief Symptom Inventory Depression Lower Dimension (Şahin and Durak, 1994) and UCLA Short Form of Loneliness Scale were used in this study. Pearson Correlation Analysis and Multiple Linear

¹ Çukurova Üniversitesi, E-mail: canogullari.ozge@gmail.com

² Çukurova Üniversitesi, E-mail: fulyac@cu.edu.tr

Regression Analysis were used to determine the relationship between variables in the study (internet addiction, depression and loneliness). The relation between internet dependency according to sex, internet usage purpose and internet usage frequency was determined using one way ANOVA. As a result of analysis, loneliness and depression were found to predict internet addiction positively and meaningfully. At the same time, internet dependency did not differ according to the sex, but a significant relation were determined the frequency of internet usage and internet usage purpose between Internet dependency. The results of the research showed that internet addiction levels of those using the Internet more than 3 hours a day and social media users were significantly higher than the other groups.

Keywords: Internet addiction, depression, loneliness

1. GİRİŞ

İnternet, günümüzde her yaştan insanın ilgisini çekmekte; ama ergenler ön sırada yer almaktadır. Ergenler, her ortam ve fırsatta interneti kullanmakta ve gerçek dünyayla bağlantı kurmak yerine sanal dünyada kendilerini ifade etmektedirler. İnsanlığa hizmet açısından önemli olan internetin bilinçsiz kullanımının yarardan çok zarara dönüştüğü ve problemlere yol açtığı belirtilmektedir (Beard & Wolf, 2001; Caplan, 2002; Davis, 2001; Morahan-Martin & Schumacher, 2000; Young, 1996). İnternetin aşırı ve olumsuz kullanımına yönelik ülkemizde ve dünyada birçok araştırma yapılmaktadır. Araştırmalar incelendiğinde özellikle ergenlerde bu kullanımın risk oluşturduğu, interneti gereğinden fazla kullanan ergenin zamanla internet bağımlılığına doğru sürüklendiği görülmektedir. İnternetin aşırı ve olumsuz kullanımına yönelik ülkemizde ve dünyada birçok araştırma yapılmaktadır. Araştırmalar incelendiğinde özellikle ergenlerde bu kullanımın risk oluşturduğu, interneti gereğinden fazla kullanan ergenin zamanla internet bağımlılığına doğru sürüklendiği görülmektedir (Cao & Su, 2007; Durkee vd., 2012; Hooi, 2010; Kuss, Griffiths, Karila & Billieux, 2013; Mossbarger, 2008; Yen, Yen, Chen, Chen & Ko, 2007).

İnternet bağımlılığı hakkında ilk çalışmayı Young (1996) yapmıştır ve DSM IV'un kumar bağımlılığı ölçütlerini uyarlayarak internet bağımlılığını sarhoş edici madde içermeyen bir dürtü kontrol bozukluğu olarak tanımlamıştır. Young'ın ardından birçok araştırmacı internet bağımlılığı kavramını

tartışmış, tanımlamaya çalışmış ve çeşitli testler geliştirerek bu konuyu araştırmışlardır (Anderson, 2001; Beard & Wolf, 2001; Caplan, 2002; Caplan, 2010; Davis, 2001; Griffiths, 1999; Kandell, 1998; Morahan-Martin & Schumacher, 2000; Shapira vd., 2003).

Genel olarak internet bağımlılığı, kişinin; interneti aşırı kullanması, internet kullanımını kontrol edememesi, internette planladığından daha uzun süre kalması, internete bağlanmadığında geçirdiği zamanın önemini yitirmesi, internetten yoksun kaldığında sinirlilik hali ve saldırgan davranışlar sergilemesi, iş, sosyal ve aile hayatında sorunlara yol açması olarak tanımlanmaktadır (Beard ve Wolf; 2001; Caplan'a, 2002; Kandell, 1998; Young, 1996).

İnternet bağımlılığıyla ilişkili birçok duygusal faktör bulunmaktadır (Kandell, 1998). Young (1998) yoğun internet kullanımının daha az uyku uyuma, uzun süre yemek yememe, fiziksel aktiviteyi kısıtlama gibi sonuçlara yol açmasıyla birlikte kişide depresyon, yalnızlık, kaygı gibi psikolojik rahatsızlıklara sebebiyet verdiğini belirtmektedir.

Depresyon belirtileri, derin üzüntü veya keder, uykusuzluk, iştahsızlık, hoş olmayan ruh hali, umutsuzluk, sinirlilik, kendini beğenmeme ve intihar eğilimleri olarak ortaya çıkar (DSM-IV-TR, 2000). Depresif kişilerde yaygın olarak görülen düşük benlik saygısı, düşük motivasyon, reddedilme korkusu ve diğerlerinden onay alma ihtiyacı, internetin sık kullanılmasına neden olabilir ve internetin etkileşimli işlevleri bu özelliklere sahip

bireylerde internet bağımlılığına yol açabilir (Yang, Choe, Baity, Lee, & Cho, 2005)

İnternet bağımlılığı ve depresyon arasında yapılan araştırmalar da internet bağımlılığı ile depresyon arasında ilişki olduğunu ortaya koymaktadır (Akın ve İskender, 2011; Dieris-Hirche vd., 2017; Gordon, 2016; Jang, Hwang & Choi, 2008; Kim vd., 2006; Kraut vd., 2002; Liang vd., 2016; Torres, 2010; Odacı ve Çıkrıkçı, 2017; Orsal, Orsal, Ünsal ve Özalp, 2013; Yang ve Tung, 2007; Young ve Rogers, 1998; Whang, Lee ve Chang, 2003).

Yoğun internet kullanımı aynı zamanda aile ve arkadaşlarla harcanan zamanı azaltarak sosyal çevrenin daralmasına ve yalnızlık ve stresin artmasına yol açar (Puri ve Sharma, 2016). Yalnızlık, literatürde hemen her zaman kaçınılan ve kaygı, öfke, üzüntü ve diğerlerinden kendini farklı hissetme duygularının eşlik ettiği istenmeyen ve hoş olmayan bir deneyim olarak açıklanmakta (Russell vd., 1980) ve bilinenin aksine ileriki yaşlardan çok ergenler ve genç yetişkinler arasında sık bir biçimde ortaya çıkmaktadır (Akt. Durualp ve Çiçekoğlu, 2013).

Yapılan araştırmalar da yalnızlık ve internet bağımlılığı arasında ilişki olduğunu ortaya koymuştur (Ang, Chong, Chye ve Huan, 2012; Çakır ve Oğuz, 2017; Durualp ve Çiçekoğlu, 2013; Yao ve Zhong, 2014). Davis (2001) depresyon, yalnızlık, sosyal kaygı gibi patolojik hastalıkların problemleri internet kullanımını anlamada temel etkenler olduğunu belirtmiştir. Özellikle yalnızlık ve depresyonun, uyumsuz düşüncelere eğilimi artırdığını belirtmektedir (örn; ben kendimi sadece internette iyi hissediyorum, internetsiz

bir hayat berbat gibi). Gordon (2016) da yaptığı araştırmada depresyonun bilişsel semptomlarıyla internet bağımlılığı arasında ilişki olduğunu ortaya koymuştur.

Caplan (2003) ise depresyon ve yalnızlık gibi psikososyal problemlerin sosyal beceri yetersizliğinden kaynaklandığını belirtmektedir. İnternet üzerinden yapılan iletişimin kimlik belirsizliği, sözsüz iletişimin (beden dilinin) olmaması, daha az kaygılandırıcı olması gibi sebeplerle yüz yüze iletişime göre daha çok tercih edildiğini ve bu sebeple de internet bağımlılığını artırdığını ifade etmektedir. Morahan-Martin ve Schumacher (2000) ise yalnızlık, depresyon, kaygı gibi olumsuz duygulardan kaçmak için internetin yoğun bir şekilde kullanıldığını belirtmektedir. Yapılan araştırmalar incelendiğinde de internet bağımlılığı ile depresyon ve yalnızlık arasında ilişki olduğu görülmektedir (Ayas ve Horzum, 2012; Caplan, 2007; Gámez-Guadix vd., 2012; Odacı & Kalkan, 2010; Ostovar vd., 2016; Özdemir, Kuzucu ve Ak, 2014).

Bu sebeplerden dolayı araştırmada ergenlerin internet bağımlılık düzeylerini yalnızlık ve depresyonun ne düzeyde yordadığını belirlemek amaçlanmıştır. Aynı zamanda internet bağımlılığının cinsiyete, internet kullanım amacına ve internet kullanım sıklığına göre ilişkisi incelenmiştir.

2.YÖNTEM

Çalışma Grubu: Araştırmada araştırmacılar tarafından geliştirilen Kişisel Bilgi Formu ile birlikte Young İnternet Bağımlılığı Testi Kısa

Formu (Kutlu, Savcı, Demir ve Aslan, 2015), Kısa Semptom Envanteri Depresyon Alt Boyutu (Şahin ve Durak, 1994) ve UCLA Yalnızlık Ölçeği Kısa Formu (Yıldız ve Duy, 2014) kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma evreni 2017-2018 eğitim-öğretim yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı Hatay ili İskenderun ilçesinden bulunan bir liseden 9, 10, 11 ve 12. sınıfa devam eden kız ve erkek öğrencilerden oluşmuştur. 179 kız, 151 erkek toplam 330 öğrenci örnekleme alınmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin demografik özellikleri Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1 incelendiğinde, örneklemin %54.2'sini kız öğrencilerin, %45.8'ini ise erkek öğrencilerin oluşturduğu görülmektedir. Sınıf düzeyi açısından ise 9. sınıflardan 89 (%27), 10. sınıflardan 88 (%26.7), 11. sınıflardan 100 (%30.3) ve 12. sınıflardan 53 (%16.1) öğrenci araştırmaya katılmıştır. Babası hiçbir okul mezunu olmayan 7 (%2.2), ilkokul/ortaokul mezunu olan 12 (%60.1), lise mezunu olan 110 (%34.1), üniversite mezunu 12 (%3.7); annesi hiçbir okul mezunu olmayan 19 (%5.8), ilkokul/ortaokul mezunu olan 254 (%77.7), lise mezunu olan 50 (%15.3), üniversite mezunu 4 (%1.2) öğrenci vardır. Annesi vefat eden 3 öğrenci ve babası vefat eden veya babasından ayrı yaşayan 7 öğrenci anne-baba öğrenim durumunu boş bırakmışlardır. İnternet kullanan 317 (%96.1) öğrenci varken kullanmayan 13 (%3.9) öğrenci olduğu görülmüştür. İnternet kullanan öğrencilerden günde en çok 1 saat internet kullanan 66 (%20.8), günde 1-3 saat arası internet kullanan 87 (%27.4), günde 3 saatten fazla kullanan 120 (%37.9), haftada 3-4 gün kullanan 14 (%4.4), haftada 1-2 gün kullanan 20 (%6.3), ayda 1-2 gün kullanan 10 (%3.2)

öğrenci bulunmaktadır. İnternet kullanan öğrencilerin 166'sı (%52.2) sosyal medya, 22'si (%6.9) oyun, 84'ü (%26.5) ödev/araştırma, 12'si (%3.8) film izleme/indirme, 33'ü (%10.4) müzik dinleme/indirme amacıyla interneti kullanmaktadır.

Tablo 1

Araştırmaya Katılan Öğrencilerin Demografik Özelliklerine Göre Dağılımları

DEĞİŞKENLER	GRUP	f	%
CİNSİYET	Kız	179	54.2
	Erkek	151	45.8
SINIF DÜZEYİ	9. Sınıf	89	27
	10. Sınıf	88	26.7
	11. Sınıf	100	30.3
	12. Sınıf	53	16.1
	Hiçbir okul mezunu değil	7	2.2
BABA ÖĞRENİM DURUMU	İlkokul/ortaokul mezunu	194	60.1
	Lise mezunu	110	34.1
	Üniversite mezunu	12	3.7
ANNE ÖĞRENİM DURUMU	Hiçbir okul mezunu değil	19	5.8
	İlkokul/ortaokul mezunu	254	77.7
	Lise mezunu	50	15.3
	Üniversite mezunu	4	1.2
İNTERNET KULLANIMI	İnternet kullananlar	317	96.1
	İnternet kullanmayanlar	13	3.9
İNTERNET KULLANIM SIKLIĞI	Günde en çok 1 saat	66	20.8
	Günde 1-3 saat arası	87	27.4
	Günde 3 saatten fazla	120	37.9
	Haftada 3-4 gün	14	4.4
	Haftada 1-2 gün	20	6.3
	Ayda 1-2 gün	10	3.2
İNTERNET KULLANIM AMACI	Sosyal medya	166	52.4
	Oyun	22	6.9
	Ödev/araştırma	84	26.5
	Film izleme/indirme	12	3.8
	Müzik dinleme/indirme	33	10.4

Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından hazırlanan formda öğrencilerin cinsiyeti, sınıf düzeyleri, anne-baba öğrenim durumları, interneti kullanıp kullanmadıkları, kullanıyorlarsa ne sıklıkla ve hangi amaçla kullandıklarına dair sorular yer almaktadır.

Young İnternet Bağımlılık Testi Kısa Formu: Young (1998) tarafından geliştirilen ve Pawlikowski ve arkadaşları (2013) tarafından kısa forma dönüştürülen YİBT-KF, 12 maddeden oluşmakta olup beşli Likert (1=Hiçbir zaman, 5=Çok sık) tipi bir ölçektir. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması Kutlu, Savcı, Demir ve Aysan (2016) tarafından yapılmış olup ölçekten alınan yüksek puanlar internet bağımlılığı düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir.

Kısa Semptom Envanteri Depresyon Alt Boyutu: Derogatis (1992) tarafından geliştirilen, Şahin ve Durak (1994) tarafından Türkçe uyarlaması yapılan ölçek 53 maddeden ve 5 alt ölçekten (depresyon, anksiyete, olumsuz benlik, somatizasyon, hostalite) oluşmaktadır. Bu araştırmada 12 maddeden oluşan depresyon alt boyutu kullanılmış olup maddeler, “hiç yok” ve “çok fazla var” ifadelerine karşılık gelen 0- 4 değerleri arasında derecelendirilmiştir.

UCLA Yalnızlık Ölçeği Kısa Formu: Russel ve arkadaşları (1978) tarafından geliştirilen Demir (1989) tarafından Türkçe’ye uyarlanan Doğan, Çetok ve Tekin (2011) tarafından kısa forma dönüştürülen ölçek Yıldız ve Duy (2014) tarafından ergenlere uyarlanmıştır. Ölçek 7 maddeye indirilerek (1) Hiç, (2) Nadiren, (3) Bazen ve (4) Her zaman şeklinde

dört dereceli bir yapıda düzenlenmiştir. Ergenlerin puanlarının düşüklüğü yaşanan yalnızlık duygusunun azlığına işaret ederken, puanın yükselmesi ise yaşanan yalnızlık duygusunun yoğunluğunun artmasına işaret etmektedir.

Verilerin Analizi: Araştırmada çok değişkenli regresyon analizi kullanılmıştır. Veri seti regresyon analizi için gerekli olan normallik ve doğrusallık sayıltılarını karşılamaktadır. Anlamlılık düzeyi olarak .05 ölçüt alınmıştır. Aynı zamanda internet bağımlılığının cinsiyete, internet kullanım amacına ve internet kullanım sıklığına göre ilişkisi tek yönlü ANOVA kullanılarak belirlenmiştir.

3. BULGULAR

Öncelikle ölçüt değişken (internet bağımlılığı) ile yordayıcı değişkenler (yalnızlık ve depresyon) arasındaki ilişkileri incelemek üzere korelasyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2’de İnternet Bağımlılık Ölçeği ($X=25.81$, $Ss=10.41$) ile UCLA Yalnızlık Ölçeği ($X=13.38$, $Ss=4.8$) ve KSE/Depresyon Alt Boyutu ($X=16.85$, $Ss=11.81$) arasındaki ilişki incelenmiştir. Bulgular internet bağımlılığı ile yalnızlık ($r=-.16$, $p<.001$) arasında, internet bağımlılığı ile depresyon arasında ($r=.43$, $p<.001$) arasında ve depresyon ile yalnızlık ($r=-.52$, $p<.001$) arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Değişkenler arasındaki ilişkilere bakıldığında ise, çoklu eş

doğrusallık (multicollinearity) sorununa yol açabilecek yükseklikte ilişki görülmemiştir. Araştırmada lise öğrencilerinin İnternet Bağımlılık Ölçeği toplam puanının yalnızlık

ve depresyon toplam puanları tarafından ne düzeyde yordandığını belirlemek amacıyla çok değişkenli regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonuçları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 2

Araştırmada kullanılan değişkenlerin aritmetik ortalama, standart sapma ve korelasyon matrisi

Ölçekler	1	2	3
1.İBÖ	-		
2.UCLA	.16**	-	
3.KSE-DA	.43**	.52**	-
Ort.	25.81	13.38	16.85
Ss	10.41	4.8	11.81

n= 330. 1. İBÖ internet bağımlılığı toplam puan, 2. UCLA Yalnızlık ölçeği toplam puan, 3. KSE-DA Kısa Semptom Envanteri Depresyon Alt Boyutu
* p< .05, ** p< .01

Tablo 3

İnternet Bağımlılığı ve Yordayıcı Değişkenlere İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata B	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	21.285	1.548	-	13.748	.000	-	-
UCLA	-.184	.128	-.084	-1.439	.151	.162	-.079
KSE-DA	.415	.052	.471	8.04	.000	.427	.407
R= .433		R2=.187	Adjusted R2= .182				
F(2-326)= 37.56		p= .000

Tablo 3'te öğrencilerin depresyon ve yalnızlık düzeylerinin internet bağımlılığını anlamlı düzeyde açıkladığı görülmektedir ($\Delta R^2=.18$, $p<.001$). Bu iki değişken birlikte, internet bağımlılığındaki toplam varyansın yaklaşık %19'unu açıklamaktadır. Standardize edilmiş regresyon katsayısına göre, yordayıcı değişkenlerin internet bağımlılığı üzerindeki göreceli önem sırası; depresyon ($\beta=.47$) ve yalnızlıktır ($\beta=-.08$). Regresyon katsayılarının

anlamlılığına ilişkin t testi sonuçları incelendiğinde ise depresyonun ($t=8.04$, $p<.001$) anlamlı bir yordayıcı olduğu görülmektedir.

Araştırmada internet bağımlılığının cinsiyete, internet kullanım amacına ve internet kullanım sıklığına göre ilişkisi de incelenmiştir. Bu değişkenlere ilişkin betimsel değerler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4

Cinsiyete, İnternet Kullanım Sıklığına ve İnternet Kullanım Amacına Göre Öğrencilerin İnternet Bağımlılık Ölçeğinden Aldıkları Puanların Betimsel Değerleri

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S
1. Kız	179	25.76	10.28
2. Erkek	151	25.87	10.54
Toplam	330	25.81	10.39

İnternet Kullanım Sıklığı	N	$\bar{X}$	S
1. Günde en çok 1 saat	66	22.97	7.98
2. Günde 1-3 saat arası	87	24.85	8.45
3. Günde 3 saatten fazla	120	31.01	11.27
4. Haftada 3-4 gün veya daha az	44	20.20	8.93
Toplam	317	26.14	10.37

İnternet Kullanım Amacı	N	$\bar{X}$	S
1. Sosyal medya	166	28.63	10.84
2. Oyun-müzik-film	67	27.05	8.85
3. Ödev/araştırma	84	20.51	8.28
Toplam	317	26.14	10.37

Tablo 4 incelendiğinde kız ve erkek öğrencilerin İnternet Bağımlılık Ölçeği puan ortalamalarının birbirine yakın olduğu görülmektedir (sırayla $X=25.76$, $X=25.87$). İnterneti günde 3 saatten fazla kullanan öğrencilerin puan ortalamasının ($X=31.01$)

interneti haftada 3-4 gün veya daha az kullanan öğrencilere göre ($X=20.20$) yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca interneti sosyal medya ($X=28.63$) ile oyun/müzik/film ($X=27.05$) amaçlı kullanan öğrencilerin ödev/araştırma amaçlı kullanan öğrencilere

göre internet bağımlılık ölçeği puan ortalamalarının daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Bu puan ortalamalarının anlamlı olup olmadığına ilişkin tek yönlü ANOVA

analizi kullanılmıştır. Kız ve erkek öğrencilerin internet bağımlılık ölçeğinden aldıkları puanlara göre tek yönlü ANOVA sonuçları Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5

Kız ve Erkek Öğrencilerin İnternet Bağımlılık Ölçeğinden Aldıkları Puanlara Göre Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p
Gruplar arası	1.016	1	1.016	.009	.923
Grup içi	35524.479	328	108.306		
Toplam	35525.495	329			

Tablo 5'te görüldüğü gibi kız ve erkek öğrencilerin İnternet Bağımlılık Ölçeğinden aldıkları puan anlamlı olarak farklılaşmamaktadır ($F_{1-329}: .009, p > .05$). Bu durumda araştırmaya katılan kız ve erkek öğrencilerin internet bağımlılık düzeylerinin birbirine denk olduğu söylenebilir. İnternet kullanım sıklığına göre öğrencilerin internetbağımlılık ölçeğinden aldıkları puanların tek yönlü ANOVA sonuçları ise Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6

İnternet Kullanım Sıklığına Göre Öğrencilerin İnternet Bağımlılık Ölçeğinden Aldıkları Puanların Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Tamhane's 12
Gruplar arası	5209.853	3	1736.618	18.85	.000	3>2>1>4
Grup içi	28836.34	313	92.129			
Toplam	34046.193	316				

Tablo 6'da görüldüğü gibi internet kullanım sıklıklarına göre öğrencilerin İnternet Bağımlılık Ölçeğinden aldıkları puan anlamlı olarak farklılaşmaktadır (F3-316: 18.85, $p > .001$). Bu anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğu, dağılımın varyansı eşit olmadığından dolayı Tamhane's 12 uygulanarak bulunmuştur. Yüksek puandan düşüğe doğru sıralandığında günde 3 saatten fazla, günde 1-3 saat arası, günde 1 saatten az

ve haftada 3-4 gün ya da daha az internet kullanan öğrencilerin puanlarının anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Bu durumda internet kullanım sıklığının artmasıyla internet bağımlılığı arasında ilişki olduğu söylenebilir. İnternet kullanım amacına göre öğrencilerin internet bağımlılık ölçeğinden aldıkları puanların tek yönlü ANOVA sonuçları ise Tablo 7'de verilmiştir.

Tablo 7

İnternet Kullanım Amacına Göre Öğrencilerin İnternet Bağımlılık Ölçeğinden Aldıkları Puanların Tek Yönlü ANOVA Sonuçları

Varyansın Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	Kareler Ortalaması	F	p	Tamhane's 12
Gruplar arası	3747.718	2	1873.859	19.42	.000	1>3
Grup içi	30298.474	314	96.492			2>1
Toplam	34046.193	316				1>2>3

Tablo 7’de görüldüğü gibi internet kullanım amacına göre öğrencilerin İnternet Bağımlılık Ölçeğinden aldıkları puan anlamlı olarak farklılaşmaktadır (F2–316: 18.85, $p > .001$). Bu anlamlı farkın hangi gruplar arasında olduğu, dağılımın varyansı eşit olmadığından dolayı Tamhane’s 12 uygulanarak bulunmuştur. Yüksek puandan düşüğe doğru sıralandığında interneti sosyal medya, oyun/müzik/film ve ödev/araştırma amaçlı kullanan öğrencilerin puanlarının anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Bu durumda internet kullanım amacıyla internet bağımlılığı arasında ilişki olduğu söylenebilir.

3. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçları internet bağımlılığı ile depresyon ve yalnızlık arasında ilişki olduğunu göstermiştir. Araştırma bulguları bu konuda yapılan araştırmaları (Ayas ve Horzum, 2012; Caplan, 2007; Gámez-Guadix, Villa-George & Calvete, 2012; Odacı & Kalkan, 2010; Ostovar vd., 2016; Özdemir, Kuzucu ve Ak, 2014) destekler niteliktedir. Depresyon ve internet bağımlılığı arasında ilişki olmadığını belirten araştırmalar da mevcuttur (Lai vd., 2015). Bu sebeple depresyon ve internet bağımlılığı arasında ilişki olup olmadığı tartışma konusudur. Araştırma sonuçları örnekleme ve kültüre göre farklılık göstermiş olabilir. Aynı şekilde yalnızlık ve internet bağımlılığı arasında ilişki olmadığını belirten araştırmalar da mevcuttur (Eldeleklioğlu, 2008; Eldeleklioğlu ve Vural-Batık, 2013). Yücel (2009) ise ergenlerin akran ilişkileri ve

yalnızlık düzeylerinde evde internet kullanımının etkisini incelediği araştırmasında, evde internete sahip olan ergenlerin yalnızlık düzeylerinde ve ergenlerin arkadaşlık ilişkilerinde önemli etkiler yarattığı gözlemlenmiştir. Araştırma sonucunda evinde interneti olan ergenlerin yalnızlık puan ortalamalarının düşük ve arkadaşlık ilişkileri puan ortalamalarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlar araştırma bulgularıyla tutarlılık göstermemektedir. Bu sebeple internet bağımlılığı ve yalnızlık arasında ilişki olup olmadığı tartışma konusudur.

Araştırma sonucunda internet bağımlılığının cinsiyete göre farklılık göstermediği görülmüştür. Araştırmalar incelendiğinde internet bağımlılığı ve cinsiyet arasında anlamlı fark olmadığını belirten araştırmalar bulunmaktadır (Balcı ve Gülnar, 2009; Bilge, 2012; Gündüz, Ekşioğlu ve Tarhan, 2017). Araştırma bulguları bu sonuçları destekler niteliktedir. Kızların erkeklere (Altundağ ve Bulut, 2017) göre daha fazla internet kullandığı ve erkeklerin kızlara göre (Büyüksahin Çevik ve Çevikkaleli, 2010; Çakır Balta ve Horzum, 2008; Durak Batıgün ve Kılıç, 2011; Kır ve Sulak, 2014; Lee ve Chae, 2007; Morahan-Martin ve Schumacher, 2000) daha fazla internet kullandığını belirten araştırmalar da vardır. Araştırma bulguları bu sonuçlarla tutarlılık göstermemektedir. İnternet bağımlılığının cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığı tartışma konusudur.

Araştırma sonucunda günde 3 saatten fazla internet kullanan ergenlerin günde 3 saatten az kullanan gruba göre internet bağımlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu

görülmüştür. Günde üç saatten fazla interneti kullanan öğrencilerin diğer gruplara oranla internet bağımlılık düzeylerinin daha yüksek olduğu araştırmalar tarafından ortaya konulmuştur (Durak-Batıgün ve Hasta, 2010; Gökçearslan ve Günbatar, 2012; Yılmaz, 2010). Araştırma bulguları bu sonuçları destekler niteliktedir. Anderson (2001) internet bağımlısı olarak görülen öğrencilerin günde ortalama 229 dakika (yaklaşık dört saat) interneti kullanırken, diğer gruptaki öğrencilerin günde ortalama 73 dakika (yaklaşık bir saat) interneti kullandıklarını belirtmiştir. Günüş (2009) ise internet bağımlısı grubun interneti günlük ortalama 4.3 saat, bağımlı olmayan grubun ise ortalama iki saat kullandığı sonucuna ulaşmıştır. Araştırmalar incelendiğinde internet bağımlılığı için belirli bir kullanım süresi belirtmek güç görülmektedir. Bu değerlerin kültürden kültüre ve bireyden bireye değişebileceği söylenebilir. Ancak tüm araştırmalardaki ortak bulgu, bağımlı olan bireylerin olmayanlara göre internet kullanım sürelerinin daha yüksek olduğudur.

Araştırma sonucunda interneti sosyal medya amaçlı kullananlar ile oyun/müzik ve film için kullananların ödev/araştırma amaçlı kullananlara göre internet bağımlılık düzeyleri daha yüksek bulunmuştur. Döner (2011) yaptığı araştırmada internet bağımlılığında sınırlı semptom gösterenlerin interneti iletişim amaçlı (%85.2), müzik dinleme (%48.3), oyun oynama (%40) ve film izleme (%27.1) amaçlı kullanım oranlarının, semptom göstermeyen gruba göre daha fazla olduğu ve semptom göstermeyen grubun interneti ödev yapma (%36.7) ve araştırma yapma amaçlı (%29.9)

kullanma oranlarının diğer gruba göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır.

İnternet bağımlısı olan ve olmayan ergenlerin interneti kullanım amaçlarına yönelik yapılan araştırmalarda ise, internet bağımlısı olarak tanımlanan kişilerin internete daha çok sohbet odaları, yeni kişilerle tanışma, etkileşimli oyunlar oynama, haber grupları, alışveriş gibi interaktif/etkileşimsel amaçla girdikleri, bağımlı olmayanların ise interneti daha çok e-posta gönderme ve bilgi edinme amaçlı kullandıkları sonucuna ulaşılmıştır (Beard & Wolf, 2001; Chak ve Leung, 2004; Günüş, 2009; Kubey, Lavin ve Barrows, 2001; Morahan-Martin ve Schumacher, 2000; Whang, Lee & Chang, 2003; Young, 1997). Araştırma bulguları, yukarıdaki sonuçlarla tutarlılık göstermektedir. İnternet bağımlısı olmayan grubun bağımlı olan gruba göre interneti daha çok araştırma ve bilgi edinme amacıyla kullandıkları görülmektedir.

İnternet bağımlılığının depresyon ve yalnızlık ile ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda ergenlere sosyal beceri kazandırmanın ve bu konuda okullarda psikoeğitim çalışmalarının yapılmasının önemli olduğu görülmektedir. Aynı zamanda okul psikolojik danışmanlarının ergenleri interneti kullanım alışkanlıkları konusunda bilgilendirmesi önemlidir.

KAYNAKÇA

- Akın, A. ve İskender, M. (2011). Internet addiction and depression, anxiety and stress. *International Online Journal of Educational Sciences*, 3 (1), 138-148.
- Altundağ, Y. Bulut, S. (2017). Aday sınıf öğretmenlerinde problemli akıllı telefon kullanımının incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (4), 1670-1682.
- American Psychiatric Association (2000). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders, Fourth Edition (DSM-IV-TR).
- Anderson, K.J. (2001). Internet use among college students: An exploratory study, *Journal of American College Health*, 50, 21-26.
- Ang, R. P., Chong, W. H., Chye, S. and Huang, V. S. (2012). Loneliness and generalized problematic Internet use: Parents' perceived knowledge of adolescents' online activities as a moderator. *Computers in Human Behavior*, 28 (4), 1342-1347.
- Ayas, T, ve Horzum, M. B. (2012). İlköğretim öğrencilerinin sanal zorba ve mağdur olma durumu. *İlköğretim Online*, 11(2), 369-380.
- Balcı, Ş., ve Gülnar, B. (2009). Üniversite öğrencileri arasında internet bağımlılığı ve internet bağımlılarının profili. *Selçuk İletişim*, 6(1), 5-22.
- Beard, K. ve Wolf, E.M. (2001). Modification in the proposed diagnostic criteria for internet addiction. *CyberPsychology & Behavior*, 4(3), 377-383.
- Bilge, F. (2012). Bir grup ilköğretim öğrencisinde bilgisayara yönelik bağımlılık eğilimi değerlendirmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 43, 96-105.
- Büyüksahin Çevik, G. ve Çelikkaleli Ö. (2010). Ergenlerin arkadaşlılığı ve internet bağımlılığının cinsiyet, ebeveyn tutumu ve anne baba eğitim düzeylerine göre incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 225-240.
- Caplan, S.E. (2002). Problematic internet use and psychosocial well-being: Development of a theory-based cognitive-behavioral measurement instrument. *Computer in Human Behavior*, 18, 553-575.
- Caplan, S.E. (2003). Preference for online social interaction: A theory of problematic internet use and psychosocial well-being. *Communication Research*, 30 (6), 625-648.
- Caplan, S. E. (2007). Relations among loneliness, social anxiety, and problematic internet use. *CyberPsychology & Behavior*, 10(2), 234-242.
- Caplan, S. E. (2010). Theory and measurement of generalized problematic Internet use: A two-step approach. *Computers in Human Behavior*, 26 (5), 1089-1097.
- Cao, F. ve Su, L. (2007). Internet addiction among Chinese adolescents: prevalence and psychological features. *Child Care Health Development*, 33(3), 275-81
- Chak, K. & Leung, L. (2004). Shyness and locus of control as predictors of internet addiction and internet use. *CyberPsychology & Behavior*, 7(5), 559-570.

- Çakır-Balta, Ö. ve Horzum, M. B. (2008). Web tabanlı öğretim ortamındaki öğrencilerin internet bağımlılığını etkileyen faktörler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 41(1), 187-205.
- Çakır-Balta, Ö. ve Oğuz, E. (2017). Lise öğrencilerinin yalnızlık düzeyleri ile akıllı telefon bağımlılığı arasındaki ilişki. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13 (1), 418-429.
- Davis, R. A. (2001). A cognitive-behavioral model for pathological internet use (PIU). *Computers in Human Behavior*, 17(2), 187-195.
- Dieris-Hirche, J., Bottel, L, Bielefeld, M., Steinbüchel, T., Kehyayan, A., Dieris, B. et al. (2017). Media use and Internet addiction in adult depression: A case-control study. *Computers in Human Behavior*, 68, 96-103.
- Döner, C. (2011). İlköğretim öğrencilerinde internet bağımlılığının farklı değişkenlere göre incelenmesi. *Yüksek lisans tezi*, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Durak-Batıgün, A. ve Hasta, D. (2010). İnternet bağımlılığı: Yalnızlık ve kişilerarası ilişki tarzları açısından bir değerlendirme. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11, 213-219.
- Durak-Batıgün, A. ve Kılıç, N. (2011). İnternet bağımlılığı ile kişilik özellikleri, sosyal destek, psikolojik belirtiler ve bazı sosyo-demografik değişkenler arasındaki ilişkiler. *Türk Psikoloji Dergisi*, 26 (67), 1-10.
- Durkee, T., Kaess, M, Carli, V., Parzer, P., Wasserman, C., Floderus, B., et al. (2012). Prevalence of pathological internet use among adolescents in Europe: demographic and social factors. *Addiction*, 107, 2210-2222.
- Durualp, E. ve Çiçekoğlu, P. (2013). Yetiştirme yurdunda kalan ergenlerin yalnızlık düzeylerinin internet bağımlılığı ve çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15 (1), 29-46.
- Eldeleklioğlu, J. (2008). Gender, romantic relationships, internet use, perceived social support and social skills as the predictors of loneliness. *Eurasian Journal of Educational Research*, 33, 127- 140.
- Eldeleklioğlu, J. ve Vural-Batık, M. (2013). Akademik başarı, internette kalınan süre, yalnızlık ve utangaçlığın internet bağımlılığı üzerindeki yordayıcı etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(1), 141-152.
- Gamez-Guadix, M., Villa-George, F.I. & Calvete, E. (2012) Measurement and analysis of the cognitive-behavioral model of generalized problematic Internet use among Mexican adolescents. *J Adolescence*, 35, 1581-1591
- Griffiths, M. D. (1999). Internet addiction: Fact or Fiction? *The Psychologist*, 12(5), 246- 250.
- Gordon, J. A. (2016). Internet addiction and depression. *Master thesis*, Kaplan University, America.
- Gökçearslan, Ş. ve Günbatır, M. S. (2012). Ortaöğrenim öğrencilerinde internet bağımlılığı. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 2(2),10-24.
- Gündüz, H. C., Ekşioglu, S., & Tarhan, S. (2017). Problematic internet usage: Personality traits, gender, age and effect of dispositional hope level. *Eurasian Journal of Educational Research*, 70, 57-82

- Günüç, S. (2009). İnternet bağımlılık ölçeğinin geliştirilmesi ve bazı demografik değişkenler ile internet bağımlılığı arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Yüksek lisans tezi*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- Hooi, P. S. C. (2010). Influence of parents and peers on internet usage and addiction amongst school-going youths in Malaysia. *Doctoral dissertation*, Malaysian University, Malaysia.
- Jang, K.S., Hwang, S.Y., Choi, J.Y. (2008). Internet addiction and psychiatric symptoms among Korean adolescents. *J Sch Health*. 78 (3), 165-171.
- Kandell, J. J. (1998). Internet addiction on campus: the vulnerability of college students. *Cyberpsychology and Behavior*, 1, 11-17.
- Kır, İ. ve Sulak, Ş. (2014). Eğitim fakültesi öğrencilerinin internet bağımlılık düzeylerinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (51), 150-167.
- Kim, K., Ryu, E., Chon, M.Y., Yeun, E. J., Choi, S.Y., Seo, J.S., et al. (2006). Internet addiction in Korean adolescents and its relation to depression and suicidal ideation: a questionnaire survey. *International Journal of Nursing Studies*, 43(2), 185-92.
- Kraut, R., Kiesler, S., Boneva, B., Cummings, J., Helgeson, V., & Crawford, A. (2002). *Journal of Social Issues*, 58, 49-74.
- Kubey, R., Lavin, M., & Barrows, J. (2001). Internet use and collegiate academic performance decrements: Early findings. *Journal of Communication*, 51 (2), 366-382.
- Kuss, D. J., Griffiths, M. D., Karila, L. & Billieux, J. (2013). Internet addiction: A systematic review of epidemiological research for the last decade. *Current Pharmaceutical Design*, 20(25), 4026-4052.
- Kutlu, M., Savcı, M., Demir, Y. ve Aysan, F. (2016). Young İnternet Bağımlılığı Testi Kısa Formunun Türkçe uyarlaması: Üniversite öğrencileri ve ergenlerde geçerlilik ve güvenirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 17 (1), 69-76.
- Lai, C.M., Mak, K.K., Watanabe, H., Jeong, J., Kim, D., Bahar, N. et al. (2015). The mediating role of Internet addiction in depression, social anxiety, and psychosocial well-being among adolescents in six Asian countries: A structural equation modelling approach. *Public Health*, 129(9), 1224-1236.
- Lee, S. J. & Chae, Y. G. (2007). Children's internet use in a family context: İnfluence on family relationships and parental mediation. *CyberPsychology & Behavior*. 10 (5), 640-644.
- Liang, L., Zhou, D., Yuan, C., Shou, A. & Bian, Y. (2016). Gender differences in the relationship between internet addiction and depression: A cross-lagged study in Chinese adolescents. *Computers in Human Behavior*, 63, 463-470.
- Morahan-Martin, J. & Schumacher, P. (2000). Incidence and correlates of pathological internet use among college students. *Computers in Human Behavior*, 16, 13-29.
- Mossbarger, B. (2008). Is internet addiction addressed in the classroom? A survey of psychology textbooks. *Computers in Human Behavior*, 24, 468-474.

- Puri, A. ve Sharma, R. (2016). Internet usage, depression, social isolation and loneliness amongst adolescents. *Indian Journal of Health and Wellbeing*, 7(10), 996-1003.
- Torres, E. (2010). Understanding Internet addiction: Depression and social support. *Doctoral dissertation*, Alliant International University, San Francisco.
- Shapira, N.A., Lessig, M.C., Goldsmith, T.D., Szabo, S.T., Lazoritz, M., Gold, M.S, et al. (2003). Problematic internet use: Proposed classification and diagnostic criteria. *Depress Anxiety*, 17, 207-216.
- Şahin, N. H. ve Durak, A. (1994). Kısa Semptom Envanteri: Türk gençleri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 9(31), 44-56.
- Odacı, H ve Çikrikci, Ö. (2017). Problemlı internet kullanımında depresyon, kaygı ve stres düzeyine dayalı farklılıklar. *Addicta: The Turkish Journal on Addictions*, 4, 41-61.
- Odacı, H., & Kalkan, M. (2010). Problematic Internet use, loneliness and dating anxiety among young adult university students. *Computers & Education*, 55(3), 1091-1097.
- Orsal, Ö., Orsal, Ö., Ünsal, A. ve Özalp, S. S. (2013). Evaluation of Internet addiction and depression among university students. *Social and Behavioral Sciences*, 82, 445-454.
- Ostovar, S., Allahyar, N., Aminpoor, H., Moafian, F., Nor, M. B., Griffiths, M. D. (2016). Internet addiction and its psychosocial risks (depression, anxiety, stress and loneliness) among Iranian adolescents and young adults: A structural equation model in a cross-sectional study. *Int J Ment Health Addiction*, 14, 257-267.
- Özdemir, Y., Kuzucu, Y. ve Ak, Ş. (2014). Depression, loneliness and Internet addiction: How important is low self-control? *Computers in Human Behavior*, 34, 284-290.
- Whang, L.S., Lee, S., Chang, G. (2003). Internet over-users' psychological profiles: a behavior sampling analysis on internet addiction. *Cyberpsychology Behavior*, 6(2), 143-150.
- Yang, C. K., Choe, B. M., Baity, M., Lee, J. H. & Cho, J. S. (2005). SCL-90-R and 16PF profiles of senior high school students with excessive internet use. *Can J Psychiatry*, 50(7), 407-14.
- Yang, S., & Tung, C. (2007). Comparison of Internet addicts and non-addicts in Taiwanese high school. *Computers in Human Behavior*, 23, 79-96
- Yao, M. Z. ve Zhong, Z. (2014). Loneliness, social contacts and Internet addiction: A cross-lagged panel study. *Computers in Human Behavior*, 30, 164-170.
- Yen J.Y., Yen C. F., Chen C. C., Chen S. H. & Ko C. H. (2007). Family factors of internet addiction and substance use experience in Taiwanese adolescents. *CyberPsychology & Behavior*, 10 (3), 323-329.
- Yıldız, M.A. ve Duy, B. (2014). Adaptation of the short-form of the UCLA loneliness scale (ULS-8) to Turkish for the adolescents. *Düşünen Adam The Journal of Psychiatry and Neurological Sciences*, 27, 194-203.

- Yılmaz, B.(2010). İlköğretim 6. ve 7. sınıf öğrencilerinin bilgisayara yönelik bağımlılık gösterme eğilimlerinin farklı değişkenlere göre incelenmesi. *Eğitim Teknolojileri Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 617-622.
- Young, K.S. (1996). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology and Behavior*, 1(3), 237-244.
- Young, K. (1997). What makes the internet addictive: potential explanations for pathological internet use. *100. Annual Conference of American Psychological Association*, Chicago (15 August, 1997).
- Young, K. (1998). Internet Addiction: The Emergence of a New Clinical Disorder. *CyberPsychology & Behavior*, 1 (3), 237-244.
- Young, K. ve Rogers, R. C. (1998). The relationship between depression and Internet addiction. *CyberPsychology & Behavior*, 1(1), 25-28.
- Yücel, N. (2009). Ergenlerin akran ilişkileri ve yalnızlık düzeylerinde evde internet kullanımının etkisinin incelenmesi. *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Platon'da Bilgi: Theaitetos ve Devlet

Ufuk ÖZEN BAYKENT¹

Öz

Epistemolojinin gerçek başlatıcısı olarak, bu alanın temel soruları ile ilgilenen bir filozof olan Platon gösterilebilir. Bilginin ne olduğu, duyuların veya aklın bilgiyi verebilirliği, bildiğimizi düşündüğümüz şeylerin ne kadarının bilgi olduğu, bilgi ve doğru inanç ilişkisi Platon tarafından irdelenmiştir. E. L. Gettier'in "Haklılandırılmış Doğru İnanç Bilgi midir?" başlıklı, 1963'te yayınlanmış makalesinde belirttiği, bilginin, "haklılandırılmış doğru inanç" olarak tanımlanışının bir benzerinin ilk defa Platon'un *Theaitetos*'unda sorgulanmaktadır. Bilginin neliğinin ve nasıl bir doğaya sahip olduğunun tartışıldığı Platon'un bu diyaloğuna ek olarak, *Devlet*'nin altıncı kitabında da bilgi ve bilgi türlerinden söz edilmektedir. Batı felsefesi geleneğindeki felsefecilerin pek çoğunun uzlaştığı konu, epistemolojinin köklerinin Platon'un diyaloglarından daha geriye gitmediğidir. Bu çalışmada, bilgi sorununu, Antikçağ'da, ilk defa sistematik olarak ele aldığını söyleyebileceğimiz Platon'un bilgiye dair görüşleri ve özellikle hangi bilgi türlerinden söz ettiği *Theaitetos* diyaloğuna ve *Devlet* adlı eserine göndermelerle incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Epistemoloji, Platon, Devlet, Theaitetos

¹ Dr., Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi İngiliz Dili Eğitimi ABD., Görükle, Bursa. E-mail: ufukozen@uludag.edu.tr

GİRİŞ

Platon bilginin ne olduğu veya bildiğimizi düşündüğümüz şeylerin ne kadarının bilgi olduğu ile ilgili sorgulamalar yürüten ilk filozoflardandır. 1963 yılında yayınlanan E.L. Gettier'in "Haklılandırılmış Doğru İnanç Bilgi midir?" başlıklı makalesi bilgi ve doğru inanç ilişkisini incelerken bilgiyi "haklılandırılmış doğru inanç" olarak tanımlamaktadır. Aslında, bu tanımlamaya benzer bir bilgi yaklaşımını ilk defa Platon'un *Theaitetos*'unda görmek mümkündür. *Theaitetos* ve *Menon* diyaloglarında bilginin neliğinin ve nasıl bir doğaya sahip olduğunu sorgulayan Platon, *Devlet*'in altıncı kitabında da bilgi ve bilgi türlerinden söz etmektedir. Bu çalışma, bilgi problemini, Antikçağ'da ilk defa sistematik olarak ele alan Platon'un *Theaitetos* ve *Menon* diyaloglarında ve *Devlet* adlı eserine göndermelerle incelemeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede *episteme* kavramının izleri öncelikle *Theaitetos* diyalogunda sürülecektir.

Theaitetos'da Episteme

Modern epistemoloji, adını, antik Yunanca'da bir fiil olan *epistamai*'den ve ondan türetilmiş bir isim olan *episteme*'den almaktadır (Ferejohn, 2006, 146). Platon, bilme etkinliğinin, bilen ve bilinen arasındaki bir ilişkiyi gösterdiğini ve bu ilişkinin sonucu olarak ortaya çıkanın *episteme*/bilgi olduğunu belirtir. Platon bilgiye dair sorunları tartıştığı *Theaitetos*'u yazmadan önce, bilgi düzeylerine ilişkin teorisini, *Devlet* eserinde, varlık hiyerarşisi ile bağlantılı bir biçimde

zaten ortaya koymuştur. Bu açıdan Platon, bilginin neliği üzerine öğretisini ortaya koyduktan sonra, sistematik bir biçimde yanlış olduğunu düşündüğü diğer teorilerin çürütülmesi işine *Theaitetos*'da girişir (Copleston, 1993, 142).

Theaitetos diyalogu, alt seviyedeki idrak türleri, duyu dünyasına dair farkındalığımız, duyu nesnelerini nasıl algıladığımızı ve onlarla ilgili yargılarda bulunmamız üzerine yoğunlaşmıştır. Bu diyalogun amacı, duyu dünyasında algıladığımız, yargılara vardığımız şeylere yönelik sahip olduğumuzun bilgi olup olmadığını incelemek ve Platon'un bilgi dediği şeye yer açmaktır. Platon'un Formları, bu diyalogda dışta bırakılmıştır çünkü Platon, onlar olmaksızın nereye kadar ilerleyebileceğimizi göstermek istemiştir. Diyalogun olumsuz bir sonla noktalanışı, Platon'un, formların keşfi olmaksızın, hiçbir şekilde bilginin mümkün olmadığını göstermek içindir (Cornford, 1935, 28).

Diyalog, Eukleides ve Terpsion arasında geçen konuşma ile başlar ve Sokrates, Theodoros ve Theaitetos arasında devam eder. Sokrates, ilk olarak, bilgelik sayesinde mi bilgelerin bilge olduğundan yola çıkar ve Theaitetos ile bilgelik ve bilginin aynı olup olmadığı konusunda akıl yürütür. Bu noktada Sokrates, bilginin ne olduğuna dair açık bir fikir elde edemediğini beyan eder (145d-146a). Diyalog'da, *Theaitetos*, geometri, kunduracılık veya diğer sanatların bilgiden başka bir şey olmadığını belirtir (146c). Sokrates ise, *Theaitetos*'un, kunduracılıktan bahsederken, kundura yapımına dair bilgiden, marangozluktan bahsederken, ağaçtan şeyler yapmaya ait bilgiden bahsettiğini belirtir ve

kendisinin ise bilginin ne olduğunu merak ettiğini vurgular. Sokrates'e göre bunlar bilginin neye ait olduğunu göstermektedir ama bilginin özünü vermemektedir (146e). Copleston, bu tartışmanın epistemolojik bir yanı olsa da, Platon'un epistemolojisinin ontolojisinden ayrı tutulamayacağını ve dolayısıyla ontolojik unsurların dışarıda bırakılmasının mümkün olmadığını göstergesi olduğunu ifade eder (1993, 143). Sokrates'in hedefi bilgi denilen şeylerde ortak olan özün ne olduğunu bulmaktır. Platon'a göre, bir şeyin bilgisinin ne olduğunu bilebilmek için öncelikle bilginin ne olduğunu bilmek gerekmektedir. Bu başlangıç konuşması, *Menon*'nun ilk bölümüyle paralellik göstermektedir. Menon, erdemi tanımlaması istendiğinde, tıpkı Theaitetos gibi bir hataya düşer ve bir takım erdemleri listeler. Bu noktada da bu erdemlerin hepsinde ortak olan özü gözden kaçırmıştır.

Böylelikle *Theaitetos* diyalogu bilginin ve özünün ne olduğu ile başlar. Theaitetos ve Sokrates bu diyalogun baş kahramanlarıdır ve ilk olarak, Theaitetos, bilginin algı ve duyum olduğu fikrine ulaşır. “ Böylece düşünceme göre bir şey bilen kimse bildiğini algılar. O halde, şimdilik görünürde, bilgi algıdan başka bir şey değildir.” (151e). Sokrates, bu tanıma itiraz eder ve bu tanımın Protagoras'ın, insanın, her şeyin ölçüsü olduğu tanımı ile benzerlik içinde olduğu ve bu tanıma göre de herkesin sahip olduğu algıların doğru olduğu sonucu çıkacağını belirtir. Bu tanıma kabul etmek demek şeylerin tek tek insanlara nasıl görünüyorsa öyle olduklarını kabul etmekle eşdeğerdir (Arslan, 2008, 299). “Protagoras'ın düşüncelerini izleyelim. Esen aynı rüzgarın içimizden bazısını üşüttüğü,

bazısını da hiç üşütmediği, bazısına hafif, bazısına sert geldiği çok kere olur....Böyle olunca rüzgarın kendisine soğuk ya da soğuk değil mi diyeceğiz?” (152b). Eğer bilgi duyum ise, o zaman farklı insanların, rüzgara dair farklı duyumları olacağı aşikardır. Bunun sonucu olarak da aynı şeye (rüzgara) dair farklı bilgilerin varlığı gibi yanlış bir durum ortaya çıkacaktır. Bu noktada Sokrates, bu tanım çerçevesinde, büyük denilenin, küçük de olabileceği, hafif denilenin ağır da olabileceğini belirtir. Bu tanımın, Herakleitos'un ve diğer başka bilgelerin her şeyin akış halinde olduğu düşüncesini, destekler nitelikte olduğunu belirtir (152d,e). Platon, hocası Sokrates'den edindiği, bilginin, duyulara ve öznel düşünceye bağlı bir biçimde değişime tabi olmayan, sonsuz değerlerin bilgisi olması gerektiğini vurgulayan öğretiyi temel alarak, bilginin nesnel ve evrensel olduğunu göstermeyi hedeflemiştir (Copleston, 1993, 143).

Cornford, bilgi sözcüğünün, Yunancada, hem bilme yetisinden hem de bilinen şeyin kendisinden bahsederken kullanıldığını belirtir. Buradaki sorun, bilme yetisinin, bilgi nesnelere göndermede bulunmaksızın tanımlanamayacağıdır. Bilginin nesneleri tamamen gerçek ve değişmez iken, düşüncenin nesneleri bütünüyle gerçek değildir ve değişebilir. Bu anlamda, 152c'de Sokrates'e göre, Theaitetos'un bilgiyi, algıyla bir tutması durumunda algının, yanılmaz ve gerçek olduğu sonucuna ulaşılabilecektir. Bundan dolayı diyalog ne duydu algısının ne de yargının bu özellikleri karşılamadığını kanıtlayacak şekilde devam eder. Tartışma üç ana bölüme ayrılır: Birinci bölüm algının, ikinci bölüm doğru düşüncenin ve üçüncü

bölüm de doğru inancın teker teker incelenip reddedilmesi şeklindedir (Cornford, 1935, 29).

Theaitetos’ta, Platon’un ilk hedefi, bilginin neliğine dair yanlış teorilerin çürütülmesidir. Bu hedefine doğru ilk adımı, Protagoras’ın bilginin algı olduğu teorisine meydan okuyarak atar. Herakleitos’un ontolojisi ve Protagoras’ın epistemolojisi ile birlikte ortaya çıkan bilgi kavramının, gerçek anlamda bilginin gerektirdiği koşulları içermediğini ispat etmeye çalışır. Platon’a göre bilgi, yanılmazdır ve nesnesi hakkındadır. Duyu deneyimi ise bunların hiçbirini karşılamamaktadır. Sokrates, algı nesnelerinin, Herakleitos’a göre her zaman bir akış/oluş halinde olduğunu ve dolayısıyla hiçbir zaman var olmadıklarını, hep var olmakta olduklarını belirtir (152d). Platon, etki-edilgi ayrımı ile algı ve algılayan ayrımını ortaya koyar. Hem algılayan hem algılanan sürekli değişim içindedir. Bu sebeple hiçbir şeye “bu” veya “şu” diyemeyiz. Konuşmalarımızda onlar sabitmiş gibi konuşsak da aslında herşey hep bir oluş halindedir (156a-157c).

Bilginin duyum olarak kabul edildiği bir görüş çerçevesinde tüm duyumların doğru olduğu ve hiçbir şeyin bir ve aynı şey olmadığı, algılayanın da algılananın da sürekli hareket ve değişim içinde olduğu şeklindeki varlık iddiasına Sokrates itiraz eder. “...rüyalarla hastalıklar, bu arada da özellikle delilik ve başka bütün iştme ve görme yanılmaları veya genel olarak duyum yanılmaları dediğimiz şeylerin konusudur. Çünkü sen de biliyorsun sanırım: demin ileri sürdüğümüz iddia bütün bu durumlarda kolaylıkla çürütülebilir: bu durumlarda bize algılar kuşkusuz hatalı olarak

verilmiş olduklarından herkese gerçek gibi görünen çok daha hatalı olacak belki de bu sırada görülür hiçbir varlığa sahip olmayacaktır” (157e).

Sokrates, bilginin algı olarak gösterildiği bu yanlış teoriyi çürütmeye devam eder. Sokrates gerçek ve rüya arasındaki ya da bir deli veya hasta ile sağlıklı bir kişinin duyumları arasında bir ayırım yapılmasının güç olduğunu vurgulamıştır. Platon, Protagoras ve Herakleitos’a yaptığı göndermelerin ardından tekrar bilginin algı olduğu tanıma geri döner. Tanıma yönelttiği ilk eleştiri bilginin ölçütü algı ise, tek algılayanın insanlar olmadığı yönündedir. Domuz veya maymun gibi hayvanlar da algılar, peki neden bilginin ölçütünü insan aklı olarak belirlediğimiz sorusunu yöneltir. Sokrates, bilginin algı olduğuna yönelik itirazını hiç kimsenin diğerinden daha bilgili olamayacağını, çünkü kendi duyu deneyimlerini değerlendirecek en yetkin kişinin yine ben olacağımı belirterek yapar. Bu açıdan bakıldığında Protagoras’ın bildiklerini başkalarına öğretmesinin ve hatta bundan ücret almasının haklı bir tutum olmadığını belirtir. Herkesin kendi bilgeliğinin ölçüsü olması durumunda Protagoras’a, ondan bir şeyler öğrenmek için para ödemek anlamsızdır (161 c-e). Bir diğer eleştiri şöyledir: eğer bilgi ve algı aynı şeyse, bilmek ve görmek de aynı olacaktır. Böyle düşünüldüğünde, geçmişte bildiği bir şeyi halen hatırlayan birinin, o şeyi artık görmediği için bilmediğini düşünmek gerekecektir (164b).

Platon, Protagoras’ın göreceliliğinin bize geleceğin bilgisini vermediğini belirtir. Protagoras’a göre geleceğin bilgisi yoktur çünkü gelecekteki birşeyin algısı olması

mümkün değildir ancak tahmini olabilir. Protagoras'ın duyum ve bilgi arasında kurduğu eşdeğerlik geleceğin bilgisi noktasında eksik kalmaktadır (178b-e). Bilginin algı olduğu düşüncesine son eleştiri “ruh ile bilme” düşüncesi ile getiriliyor. Vücudun hangi bölümü ile bilginin edinilebileceği sorgulanıyor. Göz görerek, kulak duyarak, eller dokunarak.... Platon bunlara ait ortak şeyin peşine düşüldüğünde, ruhun, kendi kuvvetiyle algıladığını belirtir (185b-186c). “O halde duygularla alınan izlenimlerde bilgi bulunmaz; fakat bu izlenimler hakkındaki düşüncelerde bulunur; zira görünüşe göre varlığa ve gerçeğe bu alanda varılır; ötekinde ise imkansızdır.... Bilginin ne olmadığını değil ne olduğunu bulmak için başlamıştık. Bununla beraber; bilgiyi algıda değil, artık ruhun, şu yalnız ve doğrudan doğruya, şeyler ile meşgul olduğu durumunda arayacak kadar ilerlemiş bulunuyoruz.” (186d, 187a)

Platon, bilgiyi algıda aramamak gerektiğine ulaştıklarını belirtir ve bu bölümden sonra ikinci tanım denemesini ortaya koyar: Bilgi, doğru sanıdır (187a). Düşünmeyi insanın kendi kendisiyle yaptığı bir konuşma olarak gören Platon, sanıyı da bu şekilde kendi kendisiyle yapılan konuşma olarak tanımlar (189e). Doğru sanı ve yanlış sanı ayırımının yapılıp yapılamayacağını sorgulayan Platon, düşüncede bir varlığı ötekisiyle karıştırmanın olanaklı olmadığını belirtiyor. Böyle bir durumda, yani nesnesini bildiğimiz ve ruhumuzda izini bulundurduğumuz fakat algılamadığımız durumlarda, yanlış sanının mümkün olmadığını belirtmek gerekir (190c-e). Yanlış sanının olanaklılığı durumu ise izlenimlerimiz ve algılarımızın çakıştığı

noktada çıkacaktır. Algılar, izlenimlerle uzlaşırsa doğru sanı ortaya çıkar (193c-194c). Platon ulaştığı noktada, kendisini, yanlış sanıyı incelerken bulduğunu ve bilgiden yüzünü çevirdiğini belirtir ve bilgiyi tam olarak bilmeden, yanlış sanının da özünü kavramanın mümkün olmadığını belirtir. Platon, bilginin doğru sanı olmadığını belirtir. Bu bölümün önemi, literatürde ilk kez, Platon tarafından, bilgi ve doğru sanı ayırımı yapılmış olmasındadır (199d-201c).

Platon üçüncü tanım denemesinde bilginin *logosa* dayanan doğru sanı olduğunu inceler (201d). Platon, ilk olarak *logosu* söz, dile dökülen ifade anlamıyla inceler. Ama bu fikrin yanlış olduğunu, doğuştan sağır ve dilsizlerin bilgisiz kalacağı açısından vazgeçer. Daha sonra *logosu* tek ve ayırıcı özellik olarak ele alır. Bir nesneyi, onu diğerlerinden ayırıcı, onu tek ve biricik kılan özelliği, farkı ile biliriz düşüncesine ulaştır. Platon, “Sadece sanıyla kavramak değil, fakat farkı da bilmek” (210a) şeklinde ulaştıkları noktada, bilgiyi “farkın bilgisi ile beraber olan doğru sanıdır” şeklinde tanımlamış olur. Fakat bu tanım denemesinin de uygun olmadığını çünkü bilgiyi tanımlarken yine bilgiyi kullandıklarını ifade eder *Theaitetos* diyalogu, bilginin ne olduğu değil ne olmadığı ile sonuçlanmış olur. Bilgi ne algıdır, ne doğru sanı ne de *logosa* dayanan sanıdır (210b).

Menon ve Devlet'te Episteme

Platon'un bilgi hakkındaki öğretilerine kısmen *Menon* diyalogunda da rastlamaktayız. Platon bu diyalogunda, belirsiz hatırlayış, anımsama kuramı bağlamında, bilgi ve doğru sanı ayırımını ortaya koyar (98a). Bilginin

olanaklılığı, ruhun ölümsüzlüğü inancı temelinde Sokratik doğurtum yöntemi veya araştırma ile belirsiz anımsama üzerine kurulur. Platon, belirsiz anımsayışın deneyimden önce ve ondan üstün olan bir anımsama olduğunu belirtir. Platon, *Menon* diyalogunda, üç önemli tezini ortaya koyar. İlki, akılsal ruhun ölümsüzlüğüdür. İkinci olarak, akılsal ruhun bilgisinin nesneleri, ancak akılla anlaşılabilir olan İdelardır. Üçüncü tez ise, bilgi aslında ruhta veya akılda saklı bulunanın hatırlanmasıdır. Ruhun ölümsüzlüğü, doğurtum ve araştırma ve belirsiz anımsayış durumlarından herhangi birisinin eksikliği durumunda bilginin olanaksız olduğunu ifade eder.

Platon, bilgi konusundaki incelemelerini *Devlet*'te, altıncı kitapta devam eder. Bölünmüş çizgi benzetmesi ile varlıklar arasında hiyerarşik bir sıralama ortaya koyan Platon, bu hiyerarşiyi bilgi türleri ve dereceleri olarak da uygulamaya girer. Tıpkı varlık gibi bilgi de çeşitli doğruluk derecelerine göre farklılık gösterir. "Bilginin doğruluk derecesi, onun konu olarak aldığı şeyin veya nesnenin varlık derecesine tabidir. Bir şey ne kadar var ve gerçekse, onun bilgisi de o ölçüde doğrudur veya doğruluk içerir." (Arslan, 2008, 315). Aşağıdaki tabloda Platon'un *Devlet*'te, 6. Kitap 509d ve 511e arasında ayrıntılı anlattığı bölünmüş çizgi benzetmesi betimlemeye çalışılmıştır.

Platon'un, bilgi üzerine *Devlet*'te ortaya koyduğu pozitif öğretisinde bilginin dereceleri, nesneleri ile bağlantılı olarak aktarılmıştır. Bilgisizlikten bilgiye doğru hareket eden insan aklının bu ilerleyişi iki ana bölüme yayılmaktadır: kanı ve bilgi. Aklın bu iki fonksiyonunun ayırımı, nesnelerinin

ayırımına dayanmıştır. Kanı, imgelere, bilgi ise orijinal arketiplere dayanır. Örneğin adaletin ne olduğunu birisine sorduğumuzda, cevap olarak adaletin mükemmel olmayan somut hallerini elde ederiz. Oysa bu noksan haller, tümel idealden uzaktır. Bir bireyin herhangi bir davranışı, bir kurum veya bir yasa şeklinde verilen örnekler hep bu orjinallerin kopyaları olacaktır. Bu açıdan bakıldığında, pek çok kişi bu kopyaları veya imgeleri, orjinalleri sanmaktadır. Fakat adalet anlayışına sahip birisi, bu imgelerin üzerine Forma tümele çıkabilir. Ancak bu düzeyde, bilgiden söz edilebilir.

Çizgi sadece ikiye ayrılmamıştır, her iki bölüm de kendi içinde ikiye ayrılmaktadır. Bu açıdan da bilgi bölümünde de iki farklı düzey ve sanı bölümünde de iki farklı düzey bulunmaktadır. Platon en alt seviyedeki sanı bölümünü imgeler veya gölgeler olarak betimler. "Şimdi nispeten çok ya da az belirgin görünme durumuna göre bu parçada karşımıza imgeler çıkar; bundan önce gölgeleri anlıyorum, sonra sudaki ve bütün katı, düz, parlak şeyler üzerindeki yansılar benzer her şeyi anlıyorum." (509d, e, 510a). Bu bölümdeki gölgeler, imgelerin imgeleridir, ideaların gölgeleri değildir.

Platon dört seviyedeki zihin durumundan söz eder. En alt düşünme sürecinde hayal etme vardır ve zihin durumu belirsiz ve muğlak olanların içinde bulundukları zihinsel etkinliktir. Bu seviyedeki düşünme etkinliği içerisinde olan insanlara örnek olarak, Mağara Alegorisindeki mağaradan dışarı salınmamış insanlar verilebilir. Bu insanlar imgelerin imgelerini algılamaktadırlar. Bir üst seviyede inanç vardır. Bu seviyedeki zihinsel etkinlik gerçek nesneleri ve maddesel şeyleri algılayan

insanların dahil olduğu süreçlerdir. Bu insanlar bazı ahlaki inançlara sahip olmakla beraber, inandıkları şeyler hakkında bilgiye sahip değildirler. Onlara inanmak öğretilmiştir. Bir üst seviyedeki üçüncü zihin durumu düşünmedir. Bu seviyedeki formel çalışma matematik biliminde yapılmaktadır. Bu seviyede saf düşünme etkinlikleri formundaki diyagramlar gibi fiziksel modeller ve öncüllerden yola çıkarak dedüksiyon yöntemi sayesinde sonuçlara ulaşma biçimindeki akıl yürütme vardır. En üst seviye

diyalektiktir. Bu karşılıklı konuşma sayesinde diyagramlar ve başka fiziksel modeller olmaksızın, örneğin Adalet gibi bir Form ile ilgili olarak bir takım sonuçlara ulaşmaya çalışırlar. Bu tür bir zihinsel etkinlik belirli bir öncülden hareketle bir sonuca ulaşmaz. Daha ziyade, öncülün kendisi diyalektik yoluyla analiz edilir ve ilgili Formun doğası belirlenmeye çalışılır. Bu zihin durumu bilgi denen şeydir, Mağara alegorisinde mağaradan dışarı bırakılan mahkumların durumundaki gibi.

Zihin seviyeleri	Algılanan nesneler
Bilgi	İyilik Formlar
Düşünme	Matematiksel aksiyomlar
İnanç	Görünür şeyler
Hayal etme	İmgeler, gölgeler

(Thornburg, 2000, 72)

Sokrates, Çizgi analogisinden sonra, Mağara alegorisini sunmaktadır (*Devlet*, 7. Kitap). Sokrates bu alegori ile ilk iki seviyesi sanı, diğer iki seviyesi bilgi olan dört seviyedeki zihin durumlarını betimlemeye devam eder. Bu alegoride, çıkışı, yukarıya doğru, günışığına bakan yeraltındaki bir mağarayı hayal etmemizi ister. Bu mağarada çocukluklarından beri, buraya hapsolmuş mahkumlar bulunmaktadır. Bu mahkumlar, hem yere, hem de başlarından zincirlenmiştir. Sadece önlerinde duran mağara duvarını görebilmektedirler ve arkalarında bir ateş yanmaktadır. Bu ateş ve mahkumlar arasındaki yürüyüş yolunda ise insanlar yürümekte, konuşmakta ve ellerinde bir şeyler taşımaktadırlar. Mahkumlar, bu insanların ve onların taşıdıkları şeylerin duvardaki gölgelerini görebilmekte ve çıkardıkları seslerin yankılarını duyabilmektedirler. Mahkumlar bu gölgeleri ve yankıları gerçekmiş gibi algılamaktadırlar. Eğer bu mahkumlardan birinin zinciri çözülmüş olsa ve etrafta dolaşması sağlansa, ateşten kamaşan gözleri ile yeni karşılaştıkları fiziksel hareketleri görmeye çalışırken acı ve korku duyacaktır. Şimdi algıladığı şeylerin daha gerçek olduğunu söylediğinde, buna inanmayacaktır. Gerçeklik olarak algıladığı gölgeler dünyasına dönmek isteyecektir. Onu mağaradan çıkardığında ve dünyaya bıraktığında güneş onun gözlerini kör edecektir. Ama zamanla yıldızları da ayı da görebilecektir. Güneş sayesinde nesnelerin günışığındaki gölgelerini de görebilecektir. Bu yeni algılamayı mümkün kılan güneş

olacaktır. Eğer bu mahkumu tekrar eski dünyası olan mağaraya götürürsek, bu eski gölgelerin dünyasında önceki gibi hissedemeyecektir (514a- 517e).

Bu alegoride mağara sanılar alanını, yukarıdaki dünya ise bilgi alanını temsil eder. Güneş, İyilik Formunun kendisidir. Bu mahkum tekrar arkadaşlarının yanına dönerse arkadaşların onun bu deneyimlerine inanmayacaklardır, çünkü onlar yaşamları boyunca hep o mağarada hapsolmuşlardır. Mahkumlar, mağaradan dışarı salınmalıdırlar ki Formları ve İyilik'in kendisini görebilsinler. Bunları, dışarı çıkan mahkumların, kendilerinin bilmesi yeterli değildir mağaralarına dönüp bildikleri ile oradaki arkadaşlarını da aydınlatmalıdırlar. Thornburg mağara alegorisi ile ortaya koyulan varlık ve bilgi betimlemesini aşağıdaki gibi şemalaştırmıştır.

Mağara Alegorisi

Alegori		Yorum	
Dünya	Güneş	Bilgi	İyilik'in kendisi
	Görünür nesneler		Formlar
	Görünür nesnelerin gölgeleri		Matematiksel modeller
Mağara	Yürüyüş yolu ve ateş	Sanı	Elle tutulur şeyler, tözsel şeyler
	Duvardaki gölgeler		Gölgeler, yansımalar, ekolar
(Thornburg, 2000, 74)

Mahkum, mağaradan yukarı doğru çıkarak, dünyaya doğru ilerledikçe, zihin durumu seviyelerinde de bir ilerleme olacaktır. İlerlemekte olan düşünür, hayal kurma seviyesinden başlayarak yukarıya inanca, sonra düşünmeye ve en son olarak da zirveye Diyalektik'e yani bilgiye ulaşır. Platon'un tüm zihin durumlarını bağlantılı olarak gördüğü düşünülebilir. Diyalektiğe ulaşmış kişinin daha aşağıdaki üç seviyeyi de aşarak bulunduğu noktaya gelebildiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Taylor, Platon'a göre İyilik'i anlamamanın yolunun Düzeni anlamak olduğunu belirtir. Düzeni anlamak için gereken temel şey ise onun matematiksel temelini anlamaktır. Bu açıdan İyilik'i anlamak matematiğin ilkelerini anlamaktan geçer (2008).

SONUÇ

Bu çalışmada Platon'un bilginin neliği ve türleri hakkındaki görüşleri özellikle *Theaitetos* ve *Menon* diyalogları ve *Devlet* eseri çerçevesinde incelenmiştir. Platon, *Theaitetos*'da bilginin tanımını yapmaya çalışırken aslında bilginin ne olmadığını ortaya koymuştur. Diyalogun sonunda bilginin algı, doğru sanı veya *logosa* dayanan doğru sanı olmadığı ortaya konur.

Bilgiye dair o güne kadar ortaya koyulmuş tanımları çürüten Platon, *Menon* diyalogunda bilginin tanımlamasına doğru ilerler ve üç tez ortaya koyar. Akılsal ruh ölümsüzdür, akılsal ruhun bilgisinin nesneleri ancak akılla anlaşılabilen İdealardır. Bilgi ise bu ölümsüz akılsal ruhta zaten bulunan bilginin hatırlanmasıdır. Bu hatırlamanın yolu ise diyalektik'tir.

Platon, *Devlet*'de ise ideal bir devletin ancak filozoflar tarafından yönetilirse ortaya çıkabileceği iddiasını savunmak için Formlar öğretisi ile birlikte, ona paralel olarak farklı zihin durumlarını ortaya koymuştur. Formların bilgisine ancak *philosophos* sahiptir. Varolanı kavrayan kişi, Formları bilen kişidir. Formları bilmeyen kişi ise onların duyulur örnekleri ile yetinmektedir, yani varlık ve varlık-olmayan arasında sınırlanmıştır. Bu açıdan da bilgiden daha alt düzeyde bir bilişe sahiptir ve bu düzey de sanıdır.

KAYNAKÇA

- Arslan, Ahmet. (2008) *İlkçağ Felsefe Tarihi II, Sofistlerden Platon'a*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Copleston, Frederick. (1993) *History of Philosophy: Volume 1, Greece and Rome*. Image Books: Doubleday, New York.
- Cornford, Francis MacDonald (1935) *Plato's Theory of Knowledge*. Butler and Tanner Ltd., UK.
- Ferejohn, Michael. (2006) "Knowledge and Forms in Plato" A Companion to Plato. Ed. Hugh H. Benson. Blackwell Publishing, USA.
- Platon (1996). *Diyaloglar I, Menon*. çev. Adnan Cemgil. Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Platon (1996). *Diyaloglar II, Theaitetos*. çev. Prof. Dr. Macit Gökberk. Remzi Kitapevi, İstanbul.
- Platon (2008). *Devlet*. Çev. Cenk Saraçoğlu & Veysel Atayman. Bordo Siyah Klasik Yayınları, İstanbul.
- Thornburg, Thomas. (2000) *Cliffnotes: Republic*. Hungry Minds Inc., New York.
- Taylor, C.C.W. (2008) "Plato's Epistemology" *The Oxford Handbook of Plato*. Edt. Gail Fine. Oxford University Press, New York.

Yabancılara Türkçe Öğretiminde Kültür Aktarımının Önemi

Fatih YILMAZ¹

Öz

Günümüzde Türkçenin yabancı dil öğretiminde iletişimin önemi gittikçe artmaktadır. Yabancı dil öğretimi sadece o dilin kelime ve dilbilgisi yapılarını öğrenmek dil yeterliliği açısından yeterli değildir. Aynı zamanda o dilin kültürel unsurlarının da iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu çalışmada, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan ders kitabında yer alan okuma metinlerindeki kültürel unsurlar konu alanı, görsellik ve metin türü açısından incelenmiştir. Ders kitaplarındaki kültürel unsurların, hedef kültür dediğimiz Türk kültürünü ne oranda yansıttığı, evrensel kültürden de unsurların olup olmadığı belirlenmiştir. Ayrıca konu alanı incelenirken, konuların temel yaşam deneyim alanından seçilip seçilmediği, metinde işlenen konu adının ne olduğu ve metinlerin hedef kültür olan Türk kültürüne mi ait yoksa evrensel kültüre mi ait olduğu incelenmiştir. Metinlerdeki görsellerin ise hedef kültüre mi yoksa evrensel kültüre mi ait olduğuna ve görselin fotoğraf mı, resim mi yoksa karikatür mü olduğuna bakılarak incelenmiştir. Metin türü açısından ise, metinlerin özgün bir metin mi, yoksa ders kitabı için yazılmış kurma bir metin mi olduğuna özgün metin ise özgün metnin türünün ne olduğu incelenmiştir. Ders kitapları kültür aktarımı açısından incelendiğinde, içeriğinde hedef kültür olan Türk kültürünün öğrencilere farklı yönleriyle sunulduğu birçok öge içerdiği ve bu şekilde Türkçe öğretmeyi hedeflediği öğrenci kitlesine Türk kültürünü aktarmada başarı sağlayabilecek nitelikte olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Kültür aktarımı, Metinler, Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretimi

Abstract

Nowadays, the importance of communication in foreign language teaching has been increased. Teaching the grammatical elements of the language is not effective, cultural elements of the target language should be taught. In this study, the cultural elements in the texts in teaching Turkish as a foreign language coursebooks have been examined. The purpose of this study is to examine the texts in Yedi İklim Series in terms of cultural elements, subject area, visuality and text type. The cultural elements in the coursebooks have been determined in which way it reflects the Turkish culture we refer to as the target culture whether there are elements from the universal culture. Also when the subject field was examined, it is observed that whether the subjects are selected from the Basic Life Experience Field, the name of the unit matter and whether the texts the Turkish Culture the target culture or belong to universal culture. Images in the texts have been examined with the aspect of whether they belong to target culture or universal culture and whether it is a visual photograph, a picture or a cartoon. In terms of type of texts, texts are examined whether the texts are authentic or adapted for the book, if it is authentic what the type of the texts is. As a result of the study, textbooks are successful to teach the cultural elements of the Target language and has enough cultural elements.

Keywords: Cultural transmission, textbooks, Teaching Turkish as a foreign language

¹ Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, E-mail: fatih.yilmaz@gop.edu.tr

1. GİRİŞ

Son yıllarda Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesi önem verilen bir alan haline gelmiştir. Diğer ülkelerle ekonomik, siyasî, hukuksal vb. alanlarda iletişim içinde olmanın bir gerekliliği ve ülkemizin bulunduğu jeopolitik konumu Türkiye'nin popüler bir ülke haline gelmesini sağlamıştır. Günümüzde tüm dünyada çeşitli sebeplerden dolayı Türkçe öğrenmek isteyen sayısı azımsanmayacak kadar çoktur. Bu durumu, hâlen Avrupa Birliği'ne girmek için uğraşan Türkiye için önemli bir fırsattır. Dilin kültürden bağımsız olarak öğrenilmeyeceğini de düşünürsek yabancı dil olarak Türkçe öğretimi aynı zamanda Türk kültürünün tüm dünyaya tanıtılması da diyebiliriz. Türkçeyi yabancılara öğretirken Türk kültürünü de uluslararası arenaya tanıtabiliriz. Bu nedenle Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi alanına daha fazla önem verilmelidir ve bu alandaki çalışmaların sayısı artırılmalıdır.

Bu çalışma ile Yunus Emre Enstitüsünün 2015 yılının kasım ayında yayınladığı Yedi İklim Serisi ders kitaplarında yer alan okuma metinlerindeki kültür aktarımı incelenmiştir. Yabancı dil öğretimi söz konusu olunca kültür aktarımı kaçınılmazdır. Yedi İklim Serisi ders kitapları Türkçe öğrenmek isteyen yabancı öğrenciler için hazırlanmış birer dil kitaplarıdır. Dil öğretimi olan bu kitaplarda dolaylı ya da doğrudan bir şekilde hedef kültürü tanıtan öğeler kullanılmıştır. Dil öğretimi aynı zamanda bir kültür aktarımıdır. Yedi İklim serisi ders kitaplarında dil öğretimi yapılırken kültür aktarımı ne oranda yapılmaktadır bu sorunun cevabı aranmıştır. Çünkü başarılı bir dil öğretimi ancak başarılı bir kültür aktarımı sayesinde mümkün

olacaktır. Sınıf içinde kültür aktarımının araçlarından en önemlisi de ders kitaplarıdır. Yabancı dil öğretimi ders kitapları hem hedef kültür, hem kaynak kültürden unsurlar içermelidir.

Kültür söz konusu olduğu zaman üzerinde durulması gereken en önemli konulardan birisi de kültürün dille olan ilişkisidir. Tapan'a göre (1990, s. 315) dil bize bir toplumun yaşayışını, gelenek ve göreneklerini, davranış biçimlerini, değer yargılarını, sanatını, bilimini, inançlarını, alışkanlıklarını yansıtır; bir toplumun kültürünün aynasıdır dil. Kültürel değerler dil vasıtasıyla anlam kazanır, söze dökülür ve toplumlara ya da kuşaktan kuşağa aktarılır. Bu açıdan düşünüldüğü takdirde bir dili bilmek demek o dilin ait olduğu kültürü de bilmek demektir. Çünkü bir dil sadece kelime ve dil bilgisi yapılarından oluşmaz; dil o dilin ait olduğu kültürle bir bütündür ve dil ile kültür birbirinden ayrılamaz.

Yabancı bir dili öğrenmek demek sadece o dilin dil bilgisini ve sistematik yapısını öğrenmek demek değildir. Yabancı bir dili öğrenmek aynı zamanda yeni bir kültürle karşılaşmak, o kültürü tanımak ve öğrenmektir. Yabancı dili öğrenen birey, karşılaştığı yeni kültürdeki insanların düşünce ve davranışlarını tanıyarak sahip olduğu kendi kültür ile öğreneceği hedef kültür arasında karşılaştırmalar yapar, iki kültür arasında ilişki kurar ve hedef kültüre karşı daha hoşgörülü bir bakış açısı kazanır. Dil ile kültür arasındaki yakın ilişki, öğrenilmek istenen dile, o dilin kültürünü öğrenmeden egemen olunamayacağı gerçeğini ortaya koymaktadır. Günümüzde yabancı dil öğretim süreçlerinde kültür aktarımı önemli yer kazanmıştır ve

burada dil öğretim malzemelerinin önemli bir parçası olan ders kitapları o dili konuşan toplum kaynaklıdır, aynı zamanda o dile ait olan kültürün taşıyıcılığını yapar. Yabancı dili öğretmek amacıyla hazırlanan ders kitaplarında yer alan metinler bilinçli ve dikkatli bir şekilde seçilirse, seçilen bu metinler hedef kültür aktarımında önemli bir role sahip olurlar.

Yabancı dil öğretimi sadece bir dilin kurallarının öğretilmesi olarak algılanmamalıdır. Dil öğretimi öğretilen dilin kültürünün de aktarılmasıdır. Örneğin bir dile ait olan kalıp söz ya da deyim kullanıldığı zaman dili öğrenen birey eğer o dilin ait olduğu kültürü tanımıyorsa o kalıp sözü ya da deyim anlamayacaktır ve sadece dil bilgisel yapıyı düşünecektir. Yabancı dil öğretiminde en çok kullanılan malzeme ise hiç şüphesiz ders kitaplarıdır. İyi bir ders kitabı aracılığıyla da kültür aktarımı da yapılabilir ve aynı zamanda hedef dilin kültürü de tanıtılmalıdır. Yabancı dil öğretiminde ders kitapları önemli olduğu için bu çalışmada Yunus Emre Enstitüsünün hazırlamış olduğu Yedi İklim serisi ders kitaplarında yer alan kültürel unsurlar saptanmıştır. Kültürel unsurlar belirlenirken iyi bir ders kitabının sahip olması gereken unsurlar da göz önünde bulundurulmuştur. Yedi İklim serisi ders kitaplarında yer alan metinler konu alanı, görsellik ve metin türü başlıkları adı altında incelenerek Türk kültürüne ait unsurlar belirlenmiştir. Hedef dilin kültürü öğretilmeden bir dil tam anlamıyla öğretilemez. Bir dil dilbilgisinin çok ötesindedir. Hele de yabancı dil öğretiminde amaç dilbilgisi öğretimi değildir. Bu nedenle

Yedi İklim serisi ders kitaplarında kültürel unsurlar incelenmiştir.

Yapılan bu çalışmada, dil öğretiminin kültürlerarası karşılaşma alanı olduğu düşüncesinden yola çıkarak yabancılara Türkçe öğretimi derslerinde kullanılan ders kitaplarının bu süreçteki yeri ve önemi sorgulanmış ve yabancılara Türkçe öğretimi bağlamında ders kitaplarında kültür aktarımı yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan Yunus Emre Enstitüsünün hazırlamış olduğu "Yedi İklim Serisi" ders kitaplarının A1, A2, B1, B2, C1 ve C2 ders kitaplarında yer alan okuma metinleri belirlenen ölçütler çerçevesinde kültürel unsurlar açısından incelenmiştir.

2. YÖNTEM

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan doküman analizi (tarama modeli) kullanılmıştır. Ekiz'e göre (2009, s. 102) doküman analizi resmi ya da özel kayıtların toplanması, sistematik olarak incelenmesi ve değerlendirilmesi ile yapılır. Yıldırım ve Şimşek'e göre (2011, s. 187) bir başka tanımda ise doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Yunus Emre Enstitüsünün hazırlamış olduğu Yedi İklim Serisi A1, A2, B1, B2, C1 ve C2 ders kitapları belirli ölçütlere göre incelenmiştir. Bu ölçütler belirlenirken Haley ve Austin (2004:.,s. 93), Tapan (1989:187), Aşıcı, Murat ve diğerlerinin (2005, s. 167) kültür aktarımı ölçütleri neticesinde Yedi İklim Serisi ders kitaplarında yer alan metinlerindeki kültürel unsurları inceleme ölçütleri belirlenmiştir. Haley ve Austin ile

metinler konu alanı, görsellik ve metin türü başlıkları adı altında incelenmiştir.

3. BULGULAR ve SONUÇ

Çalışmanın bu bölümünde Yedi İklim Serisi ders kitaplarında yer alan okuma metinleri konu alanı, görsellik ve metin türü açısından tek tek incelenmiştir ve hedef kültür olan Türk kültürünü yansıtıp yansıtmadığı belirlenmiştir.

Yedi İklim serisi ders kitaplarından ilki olan A1 seviyesi ders kitabında 69 adet okuma metni vardır. Bu metinlerin ise 58 tanesi kurma metindir ve 11 tanesi ise özgün metindir. Özgün metinlerin ise 9 tanesi yazınsal metin ve 2 tanesi ise kullanım işlevli metindir. Kitapta yer alan metinler düz yazı ve diyalog biçimindedir. Yedi İklim serisi A2 ders kitabında 76 adet okuma metni vardır. Bu 76 adet metnin 41 tanesi kurma metindir ve 35 adet metin de özgün metindir. Özgün metinlerin ise 14 adedi bilgi iletici metindir, 14 adedi yazınsal metindir ve 7 tanesi de kullanım işlevli metindir. Yedi İklim serisi B1 ders kitabında 81 adet okuma metni vardır. Bu metinlerin 48 tanesi kurma metin olup 33 tanesi özgün metindir. Özgün metinlerden 13 tanesi bilgi iletici metindir, 14 tanesi yazınsal metindir ve 6 tanesi ise kullanım işlevli metindir. Yedi İklim serisi B2 ders kitabında 58 adet okuma metni vardır. Bu metinlerin 37 tanesi kurma metin olup 21 tanesi ise özgün metindir. Özgün metinlerin ise 8 tanesi bilgi iletici metindir, 11 tanesi yazınsal metindir ve 2 tanesi de kullanım işlevli metindir. Yedi İklim serisi C1 ders kitabında 65 adet okuma metni vardır. Bu metinlerin 33 tanesi kurma metindir ve 32 tanesi ise yazınsal metindir.

Yazınsal metinlerin ise 14 tanesi bilgi iletici metindir, 16 tanesi yazınsal metindir ve 2 tanesi ise kullanım işlevli metindir. Yedi İklim serisi C2 ders kitabında 66 adet okuma metni vardır. Bu metinlerin 20 tanesi kurma metindir ve 46 tanesi ise özgün metindir. Özgün metinlerin ise 10 tanesi bilgi iletici metindir ve 36 tanesi ise yazınsal metindir. C2 seviyesi ders kitabında özgün metinlerin kullanım işlevli alt türünde metin yoktur.

Belirlenen kriterlere göre Yedi İklim Serisi A1, A2, B1, B2, C1 ve C2 ders kitapları incelendiği zaman dikkati çeken noktalar şunlardır:

Yedi İklim Serisi A1 Ders Kitabı: Yedi İklim Serisi A1 seviyesi ders kitabında toplam 69 adet okuma metni vardır. Bu metinlerin ise 58 tanesi kurma metindir, 11 metin ise özgün metindir. Özgün metinlerden ise 9 tanesi yazınsal metindir, 2 tane metin ise kullanım işlevli metin olup A1 seviyesi kitapta ise özgün metinlerin bir alt türü olan bilgi iletici metin örneği yoktur. Kitaplarda yer alan kurma metinler diyalog ve düz yazı biçiminde olan metinlerdir. A1 seviyesi ders kitabında, birçok yapı öğrenciler tarafından henüz öğrenildiği için bu yapıları öğrencilere kavratılabilmek için mümkün olduğu kadar tekrarlayan kurma metin sayısı çok fazladır. Metinlerin dili öğrencilerin seviyesine uygun gibi görünmektedir; fakat tabi metinlerin dilinin öğrenci seviyesine uygunluğu öğrencilerin metinleri anlamasıyla ilgilidir. Kurma metinlerin çoğu hedef kültür olan Türk kültürüne aittir. Metinlerin dili büyük oranda günlük hayatta kullanılabilir niteliktedir; ancak metinler belirli dil bilgisi kalıplarını öğretmeyi amaçladığından metinlerin dili doğallıktan uzaktır. A1, A2, B1, B2, C1 ve C2

seviyesinde yer alan kurma metinlerin büyük çoğu hedef kültür olan Türk kültürüne aittir, bunun yanında evrensel kültüre ait olan metin de vardır. Ayrıca hem hedef kültür olan Türk kültürü hem de evrensel kültürün bir arada kullanıldığı metinler de vardır. Hedef kültür ile evrensel kültürün bir arada kullanıldığı metinler kültürel karşılaştırma ve kültür aktarımı açısından önemlidir. İletişim kalıplarının kullanımına ise en fazla A1 ve A2 seviyesi ders kitaplarında yer verilmiştir. Seviye ilerledikçe iletişim kalıplarına fazla yer verilmemiştir. Kültürler arası iletişim yetisinin kazandırılması açısından metinlerin ileri seviyelerde fazla yer almaması kültür aktarımını olumsuz etkilemektedir.

A1 seviyesi ders kitabındaki okuma metinlerinde 51 adet Türkçe insan ismi, 61 tane Türkiye'de bulunan yerleşim yeri ismi, 14 tane Türk sanatçı ve bilim adamı ismi, 35 tane de Türkçe kalıp söz kullanılmıştır. Buna karşılık A1 seviyesi ders kitabındaki okuma metinlerinde 14 tane evrensel kültüre ait insan ismi, 14 tane evrensel kültüre ait yerleşim yeri ismi ve 1 tane evrensel kültüre ait sanatçı ve bilim adamı ismi kullanılmıştır.

A1 seviyesi ders kitabında 67 adet görsel vardır 2 metin için de görsel kullanılmamıştır. Görsellerin 63 tanesi fotoğraftır, 4 tanesi ise resimdir. Fotoğrafların 39 tanesi hedef kültür olan Türk kültürüne aittir, 22 tanesi ise evrensel kültüre aittir. Resimlerin de 1 tanesi hedef kültüre aittir, 3 tanesi ise evrensel kültüre aittir.

Yedi İklim Serisi A2 Ders Kitabı: Yedi İklim Serisi A2 seviyesi ders kitabında toplam 76 adet okuma metni vardır. Bu 76 adet

metnin 41 tanesi kurma metindir ve 35 adet metin de özgün metindir. Özgün metinlerin ise 14 adedi bilgi iletici metindir, 14 adedi yazınsal metindir ve 7 tanesi de kullanım işlevli metindir.

A2 seviyesindeki ders kitabında yer alan okuma metinlerinde 37 tane Türkçe insan ismi, 67 tane Türkiye'de bulunan yerleşim yeri ismi, 33 tane Türk bilim adamı ve sanatçı ismi ile 41 tane de Türkçe kalıp söz kullanılmıştır. Buna karşılık A2 seviyesi ders kitabında 1 tane evrensel kültüre ait insan ismi, 13 tane evrensel kültüre ait yerleşim yeri ismi ve 3 tane de evrensel kültüre ait bilim adamı ve sanatçı ismi kullanılmıştır.

A2 seviyesinde 70 tane metin için görsel kullanılmıştır, 6 tane metin ise görsel kullanılmamıştır. Kullanılan görsellerin 61 tanesi fotoğraftır, 7 tanesi resimdir, görsellerin 2 tanesinde ise fotoğraf ve resim aynı anda kullanılmıştır. Fotoğrafların 40 tanesi hedef kültür olan Türk kültürüne aittir, 18 tanesi ise evrensel kültüre aittir. Resimlerin 2 tanesi hedef kültür olan Türk kültürüne aittir, 5 tanesi ise evrensel kültüre aittir. Fotoğraf ve resim aynı anda kullanılan iki adet görsel ise hedef kültür olan Türk kültürüne aittir.

Yedi İklim Serisi B1 Ders Kitabı: Yedi İklim Serisi B1 seviyesi ders kitabında 81 adet okuma metni vardır. Bu metinlerin 48 tanesi kurma metni olup 33 tanesi özgün metindir. Özgün metinlerden 13 tanesi bilgi iletici metindir, 14 tanesi yazınsal metindir ve 6 tanesi ise kullanım işlevli metindir.

B1 seviyesi ders kitaplarında yer alan okuma metinlerinde 44 tane Türkçe insan ismi, 49 tane Türkiye'de bulunan yerleşim yeri ismi, 21 tane Türk bilim adamı ve sanatçı ismi ile 41 tane de Türkçe kalıp söz kullanılmıştır. Buna karşılık B1 seviyesi ders kitabında 8 tane evrensel kültüre ait insan ismi, 27 tane evrensel kültüre ait yerleşim yeri ismi ve 4 tane de evrensel kültüre ait bilim adamı ve sanatçı ismi kullanılmıştır.

B1 seviyesi ders kitabında 65 adet metin için görsel kullanılmıştır, 16 tane metin ise görsel kullanılmamıştır. Görsellerin ise 58 tanesi fotoğraftır, 5 tanesi resimdir. Görsellerin 1 tanesinde fotoğraf ve resim bir arada kullanılmıştır ve 1 görselde de fotoğraf ve karikatür bir arada kullanılmıştır. Fotoğrafların 31 tanesi hedef kültür olan Türk kültürüne aittir, 25 tanesi ise evrensel kültüre aittir. Resimlerin de 2 tanesi hedef kültür olan Türk kültürüne aittir, 3 tanesi ise evrensel kültüre aittir. Fotoğraf ve resim ile fotoğraf ve karikatür aynı anda kullanılan görseller ise hedef kültür olan Türk kültürüne aittir.

Yedi İklim Serisi B2 Ders Kitabı: Yedi İklim Serisi B2 seviyesi ders kitabında 58 adet okuma metni vardır. Bu metinlerin 37 tanesi kurma metin olup 21 tanesi ise özgün metindir. Özgün metinlerin ise 8 tanesi bilgi iletici metindir, 11 tanesi yazınsal metindir ve 2 tanesi de kullanım işlevli metindir.

B2 seviyesi ders kitabında 28 tane Türkçe insan ismi, 30 tane Türkiye'de bulunan yerleşim yeri ismi, 18 tane Türk bilim adamı ve sanatçı ismi ile 64 tane Türkçe kalıp söz kullanılmıştır. Buna karşılık B2 seviyesi ders kitabında 10 tane evrensel kültüre ait insan

ismi, 20 tane evrensel kültüre ait yerleşim yeri ismi, 15 tane evrensel kültüre ait sanatçı ve bilim adamı ismi kullanılmıştır.

B2 seviyesi ders kitabında 56 adet metin için görsel kullanılmıştır, 2 adet metin ise görsel kullanılmamıştır. Görsellerin 44 tanesi fotoğraftır, 15 tanesi resimdir, 1 tanesinde ise fotoğraf ve resim aynı anda kullanılmıştır. Fotoğrafların 17 tanesi hedef kültür olan Türk kültürüne aittir, 25 tanesi ise evrensel kültüre aittir. Resimlerin 5 tanesi hedef kültür olan Türk kültürüne aittir, 5 tanesi evrensel kültüre aittir, 1 tanesinde ise hedef kültür ile evrensel kültür aynı anda kullanılmıştır. Fotoğraf ile resmin aynı anda kullanıldığı görsel ise hedef kültüre aittir.

Yedi İklim Serisi C1 Ders Kitabı: Yedi İklim Serisi C1 seviyesi ders kitabında 65 adet okuma metni vardır. Bu metinlerin 33 tanesi kurma metindir ve 32 tanesi ise yazınsal metindir. Yazınsal metinlerin ise 14 tanesi bilgi iletici metindir, 16 tanesi yazınsal metindir ve 2 tanesi ise kullanım işlevli metindir.

C1 seviyesi ders kitabındaki okuma metinlerinde Türkçe insan ismi kullanılmamıştır, 36 tane Türkiye'de bulunan yerleşim yeri ismi, 28 tane Türk bilim adamı ve sanatçı ismi ile 42 tane Türkçe kalıp söz kullanılmıştır. Buna karşılık C1 seviyesi ders kitabında evrensel kültüre ait insan ismi kullanılmamıştır, 47 tane evrensel kültüre ait yerleşim yeri ismi ve 10 tane evrensel kültüre ait bilim adamı ile sanatçı ismi kullanılmıştır.

C1 seviyesi ders kitabında 52 adet metin için görsel kullanılmıştır, 13 tane metin için ise

görsel kullanılmamıştır. Kullanılan görsellerin 37 tanesi fotoğraftır, 15 tanesi ise resimdir. Fotoğrafların 16 tanesi hedef kültür olan Türk kültürüne aittir, 21 tanesi ise evrensel kültüre aittir. Resimlerin 6 tanesi hedef kültür olan Türk kültürüne aittir, 8 tanesi ise evrensel kültüre aittir, 1 tane resimde ise hedef kültür ile evrensel kültür bir arada kullanılmıştır.

Yedi İklim Serisi C2 Ders Kitabı: Yedi İklim Serisi C2 seviyesi ders kitabında ise 66 adet okuma metni vardır. Bu metinlerin 20 tanesi kurma metnidir ve 46 tanesi ise özgün metnidir. Özgün metinlerin ise 10 tanesi bilgi iletici metnidir ve 36 tanesi ise yazınsal metnidir. C2 seviyesi ders kitabında özgün metinlerin kullanım işlevli alt türünde metin yoktur.

C2 seviyesi ders kitaplarında yer alan okuma metinlerinde 2 tane Türkçe insan ismi, 26 tane Türkiye'de bulunan yerleşim yeri ismi, 37 tane Türk bilim adamı ve sanatçı ismi ile 58 tane Türkçe kalıp söz kullanılmıştır. Buna karşılık C2 seviyesi ders kitabında evrensel kültüre ait insan ismi kullanılmamıştır, 11 tane evrensel kültüre ait yerleşim yeri ismi ile 12 tane evrensel kültüre ait bilim adamı sanatçı ismi kullanılmıştır.

C2 seviyesi ders kitabında 52 adet metin için görsel kullanılmıştır, 14 adet metin için ise görsel kullanılmamıştır. Görsellerin 40 tanesi fotoğraftır, 11 tanesi resimdir, 1 tane görselde ise fotoğraf ve resim aynı anda kullanılmıştır. Fotoğrafların 15 tanesi hedef kültür olan Türk kültürüne aittir, 25 tanesi ise evrensel kültüre aittir. Resimlerin 6 tanesi hedef kültür olan Türk kültürüne aittir, 5 tanesi ise evrensel

kültüre aittir. Fotoğraf ve resim aynı anda kullanılan görsel ise evrensel kültüre aittir.

4. ÖNERİLER

Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi alanında Yunus Emre Enstitüsü tarafından yayınlanan Yedi İklim serisi ders kitapları alanında çıkarılan pek çok kitaba göre iyi bir durumdadır. Fakat tam anlamıyla dört dörtlük bir kitaptır da diyemeyiz. Bir ders kitabı olarak bazı noktalara dikkat edilmesi gerekir. Yedi iklim serisi ders kitabı A1, A2, B1, B2, C1 ve C2 olmak üzere toplam altı adet ders kitabından oluşmaktadır. Bu kitapların tamamında sekizer ünite vardır. Kitaplarda bulunan metin sayıları ise eşit dağılmamıştır.

Yedi iklim Serisi ders kitaplarında yer alan metinlerde kullanılan kalıp sözler, atasözleri ve deyimleri yeterli sayıda değildir. Gerçek hayatta kullanılan dilin öğretimi açısından metinler kalıp söz, atasözleri ve deyimler açısından zenginleştirilmelidir.

Yabancı dil olarak Türkçe kitaplarında özgün metin sayısı fazla olmalıdır. Özgün metinler bir dillin en doğru ve en güzel örnekleridir.

Yedi İklim Serisi ders kitaplarının tamamında kurma metin sayısı daha fazladır. Bu durumun tam tersi olmalıdır. Temel seviye dediğimiz A1 ve A2 seviye ders kitaplarında kurma metin sayısına dokunulmadan orta ve ileri seviye ders kitaplarında kurma metin sayısı azaltılmalıdır.

Yedi İklim Serisi ders kitaplarının görsellerine bakıldığı zaman fotoğrafların fazla olması dikkati çekmektedir. Resim ve karikatür sayısı ise yok denenecek azdır. Yabancı dil kitaplarında fotoğrafların fazla

yer alması dil öğretimi açısından doğrudur ancak yabancı dil öğretiminde karikatür ve resim de önemli olduğundan sayı olarak artırılabilir.

Yedi İklim Serisi ders kitaplarında yer alan ünite giriş sayfalarında genellikle Türkiye için önemli bir şehir olan İstanbul'a ait görseller kullanılmıştır. İstanbul'un tanıtılması Türkiye açısından önemli olsa da Türkiye'ye ait farklı

yerlerin tanıtılması açısından başka görseller de kullanılmalıdır ve evrensel kültüre ait görseller de yer almalıdır.

Yedi İklim Serisi ders kitaplarında iki adet görselde de hata tespit edilmiştir. Metin ile görsel uyuşmamaktadır. Bu noktada dikkat edilmelidir. Metinler için kullanılan görseller metnin içeriği ile uyuşmalıdır.

KAYNAKÇA

Aşıcı, M. ve diğerleri (2005).Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi. Ankara: Pegem A Yayınları.

Ekiz, D. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemleri (Genişletilmiş 2.Baskı).

Haley, Marjorie H. ve Theresa Y. A. (2004). Content-Based Second Language Teaching and Learning- An Interactive Approach. USA: Pearson Education Inc.

Tapan, N. (1989). Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretiminde Özgün Metinlerin İşlevi. Dilbilim VIII, 184-192.

Tapan, N. (1990). Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretiminde Kültür Bağlamının Değerlendirilmesi. Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi VII, 55-68.

Yıldırım, A. ve Şimşek. H. (2008), Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Роль языка в процессе перевода

Umida KARIMOVA¹

Sultonova SAYYORA

Аннотация

Статья посвящена анализу возможности профессионализации языковых дисциплин, в первую очередь русского языка, и их интеграции в теоретический и практический языковые блоки, обеспечивающие формирование языковой компетенции, рассматриваются некоторые аспекты перевода в условиях глобализации знаний. Английский язык, который используется для передачи знаний, оказывает влияние на язык перевода и национальную культуру. Доминирующее положение английского академического дискурса в издательской индустрии может размыть стандарты, принятые в научном дискурсе недоминирующих культур, отчасти из-за выбранных переводческих стратегий. Таким образом, роль переводчика существенно возрастает. Авторы утверждают, что в настоящее время форенизация используется значительно чаще доместикации. На выбор переводческой стратегии влияют многие факторы: идеология и образование переводчика, цель перевода, нормы языка перевода, реакция реципиента текста перевода и т.д. Тем не менее, основным фактором является цель перевода. Для того чтобы сделать качественный перевод, переводчик должен применять более гибкий подход, то есть использовать одновременно две стратегии. Форенизация и доместикация могут сосуществовать, поскольку они дополняют друг друга. Вопросы, рассматриваемые в работе, могут представлять интерес для преподавателей английского для специальных целей в высших учебных заведениях.

Ключевые слова: глобализация, перевод, переводческая стратегия, доместикация, форенизация, доминирующая культура, академический дискурс, языковая подготовка, лингвистическая компетенция, профессионализация содержания, интеграция дисциплин, профессиональная компетенция.

¹ Tashkent state university of uzbek language and literature named after Alisher Navai,
E-mail: umidakhon.1988@mail.ru

Открытость российского общества, проникновение информационных технологий в большинство сфер человеческой жизнедеятельности и, как следствие, возросшая потребность в профессиональных переводчиках привели к открытию во многих российских вузах отделений по подготовке переводчиков на базе филологических факультетов. Сложившаяся ситуация в сфере подготовки профессиональных переводчиков в России для таких отделений характеризуется общими недочетами, одним из которых является непонимание специфичности языковой подготовки будущих переводчиков. Устоялось мнение, что языковая подготовка будущих переводчиков ограничивается формированием и совершенствованием языковой компетенции только в иностранных языках, при этом лингвистическая компетенция в родном языке остается за рамками внимания не только большинства самих преподавателей перевода, но и методистов, формирующих учебные планы данного направления. Очевидно, что уровень языковой подготовки как на родном, так и на иностранных языках является базисом профессиональной компетенции переводчика, что соответствует требованию ФИТ (Международной федерации переводчиков): перевод может осуществляться только на родной язык. Однако в последнее время обозначилась новая тенденция — переводить и на первый иностранный язык, поскольку количество международных контактов

значительно возросло, расширились сами сферы человеческой деятельности, где требуется перевод, и стало экономически невыгодно, а порой и физически невозможно привлекать одновременно двух переводчиков к одной ситуации перевода. Поэтому некоторые ведущие западные школы перевода (например, Высшая школа устных и письменных переводчиков (ESIT) Университета Новая Сорбонна Париж 3, Свободный институт им. Мари Апс, Брюссель и др.) начали обучать переводу и на язык В, в то время как отечественная школа имеет достаточный опыт в этой сфере.

Анализ содержания учебных программ профессионального обучения переводчиков в вузах Франции, Бельгии и Германии позволяет понять, что при обучении переводу в языковой подготовке в этих школах иначе расставлены акценты. Независимо от того, занимается ли школа только профессиональной подготовкой переводчиков в рамках магистратуры (ESIT) или следует традиционной модели: 3 или 4 года бакалавриата и затем еще 2 года магистратуры, в рамках бакалавриата основной акцент делается на обучении языкам, формировании общей эрудиции и, конечно, на освоении основ перевода. Затем в рамках магистратуры обучение направлено на развитие и совершенствование профессиональной переводческой компетенции. Такая модель обучения предлагается в Институте перевода Мюнхена, Институте перевода Гермерсхайма Свободном институте им. Мари Апс Брюсселя. Во всех вышеперечисленных вузах формированию

и совершенствованию языковой компетенции обучающихся как в родном, так и в иностранных языках отводится значительное место в учебном плане. Характерной особенностью языковой подготовки в этих вузах является понимание языка (родного или иностранного) как рабочего инструмента, позволяющего осуществлять профессиональную деятельность. Поэтому основной целью дисциплин языкового блока является совершенствование речевой компетенции, а именно изучение и усвоение конвенций тексто-порождения в профессионально значимых коммуникативных ситуациях. Вот почему на продвинутом этапе обучения к преподаванию дисциплин языкового блока обязательно привлекаются носители языка, что обеспечивает достижение идиоматического владения лексикой и грамматикой. Другой отличительной чертой языковой подготовки в вышеперечисленных европейских вузах является большое внимание, уделяемое совершенствованию языковой компетенции в родном языке. В зависимости от выбранной специализации — устный или письменный перевод — основной акцент ставится на рече-производстве в письменной или устной форме. При этом тематические занятия по родному языку учитывают тематику занятий по иностранному языку. Следует отметить еще одну значимую черту преподавания языковых дисциплин — их интегрированность с дисциплинами профессионального переводческого блока, обеспечиваемую тесным сотрудничеством

преподавателей перевода и преподавателей языковых дисциплин. Существующая в нашей стране система подготовки профессиональных переводчиков предполагает поступление выпускников средних школ на направление «Лингвистика». Профиль «Перевод и переводоведение» (квалификация (степень) «бакалавр»). Лингвистическая компетенция в иностранном языке у подавляющего большинства первокурсников сводится к некоторому лексическому запасу, владению определенными грамматическими конструкциями и знанию ограниченного и слабо контекстуализированного набора речевых стандартных формул и клише. Что касается родного языка, то лингвистическая компетенция в родном языке никак не коррелирует с лингвистической компетенцией в иностранном языке. Английский язык сегодня рассматривается как лингва франка XXI века и играет главную роль в интернационализации научных знаний. Английский язык в условиях глобализации — это функциональный язык, используемый в качестве средства общения между носителями разных культур. Его господство в академическом дискурсе и в сфере обмена информацией очевидно. Это язык престижных конференций и журналов, передовых исследовательских проектов, которые реализуются в лабораториях, где работают команды ученых из разных стран. Он получает все более широкое распространение как инструмент обучения в университетах.

Согласно данным Проекта «Тенденции изменения состава ППС» (the Changing Academic Profession Project - CAP), участниками которого стали 25000 ученых из 18 стран, расположенных на 5 континентах, на глобальном уровне 53 процента ученых используют английский язык для своих академических целей (17 процентов ученых используют его в качестве своего родного языка и 36 процентов - в качестве второго языка); 30 процентов используют его в преподавательской деятельности, что способствует интеграции системы высшего образования (1).

Английский язык не всегда занимал такое доминирующее привилегированное положение. Вплоть до XVII века языком общения для всей образованной европейской элиты была латынь; в последующие столетия эту роль в соответствующих сферах влияния играли немецкий, французский и русский. Еще в первой половине XX века немецкий и французский сохраняли - наряду с английским - свой высокий статус в области научно-технических знаний [4]; альтернативные сети по распространению знаний на этих языках продолжали процветать вплоть до недавнего времени. Таким образом, в некоторых областях ученые должны были владеть не одним, а несколькими иностранными языками, чтобы быть в курсе последних разработок. Необходимо отметить, что и в случае перевода с английского языка нередко имеет место негативный эпистемологический эффект, который выражается в том, что переведенный текст

предопределяет логику познания и концептуальный аппарат. Оригинальный текст на английском языке имеет столь высокий статус и престиж, что переводчик не считает необходимым преобразовать его в соответствии с лингвистическими нормами и культурными традициями языка перевода. Английские структуры попросту калькируются и со временем постепенно поглощаются языком перевода. В академической сфере этот процесс затронул практически все языки (за исключением, возможно, тех, которые имеют прочные традиции интеллектуальной культуры и использовались в прошлом как классические языки научной прозы). В результате включения в локальные языки англицизмов и структур исходного языка, научный дискурс на этих языках со временем становится «зеркальным отражением своего аналога на доминирующем языке» [9].

Из вышесказанного следует, что беспрецедентное господство английского языка в качестве лингва франка в научной сфере неизбежно привело к применению таких стратегий в переводе, которые обеспечивают высокий приоритет английского независимо от направления перевода (с или на локальный язык). Тексты, которые переводятся на английский язык, существенно перерабатываются перед публикацией в международных журналах, для того, чтобы переведенный текст был ясным и понятным для определенного сообщества, а тексты, переведенные с английского языка, как правило, близки к оригиналу. Обе стратегии укрепляют доминирующее

положение английского языка, нивелируя особенности научного дискурса не исключая альтернативные способы построения знаний.

Из сказанного следует, что переводчик должен обладать достаточно высокой квалификацией, для того чтобы решить идеологические и этические проблемы, связанные с передачей знаний посредством переведенного текста. Переводчик должен обеспечить межличностное общение и взаимопонимание, учитывая при этом межкультурные различия и противоречия современного мира.

Глобализация знаний немыслима без перевода. Именно перевод делает возможным трансляцию знаний из доминирующей культуры в другую национальную культуру и наоборот. Роль переводчика в этом процессе является исключительно важной. Для решения лингвистических, прагматических и культурологических проблем переводчик должен применять определенные стратегии. Теоретики переводоведения выделяют две основные стратегии: доместикацию и форенизацию.

Говоря о необходимости профессиональной ориентации практического курса первого и второго иностранных языков, хотелось бы избежать традиционного непонимания между преподавателями иностранного языка и преподавателями перевода на переводческих факультетах. «Профессиональная ориентация» понимается первыми в основном как

увеличение количества учебных переводных упражнений на запоминание словарных соответствий или на закрепление грамматических правил на материале отдельных предложений или фраз. Такие упражнения, несомненно, необходимы на самых начальных этапах обучения языку, но на переводческих факультетах, по мнению вторых, надо развивать речевую компетенцию в ее письменной и устной форме, т. е. нужны иные упражнения и задания, направленные на формирование профессиональной языковой личности. Упражнения на учебный перевод «тренируют только вербальную память, закрепляют навык, приобретенный в школе: сосредотачиваться на запоминании слов, а не на извлечении, построении и запоминании смысла и поиске смысловых эквивалентов в зависимости от контекста и речевой ситуации» [5. С. 114]. Подобные упражнения, как правило, способствуют закреплению языковой небрежности при оформлении перевода на родном языке, что полностью противоречит требованиям профессиональной переводческой деятельности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Таким образом, оптимизация базовой языковой и теоретической подготовки переводчиков становится актуальной задачей для совершенствования профессиональной подготовки будущих переводчиков. Несомненно, интеграция и профессионализация дисциплин, объединенных в базовые блоки языковой и

теоретической подготовки, являются тем резервом, который позволит повысить качество подготовки выпускников российских вузов и выпустить на рынок труда специалистов, обладающих фундаментальными знаниями, профессиональными умениями и навыками, опытом творческой и исследовательской деятельности для решения возникающих профессиональных

задач по своему профилю. Следует отметить, что в эпоху открытого обмена и глобализации знаний чрезвычайно важно сохранить свою специфическую уникальную культуру. В выполнении этой задачи переводчик играет решающую роль, являясь медиатором межкультурной коммуникации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Алексеева, И. С. Введение в переводоведение : учеб, пособие / И. С. Алексеева. — СПб.: Филол. фак. СПбГУ ; М.: Академия. 2004.
2. Выготский, Л. С. Мышление и речь/Л. С. Выготский // Собр. соч.: в 6 т. — М., 1982. — Т. 2.
3. Королькова, С. А. Текстотипологическая компетенция переводчика / С. А. Королькова // Индустрия перевода и информационное обеспечение внешнеэкономической деятельности предприятий : матер, междунар. конф. (г. Пермь, 28—30 мая 2008 г.). — Пермь, 2008. - С. 84-90.
4. Королькова, С. А. Дидактика письменного перевода / С. А. Королькова // Подготовка переводчика: коммуникативные и дидактические аспекты : [кол. монография). — М. : Флинта. 2012.- С. 214-272.
5. Поршнева, Е. Р. Базовая лингвистическая подготовка переводчика : монография / Е. Р. Поршнева. — Н. Новгород: Изд-во ННГУ им. Н. И.Лобачевского, 2002.

Activities for the use of Films in Teaching Foreign Languages

Fatih YILMAZ¹

Ayhan DİRİL²

Abstract

The aim of this study is to present nine class activities to help language learners develop their English by using an English film. The textbooks published for teaching a foreign language may not meet all the necessary requirements in classes. Books can teach learners grammar and vocabulary but this is not enough to develop speaking abilities. Students should improve their English by using films in which lots of rich activities can be produced. These activities should provide them good motivation and the way they pronounce the words should sound natural with the right intonation and the right situation. Students should be free to choose any of their favorite films to have empathy on the characters as there will be an increased stimulation due to free selection of their own choices which will enhance this learning process. With the help of the presented activities there will be fun environment in class, they will be working in groups and increasing their creativity and self-confidence which is most needed for their future studies.

Keywords: Activities, films, language learning stimulation

¹ Doç. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, E-mail: fatih.yilmaz@gop.edu.tr

² Öğretim Görevlisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, E-mail: ayhandiril@yahoo.com

INTRODUCTION

Film using is a great motivator in language teaching. Apart from the books, English films can be used as great motivators and make teaching and learning process more captivating and exciting. Watching English movies is a perfect way to develop speaking and listening skills. Students find themselves in real life situations out of the class with the help of this original material. They acquire the natural flow of speech and expressions with the produced activities, listen to the language and see the events in their right places with the right facial expressions and gestures. Their focus of attention increases because the films support them with visual contexts. Watching English movies is a wonderful way of improving English by serving a source of authentic language. According to the students' needs different teaching techniques can be developed by using a whole film or a small clip. Thanks to these activities they will develop their communicative skills which will lead to other opportunities such as discussions, dialogues and similar role plays. The teacher can decide different types of films according to the needs of the learners. More emphasis is given on pronunciation in the activities, because teaching pronunciation is one of the most practical and significant aspects of language teaching. During communication, pronunciation has great importance because if the speakers do not use correct pronunciation there will not be successful communication. When there is bad pronunciation there will be misunderstandings between the speakers. On the other hand good pronunciation boosts them to listen to the speaker voluntarily. Acquiring a perfect

English pronunciation can best be done by films in which the viewers take the players as models. **Using films has benefits such as providing authentic and varied language, giving visual contexts. Any language teacher can create some activities from the films for their students in class environment some of which will be presented below.** Films are helpful especially when the target language is not used to transfer cultural values. Lessons combined with the target culture have motivational factors leading to success. Thanks to the cultural point of view, language learners compare their culture with the target culture and see the world from a larger perspective. (Yılmaz, Şenden, 2015:200). When you watch a movie or TV program, superficial and even deep feelings and emotions are elicited, such as excitement, anger, laughter, relaxation, love, whimsy, or even boredom. These emotions are often triggered or heightened by the mood created by specific visual scenes, the actors, and/or the background music. A video can have a strong effect on your mind and senses (Berk, 2009:2).

Nine Activities by using the film called 'Case 39'

Activity 1: Teaching a tense: In the 43rd minute of the selected film the girl is in a swivel chair and talking to her mum by turning around herself. At this moment she also asks 'Do you like working here?' 'When the teacher is teaching 'Simple Present Tense' it is a good opportunity to use in the class. He can bring a swivel chair to the class and request students to produce more sentences

like this. After the grammar structure is explained they can come one by one and sit on the chair to produce more sentences of their own. If necessary they may be allowed to use their dictionaries as well.

Activity 2: Practicing a dialogue using subtitles:

Watching an English film with subtitles provides a very rich source of communicative language. The level of the language is very important so the teacher should do his best to choose the right film with the right guidance for students. The differences between different dialects may cause some difficulty for the learners. For example some educational films made in England seem easier than the ones made in America where daily talk is often used in the streets. Context and environment plays great importance.

With the appropriate guidance and training, watching a film with subtitles gives learners a subjective support that they need in a comfortable environment and with this context they feel motivated when learning a foreign language.

This dialogue takes place between the man and the girl. The text is prepared first by the teacher and copied beforehand. Then it is distributed to students to have a look at the sentences and look up the dictionaries for the new words. Then as the teacher starts showing this clip they listen to it a few times paying attention to mimics and gestures. During watching they should repeat the sentences when he pauses. Then they are given time to

practice with their parents and when they are ready they can practice it in front of the class.

These are the uttered sentences during this clip. (Minute: 43:41 to 46)

Man: So, how's school?

Girl: Fine.

Man: Any of your classmates giving you a hard time?

Girl: No, they've been nice.

Man: You sleeping okay?

Girl: That's not really what you want to talk about, is it?

Man: You got me. Question 16; am I afraid of the dark? You answered no.

Man: Question 23, am I afraid of being alone? You answered no. Question 26, am I afraid of my parents? No. You answered 'no' to everything in that section.

Man: I think that some of those should have been yeses. Everybody is scared of something. So, I want you to tell me, what scares you?

Girl: I'll tell you what scares me if you tell me what scares you.

Man: Fair enough. When I was a kid, I was climbing a tree, and I accidentally put my hand through a giant hornets' nest. And they didn't like i.e. was stung over a hundred times. Been afraid of hornets ever since. I don't climb many trees either. Everybody has fears. Now, what scares you?

Activity 3: Teaching Pattern Sentences to Support Grammar, Practice and Pronunciation

Students are asked to view the film at home and find some sentences supporting their

grammar subjects. This technique can also be used for students who are getting ready to go abroad through Erasmus program or for those who would like to find summer jobs at coastal areas where they will meet foreigners. They can study or memorize these sentences beforehand. It will give students opportunity to and go back to the sentence again when they don't understand it. It is what they can't normally do with their English teachers in class. They can repeat these sentences in their own as much as they like till they grasp the perfect pronunciation.

So when the right situation comes they will remember and use them. In the film some pattern sentences are presented with their time uttered. They can study or memorize these sentences beforehand.

Here are some selected sentences to practice over and over with to acquire the right pronunciation. With the help of these sentences the learners can produce similar ones.

Speaking time and pattern sentences

00:07:56 *Come down, I'd like to meet you.*

00:09:01 *She wants to talk to you.*

00:08:12 *My name's Emily. What's yours?*

00:08:46 *Would you mind asking him to join us, please?*

00:12:24 *Why she can't sleep at home? No idea?*

00:17:16 *I'm doing everything I can.*

00:48:12 *Pull into this gas station,*

00:17:44 *It's my home number.*

00:22:18 *God! Oh, my God!*

00:24:11 *Good. I'll see you soon.*

00:26:48 *Can I ask you a question?*

00:28:03 *And this is your room.*

00:37:47 *Is that your mother?*

00:41:26 *I believe you.*

00:33:30 *Wayne wants to see you.*

00:33:07 *Well, I'm coming around.*

00:23:01 *What the hell's the matter with you people?*

Activity 4: Listen and repeat. The beauty of watching a recorded movie online or on a DVD is that you go back to a part you didn't understand and say it out loud as many times as you wish. You can repeat it a few times and read what the subtitles say. Verbally repeating something you hear is a great way of perfecting a natural sounding accent, this is something which is a little bit more difficult in a language classroom as it leaves us feeling silly sometimes. But when you are alone in your room you feel more relaxed so you can repeat as much as you like until you get it right. During these repetitions, the visual images will be carved in the brain because sound includes dialogue and music too.

Activity 5: Watching movies with subtitles

It's always easier to start watching a film you have already seen before. This way, you can concentrate more on the language and less on following the plot. If your English level is developed enough to understand a film

without the subtitles on you can watch films without subtitles. It's much better for you. It gives you an opportunity to concentrate on your listening skills and practice understanding spoken English.

If you don't understand something, there is no need to worry! Just pause the video and rewind. Watch it again and again. Watching movies without subtitles is a great way to get used to hearing different accents, different voices, and in different scenarios which is like real life.

Activity 6: Dubbing activity

This activity can be practiced in two ways. One is by giving roles to students in class and doing the dubbing or as a second option changing the original sentences according to the students' wishes. This activity gives an opportunity to the teacher to discover the skillful students in class and reveal their abilities. This will create a warm atmosphere to join all the learners by having fun. To apply this activity, students will have the words of the dialogue in their hands beforehand on a printed paper. Then they start watching the relevant part of the film. Then the volume is turned down by the teacher. While re-watching the scene the learners do the dubbing and record that part and form their own clips. When the process is done it will give them great confidence. They may also do this study from their mother tongue into English for fun in groups and also upload them on the internet. As it has been described in British dictionary the direct method is a method of a teaching a foreign language with minimal use of the pupil's native language

and formal grammar. So from this point of view this activity presents a good example. This is sometimes called the natural method, and is often used in teaching foreign languages, refrains from using the learner's native language and uses only the target language. Choosing the films to be dubbed according to the wishes of the students will be more encouraging.

Activity 7: Writing activity with a film:

Effective writing is a skill that is grounded in the cognitive domain. It involves learning, comprehension, application and synthesis of new knowledge. From a faculty member's perspective, writing well entails more than adhering to writing conventions. Writing also encompasses creative inspiration, problem-solving, reflection and revision that results in a completed manuscript. From a student's perspective, writing may instead be a laborious and even dreaded exercise of attempting to place thoughts on paper while developing mastery over the rules of writing, such as spelling, citation format and grammar (Joseph D, Josette J., Felisa T. & Sara Anne H, 2010). Description of the activity: Any part is chosen from the film by the teacher. The teacher starts playing this part with sound off. Students look at the pictures and try to describe by writing at the same time. At the end of the activity they start reading their writing and make comparison. By pressing the speed level of the media player the view can be slowed if needed.

Activity 8: Speaking activity with the film:

Language is a tool for communication. We communicate with others, to express our ideas, and to know others' ideas as well. Communication takes place, where there is speech. Without speech we cannot communicate with one another. The importance of speaking skills hence is enormous for the learners of any language. Without speech, a language is reduced to a mere script. The use of language is an activity which takes place within the confines of our community. We use language in a variety of situations. People at their work places, i.e. researchers working either in a medical laboratory or in a language laboratory, are supposed to speak correctly and effectively in order to communicate well with one another. Any gap in communication results in misunderstandings and problems.

Description of the activity: Any part is chosen from the film by the teacher. The teacher starts playing this part with sound off. Students look at the pictures and try to describe that part orally either to their partners or in front of the class that will be a good activity to develop their social behaviors.

Activity 9: Guessing activity in groups

In language learning activities especially in films this one can play a creative role in class. Guessing will be a great way to intuition. As the teacher pauses the film in its peak scene probably on the most exciting scene like in this film, the students will be impatient to see the rest of the film. It will be the right time to ask what will happen next, how it will end. They will be doing their best to make reasonable guesses which will lead them to

make lots of sentences to be an opportunity to speak. In the 66th minute (01:06) of the film called 'Case 39' the character is trapped in the elevator and feels so scared. The teacher can ask the students to write as many sentences as they can on the paper and then tell them to the rest of the class. It will be a great way to make guesses by forming groups according to the number of the students. As an extra activity the learners are asked the real purpose of using the key sentence in the peak scene. For example in the 66th and 47th minutes the girl repeats the same sentence 'are you sure?' The teacher asks students if she uses this sentence to get answer or as a threat.

CONCLUSION

Films are great help in learning English. The activities will give shy students opportunities to show themselves and be more social with the classmates. They will learn that an activity which may seem as a past time can be brought into more fruitful one. The films will develop students' pronunciation, writing, speaking, vocabulary etc. They will also be grasping some colloquial language too. Creating this kind of activities bring richness to learning English through films. Teachers can use films as a springboard for the following projects in class such as discussions, contests, debates on social issues, role plays, reconstructing a dialogue or summarizing. Showing a film will be more effective in learning process instead of just entertainment in class. They will be following the most current and real language with different social and political aspects

which will also help them feel a part of that culture itself. By participating the guessing and writing activities they will see the film

from all aspects which will lead to different responses to help their analytic skills grow

REFERENCES

- Berk, R. A. (2009). Multimedia teaching with video clips: TV, movies, YouTube, and mtvU in the college classroom. *International Journal of Technology in Teaching & Learning*, 5(1), 1 – 21.
- Diril, A. (2017). Creative Activities in language teaching by using an English film called Akeelah and The Spelling Bee, *International Journal of Language Academy*, 5(1), 426 – 435. doi: <http://dx.doi.org/10.18033/ijla.3520>.
- Defazio, J., Jones, J., Tennant, F., & Hook, S. A. (2010). Academic Literacy: The Importance and Impact of Writing across the Curriculum--A Case Study. *Journal of the Scholarship of Teaching and Learning*, 10(2), 34-47.
- Yılmaz, F. & Ertürk Şenden, Y. (2015). Formulaic Expressions on teaching Turkish as a foreign language: A case study: Father and the son film. *International Journal of Social Sciences*.

Similarities and Differences of Proverbs in Kazakh, Turkish and English Languages

Shynar AUYELBEKOVA¹

Abstract

Portraying moral values is a common feature of all sayings and proverbs in any language. Another common feature of proverbs in different languages is that they use literary means to express the idea and at the same time are the source of information about national worldview. In this article the author discusses proverbs having similar meaning in Kazakh, Turkish and English and analyses literary means used in the proverbs. Kazakh, Turkish, and English proverbs with the same meaning show that these nations have common values. These common values are beliefs, thoughts and behavioral patterns. However, the proverbs differ by national worldview they reflect through literary means peculiar to each language and national images, which is illustrated by the examples in this article. Results of the research might be used to define correlations between Kazakh, English and Turkish proverbs.

Keywords: proverbs, Kazakh, Turkish, English, relative languages

INTRODUCTION

The fact that wise words are common for many cultures can be clearly seen through "... a single idea, or a sequence of logical thoughts in different languages in proverbs" (Kaydar, 2004, pp 96). Wise words in different languages, having accumulated life experience for centuries have been used to pass the experience from generation to generation through figurative and expressive verbal images. Proverbs and sayings express general values in a concise but influential manner using the art of visualization and accuracy of expression (Naci, 2002, pp 10). Due to their spiritual value proverbs take special place in

culture and literature of any nation. The common motive of all proverbs transferred from generation to generation by all nations is giving life lessons and teaching values. Proverbs also reflect way of life, cultural and religious peculiarities of different nations, which allows to consider them a source of information about the societies. Main ideas expressed in proverbs and sayings are moral issues in society and relations between its members, that is why their meaning stays relevant notwithstanding the century they are used in. Although there are proverbs and sayings that have changed over the course of time and the words and idiomatic expressions

¹ PhD., Assoc.Prof., Suleyman Demirel University. Faculty of Education and Social Sciences. Kaskelen/KAZAHISTAN. E-mail: auelbekova.shynar@mail.ru

used in them may be out of date, still the moral values reflected in them are relevant.

The author of this article is going to consider some proverbs having the same meaning in Kazakh, English and Turkish. For example, in Kazakh there is a proverb “*Imga tusinbegen dimga tusinbeydi*” (Kaydar, 2004, pp 545) telling about person’s perception, insight, ability to understand and experience and meaning that an intelligent person immediately grabs what you say or can tell you what to say.

In Turkish the proverb with the similar meaning is «*Anlayana sivri sinek saz, anlamayana davul zurna az*» (Sözer, 2000, pp 30) meaning: even a small hint (as small as a mosquito) is enough for those who understand, whereas those who do not understand will not understand even if you shout (For those who understand buzz of a mosquito will sound like *saz* (reed), for those who do not understand the sound of such loud percussive instruments like *davul* (drum) and *zurna* (clarion) will mean nothing). Mosquito’s and drum and clarion’s sizes and power of voice are compared to show the amount of effort used to convey something to a person.

The proverb in Turkish “*Arif olana bir söz yeter*” (Türk atasözleri ve deyimleri, 1971, pp 42), which in means *one word is enough for a wise man*, or “*Arife tarif ne lazım*” (There is no need to explain anything to a wise man), or “*Arif olan tez duyar*” (Türk atasözleri ve deyimleri, 1971, pp 42) (Wise man understands quickly) describes a person with good knowledge and great experience, able to understand things quickly. These proverbs use

different connotations to express the same idea as in the proverbs above.

In English we find the proverbs with the same meaning - *A word to the wise is enough*; *A word to the wise is sufficient* (idioms.thefreedictionary.com). The other English proverb portraying similar meaning is “*A nod is as good as a wink to a blind horse*”. The meaning of ignorance, inability or unwillingness to understand is shown through the expression “blind horse”. As “blind horse” cannot see, nothing will change no matter what you do. The same meaning of inability to accept anything from outside is also expressed by the phrase in Kazakh “*konil sokyrlygy*” (blind heart). The abovementioned proverb is explained as “those who do not want to understand will not understand your gestures”. Although the clue and gestures in this proverb are idiomatically similar to the proverbs mentioned above, its meaning is closer to Kazakh proverb “*Sokyr zhazganynan tanbaidy*” (Kaydar, 2004, pp 474) meaning “Blind does not understand what is written”. Nowadays a shortened version of the proverb “*A nod is as good as a wink*” is used in English. The full version of the proverb is taken from the work of Joseph Ritson *Letters of the English lawyer*, written in February, 1793 ([/idioms.thefreedictionary.com](http://idioms.thefreedictionary.com)).

Another Kazakh proverb “*Aspandagy ettin sasygy ay*” (the meat hanging high smells bad) means if somebody can not reach something they will want to reduce its value by saying that it is bad. There is a proverb with the same meaning in English “*A high-hanging bunch of grapes is sour*” and in Turkish “*Kedi uzanamadığı ciğere “murdar” der*” (Türk

atasözleri ve deyimleri, 1971, pp 163) (A cat calls the liver rotten if it can not reach the liver). These three proverbs clearly show the reflection of traditions and lifestyle through the realia referred to in them. If people living in towns and cities grow grapes, the Kazakh, mostly involved in stock raising, show in the proverb their tradition to preserve meat, which was the main product, hanging it from a high place. In Turkish proverb the tradition to sell liver strung on the wooden pole walking through the streets finds its reflection. It also shows that liver was one of the widely used products. So three different cultures refer to different things as something that can be hardly reached – grapes, meat and liver – thus showing the lifestyle of the people speaking the languages.

Ethnic color of the proverbs is given to them by phrases containing cultural information and peculiar to each language. Proverbs are full of stylistic devices helping to create figurative meaning and make the text more expressive.

Life experience, enlightening stories and events and history of the nation find their reflection in proverbs, which also include thoughts, beliefs and feelings of those who made them.

Conventional moral values help to distinguish between good and bad deeds as well as good and bad personal characteristics. It is interesting that good characteristics are not always accepted in the society as good ones.

For example, in Kazakh proverb *Şındıq jañğaq siyaqtı: süyegi qattı, dāni tätti* (Kaydar, 2004, pp 545), it is said that ‘truth is like a nut: hard outside and sweet inside’.

In English we also see the proverb with the same meaning: *All truth is not always to be told*. Kazakh and Turkish proverbs explain what might happen in case you always tell the truth – Turkish: “Doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlar” (Türk atasözleri ve deyimleri, 1971, pp 143), Kazakh: «*Aqıqattı aytqandı toғız awıldan asırıp qwalap jiberedi*» - you will be kicked out of nine villages.

The advice often given in proverbs in different languages is that you have to plan everything beforehand, making clear all the rules and conditions before you start doing something. If you start changing rules and decisions when you are in the process of doing something it may lead to unexpected results, often undesirable or destructive. The following proverbs in English, Kazakh and Turkish contain the advice:

Ötkel üstinde kölik awıstırmaydı (Kaydar, 2004, pp 460) (do not change the means of transport when you go over the bridge).

Don't change horses in mid-stream.

Irmaktan geçerken at değıştirilmez (Sözer, 2000, pp 138) (Do not change the horse when you pass through the stream).

Some proverbs use reference to some historical events or personalities from history. For example, Kazakh proverbs *Abılaydıñ asında şappağanda atañnıñ basında şabasın ba?* (Kaydar, 2004, pp 161) (If you do not mow in front of Abylai (famous leader and ruler of the Kazakh), will you mow in front of your father?), *Soqır dese Qunanbayğa tiedi* (Kaydar, 2004, pp 474) Blind might say something that will reach Kunanbay (famous

Kazakh wruter and poet) and hurt him). In Turkish there is a proverb “*Koyunun bulunmadığı yerde keçiye «Abdurahman Çelebi» derler*” (Sözer, 2000, pp 174) (In the place where there is no ram, they call goat ‘Abdurahman Chelebi’). In Kazakh there is the proverb with close meaning -“if there is no really respected person people will show respect to somebody who is lower in rank or is not so respectable” – “*İt joqta şoşqa üredi qorağa, Er joqta qul jüredi jorağa*” (Kaydar, 2004, pp 343) (If there is no dog in the yard the pig barks, if there is no real man the slave performs the ritual). In English there is the proverb with the same meaning “*When the cat is away, the mice will play*”.

One of the most frequently used stylistic devices in proverbs is personification of animals, which allows to create real image affecting the recipient better than abstract notions. In all the three languages we consider we can find proverbs using this stylistic device.

For instance, in Kazakh: *Öli aristannan tiri tışqan artıq* (Kaydar, 2004, pp 454) (A live mouse is better than dead lion), or *Bir oqpen eki qoyan atıp alğan* (To kill two hares with one arrow).

In English: *A living dog is better than a dead lion*, or *To kill two birds with one stone*.

In Turkish: *Ölen arslana tavşanlar bile hücum eder* (Türk atasözleri ve deyimleri, 1971, pp 317) (A dead lion can be attacked even by a rabbit), or *Bir taş attı iki kuş vurdu* (to throw one stone and kill two birds).

Another idea often mentioned in proverbs is unity of people and help to each other. In

Kazakh we can see the following proverb with this idea: *Köp tükirse köl* (If you spit a lot there will be a lake). In English the following two proverbs have the same meaning: *A penny saved is a penny gained* and *Many a little makes a mickle*. In Turkish *Damlaya damlaya göl olur* (Drop by drop you can get the lake).

As it was mentioned before proverbs transfer moral values and as a result negative personal characteristics are condemned in them. In the following examples lying is a subject of condemn. For example, in Kazakh: *Ötirikşiniñ quyırığı bir-aq tutam* (Kaydar, 2004, p 462) (Tail of a liar can easily be torn off); in English: *Cheats never prosper*; in Turkish: *Yalancının mumu yatsıya kadar yanar* (Türk atasözleri ve deyimleri, 1971, p 370) (The candle of a liar is burning only until the night time).

On the contrary positive personal characteristics and ability to show (Sözer, 2000, p 108) them by deeds are highly appreciated in proverbs. For instance, in Kazakh:

Esekke jük artqanmen tüye bolmas, sürdİ köp sawğanmen bİe bolmas. (Kaydar, 2004, p 292) (If you load a donkey it will not become a camel, if you clean a cow a lot it will not become a horse); in English: *It is a goat, though it flies. A dog is a dog though a golden collar is put around its neck*; in Turkish: *Eşeğe altın semer vursalar yine eşektir* (a donkey is a donkey even if you put a golden harness on it).

In general proverbs in all the languages have a piece of advice based on the experience of previous generations for nearly every situation. For example, in Kazakh: *Körpeñe*

qaray kösil (Kaydar, 2004, pp 368) (Stretch according to your blanket) or *Jılı-jılı söyleseñ jılan ininen şığadı* (Kaydar, 2004, pp 339) (If you speak with wormth a snake will come out of its hole); in English: *Do not stretch your feet beyond your carpet* or *Good words are worth much, and cost little*; in Turkish: *Ayağını yorganına göre uzat* (Sözer, 2000, p 43) (Stretch your legs according to your blanket) or *Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır* (Sözer, 2000, p 234) (Sweet words will take a snake out of its hole).

In conclusion, the author would like to say that there are lots of proverbs with the same meaning and even using the same stylistic

devices and images in different languages, which was shown on the examples from the three languages considered in the article. Positive personal characteristics are more or less the same for representatives of different nations and transferred from generation to generation-promoting goodwill and good deeds as well as friendly relationship between people in society. Proverbs transfer the values from generation to generation in the form of admonition. Every nation transfers its values through proverbs not only from generation to generation but also to other nations. So we can conclude that role of proverbs in any culture is very important.

REFERENCES

Kaydar A. Xalıq danalığı, Ana tili, Almatı 2004. p. 560.

Sözer V. Büyük sözü dınleyenler için Atasözleri sözlüğü, 2 baskı. Melisa matbaası. İstanbul 2000. p.138.

Türk atasözleri ve deyimleri. 1c. 2c.– İstanbul: Devlet kitapları ,1971.

<http://www.4 idioms.thefreedictionary.com>

Nakit Akış Oranları Temelinde Nakit Akış Tablosunun Finansal Analizi: Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama

Financial Analysis of Cash Flow Statement Based on Cash Flow Ratios: An Application in the
Automotive Sector

Kadir TUTKAVUL¹

Öz

Nakit akış tablosu işletmelerin nakit hareketlerini detaylı olarak raporlayan finansal bir tablodur. Bu tablonun analizi sonucunda işletmelerin likiditesi hakkında önemli bilgiler ortaya çıkmaktadır. Nakit akış tabloları farklı analiz yöntemleri ile analiz edilebilmektedir. Bu analiz yöntemlerinden birisi de oran analizidir. Bu yöntemde nakit akış oranları kullanılmaktadır. Nakit akış oranları finansal durum tablosu, gelir tablosu ve nakit akış tablosunun entegrasyonu sonucunda ortaya çıkmaktadır. Literatürde çeşitli nakit akış oranları bulunmaktadır. Çalışma kapsamında bu oranlar; likidite oranları, faaliyet oranları, karlılık oranları ve kaldıraç oranları olmak üzere dört grupta incelenmiştir. Çalışmanın temel amacı borsada işlem gören otomotiv sektörü işletmelerinin nakit akışlarını oran analizi yardımı ile analiz etmektir. Bu bağlamda analize tabi işletmelerin 2012 – 2016 yılları arasında nakit akış oranları hesaplanmış ve bu oranlar yorumlanmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde hesaplanan bu oranlar Visual Promethee programında analiz edilmiştir. Analiz sonucunda nakit akış oranları ekseninde analize tabi işletmelerin nakit akış performansları değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nakit Akış Oranları, Nakit Akış Tablosu, Promethee Yöntemi.

Abstract

Cash flow statement is a financial statement that reports in detail the cash flows of businesses. Analysis of this table reveals important information about the liquidity of the businesses. Cash flow tables can be analyzed by different analysis methods. One of these analysis methods is the ratio analysis. In this method, cash flow rates are used. Cash flow rates are emerging the result of the integration of the statement of financial position, income statement and cash flow statement. There are various cash flow ratios in the literature. Within the scope of this study cash flow ratios were examined in four groups as liquidity ratios, activity ratios, profitability ratios and leverage ratios. The main purpose of the study is to analyze the cash flows of the automotive sector businesses traded on the stock exchange with the help of rate analysis. In this context, the cash flow rates of the businesses subject to analysis between 2012 and 2016 are calculated and interpreted. These ratios calculated in the second part of the study were analyzed in the Visual Promethee program. As a result of the analysis the cash flow performances of businesses subject to analysis on the basis of cash flow rates have been evaluated.

Keywords: Cash Flow Ratios, Cash Flow Statement, Promethee Method.

¹ Dr. Öğrt. Üyesi, Dumlupınar Üniversitesi, İşletme Bölümü, Muhasebe ve Finansman ABD. E-mail: kadirtutkavul@hotmail.com

1. GİRİŞ

TMS 1 finansal tabloların amacını; geniş bir kullanıcı kitlesinin ekonomik kararlar almalarına yardımcı olan işletmenin finansal durumu, finansal performansı ve nakit akışları hakkında bilgi sağlamak olarak belirlemiştir. Bu amaca hizmet eden finansal tablolardan birisi de nakit akış tablosudur. Nakit akış tablosu finansal bilgi kullanıcılarına işletmelerin nakit akışları hakkında bilgi sağlamaktadır. Bu tablo işletme bünyesinde elde edilen nakit ve nakit benzerlerinin kaynakları ve bu kaynakların kullanımlarını detaylı bir şekilde raporlamaktadır. Nakit akış tabloları aracılığı ile sunulan bilgilerin analiz edilip yorumlanması bilgi kullanıcılarının bu tablolardan yararlanma ve işletme hakkında sağlıklı kararlar alabilme derecelerini arttırmaktadır. Nakit akış tablolarının analiz edilip yorumlanabilmesi için analiz tekniklerine ihtiyaç duyulmaktadır. Söz konusu tablolar birbirinden farklı analiz teknikleri ile analiz edilebilmektedir. Bu analiz tekniklerinden birisi de oran analizidir. Nakit akış tablosunun analizinde kullanılan oranlar nakit akış oranları olarak ifade edilmektedir. Nakit akış oranları finansal durum tablosu, gelir tablosu ve nakit akış tablosunun entegrasyonu sonucunda ortaya çıkmaktadır. Literatürde çok sayıda nakit akış oranı bulunmaktadır. Ancak bu çalışma on altı adet nakit akış oranı üzerinde yoğunlaşmakta ve bu nakit akış oranlarını; likidite oranları, faaliyet oranları, karlılık oranları ve kaldıraç oranları olmak üzere dört grupta ele alıp analiz etmektedir.

Bu çalışma nakit akış oranlarını ele alıp değerlendirmektedir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı borsada işlem gören

otomotiv sektörü işletmelerinin nakit akışlarını oran analizi yardımı ile analiz etmektir. Bu amaç kapsamında ilk olarak analize tabi işletmelerin nakit akış oranları hesaplanmış ve hesaplanan bu oranlar karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır. Yapılan analiz otomotiv sektörünün lokomotif konumunda olan işletmelerin nakit akışları hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde nakit akış oranları referans alınarak analize tabi otomotiv işletmeleri nakit akış performanslarına göre sıralamaya tabi tutulmuştur. Bu sıralama çok kriterli karar verme tekniklerinden birisi olan Promethee yöntemi kullanılarak Visual Promethee programında gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemde karar verme kriterleri olarak hesaplanan nakit akış oranları kullanılmıştır. Yapılan analiz sonucunda nakit akış oranları temelinde analize tabi işletmelerin nakit akış performansları değerlendirilmiştir.

2. Nakit Akış Tablosu

Nakit akış tablosu; belirli bir faaliyet dönemindeki nakit ve nakde eşdeğer varlıklardaki artış ve azalışları, bu artış ve azalışların nedenlerini raporlayan finansal bir tablodur (Karapınar ve Zaif, 2013: 149). Bu tablonun temel amacı muhasebe bilgi kullanıcılarına işletmenin belirli bir dönemde ortaya çıkan nakit girişleri ve nakit çıkışları hakkında bilgi sağlamaktır (Gup ve Dugan, 1988: 48). Nakit giriş ve çıkış bilgileri belirli düzen halinde nakit akış tablosunda sunulmaktadır. Bu tablo, belirli bir faaliyet dönemi içinde işletme bünyesinde ortaya çıkan nakit akışlarını işletme faaliyetlerine

ilişkin nakit akışları, yatırım faaliyetlerine ilişkin nakit akışları ve finansman faaliyetlerine ilişkin nakit akışları olarak raporlamaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2006: 284). Nakit akış tablosu Türkiye Muhasebe Standartları kapsamında belirlenen finansal tablo seti içinde yer alan en önemli finansal tablolardan birisi olmakla birlikte bilanço ve gelir tablosunu tamamlayıcı bir rol de üstlenmektedir (Sağlam vd., 2007: 153). Bu özelliğinden dolayı işletmelerin finansal durumlarının bir bütün olarak değerlendirilebilmesi için nakit akış tablolarının da göz ardı edilmemesi önem arz etmektedir.

Nakit akış tablosu işletmelerin nakit akışları hakkında detaylı bilgiler sunmaktadır. Nakit akış bilgileri, finansal tablo kullanıcılarına işletmenin nakit ve nakit benzerlerini yaratma becerisini ve işletmenin bu nakit akışlarını kullanma ihtiyacını değerlendirmede temel oluşturmaktadır (TMS 1, Paragraf: 111). Aynı zamanda nakit akış tabloları aracılığı ile sunulan nakit akış bilgileri finansal tablo kullanıcılarına aşağıda belirtilen analizleri yapabilmenin de yolunu açmaktadır (Karapınar ve Zaif, 2013: 149; Carslaw ve Mills, 1991: 63):

- İşletmenin gelecekteki pozitif nakit akışı yaratma gücünün analiz edilmesi
- İşletmenin yükümlülüklerini karşılama ve kar payı ödeme gücünün analiz edilmesi
- İşletmenin dış finansman ihtiyacının analiz edilmesi

- İşletmenin net kar ile nakit giriş ve çıkışları arasındaki farkların nedenlerinin analiz edilmesi
- İşletmenin yapmış olduğu yatırım ve finansman faaliyetlerinin nakit ve nakit olmayan işlemlere etkisinin analiz edilmesi

Nakit akış tabloları sayesinde ortaya koyulan nakit akışı ölçümleri, işletmelerin kısa ve uzun vadede nakit üretme kabiliyeti hakkında bilgi sağlayabilmektedir (Deo, 2016: 23). Çünkü bu tablo yardımı ile nakit ve benzerlerinin kaynakları ve kullanım yerleri izlenmekte, bu sayede nakit varlıklarda ortaya çıkan artış ve azalışların nedenleri tespit edilmektedir. Bu tespit gelecekteki para ihtiyacının öngörülmesine ve nakit bütçelerinin hazırlanabilmesine olanak sağlamaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2006: 284).

2.1.Nakit Akış Tablosunun Sunumu

Nakit akış tablosunda döneme ilişkin nakit akışları; işletme, yatırım ve finansman faaliyetlerine dayalı bir biçimde sınıflandırılarak raporlanmaktadır (TMS 7, Paragraf: 10). TMS 7 Nakit Akış Tabloları standardı nakit akışlarını faaliyetler bazında sınıflandırmak ve sayılan faaliyetleri detaylı bir şekilde açıklamaktadır. Bu çalışmada söz konusu faaliyetler kısaca ifade edilecektir.¹

2.1.1.İşletme (Esas) Faaliyetleri

İşletme faaliyeti bir işletmenin ana gelir getirici faaliyetleri ile yatırım ve finansman

¹ Ayrıntılı bilgi için TMS 7 Nakit Akış Tabloları standardı madde 10 – 17 bakınız.

faaliyeti olmayan diğer faaliyetlerini ifade etmektedir (TMS 7, Paragraf: 6). İşletme faaliyetlerinden kaynaklanan nakit akışları ise, genellikle işletmenin ana gelir getirici faaliyetleriyle ilgili olup, net karın veya zararın belirlenmesinde yer alan işlem ve olaylardan kaynaklanmaktadır (TMS 7, Paragraf: 14).

2.1.2.Yatırım Faaliyetleri

Yatırım faaliyeti uzun vadeli varlıkların ve nakit benzerleri içerisinde yer almayan diğer yatırımların elde edilmesi ve elden çıkarılmasına ilişkin faaliyetlerden oluşmaktadır (TMS 7, Paragraf: 6). Yatırım faaliyetlerinden kaynaklanan nakit akışlarının ayrı olarak gösterilmesi önem arz etmektedir; çünkü gelecekte işletmeye gelir ve nakit akışı sağlaması öngörülen kaynaklar için yapılan harcamaların düzeyi gösterilmiş olmaktadır. Yalnızca, finansal durum tablosunda (bilançoda) varlık muhasebeleştirilmesi sonucunu doğuran harcamalar, yatırım faaliyeti olarak sınıflandırılmaya uygun olduğu ifade edilmektedir (TMS 7, Paragraf: 16).

2.1.3.Finansman Faaliyetleri

Finansman faaliyeti öz kaynaklar (öz sermaye) ile yabancı kaynakların (borçlanmaların) yapısında ve tutarında değişiklik meydana getiren faaliyetleri kapsamaktadır (TMS 7, Paragraf: 6). Finansman faaliyetlerine ilişkin nakit akışları, işletmeye sermaye sağlayanların işletmenin gelecekteki nakit akışlarından talep edecekleri kısmın belirlenmesini sağlamak üzere ayrı olarak açıklanmaktadır. (TMS 7, Paragraf: 17).

2.2.Nakit Akış Tablosunun Raporlama Yöntemleri

İşletme faaliyetlerine ilişkin nakit akışları iki farklı yöntemle raporlanmaktadır. Bu yöntemler; direkt (dolaysız) yöntem ve endirekt (dolaylı) yöntem olarak ifade edilmektedir. Direkt (dolaysız) yöntemde brüt nakit girişleri ile brüt nakit çıkışları ayrı ayrı ana gruplar halinde raporlanırken; endirekt (dolaylı) yöntemde ise nakit akışları net dönem karı ya da zararı esas alınarak belirlenmektedir. Net dönem karı ya da zararı kalemi tahakkuk esasına göre belirlendiği için bu kalemin nakit esasına dönüştürülmesi gerekir. Bu yöntemde düzeltme işlemleri yapılmaktadır (Akdoğan ve Tenker, 2007: 373; Karapınar ve Zaif, 2013: 157). Türkiye Muhasebe Standartları Kurulunca, uygulama birliğinin sağlanması bakımından nakit akış tablolarının Türkiye içinde raporlanmasında, direkt (dolaysız) yöntemin uygulanması tercih edilmiştir (TMS 7, Paragraf: 18).

3.Nakit Akış Oranları

Nakit akış tabloları farklı analiz teknikleri ile analiz edilebilmektedir. Bu analiz tekniklerinden birisi de oran analizidir. Nakit akış tablolarının oran analizleri nakit akış oranları aracılığı ile yapılmaktadır. Nakit akış oranları finansal durum tablosu, gelir tablosu ve nakit akış tablosunun entegrasyonu sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bu oranlar işletmelerin finansal gücünü ve karlılığını değerlendirmede faydalı olan analiz araçlarından birisidir (Giacomino ve Mielke, 1993: 55; Carslaw ve Mills, 1991: 63). Nakit

akış oranları belirli bir dönemde nakit üretebilme kapasitesini test etmekte, bu kapasiteyi kısa vadeli yükümlülükler ile karşılaştırmakta ve işletmelerin yükümlülüklerini yerine getirmek için hangi kaynakları elde edebileceğini dinamik bir şekilde ortaya koymaktadır (Mills ve Yamamura, 1998: 55).

Nakit akış oranlarının finansal performansı ölçmede kullanılması ABD’de FASB (Finansal Muhasebe Standartları Kurulu)’nın 95 numaralı kararı ile nakit akım tablolarının işletmeler tarafından hazırlanmasını zorunlu hale getirmesinden sonra yaygınlaşmaya başlamıştır (Yılmaz, 1999: 185). Anlaşılabileceği üzere nakit akışlarının finansal tablolarda kaydedilip ölçülebilir bir bileşen olarak kabul edilmesi ve işletme başarısının ölçümünde önemli bir kıstas olarak kabul edilmesi ancak yakın zamanlarda olmuştur. Dolayısıyla nakit akışları için kullanılabilecek muhasebe tekniklerinin henüz standartlaşmadığı görülmektedir (Başar ve Azgın, 2016: 785). Araştırmacılar arasında da, nakit akışlarını analiz etmek için objektif analitik araçlar geliştirme konusunda ortak bir fikir birliği bulunmamaktadır. Bu nedenle, nakit akış oranları henüz yaygın bir uygulama haline gelememiştir (Deo, 2016: 23). Ancak nakit akış oranları gelişim aşamasındadır. Zaman içinde bu oranların büyümeye ve gelişmeye devam edeceği vurgulanmaktadır (Figlewicz ve Zeller: 10).

Literatürde birden fazla araştırmacı tarafından birden fazla nakit akış oranı açıklandığı görülmektedir. Bu çalışma Tablo 1’de özetlenen nakit akış oranlarını referans almakta ve analizlerini bu oranlar kapsamında gerçekleştirmektedir.

Tablo 1: Nakit Akış Oranlarının Özeti

Oran Adı	Formülü	Amacı	Ölçümü
A. Likidite ya da Borç Ödeme Oranları: İşletmenin vadesi gelen kısa vadeli borçlarını ödeme gücünü ölçmektedir.			
Faaliyet Nakit Akış Oranı	$\frac{\text{İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları} / \text{Kısa Vadeli Borçlar}}{\text{Kısa Vadeli Borçlar}}$	İşletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının kısa vadeli borçları karşılama gücü ölçülmektedir.	%40 ya da daha fazla
Nakit Oranı	$\frac{\text{Mevcut Nakit} / \text{Kısa Vadeli Borçlar}}{\text{Kısa Vadeli Borçlar}}$	Mevcut nakitlerin kısa vadeli borçları karşılama gücü ölçülmektedir.	Artış eğilimli olması beklenmektedir. Ne kadar yüksekse o kadar iyidir.
Nakit Borç Karşılama Oranı	$\frac{(\text{İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları} - \text{Kar Payları}) / \text{Toplam Borçlar}}{\text{Toplam Borçlar}}$	İşletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının toplam borç ödeme yüzdesi ölçülmektedir.	%20 ya da daha fazla
Nakit Faiz Karşılama Oranı	$\frac{(\text{İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları} + \text{Faiz Giderleri}) / \text{Faiz Giderleri}}{\text{Faiz Giderleri}}$	Fiili/mevcut nakitlerin faiz giderlerini karşılama gücü ölçülmektedir.	Artış eğilimli olması beklenmektedir. Ne kadar yüksekse o kadar iyidir.
B. Etkinlik ya da Faaliyet Oranları: İşletmenin varlıklarını kullanma yeteneğini / kullanım etkinliğini ölçmektedir.			
Varlıkların Nakit Getiri Oranı	$\frac{\text{İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları} / \text{Toplam Varlıklar}}{\text{Toplam Varlıklar}}$	Toplam varlık kullanımı ile üretilen nakit yüzdesi ölçülmektedir.	Artış eğilimli olması beklenmektedir. Ne kadar yüksekse o kadar iyidir.
Duran Varlıkların Nakit Getiri Oranı	$\frac{\text{İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları} / \text{Toplam Duran Varlıklar}}{\text{Toplam Duran Varlıklar}}$	Toplam duran varlık kullanımı ile üretilen nakit yüzdesi ölçülmektedir.	Artış eğilimli olması beklenmektedir. Ne kadar yüksekse o kadar iyidir.
Nakdin Yeniden Yatırım Oranı	$\frac{\text{Duran Varlıklar ve Çalışma Sermayesindeki Artış} / (\text{Net Kar} + \text{Amortisman Giderleri})}{\text{Net Kar} + \text{Amortisman Giderleri}}$	Nakit şeklindeki net karın işletmeye yeniden yatırılma derecesi ölçülmektedir.	%8 - %10
Nakit Devir Hızı Oranı	$\frac{\text{Satışların Maliyeti (amortisman giderleri hariç)} / \text{Nakit Mevcudu}}{\text{Nakit Mevcudu}}$	Bir yıl içinde nakdin dönüş sayısı ölçülmektedir.	Ne kadar yüksekse o kadar iyidir.
Nakit Dengesi Oranı	$\frac{(\text{Nakit Mevcudu} \times 365 \text{ gün}) / \text{Satışların Maliyeti (amortisman giderleri hariç)}}{\text{Satışların Maliyeti (amortisman giderleri hariç)}}$	Nakit geri dönüş gün sayısı ölçülmektedir.	Ne kadar düşükse o kadar iyidir.
C. Karlılık Oranları: İşletmenin belirli bir zaman diliminde başarı ya da başarısızlık derecelerini ölçmektedir.			
Kar Kalitesi Oranı	$\frac{\text{İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları} / \text{Net Kar}}{\text{Net Kar}}$	Net karın nakit olarak toplanma yüzdesi ölçülmektedir.	Artış eğilimli olması beklenmektedir. Ne kadar yüksekse o kadar iyidir.
Satışlardan Elde Edilen Nakdin Satışlara Oranı	$\frac{(\text{İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları} - \text{Kar Payları}) / \text{Toplam Satışlar}}{\text{Toplam Satışlar}}$	Satışların nakit üretme derecesi ölçülmektedir.	Artış eğilimli olması beklenmektedir. Ne kadar yüksekse o kadar iyidir.
Nakit Akış Marjı	$\frac{\text{İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları} / \text{Toplam Satışlar}}{\text{Toplam Satışlar}}$	Satışların nakde çevrilebilme gücü ölçülmektedir.	Artış eğilimli olması beklenmektedir. Ne kadar yüksekse o kadar iyidir.
D. Kaldıraç Oranları: Uzun vadeli yatırımcıların ve kreditorlerin korunma derecelerini ölçmektedir.			
Nakit Akışlarının Uzun Vadeli Borçlara Oranı	$\frac{\text{İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları} / \text{Uzun Vadeli Borçlar}}{\text{Uzun Vadeli Borçlar}}$	Uzun vadeli borçların ödenebilmesi için mevcut fonların yeterli olup olmadığı ölçülmektedir.	Artış eğilimli olması beklenmektedir. Ne kadar yüksekse o kadar iyidir.

Nakit Kar Payı Oranı	İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Kar Payları	İşletme faaliyetlerinden elde edilen nakitlerin kar paylarını karşılama gücü ölçülmektedir.	Artış eğilimli olması beklenmektedir. Ne kadar yüksekse o kadar iyidir.
Ortakların Nakit Getiri Oranı	İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Özkaynaklar	Özkaynaklara göre işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının yüzdesi ölçülmektedir.	Artış eğilimli olması beklenmektedir. Ne kadar yüksekse o kadar iyidir.
Hisse Başı Nakit Akış Oranı	İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Hisse Sayısı	Hisse başına düşen işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları ölçülmektedir.	Artış eğilimli olması beklenmektedir. Ne kadar yüksekse o kadar iyidir.

Kaynak: Ibarra, Venus, C., 2009, **Cash Flow Ratios: Tools for Financial Analysis**, Journal of International Business Research, Volume: 8, Special Issue: 1: s. 97.

4.Promethee Yöntemi

Promethee yöntemi Brans ve arkadaşları tarafından geliştirilen çok kriterli bir karar verme yöntemidir (Ranjan ve Chakraborty, 2015: 108). Bu yöntem seçim ve sıralama problemlerinde karar vericinin isteğine uygun seçimin yapılabilmesi için geliştirilmiş birden fazla kriterli öncelik belirleme metodu olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım ve Önder, 2015: 178). Promethee yöntemi kavram ve uygulamada diğer çok kriterli karar verme tekniklerine kıyasla basit bir sıralama metodudur (Ranjan ve Chakraborty, 2015: 108; Maadi ve Soltanolkottabi, 2014: 24). Basit bir hesaplama sürecinin yanı sıra daha tutarlı ve net bir sonuç vermektedir (Wu vd., 2017: 524). Bu yöntem; netliği ve tutarlılığı nedeniyle geniş çapta karar verme problemlerinde alternatiflerin en uygun bir şekilde sıralanması için kullanılmaktadır (Liu vd., 2017: 1061). Bu özelliğinden dolayı Promethee yöntemi; bankacılık, yatırım kararları, ilaç, kimya, turizm gibi çok çeşitli alanlarda başarılı bir şekilde uygulanmış ve uygulanmaya devam etmektedir (Tomic vd., 2011: 195).

Promethee yöntemi yıllar itibarı ile geliştirilmiştir. Bu gelişim sonucunda Promethee yönteminin dokuz farklı versiyonu ortaya çıkmıştır. Ancak bu yöntemin en sık kullanılan versiyonları Promethee I ve Promethee II yöntemleridir (Meydan, 2017: 249). Promethee I yöntemi, karar alternatiflerinin kısmi sıralamasını sağlarken, Promethee II yöntemi, alternatiflerin tam sıralamasını sağlamaktadır (Athawale ve Chakraborty, 2010; Bogdanovic, vd., 2012).

Promethee yöntemi süreci yedi temel adımdan oluşmaktadır. Bu adımlar aşağıda belirtildiği gibi sıralanmaktadır (Yıldırım ve Önder, 2015: 186):

Adım 1: Alternatiflerin, kriterleri ve kriter ağırlıklarının belirlenmesi

Promethee yönteminin problemlerin çözümünde kullanılabilmesi için; yöntemde her bir alternatif için belirlenen kriterlerin sayısal değerlerinin yanı sıra kriter ağırlıklarının da tanımlanması gerekmektedir (Peko vd., 2018: 458). Bu adımda karar vericiler tarafından belirlenen alternatifler,

kriterler, kriter ağırlıkları ve alternatiflerin ilgili kriterlere göre aldıkları değerler bir veri matrisinde tablo haline getirilmektedir (Uzun ve Kazan, 2016: 103).

Adım 2: Tercih fonksiyonlarının belirlenmesi

Promethee yöntemi her bir kriter için ilgili bir tercih fonksiyonunu seçme ve kriter değerlerine bağlı olarak fonksiyonların parametrelerini belirleme imkanını sağlamaktadır (Ginevicius vd., 2010: 410). Tercih fonksiyonları kriterlerin yapısına ve alternatiflerin temel özelliklerine göre belirlenmektedir (Çelik ve Ustasüleyman, 2018: 147). Promethee yönteminde 6 tip tercih fonksiyonu bulunmaktadır. Birinci tip (olağan tip) tercih fonksiyonu, karar vericinin bir kriter için herhangi bir tercihinin olmadığı durumlarda kullanılmaktadır. İkinci tip (U tipi) tercih fonksiyonu, karar vericinin bir kriter için belirlediği değerden fazla değere sahip alternatiflerden yana tercih yapmak istediği durumlarda kullanılmaktadır. Üçüncü tip (V tipi) tercih fonksiyonu karar vericinin bir kriter için belirlediği değerden fazla değere sahip alternatiflerden yana tercih yapmak istediği, bununla birlikte belirlediği değer altındakileri de göz ardı etmek istemediği durumlarda kullanılmaktadır. Dördüncü tip (seviyeli) tercih fonksiyonu, karar vericinin bir kriter için bir değer aralığı belirlemek istediği durumlarda kullanılmaktadır. Beşinci tip (doğrusal) tercih fonksiyonu karar vericinin bir kriter için ortalama değer üzerinde değere sahip olan alternatiflerden yana tercih yapmak istediği durumlarda kullanılmaktadır. Altıncı tip (Gaussian) tercih

fonksiyonu, karar vericinin bir kriter için ortalamadan sapma değerine bakarak tercih yapmak istediği durumlarda kullanılmaktadır (Yıldırım ve Önder, 2015: 179-181).

Adım 3: Ortak tercih fonksiyonlarının ve tercih indekslerinin belirlenmesi

Promethee yönteminin tercih yapısı alternatifler arasındaki ikili karşılaştırmalara dayanmaktadır (Sarrazin, vd., 2017: 2). Bu adımda belirlenen tercih fonksiyonları dikkate alınarak her bir alternatif için ikili karşılaştırmalar yapılmakta ve ortak tercih fonksiyonları belirlenmektedir. Ortak tercih fonksiyonları kullanılmak suretiyle de her alternatif çifti için tercih indeksleri hesaplanmaktadır (Apan ve Öztel, 2018: 219).

Adım 4: Pozitif ve negatif üstünlük değerlerinin belirlenmesi

Bu aşamada alternatifler için pozitif ve negatif üstünlükler belirlenmektedir. Pozitif üstünlük değerleri ilgili alternatifin diğer alternatifler karşısında ne kadar baskın olduğunu gösterirken; negatif üstünlük değerleri ise, ilgili alternatifin diğer alternatifler karşısında ne kadar zayıf olduğunu göstermektedir (Meydan, 2017: 250; Yılmaz ve Dağdeviren, 2010: 815).

Adım 5: Promethee I ile alternatiflerin kısmi sırasının belirlenmesi

Bu aşamada Promethee I ile alternatiflerin kısmi sırası belirlenmektedir. Promethee I kısmi sıralaması genellikle karar vericiler için yeterli ve tam olarak güvenilir bir sonuç vermemektedir. Çünkü alternatiflerin kısmi sıralaması ile hangi alternatifin en iyi alternatif olduğu ve diğer alternatiflerin en iyiden en kötüye doğru gidilirken hangi sırada yer aldığı çoğunlukla kesin olarak belirlenmemektedir (Yılmaz, 2010: 44). Bu nedenle alternatiflerin tam sırasının belirlenmesi gerekmektedir.

Adım 6: Net öncelik değerlerinin belirlenmesi

Alternatiflerin tam sırasının belirlenebilmesi için net öncelik değerlerinin hesaplanması gerekmektedir. Bu aşamada net öncelik değerleri hesaplanmaktadır. Net öncelik değerleri pozitif ve negatif akımların bir dengesini oluşturmaktadır. Hesaplanan net akımlar sonucunda alternatifler arasında tam bir sıralama yapmak mümkün olabilmektedir (Genç, 2013: 142).

Adım 7: Promethee II ile alternatiflerin tam sırasının belirlenmesi

Bu aşamada Promethee II ile alternatiflerin tam sırası belirlenmektedir. Promethee II yönteminde bir önceki aşamada hesaplanan net öncelik değerleri ile bütün alternatifler aynı düzlemde değerlendirilerek tam sıralama belirlenmektedir (Özdağoğlu, 2013: 308).

5.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

5.1.Araştırmanın Amacı

Çalışmanın temel amacı borsada işlem gören otomotiv sektörü işletmelerinin nakit akışlarını oran analizi yardımı ile analiz etmektir. Yapılan analiz otomotiv sektörünün lokomotif konumunda olan işletmelerin likiditeleri hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Çalışma kapsamında belirlenen ikinci amaç ise analize tabi işletmelerin hesaplanan nakit akış oranları referans alınarak nakit akış performans sıralamasını belirlemektir.

5.2.Araştırmanın Verileri

Araştırma kapsamında analize tabi otomotiv işletmelerinin finansal durum tablosu, gelir tablosu ve nakit akış tablosu verilerinden yararlanılmıştır. Analize tabi veriler kamuyu aydınlatma platformu (www.kap.gov.tr) web sitesinde ve işletmelerin kendi web sitelerinde periyodik olarak yayımlanan bağımsız denetimden geçmiş mali tablo verilerinden derlenerek temin edilmiştir. Bu çalışmada borsada işlem gören ve otomotiv sektöründe faaliyet gösteren 7 adet işletmenin 2012 – 2016 yılları arasında raporlanan finansal verileri kullanılmıştır.

5.3.Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın amacı kapsamında ilk olarak analize tabi işletmelerin nakit akış oranları hesaplanmış ve hesaplanan bu oranlar karşılaştırmalı olarak yorumlanmıştır. Nakit akış oranlarının işletmeler bazında detaylı listesi EK 1’de sunulmuştur. Literatürde farklı yazarlar tarafından geliştirilen çeşitli nakit akış oranları bulunmaktadır. Bu çalışmada toplamda 16 adet oran incelenmiştir. Analize tabi nakit akış oranları; likidite oranları, faaliyet oranları, karlılık oranları ve kaldıraç oranları olmak üzere dört grupta

sınıflandırılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde nakit akış oranları referans alınarak analize tabi otomotiv işletmeleri nakit akış performanslarına göre sıralamaya tabi tutulmuştur. Bu sıralama çok kriterli karar verme tekniklerinden birisi olan Promethee yöntemi kullanılarak Visual Promethee programında gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemde karar verme kriterleri olarak hesaplanan nakit akış oranları kullanılmıştır. Bu oranlar yıllar itibarıyla ve işletme bazında programa aktararak analize hazır hale getirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda nakit akış oranları ekseninde analize tabi işletmelerin nakit akış performansları değerlendirilmiştir.

5.4.Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Yapılan çalışmanın iki sınırlılığı bulunmaktadır. Yapılan araştırma sadece borsada işlem gören ve otomotiv sektöründe faaliyet gösteren 7 adet işletmeyi kapsamaktadır. Bu işletmeler; Anadolu Isuzu Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.Ş., Ford Otomotiv Sanayi A.Ş., Karsan Otomotiv Sanayii ve Ticaret A.Ş., Otokar Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş., Tümosan Motor ve Traktör Sanayi A.Ş., Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş. ve Türk Traktör ve Ziraat Makineleri A.Ş. olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte çalışma analize tabi işletmelerin 2012 – 2016 yılları arasında raporladıkları finansal verileri referans almaktadır.

6.ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Araştırma bulguları temelde iki başlık altında sunulmaktadır. İlk olarak analize tabi

işletmeler için nakit akış oranları dört grup 16 başlık halinde hesaplanmış ve analiz edilmiştir. Sonrasında hesaplanan bu oranlar yardımı ile nakit akış performans sıralamaları gerçekleştirilmiştir.

6.1.Analize Tabi İşletmelerin Nakit Akış Oranlarının Analiz Edilmesi

Literatür incelendiğinde nakit akış oranları ile ilgili genel kabul görmüş oranların bulunmadığı farklı yazarlar tarafından geliştirilen farklı nakit akış oranlarının bulunduğu görülmüştür. Bu çalışma nakit akış oranlarını; likidite oranları, faaliyet oranları, karlılık oranları ve kaldıraç oranları olmak üzere dört grupta analiz etmektedir.

6.1.1.Likidite Oranları

Likidite oranları işletmenin vadesi gelmiş kısa vadeli borç ödeme gücünü ölçmektedir. Likidite oranları kapsamında; faaliyet nakit akış oranı, nakit oranı, nakit borç karşılama oranı ve nakit faiz karşılama oranı olmak üzere dört adet oran bulunmaktadır.

- **Faaliyet Nakit Akış Oranı**

Faaliyet nakit akış oranı “İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Kısa Vadeli Borçlar” formülü ile hesaplanmaktadır. Bu oran aracılığı ile işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının kısa vadeli borçları karşılama gücü ölçülmeye çalışılmaktadır. Bu oranın %40 ve daha fazla olması beklenmektedir. Yapılan hesaplamalar sonucunda analize tabi işletmelerden FROTO kodlu işletmenin tüm dönemlerinin faaliyet nakit akış oranları beklenen orana yaklaştığı ve bu oranın istikrarlı bir şekilde sürdürüldüğü

görülmektedir. Bu işletmenin ardından TTRAK ve OTKAR kodlu işletmelerin faaliyet nakit akış oranlarının dalgalanmalar gösterdiği, TOASO kodlu işletmenin oranlarında ise nispeten dalgalanmaların olmadığı ve beklenen düzeye yaklaştığı görülmektedir. Buna karşılık KARSN ve ASUZU kodlu işletmelerin faaliyet nakit akış oranlarının beklenen değerden uzak kaldığı ve oranlarında aşırı dalgalanmaların yaşandığı görülmektedir. Bu işletmelerin işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının kısa vadeli borç karşılama güçlerinin zayıf olduğu gözlemlenmektedir. Bu işletmeler borçlarını ödeyebilmek için işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları yerine başka fon kaynağı arayışına girmek durumunda kalacaktır. İşletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının kısa vadeli borç karşılama gücünün en fazla olduğu işletme FROTO kodlu işletme olarak gözlemlenmiştir.

• Nakit Oranı

Nakit oranı “Mevcut Nakit / Kısa Vadeli Borçlar” formülü ile hesaplanmaktadır. Bu oran aracılığı ile mevcut nakitlerin kısa vadeli borçları karşılama gücü ölçülmeye çalışılmaktadır. Oranın artış eğilimi göstermesi ve yüksek olması beklenmektedir. Analiz tabi işletmelerin faaliyet nakit akış oranları incelendiğinde ortalama değerler nezdinde sırasıyla TOASO, TTRAK, ASUZU ve FROTO kodlu işletmelerin yüksek nakit oranı ile faaliyetlerini sürdürdükleri; buna karşılık OTKAR, TMSN ve KARSN kodlu işletmelerin ise diğer işletmelere nazaran düşük nakit oranları ile faaliyetlerini

sürdürdükleri gözlemlenmektedir. Dolayısıyla TOASO, TTRAK, ASUZU ve FROTO kodlu işletmelerin mevcut nakitlerinin kısa vadeli borçlarını karşılama gücü yüksek iken; OTKAR, TMSN ve KARSN kodlu işletmelerin mevcut nakitlerinin kısa vadeli borçlarını karşılama gücünün düşük olduğu gözlemlenmektedir.

• Nakit Borç Karşılama Oranı

Nakit borç karşılama oranı “(İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları – Kar Payları) / Toplam Borçlar” formülü ile hesaplanmaktadır. Bu oran aracılığı işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının toplam borç ödeme yüzdesi ölçülmeye çalışılmaktadır. Bu oranın %20 ve daha fazla olması beklenmektedir. Analiz tabi işletmelerin nakit borç karşılama oranları incelendiğinde bu işletmelerden FROTO kodlu işletmenin nakit borç karşılama oranlarının diğer işletmelere nazaran daha güçlü olduğu görülmektedir. Bu işletmenin nakit borç karşılama oranında yaşanan dalgalanmaların da diğer işletmelere nazaran daha az olduğu rahatlıkla gözlemlenmektedir. Bu işletmeyi TOASO ve OTKAR kodlu işletmeler takip etmekle birlikte bu işletmelerin nakit borç karşılama oranlarının beklenen seviyenin oldukça altında kaldığını da ifade etmek gerekir. Bununla birlikte sırasıyla KARSN, TTRAK ve ASUZU kodlu işletmelerinde işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının toplam borç karşılama gücünün son derece zayıf olduğu gözlemlenmektedir. Nakit borç karşılama oranı düşük ve/veya riskli olan işletmeler borçlarını ödeyebilmek için işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarına

alternatif olarak başka fon kaynağı arayışına girmek durumunda kalacağı tahmin edilmektedir.

- **Nakit Faiz Karşılama Oranı**

Nakit faiz karşılama oranı “(İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları + Faiz Giderleri) / Faiz Giderleri” formülü ile hesaplanmaktadır. Bu oran aracılığı nakitlerin faiz giderlerini karşılama gücü ölçülmeye çalışılmaktadır. Oranın artış eğilimi göstermesi ve yüksek olması beklenmektedir. Analiz tabi işletmelerin nakit faiz karşılama oranları incelendiğinde FROTO kodlu işletme hariç kalmak şartıyla tüm işletmelerin nakit faiz karşılama oranlarında yıllar itibari ile yaşanan dalgalanmalar dikkat çekmektedir. Bu dalgalanmaların etkileri göz ardı edilirse nakit faiz karşılama oranı en güçlü olan işletmenin FROTO kodlu işletme olduğu gözlemlenmektedir. Yıllar itibari ile yaşanan dalgalanmaların en fazla olduğu işletmenin TOASO kodlu işletme olduğu görülmektedir. Bu durum TOASO kodlu işletmenin borçlanma giderlerinde yaşanan dalgalanmaların oldukça fazla olduğuna işaret etmektedir. KARSAN kodlu işletmede ise nakitlerin faiz giderlerini karşılama gücünün zayıf olduğu görülmektedir. Bu oranın güçlü olması işletme faaliyetlerden sağlanan nakit akışlarının faiz giderlerini karşılamada yeterli olduğunu göstermektedir.

6.1.2.Faaliyet Oranları

Faaliyet oranları işletmenin varlıklarını kullanma yeteneğini / kullanım etkinliğini ölçmektedir. Faaliyet oranları kapsamında; varlıkların nakit getiri oranı, duran varlıkların nakit getiri oranı, nakit yeniden yatırım oranı,

nakit devir hızı oranı, nakit dengesi olmak üzere beş adet oran bulunmaktadır.

- **Varlıkların Nakit Getiri Oranı**

Varlıkların nakit getiri oranı “İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Toplam Varlıklar” formülü ile hesaplanmaktadır. Bu oran aracılığı ile toplam varlık kullanımı ile elde edilen nakit yüzdesi ölçülmeye çalışılmaktadır. Oranın artış eğilimi göstermesi ve yüksek olması beklenmektedir. Analiz tabi işletmelerin varlıkların nakit getiri oranları incelendiğinde varlık kullanım etkinliği en yüksek olan işletmenin FROTO kodlu işletme olduğu görülmektedir. Bu işletmeyi TOASO, TTRAK ve OTKAR kodlu işletmeler takip etmektedir. Ancak TTRAK ve OTKAR kodlu işletmelerin ara dönemlerde işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının olumsuz bakiye verdiği de gözden kaçırılmaması gerekmektedir. KARSN ve ASUZU kodlu işletmelerin varlıkların kullanım etkinliğinden söz etmek mümkün görünmemektedir.

- **Duran Varlıkların Nakit Getiri Oranı**

Duran varlıkların nakit getiri oranı “İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Toplam Duran Varlıklar” formülü ile hesaplanmaktadır. Bu oran aracılığı ile toplam duran varlık kullanımı ile elde edilen nakit yüzdesi ölçülmeye çalışılmaktadır. Oranın artış eğilimi göstermesi ve yüksek olması beklenmektedir. Analiz tabi işletmelerin duran varlıkların nakit getiri oranları incelendiğinde FROTO kodlu işletmenin duran varlıkların kullanım etkinliğinin istikrarlı ve yüksek bir seviyede seyrettiği

görülmektedir. Bu oran TOASO kodlu işletmede de benzer davranış sergilerken; diğer işletmelerde aşırı dalgalanmalar gözlemlenmektedir. Diğer oranlarda olduğu gibi bu oranda da KARSN ve ASUZU kodlu işletmelerin sahip oldukları duran varlıkların kullanım etkinliklerinin işletme nakit akışına katkısının toplamda olumsuz yönde olduğu görülmektedir. Ancak bu işletmelerden ASUZU kodlu işletmenin ara dönemleri incelendiğinde ciddi yükselişlerin olduğu da göz çarpmaktadır.

• Nakdin Yeniden Yatırım Oranı

Nakdin yeniden yatırım oranı “Varlık Satın Alımları / İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları” formülü ile hesaplanmaktadır.¹ Bu oran aracılığı ile işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akımlarının işletmeye nakit olarak yeniden yatırılma derecesi ölçülmeye çalışılmaktadır. Yeniden yatırım oranı ne kadar yüksek olursa, gelecekte beklenen işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları daha büyük olacağı öngörülmektedir. Analiz tabi işletmelerin nakdin yeniden yatırım oranları incelendiğinde nakdin yeniden yatırım oranları FROTO ve TOASO kodlu işletmelerde nispeten istikrarlı bir durumun varlığı gözlenmektedir. Başka bir ifade ile diğer işletmelere nazaran bu işletmelerin oranlarında dalgalanmaların daha az olduğu görülmektedir. Bununla birlikte FROTO kodlu işletmenin oranının trendi azalış eğilimli iken, TOASO kodlu işletmenin oranının trendi artış eğilimi göstermektedir.

¹ Nakdin yeniden yatırım oranı hesaplanırken Giacomino ve Mielke tarafından 1993 yılında yayımlanan makalesinden yararlanılmıştır. Giacomino ve Mielke bu çalışmada nakit akış oranlarını

Bu iki işletme dışında kalan tüm işletmelerin oranları dalgalı bir seyir izlemektedir.

• Nakit Devir Hızı Oranı

Nakit devir hızı oranı “Satışların Maliyeti / Nakit Mevcudu” formülü ile hesaplanmaktadır. Bu oran aracılığı ile bir yıl içinde nakdin dönüş sayısı ölçülmeye çalışılmaktadır. Oranın artış eğilimi göstermesi ve yüksek olması beklenmektedir. Çünkü devir hızı arttıkça daha fazla nakit üretilebilmektedir. Analiz tabi işletmelerin nakit devir hızı oranları incelendiğinde nakit devir hızı oranı en yüksek işletmenin TMSN kodlu işletme olduğu görülmektedir. Bu işletmeyi OTKAR takip etmektedir. FROTO ve KARSN benzer nakit devir hızı oranına sahiptir. Devir hızı en düşük olan işletmenin TOASO olduğu görülmektedir.

• Nakit Dengesi Oranı

Nakit dengesi oranı “(Nakit Mevcudu x 365) / Satışların Mevcudu” formülü ile hesaplanmaktadır. Bu oran aracılığı ile nakit geri dönüş gün sayısı ölçülmeye çalışılmaktadır. Oranın mümkün olduğunca düşük olması beklenmektedir. Analiz tabi işletmelerin nakit dengesi oranları incelendiğinde nakit dengesi oranının en düşük olduğu işletmenin TMSN kodlu işletme, en yüksek olduğu işletmenin ise TOASO kodlu işletme olduğu görülmektedir. Bu oran nezdinde FROTO ve KARSN kodlu işletmeler birbirlerine benzer seyir izlemektedir. Geriye kalan ASUZU, OTKAR

yeterlilik ve etkinlik oranları başlığı altında toplamda dokuz oran geliştirerek ele almıştır. Bu oranlardan birisi de nakdin yeniden yatırımı oranıdır.

ve TTRAK kodlu işletmeler bu uç noktalar arasında seyretmektedir.

6.1.3.Karlılık Oranları

Karlılık oranları işletmenin belirli bir zaman diliminde başarı ya da başarısızlık derecelerini ölçmektedir. Karlılık oranları kapsamında; kar kalitesi oranı, satışlardan elde edilen nakdin satışlara oranı, nakit akış marjı olmak üzere üç adet oran bulunmaktadır.

- **Kar Kalitesi Oranı**

Kar kalitesi oranı “İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Net Kar” formülü ile hesaplanmaktadır. Bu oran aracılığı ile net karın nakit olarak toplanma yüzdesi ölçülmeye çalışılmaktadır. Oranın artış eğilimi göstermesi ve yüksek olması beklenmektedir. Analiz tabi işletmelerin kar kalitesi oranları incelendiğinde kar kalitesi oranlarının yıllar itibari ile istikrarlı olduğu işletmelerin FROTO ve TOASO kodlu işletmeler olduğu, yine aynı işletmelerin oranlarının birbirine yakın seviyelerde seyrettiği görülmektedir. Diğer işletmelerde yaşanan dalgalanmalar dikkat çekmektedir. Kar kalitesi oranlarının en olumsuz ve istikrarsız olduğu işletmelerin ise KARSN ve ASUZU kodlu işletmelerin olduğu görülmektedir. Analize tabi diğer işletmelerin bu iki uç noktaların arasında konumlandığı gözlemlenmiştir. Son olarak işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışlarının olumsuz olduğu işletmelerde elde edilen karların nakde dönüşmediğinin ifade edilmesi gerekmektedir.

- **Satışlardan Elde Edilen Nakdin Satışlara Oranı**

Satışlardan elde edilen nakdin satışlara oranı “(İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları – Kar Payları) / Toplam Satışlar” formülü ile hesaplanmaktadır. Bu oran aracılığı ile satışların nakit yaratma derecesi ölçülmeye çalışılmaktadır. Oranın artış eğilimi göstermesi ve yüksek olması beklenmektedir. Analiz tabi işletmelerin satışlardan elde edilen nakdin satışlara oranları incelendiğinde bu oranlarının yıllar itibari ile istikrarlı olduğu işletmelerin FROTO ve TOASO kodlu işletmeler olduğu, yine aynı işletmelerin oranlarının birbirine yakın seviyelerde seyrettiği görülmektedir. Bu durum işletmelerin yaptığı satışlarının düzenli nakit ortaya çıkarma yeterliliklerinin olduğunu göstermektedir. Bu oranın olumsuz eğilimde olduğu işletmelerin sırasıyla KARSN, TTRAK ve ASUZU kodlu işletmelerin olduğu görülmektedir. Bu işletmelerin ticari alacak kalemlerinde yaşanan artışlar işletmelerin yapmış olduğu satışlar sonucunda elde edilen nakdin yetersiz kaldığı, satışların vadeli yapıldığı sonucunu doğurmaktadır.

- **Nakit Akış Marjı**

Nakit akış marjı “İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Toplam Satışlar” formülü ile hesaplanmaktadır. Bu oran aracılığı ile satışların nakde çevrilebilme gücü ölçülmeye çalışılmaktadır. Oranın artış eğilimi göstermesi ve yüksek olması beklenmektedir. Analiz tabi işletmelerin nakit akış marjları incelendiğinde satışların nakde çevrilebilme gücünün TOASO ve FROTO kodlu işletmelerde hem istikrarlı hem de diğer işletmelere nazaran yüksek oranlı olduğu görülmektedir. Diğer işletmelerde yaşanan

dalgalanmalar bu oranda da kendini göstermektedir. Satışlarını nakde çevirebilmede başarısızlık yaşayan işletmelerin KARSN ve ASUZU kodlu işletmeler olduğu ortaya çıkarılmıştır. Sayılan işletmelerin dışında kalan işletmeler dönemler itibari ile bu iki uç değer arasında seyir izlemektedir. Bu oranlar analize tabi işletmelerin satış politikalarının başarısı hakkında da bilgiler vermektedir.

6.1.4.Kaldıraç Oranları

Kaldıraç oranları işletme bünyesinde uzun vadeli yatırımcıların ve kreditorlerin korunma derecelerini ölçmektedir. Kaldıraç oranları kapsamında nakit akışlarının uzun vadeli borçlara oranı, nakit kar payı oranı, ortakların nakit getiri oranı ve hisse başı nakit akışı olmak üzere dört adet oran bulunmaktadır.

- **Nakit Akışlarının Uzun Vadeli Borçlara Oranı**

Nakit akışlarının uzun vadeli borçlara oranı “İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Uzun Vadeli Borçlar” formülü ile hesaplanmaktadır. Bu oran aracılığı ile uzun vadeli borçların ödenebilmesi için mevcut fonların yeterli olup olmadığı ölçülmeye çalışılmaktadır. Oranın artış eğilimi göstermesi ve yüksek olması beklenmektedir. Analiz tabi işletmelerin nakit akışlarının uzun vadeli borçlara oranları incelendiğinde işletmelerin uzun vadeli borçlarını ödeme kapasitesinin en yüksek olduğu işletmenin TMSN kodlu işletme olduğu görülmektedir. İşletmenin 2012 yılından sonraki yıllarda

yüksek bir uzun vadeli borç ödeme kapasitesi ile çalıştığı görülmektedir. Bu işletmeyi FROTO ve TOASO kodlu işletmeler takip etmektedir. FROTO kodlu işletmenin uzun vadeli borç ödeme gücü yüksek ve istikrarlı bir tablo sunmaktadır. Yine TOASO kodlu işletmenin de yıllar itibari ile istikrarlı bir konumda olduğu görülmektedir. Bu işletmeleri TTRAK ve OTKAR kodlu işletmeler takip etmektedir. Bu işletmelerin de uzun vadeli borç ödeme kapasitelerinin yüksek olduğu ancak bu kapasitenin yıllar itibari ile dalgalanmalar yaşadığı görülmektedir. Uzun vadeli borç ödeme kapasitesinin en düşük olduğu işletmelerin ise KARSN ve ASUZU kodlu işletmelerin olduğu görülmektedir. Bu işletmeler uzun vadede borçlarını ödeyebilmek için işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları yerine başka fon kaynağı arayışına girmek durumunda kalacağı görülmektedir.

- **Nakit Kar Payı Oranı**

Nakit kar payı oranı “İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Kar Payları” formülü ile hesaplanmaktadır. Bu oran aracılığı ile işletme faaliyetlerinden elde edilen nakitlerin ödenen kar paylarını karşılama gücü ölçülmeye çalışılmaktadır. İşletme sahip ve ortaklarını daha çok ilgilendiren bir orandır. Oranın artış eğilimi göstermesi ve yüksek olması beklenmektedir. Analiz tabi işletmelerin nakit kar payı oranları incelendiğinde oranlarda yaşanan aşırı dalgalanmalar dikkat çekmektedir. Bu durum ödenen kar paylarında yaşanan dengesizlikten kaynaklanmaktadır. Analize tabi işletmeler

kar paylarını düzensiz bir ödeme planı ile yapmaktadır. Bazı dönemlerde işletmeler tarafından kar paylarının ödenmediği de görülmüştür. Böyle dönemlerde oran hesaplanamamıştır. Nakit kar payı oranının diğer işletmelere nazaran nispeten istikrarlı olduğu işletmeler yine FROTO ve TOASO kodlu işletmeler olduğu açıkça görülmektedir. Bu işletmeleri takiben TTRAK ve OTKAR kodlu işletmeler gelmektedir. Ancak TTRAK ve OTKAR kodlu işletmelerin ara dönemlerinde işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları ile kar paylarını ödeme güçlerinin olmadıkları da gözlemlenmektedir. Bu oranda da yine en zayıf ve istikrarsız olan işletmelerin ASUZU ve KARSN kodlu işletmeler oldukları açıkça ortaya çıkmıştır.

• Ortakların Nakit Getiri Oranı

Ortakların nakit getiri oranı “İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Özkaynaklar” formülü ile hesaplanmaktadır. Bu oran aracılığı ile özkaynaklara göre işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları ölçülmeye çalışılmaktadır. Oranın artış eğilimi göstermesi ve yüksek olması beklenmektedir. Çünkü artan eğilim gelecekteki özkaynak getirisinin iyi bir göstergesi olarak algılanmaktadır. Analiz tabi işletmelerin ortakların nakit getiri oranları incelendiğinde ortakların nakit getiri oranları istikrarlı ve yüksek seviyelerde seyreden işletmelerin FROTO ve TOASO kodlu işletmeler olduğu görülmektedir. OTKAR kodlu işletmenin ortalama oranı yüksek olmasına rağmen ara dönemlerde yaşanan aşırı dalgalanmalar dikkat çekmektedir. Bu oranının en zayıf olduğu işletmelerin sırası ile

KARSN, ASUZU ve TMSN kodlu işletmelerin olduğu görülmektedir.

• Hisse Başı Nakit Akışları

Hisse başı nakit akışları oranı “İşletme Faaliyetlerinden Sağlanan Nakit Akışları / Dolaşımdaki Hisse Sayısı” formülü ile hesaplanmaktadır. Bu oran aracılığı ile hisse başına düşen işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit akışları ölçülmeye çalışılmaktadır. Oranın artış eğilimi göstermesi ve yüksek olması beklenmektedir. Analiz tabi işletmelerin hisse başı nakit akış oranları incelendiğinde hisse başına nakit akışlarının TMSN kodlu işletmede yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Bu işletmenin dolaşımdaki hisse sayısının azlığı bu etkiyi ortaya çıkarmaktadır. FROTO kodlu işletmenin oranları %1 - %5 bandından seyrederken TOASO kodlu işletmenin oranları %1 - %2 bandında aşırı dalgalanma göstermeden seyretmektedir. KARSN kodlu işletme dışındaki tüm işletmelerin dolaşımdaki hisse senetleri sayısı analize tabi dönemlerde sabit kalmıştır. Bu işletmelerde yaşanan dalgalanmaların sebebi işletme faaliyetlerinden sağlanan nakit miktarlarında yaşanan değişimlerden kaynaklanmaktadır.

Analize tabi işletmeler nezdinde hesaplanan nakit akış oranları tek başına bir anlam ifade etmemektedir. Çünkü bu oranlar birbirini destekler niteliktedir. Söz konusu oranların birlikte analiz edilmesi analize tabi işletmelerin nakit akış performanslarını bir bütün olarak değerlendirilmesine imkan sağlamaktadır. Bu bağlamda yürütülen çalışmada yıllar itibarı ile ve işletme bazında hesaplanan nakit akış oranlarının tamamını

ele alarak analize tabi tutmak amaçlanmaktadır.

6.2.Promethee Yönteminin Uygulanması ve Sonuçların Analiz Edilmesi

Bu bölümde hesaplanan nakit akış oranları referans alınarak analize tabi otomotiv işletmeleri nakit akış performanslarına göre sıralamaya tabi tutulmuştur. Bu sıralama çok kriterli karar verme tekniklerinden birisi olan Promethee yöntemi kullanılarak Visual Promethee programı aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında izlenen adımlar aşağıda gösterildiği gibi gerçekleşmiştir:

6.2.1.Alternatiflerin Belirlenmesi

Alternatifler borsada işlem gören ve otomotiv sektöründe faaliyet gösteren yedi adet işletmeyi kapsamaktadır. Bu işletmeler; Anadolu Isuzu Otomotiv Sanayi ve Ticaret A.Ş., Ford Otomotiv Sanayi A.Ş., Karsan Otomotiv Sanayii ve Ticaret A.Ş., Otocar Otomotiv ve Savunma Sanayi A.Ş., Tümosan Motor ve Traktör Sanayi A.Ş., Tofaş Türk Otomobil Fabrikası A.Ş. ve Türk Traktör ve Ziraat Makineleri A.Ş. olarak belirlenmiştir.

6.2.2.Kriterlerin Belirlenmesi

Nakit akış performanslarının değerlendirilmesinde nakit akış oranları, performans kriteri olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda toplamda 16 adet nakit akış oranı performans kriteri olarak ele alınmıştır. Kriter olarak belirlenen nakit akış oranları; likidite oranları, faaliyet oranları, karlılık oranları ve

kaldıraç oranları olmak üzere dört grupta sınıflandırılmıştır.

6.2.3.Ağırlıkların Belirlenmesi

Belirlenen tüm kriterlerin eşit ağırlıklı olduğu varsayılmaktadır. Bu nedenle tüm kriterlerin ağırlık değerleri 1,00 olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla çalışma kapsamında analitik hiyerarşi süreci kullanılarak ağırlık hesaplamalarının yapılması gerekmektedir.

6.2.4.Kriterler için Tercih Fonksiyonlarının Belirlenmesi

Bu adımda kriter olarak belirlenen verilerin niteliklerine göre tercih fonksiyonları belirlenmektedir. Kriterler bazında belirlenen tercih fonksiyonu aşağıdaki tablo yardımı ile sunulmuştur:

Tablo 1: Kriterler için Belirlenen Tercih Fonksiyonları

Kriterler	Maksimum / Minimum	Tercih Fonksiyonu Tipi	Parametre
Likidite Oranları			
(L1)	Maksimum	İkinci Tip	P: 0,40
(L2)	Maksimum	Birinci Tip	---
(L3)	Maksimum	İkinci Tip	P: 0,20
(L4)	Maksimum	Birinci Tip	---
Etkinlik / Faaliyet Oranları			
(E1)	Maksimum	Birinci Tip	---
(E2)	Maksimum	Birinci Tip	---
(E3)	Maksimum	Birinci Tip	---
(E4)	Maksimum	Birinci Tip	---
(E5)	Minimum	Birinci Tip	---
Karlılık Oranları			
(KAR1)	Maksimum	Birinci Tip	---
(KAR2)	Maksimum	Birinci Tip	---
(KAR3)	Maksimum	Birinci Tip	---
Kaldıraç Oranları			
(KAL1)	Maksimum	Birinci Tip	---
(KAL2)	Maksimum	Birinci Tip	---
(KAL3)	Maksimum	Birinci Tip	---
(KAL4)	Maksimum	Birinci Tip	---

6.2.5. Pozitif Üstünlük ve Negatif Üstünlük Değerlerinin Belirlenmesi

Pozitif üstünlük değerleri ilgili alternatifin diğer alternatifler karşısında ne kadar baskın olduğunu gösterirken; negatif üstünlük değerleri ise, ilgili alternatifin diğer alternatifler karşısında ne kadar zayıf olduğunu göstermektedir.

Tablo 2: Pozitif Üstünlük ve Negatif Üstünlük Değerleri

ORTALAMA					2016				
Sıra	İşletme Kodu	Phi	Phi+	Phi-	Sıra	İşletme Kodu	Phi	Phi+	Phi-
1	FROTO	0,4375	0,6771	0,2396	1	OTKAR	0,4479	0,6563	0,2083
2	TOASO	0,2604	0,5729	0,3125	2	FROTO	0,3229	0,5938	0,2708
3	OTKAR	0,2188	0,5521	0,3333	3	TMSN	0,0417	0,4271	0,3854
4	TMSN	0,1667	0,5208	0,3542	4	TOASO	-0,0208	0,4167	0,4375
5	TTRAK	-0,0208	0,4375	0,4583	5	TTRAK	-0,1458	0,3646	0,5104
6	ASUZU	-0,3646	0,2604	0,625	6	KARSN	-0,2292	0,2917	0,5208
7	KARSN	-0,6979	0,1146	0,8125	7	ASUZU	-0,4167	0,2188	0,6354

2015					2014				
Sıra	İşletme Kodu	Phi	Phi+	Phi-	Sıra	İşletme Kodu	Phi	Phi+	Phi-
1	FROTO	0,5313	0,7292	0,1979	1	OTKAR	0,5417	0,7396	0,1979
2	TTRAK	0,4688	0,6979	0,2292	2	FROTO	0,4688	0,6979	0,2292
3	TMSN	0,4375	0,6667	0,2292	3	TMSN	0,2188	0,5521	0,3333
4	TOASO	0,0833	0,4896	0,4063	4	TOASO	0,1563	0,5208	0,3646
5	KARSN	-0,2813	0,3229	0,6042	5	ASUZU	-0,1563	0,375	0,5313
6	OTKAR	-0,4479	0,2396	0,6875	6	TTRAK	-0,5104	0,2188	0,7292
7	ASUZU	-0,7917	0,0833	0,875	7	KARSN	-0,7188	0,1042	0,8229

2013					2012				
Sıra	İşletme Kodu	Phi	Phi+	Phi-	Sıra	İşletme Kodu	Phi	Phi+	Phi-
1	FROTO	0,4583	0,6875	0,2292	1	TTRAK	0,5208	0,7292	0,2083
2	TOASO	0,4167	0,6771	0,2604	2	FROTO	0,3958	0,6354	0,2396
3	ASUZU	0,2813	0,5938	0,3125	3	TOASO	0,3438	0,625	0,2813
4	TMSN	0,2396	0,5729	0,3333	4	OTKAR	0,1042	0,5	0,3958
5	TTRAK	-0,375	0,2708	0,6458	5	ASUZU	-0,3229	0,2708	0,5938
6	OTKAR	-0,4063	0,2604	0,6667	6	KARSN	-0,4896	0,2292	0,7188
7	KARSN	-0,6146	0,1458	0,7604	7	TMSN	-0,5521	0,1563	0,7083

6.2.6. Promethee I Kısmi Sıralama İşleminin Yapılması

Promethee I kısmi sıralama işleminde her bir işletme için hesaplanan pozitif ve negatif değerler şematize edilmektedir. Sol sütun pozitif üstünlük değerlerini temsil ederken; sağ sütun negatif üstünlük değerlerini temsil etmektedir. Bu sıralama işleminde her iki sütunda da üst bölgede yer alan işletmeler diğerlerine göre daha baskın işletmeler olarak değerlendirilmektedir (Şahin ve Akkaya, 2013: 75-76). Analize tabi işletmelerin Promethee I kısmi sıralama sonuçları incelendiğinde aşağıdaki bulgular tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu tespitlerin şematik gösterimi de EK-2/a'da ayrıntılı bir şekilde gösterilmektedir.

- 2012 yılında nakit akış performansı sıralamasında en iyi üç işletmenin TTRAK, FROTO ve TOASO kodlu işletmelerin, en kötü üç işletmenin ise ASUZU, KARSN ve TMSN kodlu işletmelerin olduğu tespit edilmiştir.
- 2013 yılında nakit akış performansı sıralamasında en iyi üç işletmenin FROTO, TOASO ve ASUZU kodlu işletmelerin, en kötü üç işletmenin ise TTRAK, OTKAR ve KARSN kodlu işletmelerin olduğu tespit edilmiştir.
- 2014 yılında nakit akış performansı sıralamasında en iyi üç işletmenin OTKAR, FROTO ve TMSN kodlu işletmelerin, en kötü üç işletmenin ise ASUZU, TTRAK ve KARSN kodlu işletmelerin olduğu tespit edilmiştir.
- 2015 yılında nakit akış performansı sıralamasında en iyi üç işletmenin FROTO, TTRAK ve TMSN kodlu

işletmelerin, en kötü üç işletmenin ise KARSN, OTKAR ve ASUZU kodlu işletmelerin olduğu tespit edilmiştir.

- 2016 yılında nakit akış performansı sıralamasında en iyi üç işletmenin OTKAR, FROTO ve TMSN kodlu işletmelerin, en kötü üç işletmenin ise TTRAK, KARSN ve ASUZU kodlu işletmelerin olduğu tespit edilmiştir.

Tüm dönemlerin ortalama değerleri alındığında ise analize tabi işletmelerin Promethee I kısmi sıralama sonuçları şu şekilde ortaya çıkmıştır: Ortalama değerler bazında nakit akış performansı sıralamasında en iyi üç işletmenin FROTO, TOASO ve OTKAR kodlu işletmelerin, en kötü üç işletmenin ise TTRAK, ASUZU ve KARSN kodlu işletmelerin olduğu tespit edilmiştir.

6.2.7.Promethee II Tam Sıralama İşleminin Yapılması

Promethe II tam sıralama işleminde pozitif üstünlük değerleri ile negatif üstünlük değerleri birlikte değerlendirilerek net üstünlük değerleri şematize edilmektedir. Bu sıralama işleminde 0 ile 1 arasında yer alan işletmeler öncelikli işletmeler olarak değerlendirilmektedir (Şahin ve Akkaya, 2013: 76). Analize tabi işletmelerin Promethee II tam sıralama sonuçları incelendiğinde aşağıdaki bulgular tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu tespitlerin şematik gösterimi de EK-2/b'de ayrıntılı bir şekilde gösterilmektedir.

- 2012 yılında nakit akış performansı sıralamasında en iyi üç işletmenin TTRAK, FROTO ve TOASO kodlu işletmelerin, en kötü üç işletmenin ise

ASUZU, KARSN ve TMSN kodlu işletmelerin olduğu tespit edilmiştir.

- 2013 yılında nakit akış performansı sıralamasında en iyi üç işletmenin FROTO, TOASO ve ASUZU kodlu işletmelerin, en kötü üç işletmenin ise TTRAK, OTKAR ve KARSN kodlu işletmelerin olduğu tespit edilmiştir.
- 2014 yılında nakit akış performansı sıralamasında en iyi üç işletmenin OTKAR, FROTO ve TMSN kodlu işletmelerin, en kötü üç işletmenin ise ASUZU, TTRAK ve KARSN kodlu işletmelerin olduğu tespit edilmiştir.
- 2015 yılında nakit akış performansı sıralamasında en iyi üç işletmenin FROTO, TTRAK ve TMSN kodlu işletmelerin, en kötü üç işletmenin ise KARSN, OTKAR ve ASUZU kodlu işletmelerin olduğu tespit edilmiştir.
- 2016 yılında nakit akış performansı sıralamasında en iyi üç işletmenin OTKAR, FROTO ve TMSN kodlu işletmelerin, en kötü üç işletmenin ise TTRAK, KARSN ve ASUZU kodlu işletmelerin olduğu tespit edilmiştir.

Tüm dönemlerin ortalama değerleri alındığında ise analize tabi işletmelerin Promethee II tam sıralama sonuçları şu şekilde ortaya çıkmıştır: Ortalama değerler bazında nakit akış performansı sıralamasında en iyi üç işletmenin FROTO, TOASO ve OTKAR kodlu işletmelerin, en kötü üç işletmenin ise TTRAK, ASUZU ve KARSN kodlu işletmelerin olduğu tespit edilmiştir.

7.SONUÇ

Nakit akış tabloları işletmelerdeki nakit hareketlerini detaylı bir şekilde raporlayarak finansal bilgi kullanıcılarına önemli bilgiler sunmaktadır. Bu tabloların analiz edilip yorumlanması finansal bilgi kullanıcılarının işletmelerin bünyesinde bulunan nakit ve nakit benzeri varlıklar hakkında yargıya varmasını sağlamaktadır. Nakit akış tablosunun analiz yöntemlerinden birisi de oran analizi yöntemidir. Bu çalışmada oran analizi yardımı ile nakit akış tablosunun analizi gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında on altı adet nakit akış oranı ele alınarak analize tabi otomotiv işletmelerinin nakit akışları analiz edilmiştir. Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde analize tabi otomotiv işletmelerinin nakit akış oranları yıllar itibari ile hesaplanmış ve bu işletmelerin nakit akışları analiz edilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise likidite oranları referans alınarak analize tabi otomotiv işletmeleri nakit akış

performanslarına göre sıralamaya tabi tutulmuştur. Bu sıralama çok kriterli karar verme tekniklerinden birisi olan Promethee yöntemi kullanılarak Visual Promethee programında gerçekleştirilmiştir. Bu yöntemde karar verme kriterleri olarak hesaplanan nakit akış oranları kullanılmıştır. Bu oranlar yıllar itibariyle ve işletme bazında programa aktararak analize hazır hale getirilmiştir. Yapılan analiz sonucunda nakit akış oranları ekseninde analize tabi işletmelerin nakit akış performansları değerlendirilmiştir. Analize tabi dönemlerin ortalama verileri dikkate alındığında nakit akış performansı en iyi olan işletmelerin sırası ile FROTO, TOASO ve OTKAR olduğu, nakit akış performansı en kötü olan işletmelerin ise sırası ile TTRAK, ASUZU ve KARSN olduğu tespit edilmiştir. Nakit akış performans değerlendirmeleri ayrıca yıllar itibariyle de yapılarak karşılaştırmalı analizler gerçekleştirilmiştir.

8. KAYNAKÇA

- Akdoğan, N. & Tenker, N. (2006). *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*. Gazi Kitabevi, 10. Baskı, Ankara.
- Akdoğan, N. & Tenker, N. (2007). *Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*. Gazi Kitabevi, Gözden Geçirilmiş 12. Baskı, Ankara.
- Apan, M. & Öztel, A. (2018). Ölçek Bazlı Finansal Performansın Promethee Yöntemiyle Belirlenmesi: Farklı Ağırlıklandırma Yöntemlerine Dayalı Karşılaştırmalı Bir Analiz. *İşletme Bilimi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1.
- Athawale, V., M. & Chakraborty, S. (2010). Facility Location Selection Using PROMETHEE II Method. *Proceedings of the 2010 International Conference on Industrial Engineering and Operations Management Dhaka, Bangladesh, January 9 – 10, 2010*.
- Başar, A. B. & Azgın, N. (2016). İşletme Performansının Ölçülmesinde Nakit Akış Analizlerinin Esasları ve Borsa İstanbul Perakende Sektöründe Bir Araştırma. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 23.
- Bogdanovic, D. vd. (2012). Mining Method Selection by Integrated AHP and PROMETHEE Method. *Annals of the Brazilian Academy of Sciences*, 84 (1).

- Carslaw, C. A. & Mills, J. R. (1991). Developing Ratios for Effective Cash Flow Statement Analysis. *Journal of Accountancy*, Volume: 172, Issue: 5.
- Çelik, P. & Ustasüleyman, T. (2018). Electre I ve Promethee Yöntemleri ile GSM Operatörlerinin Hizmet Kalitesinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Sayı: 12.
- Deo, P. (2016). Evaluating A Cash Flow Statement, *International Journal of Business. Accounting and Finance*, Volume: 10, Number: 1.
- Figlewicz, R. E. & Zeller, T. L. (1988). Ratios from Statement of Cash Flows Complement Traditional Analysis. *Financial Management*, Volume: 17, No: 4.
- Ibarra, V. C. (2009). Cash Flow Ratios: Tools for Financial Analysis. *Journal of International Business Research*, Volume: 8, Special Issue: 1.
- Genç, T. (2013). PROMETHEE Yöntemi ve GAIA Düzlemi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 15, Sayı: 1.
- Giacomino, D. E. & Mielke, D. E. (1993). Cash Flows: Another Approach to Ratio Analysis. *Journal of Accountancy*, Volume: 175, Issue: 3.
- Ginevicius, R. vd. (2010). The Use of Promethee Method for Evaluating the Strategic Potential of Construction Enterprises. The International Conference Modern Building, Materials, Structures and Techniques, May 19-21, Vilnius, Lithuania.
- Gup, B. E. & Dugan, M. T. (1988). The **Cash Flow Statement**: The **Tip** of an Iceberg, *Business Horizons*, Volume: 31, Issue: 6.
- Karapınar, A. & Zaif, F. (2013). *Uluslararası Finansal Raporlama Standartları İle Uyumlu Finansal Analiz*. Gazi Kitabevi, Yenilenmiş 3. Baskı, Ankara.
- Liu, H. vd. (2017). Failure Mode and Effect Analysis Using Cloud Model Theory and PROMETHEE Method. *IEEE Transactions on Reliability*, Volume: 66, No: 4, ISSN: 0018-9529.
- Maadi, M. & Soltanolkottabi, M. (2014). Extension of PROMETHEE Method for Solving Multi Objective Optimization Problems. *International Journal of Computer Applications*, Volume: 89, No:11.
- Meydan, B. (2017). Etik Tüketicinin Kozmetik Ürünü Satın Alma Kararı: PROMETHEE Tekniği İle Bir Uygulama. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 4.
- Mills, J. R. & Yamamura, J. H. (1998). The Power of Cash Flow Ratios. *Journal of Accountancy*, Volume: 186, Issue: 4.
- Özdağoğlu, A. (2013). Üretim İşletmelerinde Lazer Kesme Makinelerinin Promethee Yöntemi ile Karşılaştırılması. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 19.
- Peko, I. vd. (2018). Application of AHP, Fuzzy AHP and PROMETHEE Method in Solving Additive Manufacturing Process Selection Problem. *Tehnicki Vjesnik – Technical Gazette*, 25/2, ISSN: 1848-6339.
- Ranjan, R & Chakraborty, S. (2015). Performance Evaluation of Indian Technical Institutions Using PROMETHEE-GAIA Approach. *Informatics in Education*, Volume: 14, No: 1.
- Sağlam, N. vd. (Editör). (2007). *UFRS/UMS Uyumlu Türkiye Muhasebe Standartları Uygulaması Yorum – Açıklama – Örnekler*. Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara.
- Sarrazin, R. vd. (2017). An Extension of PROMETHEE to Interval Clustering. *Omega*, Elsevier Ltd., ISSN: 0305-0483.

- Şahin, A. & Akkaya, G. C. (2013). Promethee Sıralama Yöntemi İle Portföy Oluşturma Üzerine Bir Uygulama. *Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2.
- Yıldırım, B. F. & Önder, E. (Editör). (2015). *İşletmeciler, Mühendisler ve Yöneticiler için Operasyonel, Yönetimsel ve Stratejik Problemlerin Çözümünde Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri*. Dora Yayınevi, 2. Baskı, Bursa.
- Yılmaz, H. (1999). İşletmelerin Finansal Yönetiminde Nakit Akış Rasyo Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 1.
- Yılmaz, B. & Dağdeviren, M. (2010). Ekipman Seçimi Probleminde Promethee ve Bulanık Promethee Yöntemlerinin Karşılaştırmalı Analizi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik ve Mimarlık Fakültesi Dergisi*, Cilt: 25, No: 4.
- Yılmaz, B. (2010). Ekipman Seçimi Problemi için Bulanık Promethee ve 0-1 Hedef Programlama Yöntemlerinin Bütünleşik Kullanımı, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Tomic, V. vd. (2011). Promethee Method Implementation with Multi-Criteria Decisions. *Facta Universitatis Series: Mechanical Engineering*, Volume: 9, No: 2.
- Uzun, S. & Kazan, H. (2016). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinden AHP TOPSIS ve PROMETHEE Karşılaştırılması: Gemi İnşada Ana Makine Seçimi Uygulaması. [*Journal of Transportation and Logistics*](#), Cilt: 1, Sayı: 1.
- Wu, Y. vd. (2017). Social Sustainability Assessment of Small Hydropower with Hesitant PROMETHEE Method. *Sustainable Cities and Society*, Volume: 35.
- TMS-1 Finansal Tabloların Sunuluşu Standardı.
- TMS-7 Nakit Akış Tabloları Standardı.

9. EKLER

Ek-1: Analize Tabi İşletmelerin Yıllar İtibariyle Nakit Akış Oranları

Ek-1/a: ASUZU Kodlu İşletmenin Nakit Akış Oranları

Nakit Akış Oranları	ASUZU					Ortalama
	2016/12	2015/12	2014/12	2013/12	2012/12	
	(+ - +)	(- - +)	(+ - -)	(+ + -)	(- - +)	
	Model 4	Model 6	Model 2	Model 3	Model 6	
	Büyüyen İşletme	Genç İşletme	Başarılı İşletme	Gerileyen ya da Yeniden Yapılanan İşletme	Genç İşletme	
Likidite Oranları						
Faaliyet Nakit Akış Oranı	0,097756699	-0,273374897	0,086960723	0,138132751	-0,034188136	0,003057428
Nakit Oranı	0,308772337	0,191966919	0,351532499	0,793677917	0,092685844	0,347727103
Nakit Borç Karşılama Oranı	0,040424878	-0,249657763	-0,105979679	0,116576827	-0,06451405	-0,052629957
Nakit Faiz Karşılama Oranı	1,488747875	-2,052186734	2,424460822	3,033754062	0,638791616	1,106713528
Etkinlik/Faaliyet Oranları						
Varlıkların Nakit Getiri Oranı	0,042797303	-0,126206004	0,03942925	0,050857774	-0,015050125	-0,001634361
Duran Varlıkların Nakit Getiri Oranı	0,226907179	-0,754142919	0,238176761	0,357837998	-0,076297874	-0,001503771
Nakit Yeniden Yatırım Oranı	0,757898523	-0,491761241	1,477155357	0,893027421	-2,078002416	0,111663529
Nakit Devir Hızı Oranı	6,032237695	9,977526641	5,469746341	2,851630461	26,99375295	10,26497882
Nakit Dengesi	52,62569121	30,47021979	55,26450396	107,1470803	11,80257794	51,46201463
Karlılık Oranları						
Kar Kalitesi Oranı	-0,817462515	-6,267685672	0,795234967	0,165819389	-4,785142708	-2,181847308
Satışlardan Elde Edilen Nakdin Satışlara Oranı	0,030330532	-0,148872616	-0,052141421	0,051085812	-0,031188608	-0,03015726
Nakit Akış Marjı	0,045647089	-0,118881687	0,03745511	0,051090463	-0,011927407	0,000676714
Kaldıraç Oranları						
Nakit Akışlarının Uzun Vadeli Borçlara Oranı	0,161099139	-0,736383527	0,611196939	0,747473268	-0,088637824	0,138949599
Nakit Kar Payı Oranı	2,980244697	-3,96392136	0,418041963	10985,429	-0,619245216	2196,848824
Ortakların Nakit Getiri Oranı	0,144318419	-0,343928045	0,081790864	0,090208547	-0,03859089	-0,013240221
Hisse Başına Nakit Akışı (x 1.000 adet)	0,014901223	-0,043750768	0,010743698	0,012964857	-0,002521124	-0,001532423

Ek-1/b: FROTO Kodlu İşletmenin Nakit Akış Oranları

FROTO											
Nakit Akış Oranları	2016/12		2015/12		2014/12		2013/12		2012/12		Ortalama
	(+ - -)		(+ - +)		(+ - -)		(+ - +)		(+ - -)		
	Model 2		Model 4		Model 2		Model 4		Model 2		
	Başarılı İşletme		Büyüyen İşletme		Başarılı İşletme		Büyüyen İşletme		Başarılı İşletme		
Likidite Oranları											
Faaliyet Nakit Akış Oranı		📈 0,40806218	📉 0,363676521	📈 0,429869296	📉 0,361310735	📉 0,365725344			0,385728815		
Nakit Oranı		📈 0,276014645	📈 0,256398023	📉 0,194314628	📉 0,099344678	📈 0,184634495			0,202141294		
Nakit Borç Karşılama Oranı		📈 0,178791205	📈 0,184509536	📈 0,245919547	📈 0,150756967	📉 0,006882355			0,153371922		
Nakit Faiz Karşılama Oranı		📈 4,948562566	📉 3,285950497	📉 3,404590616	📉 3,926401388	📈 5,475159117			4,208132837		
Etkinlik/Faaliyet Oranları											
Varlıkların Nakit Getiri Oranı		📈 0,189300681	📈 0,164987591	📈 0,176558819	📉 0,144555255	📉 0,128520478			0,160784565		
Duran Varlıkların Nakit Getiri Oranı		📈 0,381303287	📈 0,316225353	📈 0,298667142	📈 0,244114604	📉 0,27038881			0,302139839		
Nakit Yeniden Yatırım Oranı		📉 0,293348107	📈 0,36454411	📈 1,030844914	📈 1,206806591	📈 1,343046581			0,84771806		
Nakit Devir Hızı Oranı		📉 13,62708281	📉 15,18472001	📉 18,69269227	📈 43,15808886	📈 28,79098641			23,89071407		
Nakit Dengesi		📈 23,7298016	📈 21,3676931	📈 17,67506535	📉 7,620994081	📉 11,26688224			16,33208728		
Karlılık Oranları											
Kar Kalitesi Oranı		📈 1,840113917	📈 1,651660283	📈 2,147531784	📈 1,350110867	📉 0,872020152			1,5722874		
Satışlardan Elde Edilen Nakdin Satışlara Oranı		📈 0,05985284	📈 0,05914783	📈 0,092413628	📉 0,049630364	📉 0,001868177			0,052582568		
Nakit Akış Marjı		📈 0,09611595	📉 0,083035798	📈 0,107127037	📈 0,075937277	📉 0,061143896			0,084671992		
Kaldıraç Oranları											
Nakit Akışlarının Uzun Vadeli Borçlara Oranı		📈 0,968700988	📈 0,900169322	📈 0,846321111	📉 0,637934826	📉 0,586460567			0,787917363		
Nakit Kar Payı Oranı		📉 2,650515942	📈 3,476051044	📈 7,280911943	📉 2,8865902	📉 1,031516735			3,465117173		
Ortakların Nakit Getiri Oranı		📈 0,555653113	📈 0,454449725	📈 0,463830112	📈 0,387220044	📈 0,299273569			0,432085313		
Hisse Başına Nakit Akışı (x 1.000 adet)		📈 0,050094751	📈 0,039626982	📈 0,03640456	📉 0,024680346	📉 0,017020026			0,033565333		

Ek-1/c: KARSN Kodlu İşletmenin Nakit Akış Oranları

KARSN						
Nakit Akış Oranları	2016/12	2015/12	2014/12	2013/12	2012/12	Ortalama
	(+ + -)	(- - +)	(- - +)	(- - +)	(- - +)	
	Model 3	Model 6	Model 6	Model 6	Model 6	
	Gerileyen ya da Yeniden Yapılanan İşletme	Genç İşletme	Genç İşletme	Genç İşletme	Genç İşletme	
Likidite Oranları						
Faaliyet Nakit Akış Oranı	0,113080309	-0,125830543	-0,101788766	-0,791056218	-0,354360149	-0,251991073
Nakit Oranı	0,059561503	0,044640855	0,081304241	0,178140927	0,051060559	0,082941617
Nakit Borç Karşılama Oranı	0,054521912	-0,048639631	-0,025403126	-0,250907413	-0,210390031	-0,096163658
Nakit Faiz Karşılama Oranı	1,323538968	0,51278407	0,517927523	-1,597944956	-1,306790582	-0,110096996
Etkinlik/Faaliyet Oranları						
Varlıkların Nakit Getiri Oranı	0,043539303	-0,041293461	-0,019600072	-0,169793014	-0,137145822	-0,064858613
Duran Varlıkların Nakit Getiri Oranı	0,062954368	-0,062078903	-0,028019277	-0,299442038	-0,267586873	-0,118834545
Nakit Yeniden Yatırım Oranı	2,063092631	-1,827589028	-9,474220079	-0,521475309	-0,795008032	-2,111039963
Nakit Devir Hızı Oranı	20,12051151	36,91538796	18,23389999	19,05596043	38,68491123	26,60213422
Nakit Dengesi	17,47171584	8,701792584	18,09726116	15,77535204	9,018722165	13,81296876
Karlılık Oranları						
Kar Kalitesi Oranı	-0,725247571	0,982936573	0,222358231	-39,71515382	1,571216375	-7,532778043
Satışlardan Elde Edilen Nakdin Satışlara Oranı	0,090879102	-0,067689523	-0,063942692	-0,191924243	-0,171770929	-0,080889657
Nakit Akış Marjı	0,090879102	-0,067200023	-0,062073557	-0,191924243	-0,171479203	-0,080359585
Kaldıraç Oranları						
Nakit Akışlarının Uzun Vadeli Borçlara Oranı	0,105285579	-0,078358058	-0,032545391	-0,367457759	-0,515683145	-0,177751755
Nakit Kar Payı Oranı	YOK	-137,2832014	-33,20978645	YOK	-587,8086824	-252,7672234
Ortakların Nakit Getiri Oranı	0,216145898	-0,285080296	-0,0955143	-0,525212862	-0,395202864	-0,216972885
Hisse Başına Nakit Akışı (x 1.000 adet)	0,001165889	-0,001498956	-0,000483477	-0,006036468	-0,003843364	-0,002139275

Ek-1/d: OTKAR Kodlu İşletmenin Nakit Akış Oranları

Nakit Akış Oranları	OTKAR					Ortalama
	2016/12	2015/12	2014/12	2013/12	2012/12	
	(+ - -)	(- - +)	(+ - -)	(- - +)	(+ - +)	
	Model 2	Model 6	Model 2	Model 6	Model 4	
	Başarılı İşletme	Genç İşletme	Başarılı İşletme	Genç İşletme	Büyüyen İşletme	
Likidite Oranları						
Faaliyet Nakit Akış Oranı	0,376424098	-0,103494508	0,54722382	-0,079174691	0,132314558	0,174658655
Nakit Oranı	0,036197074	0,074833528	0,06954183	0,013271685	0,090364957	0,056841815
Nakit Borç Karşılama Oranı	0,213711516	-0,118568199	0,25260451	-0,106172637	0,02783172	0,053881382
Nakit Faiz Karşılama Oranı	4,578563068	-0,236578183	7,410480839	0,001001709	3,099247059	2,970542899
Etkinlik/Faaliyet Oranları						
Varlıkların Nakit Getiri Oranı	0,224963792	-0,050609736	0,283588063	-0,038538577	0,067614985	0,097403706
Duran Varlıkların Nakit Getiri Oranı	1,200575756	-0,204567113	0,621813628	-0,09180599	0,196345065	0,344472269
Nakit Yeniden Yatırım Oranı	0,193682393	-0,680845819	0,151864875	-1,213929144	1,022358374	-0,105373864
Nakit Devir Hızı Oranı	31,7285417	18,0983602	20,65070646	122,3008531	16,30255784	41,81620385
Nakit Dengesi	8,619315872	14,95058845	13,19597576	2,313664672	17,40758053	11,29742506
Karlılık Oranları						
Kar Kalitesi Oranı	5,756768887	-1,021704258	4,814925652	-0,548873522	0,89612332	1,979448016
Satışlardan Elde Edilen Nakdin Satışlara Oranı	0,201525074	-0,112437506	0,203297371	-0,083478962	0,022046446	0,046190485
Nakit Akış Marjı	0,245574846	-0,056648251	0,284490338	-0,037815328	0,069831783	0,101086678
Kaldıraç Oranları						
Nakit Akışlarının Uzun Vadeli Borçlara Oranı	0,845095166	-0,141289019	0,998472046	-0,122523262	0,264151289	0,368781244
Nakit Kar Payı Oranı	5,574940222	-1,015397163	3,50387908	-0,828127875	1,46136425	1,739331703
Ortakların Nakit Getiri Oranı	1,652119691	-0,331235	1,434091888	-0,193948349	0,290177695	0,570241185
Hisse Başına Nakit Akışı (x 1.000 adet)	0,016724821	-0,003384657	0,014599496	-0,002208341	0,002922729	0,005730809

Ek-1/e: TMSN Kodlu İşletmenin Nakit Akış Oranları

Nakit Akış Oranları	TMSN					Ortalama
	2016/12	2015/12	2014/12	2013/12	2012/12	
	(+ - +)	(+ - +)	(+ - -)	(+ - -)	(- + +)	
	Model 4	Model 4	Model 2	Model 3	Model 5	
	Büyüyen İşletme	Büyüyen İşletme	Başarılı İşletme	Gerileyen ya da Yeniden Yapılanan İşletme	Küçülen İşletme	
Likidite Oranları						
Faaliyet Nakit Akış Oranı	0,153966946	0,305448014	0,297600986	0,088830023	-0,185106386	0,132147917
Nakit Oranı	0,016281935	0,00276049	0,014394628	0,105047793	0,176034643	0,062903898
Nakit Borç Karşılama Oranı	0,148303665	0,292069041	0,091680425	-0,414304952	-0,178445428	-0,01213945
Nakit Faiz Karşılama Oranı	3,094200198	7,22241154	5,123480668	1,711179866	-0,976412596	3,234971935
Etkinlik/Faaliyet Oranları						
Varlıkların Nakit Getiri Oranı	0,045433072	0,075079247	0,080187022	0,015633795	-0,070466389	0,02917335
Duran Varlıkların Nakit Getiri Oranı	0,135278243	0,21756159	0,235444894	0,045650041	-0,307053135	0,065376327
Nakit Yeniden Yatırım Oranı	2,191588596	1,108502497	0,618808342	5,061636324	-0,172507537	1,761605644
Nakit Devir Hızı Oranı	179,5579397	1454,010038	305,7712204	65,48142214	10,82543159	403,1292105
Nakit Dengesi	1,531719523	0,19474939	1,029283164	4,357538429	27,51847057	6,926352216
Karlılık Oranları						
Kar Kalitesi Oranı	0,495853279	0,789759107	1,169379374	0,072398497	-0,782417655	0,34899452
Satışlardan Elde Edilen Nakdin Satışlara Oranı	0,039683306	0,059038369	0,018750766	-0,05000322	-0,079278365	-0,002361829
Nakit Akış Marjı	0,039683306	0,059038369	0,058300989	0,010095346	-0,079278365	0,017567929
Kaldıraç Oranları						
Nakit Akışlarının Uzun Vadeli Borçlara Oranı	4,031914314	6,668068319	6,763536861	1,433199783	-4,958954617	2,787552932
Nakit Kar Payı Oranı	YOK	YOK	1,474100116	0,167979812	YOK	0,821039964
Ortakların Nakit Getiri Oranı	0,06549871	0,101056935	0,111572395	0,019227516	-0,116452276	0,036180656
Hisse Başına Nakit Akışı (x 1.000 adet)	0,172601904	0,230707974	0,221115017	0,039072104	-0,200996435	0,092500113

Ek-1/f: TOASO Kodlu İşletmenin Nakit Akış Oranları

Nakit Akış Oranları	TOASO					Ortalama
	2016/12	2015/12	2014/12	2013/12	2012/12	
	(+ - -)	(+ - +)	(+ - +)	(+ - -)	(+ - +)	
	Model 2	Model 4	Model 4	Model 2	Model 3	
	Başarılı İşletme	Büyüyen İşletme	Büyüyen İşletme	Başarılı İşletme	Gerileyen ya da Yeniden Yapılanan İşletme	
Likidite Oranları						
Faaliyet Nakit Akış Oranı	0,198496394	0,16223357	0,223473083	0,385283305	0,250958663	0,244089003
Nakit Oranı	0,383923113	0,526397141	0,500311145	0,651073464	0,663789015	0,545098776
Nakit Borç Karşılama Oranı	0,086210082	0,034315014	0,087293905	0,126204277	0,091812366	0,085167129
Nakit Faiz Karşılama Oranı	2,298441702	1,893661806	13,35919455	-8,573452647	18,79931855	5,555432792
Etkinlik/Faaliyet Oranları						
Varlıkların Nakit Getiri Oranı	0,09551191	0,074443935	0,105451439	0,166749716	0,101835876	0,108798575
Duran Varlıkların Nakit Getiri Oranı	0,202052575	0,157692576	0,227097085	0,389520538	0,247821901	0,244836935
Nakit Yeniden Yatırım Oranı	1,099584203	1,717506732	1,243666025	0,274642245	0,333821091	0,933844059
Nakit Devir Hızı Oranı	5,897620119	3,684283845	3,874239342	3,721149834	3,633461825	4,162150993
Nakit Dengesi	56,03115415	87,68346118	82,51408634	86,63319695	88,75343125	80,32306597
Karlılık Oranları						
Kar Kalitesi Oranı	1,164548951	0,884093784	1,308283325	2,276539935	1,394505915	1,405594382
Satışlardan Elde Edilen Nakdin Satışlara Oranı	0,05372862	0,025195744	0,057293748	0,072254806	0,054647431	0,05262407
Nakit Akış Marjı	0,079367933	0,074037547	0,100976491	0,140456445	0,091931515	0,097353986
Kaldıraç Oranları						
Nakit Akışlarının Uzun Vadeli Borçlara Oranı	0,355299391	0,266432822	0,493818932	0,675372145	0,401646917	0,438514041
Nakit Kar Payı Oranı	3,095556164	1,515864335	2,311587692	2,059429167	2,465704	2,289628272
Ortakların Nakit Getiri Oranı	0,382044538	0,28443967	0,335211369	0,520601807	0,298931042	0,364245685
Hisse Başlı Nakit Akışı (x 1.000 adet)	0,02259756	0,01469012	0,01502532	0,01977052	0,01232852	0,016882408

Ek-1/g: TTRAK Kodlu İşletmenin Nakit Akış Oranları

Nakit Akış Oranları	TTRAK					Ortalama
	2016/12	2015/12	2014/12	2013/12	2012/12	
	(+ - -)	(+ - -)	(- - -)	(- - +)	(+ - -)	
	Model 2	Model 2	Model 8	Model 6	Model 2	
	Başarılı İşletme	Başarılı İşletme	Nadîr Durum	Genç İşletme	Başarılı İşletme	
Likidite Oranları						
Faaliyet Nakit Akış Oranı	0,304441511	0,497455208	-0,01411792	-0,068529902	0,65543815	0,27493741
Nakit Oranı	0,290195618	0,286025926	0,127625949	0,541707679	0,859920116	0,421095058
Nakit Borç Karşılama Oranı	-0,037732897	0,09130626	-0,256716344	-0,301398936	0,132261493	-0,074456085
Nakit Faiz Karşılama Oranı	2,608821815	3,232725517	0,856971214	0,683549103	4,784966081	2,433406746
Etkinlik/Faaliyet Oranları						
Varlıkların Nakit Getiri Oranı	0,104048461	0,210632803	-0,005442568	-0,017689965	0,217282812	0,101766309
Duran Varlıkların Nakit Getiri Oranı	0,333061098	0,661522319	-0,017512346	-0,064660507	1,331164334	0,448714979
Nakit Yeniden Yatırım Oranı	0,435922698	0,222783037	-8,01795686	-6,648112239	0,259615102	-2,749557418
Nakit Devir Hızı Oranı	11,83104954	10,22949661	23,72412772	8,148540592	4,124171511	11,6114772
Nakit Dengesi	24,20246342	28,72438992	12,62174023	35,06795194	69,56378559	34,03606622
Karlılık Oranları						
Kar Kalitesi Oranı	0,647760524	1,653608381	-0,0398998	-0,094459071	1,069437543	0,647289515
Satışlardan Elde Edilen Nakdin Satışlara Oranı	-0,017557993	0,040175161	-0,113984981	-0,104094877	0,043949574	-0,030302623
Nakit Akış Marjı	0,069563228	0,136869453	-0,003825235	-0,012154376	0,145265991	0,067143812
Kaldıraç Oranları						
Nakit Akışlarının Uzun Vadeli Borçlara Oranı	0,293728065	0,830190064	-0,022103199	-0,072341579	1,312709859	0,468436642
Nakit Kar Payı Oranı	0,798464793	1,415486377	-0,034724433	-0,132198275	1,43378531	0,696162754
Ortakların Nakit Getiri Oranı	0,342267253	0,652390662	-0,014779233	-0,03556979	0,431999608	0,2752617
Hisse Başlı Nakit Akışı (x 1.000 adet)	0,044883629	0,079567898	-0,001951944	-0,004954122	0,053731017	0,034255295

Ek-2: Visual Promethee Analiz Sonuçları

Ek-2/a: Promethee 1 Skor Düzlemi

Ek-2/b: Promethee 2 Skor Düzlemi

2012

2013

2014

2015

2016

ORTALAMA

Ek-2/c: Diamond Skor Düzlemi

2012

2013

2014

2015

2016

ORTALAMA

Ek-2/d: GAIA Düzlemi

2012

2013

2014

2015

2016

ORTALAMA

Ek-2/e: Network Düzlemi

2012

2013

2014

2015

2016

ORTALAMA

The Air Transportation and Performance Based Logistics: The Analysis of the Last Twenty Years

Ramazan ERTURGUT¹

Artuğ Eren COŞKUN²

Mustafa Özer ALPAR³

Abstract

Over the last two decades, global developments in transportation and transport systems have brought rapid growth of the aviation industry, and air transportation has become one of the principle components in economic growth. On the other hand, with time factor being one of the primary competitive parameters, businesses that can deliver goods and services in the shortest time to the markets have increased their strategic advantages. The aviation sector not only ensures that these goods and services are delivered to the point of consumption as quickly as possible, but also creates a great economy with both passenger and freight transport. Today, the aviation sector connects with cities, countries and continents in the shortest way thanks to its very large capacity and advanced flight network. Performance Based Logistics (PBL) refers to opinions and practices based on the principle of "non-stop operational support" in order to maintain the performance of logistics systems with the same effectiveness in organizations. Increasing demand in the aviation sector has led to intensification of operational processes and making it difficult for aviation organizations to cope with all these increasing processes. As a result, aerospace organizations began to use Performance Based Logistics practices in their operational processes. Organizations at airports with high flight potentials are able to provide ongoing support to all operational processes at this point.

The aim of this study is to analyze the last 20 years of Performance Based Logistics applications in the context of air transport. In this study using qualitative research method, a longitudinal content based on literature are presented relevant to logistics with reference to its performance and applications. The findings of the research revealed that PBL applications based on air transportation in the public sector and private sector organizations, especially defense organizations, showed an increase over the years and formed collaborations based on various partnership relations. On the other hand it has been understood that PBL applications have the potential to lead to further strengthening of service providers who use Air Carrier Supply Chain and to the emergence of highly specialized new generation suppliers.

Keywords: Transportation, Air Transportation, Performance Based Logistics, Air Logistics

¹ Assoc. Prof., Akdeniz University, E-mail: rerturgut@akdeniz.edu.tr

² Res. Asst., Akdeniz University, E-mail: erencoskun@akdeniz.edu.tr

³ Assist. Prof., Akdeniz University, E-mail: opalpar@akdeniz.edu.tr

1. INTRODUCTION

Over the last two decades, global developments in transportation and transport systems have brought rapid growth of the aviation industry, and air transportation has become one of the principle components in economic growth. On the other hand, with time factor being one of the primary competitive parameters, businesses that can deliver goods and services in the shortest time to the markets have increased their strategic advantages. The aviation sector not only ensures that these goods and services are delivered to the point of consumption as quickly as possible, but also creates a great economy with both passenger and freight transport. Today, the aviation sector connects with cities, countries and continents in the shortest way thanks to its very large capacity and advanced flight network.

Performance Based Logistics (PBL) refers to opinions and practices based on the principle of "non-stop operational support" in order to maintain the performance of logistics systems with the same effectiveness in organizations. Increasing demand in the aviation sector has led to intensification of operational processes and making it difficult for aviation organizations to cope with all these increasing processes. As a result, aviation organizations began to use Performance Based Logistics practices in their operational processes. Organizations at airports with high flight potentials are able to

provide ongoing support to all operational processes at this point.

2. Performance Based Logistics (PBL)

Performance based logistics was first used by military organizations. Berkowitz et al., (2003) reviewed existing definitions of PBL in the Navy, Air Force, Army and industry and defined PBL as *"An integrated acquisition and sustainment strategy for enhancing weapon system capability and readiness, where the contractual mechanisms will include long-term relationships and appropriately structured incentives with service providers, both organic and non-organic, to support the end user's (warfighter's) objectives."*

Then different definitions of the PBL have emerged. Cicioglu (2009) defined PBL as "to meet the performance goals of a system through long-term logistics support agreements, where authority and responsibilities are determined in the clear lines and acceptable cost performance designed to meet the system's performance goals and ensure that the system is ready at the optimum level".

PBL is a logistics approach to logistics strategy in organizations. This approach and the symbolization of applications as PBL are based on the principle of "non-stop operational support" in order to sustain the performance of logistics systems with the same effectiveness (Sols et al., 2007)

Performance Based Logistics activities; based on active customer involvement, based on long-term and poverty-related relationships, reducing risks and costs on channels, and creating sustainable performance. From this theoretical perspective, in order to create a clearer and more inclusive concept, Performance Based Logistics is a contingent strategy, activity and practice that suppliers and customers work together to create and develop sustainable and supportable logistics performance by reducing operating costs in technology intensive systems (Erturgut, 2016).

Berkowitz et al., (2005) propose the following six guidelines to successfully implement PBL:

- Assign responsibilities clearly throughout the firm
- Design metrics to motivate the right behavior
- Manage failures to limit disincentives for risk-taking
- Develop a supportive organizational context for tools
- Manage relationships with stakeholders
- Benchmark to promote continuous improvement

3. METHOD

The aim of this study is to analyze the last 20 years of Performance Based Logistics applications in the context of air transport. In this study using qualitative research method,

a longitudinal content based on literature are presented relevant to logistics with reference to its performance and applications.

4. PBL Applications in Air Logistics

The Performance Based Logistics (PBL) approach is widely applied in defense systems of many countries, primarily civil airline companies and motor manufacturers (Kasilingam, 1997). The approach to provide the required service at a performance level rather than the purchase of logistics elements is also widely used in the defense sector in the United States and the United Kingdom (Cicioğlu, 2009). PBL approach in the global aviation sector is able to respond to the needs in a sustainable manner as quickly as possible and is minimally affected by economic fluctuations. In this sense, performance based logistics has become a successful approach for aviation sector for a long time (Yıldız, 2016).

Today, logistics systems of defense organizations all around the world, especially in the USA, tend to go to Performance Based Logistics (PBL) applications. While the defense needs of the US Army have been provided for many years by contract-based acquisitions and collaborations from global giants such as General Electric, Northrop Grumman, it has also been achieved at a high level from companies such as IBM and AT&T in the information and telecommunications sector (Erturgut, 2016).

Performance-based agreements in the commercial world have emerged in the form of "Power by the hour" contracts, particularly services for aircraft engines such as Rolls-Royce and General Electric. Firstly, "Power over Time", which was started to be used by Hawker HS-125 program by Rolls-Royce, is currently being used by many companies. In this approach, one price per hour is understood, and this price is paid in cash on a prescribed hourly basis. Looking at the realized values, more or less payments are added or subtracted to the amount of the next period (Cicioğlu, 2009).

A large part of the PBL applications of the USA are directed to air vehicles, and applications for UAV (Unmanned Aerial Vehicles) systems have recently come to the forefront. In this context, Shadow UAV system, which has been in use since 2003, is the most popular application as PBL application. More than 100 RQ-7 Shadow UAV platforms in the US Land Forces inventory and all logistics activities of related subsystems are being carried out by AAI Corp, the maker of the relevant UAV system. In addition, flight service is provided by the company (Karaağaç and Önge, 2013).

Figure 1: *US Land Forces RQ-7 Shadow UAV Prepared in Afghanistan by AAI Company Staff*

Resource: (Karaağaç & Önge, 2013: 19)

PBL contracts have been adopted as an important strategy in the post-1998 supply

policy of the US military logistics system. For example, the 6-year PBL agreement

with BAE (British Aerospace) Systems for the logistical support of the British Nimrod Marine Exploration Fleet indicated that the aircraft readiness increased by 40% and costs decreased by 8% (Cicioğlu, 2009).

Another application that has emerged recently within the scope of PBL applications is Merlin RAMCo Inc. (MRI) company. All resident-operation activities of the MQ-1 Predator and MQ-9 Reaper UAV systems in the US Air Force inventory and in various operational areas are performed by the relevant company. One of the most remarkable points in this application is the PBL service provided by a company other than the General Atomics firm which is the producer of the UAV system (Karaağac and Önge, 2013).

In terms of specific systems (Radar Systems etc.) of the F-16 fighter planes in the Turkish Air Force Commandership inventory, partnership with organizations such as HAVELSAN and TUSAS can be considered as PBL-based strategic cooperation in providing operational maintenance and maintenance. An important benefit of this is the sharing of responsibility and risk among partners.

The Department of Defense (DoD), responsible for logistics services and services in the US Department of Defense, spent about \$ 125 million annually just for PBL applications and DoD has been contracting more than 220 PBL contracts with global companies such as Lockheed Martin, Aeronautical Company, Northrop Grumman, Boeing, Air Bus and other companies in the sector.

4.1. NETCOM: 160th Signal Brigade-SWA

- Provides personnel to augment the 160th Signal Brigade within the Area of Responsibility (AOR) of the Central Command
 - Provides all management and personnel required to perform the Brigade and Battalion staff augmentation, in all functional areas, including (Kratz, 2007):
 - Program Management
 - Security Support
 - Budget Operations
 - Mail and Distribution Services
 - Military Personnel Support
 - Clerical Support
 - SIDPERS Support
 - Records Management
 - Administrative Assistance
 - Telecommunications Inspection Services
 - Telecommunications Support
 - Information Systems Management Services
 - Information Systems Engineering Support
 - Information Technology Services
 - Logistics Operations
 - Transportation Operations

- Warehouse Operations
- Supply Operations
- COMSEC Maintenance
- Safety Operations
- Personnel Security Assistance

5. CONCLUSION

The findings of the research revealed that PBL applications based on air transportation in the public sector and private sector organizations, especially defense organizations, showed an increase over the years and formed collaborations based on various partnership relations. Performance-based contracts with specialized companies are becoming more

and more important in order to reduce costs and take advantage of the technical capabilities of another company in a more professional manner. On the other hand it has been understood that PBL applications have the potential to lead to further strengthening of service providers who use Air Carrier Supply Chain and to the emergence of highly specialized new generation suppliers.

REFERENCES

- Berkowitz, D., Gupta, J. N. D., Simpson, J. T., & McWilliams, J. B. (2005). Defining and Performance-Based Logistics in. *Defense Acquisition Review Journal*, 11(3), 255–267.
- Berkowitz, D., Gupta, J. N., Simpson, J. T., McWilliams, J. O. A. N., Delayne, L., Brown, B., ... Sparks, T. (2003). *Performance Based Logistics*. Center for the Management of Science & Technology, Huntsville, AL.
- Cicioğlu, B. (2009). Performansa Dayalı Lojistik: İlkeler ve Uygulamalar. *Savunma Sanayi Gündemi*, 29–34.
- Erturgut, R. (2016). *Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi*. Nobel Yayıncılık.
- Karaağaç, C., & Önge, A. (2013). İnsansız Hava Aracı Sistemlerinde Lojistik Destek. *Savunma Sanayii Dergisi*, (1), 14–21.
- Kasilingam, R. G. (1997). Air cargo revenue management: Characteristics and complexities. *European Journal of Operational Research*, 96(1), 36–44.
- Kratz, L. (2007). Actionable Logistics, Resilient Operations. In Department of Defense (Ed.), *23rd Annual National Logistics Conference & Exhibition*. Miami: Defense Technical Information Center.
- Sols, A., Nowick, D., & Verma, D. (2007). Defining the fundamental framework of an effective performance-based logistics (PBL) contract. *EMJ - Engineering Management Journal*, 19(2), 40–50.
- Yıldız, S. E. (2016). PDL Yaklaşımının Milli Savunma Sanayinde Uygulanabilirliği. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(2), 178–192.

Grek Mitolojisi Bağlamında Mit-Ritüel İlişkisi

Myth-Ritual Relationship in the Context of Greek Mythology

Ahmet GÖZLÜ¹

Öz

Greklerin mitolojisi aynı zamanda onların dini idi ve yaşamın başlangıcından bitimine kadar gerek sosyal gerek özel hayatlarının şekillenmesinde çok önemli bir yere sahipti. Çok tanrılı bir inanca sahip olan Grekler, tanrıların onuruna festivaller, adaklar, bayramlar, törenler vb. düzenler ve bu sayede tanrıların sevgisini kazandıklarına veya nefretlerini sildiklerine inanırlardı. Bu uğurda yapılan adak, hediye ve kurban sunularına ise ritüel denir ve her ritüelin bir mitik arka planı bulunurdu. Her tanrı ayrı bir mitik öyküye sahipti ve ritüeller de bu anlatıya göre şekil alırdı. Bu sempozyumdaki sunumumuzda; dilsel ve teolojik bir açıklama formu, yanı sıra olay, olgu ve süreçleri anlamlandırma programı olan mit dizgesi ve bununla bağlantılı olarak ritüel olguları, Grek mitolojisi bağlamında ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Mit, Ritüel, Mitoloji, Grek Uygarlığı, Eskiçağ Tarihi.

Abstract

The mythology of the Greeks was also their religion and had a very important place in the shaping of both social and private lives from the beginning to the end of life. Ghettos, who have a polytheistic gnosis, have festivals, vows, festivals, ceremonies etc in honor of the gods. and they believed that on this occasion they gained the love of the gods or cleared their hatred. Offerings made on this occasion were called ritual for gifts and sacrificial offerings, and each ritual had a mythic background. Each god had a separate mythic story, and the rituals were shaped according to this narrative. In our presentation at this symposium; a linguistic and theological explanatory form, as well as a myth series and a ritual phenomenon associated with it, will be dealt with in the context of Greek mythology.

Keywords: Myth, Rituel, Mythology, Greek Civilization, Ancient History.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Ünv. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Mitoloji ve Mit Terimlerinin Tanımı ve Tasnifi

Mitoloji, etimolojik olarak Yunanca 'Mythos' (mit) ve 'Logos' (konuşma, anlatma) kelimelerinin birleşimi olan 'Mythologia' kelimesinden gelmektedir.¹ Mitlerin konu edildiği anlatıları inceleyen bilim dalına mitoloji denir.² En genel tabirle, mitoloji, mit ve mitin belirli bir bölümü ile ilgilenen yani mitleri inceleyen bir bilim dalıdır.³

Çok sayıda tanımı bulunan mitin bu farklı tanımlarına değinecek olursak; mit kutsal bir öyküyü anlatır. En eski zamanda, "başlangıçtaki" zamanda olup bitmiş bir olayı konu edinir. Bir diğer deyişle mitler, bir gerçekliğin nasıl yaşama geçtiğini anlatan öykülerdir.⁴ Mit yüce bir güç ya da varlığı konu alan dini bir öyküdür. Mitlerde tanrılara, tanrıçalara ve diğer doğaüstü varlıkları tapılır ya da hürmet edilir.⁵ Mitlerin ilkel kültürlerde vazgeçilmez bir işlevi vardır; o inancın ifadesidir, onu derinleştirir ve şifreler; ahlaki korur ve ona güç verir; ritüelin üretkenliğine kefil olur ve insan için örnek olacak pratik kuralları içerir. Entelektüel bir açıklama ya da

sanatsal bir canlandırma değil, ilkel inancın ve ahlaki bilgeliliğin bildirgesidir.⁶

Mitler, toplumun değerlerini konu alarak insanlar ve diğer şeyler arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan söylemlerdir.⁷ Mitler tarihin derinliklerinde üretilmiş bilgi ve düşünceleri gizleyen belgelerdir.⁸ Mit, gerçek şeylerin nasıl var olduğunu -akla yatkın olmayan usulde de olsa- anlattığı için hakiki ve hakikate dönük bir hikâyedir. Mitler dünyanın insanın ve yaşamın, olağanüstü bir kökeni ve tarihi olduğunu, bu tarihin anlamlı, değerli ve ibret alınacak olaylarla dolu olduğunu ortaya çıkarır.⁹ Mitler, genellikle insanoğlu ve onun kendisinden daha güçlüler ile arasındaki ilişkileri konu edinir. Mitler daha özel bir ifade ile tanrılar, tanrıçalar ve insanlar arasında ki doğrudan etkileşimin dile ve yazıya geçmiş halidir. Mitler dini hikâyelerdir ve her zaman yüce, üstün ve ulu olana odaklanmıştır. İnsanoğlunun varlığını anlama ve anlamlandırma gibi kendine sorduğu sorulara cevap vermeyi de amaçlar.¹⁰ Özetle mitler: kutsal bir hikâyeyi ihtiva eder, eskil zamanlarda meydana gelmiş olayları,

¹ Ernest Granger, *Mitoloji*, (Çev: Nurullah Ataç), Cem Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 12.

² Mehmet Ateş, *Mitolojiler ve Semboller "Ana Tanrıça ve Doğurganlık"*, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2014, s. 22.

³ Simon Hornblower -Antony Spawforth, *The Oxford Companion to Classical Civilization*, Oxford University Press, USA, 2014, p. 536.

⁴ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, (Çev: Sema Rifat), Om Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 16.

⁵ Nancy Conner, *Her Yönüyle Klasik Mitoloji: Olympos Dağı'nın Zirvelerinden Yeraltı'nın Derinliklerine... Klasik Mitoloji Hakkında Bilmemiz Gereken Her şey*, (Çev: Deniz Candaş), Arkadaş Yayınları, Ankara, 2010, s. 2-3.

⁶ Bronislaw Malinowski, *Büyü, Bilim ve Din*, (Çev: Saadet Özkal), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 105.

⁷ İsmail Gezgın, *Identity, Politics and Mythology*, Proceedings Of III. International Cesme-Chios History, Culture And Tourism Symposium, İzmir, 2016, s. 11.

⁸ Ateş, a.g.e., s. 22.

⁹ Gönül Yonar, *Yaratılış Mitolojileri Altı Medeniyet Altı Yaratılış Hikâyesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015, s. 25.

¹⁰ Lesley Bolton, *The Everything Classical Mythology Book: Grek and Roman: Gods, Goddesses, Heroes and Monsters from Ares to Zeus*, Adams Media Corporation Press, USA, 2002, p. 2-4.

bazı şeylerin nasıl meydana geldiğini ve ayrıca gerçekleri anlatır. Mitlerde genellikle bir yaratma söz konusudur ve karakterler olağanüstü varlıklardır.¹¹ Mitin, çok sayıda ve birbirini bütünler nitelikteki bakış açılarına göre ele alınıp yorumlanabilen son derece karmaşık bir kültür gerçekliği olması¹² mitlerin tasnifi noktasında farklı sınıflandırmaların yapılmasına sebep olmuştur. Mitlerin genel olarak sınıflandırılması ise şöyledir:

Kozmogonik mitler: Kozmogonik mitler evrenin ve dünyanın başlangıcını anlatır ve hemen hemen her din ve geleneksel toplulukta vardır.¹³

Eskatolojik mitler: eskatoloji terimi, Yunanca “*eschatos*” (son) ve “*eschata*” (en son şeyler) ve “*logos*” kelimelerinden türetilmiştir. Bu anlamda eskatoloji; dünyanın sonunun ve onun yıkılışının yani kıyamet ve öte dünya ayrıca evrenin oluşumu ile ilgili bir doktrindir.¹⁴

Teogonik mitler: genellikle tanrılar ile ilgilenen onların doğumları, zaferleri, özel güçleri ve kült ile ilgili ritüelleri konu alan mitlerdir.¹⁵

Takvimsel mitler: zamanın ölçülmesi, ilk zaman ve bu zamanın ortaya çıkışını sembolik

bir dille anlatan hikâyeler takvim miti kategorisini oluşturmaktadır.

Totemik mitler: kavimlerin, boyların bir hayvan, bitki veya cansız bir nesneye bağlanması, ecdat-tanrı ilişkisinin bir olguda birleşmesi, yani ecdadın aynı zamanda kabilenin tanrısı olmasını konu alan mitlerdir.

Türeyiş mitleri: kozmik mitin boyların türemesi diline çevrilmesi sosyal grupların farklılıklarının izahı ve kutsal ataların ve onların boylarının ortaya çıkmasını konu alan mitlerdir.

Kahramanlık mitleri: destanlara konu olmuş kurtarıcı figürlerin övgü ile anlatıldığı mitlerdir.¹⁶

Çeşitli görüşler dâhilinde farklı sınıflandırmalara tabii tutulan mitlerin adları ve konuları ise; Ritüel mitleri, köken mitleri, totem mitleri, teogoni ve antropogoni mitleri, kozmogoni mitleri ve eskatoloji mitleridir. Bu mitler kutsalla iç içedirler ve bu kutsallığı sembollerle, doğüstü olay ve olgularla anlatmaya ve anlamlandırmaya çalışmaktadırlar. Kutsalla iç içe olan ritüel, köken, teogoni ve kozmogoni mitleri ise; evrenin, dünyanın, insanın yaratılışını, Tanrı ve tanrılar, yaşamın başlangıcını ve bir şeyin

¹¹ Giovanni Scognamiglio, *Medeniyetler Çatışmasında Batı'nın İnanç Temelleri*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2002, s. 30-33.

¹² Eliade, a.g.e., s. 15.

¹³ M. Öcal Oğuz, *Kul Himmet ve Sözlü Gelenek Tanıklığında Kozmogonik Mitin Eskatolojik Serüveni*, Milli Folklor Dergisi, Sayı: 84, 2009, s. 51.

¹⁴ Onur Alp Kayabaşı, *Türk Mitolojisinde Eskatoloji Mitleri*, folklor Edebiyat Dergisi, , Cilt:22, Sayı: 86, 2016/2, s. 169.

¹⁵ Michael Taft, *Grek Gods & Goddess*, Britannica Educational Publishing, New York, 2014, p. 20.

¹⁶ Fuzuli Bayat, *Mitolojiye Giriş*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007, s. 15-16.

kökenini anlatan olayları ifade etmektedirler.¹⁷

Mit- Ritüel İlişkisi

Grek miti ile Grek ritüel pratikleri arasında çok sıkı bir ilişki bulunmaktadır.¹⁸ Daha özel bir ifade ile Grek ritüeli hem sosyal hem de pratik anlamda her yönüyle günlük yaşamla iç içedir ve halk festivallerinin başlangıcının temelinde ritüeller vardır.¹⁹ Tanrı ve tanrıçaların onuruna düzenlenen kutsal törenlere “Ritüel” adı verilir ve bu törenlerde genellikle bir tapınağın ya da bir evin önünde, tanrının memnuniyeti için sunak üzerinde kurbanlar kesilir ve yemekler ikram edilir. Grek mit dünyasında ritüeller çok önemli bir yer tutar ve ibadetler genellikle tanrılara sunulan hediyeler ile kombine edilir.²⁰

Greklerin hem adet hem de yasa anlamına gelen *nomosları* vardır. “*Atalarının adetleri*” arasında da tanrıların gelenekler doğrultusunda kült yoluyla onurlandırmak yer alır. Yunanlar tanrısal olanla ilişkisini ifade ederken “inanç”tan ziyade ritüel temelli sorumluluklara önem verirler; ritüellerin

gelenekler doğrultusunda özenle yerine getirilmesi tanrılarla ilişkilerin iyi gitmesini sağlar ve işlerinin olumlu şekilde tezahür etmesini garantiler. Yunanlarda dindarlık daha çok her tanrıyı, gerektiği şekilde “onurlandırmak” (*timan*) anlamına gelir.²¹

Bunu sağlayan ritüeller ise Antik Grek dininin mihenk taşıdır ve Grekler bu durumu; “*nomizomena (geleneksel olan)*” olarak adlandırmaktadır. Her ritüelin özel bir ismi vardır. Mesela Atinalılar için unutulmaz bir gün olan *Anthesteria* bir çeşit dini ritüeldir ve özenle hazırlanan bu ritüellerin çoğu güzel yemek, güzel topluluk ve güzel eğlence anlamına gelen *Heortai* terimi ile ifade edilmiştir.²² Antik dönemlerde *heortai* olarak adlandırılan bu ritüeller her yıl düzenli bir şekilde yapılır, dini ve sosyal olayları bünyesinde barındırmasının yanı sıra insanların bir araya gelmesini de sağlardı.²³

Grek dini politeist bir dindir ve on iki tanrı başta olmak üzere çok sayıda tanrı ve tanrıçanın oluşturduğu bir pantheona sahiptir.²⁴ Bu pantheonda ki her tanrının özel bir görevi vardır. Mesela Zeus gökyüzü, Athena ise savaşın tanrısıdır. Şehirlerin koruyucu tanrıları adına yapılan ritüeller oldukça yaygın olup, mesela Atina şehrinin tanrısı Athena’nın şehri koruması için onun

¹⁷ Kayabaşı, a.g.m., s. 168.

¹⁸ Michael Grant, *Myths of the Greeks and Romans*, Penguin Books, New York, 1985, p. 138.

¹⁹ Michelle M. Houle, *Gods And Goddesses In Greek Mythology*, Enlow Publishers, USA, 2001, p. 15.

²⁰ Jackson J. Spielvogel, *Western Civilization: A Brief History*, Thomson Wadsworth Press, USA, 2008, p. 55-56.

²¹ Umberto Eco, Antik Yunan, (Çev: Leyla Tonguç Basmacı), Alfa/Tarih Yayınları, İstanbul, 2012, s. 553.

²² <http://www.aktuelarkeoloji.com.tr/antik-yunanda-rituel>

²³ Peter Bogucki, *Encyclopedia of Society and Culture in the Ancient World*, Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, New York, 2008, p. 468.

²⁴ Stephanie Lynn Budin, *Intimate Lives Of The Ancient Greeks*, Praeger Press, England, 2013, p. 7.

onuruna her yıl düzenli olarak ritüeller ve törenler düzenlenirdi.²⁵ Ritüellerde, Grekler için hayati önem taşıyan ve olmazsa olmazları olan, kurban sunma, tanrı şerefine toprağa şarap dökme, arınma, tören alayı, yarışmalar, ilahiler, dualar ve danslar ritüellerin en temel unsurları idi. Bu ritüellerin kusursuz yerine getirilmesiyle Grek insanı tanrı ile bir iletişime geçmiş oluyor ve böylece tanrının sevgisini ve yardımını kazandığına inanıyordu.²⁶

Greklere inancına göre tanrılar insanlar üzerinde oldukça etkilidir ve onların yaşamlarının her anında önemli bir rol oynarlar. Doğumlar, cenaze törenleri, düğünler ve savaşlar tanrılar memnun etmek için yapılan ritüeller ile anlam kazanır. Festivaller, ritüeller, kurban sunma, ibadetler ve şöenlerin yapılmasının en temel amacı ise tanrılarını memnun etmektir.²⁷

Sonuç olarak birçok antik dünya dinlerinde olduğu gibi Yunan dini de, özetle, mit ve ritüelin toplamı olarak ifade edilmektedir. Mit, kişinin görünmeyen hakkında 'söyledikleri' ritüel ise kişinin görünmeyen ile ilişki kurabilmek için 'yaptıkları'dır. Kısaca din eşittir, söylenen ve yapılan şeylerdir.²⁸

Tam da bu noktada ritüelleri mitlerin en temel tezahür alanı olarak görebilir ve mit-ritüel

kombinasyonuna bir model olması bakımından Dionysos'a ilişkin mit ve ritüelleri örnek verebiliriz.

Bir Model Olarak Dionysos'a İlişkin Mit-Ritüel Betimi

Zeus ile Semele'nin sevişmesinden doğan altın saçlı ve coşkulu tanrı Dionysos²⁹ şarabın, bereketin, tutkulu aşkın, delice nefretin, vazgeçmenin ve kendini unutmanın tanrısıdır.³⁰ Mitolojiye göre; Dionysos bir gün, perilerin kendisini büyüttükleri mağaranın duvarlarına asılmış olan asmadan, olgun üzüm taneleri topladı, bir altın kupa içinde sıkarak ilk defa üzümün suyunu çıkarttı. Yorgunluğu kovan, ıstırapı uyuşturan bu yeni nektardan tadar tatmaz; o mağarada kendisini büyüten peri kızlarını, ormanların, dağların perilerini çağırdı, üzüm suyunun verdiği neşeyi onlarla paylaştı. Onların hepsi Dionysos'un yaptığı gibi elde ettikleri erguvan renkli şaraptan içerek hayat buldular. İşte böylece en büyük teselli kaynağı olan şarap doğmuş oldu. Bu uğurlu günü kutlamak

²⁵ Marshall Cavendish, *Ancient Greece: An Illustrated History*, Marshall Cavendish Corporation Published, New York, 2011, p. 82.

²⁶ Jennifer Larson, *Ancient Greek Cults*, Routledge Taylor&Francis Group Press, London, 2007, p. 4-5.

²⁷ Jean Kinney Williams, *Great Empire of the Past: Empire of Ancient Greece*, Fact On File, Inc Press, USA, 2005, p. 83-84.

²⁸ Tuba Konuk, *Antik Yunan ve Roma'da Din, Mitos ve Çocuk Görünümlü Tanrılar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SBE Eskiçağ Tarihi Bölümü, Ankara, 2008, s. 29.

²⁹ Hesiodos, *İşler ve Günler- Tanrılarının Doğuşu*, I: 940-945.

³⁰ Michael Köhlmeier, *Antik Çağ Söylenceleri: Tanrılarının Masalları*, (Çev: Atilla Dirim), Yurt Kitap Yayınları, Ankara, 2015, s. 471.

için, Nymphe'ler, Naiad'lar ve Harmadryad'lar ³¹ asma yaprakları ile başlarını süslediler, Satyr'ler Silenos'lar ³² hep birlikte eğlendiler. Dağlar, taşlar neşe ile çalkalandı, yaylalar, ovalar, vadiler heyecandan titredi. Ormanlardan gelen yankılar yalçın kayalara çarptı, her tarafta muzdarip fanilerin acılarını uyuşturacak, onların kederlerine son verecek, üzüntülü kalplerini neşe ile dolduracak şarabın medhi duyuldu. ³³

Dionysos mitinin hayat bulmuş ritüelinde ise; Dionysia denilen bu tören Atina'da özel bir görkemle ve mart ayında düzenlenirdi. Şehir süslenir, evler sarmaşık yapraklarıyla renklendirilir, insanlar sınırsız şarap tüketirdi. İnsanlar sarmaşık yapraklarından taçlar takar, ellerinde çiçek salkımlar taşıyan kadınlar grotesk kıyafetler giyer, flütler, ziller ve danslar eşliğinde günlerce eğlenirlerdi. ³⁴ Şarap tanrısı Dionysos onuruna, törende şaraba övgüler yağdırılır ve tören genellikle geceleri yapılırdı. Kadınlar yavru geyik derisi giyer, şarap içer, sarmaşıktan çelenkler takar ve Dionysos'un görüntüsünün etrafında çılgın danslar ederlerdi. Şarap ve coşkun danslar, tapınanları bir tür kendinden geçme haline

ulaştırırdı. Ve böylece tanrıların gücünü hissederek, dinsel olarak kendinden geçme genellikle cinsel olarak kendinden geçme ile doruk noktasına ulaşırdı. ³⁵

Yapılan ritüellerle tanrının insanda görünür olması durumuna *epiphany* adı verilir ve bu sayede İnsanlar ayinler ve çeşitli kurbanlar aracılığıyla tanrının doğasından pay almış ve bir çeşit tanrılaşma yaşamış olurlardı. ³⁶ Çeşitli adlandırmalarla birçok bölümlere ayrılan Dionysos törenlerinin en önemlilerinden ve ilk aşamalarından biri olan Kır Dionysiası adlı festivalin en önemli özelliği, phallik bir ritüel içermesidir. Phallik hymnoslar söylenirken phallophoros olarak adlandırılan bir kişi ahşaptan yapılmış, çeşitli kurdeleler ve boyalarla süslenmiş, herhangi bir vücuda bağlı olmayan dev boyutta bir phallos ³⁷ taşımaktadır. Bu, Dionysos bayramlarının en karakteristik öğelerinden biridir. Bu bayrama evli bayanlar katılmaz ve bekâr bayanlar bir liknon taşırırlardı. Liknon, ortasında dik duran bir phallos bulunan, üzeri genellikle bir bezle örtülü, meyvelerle dolu bir sepettir. Bir bereket sembolü olan bu sepeti taşıyan kişiye

³¹ Ağaçları ve ormanları koruyan nymphalardır. Ağaçların yeşermesinden sevinç kesilmesinden ise keder duyarlar. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 122.).

³² Satyrler ve Silenler doğayı simgeleyen cinlerdir. Dionysos alayında yer alırlar. (Ayrıntılı bilgi için bkz: Erhat, a.g.e., s. 268.).

³³ Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011, s. 179.

³⁴ E.M. Berens, *Antik Yunan Efsaneleri ve Roma Mitleri*, (Çev: Nisan Benzergil), İlyaz İzmir Yayınevi, İzmir, 2013, s. 211.

³⁵ Conner, a.g.e., s. 182.

³⁶ Şeyma Kömürcüoğlu, *Ölümsüzlüğe Öykünme Bağlamında Şölen Diyaloğunun Dionysos Ritüelleriyle Bağlantısı*, İnsan ve Toplum Dergisi, 6 /2, 2016, s. 73.

³⁷ Dionysos ritüellerinde döllenme, bolluk ve bereket simgesi olarak kullanılan simgesel cinsel organ. (Ayrıntılı bilgi için bkz: İsmail Gezzin, *Antik Yunan ve Roma Sanatında Cinsellik ve Erotizm*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010, s. 29-33.).

liknophoros denilmektedir.³⁸ Ayrıca ritüellin en önemli bölümü phallos biçimli çeşitli yiyeceklerin yapılması ve bu yiyeceklerin özellikle kadınlar tarafından büyük bir iştahla yenmesi idi. Bu ritüellerde phalloslar bereketi simgeler ve toprağa ekilen tohumların filizlenmesini sağlayan bir semboldü.³⁹ Oskhophoria, “Üzüm salkımı taşıma” anlamındaki ritüelde ise, yurttaş çocukları arasından seçilmiş ve kadın giysileri giymiş iki genç adam, üzeri üzüm salkımlarıyla dolu asma dalları ya da üzümle dolu sepetleri Atina’da bir Dionysos tapınağından yola çıkıp alaya başlayıp Phaleron’daki Athena Skiras tapınağına götürürlerdi ve bu esnada, günün anlamına ilişkin ilahiler söyleyen bir koro da bu iki delikanlıyı izlerdi.⁴⁰ Bütün bu ritüeller Dionysos’un şarabın yaratıcısı olması onuruna gerçekleştirilen ve miti temsil eden ritüellerdir.

SONUÇ

Grekler, antik dünyanın en önemli mit yaratıcılarından olup, yarattıkları mitleri sadece anlatmakla kalmamış ve günlük hayatlarında bu mitleri uygulamışlardır. Çoktanrılı bir dine sahip olan Greklerde her şehrin bir tanrısı vardır ve bu tanrıların şehri ve insanları bütün kötülüklerden, uğursuzluklardan koruduklarına inanılmıştır.

Grekler, tanrıları kızdırmamak ve onları memnun etmek için ibadet ya da

inançtan ziyade ritüeller, yani tanrı onuruna düzenlenen törenler yaparlardı. Bu törenler, tanrı ve tanrıçalara tapım ve dua günleri olup anılmaya değer bir olayı, bir kahramanı, bir ürünün hasatını, kısacası bir topluluk tarafından herhangi bir şey onuruna düzenlenen kamusal veya özel kutlamalar olan bu törenlerde, tanrı için kurban keser, yemekler yenir ve adaklar adanırdı. Bu törenlerde gerçekleştirilen ritüeller ise mitolojik öykünün bir yansıması olarak görülmekte olup ve her önemli bir mitin özel günlerde pratik olarak bir karşılığı da bulunurdu. Örneğin şarap tanrısı Dionysos onuruna kutlanan törenlerde Dionysos’un şarabı icat etmesine cevaben asma yaprakları, üzümler, şarap fiçileri vb. nesneler törenlerde bolca kullanılır ve şarap eşliğinde danslar edilirdi.

Günlük yaşamın sıradanlığına canlılık katan festivaller kutsal olayların, kutsal kabul edilen bir zamanda çeşitli ritüeller eşliğinde gerçekleştirilirdi. Bu kutsal günler genellikle, mevsim değişiklikleri, tarımsal işlerin başı ya da sonu, aile ya da toplum yaşamının önemli olaylarını konu edinir ve yılın bazı ayrıcalıklı dönemlerinde kutlanırdı. Nihai olarak baktığımızda ise, Grek inancının niteliğinin, esasen mitlerin ve ritüellerin harmonik bir bileşkesi olduğu sonucuna varabiliriz.

³⁸ Cennet Pişkin, *Antik Çağ’da Karia Bölgesi’nde Dionysos Kültü ve Şarap Üretimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SBE, Arkeoloji Bölümü, İzmir, 2007, s. 27.

³⁹ Gezgini, a.g.e., s. 34-35.

⁴⁰ Ayşen Sina, *Eleusis’de Demeter Kültü ve Kadın Ritüelleri*, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 44,1, 2004, s. 45-46.

KAYNAKÇA

ATEŞ Mehmet, *Mitolojiler ve Semboller “Ana Tanrıça ve Doğurganlık”*, Milenyum Yayınları, İstanbul, 2014.

BAYAT Fuzuli, *Mitolojiye Giriş*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007.

BERENS E.M., *Antik Yunan Efsaneleri ve Roma Mitleri*, (Çev: Nisan Benzergil), İlyaz İzmir Yayınevi, İzmir, 2013.

BOGUCKI Peter, *Encyclopedia of Society and Culture in the Ancient World*, Facts On File, Inc. An imprint of Infobase Publishing, New York, 2008.

BOLTON Lesley, *The Everything Classical Mythology Book: Greek and Roman gods, goddesses, heroes, and monsters from Ares to Zeus*, Adams Media Corporation Press, USA, 2002.

BUDIN Stephanie Lynn, *Intimate Lives Of The Ancient Greeks*, Praeger Press, England, 2013.

CAN Şefik, *Klasik Yunan Mitolojisi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2011.

CAVENDISH Marshall, *Ancient Greece: An Illustrated History*, Marshall Cavendish Corporation Published, New York, 2011.

CONNER Nancy, *Her Yönüyle Klasik Mitoloji: Olympos Dağı'nın Zirvelerinden Yeraltı'nın Derinliklerine... Klasik Mitoloji Hakkında Bilmemiz Gereken Her şey*, (Çev: Deniz Candaş), Arkadaş Yayınları, Ankara, 2010.

ECO Umberto, *Antik Yunan*, (Çev: Leyla Tonguç Basmacı), Alfa/Tarih Yayınları, İstanbul, 2012.

ELIADE Mircea, *Mitlerin Özellikleri*, (Çev: Sema Rifat), Om Yayınevi, İstanbul, 2001.

ERHAT Azra, *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2007.

GEZGİN İsmail, *Identity, Politics and Mythology*, Proceedings Of III. International Cesme-Chios History, Culture And Tourism Symposium, İzmir, 2016.

GEZGİN İsmail, *Antik Yunan ve Roma Sanatında Cinsellik ve Erotizm*, Alfa Yayınları, İstanbul, 2010.

GRANGER Ernest, *Mitoloji*, (Çev: Nurullah Ataç), Cem Yayınevi, İstanbul, 1983.

GRANT Michael, *Myths of the Greeks and Romans*, Penguin Books, New York, 1985.

HESIODOS, *İşler ve Günler- Tanrıların Doğuşu*, (Çev: Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul, 2014.

HOMEROS, *İlyada*, (Çev: Fulya Koçak), Arkadaş Yayınları, Ankara, 2004.

HORNBLOWER Simon – SPAWFORTH Antony, *The Oxford Companion to Classical Civilization*, Oxford University Press, USA, 2014.

HOULE Michelle M., *Gods And Goddesses In Greek Mythology*, Enlow Puplishers, USA, 2001.

KÖHLMEIER Michael, *Antik Çağ Söylenceleri: Tanrıların Masalları*, (Çev: Atilla Dirim), Yurt Kitap Yayınları, Ankara, 2015.

LARSON Jennifer, *Ancient Greek Cults*, Routledge Taylor&Francis Group Press, London, 2007.

MALINOWSKI Bronislaw, *Büyük, Bilim ve Din*, (Çev: Saadet Özkal), Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2014.

SCOGNAMILLO Giovanni, *Medeniyetler Çatışmasında Batı'nın İnanç Temelleri*, Karakutu Yayınları, İstanbul, 2002.

SPIELVOGEL Jackson J., *Western Civilization: A Brief History*, Thomsen Wadsworth Press, USA, 2008.

TAFT Michael, *Grek Gods & Godness*, Britannica Educational Publishing, New York, 2014

WILLIAMS Jean Kinney, *Great Empire of the Past: Empire of Ancient Greece*, Fact On File, Inc Press, USA, 2005.

YONAR Gönül, *Yaratılış Mitolojileri Altı Medeniyet Altı Yaratılış Hikâyesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 2015.

KAYABAŞI Onur Alp, “Türk Mitolojisinde Eskatoloji Mitleri,” *Folklor Edebiyat Dergisi*, , Cilt:22, Sayı: 86, 2016/2, ss. 217-230

KONUK Tuba, *Antik Yunan ve Roma'da Din, Mitos ve Çocuk Görünümlü Tanrılar*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SBE Eskiçağ Tarihi Bölümü, Ankara, 2008.

KÖMÜRCÜOĞLU Şeyma, “Ölümsüzlüğe Öykünme Bağlamında Şölen Diyalogunun Dionysos Ritüelleriyle Bağlantısı,” *İnsan ve Toplum Dergisi*, 6 (2), 2016, ss. 71-85.

PİŞKİN Cennet, *Antik Çağ'da Karia Bölgesi'nde Dionysos Kültü ve Şarap Üretimi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), SBE, Arkeoloji Bölümü, İzmir, 2007.

SİNA Ayşen, “Eleusis'de Demeter Kültü ve Kadın Ritüelleri,” *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 44,1, 2004, ss. 37-52.

<http://www.aktuelarkeoloji.com.tr/antik-yunanda-rituel>

Internal motivation and organizational commitment at educational institution employees

Ortenca KOTHERJA¹

Marsela KOTHERJA²

Abstract

Nowadays, it is known that motivation contributes on the general culture of work in an organization, and the findings also have shown that organizational commitment affects organizational effectiveness through motivation. The teacher is the subject that gives credibility to an institution this is why he plays a main role in forming the human capital, and every aspect that affects in increasing their motivation and satisfaction at work is very important. Thanks to great changes that our country has gone through the past few years, changes that have also affected the educational system, teachers have faced new methods and contemporary means that need professionalism and cost. Organizational commitment predicts many positive behaviors in the workplace, such as increased performance, productivity and efficiency. Due to this fact there is a growing interest to understand the relationship between motivation and commitment. Despite many researches on motivation and organizational commitment, the relations between different forms of motivation and organizational commitment in Albania have been studied very little. The main reason of this article is the lack of sufficient research to study the relationship between these two variables in our country and the impact they have on human resources within organizations / institutions in Albania. In this research is used the quantitative scientific research method. For data collection were used two questionnaires “*Work Motivation Questionnaire*” and the “*Organizational Commitment Questionnaire*”. The study revealed that motivation and motivational factors influence the organizational commitment of teachers at work.

Keywords: organizational commitment, work motivation

The purpose of this article is to contribute in terms of knowledge and provide a clear picture on motivation and external motivational factors and show the impact of educational institution employees on work commitment.

The objectives of this study are:

- ✚ To provide knowledge on motivation, internal motivating factors and organizational commitment at work.
- ✚ To show the role of motivating factors and organizational commitment on educational institution employees.

¹ Dr., Lecturer at the University of Educational Sciences, Elbasan. E-mail: kotherja_ortenca@hotmail.com

² Msc., Lawyer, E-mail: marselakotherja@yahoo.com

- ✚ To show the dependence of teachers' motivation in teaching regarding organizational commitment
- ✚ To show the impact of socio-demographic factors on motivation and commitment at work of the employees.

This study was conceived to be realized based on some research questions as following:

- What is the relationship between motivation and organizational commitment at work?

- What is the relationship between internal motivation and organizational commitment?
- Which is the impact of demographic factors (age, sex, year of work) in the external motivation of employees?
- Which is the impact of demographic factors (age, sex, year of work) to employees in organizational commitment?

INTRODUCTION

The rapid development has caused many companies and institutions to work harder by increasing the productivity and quality of products and services they provide.¹ The term motivation is typically defined as an emotion, wish, need or impulse that acts in order to encourage the actions. It is something that comes internally but at the same time people are motivated by external urges, but this doesn't contradict the idea that the

motivational basis of an individual comes internally. The economy is changing too fast in today's society; competition worldwide continues to significantly grow. To increase the productivity, it is important to stimulate employees' skills². Thus the performance and productivity at work are typically determined by the motivation to work hard and high motivation means greater efforts and higher productivity³. Thus, we may say that motivation is the factor that pushes the employees to improve their performance and

¹ Locke A,Edvin (2008). Book Title: International Encyclopedia of Organization Studies. Chap.Motivation. Thousand Oaks: Saga Publications, Inc. fq.3

² George.J.M& Jones, G.R. (2008). Understanding and Managing Organizational Behavior. New Jersey:Pearson Apprentice Hall

³ Mathieu, J.E. & Zajac, D.M. (1990). A Review and Meta-Analysis of the Antecedents, Correlates, and Consequences of Organizational Commitment. Psychological Bulletin, 108 , 171-194.

increase productivity⁴. To engage employees at work has a great importance on which affect a series of internal and external factors. Crucial element to enhance work performance is employees' engagement⁵. Regarding this, researchers Brehm and Self (1989) have pointed out the importance of motivating factors, the size and intensity of motivation, where every internal or external motivating factor affects the level of motivation pleasure and it will affect directly in increasing its level⁶. Motivation is defined as a process that consists of the direction, intensity and persistence of the individual to achieve a goal. Motivational process usually begins when someone recognizes an unsatisfied need. Afterwards a goal is set to be achieved and to satisfy the unmet need.

1. Motivation and its internal factors

Motivation is the driving force, encouraging the direct impact on productivity, the quality of the organization / institution. It consists of two types of motivation; internal and external motivation.

The internal motivation refers to an internal desire to do something so interest, challenge and personal satisfaction.

Researchers in the educational process have seen the internal motivation based on three types of power affecting the whole motivation. The three types of internal motivation are: *knowing* which is defined as a fact to perform an activity based on inner satisfaction; *achieving* which has to do with an action based on fun and an enjoyable experience and third type which is based on the *pleasure* that is operative when someone engages in an activity in order to experience the stimulated feelings that go from commitment to activity. Given the above treatments see motivation as an internal force is based on desire, personal satisfaction of everyone. There are two main internal factors that influence teachers' motivation in teaching (1) basic motivators that means meeting basic needs and (2) the perception of the results.

Regarding external motivation researcher has claimed that it is "the desire to⁷expand efforts to get results outside of work such as bonuses or recognition⁸" (Grant, 2008 f.49).

⁴ Mitchell, T. R., & Daniels, D. (2003). Motivation. Handbook of Psychology, Vol. 12. Industrial Organizational Psychology, ed. W.C. Borman, D.R. Ilgen, R.J. Klimoski, pp. 225–54. New York: Wiley.

⁵ Tung, L. R. 1981. 'Patterns of Motivation in Chinese Industrial Enterprises', The Academy of Management Review, vol. 6, no. 3, pp. 481-489.

⁶ Brehm J.W & Self E.(1989) A "The Intensity of Motivation " Ann. Rev. Psychol. 1989. Fq.110

⁷ Castle. P, dhe Buckler.S, (2013) "How to be a Successful Teacher: Strategies for Personal and Professional Development,

⁸ Grant, A., & Singh, J. (2011). "The problem with financial incentives -- and What to do about it." Knowledge @ Wharton,

2. Theoretical approaches about organizational commitment

Organizational commitment of employees is an important phenomenon to achieve their performance in the places they work. A significant provider of their commitment is motivation which allows employees to spend energy, time in the organization / institution where they work. Studying this phenomenon along with motivation and performance is very important due to the fact that it is an important indicator element which indicates the desire, effectiveness, productivity at work, of employees and whole organization. Commitment basis includes those factors that are believed to contribute in the development of employee engagement. The basics of the different forms of engagement are similar regardless of engagement objective⁹. Thus, the same bases are applied for the development of commitment to social focus and goals. However this does not mean that the specific conditions of previous events will be the same or the commitment nature of a goal will necessarily be the same as the engagement nature of social focus.

For example, employees may have a strong emotional commitment towards organization, because the company culture is in accordance with their personal values. However, their emotional commitment to a specific goal set by the organization (e.g., by reducing the length of service calls) may be weak, if they

believe that the achievement is not in the best interest of the company.

3. Motivation and organizational commitment

Motivation works as a significant provider of employees' engagement to spend time and energy to the organization in which they are employed (Mowday, Steers and Porter, 1979). Due to this fact, there is a growing interest in understanding the relationship between motivation and organizational commitment. One of the main benefits of including engagement within the model of motivation is that it helps identifying the mediation mechanisms explaining employee relations focuses on social behavior.

The results showed that professional development and rewards were positively connected with teachers' commitment. Also the motivation types affect employees' work commitment.

METHODOLOGY

The study was conducted in 4 schools in Elbasan. The participants' selection was conducted randomly being of different genders, ages and schools making the sample as much representative as possible. Schools participating in the study were in the urban area, 180 questionnaires were distributed.

⁹ Meyer, J.P. & Herscovitch, L. (2001). Commitment in the workplace: Toward a general model. *Human Resource Management Review*, 11, 299-326.

Participation in the study was voluntary and completely confidential. Regarding these issues, participants were informed before being included in the study. Once participants said they were willing to be involved in the study they completed two questionnaires. One of the questionnaires based on the measurement of motivation and the other based on the measurement of organizational commitment. The final sample with which they began the analysis was $N = 120$. In this sample ($N = 68$) were female and ($N = 52$) were male. The average age of participants ranged from 18 to 56 years, with annual average growth rate 1.94 and standard deviation (SD) = 0.79. Their work experience ranged from 6 months to 10 years with an average of 2.69 and (DS) = 1:09

Sample description

Population of this study are full-time teachers in public school system including elementary school teachers (1-6), teachers of lower secondary education, classes 6-9, and teachers of upper secondary education, classes 10-12, in the city of Elbasan. In this study, the main criteria of including teachers in the sample was for them to be pre-university teachers of the public school system employed full time and as exclusive criteria was excluding private school teachers.

Instrument: In this study is used "Members of Motivation at Work" by Robert P. Bradley (2011), taken in a scientific journal. The revised instrument is developed by the author and is used in several studies in which has

been explored employees' motivation at work. This instrument was taken from an internet site which was an open source and allowed the use of the instrument. Based on these dimensions division there are formed 2 subscales: internal and external motivation.

For the organizational commitment measurement, was used the *Organizational Work Commitment* questionnaire, which gives data regarding teacher engagement in the learning process by giving their approval to statements such as: *I would be very / happy to spend the rest of my career in this institution, I owe much to my institution, or I don't feel like "part of the family" in my institution etc.* Assertions are coded answers in a way, where higher scores reflect the high employee engagement in the organization in which they work and lower results reflect a low employee commitment to the organization. Some of the statements are eliminated in order to avoid the same answer. Questions in this section are again measured by Likert scale (1- least agree to 5- totally agree).

Reliability

Reliability analysis was used to test the reliability of the data. Reliability indicates the stability of the measurement. The reliability analysis was conducted for two questionnaire and eight dimensions of the *Motivation at Work* questionnaire. The value of the reliability coefficient (α) or Cronbach's α for the *Motivation at Work* instrument resulted 0.82 and for the Organizational Engagement instrument resulted 0.85.

Statistical analysis of data

Part of this process was making a database with the collected data and their processing and analysis. Processing and analysis was conducted through computer software packages SPSS 17.0 and Excel.

Data analysis was performed through descriptive analysis, the tables cross (Cross tabulations), tests of independence, correlates between variables, factorial analysis, constructing and reviewing the objectives and research questions placed on the study, analysis of variance (ANOVA), construction of multiple regression equation etc. So study on data analysis contains not only a descriptive analysis but also an analytical analysis.

FINDINGS

The aim of this study is to describe and analyze motivation, motivating factors by grouping these recent and external and internal needs, as well as connection to organizational commitment of the teachers in the educational institution of pre-university system in the public educational institutions in Elbasan.

Number one objective results - To see the relationship between motivation and organizational commitment of teachers in the institution

To examine the relationships that exist between the measured variables in this study Hypotheses Correlational analysis was

conducted between motivation and organizational commitment of employees of the school. The data below shows that between *Motivation* and *Organizational Commitment* was a positive correlation and that there was a statistically significant relationship but we can say that this relationship was not very strong, which resulted Pearson correlation $r = 0.23$.

Number two objective results - Regarding the relationship that exists between internal motivation with organizational commitment. In order to answer this objective and research question, based on the engagement dependence with types of motivation was used Pearson correlation. The table above shows that we have a Correlational relationship between organizational commitment, external and internal motivation. Being engaged positively correlates with the external and internal motivation. We see that external motivation has not a strong statistical bond with organizational commitment. We can say that internal motivation has a statistically significant bond with organizational commitment. We can also say that there is a statistically significant correlation relationship between external and internal motivation.

Table 1. Correlations between Motivation and Organizational Commitment

		Organisational commitment	Motivation
Organisational commitment	Pearson Correlation	1	.234(*)
	Sig. (2-tailed)		.010
	N	120	120
Motivation	Pearson Correlation	.234(*)	1
	Sig. (2-tailed)	.010	
	N	120	120

Table 2 The relationship between motivation, motivation e internal and organizational commitment

		Organisational commitment	Internal motivation
Organisational commitment	Pearson Correlation	1	.341(*)
	Sig. (2-tailed)		.000
	N	120	120
Internal motivation	Pearson Correlation	.341(**)	1
	Sig. (2-tailed)	.000	
	N	120	120

T-test analysis

To see if there are gender differences between men and women at the level of motivation and organizational commitment took the T-test

analysis. Through t-test was specifically examined the variables relationship between female and male employees.

Table 3. Mean scores, F and t for men and women regarding the level of motivation

		Mean	SD	df	t	F	p
Gender	Women	56.67	6.089	88	-0.86	3.38	0.37
	Men	57.69					

From t-test analysis results that there is no statistically significant difference between women and men in work motivation. T-test resulted statistically insignificant $t = (88) = -0.86$, $p < 0.05$, which means that female workers have the same level of motivation

(average = 56.67, $s = 6.08$) as male workers (average = 57.69, $s = 5.86$). Despite of the change which resulted in the descriptive data (they proved that women had a higher level of motivation than that of men in percentage) this difference is not statistically significant

Table 4. Mean scores, F and t for men and women regarding organizational commitment level

		Mean	SD	df	t	F	p
Gender	Women	56.61	8.80	118	-1.88	1.068	0.062
	Man	59.92	10.35

From t-test analysis results that there is no statistically significant gender differences between men and women at the level of organizational commitment at work. T-test results us statistically insignificant $t(118) = -1.88$, $p < 0.05$, which means that female employees have the same level of organizational commitment (average = 56.61, $s = 8.80$) as male workers (average = 59.92, $s = 10.35$). Despite the change which resulted in the descriptive data (women were those who had organizational commitment at higher levels than males), this difference is not statistically significant

DISCUSSION

The aim of this study was to study the phenomenon of motivation and organizational commitment at educational institution employees' in the public schools of Elbasan city. "After collecting the needed data, the research and study questions were tested, the results were concluded and according to them were developed the discussions and recommendations. Below we will discuss the results of the study, will present the strong and weak points of the study, and in the end will be given recommendations. The results show that the major part of employees feel motivated at a moderate level in the institution in which they work with a value of 89.2% and 10.8% of them said they had a high motivation and none of the employees resulted with a low level of motivation.

Another phenomenon over which was investigated in this study, organizational

engagement, also resulted to be prevalent among employees of the institution at a moderate level 78.3%, 5% of employees resulted that had a low level of organizational commitment, and 16.7% have a high level of organizational commitment. From the results obtained we can say that the employees of this institution are committed towards the institution, they have a strong desire to remain a member of this organization, have a sense of loyalty to the workplace and identify with the values and goals of the organization in they work. These results are positive for the institution.

Discussion regarding research questions

Research Question 1 - *What is the connection that exists between motivation and organizational commitment?* From correlational analysis was found that between motivation and organizational commitment, the correlation was *positive* and statistically important, a result which is consistent with the findings of Warsi, Fatima and Sahibzada (2009) which in their study stated that motivation at work is a power strongly connected with organizational commitment among employees in the private sector of Pakistan. The relationship between motivation and organizational commitment resulted statistically insignificant *where* $r = 0.23$. These results conclude that between motivation and organizational commitment there isn't a strong bond statistically, which means that higher results of employees' motivation will not necessarily bring higher

results in organizational commitment and conversely.

Results of a study conducted in Iran by researcher Alimohammadi and Jamali, (2013) showed that motivation at work has a significant positive impact upon organizational commitment of employees. The results of this research question, the difference between the foreign literature and Albanian context, it may be due to various causes. Motivation may not be significant predictor of organizational commitment and vice versa due to limited labor market in Albania. The high rate of unemployment in our country causes the employees to get engaged in their work place showing effort and loyalty by not risking the loss of their job. Being that workplaces are limited and labor market doesn't offer many opportunities for employees to engage in the organization they work, even if they do not sufficiently motivated by motivating the organization's policies.

Research Question Nr.2 - *What is the relationship that exists between external motivation and organizational commitment?*

From correlational analysis the resulted data were that external motivation has a positive relationship with organizational commitment, but the two variables don't have any significant statistic bond with each other, where $r = 0.15$. From the results of this relationship can say that external motivation is not a strong predictor of organizational commitment and conversely. This result may

be due to the fact that is shown from various studies that externally motivated employees when their organization does not offer exterior financial rewards, they tend leave this organization towards another one which offers higher rewards, showing low levels of loyalty to the organization. External motivation is not enough to keep an employee as a part of the organization. When someone is externally motivated, they are focused only on the rewards and not on work itself, the work for them is good enough just to get the reward "(Thomas, 2000, p. 131).

Research Question Nr. 3 - *What is the relationship that exists between internal motivation and organizational commitment?*

From correlational analysis through which was tested the relationship between internal motivation and organizational commitment, was shown that between these variables was a positive relationship and statistically significant, where $r = 0.34$. We can say that internal motivation has a statistically significant relationship with organizational commitment. We can also say that there is a correlation relationship in one of the variables that shows that the change in the variables will be associated with change in another variable. This result is consistent with the results of a research conducted in Malaysia which states that internal motivation is more closely associated with organizational commitment than external motivation

Research Question Nr.4 is about - *Which is the relationship that exists between demographic variables (age, sex, years of work) and motivation?*

From the conducted analysis, the received data from the employees who were part of the study resulted that there was a difference between the level of motivation and gender. They proved that women had a higher level of motivation than men expressed in percentage. God in his research (2006) found that there is significant difference in the level of motivational factors at work between young workers and older ones in the United States. The level of motivation also differed with age of respondents. The collected data showed that people from 29-39 years, were the age group with the highest level of motivation compared to other age groups of employees who were part of the study. This result can be caused by various factors. One of the reasons is that young employees are more motivated to develop professionally in the workplace and to grow in their career.

Research Question Nr.5 - *The relationship that exists between demographic variables (age, sex, years of work) and organizational engagement?*

From the analysis resulted that women were the ones who had higher levels of organizational commitment than men. This results show that women put more effort, loyalty and support the values of their organization more compared to men. This result can come for various reasons. One of

these reasons is the fact that women have always been considered as responsible, are those that are committed in the family, in society and it can also affect their commitment in their workplace.

Regarding the relation between age and organizational commitment, resulted that the age group which has a higher level of organizational commitment is the age group 29-39 years compared to other age groups. The explanation of this result may be that high commitment towards the institution, in this case a school, will reward them by professionally growing.

CONCLUSIONS and RECOMMENDATIONS

Results of this research will form an opportunity for other researchers to further investigate the influence of motivation in organizational commitment. It is important for leaders of the institution to provide a suitable environment to positively reinforce employees' commitment. As resulted from this study, but even from previous studies, organizational motivation and commitment are positively correlated with each other. Organizations / institutions should enhance to increase positive relationship between these two variables, to achieve a positive effect on organizational commitment.

Ways to improve work motivation and organizational commitment can change the nature of work, organizations and from one person to another. Commitment increase will

increase efficiency and will bring higher results which every organization wants.

To have engaged employees, it is important to get information about the motives of employees by developing functional conversations with them regarding motivational factors that can motivate them to do their job. When managers have a clear picture about the motivation of their employees, this information can serve in making decisions about the management of human resources. The ways to work with each of the employees would be more effective if they are based on factors which will affect the motivation of each of them.

Human resources department and managers of this institution should be very cautious and integrate their policies and internal motivational factors.

Referring to these conclusions organizations should tend towards employees who contribute to others because it shows that employees are not only concerned about them, but are interested in other people and the organization in which they work.

Another aspect that the leaders of the institution should pay attention to is the training and development of employees. The institution must provide continuous trainings for its employees.

REFERENCES

- Alimohamaddi & Neyshabor (2013). *International Journal of Research in Organizational Behavior and Human Resource Management*, Vol. 1, No.3, pp. 1-12
- Brehm J.W & Self E.(1989) A "The Intensity of Motivation" Ann. Rev. Psychol. 1989. Fq.110
- Castle. P, & Buckler.S, (2013) "*How to be a Successful Teacher: Strategies for Personal and Professional Development*,"
- George, J. M. & Jones, G.R. (2008). *Understanding and Managing Organizational Behavior*. New Jersey:Pearson Apprentice Hall
- Grant, A., & Singh, J. (2011). "The problem with financial incentives -- and What to do about it." *Knowledge @ Wharton*,
- George, J. M. & Jones, G.R. (2008). *Understanding and Managing Organizational Behavior*. New Jersey:Pearson Apprentice Hall
- Meyer, J.P. & Herscovitch, L. (2001). Commitment in the workplace: Toward a general model. *Human Resource Management Review*, 11 , 299-326.
- Mathieu, J.E. & Zajac, D.M. (1990). A Review and Meta-Analysis of the Antecedents, Correlates, and Consequences of Organizational Commitment. *Psychological Bulletin*, 108 , 171-194.
- Mowday, R. T., Porter, L. W., & Steers, R. M. (1982). *Organizational linkages: The psychology of commitment, absenteeism, and turnover*. San Diego, CA: Academic Press
- Ran.B, (2013), "*Encyclopedia of Business in Today's World*" Saga Publications, Inc. Thousand Oaks, fq.1161;
- Robinson.D, Perryman.S, Hayday.S (2003) "The drivers of employee engagement" IES Research Networks [http:// www.employment-studies.co.uk](http://www.employment-studies.co.uk)
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Intrinsic and Extrinsic Motivations: Classic Definitions and New Directions, *Contemporary Educational Psychology* 25, pp.54-67
- Meyer & Herscovitch et.al (2001) "Employee commitment and motivation: A conceptual analysis and integrative model" *Journal of Applied Psychology* 2004, Vol.89, No.6 fq.993
- Mitchell, T. R., & Daniels, D. (2003). Motivation. *Handbook of Psychology*, Vol. 12. Industrial Organizational Psychology, ed. W.C. Borman, D.R. Ilgen, R.J. Klimoski, pp. 225–54. New York: Wiley.
- Tung, L. R. 1981. 'Patterns of Motivation in Chinese Industrial Enterprises', *The Academy of Management Review*, vol. 6, no. 3, pp. 481-489.
- Thomas, K. W., & Velthouse, B. A. (1990). Cognitive elements of empowerment: An "interpretive" model of intrinsic task motivation. *Academy of Management Review*, 15, 666–681.

Warsi,S.; Fatima,N.,& Sahibzada, S. A. (2009). Study on relationship between organizational commitment and its determinants among private sector employees of Pakistan. *International Review of Business Research Papers*, 5(3), 399-410.

Internal Concepts of Speech Areas & What It Means For People to Speak Differently¹

Eva EPPLER²

Abstract

This talk explores internal concepts of two Eurasian speech areas using Perceptual Dialectology (PD) as a method to arrive at some tentative consecutions of what it mean for people to speak differently. PD is the study of what non-linguist participants believe about the areal distribution of languages and varieties and the accompanying beliefs and ideologies that stand behind such characteristics. The PD “draw-a-map“ task (Preston 1982) involves respondents drawing lines on minimally detailed maps indicating where they believe dialect areas to exist This way the draw-a-map task elicits internal concepts of language/variety divisions made and what it means for people to speak differently in different places.

We compare two studies comparing the internal concepts of two partly overlapping speech areas, the Turkish speech area in Turkey (Demirci and Kleiner 1999) and the Kurdish speech area in Turkey, Syria, Iraq and Iran (Eppler and Benedikt 2017).

In the first study, Turkish respondents from Bursa, western Turkey, answer the question what it mean for them that people in the East of Turkey speak differently. In the second study, we aimed to establish Kurds internal concepts of their speech area. The first study has shown that Turks from Bursa are fully aware that there is a Kurdish speech area in Turkey; people who speaking differently to them are viewed quite negatively. In the second study we show that Kurds have excellent concepts of the speech area of the two varieties of Kurdish spoken in Turkey, Kurmanji and Zazaki.

The comparison shows that by interrogating aggregate PD maps with linguistic and non-linguistic data sets, such as language attitude vs. demographic and socioeconomic data, we can address the multiple roles of language in a wider geographical, political, economic and social context.

Keywords: Perceptual Dialectology, speech areas, language attitudes, Turkish, Kurdish, cross-disciplinary (languages and social sciences)

¹ This study was presented as a keynote research during ECLSS 2018, June 27 – 29, 2018, Belek Antlaya.

² University of Roehampton, London, UK, E-mail: E.Eppler@roehampton.ac.uk

Perceptual Dialectology (PD)

PD is the study of what non-linguists believe about the areal distribution of languages and varieties and the accompanying beliefs and ideologies that stand behind such characteristics.

(Preston 2010: 1)

Perceptual Dialectological techniques in a taxonomy of **production & regard**

Two modes of PD		Production source	
		External	Internal
Regard Type	Conscious / Explicit	1. Identification 2. Discrimination & 3. Comprehension 4. Discourse	1. Hand-drawn map 2. Same-different 3. Evaluations (e.g. correct, pleasant) 4. Imitations 5. Discourse
	Subconscious / Implicit	1. Misdirection 2. Matched-guise 3. Discourse	1. Discourse

Preston (2010)

3

Turkish

10/16/2018

4

Perception of Turkish Dialects

Demirci & Kleiner (1999)

- Research Question:
How do the people of a particular Turkish city (Bursa) perceive and evaluate the regional dialects of Turkey?
- research location: Bursa, western Turkey
- number of respondents: 142
'fairly evenly divided into twelve subgroups according to gender, age and class' (ibid. 142)

Related Issues

- Do Demirci & Kleiner's Turkish participants know that Turkish and Kurdish are different?
- What do Demirci & Kleiner's participants think about the language(s) spoken in Kurdish populated areas of Turkey?
- Where do these attitudes/evaluations come from?
- How well founded are these evaluations?
- What do the results of the Kurdish study tell us about the role of Kurdish for conceptualisations of "Kurdishness" and identity building.

Perception of Turkish Dialects

Demirci & Kleiner (1999)

Tasks:

1. Map drawing¹⁾ and comments²⁾:
'on a map of Turkey, draw circles around those areas of Turkey where people speak regional dialects and give comments and opinions about the speech of the people living in those regions'
2. Difference task:
'score the speech of 73 Turkish cities on a scale of 1-7 on how different it is from the home area' (Busra)
3. Correctness task
4. Pleasantness task

Summary

(Demirci & Kleiner 1999)

‘the further east one goes, the lower the ratings fall for correctness and pleasantness and the higher the rating for degree of difference’ (ibid. 270)

‘they [the Bursa respondents] commented that these cities [Hakkari, Sirnak, Van, Bitlis] are extremely underdeveloped, that the people are “illiterate”, “backward”, ... and their speech is “harsh”, very rough and the most “degenerated” Turkish’ (ibid. p. 266, my emphasis)

Discussion

(Demirci & Kleiner 1999)

‘the combined perceptions of various social, political, economic, and linguistic realities may together have influenced the rating of the regional varieties of Turkey’

‘Another important factor that might contribute to the low rating is that some people in this area learn Kurdish and Arabic before they learn Turkish.’ (ibid. p.273)

Kurdish

A bundle of closely related [NW Iranian varieties](#); approx. 20-30 million speakers

1. Northern Kurdish ([Kurmanji](#)): Kurmanji, Badini + other regional dialects; recognised minority language in Armenia.
2. Central Kurdish ([Sorani](#)): main regional dialects are Mukri, Hewlêrî, Silêmanî, Germiyani and Sineyî; official language in Iraq.
3. Southern Kurdish: It includes the varieties such as [Kelhuri](#), [Feyli](#), [Kirmashani](#), some dialects of Laki.

Related varieties

4. **Zazaki**: three main dialects are Northern, Central and South; vulnerable (UNESCO's List of Endangered Languages)
5. **Gorani**: Hawrami or Hawramani; definitely endangered

(Ongtin and Haig 2014)

Research Questions

(Eppler & Benedikt 2017a & b)

1. Which varieties of their language are Kurds familiar with?
2. Where do they think these varieties are spoken?
3. How do perceptual dialectological boundaries pattern with traditional dialect boundaries, i.e. bundles of isoglosses?
4. How do non-linguists' perceptions of linguistic variation pattern with non-linguistics facts, such as socio-economical, educational, and political borders?

15

Methodological Innovations

- Maps are not blank/minimally detailed
- The main varieties are
 - suggested (rather than labelled by the respondents)
 - indicated in different colours
 - participants had the opportunity to add more varieties/finer distinctions and label them
- No specific research locations;
respondents come from 5 different countries

16

Respondents (n=186)

The respondents are diaspora Kurds originating from **5 countries**:

- Turkey (70,43%; most of them from Tunceli, Mus and Mardin), Iraq (8,60 %), Iran (5,91 %), Syria (2,69 %), Azerbaijan (0,54%), unknown (11,83%)
- 140 are male, 39 are female (7 missing values)
- 66,13% are 25-50 years old; 24,19 % between 50 and 70; 5,91 % are younger than 25; 2,15 % older than 70.

< 10% of maps are difficult to use

Kurdish / Paralel Dialectology / GIS

Data/visualization: authors

01.06.2016

17

Which varieties of their language are the Kurdish participants familiar with? (RQ1)

Variety	Raw recognition figures	Percentage
Northern Kurdish / Kurmanji	186	100 %
Central Kurdish / Sorani	171	92 %
Southern Kurdish (kelhori, Feyli, Kirmashani etc.)	103	55 %
Related variety / Zazaki	161	87 %
Related variety / Gorani	6	3.2 %

Summary (Eppler & Benedikt 20017)

RQ1: All/most of our Kurdish respondents are familiar the two main varieties of Kurdish, i.e. **Kurmanji** and **Sorani** as well as Zazaki; half of them are familiar with the **southern Kurdish** varieties; only 6% are familiar with the definitely endangered related variety Gorani.

RQ2: the respondents have very good knowledge of the core areas where **Kurmanji**, **Sorani** and Zazaki are spoken; they have weaker knowledge of where the **southern Kurdish** varieties are spoken.

RQ3: the perceptual dialectology boundaries we found pattern well with traditional dialect boundaries

Where the attitudes of the Turkish participants come from?

- from the dialogue of inclusion and exclusion created by the Turkish nationalist movement.

processes of

- '**temporal distancing**' from the Ottoman Empire
- '**spatial distancing**' from the East (Demir 2017)

Spatial distancing is

'distancing from those who were spatially distant but temporally present 'uncivilized', 'oriental', and 'backward' traditions and cultures, but most importantly peoples who lived in the east'.
(Demir 2017: 13)

Question of

- Under-development

vs.

- De-development (Yadirgi 2017)

Regional differences in Turkey: intelligence

H1: intelligence is higher in the west than in the east. ✓

‘This hypothesis is advanced on the grounds that the population of the west of Turkey is predominantly Turkish and Caucasian and has higher rates of literacy while that in the east is predominantly Kurdish and Arabic and has higher rates of illiteracy (Kirdar, 2009).

The west of Turkey is in Europe or close to Europe, and intelligence in Europe is higher than that in the Kurdish and Arabic Middle Eastern countries bordering the east of Turkey (Lynn & Vanhanen, 2012)’

(Lynn, Sakar & Cheng 2015: 144)

Regional differences in Turkey: intelligence

H2:

a west–east gradient of intelligence is positively associated with regional differences in educational attainment, per capita income and [...] and negatively associated with infant mortality, fertility and the percentage of Kurds.

(Lynn, Sakar & Cheng 2015: 144)

Conclusion

How do borders impact on Kurds lived experience?

- If the aggregated PD maps are cognitively real mental representations of the linguistic situation the participants live in, the results of the Kurdish studies show that - despite many borders and several governments' best efforts to deny its existence - Kurdish plays an important role for conceptualisations of "Kurdishness" and identity building.

By combining and interrogating aggregate PD maps with linguistic and non-linguistic data sets we can address the multiple roles of language in a wider geographical, political, economic and social context

Conclusion & Outlook

PD allows us to see space as something in which social practice is routinized; this is important because ‘perceptions of space and place, perceptions of territoriality, “legitimacy” and ownership can influence behaviour and play a role in the shaping of space more generally’

(Britain 2010: 71-72)

37

References

- Britain, David. 2010. Conceptualisations of geographic space in linguistics. In Alfred Lameli, R. Kehrein & S. Rabanus (eds.), *Language and space, an international handbook of linguistic variation*, 2. 69–97. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Demir, Ipek. 2017: “Shedding an Ethnic Identity in Diaspora: De-Turkification and the Transnational Discursive Struggles of the Kurdish diaspora.” *Critical Discourse Studies* 14(3), 276–291.
- Demirci, Mahide & Brian Kleiner 1998. The Perception of Turkish Dialects. In Dennis Preston (ed.), *Handbook of Perceptual Dialectology* 3. 263–281. Amsterdam: John Benjamins.
- Eppler, E. & Benedikt, J. 2017a. A perceptual dialectological approach to linguistic variation and spatial analysis of Kurdish varieties. *Journal of Linguistics Geography* 5, 109-130.
- Eppler, E. & Benedikt, J. 2017b. Perceptual Dialectology Applied to Turkish and Kurdish: a Comparison. In: Brizić, K.; Grond, A.; Osztovcics, Ch.; Schmidinger, T. und Six-Hohenbalken, M. (eds.) *Language – Migration – Cohesion: Kurdish and its Diaspora* (Wiener Jahrbuch für Kurdische Studien 5), 80-98.
- Montgomery, Chris & Joan C. Beal. 2011. Perceptual dialectology. In Warren Maguire & April McMahon (eds.), *Analysing variation in English*, 121-148. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haig, Geoffrey & Ergin Öpengin. 2014. Introduction to Special Issue Kurdish: A critical research overview. *Kurdish Studies* 2(2). 99–122.

Көне түркі жазба ескерткіштері тілінің морфологиялық ерекшеліктері

Morphological features of ancient Turkic monument inscriptions

**Балтабаева Ж.Қ., п.ғ.д., профессор,
Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы**

**Baltabaeva Zh.K., Doctor of Pedagogics, Professor,
Abai KazNPU, Almaty**

Abstract

Gathering issues related to the history of the Kazakh language and bring it into the definite system them is a very important task. One of the well-known scientists who has worked in this field is Professor Abzhan Kurishzhanuly. The scientist's studies devoted to the ancient Kipchak monument inscriptions' language of the 13-14th centuries are useful not only for the students of philological faculties but also for the readers who want to be informed of his own people and the relative ancient Turkic peoples' heritage. In the first section of the teaching aid entitled "Ancient Turkic Monument Inscriptions" written by A.Kurishzhanuly in the book "The Language of Ancient Turkic Monument Inscriptions" and "The Language of Monument Inscriptions Written in the Old Kipchak Language" contain detailed information about ancient and ancient (medieval) Turkic inscriptions, the features of the language of the monument inscriptions written in the Kipchak language are described. The author of the textbook notified that the theoretical foundations and practical problems of the ancient Turkic monument inscriptions' classification written in the Turkic language were not solved in Turkology until now, and according to the decision of the 21st Congress of World Turkologists (1951) the book "Bases of Turkish Philology" (published in the German language, Viasbäden) written by the group of the world turkologists was taken into the base in order to classify the written ancient monument inscriptions of the ancient Turkic language into the groups. The first section is divided into two sections: "Monuments of Old age" and "Medieval Monument Inscriptions". In the first chapter of this section it is provided an information about Orkhon-Enisey, Monument Inscriptions of Talas. In the second chapter there were mentioned about medieval monuments in the language of the Karakhanid, Central Asian Turks and the ancient Kipchak, Chagatai languages. In this chapter the author believed that it was better to consider each scientific and cultural center in accordance with a certain territorial area of that time than to make a general list of the Middle Age monuments, since he had thought the opinion that the language of the tribes in that region had a strong influence on the language of Monument Inscriptions, and thus it might give an opportunity to identify an influence of tribe's language on the Monument Inscriptions language. The scientist analyzed the peculiarities of the language "Codex Cumanicus" in the chapter entitled "The Language of Monuments Inscriptions in the Old Kipchak Language". The author also states that some grammatical categories were compared with monuments written in the language of the Mamluk Kipchak, and examples were also taken from the sources written on the Armenian colony's language. The scientist has proved the features of plural form suffixes, declensional endings, personal endings in the language of written monuments with concrete examples.

Keywords: language of ancient Khipchak monument inscriptions, parts of speech, plural forms suffixes, declensional endings, personal endings.

Белгілі ғалым Ә.Құрышжанұлы ұзақ жылдар бойы көне түркі жазба ескерткіштері тілін зерттеуде сүбелі еңбек еткен. «Кодекс Куманикс» тіліндегі септіктердің мағынасы мен формасы» атты зерттеуден басталған ғылыми еңбегі XIII-XIV ғ. ескі қыпшақ жазба ескерткіштерінің тілін жан-жақты қарастырған докторлық диссертацияға ұласты. Сондай-ақ ғалымның қазақ тілінің тарихи курсына қатысты бірнеше оқу құралдары бар. Мысалы, М.Томановпен авторлық бірлестікте жазған «Орхон-енисей жазу ескерткіштерінің зерттелу тарихы мен грамматикалық очерктері», Ғ.Айдаров, М.Томановпен бірге жазған «Көне түркі жазба ескерткіштерінің тілі» атты оқу құралдары бар.

«Көне түркі жазба ескерткіштерінің тілі» атты оқу құралы шыққан кезде белгілі ғалым Р.Сыздықова «Маңызды мағлұматы мол» деген атпен «Қазақ әдебиеті» газетіне мақала жазып, еңбектің құрылысын, онда қамтылған мәселелердің берілісін талдай келіп, оқу құралына «Қысқасы, бас-аяғы бүтін, белгілі бір жүйемен жазылған, көне түркі ескерткіштерінің өздері мен тілдері жайында толық мәлімет беретін, ғылыми жағынан сауатты, практикалық жағынан қажетті де пайдалы еңбек» [1,3],- деген баға берген еді. Сол әділ баға әлі күнге дейін құнын төмендеткен жоқ. Өйткені ескі түркі жазба ескерткіштерінің тілін зерттеу жолында жалықпай, талмай еңбек еткен көрнекті ғалымдар - Ғ.Айдаров, Ә.Құрышжанов, М.Томановтың авторлық

бірлестігімен жарық көрген «Көне түркі жазба ескерткіштерінің тілі» атты оқу құралы арада қанша жылдар өтсе де, күні бүгінге дейін жоғары оқу орындарының филолог студенттері үшін таптырмас құнды еңбек болып табылады.

Ә.Құрышжанұлы «Көне түркі жазба ескерткіштерінің тілі» [2] оқу құралының «Көне түркі жазба ескерткіштері» деп аталатын бірінші бөлімді және «Көне қыпшақ тілінде жазылған ескерткіштердің тілі» атты тарауды жазған. Автор оқу құралының алғысөзінде көне түркі тілінде жазылған ескерткіштерді туған топырағына қарай топтастырып берудің теориялық негізі мен практикалық мәселелері түркологияда осы уақытқа дейін шешілмегендігін, көне түркі тілдерінде жазылған ескерткіштерді топқа бөліп беруде бүкіл дүниежүзілік шығыстанушылардың XXII конгресі (1951ж.) шешіміне сәйкес барлық елдердің түркологтары бірігіп жазған «Түрік филологиясының негіздері» атты (неміс тілінде Виасбаден қаласында шыққан) кітапта берілген классификацияны негізге алғандығын ескерткен. Бірінші бөлім «Ескі заман ескерткіштері» және «Орта ғасыр жазба ескерткіштері» деген екі тарауға бөлінген. Бұл бөлімнің бірінші тарауында орхон-енисей, талас жазуы ескерткіштері жайында мәліметтер берілген. Ал екінші тарауда орта ғасыр ескерткіштеріне жататын Караханид, Орта Азия түріктерінің тілінде және көне қыпшақ, Шағатай тілдерінде жазылған

ескерткіштер туралы айтылған. Автор бұл тарауда орта ғасырда жазылған ескерткіштерді жалпы атап, шетінен тізіп бергеннен гөрі, оны сол замандағы әрбір ғылыми-мәдени орталықтарға сәйкес белгілі бір территориялық аймақ көлемінде алып қарастырған, өйткені дәл сол аймақта үстемдік етіп отырған тайпалар тілінің ескерткіштер тіліне тигізген әсері де айқынырақ танылады деп есептеген.

«Көне қыпшақ тілінде жазылған ескерткіштердің тілі» атты тарауда ғалым негізінен «Кодекс Куманикус» тілінің ерекшеліктерін талдаған. Сондай-ақ автор кейбір грамматикалық категориялар мамлюк қыпшақтарының тілінде жазылған ескерткіштерімен салыстырылғандығын және армян колониясының тілінде жазылған нұсқалардан да мысалдар алынғандығын ескерткен.

Осы тараудың «морфология» тақырыпшасында алдымен сөз тұлғалары жайында сөз болған. Сөз тұлғаларынан – қыпшақ тілінің ескерткіштерінде біріккен сөз, қос сөз, күрделі сөздер өте сирек кездесетіндігін, ал қысқарған сөздердің мүлдем жоқ екендігін ескерткен. Ә.Құрышжанұлының көрсетуінше, ескерткіш тілінде біріккен сөздер үш түрлі жолмен жасалған: а) екі зат есімнің өзара қосылуы. Мысалы, *балавуз* (балауыз), яғни: бал (бал)-авуз(ауыз), *күлтебег* (бір байлам нәрсе, бір бау(, яғни: күлте(бума) – бағ(бау, байлайтын, байланған зат) т.б.

ә) сын есім мен зат есімнен: *ачыташ* (ашудас), яғни: ачы(ашы) – таш (тас); *алабоға* (алабұға), яғни: ала (ала) – боға(бұқа) т.б.

б) есімдік пен есім: *бүгүн*(бүгін) –бу(бұ) – күн(күн) [2,212]. Сөйтіп, ескерткіш тіліндегі біріккен сөздердің жасалу жолын да тілдік нақты мысалдармен дәйектеген.

Қыпшақ тілінде қоссөздердің екі түрі кездесетіндігіне тоқталып, оларды қайталама қос сөздер (күнде-күнде), еселеме қос сөздер (*ап-ақ* –аппақ, *көм-көк* – көкпенбек, *чөп-чөвре* – дөп-дөңгелек) деп бөліп көрсеткен.

Қыпшақ тілі ескерткіштеріндегі сөздерді ғалым сөз таптарына да топтастырған. Ескерткіш тілінде зат есімдер және олардың жалғауларын нақты мысалдар арқылы көрсеткен. Ғалымның пайымдауынша, «Кодекс Куманикус» жазбасында әулиелер мен пайғамбарлар аттары жиі кездесетін болса, половец документтерінде кәдімгі адамдардың аттары мол ұшырайды. Ал екеуінде бірдей кездесетін жалқы есімдер – христиан діні мен сол дінді тұтынушы адамдардың аттары[2,213].

Қыпшақ тілі ескерткіштеріндегі көптік жалғауы дыбыс үндестігіне бағынбайтындығын, сондықтан оның басқы дыбысы түбір сөздегі дыбыстың ыңғайына қарай(*ағач-лар* – ағаш-тар, *біз-лер* – біз-дер, *кім-лер* – кім-дер) түрленіп отыратындығына да назар аударған. Ал тәуелдік жалғауының да бірнеше фонетикалық варианттары болатындығын

және олардың жиі қолданылатын негізгі түрі мен оқта-текте ғана қолданылатын қосалқы түрі кездесетіндігін атап көрсеткен: *негізгілер* – I жақта –ым/-ім, -м, -ымыз, -іміз; II жақта –ың/-ің, -ң, -ыңыз // -іңіз, -ңыз, -ңіз, III жақта –ы//і, -сы//сі, *қосымша түрлері* – а) ерін үндестігіне қарай жасалған варианттары: I жақта –ум//үм, -муз//мүз, II жақта –уң//үң, -уруз//үрүз, III жақта –у//ү, -су//сү; ә) кейбір дауыссыз дыбыстардың әлдеқандай себеппен алмасып келуі арқылы жасалған варианттар: II жақта –ығ//іг, -ғ//г, -ың//ің, -үн//үн, -ығыз//ігіз, -ғыз//гіз, -уңуз//үңүз. Демек, мұнда негізгі варианттағы –ң дыбысы қосымша варианттағы –ғ, -г, -н дыбыстарымен алмасады: -ң//ғ, -ң//г, -ң//н. Сөйтіп, тәуелдік жалғауының ең көп варианты II жақта, ең аз варианты III жақтың көпше түрінде жұмсалатындығын мысалдармен дәлелдеген.

Ескерткіштер тіліндегі септік жалғауларының ерекшеліктеріне де назар аударып, әр септікке жеке тоқталған. Ғалымның көрсетуінше, ілік септігі жалғауы өзі жалғанатын түбір сөздің соңғы дыбысының әуеніне бағынбайды (*сөз-нің* –сөз-дің, *ат-ның* – ат-тың т.б.). Ескерткіш тіліндегі ілік септіктің төмендегідей мағыналарын да мысалдармен дәлелдеген:

а) зат иесін көрсетеді: *хатунларның дачы* (ханымдардың тәжі).

ә) қимыл-әрекеттің іс иесіне қатынасын білдіреді: *Аның сөзлемегені білік тур* (Оның сөйлемегені – білімділік).

б) бір нәрсе мен екінші нәрсенің арасындағы қарым-қатынасты білдіреді: *биенің қулуны* (биенің құлыны), *көкнің көркі* (көктің көркі).

в) сын есім шырайларының мағынасын береді: *ханың ханы* (ханның ханы).

Изафеттік құрылыс бұдан басқа да толып жатқан (мезгілдік, мекендік, кәсіптік т.б.) мағыналарға ие екендігін айта келіп, жинақтай келгенде, ілік септігі бір нәрсе мен екінші нәрсенің өзара байланысын, олардың қарым-қатынас жағдайын білдіру үшін қолданылады деген тұжырым жасайды. Ғалым көрсетіп отырған ескерткіштер тіліндегі ілік септіктің сөзге жалғанғандағы мағыналары қазір де тілімізде қолданылады, яғни «сөзге жалғанатын ілік септіктің қосымшасы я меншікті (иелікті), я басқа бір қилы қатынасты білдіреді»[3,64].

Профессор Ә.Құрышжанұлы ескерткіш тіліндегі барыс септігі жалғауы сөзге жалғанғанда іс пен әрекеттің бағыт-бағдарын көрсетумен қатар, қимыл-әрекеттің жүзеге асатын орнын: *Қара улусқа йайламен* (қара ұлысқа жайыламын), қимылдың объектісін: *Ағашқа бітідім* (ағашқа жаздым), сын есім шырайларының мағынасын: *Атаңа теңдеш туғуып турур* (атаңа теңдес туар), орындалар амалдың уақытын: *Меңүлүкге не түгенмез?* (мәңгілікке не таусылмайды?), іс-әрекеттің мақсатын: *Көргүзмеге саға келдім* (көрісуге саған келдім) білдіретіндігі жайлы мәлімет берілген.

Оқу құралында табыс септіктің қосымшалы түрімен қатар қосымшасыз формада келетіндігіне де ғалым көңіл бөлген. Ғалымның пайымдауынша, табыс септігі кейбір реттерде өз жалғауын ашық қабылдамай, тұлғаланбай тұрады. Ондай жағдайда, а) табыс септігінің өзі күрделі тіркес құрамында келеді: *Мен тіл білмен* (Мен тіл білмеймін); ә) үш жақтың жекеше тәуелдік формасында тұрады: *Менің бұйруқым кім етір?* (менің бұйрығымды кім орындайды?); б) грамматикалық белгісіздік категориясын көрсетеді: *Бізге теңрі беріп нормат, сәунч, егілік* (бізге теңрі берер құрмет, сүйініш, игілік). Ғалым көрсетіп отырған жайттар табыс септіктің қосымшасыз формасының жазба ескерткіштер тілінен бастап қолданылғанын, яғни оның көне замандардан келе жатқан құбылыс екендігін дәлелдейді. Бұдан қазіргі кезде жиі кездесетін септіктердің қосымшасыз формаларының тілде ерте басталған құбылыс екендігі анық байқалады.

Ғалым сондай-ақ қыпшақ тіліндегі жіктік жалғаулардың ерекшеліктеріне тоқтала келіп, 1-2-жақтың жіктік жалғаулары буын үндестігіне бағынбайтындығын, яғни түбірге тек бір ғана түрде-жіңішке түрінде (бастапқы түрінде) жалғанатынын көрсеткен: *йазуқлы-мен* (жазықтымын), *йазуқлы-сен* (жазықтысың) [2,222].

Ғалымның оқу құралында тағы бір көңіл бөлген мәселесі – зат есімнің жасалу жолдары. Бұл ретте ғалым мынадай

ескертпе жасайды: «...ертеде жазылып қалған материалдардың ішінен жаңа сөз жасаудың басқа жолдарын (мысалы, қос сөз, біріккен сөз) айқындау түбір мен қосымшаларды саралап ажыратып беруден әлдеқайда өнімсіз де қиын» [2,223]. Ал туынды зат есімдердің құрамындағы сөз тудырушы жұрнақтарды екі түрлі жолмен ажыратуға болатындығын былайша тұжырымдаған: «Қыпшақ тіліндегі жұрнақтарды біз екі түрлі жолмен- а) негізгі түбірді туынды түбірмен салыстыру; ә) туынды түбірдің негізгі элементін көрсететіндей сөз табылмаса, оны басқа түркі тілдерінен, әрине, ертеректе өмір сүрген ескі тілдерден іздеу жолымен анықтаймыз. Осындай, негізгі түбір емес туынды түбір болып келетін, бірақ негізгі түбірі өз алдына жеке тұрып қолданылмайтын туынды түбірді әдетте «өлі түбір» деп атайды. Мысалы, **-гү** жұрнағы жалғанған *үтүр* сөзі қыпшақ тілінің жазба нұсқаларында жоқ. Ертеректе жазылған ескерткіштерге қарап біз оның *үт* (тесік) деген есім сөзінен *үтүр* (тес, тесу) деген етістік жасалғанын білеміз. Сонда **-гү** етістікке жалғанып есім жасайтын және *үтүргү* (тескіш) деген зат атауын білдірген жұрнақ болып шығады». Ғалым айтып отырған екі түрлі жол жас зерттеушілер назарына алатын туынды сөздерді талдауда қажет өлшем-меже деуге болады.

Осылайша ғалым басқа сөз таптарына да жеке-жеке тоқталып, олардың көне қыпшақ тіліндегі қолданысын жан-жақты көрсеткен.

Ә.Құрышжанұлының өзі тәржімалаған Иүсуф Баласағұнидың «Болмаса бұл әлемде ғалым дана, Бітпес еді жерге түк те қасақана», - деген сөзі ғалымның дәл өзіне арналғандай. Өйткені парасатты ғалым, ұлағатты ұстаз Әбжан Құрышжанұлы қалдырған ғылыми мұралары ғибратты, қазір де, келешекте де өскелең жас ұрпақ үшін ескірмейтін, ғұмырлы еңбектер.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1 Сыздықова Р. Маңызды мағлұматы
мол // Қазақ әдебиеті. 1972. 14 апрель.

2 Айдаров Ғ., Құрышжанов Ә., Томанов М.
Көне түркі жазба ескерткіштерінің тілі.
«Мектеп», Алматы, 1971.

3 Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі.
Морфология. Алматы. 1974.

Analysis of Metaphoric Perceptions Stated By Prospective School Counselors Regarding Importance of Career Ethics For Counseling Profession

Okul Psikolojik Danışmanı Adaylarının Psikolojik Danışma Mesleki Etiğinin Önemine İlişkin Metaforik Algılarının İncelenmesi

Süleyman BALCI¹

Abstract

The development Individuals' cognitive structures may be shaped by means of metaphoric perceptions by restructuring, directing and controlling their thoughts about the formation and process of the happenings. Purpose of this study is to analyze metaphoric perceptions of candidate school counselors regarding importance of Career Ethics for counseling. Participants of this study are candidate school counselors who were attending last year at guidance and counseling department of an education faculty in 2017-2018 academic calendar. In order to determine the participants, purposeful sampling technique were used and metaphoric perceptions stated by candidate school counselors were analyzed qualitatively. In order to obtain qualitative data an open-ended question were asked to participants and their answers were taken in written form. Moreover, according to their written answers, its content were clustered into groups and themes. Subsequently, frequency value of each group and each theme were calculated. Eventually, themes about metaphoric perceptions of participants were interpreted by supporting discussions from literature. As result of the analysis of metaphoric perceptions stated by candidate school counselors, it is determined that importance of Career Ethics for Counseling have been explained with metaphors which have positive meanings.

Keywords: Metaphoric Perception, Candidate School Counselors, Career Ethics

Öz

Metaforik algılar, bireylerin oluşum süreci ve gerçekleştirmelerle ilgili düşüncelerini kontrol etmelerini, yönlendirmelerini ve tekrar yapılandırmalarını sağlayarak bilişsel yapıları biçimlendirmelerine yardım edebilirler. Bu çalışmanın amacı, aday psikolojik danışmanların Psikolojik Danışma Mesleki Etiğinin Önemine İlişkin metaforik algılarını analiz etmektir. Bu çalışma, 2017 -2018 öğretim yılında Psikolojik Danışma ve Rehberlik Bölümüne devam eden son sınıftaki öğrenciler ile yapılmıştır. Bu çalışmada uygulama yapılan bireyleri belirlemek üzere amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır ve toplanan veriler, nitel araştırma yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Bu yöntem ile ilgili olarak katılımcılara açık uçlu bir

¹ Kırıkkale University, E-mail: meb.suleyman@gmail.com

soru sorulmuş ve yanıtlar yazılı olarak alınmıştır. Daha sonra yazılı yanıtların analizi için yanıtların içeriği ile ilgili gruplar ve temalar oluşturulmuş ve her grubun ve temanın frekans değeri hesaplanmıştır. Son olarak, katılımcıların metaforik algıları ile ilgili temalar literatürdeki tartışmalarla desteklenerek yorumlanmıştır. Çalışmanın sonucu ile ilgili olarak aday psikolojik danışmanların mesleki etiğin psikolojik danışma alanına yönelik önemine ilişkin metaforik algılarının olumlu anlamlar içeren metaforlar ile açıklandığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Metaforik Algı, Aday Psikolojik Danışmanlar, Mesleki Etik

1.GİRİŞ

Counselors have significant roles for helping people find solutions for their concerns. Counselor's ethical moral reasoning and ethically appropriate course of action is necessary for building and maintaining counseling relationships with respect to people's welfare, social and emotional issues. Moreover, according to Neukrug, Lovell & Parker (1996) in order to become a professional counselor it is needed to follow a developmental process. Handelsman, Gottlieb & Knapp (2005) state that this developmental process needs to involve memorizing professional ethical standards and learning to integrate these professional ethical standards with personal values. In addition, career ethics of counseling profession help practicing counselors take actions related to ethical issues with higher responsibility to the counseling relationship and to the profession. Fort this reason, prospective counselors studying at the undergraduate level of counseling and guidance departments are prepared for practice by learning and using models to deconstruct cases and determine appropriate courses of action about

professional ethical standards regarding career ethics of counseling profession.

2. Career ethics in counseling profession

The basic functions of ethical principles of counseling profession are; to educate counselors about sound ethical standards; to provide a mechanism for professional accountability and to protect the public; to provide guidance that informs the practice of counseling provided by all professional counselors and prospective counselors; to serve as a catalyst for improving practice by addressing every situation counselors might encounter in their work. Therefore, it is crucial for all counselors to understand the intentions that underlie each ethical principle in order to practice with the highest ideals. This means that reading and reflecting on ethical the standards can help counselors to expand their awareness, clarify their personal and professional values, and subsequently inform their clients about their professional responsibilities. According to Ametrano (2014) ethical principles of counseling

profession focuses not only on how to avoid harming clients but on how counselors can best help clients. Professional values are an important aspect of the counseling profession. the 2014 ACA Code of Ethics determined several professional values. These values were mentioned as following:

1. enhancing human development throughout the life span;
2. honoring diversity and embracing a multicultural approach in support of the worth, dignity, potential, and uniqueness of people within their social and cultural contexts;
3. promoting social justice;
4. safeguarding the integrity of the counselor–client relationship; and
5. practicing in a competent and ethical manner.

Herlihy & Corey (2014) claim that professional values have significant basis for the ethical principles, for ethical behavior and ethical decision making. With contribution of professional values several moral principles have been identified as autonomy, nonmaleficence, beneficence, justice, fidelity and veracity (Remley & Herlihy, 2016). These moral principles are accepted as being essential to counseling practice (Herlihy & Corey 2014) . Explanation of these six moral principles are given as following:

1- Autonomy means promoting an individual's independence and self-determination. Under this principle,

counselors respect the freedom of clients to choose their own directions within their social and cultural framework, make their own choices, and control their own lives. Counselors have an ethical obligation to decrease client dependency and foster independent decision making and client empowerment. Ethical counselors refrain from imposing goals, avoid being judgmental, and are accepting of different values.

2-Nonmaleficence refers to do no harm, which includes avoiding actions that put clients at risk of being harmed. Counselors must take care that their actions do not risk hurting clients, even inadvertently.

3- Beneficence refers to working for the good of the individual and society and actively promoting the mental health and wellness of clients within their cultural context.

4-Justice contains treating all individuals equitably and fostering fairness and equality. Justice includes consideration of such factors as quality of services, allocation of time and resources, establishment of fees, and access to counseling services.

5- Fidelity involves that counselors make honest promises and honor their commitments to clients, students, and supervisees. This principle involves creating a trusting and therapeutic climate in which people can search for their own solutions and taking care to avoid deception or exploitation of clients.

6- Veracity includes that counselors are truthful in their professional actions and conduct with their clients, supervisees, and

colleagues. Counselors are aware that trust is the cornerstone of the counseling relationship and other professional relationships.

2. Use of metaphors in counseling profession

According to Lakoff and Johnson (2005), “a metaphor is to identify and experience one thing through another thing”. Metaphors, being one of the strongest conceptual tools, can be used to determine perceptions, thoughts and beliefs (Koç, 2014; Konaklı & Göğüş, 2013; Kumral, 2009; Leavy, McSorley & Botè, 2007; Ocak & Gündüz, 2006; Oğuz, 2009; Özdemir, 2012; Saban, Koçbeker & Saban, 2006). Metaphors help people connect the experiences and provide them to associate the feelings and perceptions that are related with those experiences. Neukrug & Milliken (2011) state that metaphor is an enriching learning source because it brings the different emotional, cognitive, perceptual and experiential parts together. Moreover, metaphors improve therapeutic alliance and collaboration by facilitating self-disclosure of a person in terms of therapeutic practice.

In daily life, metaphors may help people understand themselves, close relationships and remarkable events regarding their life. When the language and words are not sufficient, some people use metaphors for the transfer of inner thoughts and feelings to outside world. In addition, counselors may use metaphor by perceiving and reflecting inner

feelings of a client in order to help the client to facilitate better self understanding (Ametrano, 2016).

In the literature, there exists several studies regarding the participants’ beliefs, feelings, thoughts and perceptions based on the metaphors (Akbari, 2013; Sowder, Leavitt, Smith & Tanase, 2013). However, it is noteworthy that there is limited number of studies concerning metaphors produced by school counselors or prospective school counselor regarding career ethics of counseling profession (Camadan ve Kahveci 2013). Because of this reason, this study is expected to provide feedback to counselor educators in terms of the perception of career ethics of counseling profession and by this way, contribute to the implementation of the counselor education programs positively.

The present study contributes the importance of metaphor in counseling practices and counselor education. However, the limited number of studies about the use of metaphor in counselor education seem not sufficient for gaining better understanding of metaphor in counseling practice. This study which conceptually describes the metaphors used by prospective counselors regarding career ethics of counseling profession may contribute the qualitative studies about this topic in future by analyzing the metaphors used by prospective counselors regarding career ethics of counseling profession.

Purpose of this study is to analyze metaphoric perceptions of candidate school counselors regarding importance of career ethics for

counseling profession. In according to this purpose, following research questions will be answered:

1. What are the metaphors produced by candidate school counselors regarding the importance of Career Ethics for counseling profession?
2. In which categories can metaphors perceived by candidate school counselors regarding the importance of Career Ethics for counseling profession be categorized?

METHODOLOGY

Research Design

In this study, phenomenological design was used as a research design. This research technique is one of the qualitative research designs. Phenomenological design focus on phenomena which people are aware of, but do not have a comprehensive and detailed understanding. In phenomenological studies, it is generally aimed to unveil and interpret individual perceptions about a phenomenon (Yıldırım & Şimşek, 2011). In this study, metaphors perceived by candidate school counselors regarding the importance of Career Ethics for counseling profession were identified.

Participants

The study group involves 79 prospective school counselors, who have been studying at last year of Psychological Counseling and Guidance department at the education faculties of a university in Turkey. In forming the study group, the purposive sampling techniques was used.

Instrument

In order to collect necessary data, prospective school counselors were asked to describe the importance of Career Ethics for counseling profession with a metaphor by taking attention to the importance of Career Ethics for counseling profession with in the light of Career Ethics Course on counseling profession during the current semester at the department. For this purpose, the prospective school counselors were asked to complete the following sentence in written form: "Career Ethics is because".

The data collected from participants were analyzed by using content analysis approach. After the data which are not in the metaphor form or the metaphors which are not relevant with their reason ("because...") were eliminated from the analysis, the remaining ones were included into data. The metaphors were grouped and then themes were categorized according to meaningful similarities among them.

Data Analysis

To ensure the reliability, another researcher examined each theme and the metaphors with the quotations chosen. In addition, two more

experts in the field were asked to analyze the structure elicited to have an agreement on the themes for reliability. The reliability was calculated using the formula suggested by Miles and Huberman (1994) and the reliability value was found to be 92%.

RESULTS

After the content analysis of participants' written responses, totally 53 different metaphors regarding concept of career ethics, which were produced by 79 participants were accepted as suitable. Frequency values of metaphors produced by participants were determined as between 1 and 4. According to their frequency values, order of metaphors is as following:

Path finder 4 (5,7 %), illuminator torch 4 (5,7 %), guide 3 (4,3 %), path finding light 2 (% 2,8), path showing map 2 (% 2,8) , direction showing compass 2 (% 2,8)s, sun 2 (% 2,8).

The metaphors regarding the career ethics perceived by participants were categorized under three main themes.

These themes and metaphors related with each theme were produced as following:

- 1- Metaphors with meaning as showing destination direction (22 expressions, 32 %). This theme include following metaphors: Guide 3, path showing guide, path showing supporter, path shower 4, paths showing map 2, map, direction showing compass 2, path showing compass 2, direction showing

panel, path showing panel, path showing officier, channilizing path, enlightened path, navigator.

- 2- Metaphors with meaning as tool enabling to see destination direction (15 expressions, 21 %). This theme include following metaphors: Path showing light 2, light, light at the end of the tunnel, path illuminating light, illuminating torch 4, torch in the tunnel, candle illuminating its around, sun 2, life light, life illuminator.
- 3- Metaphors with meaning as tool providing knowledge (16 expressions, 22,4 %). This theme include following metaphors: Life water, encyclopaedia, mirror, friend, life saver, knowledge key, knowledge source, water, rainbow, parents, safety belt, sky, hope source, path showing process, basic need.
- 4- Expressions which are not suitable as metaphor: Helper for overcoming undecidedness, service, obligatory purpose, concept, triggering emotion center, preparatory, future deteminer, sub-part.

CONCLUSION

The present study aims to analyze the metaphors perceived by prospective school counselors regarding career ethics of counseling profession. Metaphors are seen as important tools in determining how individuals perceive and conceptualize the incidents and redefining the facts (Goldstein,

2005), setting forth the opinions related with the viewpoints (Sowder et al., 2013) and beliefs (Wan et al., 2011). The metaphors proposed by prospective school counselors may show clues to understand their thoughts, beliefs and attitudes and help guide them in practice (Akan et al., 2013).

Findings of this study showed that totally 53 various suitable metaphors regarding concept of career ethics were produced by 79 participants. By grouping the metaphors following themes were produced according to meaningful similarities among them:

1- Metaphors with meaning as showing destination direction: 22 expressions (32 %)

2- Metaphors with meaning as apparatus enabling to see destination direction: 15 expressions (21 %)

3- Metaphors with meaning as apparatus providing knowledge: 16 (22,4%)

Depending on the results obtained from the content analyses of the metaphors proposed by the prospective school counselors, the metaphors stated by the prospective school counselors mostly include path, illuminator torch, guide, path finding light, path showing map, direction showing compass, sun. In conclusion, it was found out in general that the prospective school counselors attribute positive meanings to importance of career ethics of counseling profession.

REFERENCES

- American Counseling Association [ACA] (2014) ACA Code of Ethics, the American Counseling Association.
- American School Counselor Association [ASCA], (2016) ASCA Ethical Standards for School Counselors, American School Counselor Association.
- Akan, D., Yalçın, S., & Yıldırım, İ. (2013). Teachers' mental/metaphorical perceptions to education inspector. *Mevlana International Journal of Education*, 3(1), 58-67.
- Akbari, M. (2013). Metaphors about EFL teachers' roles: A case of Iranian non-english major students. *IJ-ELTS: International Journal of English Language & Translation Studies*, 1(2), 100-112.
- Ametrano, I.M. (2014). Teaching ethical decision making: Helping students reconcile personal and professional values. *Journal of Counseling & Development*, 92, 154-162.
- Bernard, G. (2016). How to rethink psychology: new metaphors for understanding people and their behavior. Taylor & Francis Group, New York.
- Camadan F.; Kahveci G. (2013). Okul Yöneticilerinin ve Öğretmenlerin Rehber Öğretmene (Psikolojik Danışman) İlişkin Algılarının İncelenmesi. *Educational Sciences: Theory Pract.* 13(3):1371-1392.

- Cerit, Y. (2008). Öğretmen kavramı ile ilgili metaforlara ilişkin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin görüşleri. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(4), 693-712.
- Goldstein, L. S. (2005). Becoming a teacher and a hero's journey: Using metaphor in preservice teacher education. *Teacher Education Quarterly*, 32(1), 7-25.
- Handelsman, M. M., Gottlieb, M. C., & Knapp, S. (2005). Training ethical psychologists: An acculturation model. *Professional Psychology: Research and Practice*, 36, 59-65.
- Herlihy, B., & Corey, G. (2014). ACA ethical standards casebook (7th ed.). Alexandria, VA: American Counseling Association.
- Koç, E. S. (2014). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretmen ve öğretmenlik mesleği kavramlarına ilişkin metaforik algıları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1).
- Konaklı, T., & Göğüş, N. (2013). Öğretmen adaylarının eğitim fakültesine ilişkin metaforik algıları: Kocaeli üniversitesi eğitim fakültesi örneği. *International Journal of Human Sciences*, 10(2), 67-93.
- Kumral, O. (2009). Öğretmen adaylarının öğretim elemanlarının davranışlarına yönelik algıları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(25), 92-102.
- Lakoff, G.; Johnson, M. (2005). Metaforlar, Hayat Anlam Ve Dil (Çev: G. Yavuz Demir), Ankara: Paradigma Yayıncılık.
- Leavy, A. M., McSorley, F. A., & Botè, L.A. (2007). An examination of what metaphor construction reveals about the evolution of preservice teachers' beliefs about teaching and learning. *Teaching and Teacher Education*, 23, 1217-1233.
- Levitt, D.H.; Farry, T. J. and Mazzarella J. R. (2015) Counselor Ethical Reasoning: Decision-Making Practice Versus Theory. *Counseling and Values*, 60:84-99.
- Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). Qualitative data analysis: An expanded source book. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Neukrug, E. S., Lovell C., & Parker, R. J. (1996). Employing ethical codes and decision-making models: A developmental process. *Counseling and Values*, 40, 98-106.
- Neukrug, E. S., & Milliken, T. (2011). Counselors' perceptions of ethical behaviors. *Journal of Counseling & Development*, 89, 206-216. doi:10.1002/j.1556-6678.2011.tb00079.x
- Ocak, G., & Gündüz, M. (2006). Eğitim fakültesini yeni kazanan öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğine giriş dersini almadan önce ve aldıktan sonra öğretmenlik mesleği hakkındaki metaforlarının karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8, 293-311.
- Oğuz, A. (2009). Öğretmen adaylarına göre ortaöğretim öğretmenlerini temsil eden metaforlar. *Milli Eğitim*, 38(182), 36-57.

- Özdemir, S. M. (2012). Eğitim programı kavramına ilişkin öğretmen adaylarının metaforik algıları. *Kuramsal Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(3), 369-393.
- Remley, T. P., & Herlihy, B. (2016). Ethical, legal, and professional issues in counseling (5th ed.). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
- Saban, A. (2004). Prospective classroom teachers' metaphorical images of selves and comparing them to those they have of their elementary and cooperating teachers. *International Journal of Educational Development*, 24, 617-635.
- Saban, A. (2009). Öğretmen Adaylarının Öğrenci Kavramına İlişkin Sahip Oldukları Zihinsel İmgeler. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 281-326
- Saban, A., Koçbeker, B. N. ve Saban, A. (2006). An investigation of the concept of teacher among prospective teachers through metaphor analysis. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 6 (2), 509-522.
- Sowder, M., Leavitt, T., Smith, T. B., & Tanase, M. (2013). When magic becomes art: Educating teachers. *Studying Teacher Education*, 9(3), 298-310.
- Wan, W., Low, G. D., & Li, M. (2011). From students' and teachers' perspectives: Metaphor analysis of beliefs about EFL teachers' roles. *System*, 39, 403-415.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. (6.Baskı - Güncelleştirilmiş Geliştirilmiş 5. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Considerations on the ‘Scandal’ Series in a Massified Society with Continuously Increasing Joyful Robots

Rıza SAM*

Abstract

The code systems of the culture industry in general prominently manifest themselves in societies where managing robots is considered to be easier than managing humans. Thinking, questioning and pursuing meaning are not considered necessary in such a social structure where everything is based on entertainment, show and consumption. In such a structure, humans virtually appear before us as conditioned receivers focused on commands. And conditioned reflexes of humans are based on them being turned into commodities, just like commodity products produced on an assembly line system. Managing, controlling and surveilling humans in a command-focused manner, just like a robot, thus becomes easier. Charlie Chaplin’s “Modern Times” depicts the best example of this. In this example humans are no more than numbers in the number system. In other words, humans do not have a unique and special number where they can display their abilities and skills on their own.

In this context, in a place where everything is reduced to show and image, reality itself becomes an image or a show. Baudrillard refers to this issue as the “perfect murder” of reality and meaning. In this study, Baudrillard’s perspective is discussed in comparison with the “Scandal” series and an attempt is made to form an analogy. The main theme of the Scandal series is changing the results of an election in electronic medium by conducting a fraud to the benefit of a political party. Considering the thought of classical economists that “bad money drives out good money”, the fraud shows that proxy administrations or administrations can also come to power when the balance of power changes or when there are suspicious leaks into the state system. At this point it can be said that the Scandal series is a critique of a society and the system thereof, where the habitants are robotized and are driven as focused on commands under a feeling of being adrift. The study discusses and evaluates, in a reflexive sense, the criticisms that stand out in the Scandal series as a whole, through both fiction and their reflections on actual political life.

*Assoc. Prof. Dr., Uludağ University, Faculty of Arts and Science, Department of Sociology, E-mail:
nrsam1635@uludag.edu.tr

MATERIAL AND METHOD

The study is conducted in the context of the data of theoretical and applied science tradition as a whole. In the theoretical aspect a detailed survey was performed regarding the mentioned subject and the data of qualitative methodology was utilized. In the applied section, based on document analysis technique and by preferring convenience sampling, attempt was made to analyze the discourses included in the episodes of the Scandal series regarding “politics, sex, power and scandals on electronic electoral fraud” broadcasted over three separate periods. In this respect the study is a pattern study.

1. Conceptual Framework

In social structures based on competition and success, where it is considered that “ends justify means” in the Machiavellian sense, fraud, bribery, favoritism, misuse of power, seizing the rights of others, accepting these as a loot or getting involved in scandals are observed frequently even if not approved. Scandals of varying degrees and types are being unfolded today as alternative communication channels other than mainstream channels stepped in. However, in addition to scandals that are disclosed, there are also ones that are not disclosed or subject to bargaining. This is because those that hold the power are able to generate information which allows them to hide their own scandals. In such case, things outside the consent of the society in general, which are not approved and

not disclosed, are not accepted as a scandal. In fact, in a society where everything is reduced to show, where entertainment is preferred rather than meaning and thought, in short, where the habitants are turned into joyful robots focused on commands, it is also possible that scandals are never disclosed.

A scandal in the general sense refers to a process or incident that starts with the announcement of a real or evident event or alleged breach, to a misguided audience, which therefore continues and varies as long as there is a meaningful and ongoing benefit in this announcement (Adut, 2008: 11). In this varying process, in order to be qualified as a scandal, a thing must primarily be known by others, be put forward publicly as a response and express events, incidents or conditions that include sufficiently serious breaches of certain types. Thus, in the formation or existence of a scandal, actions or incidents that take place in the sphere of social life;

- a. Must include the overcoming of certain values, norms or moral codes.
- b. It should usually be characterized with the drama of hiding and disclosing.
- c. It should be disapproved by the participants and the discomfort of the breach should be expressed.
- d. It should not only be disapproved before the public but should also be condemned.
- e. It should damage the reputation of the relevant individuals or be oriented towards endangering their reputation (Thompson, 2000: 13–14).

In the light of these expressions a scandal can be defined as the “disruptive publicity of transgression” (Adut, 2004: 533). Such a definition is based on the “interruption or suspension of experiences” (Adut, 2008: 34). In recent years particular kinds of scandals are encountered, especially those regarding misuse of power and those aimed for electoral frauds. In fact, sex scandals that involves political actors should be added to such scandals.

Alternative communication channels in addition to free press undoubtedly plays a significant role in the publicizing, disclosure and condemnation of scandal activities conducted in secrecy in the public sphere. The significance of continuously bringing up scandals can also be said to be related to them being regarded as a reliability test for confidence politics. Very difficult questions, problems and situation creating problems are continuously growing particularly in the struggle of actors representing political parties against their opponents, thus, the unfolding of scandals in this process creates a cumulative impact and this impact is included in the election cycle. In other words, political parties and candidate leaders re-use the failures of their opponents in previous reliability tests to both construct their election campaign and to gain reputation to their advantage in order to disgrace and discredit them (Thompson, 2005: 43–47).

Therefore, instruments such as video cameras, sound scanners and miniature cassette recorders etc. have become a part of the

technological arms of scandal politics. Such technological instruments offer material evidence or ammunition that allows stating scandals, which actors in scandal politics can utilize to their own benefit (Tumber & Waisbord, 2004: 1148). Preventing electoral fraud or wide mass forgery can be said to be possible if such instruments are used effectively and in accordance with social benefit. Thus, it could be possible to construct a suitable basis where “electors can increase their interest in politics and set forth their mass interest before, during and after the elections” (Fogarty, 2013: 420). However, there is always the probability that such instruments can be used for unintended purposes in inappropriate or incompetent hands. In such case, electoral security gets endangered and thus, public conscience gets damaged, a public opinion and public benefit in the real sense recedes and it becomes inevitable to face a problem of legitimate representation.

Scandals regarding electoral frauds in general take fully-equipped forms for shaping electoral results and secret efforts. These secret efforts include activities concerning the weakening political stability, violating the procedure, method and technique of the electoral law, use of violence to oppress electors and survey monitors, increasing social inequalities, shaping institutions and determining the voting strategies of other political parties (Lehoucq, 2003: 251–252). Therefore, it can be said that the more that such a fraudulent activity is performed as a mass and becomes widespread, the more that

the ability of electors to vote for their own preferences gets restricted (Callen & Long, 2015: 380). And this signifies a power scandal in itself.

A power scandal includes the misuse of power by the political power. It is particularly based on allegations that actions or activities have been conducted that violate the rules, laws or settled procedures arranging the implementation of the political power. Power scandals constitute the “purest” form of political scandal where rules or agreements which lie at the heart of a political scandal are the rules and agreements that govern the form of power which is the constituent of the political sphere. The most significant feature of power scandals is manifested by them including the unfolding of secret power forms and actual or alleged power violation hidden under public environments where power is to be displayed, and public and accepted procedures where these are used. However, the remarkable point here is that power scandals will continue to make themselves invisible unless the newly developed form of invisible power are merged with the rise of the media (Thompson, 2000: 196–198).

In such case, the capacity to create effective political scandals depend on certain conditions. First, the public should be able to access evidences that can accuse the informers. Second, no obstacle should be encountered to announce these evidences on various channels. Third, once the first two conditions are met, announcing the unapproved retaliations of the high and

powerful one to the public should not be given up. Fourth, there should be no indifference against allegations not affirmed in the public opinion and there should be no reluctance to punish the criminal (Adut, 2004: 545–546). Once these necessary and sufficient conditions are fulfilled, invisible scandals of varying degrees and types may emerge into visibility.

Today, political and administrative scandal type is observed to have the highest rate among scandal news reflected onto the media. In the study entitled “Scandal on the Internet” by Duman and Güler, it was found that the “political and administrative scandal type” had the highest score with 71.8% according to findings obtained over news contents associated with each other (Duman & Güler, 2017: 278). This scandal type is found to reach a different aspect depending on the elections being held electronically in certain countries. In other words, electronic moves aiming to prevent electoral frauds or forgery do not fully eliminate new frauds and interventions and in fact makes frauds much more sophisticated. This issue is first discussed as specific to the “Scandal Series” and is then opened for discussion based on concrete examples in countries that prefer electronic elections.

2. Prominent Characters of the “Scandal” Series

Olivia Pope: In the series she is the founder of a company that provides media consultancy services and she resolves and manages her

customers' crises or problems and tries to prevent the disclosure of their secrets and she is portrayed as a practical person, or a "fixer". Some of her customers include the Republican candidate Fitzgerald Grant, Senators Schumann and Edison Davis, Court Judge Verna Thornton, company boss Harold Pierce and Hollis Doyle, who conducts lobbying and dirty works for an energy company. Olivia Pope is accompanied in her business team by Abby, Huck, Finch, Harrison and Perkins, each specialized in their own field.

Fitzgerald Grant: He is a figure who was behind his opponent Sally Langston in the presidential race and suddenly gets ahead with the help of Olivia Pope. He is also in a romantic relation with Olivia in this process.

Cyrus Beene: He works with president Fitzgerald Grant, gives him advice and manages his election campaign and public relations.

Senator Schumann: He is the house majority leader but is involved in a sex scandal. He was thus forced to resign. He is a customer of Olivia.

Senator Edison Davis: He is a claimant for the majority leadership position to be left by Senator Schumann. He seeks the opportunities for this, contacts key persons, acts with Olivia and continues a romantic relation with her.

David Rosen: He is the state prosecutor who provided documents to journalist James both about Hollis Doyle and about the electoral fraud.

Journalist James: He is a journalist who investigates how the persons mentioned in the documents handed to him by the state prosecutor conducted collusive tendering and how the electoral fraud was performed, and who is thus trying to find a clear evidence for this. He is also a figure who is requested by Cyrus Beene to not write critical articles about Hollis Doyle.

Hollis Doyle: He is a figure who does secret things behind closed doors and conducts lobbying activities. In the series he seems to be supporting Missouri Senator Hawley and creates a perception with Cyrus Beene and Olivia to make President Grant have such an inclination. Edison Davis is thus prevented from falling out of grace. A very suitable basis is thereby created to ensure that Edison Davis becomes the majority leader for a different political party against the Republicans. Hollis Doyle pushes or crosses all the limits for this purpose and is thus presented to us as a character who does not hesitate to use any dirty card in his hand.

3. Prominent Scandals of the "Scandal" Series

Two kinds of scandals are presented in the Scandal series in terms of their distinctive features: sex and politics. Both kinds of scandals are instrumentalized in the series to seize and utilize political power in the political arena. Approaching the matter from

a Machiavellian perspective, it is accepted that “ends justify means” to reach and utilize power without being accountable. For this purpose, the themes and discourses that most stand out in the “Scandal” series are approached as specific to an expression for sex, power and political scandals

3.1. Sex Scandal as an Instrumentalized Card to Prevent A Government in Power from Being Capable in the Political Arena

Although a sex scandal is presented in the Scandal series, an impression is created on how such a scandal is effectively utilized in the hands of various political forces or formations to reach power. For example, in the series the majority leader Senator Schumann gets shaken as he is involved in a sex scandal with the daughter of his wife’s closest friend. And this means a very significant political crisis. Naturally, in such a case “an expert or a fixer” needs to step in to overcome the crisis with minimum loss. Olivia Pope is the perfect person for this job and Senator Schumann is Olivia’s customer.

Olivia Pope prepares a resignation letter for her customer, who is involved in a sex scandal, to be read before the press. She also advises Senator Schumann that no one in his political party supports him and thus, if he resigns as the majority leader and apologizes he may be able to continue as a senator. She even goes further and states that the senator has to decide to resign for his family,

employees and friends. All these have to be revealed before the cameras. Therefore, if Senator Schumann, who was involved in a sex scandal, can explain how sad and embarrassed he is before the cameras and thus, show how much effort he is making to regain the respect and confidence of everyone, he would be able to continue being a senator from where he left off even if he loses majority leadership.

President Fitzgerald Grant watches this sex scandal on television just as the whole public and thus follows Olivia Pope’s arrangements as a “fixer” through various power relations and balances. The incident is a sex scandal based on the part that is reflected to the press and the public opinion, however this scandal is one that was instrumentalized to gain power. This is because Olivia Pope wants the Black Senator Edison Davis, with whom she has a romantic relation and who is in a different political lane, to support Senator Schumann’s resignation as the majority leader. However, Senator Edison Davis thinks that Senator Schumann, who resigned from majority leadership should also resign from being a senator. Hence, when the cameras and microphones are directed at him, he responds a question by saying, “I would have resigned from both majority leadership and from being a senator”. This expression was justified by saying “There are one hundred senators representing 314 million American citizens and we would not be asking much to request from these one hundred persons to not abuse youngsters who come here to learn how we pass laws”. In short, Edison Davis draws everyone’s attention as he expresses before

the cameras that law-makers should not be violate the laws. This political move is actually a success of Senator Edison who started a war against Senator Schumann and is trying to become majority leader by playing his cards correctly. However, the style of achieving success is troubled. This is because he is both dishonest and considers that means justify ends on the rod to power. This is understood in one of his conversations with Olivia Pope: “Honesty is not a strategy, however saying that honesty is not a strategy is a strategy”. In short, Edison Davis, who is presented as a character representing honesty is a very unreliable character.

Hence, this is revealed in the upcoming stages of the series. This is because he collaborates with dirty alliances. For example, he wants to become majority leader but the votes to bring him leadership are insufficient. He is in close contact with Missouri Senator Hawley for this. This support is actually deceptive. This is because such a perception is created to make the grounds to have President Fitzgerald Grant support Senator Hawley. In a sense, the President is prevented from supporting Edison Davis to ensure that he is branded as a Republican. Otherwise, it is possible that Edison Davis would not get support from his own party and his political career would thus end.

Unfortunately, President Grant was misled by his political advisor and public relations executive Cyrus Beene. However, this misleading was not performed only by Cyrus Beene. Those who were leading him were

Hollis Doyle together with Olivia. This is because Cyrus Beene informed the President that Senator Hawley was supported by Hollis Doyle. Then President Grant made the statement “I am looking forward to working with Hawley”. However, Hawley’s strings are in the hands of Hollis Doyle as a card. In such case, votes given to Senator Hawley would actually go to Senator Edison Davis as Hollis Doyle uses his dirty cards.

The remarkable point here is that the decision to be given by President Grant was planned in every detail in advance. For example, although President Grant withdraws the team he assigned to follow Olivia Pope, with whom he previously had a romantic relation, private photos showing that Olivia and Edison Davis were together were put before him and he was forced to vote for Senator Hawley. As a result, the mentioned series shows how a simple sex scandal can be turned into a power scandal and how it can be instrumentalized to disable powers.

3.2. Electronic Electoral Fraud as an Attempt to Disregard Opponents, Electors, the Public Opinion and the Legitimate

The other important issue in the Scandal series is related to “electronic electoral fraud”. This type of scandal is revealed when state prosecutor David Rosen gives certain documents to journalist James. The documents include information such as how Hollis Doyle wants to pass an energy pipeline

through the center of the United States but does this with people who do not want the pipeline in their backyard, how, despite being unable to convince environmentalists, he performs this through collusive tendering and voting, how manipulation is conducted through electronic voting machines in all the states and the list of districts using “Cytron voting machines”. At first journalist James does not take the documents handed to him seriously. However, this attitude of journalist James changes due to a speech given by the Republican President of USA Fitzgerald Grant at a party given in his house in honor of his birthday. According to President Grant “the secret of politics is to never listen to surveys”. The President states that he was behind his opponent Sally Langston in the presidential candidate race to head the Republican Party. At least the results of exit polls were in this direction. Meanwhile, Cyrus Beene and Olivia Pope play an active role together in executing President Grant’s election campaigns and resolving potential problems. President Grant states that he was able to win the election despite being behind his opponent because he had very good assistants. The election results were determined by three small districts in Ohio, especially “Defiance”. This is because an outcome emerged in these districts that was contrary to the exit polls and President Grant thus won the election race. Journalist James then starts to re-examine the documents handed to him by the state prosecutor David Rosen.

For this purpose, journalist James writes an article entitled “Ensuring the reliability of national elections”. And he interviews two researchers investigating and writing a thesis on “electronic voting machines” in order to set a scientific basis for his article. According to the main thesis of researchers interviewed by journalist James, “electronic voting machines” are very suitable for manipulation. According to the researchers, in order to prove that voting machines were manipulated in a certain manner in the elections, first the number of machines used, and their districts should be determined. After these are determined the memory cards of the machines should be reached. This is because the software is essentially located on the memory card. In this context, according to the main thesis of the researchers, “Being able to do whatever you want depends on knowing how to program the things you want to do at a certain place. This in fact includes being able to change things, including votes as you want when necessary”. The researchers explain this to journalist James through an example. For example, an elector who votes for Reston & Howard from the Democrat Party would not understand that her or his vote was stolen. Because the slip result is given as normal. However, the real result is in the final tally sent to the electoral board and which is never seen by the electors. And the actual results can only be seen there. To prove this, in other words to reach clear evidence “The machine manipulating the results should be found and its memory card should be retrieved”. Clear

evidence can be reached when this is achieved.

In order to prove that an electoral fraud was conducted in the elections through electronic machines, journalist James first comes to Defiance and finds that 150 machines were used here. The machines are kept in a warehouse. He compares the serial numbers in his list with the serial numbers in the warehouse. He reaches 149 machines, but none have the memory card. Journalist James therefore cannot obtain a clear evidence. The missing 150th machine was given to a high school as commemoration. And when journalist James finds the last machine and reaches its memory, he begins to test the claims of the researchers. Journalist James votes for Reston & Howard from the Democrat Party 5 times and observes that Reston & Howard is written on all the five slips he receives. However, in the final tally sent to the electoral board and which is never seen by the electors, it is written that Fitzgerald Grant from the Republican Party received three votes, although no vote was given to him, and that Reston & Howard from the Democrat Party received two votes. And this is a clear evidence that there was a fraud in the elections.

Such an example can be approached as specific to the plot of the producer or the screenwriter and it can be claimed that the allegations set forth in the series have no correspondence and validity in real life. However, such a situation is encountered in real life when examining the electronic

elections held for example in India, Brazil and most recently in Iraq on May 12, 2018. Such that a “manual count” decision was taken due to the objections raised against the results of electronic elections held in Iraq. However, after a while news were on the headlines of printed and visual press that a fire broke out at the warehouse holding the ballot boxes and the results on June 10, 2018. In the case of electoral frauds this shows how “numbers do not lie but how it is possible to lie with numbers”.

Apart from this, whether it is real or fiction, considering the given messages, regardless of the type a scandal can never be revealed in a society that is massified, soothed through entertainment, acts as focused on commands and which cannot develop or is prevented from developing alternative communication channels. Hence, in the Scandal series Cyrus Beene requests journalist James to not write critical articles about Hollis Doyle, who is the actor of all kinds of dirty alliances. In fact, he also warns that his journalism career will end if he continues to write articles. Journalist James is thus forced to conduct his works and investigation secretly. In short, it would not have been possible to reveal all this if journalist James had not acted as an “iconoclastic” journalist.

4. DISCUSSION

Moscovici states that “the majority mostly prefers to be mistaken jointly rather than be correct alone”. This expression states that

those subject to hidden mobbing by a certain power or those acting with a will for power, may put on masks and show themselves as different from what they really are in order to get accepted at a social representation level, even for a cause in which they have no faith. And this means that we can encounter different fake faces and frauds within the routine of daily life. But our face, as also stated by Goffman, expresses an embarrassment norm and thus, qualifies a self-image described with accepted social qualifications. Therefore, people trying to save their faces actually means that they are aiming to save a situation which is ultimately unapproved (Goffman, 2017: 15–49).

However, it is also a fact that face is not required in a massified Society with continuously increasing joyful robots. The reason for this is that meaning in a public society is being replaced by a massified society where culture is industrialized, and show is performed in a magnificent manner. According to such a social structure, communication channels that shape consciousness and aim to present a different perspective start to “shrink, become online, get swarmed with entertaining screams of ideas and be customized according to the tastes of individual consumers” (Ryfe, 2012: 177). And after a while this turns into another scandal where the news media fails to fulfill its responsibilities to a great extent, is restricted and encounters problems regarding accountability due to the pressures. In other words, channels that ought to play an active role in the disclosure of the scandal, on the

contrary virtually conceal it by redefining it (Pierre & Ekström & Johansson, 2013: 960–962).

Then, as long as communication channels and devices, essential information, innovation monopoly and supervision are in the hands of oligarchic structures, in reference to Baudrillard it is inevitable to encounter ‘perfect murders’ where “clues can never be found, the mystery can never be solved, and the truth disappears forever” (Baudrillard, 2012: 13–14). This is because such a structure is starting to turn into a machine and operates or is operated mechanically. It should not be forgotten that machines are, as expressed also by Postman, “are a channel were only works are managed”. They have no other value or influence by themselves (Postman, 2009: 111). In other words, machines regard anything placed before them as information.

In this context, the more that machines are needed rather than humans to functionally manage the works conducted in a society, it means that the more reference is made to images rather than meaning. According to Sartori, this is caused by erasing of concepts in places where images are generated. Because rather than spreading it, it consumes the foundations of knowing (Sartori, 2006: 35–38). And this, facilitates the job of administrations claiming that ends justify means without ever being questioned and those seeking to rule. Considering this issue, it can be asserted that the “Scandal” series conveys a serious warning and criticism regarding the future of democracy.

These machines should be used not to conceal scandals but to reveal them and to ensure political confidence. For example, Debnath and friends have conducted a broad-scoped study for this purpose, focused on India. The study mentions that as of the 1990s the Electoral Commission of India (ECI) took electoral fraud into consideration and started to implement electronic voting machines (EVMs) to simplify the election procedure. Debnath and friends first state that it is very difficult to identify electoral fraud. In their study they compare paper voting system and electronic voting system. According to researches, it was documented that under the paper voting system in many constituencies of India, ballot cabins were seized, and ballot boxes were filled with fake ballots and this resulted in an extraordinarily high elector participation. In contrast, it is pointed out that elector participation and rejected votes were reduced significantly with the use of EVMs in the Indian Parliamentary elections. However, even if the election was held in electronic environment researchers cannot assert that electoral fraud is fully prevent (Debnath & Kapoor & Ravi, 2017: 28–29).

Then, there is no reason in performing elections or voting either on paper or electronic machines as long as conspiracies continue, like those in the “Washington: Behind Closed Doors”, which is a popular series that dealt with “secret” events and issues in the White House before and after 1980. In this sense, transparency and accountability mechanisms and alternative information sources should be operated be

effectively in order to ensure that elections can be held in a fair, legitimate, ethical and secure manner. Otherwise, the situation referred by classical economists as “bad money drives out good money” can occur. Based on this perspective, it can be said that even an undeserving administration accepted as illegitimate can come to power. In order to prevent such a situation there should be an organized social structure, alternative communication channels and conscious activists and thus, free action should be taken rather than being unconstrained in accessing information.

These important issues are given in the Scandal series by the state prosecutor David Rosen and particularly by journalist James. Both characters are depicted with their kind of “hacker or iconoclastic” characteristics. In other words, if the mentioned characters had ignored “social matters as a field of discovery and problem-solving” (Usher, 2016: 88–89), then neither the scandals would have been revealed nor the public would have gained any information. In this sense, in the “Scandal” series the journalist James is approached not merely as a journalist but also as a specific symbolic character that contributes to continuing the hopes for the future of democracy as a conscious activist. In short, the presence of journalist James is regarded as a necessity for the future of democracy. This is because he proved that the elections were not held “freely and fairly”.

5. CONCLUSION

Although “free and fair elections” are one of the indispensable requirements of democracy, in places where Machiavellian policies are implemented, in other words where it is considered that “ends justify means”, social, general and public benefit is not much considered. In such case, it can be asserted that the struggle for democracy is given between those who are actually like themselves and those who are “more equal”. As a result of this struggle a small minority rules a large majority. The problem emerges when those in power take measures against those seeking to achieve or share that power. Those who come to political power take measures or create mechanisms to ensure that they keep the power and on the other hand, those outside the political power do the same to come to power.

In this sense, the Sandal series depicts how those seeking to rule the state use the instruments or devices that would bring them to power. Traces of this issue are also encountered in the George Orwell’s novel “1984”. However, the series also emphasizes how the same instruments or devices should be used for fair and free elections and how essential they are regarding political confidence and reliability. This issue is particularly explained through the “iconoclastic” journalist James figure for free press. In other words, taking into consideration the discourses of W. Mills, it is emphasized that “the dominant mode of communication is the determinant of whether a society is a public or a mass society”. In such case, it is vital that the dominant mode of

communication ensures the emergence of singular or pluralistic structures. Accordingly, in societies with dominant singular structures, which do not seek for meaning and which have made a habit of a life based on entertainment, as deliberation itself is deemed to be unnecessary, it is inevitable to face the “perfect murder of reality” in a Baudrillardian discourse. The truth itself can be said to be the biggest secret in such a society. Considering the messages given in the Scandal series, in this sense it can be asserted to be an attempt to disclose oligarchic structures using the control of essential information only for their own power, and to disclose secrets hidden by such structures. In this respect, although it is a criticism raised against uniformity, the series can also be said to be making a call for publicness, public benefit, public conscience and building political confidence and reliability.

BIBLIOGRAPHY

- Adut, Ari (2004), “Scandal as Norm entrepreneurship strategy: Corruption and the French Investigating Magistrates”, *Theory and Society* Vol: 33, pp. 529–578.
- Adut, Ari (2008), *On Scandal: Moral Disturbances in Society, Politics, and Art*, Cambridge: University Press.
- Baudrillard, Jean (2012), *Kusursuz Cinayet*, (Çev. Necmettin Sevil), 3. Basım, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Callen, M. & Long, J. D. (2015). Institutional Corruption and Election Fraud: Evidence from a Field Experiment in Afghanistan, *American Economic Review*, Vol: 105 (1), pp. 354–81.
- Debnath, Sisir & Kapoor, Mudit & Ravi, Shamika (2017), “The Impact of Electronic Voting Machines on Electoral Frauds, Democracy, and Development”, https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/10/evm_04072016.pdf. (22.06.2018)
- Duman, Betül & Güler, Zuhale (2017), “Scandal on the Internet”, (Eds. Oya Gözel Durmaz, Abidin Çevik, Günay Gönüllü), *Current Debates in History & Politics*, Vol: 6, pp. 261–283.
- Fogarty, Brian J. (2013), “Scandals, News Coverage, and the 2006 Congressional Elections”, *Political Communication*, Vol: 30 (3), pp. 419–433.
- Goffman, Erving (2017), *Etkileşim Ritüelleri: Yüz Yüze Davranış Üzerine Denemeler*, (Çev. Âdem Bölükbaşı), Ankara: Heretik Yayınları.
- Kaplan, Corey (Production Designer) & Rhimes, Shonda (Creator) (2012), *Scandal*, (Series), USA: ABC Studios.
- Lehoucq, Fabrice (2003), “Electoral Fraud: Causes, Types, and Consequences”, *Annual Review of Political Science*, Vol: 6 (1), pp. 233–256.
- Moscovici, Serge (2000), *The Phenomenon of Social Representations*. In S. Moscovici and G. Duveen (Eds), *Social Representations – Explorations in Social Psychology*: Polity Press. Retrieved.
- Pierre, M. D. & Ekström, M. & Johansson, B. (2013), “Policy Failure or Moral Scandal? Political Accountability, Journalism and New Public Management”, *Media, Culture & Society*, Vol: 35(8), pp. 960–976.
- Postman, Neil (2009), *Teknopoli: Yeni Dünya Düzeni*, (Çev. M. Emre Yılmaz), 2. Baskı, İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Ryfe, David M. (2012), *Can Journalism Survive? An Inside Look at American Newsrooms*, UK: Polity Press.
- Sartori, Giovanni (2006), *Görmenin İktidarı: Homo Videns-Gören İnsan*, (Çev. Gül Batuş & Bahar Ulukan), 2. Baskı, İstanbul: Karakutu Yayınları.

Thompson, John B. (2000), *Political Scandal: Power and Visibility in the Media Age*, Cambridge: Polity Press.

Thompson, John B. (2005), "The New Visibility", *Theory, Culture & Society*, Vol. 22(6), pp. 31–51.

Tumber, Howard & Waisbord, Silvio R. (2004), "Political Scandals and Media Across Democracies, Volume II", *American Behavioral Scientist*, Vol. 47(9), pp. 1143–1152.

Usher, Nikki (2016), *Interactive Journalism: Hackers, Data, and Code*, Urbana: University of Illinois Press.

Şeyh Senusi'nin Milli Mücadele Dönemi'nde Anadolu'daki Güzergâhı ve Kronolojisi¹

Sheikh Senusi's Route and Chronology in Anatolia during the National Struggle Period

Nagehan ELEMANA²

Öz

Şeyh Senusi daha önce yapılan çalışmalara, daha çok Senusiyye tarikatı olarak Libya'nın İtalyan işgaline karşı verdikleri bağımsızlık savaşıyla konu olmuştur. Ancak Şeyh Senusi'nin Anadolu'da ne zaman, hangi şehirlerde ne maksatla bulunduğuna dair çok fazla bilgi yer almamaktadır. Ayrıca ikincil kaynaklarda; Şeyh Senusi'nin Anadolu'ya gelişinden vefatına kadar olan dönemle ilgili çok çelişkili, yanlış ve mesnedsiz birtakım bilgiler mevcuttur. Bu çalışmanın amacı; Şeyh Senusi'nin Anadolu'da bulunduğu süre zarfında hangi tarihte, hangi şehirlerde ne maksatla bulunduğunu, buralarda ne gibi faaliyetler gösterdiğini tespit etmek ve Şeyh Senusi'nin Anadolu günleri ile ilgili yanlış ve çelişkili bilgileri ortadan kaldırmak üzere yapılacak çalışma için kronolojik bir temel hazırlamaktır.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Senusi, Milli Mücadele, Anadolu, anti-emperyalizm, İslam birliği.

Abstract

Sheikh Senusi has been the subject of previous work, mostly Senziyya, as a result of Libya's struggle for independence against the Italian occupation. However, there is not much information about the purpose of Sheikh Senusi in Anatolia when, in which cities, and for what purpose. Also in secondary sources; There is a lot of conflicting, incorrect and unrecognized information about the period from Sheikh Senusi to the coming and going of Anatolia. The purpose of this study is; To determine what date, in what cities, what kind of activities the Shaykh Senusi is in during his time in Anatolia, and to prepare a chronological basis for the work to be done in order to remove Sheikh Senusi's false and contradictory information about the Anatolian days.

Keywords: Sheikh Senusi, Turkish National Struggle, Anatolia, anti-imperialism, Islamic union.

¹ Bu çalışma Mersin Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından (Proje No: 2016-2-TP3-1917) desteklenmiştir.

² Arş. Gör. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, E-mail: nagehanyilmaz@mersin.edu.tr

1. GİRİŞ

Şeyh Ahmed Şerif es-Senusi, Senusiyye tarikatının üçüncü şeyhidir. Senusiyye tarikatı, Muhammed b. Ali es-Senusi (1791-1859) tarafından 19. Yüzyılın ortasında Kuzey Afrika’da teşkil edilmiştir. Senusiyye, yalnızca Kuzey Afrika ile sınırlı kalmayan tüm İslam coğrafyasına yayılan oldukça etkin bir tarikattır. Senusiyye, dini bir tarikat olmanın yanında siyasi bir cemiyet olarak da nitelendirilebilir. Tarikatın kurucusu Muhammed b. Ali es-Senusi, İslam dünyasındaki ayrılıklardan rahatsız olmuş ve tüm mezhep ve tarikatları tek bir noktada birleştirmeye çalışmıştır. Böylece tarikatın temel düsturlarından biri İslam birliği olmuştur. Muhammed b. Ali es-Senusi’den sonra gelen Muhammed Mehdi es-Senusi (1844-1902) ve Ahmed Şerif es-Senusi (1873-1933) dönemlerinde de aynı düstur devam ettirilmiştir. Tarikatta İslam dünyasındaki ayrışmaların nedeninin emperyalizm olduğu düşüncesi hakim olmuş, yeniden bir birlik sağlamak için anti emperyalist söylem ön plana çıkarılmış ve emperyal devletlere karşı sürekli cihad çağrısı yapılmıştır (Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, 1997: 24-37).

Şeyh Senusi Mehmet Reşat’ın daveti üzerine 1918 Ağustos’unda İstanbul’a gelmiştir. İstanbul’a gelirken gayesi; tüm İslam coğrafyasını dolaşarak emperyalizme karşı farkındalık yaratmak ve İslam birliği için zemin hazırlamaktır. Mehmet Reşat’ın vefatı, İstanbul’un işgali ve güvenlik nedeniyle iki yıl süreyle Bursa’da ikamete mecbur kalması bu

gayesini ertelemesine neden olmuştur. Büyük ihtimalle İstanbul Hükümeti’nin İşgal kuvvetlerine boyun eğmesi Şeyh Senusi’yi rahatsız etmiştir. Memleketine geri dönmek istese de İtalyan baskısı nedeniyle bu mümkün olmamıştır. Muhtemelen daha önce Trablusgarp’tan tanıdığı Mustafa Kemal’e emperyalist devletlere karşı verdiği mücadelede destek vermeyi düşünmüş ve İkamet ettiği Bursa’nın işgal edilmesi üzerine kesin kararını vererek Milli Mücadeleye katılmak için harekete geçmiştir. Zira Osmanlı Devleti olmadan ya da işgal altındaki bir Osmanlı ile bir İslam birliği tesis etmek mümkün olmayacaktır. Mustafa Kemal ile iletişime geçer ve Ankara’ya davet edilir. Bunun üzerine Milli Mücadeleye dâhil olur ve Genel Anadolu vaizliği göreviyle Anadolu’yu özellikle Doğu bölgelerini şehir şehir gezerek Emperyalist devletlerin verdiği ulusçuluk zehrini, din panzehiriyle etkisiz hale getirip halkı Milli Mücadele’ye dâhil etmek için çalışmıştır (Artuç, 2013: 177-187).

Şeyh Senusi, Türk Kurtuluş Savaşı’nın önemli simalarından birisi olmasına rağmen daha önce yapılan çalışmalara daha çok Senusiyye tarikatı ile birlikte Libya’nın İtalyan işgaline karşı verdikleri bağımsızlık savaşıyla konu olmuştur. Ancak Şeyh Senusi’nin Anadolu’da ne zaman, hangi şehirlerde ne maksatla bulunduğu dair çok fazla bilgi yer almamaktadır. Ayrıca ikincil kaynaklarda; Şeyh Senusi’nin Anadolu’ya gelişinden vefatına kadar olan dönemle ilgili çok çelişkili, yanlış ve mesnetsiz birtakım bilgiler mevcuttur. Bu çalışmanın amacı; Şeyh Senusi’nin Anadolu’da bulunduğu süre

zarfında hangi tarihte, hangi şehirlerde ne maksatla bulunduğunu, buralarda ne gibi faaliyetler gösterdiğini tespit etmek ve Şeyh Senusi'nin Anadolu günleri ile ilgili yanlış ve çelişkili bilgileri ortadan kaldırmak üzere yapılacak çalışma için kronolojik bir temel hazırlamaktır.

Şeyh Senusi'nin Anadolu'da yaptığı seyahatlerle ilgili bilgilere arşiv belgelerinden ulaşılmıştır. Çalışmada; Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Cumhurbaşkanlığı Arşivi (CA) ve Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Daire Başkanlığı (ATASE) Arşivi'nden temin edilerek transkribe edilen belgeler temel kaynak olarak kullanılmıştır. Arşiv belgelerine ilaveten dönemin yerel ve ulusal gazeteleri de belgelerdeki bilgileri tamamlayıcı ve destekler niteliktedir.

Çalışmada tarihsel yöntem kullanılmış ve konu zamansal olarak Şeyh Senusi'nin Anadolu'ya geldiği ve ayrıldığı tarih aralığı ile sınırlandırılmıştır. Kronolojik bir çalışma olacağı için Şeyh Senusi'nin faaliyetleri ile ilgili çok fazla ayrıntıya değinilmeyecek, yalnızca genel bilgiler verilecektir.

2. Şeyh Senusi'nin Milli Mücadele Dönemi'nde Anadolu'daki Güzergâhı

Şeyh Senusi'nin Milli Mücadele'ye katıldığı tarihten sonra karşımıza çıkan ilk belge, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi sıfatıyla Mustafa Kemal tarafından Konya vilayetine gönderilen şifre bir yazıdır. Bu yazıda, Şeyh Senusi'nin 11 Temmuz 1920 (11.7.1336) sabahı, nezdinde bulunan yaklaşık otuz kişiyle

Eskişehir'den Konya'ya hareket edeceği, Konya'da bir müddet kaldıktan sonra Niğde üzerinden seyahatine devam edeceği haber verilmektedir. Ayrıca Şeyh Senusi'nin Konya'da iyi bir şekilde karşılanması, barınma, iâşe ve istirahatı için gereken şeylerin en iyi şekilde yapılması rica edilmektedir (ATASE, ISH, 578/166). Şeyh Senusi'nin Eskişehir'e ne zaman ve ne maksatla gittiğine dair bilgi yoktur. Ancak ulaşılabilen belgelerden Şeyh Senusi'nin bu tarihten itibaren belirli bölgelerde sürekli seyahat halinde olduğu görülmektedir.

Bahsi geçen belgede Şeyh Senusi'nin Konya'da bir müddet kaldıktan sonra Ulukışla üzerinden seyahatine devam edeceğinin bildirilmesine karşın, 26 Temmuz 1920 (26.7.1336)'da Konya Valisi Haydar Bey tarafından Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne gönderilen başka bir telgrafta, Şeyh Senusi'nin Kurban Bayramı'na kadar Konya'da kalmak istediği bildirilmektedir (CA, 01020019-2). O sene kurban bayramı 25 Ağustos 1920 tarihine denk gelmektedir. Ancak farklı tarihli belgelerden 15 Kasım 1920 (15.11.1336) tarihine kadar Konya'da olduğu görülmektedir (CA, 01020020-1-2-3). 20 Eylül 1920 (20.9.1336) tarihli belgede Konya Valisi Haydar Bey BMM Reisi Mustafa Kemal'e hitaben; Şeyh Senusi'nin Konya'da havalar soğuk gittiği için rahatsız olduğunu "bir gün iyiye üç gün hastadır" diye belirterek, kendi arzusu üzerine Mardin'e gönderilmesini ve orada aşiretleri cihada teşvik ile meşgul olacağı "şerefiyle münasip bir vazife ve unvan verilmesi"ni istemiştir (CA, 01020020). Haydar Bey'in isteğini

uygun gören Mustafa Kemal 22 Eylül 1920 (22.9.1336) tarihinde Dâhiliye Vekâletine, Şeyh Senusi'nin Konya'nın havasıyla uyum sağlayamadığından, “şimdilik şerefiyle münasip bir vazife-i irşadiye verilerek” Mardin'e gönderileceğini bildirmiş ve seyahati için gerekli hazırlıkların yapılmasını rica etmiştir (CA, 01020020-2). Burada bahsedilen “vazife-i irşadiye” genel Anadolu vaizliği görevi olarak nitelendirilebilir. Şeyh Senusi Konya'nın iklimine uyum sağlayamadığı için Mardin'e gitmek istemişse de Ankara'ya gittiği 15 Kasım 1920 (15.11.1336) tarihine kadar Konya'da ikamete zorunlu kalmıştır (TBMM, *Gizli Celse Zabıtları* III: 232).

Şeyh Senusi'nin Ankara'ya gitme nedeni, büyük ihtimalle kendisine verilecek özel bir görev için çağırılmış olmasıdır. Bu özel görev, Irak tahtına aday gösterilecek olan II. Abdülhamid'in oğlu Burhanettin Efendi'nin naibi olarak orada bulunmasıydı (TBMM, *Gizli Celse Zabıtları* III: 563). Muhtemelen bölgeye yakın olması ve Irak havalisini de kapsayan Elcezire Cephesi'nin merkezi konumunda olması nedeniyle Diyarbakır'a gitmesi istendi. Anadolu vaizliğini de üzerine alan Şeyh Senusi, önce Eskişehir'e oradan da Diyarbakır'a ulaşmak üzere bir güzergâh belirlemiş olmalıdır.

Şeyh Senusi bir hafta kadar Ankara'da kaldıktan sonra, Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi imzasıyla Mustafa Kemal, Garp Cephesi Kumandanı İsmet Bey'e (İnönü), Şeyh Senusi'nin 23 Kasım 1920 (23.11.1336)'de trenle Ankara'dan

Eskişehir'e gideceğini haber vermektedir. Şeyh Senusi'nin Eskişehir'de bir hafta kalmak istediğini ve bunun için kendisine uygun bir yer ve nezdindeki iki kişi için de ayrıca uygun yer temin edilmesini istediğini belirterek, bu konuda gerekli emirlerin verilmesini rica etmiştir (ATASE, ISH, 687/77). Ayrıca Dâhiliye Vekili Adnan Bey (Adıvar) tarafından yine İsmet Bey'e gönderilen başka bir telgrafta, Şeyh Senusi'nin Eskişehir'de bir hafta kaldıktan sonra özel bir trenle Ulukışla'ya (Niğde) gideceğini belirterek trenin hazırlanması için gerekli emirlerin verilmesini rica etmiştir (ATASE, ISH, 687/76). Ankara Kumandanı Abbas Hilmi Bey imzasıyla 23 Kasım 1920'de İsmet Bey'e gönderilen telgrafta, 23 Kasım 1920'de Şeyh Senusi'nin treninin Eskişehir'e gelmek üzere hareket ettiğini haber vermiştir (ATASE, ISH, 687/77aa).

Eskişehir Mutasarrıfı tarafından 2 Ocak 1921 (2.1.1337) tarihinde Garp Cephesi Kumandanlığı ve Dâhiliye Vekili Refet Bey'e (Bele), Şeyh Senusi'nin 5 Ocak 1921 günü Kayseri'ye gitmek üzere Eskişehir'den yola çıkacağını bildirmektedir (ATASE, ISH, 661/12; ATASE, ISH, 744/94). Buradan Şeyh Senusi'nin Eskişehir'de yaklaşık bir buçuk ay kaldığını ve Ulukışla'ya gitmekten vazgeçerek Diyarbakır'a kayseri üzerinden gitmek istediğini anlıyoruz. Eskişehir'de kalacağı süreyi neden uzattı ve güzergâhını neden değiştirdi? Maalesef bu konuda herhangi bir bilgi yoktur. Yine Eskişehir Mutasarrıfı tarafından TBMM Riyasetine gönderilen 3/4 Ocak 1921 (3/4.1.1337) tarihli telgrafta, Şeyh Senusi'nin soğuktan çok

etkilendiği, kendisini soğuktan muhafaza edecek otomobil bulunamadığını, bu şartlar altında seyahatini ertelemeye mecbur kalacağını dile getirmiş ve bununla ilgili haber beklediklerini belirtmiştir (CA, 01020027-2). Mustafa Kemal cevaben yazdığı telgrafta, istenilen özellikte bir otomobil olmadığı için temin edilemeyeceğini bildirmiştir (CA, 01020027). Bunun üzerine Şeyh Senusi'nin o tarihte Kayseri'ye gitmekten vazgeçmiş olması muhtemeldir.

Mustafa Kemal tarafından; Diyarbakır Elcezire Cephesi, Amasya Merkez Ordusu, Sivas Valisi, Diyarbakır Valisi, Elaziz Valisi ve Kayseri Mutasarrıflığına hitaben gönderilen telgrafta, Şeyh Senusi'nin Kayseri, Sivas ve Elaziz güzergâhı üzerinden Diyarbakır'a gitmek üzere 14 Ocak 1921 (14.1.1337) 'de Konya'dan hareket ettiği bildirilmekte ve seyahati esnasında gerekli kolaylıkların gösterilmesi rica edilmektedir. Şeyh Senusi bu tarihte Konya'da olduğuna göre, hava şartlarından dolayı Kayseri'ye gitmekten vazgeçip Eskişehir'e daha yakın olan ve daha önce uzun süre ikamet ettiği Konya'ya gitmiş olduğunu düşünmek mümkündür.

Kayseri Mutasarrıflığı'nın Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne gönderdiği telgraftan Şeyh Senusi'nin 22 Ocak 1921 (22.1.1337) tarihinde Kayseri'ye ulaştığını ve bütün "ahalinin iştirakiyle fevkalade bir merasim"le karşılandığını öğrenmekteyiz (CA, 1020028-6). Yine Müdafaa-i Milliye Vekili tarafından Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne gönderilen telgrafta Şeyh Senusi'nin 22 Ocak 1921

(22.1.1337) tarihinde Kayseri'ye ulaştığı, otuz bini aşkın ahali ve asker ve bütün mektep talebeleri tarafından karşılandığı ve kendilerine tahsis edilen ikametgâhında istirahat ettiği ifade edilmektedir (CA, 1020028-8). Şeyh Senusi Konya'dan 14 Ocak tarihinde çıktığına göre Kayseri'ye sekiz gün gibi uzun bir sürede geldiğini görüyoruz. Bunun nedeni Şeyh Senusi'nin yolda rahatsızlanmış olmasıdır. Mustafa Kemal'de Şeyh Senusi'ye, sağlık sorunları nedeniyle Kayseri'ye seyahatinin uzamasından üzüntü duyduğunu belirten bir telgraf göndermiştir (CA, 1020028-9). Şeyh Senusi Mustafa Kemal'e cevaben 27 Ocak 1921 (27.1.1337)'de yazdığı telgrafta, iyileşmek için seyahatinin geciktiğini fakat gelecek hafta sonu hareket etmek için hazırlıklara başladığını belirtmiştir (CA, 010120028-11).

14 Şubat 1921 (14.2.1337) tarihinde, Amasya'da Merkez Ordusu Kumandanlığı tarafından Müdafaa-i Milliye Vekâletine, Şeyh Senusi'nin 11 Şubat 1921 (11.2.1337)'de Sivas'a vardığına ve layık olduğu şekilde tezahürat ve merasim ile karşılandığına dair bir telgraf gönderilmiştir (ATASE, ISH, 567/91ac). Şeyh Senusi Sivas'ta bir hafta kadar kaldıktan sonra Merkez Ordusu Kumandanlığı tarafından Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne, Şeyh Senusi'nin 19 Şubat 1921 (19.2.1337) tarihinde Sivas'tan Malatya'ya gitmek üzere hareket ettiğini bildiren bir telgraf gönderilmiştir (ATASE, ISH,567/91ad). Sivas'tan Müdafaa-i Milliye Vekâletine gönderilen başka bir telgrafta da Şeyh Senusi'nin 19 Şubat 1921 (19.2.1337)

tarihinde Sivas'tan Diyarbakır'a gitmek üzere hareket ettiği bildirilmektedir (ATASE, ISH,567/91ae). Burada bir karışıklık varmış gibi görünse de yine daha önce belirttiğimiz üzere dönemin tren yolu ağları nedeniyle tren yoluyla direk olarak Sivas'tan Diyarbakır'a gidemeyeceği için önce Sivas-Malatya hattını kullanarak Malatya'ya, Malatya'dan da Diyarbakır'a gitmiş olmalıdır. Ayrıca Konya'dan Diyarbakır'a gitmek için yola çıktığını bildiren telgrafta Kayseri-Sivas-Elazığ güzergâhını takip edeceği bildirilmiş olmasına rağmen, sebebi bilinmemekle birlikte Kayseri-Sivas-Malatya güzergâhı üzerinden Diyarbakır'a geldiği ve Elazığ'a daha sonra gittiği görülmektedir.

İkdam Gazetesi'nin 22 Şubat 1921 tarihli "Şeyh Senusi Şehrimize Gelecek" başlıklı haberinde; "Ankara Meclis-i Milliyesi, Şeyh Senusi hazretlerinin İstanbul'a gelmesine müsaade etmiştir." Denmektedir (İkdam, 22 Şubat 1921). Şeyh Senusi özel bir görevle Irak havalisine gitmek üzere yola çıktığı sırada neden İstanbul'a gitmek istesin? Bununla ilgili herhangi bir bilgi yoktur. İleri tarihli belgelerde İstanbul'a gittiğine dair bir işaret de yoktur. Spekülatif ya da şaşırtma amaçlı yaptırılmış bir haber olma ihtimali düşünülebilir.

Şeyh Senusi'nin Diyarbakır'a tam olarak hangi tarihte vardığına dair bilgi yoktur. Ancak 23 Şubat 1921 (23.2.1337) tarihinde Elcezire Cephesi Kumandanlığına gönderilen şifre telgrafta, özel bir görevle Irak bölgesine gönderilen ve Diyarbakır'da bulunan Şeyh Senusi'nin "ahvalin inkişafına kadar"

Diyarbakır'da kalması gerektiği bildirilmektedir (ATASE, ISH,567/91).

7 Mart 1921 (7.3.1337) tarihinde Şeyh Senusi'nin Mustafa Kemal'e hitaben yazdığı telgraftan bu tarihte Elazığ'a (Mamuretülaziz) gittiği görülmektedir (CA, 01020028-12). Yine Şeyh Senusi'nin 11 Mart 1921 (11.3.1337)'de Mustafa Kemal'e yazdığı mektuptan o tarihte halen Elazığ'da olduğu anlaşılmaktadır. Şeyh Senusi mektubunu; "Mardin'e muvasalat ettikten sonra Anadolu hakkındaki mütalaâtımı size yazarım" şeklinde bir ifade ile bitirmektedir (CA, 01020034-1). Ancak Elazığ'dan Mardin'e gittiğine dair herhangi bir bilgi yoktur. Bundan sonra en yakın tarihli belge tekrar Diyarbakır'a döndüğüne dair 18 Mart 1921 (18.3.1337) tarihli belgelerdir (CA, 01020028-13;CA, 01020032-1).

Farklı vesilelerle yapılan yazışmalardan Şeyh Senusi'nin 16 Haziran 1921 (16.6.1337) tarihine yaz mevsimini geçirmek üzere Mardin'e gittiği ve bu tarihe kadar Diyarbakır'da kaldığı görülmektedir (*Resimli Anadolu Hediyesi*, 1921, no:2; BCA, 030.10.00.00.46.298.7.5; ATASE, ISH, 1154-38). Şeyh Senusi'nin Libya'da yaşadığı Bingazi bölgesinde Akdeniz iklimi ile karasal iklim arasında bir geçiş iklimi hâkimdir. Bu nedenle iklimi sert olan bazı Anadolu kentlerine uyum sağlamakta güçlük çekmiş ve rahatsızlanmıştır. Daha önce de Konya'da bulunurken Konya'nın havasıyla uyum gösteremediği için Mardin'e gitmek istemiştir. Muhtemelen Mardin'in havası, alışkın olduğu iklime yakın olduğu için yine

Mardin'e gitmek istemiştir. Yapılan yazışmalardan Şeyh Senusi'nin 22 Eylül 1921 (22.9.1337) tarihine kadar Mardin'de ikamet ettiği anlaşılmaktadır (ATASE, ISH, 1111-121aa; CA, 01003701-54; CA, 01003701-55; ATASE, ISH, 1111-7; CA, 01020045; ATASE, ISH, 1111-7). Ancak Mardin'de iken başka bir yere gidip geldiği ya da Mardin'den en son ne zaman ayrıldığına dair kesin bir bilgi yoktur. *İleri* Gazetesi'nin 22 Haziran 1921 tarihli nüshasında; Mustafa Kemal'in Şeyh Senusi'yi Kürt aşiret reisleriyle görüşerek Ankara Hükümeti'ne bağlanmalarını sağlamak üzere Harput'a gönderilmesine karar verdiği yazmaktadır. Ancak haberin sonunda "Şeyh Senusi Hazretlerinin Ankara'dan hareketine dair hiçbir haber yoktur" denerek haberin doğrulanamadığına dikkat çekilmiştir (*İleri*, 22 Haziran 1921).

Şeyh Senusi'nin 1 Ekim 1921 (1.10.1337) tarihinde Mustafa Kemal'e yazdığı bir telgraftan bu tarihte Tarsus'ta bulunduğu görülmektedir (CA, 01003701-26).

İkdam Gazetesi'nin 25 Ekim 1921 tarihli haberine göre Şeyh Senusi, Tarsus'tan tekrar Mardin'e dönmüş olmalıdır. Zira bu haberde Mardin'de bulunan Şeyh Senusi'nin Irak'a gitmek üzere yola çıktığı bildirilmektedir. Seyahatinin maksadının, bölgede Ankara hükümeti aleyhine kışkırtılan halka nasihat etmek olduğu, beraberinde çok miktarda para ve hediye götürdüğü ve çok sayıda âlimin kendisine eşlik ettiği yazmaktadır (*İkdam*, 25 Ekim 1921).

8 Kasım-1 Aralık 1921 (8.11.1337-1.12.1337) tarihleri arasında Şeyh Abdulvahap isimli bir zatın Şeyh Senusi'yi ziyaret etmek isteği ile ilgili yapılan yazışmalardan Şeyh Senusi'nin bu tarihlerde Urfa'da bulunduğu anlaşılmaktadır (ATASE, ISH, 1760-35aj; ATASE, ISH, 1760-35; 1760-35ab; 1760-35ad; 1760-35af; 1760-35ae; 1760-35ah). Yine 26/27 Aralık 1921 (26/27.12.1337) tarihli bir telgraftan anlaşıldığına göre Şeyh Senusi daha önce Mustafa Kemal'e başkumandanlık unvanı verilmesine dair bir tebrik telgrafi göndermiş ve buna cevaben kendisine bir teşekkür telgrafi gönderilmiştir. Telgraftan bu tarihlerde Şeyh Senusi'nin Urfa'da bulunduğu anlaşılmaktadır (BCA, 30.10.00.00.11.66.4.1).

Mustafa Kemal'in gönderdiği 8 Ocak 1922 (8.1.1338) tarihli belgeye göre Şeyh Senusi yeniden Tarsus'ta bulunmaktadır (CA, 01003701-25).

15 ve 18 Şubat 1922 (15/18.2.1338) tarihli belgelerde Şeyh Senusi'nin halifesi Şeyh Muhammed Zuvay'ın Adana'da olduğu ve tekrar Şeyh Senusi'ye katılmak üzere Urfa'ya geleceği bildirilmektedir (ATASE, ISH, 1759-89aa; ATASE, ISH, 1759-89). Dolayısıyla Şeyh Senusi'nin bu tarihlerde Urfa'da bulunduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Senusi'nin 8 Nisan 1922 (8.4.1338) tarihinde yeniden Diyarbakır'da bulunduğu görülmektedir. Mustafa Kemal tarafından Başkumandan imzasıyla Heyet-i Vekile Riyaseti'ne gönderilen yazıda; Şeyh Senusi'nin, Diyarbakır'daki memurlar kendisini incittiği için artık Diyarbakır'da

kalmak istemediğini, artık memleketine dönme imkânı da kalmadığı için Adana'ya yerleştirilmesini ve nüfusu yaklaşık yüz kişiyi bulan ailesini de Adana'ya naklettirerek Türkiye büyük Millet Meclisi'nin taht-ı himayesinde bulundurmak istediğini, burada ziraatla uğraşmak istediğinden kendisine yeterli miktarda arazi ve beş hanenin verilmesini istediğini bildirilerek konuyla ilgili görüş istenmektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0014; BCA, 2017-03-28 (1) 0017). Şeyh Senusi'nin Diyarbakır'daki memurlarla ne gibi bir sıkıntı yaşadığı maalesef bilinmemektedir. 16 Nisan 1922 (16.4.1338) tarihli cevabi yazıda; Şeyh Senusi'nin Adana'ya yerleşmesi ve kendisine arazi ve hane verilmesi teklifinin kabul edildiği belirtilmiş ve “yalnız vazife-i mahalliye icabatı hasebiyle vaziyet-i masunelerinden istifade edilmek üzere müşarünileyhin daha bir müddet orada kalması muvafık görülmüştür” denmektedir (BCA, 2017-03-28 (1) 0009; CA, 01003701-7).

21 Nisan 1922 (21.4.1338) tarihinde Urfa eşrafı tarafından Şeyh Senusi'ye bir mektup yazılmıştır. Mektupta; Urfa'da cinayet, yaralama ve gasp gibi suçları işleyerek fitne ve fesat çıkaran Siverekli Ali Efendi isimli bir şahıs hakkında şikâyetle bulunmuşlardır. Bu mektuptan Şeyh Senusi'nin Elcezire'den ayrılmaması gerektiğine dair cevabı alır almaz yine Elcezire bölgesinde bulunan Urfa'ya gittiği anlaşılmaktadır (CA, 01003701-33). Bu mektupta ilgi çekici olan Urfa eşrafının Şeyh Senusi'yi hükümetin bir temsilcisi gibi görerek, bölgenin asayışı ile ilgili bir meseleyi çözmesi için yardım istemeleridir. Bu da Şeyh

Senusi'nin halkın gözünde dini konumunun yanında resmi olarak da önemli bir konumda görüldüğünü göstermektedir. Şeyh Senusi; bu tür meselelere karışmak istemediğini ancak büyümesini de istemediğini belirterek, mektubu Mustafa Kemal'e iletmiştir (CA, 01003701-28). 9 Temmuz 1922 (9.7.1338) tarihli bir telgrafta Şeyh Senusi'nin Urfa'nın havasına uyum sağlayamadığı için Antep'e naklini istediği bildirilmişse de (CA, 01003701-48) bu tarihten sonra yapılan çeşitli yazışmalardan Şeyh Senusi'nin Adana'ya nakledileceği güne kadar Urfa'da ikamet ettiği görülmektedir (CA, 01003569-3; CA, 01003701-53; CA, 01003701-51; CA, 01003701-46; CA, 01003701-42).

16 Ağustos 1922 (16.8.1338) tarihinde Diyarbakır Cephe Kumandanlığı tarafından Müdafaa-i Milliye Vekâleti'ne gönderilen telgrafta; Şeyh Senusi'nin 14 Ağustos 1922 (14.8.1338)'de Adana'ya gitmek üzere Urfa'dan hareket ettiği bildirilmektedir (ATASE, ISH, 1543-107ae). Daha sonraki yazışmalardan, Antep ve Maraş yolunu kullanarak Adana'ya gittiği anlaşılmaktadır.

Şeyh Senusi, 19 Ağustos 1922 (19.8.1338) tarihinde Mustafa Kemal'e hitaben yazdığı telgrafta, Antep'e sağ salım vardığını ve iki gün sonra Maraş'a gitmek üzere hareket edeceğini haber vermektedir (CA, 01003701-40).

Şeyh Senusi, 21 Eylül 1922 (21.9.1338) tarihinde Mustafa Kemal'e zafer tebriki için bir telgraf göndermiştir (CA, 01003701-38). Bu telgrafta yer bilgisi yoktur ancak Mustafa Kemal'in cevaben 24 Eylül 1922 (24.9.1338)

tarihinde gönderdiği telgraftan (CA, 01003701-39) Şeyh Senusi'nin bu tarihe kadar yani yaklaşık bir ay Maraş'ta olduğu anlaşılmaktadır.

Şeyh Senusi 25 Eylül 1922 (25.9.1338) tarihinde Tarsus'tan Mustafa Kemal'e yazdığı telgrafta, bazı önemli meseleler hakkında kendisiyle görüşmek istediğini yazmaktadır. Bu tarihten sonra yapılan yazışmalardan Şeyh Senusi'nin 1924 yılında Türkiye'den ayrılışına kadar önce Tarsus'ta daha sonra da Mersin'de ikamet ettiği görülmektedir (CA, 01003701-35; CA, 01003701-36; CA, 01003701-27; CA, 01003701-23; CA, 01003701-7; CA, 01003701-6; ATASE, ISH, 1548-21ab; CA, 01003701-2; ATASE, ISH, 1548-21; CA, 01003701-1; CA, 01003701-8; ATASE, ISH, 1611-56aa; BCA, 2017-03-28 (1) 0043; BCA, 2017-03-28 (1) 0035; BCA, 2017-03-28 (1) 0034; BCA, 2017-03-28 (1) 0058). Şeyh Senusi, Adana'ya yerleşme niyetiyle Urfa'dan ayrılmasına rağmen Tarsus'a gelmiştir. Mustafa Kemal'e yazdığı bir mektupta bunun nedenini; Adana'ya vardığında burada yerleşilecek ev tedarik edilememesi üzerine mecburen Tarsus'a gelip Tarsus'ta gereken evleri kiraladım, diyerek açıklamıştır (CA, 01003701-37). Maalesef bu mektubun tarihi yoktur. Ancak 3 Kasım 1922 tarihinde Adana Havalisi Kumandanı Mirliha Muhiddin Bey tarafından Mustafa Kemal'e yazılan telgrafta; Tarsus'ta Şeyh Senusi ile görüştüğünü, Şeyh Senusi'nin Adana'da beklediği gibi karşılanmadığı ve bunun İngilizlerce itibarının azlığına delalet edeceği için çok üzgün olduğunu, iki üç ay sonra Ankara'ya giderek Mustafa Kemal'e veda

edeceğini küskün bir dille söyledikten sonra memleketine gideceğini söyleyerek yaveri Kemal Efendiye Mersin'e gidip ev araması emrini verdi, denmektedir. Muhiddin Bey, Kendisinin Şeyh Senusi'yi Mersin'de uygun bir ev bulunmadığını söyleyerek şimdilik vazgeçirdiğini ve münasip bir ikametgâh bulunana kadar Tarsus'ta kalacağını yazmaktadır (CA, 01003701-12). Bununla ilgili direk bir bilgi olmasa da 4 Temmuz 1923 tarihinden itibaren yazışmalarının Mersin'den yapılması Şeyh Senusi'nin bu tarihten sonra Mersin'e yerleştiğini göstermektedir (BCA. 2017-03-28 (1) 0043; BCA. 2017-03-28 (1) 0035; BCA. 2017-03-28 (1) 0025).

Şeyh Senusi Tarsus'ta ikamet ettiği dönemde, zaman zaman farklı şehirlere seyahatler yapmıştır. 30 Kasım 1922 (30.11.1338) tarihinde Konya Umum Hat Komiserliği tarafından gönderilen bir telgrafta, 3 Aralık 1922 (3.12.1338)'de Şeyh Senusi Konya'ya gideceği için Tarsus veya Yenice'ye bir vagon gönderileceği bildirilmiştir (ATASE, ISH, 1611-56aa). 7 Aralık 1922 (7.12.1338) tarihli Öğüt Gazetesi'nde de Şeyh Senusi'nin 6 Aralık 1922'de Konya'ya geldiği haber verilmektedir (Öğüt, 7 Aralık 1922). Şeyh Senusi'nin Tarsus'tan çıkış tarihi kesin değildir, yani hareketini bildiren bir belge mevcut değildir. Herhangi bir sebeple Şeyh Senusi'nin hareket günü ertelenmiş olabilir. Ya da daha önce de olduğu gibi Şeyh Senusi'nin rahatsızlanması, ya da kış mevsimi nedeniyle yolda yaşanabilecek herhangi bir aksilik nedeniyle yolculuk uzamış olabilir. Yine 6 Aralık 1922 (6.12.1338) tarihli Yenigün Gazetesi'nde Şeyh Senusi'nin gün

içinde Ankara'ya geleceği haberi yer almaktadır. “Kar ve fırtına hasebiyle tren bir arızaya uğramazsa” diye eklenerek gecikme ihtimali de belirtilmiştir (*Yenigün*, 6 Aralık 1922). Muhtemelen Şeyh Senusi Tarsus'tan Ankara'ya gitmek üzere yola çıkmış ve Konya üzerinden aynı gün Ankara'ya gitmek üzere hareket etmiştir. Ancak belirtilen ihtimal gerçekleşmiş, yollarda yoğun kar olması nedeniyle gecikme yaşanmış ve Şeyh Senusi 7 Aralık 1922 (7.12.1338) günü Ankara'ya varmıştır. 8 Aralık tarihli haberde Şeyh Senusi'nin Ankara'daki ilk gününün programı detaylı bir şekilde yer almıştır. Şeyh Senusi devlet erkânı ve halk tarafından büyük bir merasimle karşılanmıştır. Şeyh Senusi, Ankara'da kaldığı müddetçe misafir edileceği Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi'ne gitmiş ve burada Şark Cephesi Kumandanı Ferik Kazım Karabekir tarafından ziyaret edilmiştir. Öğleden sonra Büyük Millet Meclisi'ne gelerek Mustafa Kemal ile “samimi” bir görüşme yapmışlardır. Daha sonra mecliste birçok mebus tarafından ziyaret edilmiştir. Haberde Şeyh Senusi'nin Ankara'da ne kadar kalacağının belli olmadığı belirtilmiştir (*Yenigün*, 8 Aralık 1922). *Yenigün* Gazetesi'nin haberine göre Şeyh Senusi, 19 Ocak 1923 günü Elcezire bölgesinde seyahat etmek üzere Tarsus yoluyla Diyarbakır'a gitmek için Ankara'dan ayrılmıştır (*Yenigün*, 21 Ocak 1923).

Bu tarihlerden itibaren belgelerin ve basının Şeyh Senusi hakkında bir suskunluğa girdiği görülmektedir. En yakın tarihli belge 10 Haziran 1923 (10.6.1339)'da Adana Valisi tarafından İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne

gönderilen ve Şeyh Senusi'nin 9 Haziran 1923 (9.6.1339) tarihinde Ankara'ya gitmek üzere trenle hareket ettiğine dair telgraftır (BCA. 2017-03-28 (1) 0033). Ankara'ya ne maksatla gittiği, ne kadar kaldığı ve ne zaman döndüğü hakkında herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Daha önce de belirtildiği gibi, yapılan yazışmalardan Şeyh Senusi'nin, 4 Temmuz 1923 (4.7.1339) ve 24 Ağustos 1923 (24.8.1339) tarihleri arasında Mersin'de bulunduğu anlaşılmaktadır. Şeyh Senusi, 14-15 Ağustos 1923 (14-15.8.1339) tarihinde Mustafa Kemal'e Eylül başında Ankara'ya geleceğini haber vermektedir (BCA. 2017-03-28 (1) 0035). Fakat daha sonra İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne gönderdiği 23 Ağustos 1923 (23.8.1339) tarihli telgrafta, daha önce Mustafa Kemal'le memleketine dönüşü ile ilgili mevzuları konuşmak ve veda etmek üzere Ankara'ya geleceğine dair sözleştiklerini buna karşın vücudunda bir hastalık meydana geldiğini ve buna daha fazla tahammül edemeyeceğini belirterek, Ankara'ya gelişiyile ilgili hazırlıkların hızlandırılmasını talep etmiştir (BCA. 2017-03-28 (1) 0034). Şeyh Senusi'nin talebi uygun görülmüş ve 24 Ağustos 1923 (24.8.1339) tarihinde bir dizi yazışma yapılarak işlemler hızlandırılmaya çalışılmıştır. Öncelikle yol güzergâhındaki Adana ve Konya vilayetlerine seyahatinde yardımcı olunması için telgraf gönderilmiştir (BCA. 2017-03-28 (1) 0025). Daha sonra Nafia Vekâlet'inden, kendisine seyahati için bir vagon tahsis edilmesi ve Ankara Valiliği'nden de bir ikametgâh temini istenmiştir (BCA. 2017-03-28 (1) 0026; BCA. 2017-03-28 (1) 0027). Şeyh Senusi'nin

Ankara'ya gidişi için hazırlıklar hızlandırılmaya çalışılmışsa da yine ancak 1 Eylül 1923 (1.9.1339) akşamı Yenice istasyonunda bulunmak üzere bir servis vagonu tahsis edilmiştir. 29 ağustos 1923 (29.8.1339) tarihinde durum bildirilmiş olmasına rağmen Şeyh Senusi'nin bu tarihte Ankara'ya gitmediği görülmektedir. Çünkü Nafia Vekili tarafından 3 Eylül 1923 (3.9.1339) tarihinde 1 Eylül 1339 akşamı Yenice'de bulunmak üzere Şeyh Senusi için bir servis vagonu tahsis edildiği İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti'ne yeniden bildirilmiştir (BCA. 2017-03-28 (1) 0031). Daha sonra 6 Eylül 1923 (6.9.1339)'te İcra Vekilleri Heyeti Reisi tarafından Adana Valiliği'ne yazılan şifre telgrafta, 1 Eylül 1923 akşamı Yenice'de olmak üzere bir vagon tahsis edildiği, Şeyh Senusi'nin nerede olduğu ve ne zaman hareket edeceğinin bildirilmesi istenmiştir (BCA. 2017-03-28 (1) 0032). Buradan Şeyh Senusi'nin bu tarihe kadar Ankara'ya gitmek üzere yola çıkmadığı anlaşılmaktadır. Bu tarihten sonra konuyla ilgili resmi belge yoktur ancak *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin haberine göre Şeyh Senusi 11 Eylül 1923 (11.9.1339) tarihinde Ankara'ya varmıştır. Muhtemelen Şeyh Senusi rahatsızlığının artması nedeniyle Ankara'ya gidişini ertelemek zorunda kalmıştır. Şeyh Senusi istasyonda Ankara Valisi ve Mustafa Kemal'in yaveri tarafından karşılanmış, doğrudan Büyük Millet Meclisi'ne giderek Mustafa Kemal'i ziyaret etmiştir. Daha sonra kendisine tahsis edilen ikametgâha gitmiştir (*Hâkimiyet-i Milliye*, 12 Eylül 1923). *Yenigün* gazetesinin haberinden anlaşıldığına göre

Şeyh Senusi yaklaşık bir ay Ankara'da kalmıştır. Haberde Şeyh Senusi'nin 11 Ekim 1923 tarihinde Tarsus'a dönmek üzere Ankara'dan ayrılacağı bildirilmektedir (*Yenigün*, 11 Ekim 1923). Aynı gazetenin 9 Ekim 1923 tarihli haberinde Şeyh Senusi'nin Tarsus'a döndükten sonra bir ay kadar dinlenip akabinde Mısır'a gideceği ile ilgili bir haber yer almaktadır.

Yenigün Gazetesi'nde Şeyh Senusi ile 23 Mart 1924 tarihinde yapılan bir röportajdan o tarihte Mersin'de bulunduğu anlaşılmaktadır (*Yenigün*, 27 Mart 1924). Şeyh Senusi'nin 5 ve 6 Temmuz 1924 (5-6.7.1340) tarihlerinde Başvekil İsmet Bey'e hitaben yazdığı; Trablusgarplı tüccarlar için maddi yardım talebinde bulunduğu ve memleketine dönme isteğini yinelediği mektuplardan bu tarihlerde yine Mersin'de bulunduğu anlaşılmaktadır (BCA. 2017-03-28 (1) 0058).

15 Temmuz 1924 tarihinde Şeyh Senusi'nin Büyük Millet Meclisi Riyaseti'ne yazdığı ve buradaki ilgi ve ihtiramdan memnun olduğunu belirten telgrafından, Konya'da bulunduğu anlaşılmaktadır (ATASE, ISH, 714-92). Şeyh Senusi'nin Konya'ya neden gittiği bilinmemektedir. Aslında bu tarihten sonra resmi kayıtlarda Senusi ile ilgili bilgiler son bulmaktadır.

3. Şeyh Senusi'nin Milli Mücadele Dönemi'nde Anadolu'daki Kronolojisi

11 Temmuz 1920 (11.7.1336) Eskişehir'den Konya'ya hareket etmiştir.

15 Kasım 1920 (15.11.1336) tarihinde Konya'dan Ankara'ya gelmiştir.

23 Kasım 1920 (23.11.1336)'de trenle Ankara'dan Eskişehir'e hareket etmiştir.

14 Ocak 1921 (14.1.1337) 'de Konya'dan ayrılmış 22 Ocak 1921 (22.1.1337) tarihinde Kayseri'ye ulaşmıştır. (8 gün gecikmeyle)

11 Şubat 1921 (11.2.1337)'de Kayseri'den Sivas'a ulaşmıştır.

19 Şubat 1921 (19.2.1337) tarihinde Sivas'tan Malatya'ya gitmek üzere hareket etmiştir.

23 Şubat 1921 (23.2.1337) tarihinde Diyarbakır'da bulunmaktadır.

7 Mart 1921 (7.3.1337) tarihinde Elazığ'a gitmiştir.

18 Mart 1921 (18.3.1337) tarihinde Elazığ'dan Diyarbakır'a dönmüştür.

16 Haziran 1921 (16.6.1337) tarihine Diyarbakır'dan Mardin'e gitmiş ve 22 Eylül 1921 (20.9.1337) tarihine kadar Mardin'de ikamet etmiştir.

1 Ekim 1921 (1.10.1337) tarihinde Tarsus'ta bulunduğu görülmektedir.

25 Ekim 1921 (25.10.1337) tarihinde Mardin'de bulunmaktadır.

8 Kasım- 27 Aralık 1921 (26/27.12.1337) tarihleri arasında Urfa'da bulunmaktadır.

8 Ocak 1922 (8.1.1338) tarihinde Tarsus'ta bulunmaktadır.

15-18 Şubat 1922 (15/18.2.1338) tarihleri arasında Urfa'da bulunmaktadır.

8 Nisan 1922 (8.4.1338) tarihinde Diyarbakır'da bulunduğu görülmektedir.

21 Nisan 1922 (21.4.1338) tarihinde Urfa'ya gitmiştir.

14 Ağustos 1922 (14.8.1338)'de Urfa'dan Adana'ya hareket etmiştir.

19 Ağustos 1922 (19.8.1338) tarihinde Antep'e varmıştır.

21 Ağustos 1922 (21.8.1338) tarihinde Antep'ten Maraş'a hareket etmiştir.

25 Eylül 1922 (25.9.1338) tarihinde Maraş'tan Tarsus'a gitmiştir.

6 Aralık 1922 (6.12.1338)'de Tarsus'tan Konya'ya gelmiştir. Aynı gün Konya'dan Ankara'ya hareket etmiş ancak 7 Aralık 1922 (7.12.1338) günü Ankara'ya varmıştır.

19 Ocak 1923 (19.1.1339) günü Tarsus yoluyla Diyarbakır'a gitmek için Ankara'dan ayrılmıştır.

9 Haziran 1923 (9.6.1339) tarihinde Adana'dan Ankara'ya hareket etmiştir.

4 Temmuz 1923 (4.7.1339) ve 24 Ağustos 1923 (24.8.1339)tarihleri arasında Mersin'de bulunmaktadır.

11 Eylül 1923 (11.9.1339) tarihinde Adana'dan Ankara'ya gitmiştir.

11 Ekim 1923 (11.10.1339) tarihinde Ankara'dan Tarsus'a hareket etmiştir.

23 Mart 1924 (23.3.1340) tarihinde Mersin'de bulunmaktadır.

5 ve 6 Temmuz 1924 (5-6.7.1340) tarihlerinde yine Mersin'de bulunmaktadır.

15 Temmuz 1924 (15.7.1340) tarihinde Konya'da bulunmaktadır.

4 Temmuz 1923 tarihinden itibaren yazışmalarının Mersin'den yapılması Şeyh Senusi'nin bu tarihten sonra Mersin'e yerleştiğini göstermektedir.

SONUÇ

Burada belirtilmesi gereken bir husus var ki, Milli Mücadele dönemine ait belgelerde bilgilerin çok kısa ve öz verildiği görülmektedir. Şeyh Senusi ile ilgili belgelerde de genellikle hangi tarihte, nereden nereye gittiği ile ilgili bilgiler olmakla birlikte hangi maksatla gittiği ve ne kadar süreyle orada bulunacağının bilgisi çoğunlukla yer almamaktadır. Ayrıca belgelerin eksikliği (kaybolması, yanması, yırtılması, tarihsiz olması, yer ismi yazılmamış olması vs.) nedeniyle Şeyh Senusi'nin seyahati ile ilgili bilgiler zaman zaman kesintiye uğramaktadır. Genellikle tren yolculuğu yapan Şeyh Senusi'nin Bazı şehirlere çok sık gittiği ve çok kısa süre bulunduğunu görülmektedir. O dönemin ulaşım şartları da göz önüne alındığında, bazı şehirlerde yalnızca bir aktarma noktası olduğu için bulunduğunu düşünmek mümkün. Örneğin o dönem tren ile Ankara-Adana ulaşımı Eskişehir-Konya üzerinden yapılmaktaydı (Yücel ve Taşar, 2016: 334). Bu nedenle Ankara, Eskişehir, Konya, Kayseri, Adana gibi şehirlere her seferinde bir görevle ya da faaliyette bulunmak için gittiğini söylemek güçtür. Yol üzerindeki mecburi istasyonlarından bazen aynı gün hareket ettiği bazen de bir müddet kaldığı görülmektedir.

Şeyh Senusi çoğu kez doğrudan Mustafa Kemal ile yazışmıştır. Bir yerden başka bir yere hareket ederken ve vardıktan sonra telgraf göndermiştir. Herhangi bir konuda talepte bulunacağı zaman da yine doğrudan Mustafa Kemal'e yazmıştır. Gittiği her yerde gerek hükümetin misafiri olması gerekse dini kimliği nedeniyle halk nezdindeki saygınlığı nedeniyle en iyi şekilde karşılanmış, kendisinin ve maiyetinin iâşe ve yol masrafları hükümet tarafından karşılanmış, kalacak yer temin edilmiştir.

Şeyh Senusi'nin bazı illerde belirli tarihlerde yaptığı işlerle ilgili bilgilerden yola çıkarak bu seyahatleri esnasında ne gibi faaliyetlerde bulunduğu ile ilgili genel çıkarımlar yapmak mümkündür. Gittiği şehirlerde halkın ve eşrafın Milli Mücadele'ye katılımını teşvik etmek için camilerde vaazlar, hutbeler vermiş, halka dağıtılmak üzere birtakım beyannameler hazırlamış, binlerce mektup yazmış ve halkın sorunlarıyla ilgilenmeye çalışmıştır. Böylece Şeyh Senusi, Milli Mücadele'nin başarıya ulaşmasında etkin simalardan biri olmuştur.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

a. T.C. Cumhurbaşkanlığı Arşivi

CA, 01003569-3; CA, 01003701-1; CA, 01003701-2; CA, 01003701-6; CA, 01003701-7; CA, 01003701-8; CA, 01003701-12; CA, 01003701-23; CA, 01003701-25; CA, 01003701-26; CA, 01003701-27; CA, 01003701-28; CA, 01003701-33; CA, 01003701-35; CA, 01003701-36; CA, 01003701-37; CA, 01003701-38; CA, 01003701-39; CA, 01003701-40; CA, 01003701-42; CA, 01003701-46; CA, 01003701-48; CA, 01003701-51; CA, 01003701-53; CA, 01003701-54; CA, 01003701-55; CA, 010120028-11; CA, 01020019-2; CA, 01020020; CA, 01020020-1; CA, 01020020-2; CA, 01020020-3; CA, 01020027; CA, 01020027-2; CA, 1020028-6; CA, 1020028-8; CA, 1020028-9; CA, 01020028-12; CA, 01020028-13; CA, 01020032-1; CA, 01020034-1; CA, 01020045.

b. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

BCA, 2017-03-28 (1) 0009; BCA, 2017-03-28 (1) 0014; BCA, 2017-03-28 (1) 0017; BCA, 2017-03-28 (1) 0025; BCA, 2017-03-28 (1) 0026; BCA, 2017-03-28 (1) 0027; BCA, 2017-03-28 (1) 0031; BCA, 2017-03-28 (1) 0032; BCA, 2017-03-28 (1) 0033; BCA, 2017-03-28 (1) 0034; BCA, 2017-03-28 (1) 0035; BCA, 2017-03-28 (1) 0043; BCA, 2017-03-28 (1) 0058; BCA, 30.10.00.00.11.66.4.1; BCA, 030.10.00.00.46.298.7.5.

c. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt ve Denetleme Başkanlığı Arşivi

ATASE, ISH, 567/91; ATASE, ISH, 567/91ac; ATASE, ISH, 567/91ad; ATASE, ISH, 567/91ae; ATASE, ISH, 578/166; ATASE, ISH, 661/12; ATASE, ISH, 687/76; ATASE, ISH, 687/77; ATASE, ISH, 687/77aa; ATASE, ISH, 714-92; ATASE, ISH, 744/94; ATASE, ISH, 1111-7; ATASE, ISH, 1111-121aa; ATASE, ISH, 1154-38; ATASE, ISH, 1543-107ae; ATASE, ISH, 1548-21; ATASE, ISH, 1548-21ab; ATASE, ISH, 1611-56aa.

2. Gazeteler

Hâkimiyet-i Milliye

İkdam

İleri

Öğüt

Resimli Anadolu Hediyesi

Yenigün

3. Zabıt Cerideleri

TBMM, Gizli Celse Zabıtları, III.

4. Tetkik Eserler

Artuç, N., (2013). *İttihatçı Senusi ilişkileri (1908-1918)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.

Şehbenderzade Filibeli Ahmed Hilmi, (1997). *Senusiler ve Onüçüncü Asrın En Büyük Mütefekkeri Seyyid Muhammed es-Senusi Abdülhamid ve Seyyid Muhammed el-Mehdi ve Asr-ı Hamidide Alem-i İslam ve Senusiler*. İstanbul: Bedir.

Yücel, M. S., Taşar, M. M., (2016). Demiryolunun Stratejik Önemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu Siyaseti. *Vakantivis*, 1 (1), 293-342.

Avrupalı Türk-Müslüman Azınlığa Ait Gençlerde Ahlakî Olgunluk ve Dindarlık: Avusturya Örneği

Ethical Maturity and Religiosity in Young People of European Turkish-Muslim Minority:
Austrian Example

Doç. Dr. Nurten KIMTER¹

Öz

Türkiye 1960'lı yıllardan itibaren ekonomik nedenlerle yurtdışına göç vermeye başlayan bir ülke olmuştur. Yurtdışına olan göç ekonomik nedenlerle başlamış, kültürel nedenlerle bu göç sürekli ve kalıcı hale gelmiştir. Avrupa'da işgücüne bağlı olarak göç edilen ülkelerden birisi de Avusturya olmuştur. 1964 yılında Türkiye ile Avusturya arasında dış göç ve iş gücü alışverişi antlaşması yapılmıştır. Günümüzde üç kuşağa ulaşan varlıklarıyla yaklaşık 200.000 Türk azınlık Avusturya'da yaşamaktadır. Din ile ahlak arasında öteden beri bir ilişkinin var olduğu ileri sürülmekte ve ahlakî din ile temellendirenler bulunmaktadır. Bununla birlikte din ile ahlak arasındaki bu ilişkinin farklı kültür ve coğrafyalarda yaşayan Müslüman kişiler açısından nasıl bir görünüm arz ettiğine dair araştırma sayısı ise son derece sınırlıdır. Bu sebeple bu araştırmada Avusturya'da yaşayan Türk diaspora gençlerinin dindarlık düzeyleri ile ahlakî olgunluk düzeyleri arasında bir ilişki olup olmadığı incelenmiştir. Araştırmada "Kişisel Bilgi Formu", "Dindarlık Ölçeği" ve "Ahlakî Olgunluk Ölçeği" kullanılmıştır. Avusturya'da yaşayan 313 genç üzerinde gerçekleştirilen araştırma sonucunda bağımlı ve bağımsız değişkenler ile sosyo-kültürel ve demografik faktörler arasında anlamlılık düzeyinde ilişki ve farklılıkların olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Avusturya, Türk- Müslüman gençler, ahlakî olgunluk, dindarlık, sosyo-kültürel faktörler

Abstract

Turkey has become a country which started to emigrate for economic reasons since the 1960s. Migration abroad started due to economic reasons, and this migration has become continuous and permanent for cultural reasons. One of the countries receiving immigrants in Europe for labor reasons is Austria. In 1964, an external immigration and labor exchange agreement was entered into between Turkey and Austria. Today, Turkish minority in Austria is approximately 200,000 people with their existence nearly three generations. It has been asserted for years that there is a link between the religion and ethic, and some people consider the ethic having religious bases. However, number of researches on appearance of such link between the religion and ethic on Muslim people lived in different culture and geographical areas is quite limited. Therefore, it was reviewed whether a relation exists between the devoutness levels and ethical

¹ ÇOMU İlahiyat Fakültesi, E-mail: nurtenkimter@comu.edu.tr

maturity levels of the Turkish diaspora youth living in Austria. In the study, "Personal Information Form", "Religiosity Scale" and "Moral Maturity Scale" were used. As a result of the study conducted on 313 young people living in Austria, significant relation and differences were found between dependent and independent variables and socio-cultural and demographic factors.

Keyword(s): Austria, Turkish-Muslim youth, moral maturity, religiosity, socio-cultural factors

GİRİŞ

Son birkaç yüzyılda gerçekleşen bilimsel, teknolojik ve ekonomik gelişmelere, sosyal ve siyasi değişimlere paralel olarak tüm dünyada dini ve ahlaki değerlerde bir yozlaşmanın olduğu, savaş, şiddet, terör, sosyal adaletsizlik, sömürgecilik, açlık, yoksulluk, çevre felaketleri vs. gibi küresel anlamda bir takım ahlak problemlerinin ortaya çıktığı görülmektedir.

Esasında bilim ve teknolojinin göz kamaştırıcı gelişmesine paralel olarak çağdaş insanın dinsel inancını ve buna bağlı olarak insanî ve ahlakî değerlerini yitirmiş olması, dolayısıyla dinsel kavramların erozyona uğraması 20. yüzyıl düşüncelerinin temelini oluşturmaktadır (Zbigniew, 1995:12). Gelineen noktada hızlı teknolojik gelişme ve toplumsal değişimler insanlığa sağladığı yararları gölgeleyecek derecede bir takım problemleri beraberinde getirerek modern insanın mutsuzluğunu arttırmıştır. Bilimsel ve teknolojik gelişmelerden ve toplumsal değişimlerden şüphesiz en çok ve en çabuk etkilenen kesim gençler olmaktadır. Bu gelişmeler ve sosyal değişiklikler, fiziksel ve ruhsal olarak henüz dengelenmemiş gençte bir takım ruhî rahatsızlıklara ve ahlakî bozulmalara neden olabilmektedir. Bu gün

modern insanın neredeyse unuttuğu sevgi, şefkat, hoşgörü, affedicilik, alçakgönüllülük, vefa, yardımlaşma vb. gibi ahlakî faziletlerle ulaşması, haksızlık, hırsızlık, şiddet, bencillik, kibir, hased vb. gibi ahlakî zaatlardan kaçınması ancak tüm dinlerin sunduğu genel ahlak ilkelerinin tekrar hayata hakim kılınması ile mümkündür. Gerçek mutluluğun elde edilmesi de buna bağlıdır. Zira her ne kadar inanç ve ibadet esasları bakımından aralarında bir takım farklılıklar olsa da esasında tüm dinlerin nihai hedefi insanın mutluluğunu temin etmektir. Bunun için de tüm dinler müntesiplerinin ahlaklı ve erdemli kişiler olarak yetişmesini amaçlamaktadır.

Bu noktada İslam'ın evrensel ahlak ilkelerinin öğretilmesi ve hayata geçirilmesi, insanlığa yeniden bir çözüm sunabilir. Çünkü İslam geçmiş ilahi dinlerin mirasını sürdürmekte renk, ırk ve dil farkı gözetmeksizin bütün insanların dünyevî ve uhrevî saadetini hedeflemektedir. Şüphesiz İslam dininin evrensel yönünü temsil eden unsurların başında onun ahlak sistemi gelmektedir. İslam'ın ahlak anlayışı modern değerlere göre bir takım avantajlara sahiptir. Her şeyden önce İslam dininde ahlakî değerler birer araç değil amaç olarak kabul edilmektedir. Ayrıca İslam dininde sırf kişisel çıkar beklentisiyle

yapılan iyiliğin ahlakî bir değeri yoktur (Arslan, 2010:57). Yani Allah'ın rıza ve sevgisini kazanma gibi aşkın gayeler, ahlakî olgunluğun en üst düzeyini ifade etmektedir. Bununla birlikte dinin birey ve toplum hayatında yaşanma biçimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan dindarlık, özelde bireyden bireye genelde ise toplumdan topluma değişebilen ve çeşitli psiko-sosyal ve kültürel faktörlerin etkisiyle de farklılaşabilen bir yapıya sahiptir.

Bu bağlamda araştırmanın temel amacı Avusturyalı Türk Müslüman azınlığa ait gençlerinin dinsel yaşantı biçimleri ile ahlakî olgunluk düzeyleri ve bu iki değişken arasındaki ilişkiyi Din Psikolojisi açısından incelemektir. Böylece dindarlıkla ahlakî olgunluk arasındaki ilişki farklı bir toplum ve kültür yapısında değerlendirilerek ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Ahlakî olgunluk ile ilgili yapılan literatür incelemesi sonucunda yurtdışında yapılan araştırmalarda genellikle konunun Kohlberg'in ahlakî gelişim kuramından hareketle ele alındığı ve Kohlberg'in ahlakî yargı gelişimi düzey ve evrelerinin aynı zamanda ahlakî olgunluk düzeyleri olarak değerlendirildiği görülmüştür (Kohlberg, 1973:187-196; Holland, 1976:452-460). Yurt içinde de din-ahlak ilişkisini teorik olarak ele alan pek çok araştırmanın yanı sıra ahlakî yargı ve ahlakî olgunlukla dindarlık ilişkisini ampirik düzeyde ele alan sınırlı sayıda araştırmaya rastlanmıştır. Bununla birlikte söz konusu ilişkiyi farklı farklı toplum ve kültür bazında ele alan bir araştırmaya pek rastlanmamıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Arapça borç, itaat, yol, millet, mükafat, ceza, hal, gidiş, hesap, saltanat, hüküm, tedbir vb. gibi anlamlara gelen (Topaloğlu ve Karaman, 1989:112) din kelimesinin karşılığı olarak Batıda 'religion' kelimesi kullanılmaktadır. Latince 'religare' kökünden gelen 'religion' kelime olarak ek, bağ, bağlanma gibi anlamlara gelmekte olup kök anlamının terim anlamıyla da ilişkili olduğu görülmektedir. Zira tarihte görülen bütün dinlerde temel unsur, insanların kutsal bildikleri şeylerle ilişki kurmaları ve onlara bağlanmaları hususudur (Pazarlı, 1972:33).

Dini yaşama şekli olan dindarlık ise, bireyin özel hayatında ve kamusal alanda dinî emir ve ritüelleri uygulaması ile kendini gösterir (Bilgin, 2003:193-214). Dinî inanç, duygu, düşünce, tutum ve davranışlar temelinde oluşan dinsel yaşantı biçimleri ya da dindarlık genelde toplumdan topluma özelde ise bireyden bireye değişebilen çeşitli psiko-sosyal ve kültürel faktörlerin etkisiyle de farklılaşabilen karmaşık bir yapıya sahiptir (Günay, 2006:50-54).

İngilizce ve Almanca ahlak kelimesinin karşılığı olarak Yunanca kökenli 'morality-moral' kelimeleri kullanılmaktadır. Türkçe'de tekil anlamda kullanılan ahlak kelimesi Arapça 'hulk' ya da 'hılk' kelimelerinden türetilmiş olup 'huylar, karakterler, alışkanlıklar' anlamına gelir ve insanın yaratılış ve ruh özelliklerinin tümünü ifade eder (Aydın, 2013:18). Terim anlamıyla ahlak, insanın yaratılışından gelen ve ruhuna yerleşen alışkanlıklar bütünü olan ahlak

toplum içerisinde yaşanılarak kazanılan iyi veya kötü huylardır. Genelde sosyal hayatın ve kurumların gelişmesi gibi ahlak anlayışlarının da evrimi ve gelişmesi söz konusu olabilmektedir. Zira ahlakî standartlar ve pratikler, sosyal hayatın, özellikle de zihni seviyenin gelişmesine paralel bir seyir izleyebilmektedir. Bu sebeple ahlakın hayatın kendisinden ve kendisiyle gelişmekte olduğu söylenebilir (Titus, 1967:376-377'den nak. Türer, 2005:88). Kısacası insanın bir amaca yönelik olarak kendi arzusu ile iyi davranışlarda bulunup kötülükten uzak olması olan ahlak, aynı zamanda bir toplumda insanların uymak zorunda oldukları davranış kurallarıdır (Aydın, 2013:15). Dolayısıyla davranış kuralları ve hayat tarzlarını ifade eden ahlak, pek çok disiplini yakından ilgilendirmiş ve inceleme konusu olmuştur. Sadece din alimleri değil, filozoflar, psikologlar, sosyologlar, antropologlar ve tarihçiler de ahlakı kendi bakış açılarından ele alarak incelemişler ve değişik ahlak teorileri geliştirmişlerdir.

Tarih boyunca ahlakı değişik şekillerde temellendirenler olmuştur. Ahlak teorilerini genel anlamda dinî ve din dışı ahlak teorileri olmak üzere iki kısma ayırmak mümkündür. Ahlakı din dışı temellendiren filozoflardan bazıları ahlakın temelinde akıl, bazıları sezgi, bazıları da duygu olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bazı düşünürler ise din dışı ahlak teorilerine değişik yönlerden itirazlarda bulunmuşlar ve ahlakı din ile temellendirmeye çalışmışlardır. Bu itirazlardan en önemlileri şunlardır: Din dışı ahlak teorilerinde 'niçin ahlaklı olmalıyım?' sorusuna 'çünkü olmalısın'dan

başka cevap yoktur. Ayrıca din dışı ahlak teorilerinde ahlakî doğruyu ve yanlışını birbirinden ayırt edebilecek sabit bir ölçütün olmaması beraberinde ahlakî relativizmi yani aynı anda birbirine zıt iki ahlakî prensibin doğru olabileceğinin kabulünü ve ahlakî şüpheciliği getirmiştir. Oysa ahlak prensiplerinin fonksiyonlarını icra edebilmeleri evrensel olmalarıyla mümkündür. Evrensel olabilmeleri ise aşkın bir varlıkla irtibatlandırılmalarına bağlıdır. Ahlak ilkelerinin mutlak ve aşkın bir varlıkla irtibatlandırılması ise ancak din ile mümkündür. Bu nedenle ahlakı din ile temellendiren ahlak teorileri Tanrı'nın varlığı ve vahiy gerçeğinden hareket etmişler, ahlakî iyi ve kötünün kriteri olarak vahyi kabul etmişlerdir (Kılıç, 1992:140-145).

Esasında bütün dinlerin temelinde ahlak vardır. Çünkü bütün dinler genel anlamda insanların neleri yapıp neleri yapmamaları gerektiği hususu ile ilgilendirir. Hatta tarih boyunca din ile ahlak kanunları öylesine iç içe girmiştir ki çoğu zaman bunları birbirinden ayırmak mümkün değildir (Ünver, 1999:311). İslam ahlakçılarının büyük çoğunluğu din ile ahlak arasında sıkı bir ilişkinin olduğunu ifade ederek ahlak için dinin lüzumuna işaret etmektedirler. İslam düşüncesinde seküler anlayışın aksine 'din başka, ahlak başkadır' iddiası yanlıştır (Çağrı, 2012:38). Din, insanın Yaratıcısı'na, kendisine, diğer insanlara ve canlılara karşı olan vazifelerini bildirdiği için ahlakı dinden ayırmak imkansızdır. "Dinî hayatın merkezi olan Allah, aynı zamanda ahlakî nizamın da en yüksek düzenleyicisi ve garantörüdür"

(Erdem, 2006:78). Zira bir dine inanan ve bağlanan kimse düşünce ve davranışlarında iman ve ahlakî bir bütün olarak yaşar. Çünkü dinde iman, ibadet ve ahlak içiçe ayrılmaz bir bütünü oluştururlar (Erdem, 2006:78; Hökelekli, 1998:156). Dolayısıyla din ile ahlak bir madalyonun iki yüzü gibi daima birbirlerini tamamlar ve birbirlerinin değerini arttırmaları (Erdem, 2006:76-81).

Ahlak olgunluğu ya da ahlakî olgunluk (moral ripeness / Sittlichkeitsreife), duygu, düşünce, yargı, tutum ve davranış bakımından yetkin ve zirvede olma durumu ve bu duruma en zengin, en gerekli ve en dolgun anlamı veren ahlakî niteliklerin toplamıdır (Thomas, 1991:51). Kısacası ahlakî olgunluk bireyin duygu, düşünce, yargı, tutum ve davranışlardaki mükemmellik durumunu göstermektedir. Batıda ahlakla ilgili çalışmalarda ünlü ahlak kuramcısı Lawrence Kohlberg'in geliştirdiği ahlakî yargı gelişimi düzeyi ve evrelerinin aynı zamanda ahlakî olgunluk düzeyleri olarak değerlendirildiği görülmektedir (Colby and Kohlberg, 1987; Nardi and Tsujimoto, 1970: 365-369; Hauser and Others, 2007:1-3; Rendi and Others, 2005:139).

Her ne kadar ahlakî yargı ile ahlakî olgunluk kavramları arasında bir ilişkinin var olduğu düşünülmüş olsa da aslında iki kavram birbirinden farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Zira ahlakî yargı, bir olayın doğruluğu ya da yanlışlığı hakkında hüküm verme, ahlakî bir ikilem karşısında bir yönde karar vermeyi gerektiren zihinsel bir işlem iken, ahlakî olgunluk bir bireyin toplumun ahlak ilkelerine

göre davranışta bulunması düzeyidir (Şengün ve Kaya, 2007:51-64).

Din, insanlara sevgi, hoşgörü, itaat, fedakarlık, yardımseverlik, uzlaşma gibi olgun ahlakî meziyetleri kazandırdığı için dinin ortaya koyduğu ilkelere uymakla insanlar üstün ve olgun ahlakî nitelikler kazanırlar (Şengün, 2008:70-71). İslam'ın öngördüğü ahlakî terakkinin ulaşacağı son nokta, 'insanın çıkar kaygılarının olmayacağı hatta cennet ümidi ve cehennem korkusundan da öte tüm niyetlerinin ve davranışlarının Allah rızasına uygun düşüp düşmeyeceğine göre değerlendirilmesidir'. (Çağrı, 2012:36) (Hud, 112, Şuara, 15, İnsan, 8-9).

ARAŞTIRMA VE YÖNTEM

Amaç ve Yöntem

Bu araştırmada, Avusturya'daki Türk azınlığa ait Müslüman gençler üzerinde dindarlık ve ahlakî olgunluk arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmıştır. Tarama yöntemi ve anket tekniği ile gerçekleştirilen bu araştırma korelasyonel türden nicel bir araştırmadır.

Evren, Örneklem ve Ölçme Araçları

Araştırmada Avusturya'da Türk azınlığa ait gençler evren olarak kabul edilmiş ve bu evrenden tesadüfi örnekleme yoluyla seçilecek olan 313 genç de araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Araştırmada veri toplama araçları olarak Kişisel Bilgi Formu, Dindarlık Ölçeği ve Ahlakî Olgunluk Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırmada veri toplama araçları olarak Kişisel Bilgi Formu, Dindarlık Ölçeği ve Ahlakî Olgunluk Ölçeği kullanılmıştır. Kişisel Bilgi Formunda cinsiyet, yaş, gelir, eğitim durumu, yaşanan yerleşim yeri ve yaşam süresi, öznel dindarlık algısı vb. gibi değişkenlerden oluşmaktadır. Araştırmada Glock'un dindarlığın çok boyutlu olduğu kuramının Müslüman bir toplumda geçerli olduğu varsayımından hareketle beş boyut ve 25 maddeden oluşan Dindarlık Ölçeği hazırlanmıştır. Bununla birlikte söz konusu Dindarlık Ölçeği'nin esası, 1995 yılında Veysel Uysal dini hayatın boyutları göz önünde bulundurularak halkın dindarlık profilini ortaya çıkarmak amacıyla Müslümanlar için de geçerli olabilecek şekilde geliştirilen "İslamî Dindarlık Ölçeği"ne (Islamic Religiosity Scale) dayanmaktadır (Bkz.Uysal, 1995:263-271). Likert formatında düzenlenmiş olan Dindarlık Ölçeği'ndeki yüksek puanlar dindarlık düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Şengün ve Kaya'nın geliştirmiş oldukları Ahlakî Olgunluk Ölçeği, 85 madde den oluşan likert tipinde bir ölçek olup güvenilirlik ve geçerlik çalışması uygulamaları Samsun il merkezindeki liselerde öğrenim gören öğrencilerden tesadüfî örnekleme yoluyla seçilmiş 830 öğrenci üzerinde 2007 yılı Mayıs ayında gerçekleştirilmiştir. Ahlakî Olgunluk Ölçeği'nin paralel testler yoluyla ölçüt geçerliliğine Değerlerin Belirlenmesi Testi (DIT) ile bakılmıştır. Ahlakî Olgunluk Ölçeği'nin güvenilir olup olmadığına test-tekrar test, test-yarı test ve Cronbach Alpha güvenilirlik katsayıları bulunarak bakılmıştır.

Ahlakî Olgunluk Ölçeği'nin netice itibarıyla ahlakla ilgili araştırmalarda kullanılabilecek geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğu görülmüştür (Şengün ve Kaya, 2007: 51-64).

Verilerin Analizi

Araştırmada kullanılacak ölçme araçları vasıtasıyla elde edilecek ham verilerin hem girilmesinde hem de farklı istatistiksel tekniklerle analiz edilmesinde SPSS paket programı kullanılmıştır. Verilerin analizinde kullanılan istatistiksel işlemler, seçilen ölçek tipleri ve araştırma hipotezleri dikkate alınarak seçilmiştir. Veriler analiz edilirken frekans dağılımı, aritmetik ortalama, t-testi, korelasyon vb. tekniklerinden yararlanılmıştır. Araştırmamız, seçilen örneklem grubu, ölçme araçları, kullanılan istatistikî tekniklerle ve araştırmanın yapıldığı zaman dilimi ile sınırlıdır.

Hipotezler

Araştırmanın amacına uygun olarak şu hipotezlerin test edilmesi düşünülmektedir:

Hipotez 1. Genel olarak Avusturya'da yaşayan Türk azınlığa ait olan Müslüman gençlerin dindarlık ve ahlakî olgunluk düzeyleri yüksek olacaktır.

Hipotez 2. Kadınların dindarlık ve ahlaki olgunluk düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olacağı öngörülmektedir.

Hipotez 3. Katılımcıların sosyo-kültürel ve demografik özellikleri ile dindarlık ve ahlakî olgunluk düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde ilişkiler olacaktır.

Hipotez 4. Katılımcıların öznel dindarlık algıları, ailelerinin dindarlık düzeyleri ve dindarlık ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları ile ahlakî olgunluk düzeyleri arasında pozitif yönde ve anlamlılık düzeyinde bir ilişki olacaktır.

BULGULAR

1-Ölçme Araçlarına İlişkin Bulgular

Tablo 1. Dindarlık Ölçeğine İlişkin Bulgular

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,865
Bartlett's Test of Sphericity Approx. Chi-Square		2380,598
	df	253
	Sig.	0
	Cronbach's Alpha	0,84

Araştırmada elde edilen veriler üzerinden dindarlık ölçeğine ilişkin gerçekleştirilen analizler sonucunda ölçeğin güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracı olduğu ve ölçek vasıtasıyla toplanan verilerin normal bir dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (mean = 3,9893; median = 4,0116; mode = 4,00; std. Deviation = 0,28328; skewness = -,773; kurtosis = ,856). Dolayısıyla araştırmada verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır.

Tablo 2. Ahlakî Olgunluk Ölçeğine İlişkin Bulgular

KMO and Bartlett's Test		
Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		0,831
Bartlett's Test of Sphericity Approx. Chi-Square		5451,938
	df	2145
	Sig.	0
	Cronbach's Alpha	0,925

Araştırmada elde edilen veriler üzerinden ahlakî olgunluk ölçeğine ilişkin gerçekleştirilen analizler sonucunda da dindarlık ölçeğinde olduğu gibi ölçeğin güvenilir ve geçerli bir ölçüm aracı olduğu ve ölçek vasıtasıyla toplanan verilerin normal bir dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (mean = 3,9818; median = 4,0099; mode = 3,80; std. Deviation = ,28545; skewness = -,556; kurtosis = ,711). Dolayısıyla araştırmada verilerin analizinde parametrik testler kullanılmıştır.

2-Örneklemin Sosyo-kültürel ve Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Tablo 3. Örneklemin Yaşadığı Şehirlere ve Avusturya'da Yaşam Sürelerine Göre Dağılımları

Yaşadığı yer	Değerler	N	%
	Viyana	286	91,4
	Burgenland	4	1,3

Avusturyada Yaşam Süresi	Österreich	1	0,3
	Deutsch	1	0,3
	Sankt Pölten	3	1
	Haschendorf	1	0,3
	Neustadt	1	0,3
	Cevapsız	16	5,1
	Toplam	313	100
	1-3 yıl arası	2	0,6
	3-5 yıl arası	9	2,9
	5-10 yıl arası	30	9,6
	10 yıl ve üzeri	262	83,7
	Cevapsız	10	3,2
	Toplam	313	100

Araştırmaya katılan gençlerin büyük çoğunluğunun (% 91,4) Avusturya'nın başkenti olan Viyana'da yaşadıkları çok az bir kısmının ise Avusturya'nın diğer şehirlerinde yaşadıkları görülmektedir. Yine tablo 3'te görüleceği üzere araştırmaya katılan kişilerin büyük bir kısmının (%83,7) on yıldan fazla Avusturya'da yaşadıkları görülmektedir. Çok az bir kısmının ise (%0,6) bir ila 3 yıl arası Avusturya'da yaşadıkları tespit edilmiştir.

Tablo 4. Araştırmaya Katılanların Cinsiyet, Yaş, Eğitim ve Gelir Durumlarına Göre Dağılımları

Cinsiyetini	Değerler	N	%
z	Erkek	135	43,1

	Kadın	176	56,2
	Cevapsız	2	0,6
	Toplam	313	100
Yaşınız	12-14 yas arası	47	15
	15-17 yas arası	69	22
	18-20 yas arası	61	19,5
	21-23 yas arası	30	9,6
	24-26 yas arası	35	11,2
	27 yas ve yukarısı	60	19,2
	Cevapsız	11	3,5
	Toplam	313	100
Eğitim Durumu	Lise	165	52,7
	Yüksek okul	25	8
	Üniversite	66	21,1
	Cevapsız	57	18,2
	Toplam	313	100
Gelir Durumu	Düşük	12	3,8
	Orta	115	36,7
	İyi	133	42,5
	Çok iyi	51	16,3
	Cevapsız	2	0,6
	Toplam	313	100

Araştırmaya katılan kişilerin cinsiyetlerine göre dağılımlarına bakıldığında; örneklemin cinsiyet değişkeni bakımından aşağı yukarı eşit bir dağılım gösterdiği; başka bir deyişle örneklemin yarısına yakının (135 kişi; %43,1) erkek yarısından biraz fazlasının da (176; %56, 2) kadın olduğu görülmektedir. Araştırmaya katılan gençlerin yaş durumlarına göre dağılımlarına bakıldığında da genel olarak tüm yaş gruplarında aşağı yukarı eşit bir dağılım gösterdikleri görülmektedir. Bununla birlikte 15-17 yaş arası gençlerin sayı ve oran bakımından (69 kişi; %22) diğerlerinden biraz daha fazla olduğu daha sonra bunları

sırasıyla diğerlerinin takip ettiği görülmektedir. Sayıca ve oran bakımından diğerlerine göre en az olanların ise 21-23 yaş grubuna ait gençler (30 kişi; %9,6) olduğu gözlenmektedir. Yine tablo 4'te görüleceği üzere araştırmaya katılan kişilerin yaklaşık yarısının lise mezunu olduğu (165 kişi; % 52,7); daha sonra bunları üniversite (% 21,1) mezunu olanların takip ettiği; çok az bir kısmının ise (% 8) yüksek okul mezunu olduğu görülmektedir. Örneklemin %18,2'si ise eğitim düzeyi ile ilgili bu soruyu cevapsız bırakmışlardır.

Gelir düzeyleri bakımından ise araştırmaya katılanların yaklaşık yarısının (% 42,5) ailesinin gelir durumunun iyi düzeyde olduğu; daha sonra sırasıyla bunları ailesi orta gelir düzeyine sahip olanların (%36,7) ve gelir düzeyi çok iyi durumda olanların (% 16,3) takip ettiği görülmektedir. Ailesinin gelir düzeyi düşük olanların ise sayıca ve oran bakımından en düşük grubu (12 kişi; % 3,8) teşkil ettiği gözlenmektedir. Araştırmaya katılanlardan iki kişinin ise gelir ile ilgili soruyu cevapsız bıraktığı tespit edilmiştir.

Tablo 5. Araştırmaya Katılanların Öznel Dindarlık Algısı ve Aile Dindarlığına Göre Dağılımları

Öznel Dindarlık Algısı	Değerler	N	%
	Biraz dindar	29	9,3
	Dindar	181	57,8

	Çok dindar	97	31
	Cevapsız	6	1,9
	Toplam	313	100
Öznel Aile Dindarlığı	Biraz dindar	22	7
	Dindar	136	43,5
	Çok dindar	155	49,5
	Toplam	313	100

Tablo 5'te görüleceği üzere araştırmaya katılanların yarıdan fazlasının (%57) kendilerini 'dindar' olarak algıladıkları; yaklaşık üçte birisinin ise (%31) kendilerini 'çok dindar' olarak algıladıkları görülmüştür. Katılımcıların çok az bir kısmı (% 9,3) kendilerini 'biraz dindar' olarak nitelendirirken kendisini 'dindar olmayan' olarak algılayan hiçbir katılımcının olmadığı tespit edilmiştir. Altı kişi ise söz konusu soruyu cevapsız bırakmayı tercih etmişlerdir. Araştırmaya katılanların yaklaşık yarısı (% 49,5) ailelerinin 'çok dindar' olarak; %43,5'i ise ailelerini 'dindar' olarak algıladıklarını belirtmişlerdir. Avusturya'da yaşayan gençlerden ailelerinin 'dindar olmadığını' ifade eden hiç kimse bulunmazken ailesinin biraz dindar olduğunu belirtenlerin ise en düşük sayı ve oranı (22 kişi; %7) teşkil ettiği görülmektedir.

Tablo 6. Basın ve Yayın Organlarında Dini İçerikli Yazılar Okuma Sıklığı

TV, internet, gazete, dergi ve kitaplarda dini içerikli yazılar okuma sıklığı	N	%
---	---	---

Hiç	18	5,8
Bazen	109	34,8
Sık	120	38,3
Çok sık	62	19,8
Cevapsız	4	1,3
TOPLAM	313	100

Tablo 6’da görüleceği üzere araştırmaya katılan gençlerin %38’3’ü tv, dergi, gazete ve kitap gibi basın yayın organlarından sıklıkla dini içerikli yazılar okuyup dinlediklerini ifade etmişlerdir.%34,8’i ise bazen dini içerikli yazılar okuyup dinlediklerini ifade ederken çok az bir kısmı ise tv, gazete, kitap dergi vs. gibi basın ve yayın organlarından hiçbir zaman dini içerikli yazıları okuyup, dinlemediklerini belirtmişlerdir.

Tablo 7. Ahlaklı Olmak İçin Sebebin Ne Olduğuna Dair Bulgular

Sizce Niçin Ahlaklı Olunur?	N	%
1-)İslam ve diğer dinler emrettiği için	161	51,4
2-)Vicdanen rahatlamak için	23	7,3
3-)Aile-okul-toplumda uyumlu ve değerli bir insan olmak için	38	12,1
4-)Aile e okulda ceza değil ödül almak için	2	0,6

5-)İnsan olduğumuz için	35	11,2
1 ve 5	8	2,6
1, 2, 3 ve 5	3	1
1 ve 3	4	1,3
1, 2 ve 3	3	1
1 ve 2	7	2,2
1,2,3 ve 4	2	0,6
1, 3 ve 5	1	0,3
1,2,3,4 ve 5	4	1,3
1,2 ve 5	2	0,6
2 ve 3	4	1,3
Cevapsız	16	5,1
TOPLAM	313	100

Araştırmaya katılanların yaklaşık yarısının (%51,4) İslam dini ve diğer dinler emrettiği için ahlaklı olmak gerektiğini ileri sürdükleri tespit edilmiştir. Araştırmada %12,1 oranında bir örneklem grubu aile, okul ve toplumda uyumlu ve değerli bir insan olmak için ahlaklı olmak gerektiğini belirtirken %11,2 oranında bir örneklem grubu ise ahlaklı olmanın gerekçesini insan olmaya bağlamışlardır. %7,3 oranında katılıcı ise vicdanen rahat olmak için ahlaklı olmak gerektiğini ifade etmişlerdir. Her üç hususu da ahlaklı olmak için gerekçe gösterenlerin oranın ise bir hayli düşük (1 kişi; %0,3) olduğu görülmektedir. Söz konusu soruyu 16 (%5,1) katılımcının ise cevapsız bıraktığı tespit edilmiştir.

Tablo 8. Ahlaklı Olmaya Katkıda Bulunan Faktörlerin Neler Olduğuna Dair Bulgular

Sizce Ahlaklı Olmada Katkısı Olan Faktörler Nelerdir?	N	%
1-)Ailede verilen din ve ahlak eğitimi	229	73,2
2-)Dkab ve diğer seçmeli dersler	27	8,6
3-)Tv, internet, gazete, dergi, basın-yayındaki dini içerikli yazılar	10	3,2
4-)İHL ve İlahiyat gibi dini eğitim veren kurumlar	8	2,6
5-)Örf, adet, gelenek gibi toplumun yazılı olmayan sözlü kuralları	1	0,3
1 ve 5	2	0,6
1 ve 2	8	2,6
1, 4 ve 5	1	0,3
1 ve 4	1	0,3
1 ve 3	3	1
1,3,4,5	9	2,9
1,2 ve 3	4	1,3
2 ve 3	1	0,3
2, 3 ve 4	2	0,6
1,2,3 ve 4	1	0,3
Hepsi	1	0,3
Cevapsız	5	1,6
TOPLAM	313	100

Araştırmaya katılan gençlerin büyük bir kısmı (%73,2) ailede verilen din ve ahlak eğitiminin kişilerin ahlaklı olmalarında en etkili faktör olduğunu ileri sürmüşlerdir. Daha sonra

bunları sırasıyla DKAB ve diğer seçmeli derslerin ahlaklı olmada etkisi olduğunu ileri sürenler (%8,6) ile tv, internet, gazete, dergi ve kitap gibi basın ve yayın organlarında dini içerikli yazı ve yayınların ahlaklı olmada etkisi olduğunu ifade edenlerin (%3,2) takip ettiği görülmektedir.

Tablo 9. Ahlaki Bozulmanın Nedenlerinin Neler Olduğuna Dair Bulgular

Sizce Ahlaki Bozulmanın Nedenleri Nelerdir?	N	%
1-)Ailede yeterli din ve ahlak eğitiminin verilmemesi	194	62
2-)Okulda yeterli din ve ahlak eğitiminin verilmemesi	7	2,2
3-)Ahlaksızlık yapanların aile, okul ve kanunlar tarafından yeterince cezalandırılmaması	18	5,8
4-)Tv, internet, basın-yayında ahlaksızlığın teşvik edilmesi	40	12,8
5-)Örf, adet, geleneklerin zayıflaması, toplumda ahlaksızların ayıplanmaması	7	2,2
1 ve 2	8	2,6
1, 2 ve 5	1	0,3
1, 2 ve 4	4	1,3
1, 2, 4 ve 5	1	0,3
1 ve 4	17	5,4
4 ve 5	1	0,3
1,3,4 ve 5	1	0,3
1,3 ve 5	1	0,3
1 ve 3	1	0,3

3 ve 4	1	0,3
Hepsi	3	1
Cevapsız	8	2,6
TOPLAM	313	100

Katılımcılara ahlaki bozulmanın nedenlerinin neler olabileceğine dair yöneltilen soruda örneklemin yarısından fazlasının (%62) bunun nedeni olarak ailede verilen din ve ahlak eğitiminin yeterli düzeyde olmadığını gerekçe göstermiştir. Daha sonra bunları tv, internet, gazete, dergi vb. gibi basın yayın organlarında ahlaksızlığın teşvik edilmesini gerekçe gösterenler (%12) takip etmektedir. Bu iki husustan her ikisinin de aynı derece etkili olduğunu söyleyenlerin ise %5,4 oranında olduğu tespit edilmiştir. Araştırmada %5,8 oranında bir örneklem grubu ise ahlaki bozulmanın nedenin ahlaksızlık yapanların aile, okul ve kanunlar tarafından yeterince cezalandırılmamasının olduğunu ifade etmişlerdir. Daha sonra bunları okulda din ve ahlak eğitiminin yeteri kadar verilmediğini ileri sürenler (%2,2) ile toplumda örf, adet ve geleneklerin zayıflamış olması, dolayısıyla ahlaksızlık yapanların eskisi gibi ayıplanıp kınanmadığını ileri sürenlerin (%2,2) takip ettiği görülmektedir.

3-Değişkenler Arası İlişkilere Dair Bulgular

Tablo 10. Örneklemin Dindarlık ve Ahlaki Olgunluk Düzeylerine İlişkin Ortalamaları

Değişkenlere Ait Aritmetik Ort.	N	Art. Ort.	Std. S.
Dindarlık	313	3,99	0,283
Ahlaki Olgunluk	313	3,98	0,285

Tablo 10’da görüleceği üzere örneklemin gerek dindarlık gerekse ahlaki olgunluk ölçeğinden almış oldukları puanların aritmetik ortalamasının bir hayli yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 11. Katılımcıların Cinsiyetlerine Göre Dindarlık ve Ahlaki Olgunluk Düzeylerine İlişkin Bulgular

Değişkenlere Ait Aritmetik Ort.	Cinsiyet	N	Art. Ort.	Std. S.	t	P
Dindarlık	Erkek	135	3,9419	0,31904	-2,88	0,004
	Kadın	176	4,0347	0,24935		
Ahlaki olgunluk	Erkek	135	3,9175	0,31074	-3,558	0
	Kadın	176	4,0319	0,25583

Katılımcıların cinsiyetlerine göre dindarlık ve ahlaki olgunluk düzeyleri arasındaki farklılıklara bakıldığında ise bayan katılımcıların hem dindarlık hem de ahlaki olgunluk düzeylerinin erkeklerden

Tablo 12. Örneklemen Sosyo-Kültürel Özellikleri ile Dindarlık ve Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişkilere Dair Bulgular

Değişkenler	Yaş r	Eğitim r	Gelir r
Dindarlık	,117*	0,018	,140*
Ahlaki Olgunluk	0,104	0,051	,125*

Araştırmaya katılan gençlerin sosyo-demografik ve kültürel özellikleri ile

dindarlık ve ahlaki olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkilere göz atıldığında, Avusturya'da yaşadıkları yaşam süreleri ve eğitim düzeyleri ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlılık düzeyinde hiçbir ilişki görülmezken yaş ve gelir düzeyleri ile dindarlık durumları arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki olduğu gözlenmektedir. Buna göre gençlerin yaş düzeyleri ve ailelerinin gelir durumları

istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kadınlar erkeklere göre hem dindarlık hem de ahlaki olgunluk düzeyleri bakımından daha yüksek puanlara sahiptirler.

artıkça dindarlık düzeylerinde de bir artış olduğu söylenebilir.

Diğer taraftan katılımcıların Avusturya'da yaşam süresi, yaş ve eğitim düzeyleri ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında anlamlılık düzeyinde hiçbir ilişki bulunmazken, gelir durumları ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında ise anlamlılık düzeyinde pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Buna göre Avusturya'da yaşayan gençlerin gelir durumları artıkça ahlaki olgunluk düzeylerinin de yükseldiği gözlenmektedir.

Tablo 13. Örneklemen Dindarlık Düzeyleri ile Ahlaki Olgunluk Düzeyleri Arasındaki İlişki

Değişkenler	Dindarlık r	Öznel Dindarlık r	Öznel Aile Dindarlığı r
Ahlaki Olgunluk	,967**	,278**	,182**

Araştırmaya katılan gençlerin öznel dindarlık algıları, öznel aile dindarlığı ve dindarlık ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde bir ilişki olup olmadığını tespit etmek için yapılan korelasyon analizi sonucunda söz konusu

değişkenler arasında pozitif yönde anlamlılık düzeyinde bir ilişki tespit edilmiştir. Buna göre katılımcıların öznel dindarlık algıları, öznel aile dindarlıkları ve dindarlık ölçeğinden aldıkları puanlar yükseldikçe ahlaki olgunluk düzeylerinin de yükseldiği gözlenmiştir.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Esas olarak Avusturya’da yaşayan Müslüman Türk azınlığa ait gençlerin dindarlık düzeyleri ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkiyi, akabinde ise söz konusu gençlerin sosyo-kültürel ve demografik özellikleri ile dindarlık ve ahlaki olgunluk düzeyleri arasında var olan ilişkileri din psikolojisi açısından incelemeyi temel amaç edinen bu araştırmada, başlangıçta belirlenen hipotezlerin büyük çapta doğrulandığı tespit edilmiştir. Avusturya’da yaşayan Müslüman Türk azınlığa ait gençler üzerinde gerçekleştirilen bu araştırma sonucunda örneklemin gerek dindarlık gerekse ahlaki olgunluk ölçeğinden aldıkları puan ortalamalarının bir hayli yüksek olduğu görülmüştür. Başka bir deyişle söz konusu araştırmada gençlerin hem dindarlık hem de ahlaki olgunluk düzeylerinin yüksek düzeyde olduğu gözlenmiştir. Ayrıca örneklemin cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve gelir düzeyi gibi sosyo-kültürel ve demografik özellikleri ile gerek dindarlık gerekse ahlaki olgunluk düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde bir takım ilişkilerin olduğu tespit edilmiştir. Daha da önemlisi katılımcıların öznel dindarlık algısı, öznel aile dindarlığı ve dindarlık ölçeğinden aldıkları puan ortalamaları ile ahlaki olgunluk düzeyleri

arasında pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlılık derecesinde bir ilişki olduğu yönündeki bulgu ile araştırmanın temel hipotezinin de doğrulandığı görülmüştür.

Ülkemizde konu ile ilgili olarak gerçekleştirilen sınırlı sayıda araştırma sonucuna baktığımızda da bizim araştırma bulgularımızla benzer yönde araştırma sonuçlarının var olduğu görülmektedir. Zira bizim araştırma sonuçlarımızda sosyo-demografik faktörlerle dindarlık ve ahlaki olgunluk arasındaki ilişkilere bakıldığında; cinsiyet değişkeni açısından kadınların hem dindarlık hem de ahlaki olgunluk düzeylerinin erkeklerden anlamlılık derecesinde yüksek olduğu tespit edilmiştir. Batı’da yapılan araştırmaların çoğunda da genellikle kadınların erkeklerden daha dindar olduğu yönünde bulgular elde edildiği görülmektedir (Bkz. Allport, 2004; Argyle and Hallahmi, 1975; Argyle, 2000 vb.). Bununla birlikte Batı toplumlarında yapılan araştırmalarda her ne kadar kadınların erkeklere nazaran daha dindar olduğu yönünde bulgular mevcut olsa da bu durumu genellemek doğru değildir. Çünkü büyük ölçekli bazı araştırmalarda hem bireysel dindarlık hem de dinî aktivitelere katılma hususunda erkeklerle kadınlar arasında belirgin bir takım farklılıklara rastlanmadığı gibi Yahudi ve Müslüman toplumlar üzerinde gerçekleştirilen araştırmalarda da tersi bir duruma yani erkeklerin kadınlardan daha dindar olduğu yönünde bulgulara rastlandığı görülmektedir (Bkz. Sullins, 2006:838-880’den nak. Yapıcı, 2007:245). Bizim araştırma bulgularımıza uygun olarak ülkemizde Günay, Kağıtçıbaşı, Kayıklık, Yapıcı ve Çelik’in gerçekleştirdiği araştırmalarda kadınların erkeklere nazaran

daha dindar olduğu gözlenirken, (Bkz. Günay, 1999; Kağıtçıbaşı, 1972; Kayıklık, 2003; Çelik, 2002) Kula, Kaya, Uysal, Bağyiğit, Mehmedoğlu, Karaca, Onay ve Yıldız'ın araştırmalarında erkeklerin kadınlardan daha dindar olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Kula, 2001; Kaya, 1998; Uysal, 1994; Uysal, 1995: 165-180; Bağyiğit, 1989; Mehmedoğlu, 2004; Karaca, 2000; Onay, 2004; Yıldız, 2006). Dolayısıyla ülkemizde gerçekleştirilen araştırmaların bir kısmında bizim bulgularımıza ve “ kadınların dindarlığı ve dinî bağılılıklarının erkeklerden daha fazla olduğu “ şeklindeki belki yanlış ama yaygın olan görüş ve kanaatlere ters düşen araştırma bulgularının da mevcut olduğu görülmektedir (Uysal, 2003; Köktaş, 1993: 78-88, 123, 130, 142; Yümni, 1999: 99 vb.). Ayrıca Mehmedoğlu, Kula, Köktaş, Arslan, Yapıcı ve Zengin'in araştırmalarında da erkek ve kadınlar arasında anlamlılık derecesine ulaşan farklılıkların olmadığı görülmüştür (Mehmedoğlu, 2006:251-319; Kula, 2005; Köktaş, 1993; Arslan, 2004; Yapıcı & Zengin, 2003:173-206; Yapıcı & Zengin, 2003: 65-127). Dolayısıyla bütün bu sonuçlar göz önünde bulundurulduğunda konu ile ilgili olarak bir genelleme yapmanın doğru olmadığı söylenebilir. Özetle belirtmek gerekirse yapılan araştırmalarda dindarlık kavramının farklı şekiller de tanımlanmış olması ve standart dindarlık ölçeklerinin kullanılmamış olmasının yanında örneklemin farklı oluşu da farklı sonuçlara ulaşılmasında etkili olmaktadır. Dolayısıyla Allport'un ifadesiyle aslında her iki cinsiyet arasında bazen kısmi farklılıklar görülse de kadın ve erkek dindarlığının iki ayrı uçta yer almadığını ifade etmenin daha doğru olduğunu söyleyebiliriz (Allport, 2004:55).

Diğer taraftan bizim araştırma bulgularımızda örneklemin yaş ve gelir düzeyleri ile dindarlık düzeyleri arasında pozitif ve anlamlılık düzeyinde bir ilişki olduğu gözlenirken eğitim düzeyleri ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlılık düzeyinde bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir. Esasında genel olarak yaş faktörü ile dindarlık arasındaki ilişkilere baktığımızda bazı araştırmalarda yaş ilerledikçe dindarlığın da arttığı yönünde, bazı araştırmalarda yaş faktörü ile dindarlık arasında negatif bir ilişki olduğu yönünde bulgulara rastlanırken bazı araştırmalarda ise her iki değişken arasında nötr bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca dindarlığın çok boyutlu olarak kavramlaştırıldığı bazı araştırmalarda yaş faktörü ile dindarlık arasındaki ilişkinin tek boyutlu olmadığı tespit edilmiştir. Örneğin Kendler ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği bir araştırmada yaş ilerledikçe katılımcıların “genel dindarlık”, “ sosyal dindarlık”, “ Tanrı'ya adanmışlık “ ve “ tövbe “ durumlarında da bir artış olduğu, buna karşılık yaşın artması ile “ oteriter-yargılayıcı Tanrı “ ve“ şefkatli Tanrı tasavvurlarında anlamlı bir değişiklik olmadığı gözlenmiştir (Kendler ve ark., 2003: 496-503). Bununla birlikte ülkemizde yapılan çalışmalara baktığımızda yaşa bağılı olarak dindarlığın artma eğilimi gösterdiği dolayısıyla geleneksel kuramın destek gördüğü yönündeki araştırmaların çoğunlukta olduğunu görmekteyiz (Bkz. Köktaş, 1993; Kayıklık, 2003; Günay, 2006; Karaca, 2000.; Mehmedoğlu, 2004: 251-319; Akdoğan, 2002; Hülür. & Kalender, 2003). Diğer taraftan Onay'ın ve Yapıcı'nın gençler üzerinde gerçekleştirdiği araştırmalarda yaşın ilerlemesine bağılı olarak dindarlıkta bir düşüş eğiliminin olduğu, gençlerin yaşı ilerledikçe

dinin etkisini hissetme düzeylerinin azaldığı gözlenmiştir (Onay, 2004:108;Yapıcı, 2003:65-115).

Yapılan korelasyon analizi sonucunda araştırmamızda gençlerin gelir düzeyleri ile dindarlık düzeyleri arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu tespit edilmiştir ($P < 0,01$). Bu ise gençlerin gelir düzeyleri yükseldikçe dinî inançları benimseme ve ibadetleri yerine getirme derecelerinde bir artış olacağı anlamına gelmektedir. Batı'da Argyle ve Beit - Hallahmi'nin hristiyanlar üzerinde gerçekleştirilen çeşitli çalışmalardan elde edilen bulgulardan hareketle sosyo-ekonomik düzey ile kiliseye devam etme arasında pozitif yönde seyreden anlamlı bir ilişkinin olduğunu ifade etmeleri (Argyle & Hallahmi, 1975:161). ise bizim bulgularımızla paralellik arz etmektedir. Ülkemizde Kınter'in üniversiteli gençler üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada da bizim araştırma bulgularımızla uyumlu bir şekilde öğrencilerin gelir düzeyleri ile dinî inanç ve ibadet boyutlarındaki tutumları ve öznel dindarlık algıları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişkinin olduğu görülmüştür ($P < 0,01$) (Kınter, 2012: 221). Diğer taraftan Onay'ın bu hususla ilgili olarak yaptığı araştırmalar sonucunda; çeşitli ülkelerde orta gelir düzeyinde olan kişilerin dinî faaliyetlerle en çok ilgilenen grubu teşkil ettikleri, üst gelir grubuna dahil olan kişilerin daha ziyade göze hitabeden dinî faaliyetler içerisinde yer aldıkları, buna karşılık alt gelir grubunda yer alan kimselerin ise dinin daha çok manevi ve duygusal boyutuyla meşgul oldukları tespit edilmiştir (Onay, 2004: 115).

Bununla birlikte araştırmamızda Avusturya'da yaşayan gençlerin eğitim durumu ile dindarlık arasında anlamlılık

düzeyinde herhangi bir ilişkinin olmadığı gözlenmiştir. Ülkemizde yapılan araştırmaların büyük bir kısmında her ne kadar eğitim durumu ile dindarlık arasında negatif yönde bir ilişkinin olduğu gözlene de Sevindik tarafından gerçekleştirilen araştırmadan elde edilen bulguların bizim araştırma sonuçlarımızı desteklediği görülmektedir. Zira söz konusu araştırmada katılımcıların dindarlık düzeyi ortalamalarının eğitim durumu değişkenine göre anlamlı derecede bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan tek yönlü varyans analizi sonucunda, grup ortalamaları arasındaki fark istatistiksel açıdan anlamlı bulunmamıştır ($p > ,01$). Dolayısıyla analiz sonucunda, eğitim durumunun dindarlık düzeyini belirleyen bir etken olmadığı tespit edilmiştir (Sevindik, 2015:80).

Araştırmada Avusturya'da yaşayan Müslüman Türk azınlığa ait gençlerin yaş ve eğitim düzeyleri ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında anlamlılık düzeyinde bir ilişkiye rastlanmazken gelir durumları ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasında anlamlılık derecesinde pozitif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Yine yapılan t-teste sonucunda kadınların lehine anlamlılık düzeyinde fark olduğu yani cinsiyet değişkeni açısından kadınların ahlaki olgunluk düzeylerinin erkeklerden daha yüksek olduğu görülmüştür. Ülkemizde sınırlı sayıda yapılan araştırmaların büyük bir kısmında da benzer yönde bir bulguya rastlanmaktadır. Örneğin; Küçükalp'in, Şengün'ün, Kaya ve arkadaşının üniversiteli gençler üzerinde gerçekleştirdiği araştırmalarda da bizim araştırma bulgularımıza benzer şekilde kızların ahlaki yargı düzeylerinin erkeklerden daha yüksek

olduğu tespit edilmiştir (Küçükalp, 2006:468-485; Şengün, 2008; Kaya ve ark., 2011:24-37). Yine Küçükalp'in araştırmasında da bizim araştırma bulgularımıza benzer şekilde yaş değişkeni ile ahlaki yargı arasında anlamlılık derecesinde bir ilişki olmadığı görülmüştür (Küçükalp, 2006:468-485). Yine Demirci'nin Bursa'da değişik okullarda görev yapan öğretmenler üzerinde gerçekleştirdiği araştırmasında da bizim araştırma bulgularımıza benzer şekilde içgüdümlü dindarlarda gelir düzeyi ile ahlaki olgunluk arasında pozitif yönde ve anlamlılık düzeyinde bir ilişki olduğu, başka bir deyişle gelir düzeyinin artışına paralel olarak ahlaki olgunluk düzeylerinin de arttığı tespit edilmiştir (Demirci, 2014:89-91). Bununla birlikte bizim araştırma bulgumuzun aksine Şengün'ün (2008) gerçekleştirdiği araştırmada gelir düzeyi ile ahlaki olgunluk arasında negatif yönde ve anlamlılık düzeyinde bir ilişki olduğu gözlenirken; Kaya'nın (1993), Küçükalp'in (2006), Kaya ve arkadaşının (2011) gerçekleştirdiği araştırmalarda ise katılımcıların gelir durumları ile ahlaki yargı ve ahlaki olgunluk düzeyleri arasında anlamlılık düzeyinde herhangi bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Yurt dışında konu ile ilgili olarak yapılan araştırmalarda daha önce de bahsedildiği üzere genellikle konunun Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramından hareketle ele alındığı ve Kohlberg'in ahlaki yargı gelişimi düzeyi ve evrelerinin (gelenek öncesi düzey, geleneksel düzey ve gelenek sonrası düzey) aynı zamanda ahlaki olgunluk düzeyleri olarak değerlendirildiği görülmüştür (Kohlberg, 1973:187-196; Holland, 1976:452-460). Bilindiği üzere Kohlberg, ahlaki dinden

bağımsız olarak düşünmüş ve din ile ahlaki muhakeme arasında herhangi bir ilişki bulunmadığını ve bu hususta bir dinin diğerine göre daha üstün olmadığını belirtmiş, bu yüzden de eleştirilmiştir. Çünkü ona göre dinî inanç, ahlaki gelişimi için gerekli olmadığı gibi dinî inançları sağlam olan ergenler, dinle herhangi bir ilişkisi olmayan ergenlere göre ahlak gelişim açısından daha üst bir düzeyde de değildirler. Aksine farklı dinlere mensup olan çocuklar, aynı ahlak aşamalarından neredeyse aynı hızda geçmektedirler (Clouse, 1991:186-187). Bu bağlamda araştırmanın temel hipotezleri açısından elde edilen bulgulara bakıldığında; Kohlberg'in ahlaki gelişim kuramı merkez alınarak Batıda gerçekleştirilen çalışmalarda genellikle dindarlık ile ahlak arasındaki ilişkinin nötr ya da negatif yönde çıktığı görülmektedir. Söz konusu iki değişken arasında nötr ya da genellikle negatif yönde bir ilişkinin çıkmış olması Hristiyanlığın inanç objesi ile yakından ilişkili olduğu söylenebilir. Zira inanç objesinin irrasyonelliği, dindarlığın mahiyetinin belirlenmesine de etki etmektedir (Küçükalp, 2006:476).

Dindarlık ile ahlaki yargı gelişimi ve ahlaki olgunluk arasındaki ilişkiyi incelemek için ülkemizde yapılan sınırlı sayıda araştırmadan elde edilen sonuçlara baktığımızda; genellikle söz konusu araştırmalardan elde edilen bulguların bizim araştırma sonuçlarımızla paralellik arz ettiği görülmektedir. Örneğin; Emine Küçükalp'in Glock'un çok boyutlu dindarlık ölçeğini ve ahlak ölçeği olarak da Rest tarafından Türk Kültürüne uyarlanan Değerlerin Belirlenmesi Testini (Defining Issues Test: DIT) kullanarak üniversiteli gençler üzerinde dindarlık ile ahlaki yargı

gelişimi arasındaki ilişkiyi incelemek için gerçekleştirdiği araştırmasında bizim araştırma sonuçlarımıza benzer yönde bulgular elde etmiştir. Küçükalp, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve DKAB bölümü öğrencileri ile iktisadî İdarî Bilimler, Kamu Yönetimi ve Eğitim Fakültesi'nin Türkçe Öğretmenliği Bölümlerinde okuyan 393 öğrenci üzerinde gerçekleştirdiği araştırmada dindarlık ile ahlakî yargı arasındaki ilişkinin pozitif yönde olduğunu ancak dindarlığın ahlakî yargıyı çok düşük düzeyde açıkladığı, dolayısıyla ahlakî yargıyı açıklayacak başka faktörlere de ihtiyaç olduğu sonucu ortaya çıkarmıştır (Küçükalp, 2006:468-485). Benzer şekilde Advıye Tolunay'ın ahlakî yargı gelişimi ile dindarlık arasındaki ilişkiyi test etmek üzere gerçekleştirdiği araştırmasında da söz konusu iki değişken arasında yüksek derecede olmasa da pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Tolunay, 2001:57). Yine Kaya ve arkadaşının gerçekleştirdiği araştırmada da dinî inanç ile ahlakî olgunluk düzeyi arasında anlamlılık derecesinde ve pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Kaya ve arkd., 2011:24-37). Kaya ve arkadaşının elde ettiği bu sonuçtan hareketle din ve ahlak eğitiminin bireylerin ahlakî olgunluk düzeylerini arttırdığı, bu nedenle de ailede ve okulda din ve ahlak eğitimine gereken önemin verilmesinin daha sağlıklı, mutlu ve güçlü toplumların oluşmasına katkıda bulunabileceği ifade edilmiştir.

Son olarak 2014 yılında ülkemizde Demirci'nin Bursa'da bulunan değişik okullarda görev yapan 521 öğretmen üzerinde Ahlakî olgunlukla dindarlık arasındaki ilişkiyi test etmek için gerçekleştirdiği araştırmadan

söz edebiliriz. Demirci söz konusu iki ana değişken arasındaki ilişkiyi test etmek için Allport ve Ross tarafından geliştirilen ve Türkçe'ye Gürses tarafından uyarlanan, bireylerin iç güdümlü ve dış güdümlü dindarlık yönelimlerini ölçmeye yarayan Dindarlık Ölçeği ile Şengün ve Kaya'nın birlikte geliştirdikleri Ahlakî Olgunluk Ölçeğini kullanarak gerçekleştirdiği araştırma sonucunda ahlakî olgunluk ile iç-güdümlü dindarlık arasında pozitif yönde anlamlılık derecesinde bir ilişkinin olduğu tespit edilmiş dolayısıyla dinin tam anlamıyla içselleştirilmesi durumunda ahlakî olgunluğu destekleyen önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır (Demirci, 2014:89-91).

ÖNERİLER

- Konuyla ilgili daha fazla sayıda özellikle de boylamsal araştırmaların yapılması faydalı olabilir.
- Dindarlık ve ahlakî olgunluk arasındaki ilişki farklı kültürlerde ve toplumlarda yaşayan aynı dinin müntesipleri açısından mukayeseli olarak incelenebilir. Böylece diğer ülkelerde yaşayan Müslüman Türk azınlıkların millî, dinî ve ahlakî kimliklerinin korunması adına yapılması gereken hususlara ilişkin fikir verici bilgiler elde edilebilir.
- Okullarda verilen din eğitiminin ahlakî olgunluğu sağlayıcı yönde kalitesi arttırılabilir.
- Ailede din ve ahlak eğitimine önem verilmelidir
- İnternet ve sosyal medyanın çocuk ve gençler üzerindeki zararları konusunda bilinç sahibi olma ve

internet ve sosyal medyayı daha fazla
kontrollü kullanma yönündeki
eğitimler arttırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Acuner, Hacı Yusuf (2004). “14-18 Yaş Arası Gençlerde Ahlakî Yargı Gelişimi ve Ahlak Eğitimi”, Doktora Tezi, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- Akdoğan, A. (2002). *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dini Hayat*, Rağbet Yay., İstanbul.
- Allport, G. W. (2004). *Birey ve Dini*, Çev. B. Sambur, Elis Yay., Ankara.
- Argyle, M. & Beit Hallahmi, B. (1975). *The Social Psychology of Religion*, Routledge & Kegan Paul, London & Boston.
- Argyle, M. (2000). *Psychology and Religion: An Introduction*, Routledge, London.
- Arslan, Hulusi (2010). Ahlak’ın Evrenselliği Açısından İslam ve Modernizm, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Güz - 1 (2), 41-60.
- Arslan, M. (2004). *Türk Popüler Dindarlığı*, Dem Yay., İstanbul.
- Aydın, Mehmet Zeki (2013). *Ailede Ahlak Eğitimi*, 6.Bsk., Timaş Yay., İstanbul, 2013.
- Bağyigit, M. (1989). ” Üniversite Gençliğinin Dini İnanç, Tutum ve Davranışları Üzerine Bir Araştırma (Yayınlanmamış Doktora Tezi) U. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Bilgin, Vecdi (2003). Popüler Kültür ve Din: Dindarlığın Değişen Yüzü, *UÜİFD*, 12(1), 193-214.
- Colby, A. & Kohlberg, L. (1987). *The Measurement of Moral Judgement*, Vol.I: Theoretical Foundations and Research Validation, Cambridge University. Press, New York.
- Couse, Bonnidell (1991). “Adolescent Moral Development and Sexuality”, *Handbook of Youth Ministry* (içinde) Ed. Donald Ratcliff and James A. Davies, Religious Education Press, Birmingham, Alabama, 178-213.
- Çağrıca, Mustafa (2012). *İslam Düşüncesinde Ahlak*, DEM Yay., İstanbul.
- Çelik, C. (2002). *Şehirleşme ve Din*, Çizgi Kitabevi, Konya.
- Dein, Simon (2006). Religion, Sprituality and Depression: Implications for Research and Treatment”, *Primary Care and Community Psychiatry*, Vol:11, No:2.
- Demirci, Emine (2014). “Ahlaki Olgunluk ve Dindarlık (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa.
- Erdem Hüsameddin (2006) *Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*, DEM Yay., İstanbul.

- Günay, U. (2006). "Dindarlığın Sosyolojisi," (Ed. Enver Günay ve Celalettin Çelik). *Dindarlığın Sosyo-Psikolojisi*, Karahan Kitabevi, Adana.
- Hauser, Marc & Others (2007). A Dissociation Between Moral Judgements and Justifications", *Mind & Language*, Vol:22, no.1, Blackwell Publishing, San Francisco, 1-3.
- Holland, Michael F. (1976). Effects of Moral Maturity and Essay Structure on Moral Persuasion, *Journal of Personality*, Vol:44, Issue:3, Backwell Publishing, San Francisco, 452-460.
- Hökelekli, H. (1998). *Din Psikolojisi*, TDV Yay., Ankara.
- Hülür, H. & Kalender, A. (2003). *Sosyal-Politik Tutumlar ve Din: Konya Araştırması*, Çizgi Yay., Konya.
- İbn-i Hanbel , el-Müsne'd I, 398.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1972). *Sosyal Değişmenin Psikolojik Boyutları, İzmir Lise Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme*, Sosyal Bilimler Derneği Yay., Ankara.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm Psikolojisi*, Beyan Yay., İstanbul.
- Kaya, Mevlüt (1993). Bazı Kişisel Değişkenlere Göre Üniversite Öğrencilerinin Ahlakî Yargıları, Doktora Tezi, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- (1998). *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*, Etüt, Yay, Samsun.
- Kaya, Mevlüt & Aydın, Cüneyd (2011). Üniversite Öğrencilerinin Dini İnanç İle Ahlakî Olgunluk Düzeylerinin İncelenmesi, OMÜİFD, S.30, 15-41.
- Kayıklık, H. (2003). *Orta Yaş ve Yaşlılıkta Dinsel Eğilimler*, Baki Kitabevi, Adana.
- Kendler ve ark. (2003). "Dimensions of Religiosity And Their Relationship to Lifetime Psychiatric And Substance Use Disorders", *American Journal of Psychiatry* 160 (3), 496-503
- Kılıç, Recep (1992). *Ahlakın Dinî Temeli*, TDV Yay., Ankara.
- Kıntar, N. (2012). *Benlik Saygısı ve Din*, Kriter Yay., İstanbul.
- Kohlberg, Lawrence (1973). Continuities in Childhood and Adult Moral Development Revisited", P.B. Baltes & K.W. Schaie (eds.). *Life – Span Developmental Psychology: Personality and Socialization*, Academic Press, New York.
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiyede ' de Dini Hayat: İzmir Örneği*, İşaret Yay., İstanbul.
- Kula, N. (2001). *Kimlik ve Din, Ergenler üzerinde Bir Araştırma*, Ayışığı Kitapları, İstanbul.
- (2005). *Bedensel Engellilik ve Dini Başa Çıkma*, Dem Yay., İstanbul.
- Küçükalp, Emine (2006). Ahlakî Yrgı Gelişimi ve Dindarlık Arasındaki İlişki", Hayati Hökelekli, Ed. Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi, DEM Yay., İstanbul.
- Mehmedoğlu, A. U. (2004). *Kişilik ve Din, Değerler Eğitim Merkezi Yay.*, İstanbul.

- (2006) “Gençlik, Değerler ve Din”, *Küreselleşme, Ahlak ve Değerler* (İçinde), Ed. Y. Mehmedoğlu, A. U. Mehmedoğlu, Litera Yayıncılık, İstanbul.
- Onay, A. (2004). *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*, Dem Yay., İstanbul.
- Pazarlı, Osman. (1972). *Din Psikolojisi*, 2.bsk., Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Peter, M. Nardi & Richard N. Tsujimoto (1970). The Relationship of Moral Maturity and Ethical Attitude, *Journal of Personality*, Vol:47, Issue:2, 1970, 365-369.
- Rendi Jeanne Nidich & Others (2005). Moral Development and Natural Law, *Journal of Social Behavior and Personality*, Vol:17, 139.
- Sevindik, Durmuş (2015). “Orta Yaş Dönemi Bireylerde Dindarlık-Mutluluk İlişkisi:Denizli Örneği”. SDÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şengün, Mustafa & Kaya, Mevlüt (2007). Ahlakî Olgunluk Ölçeği: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması”, *OMÜİFD*, Sayı: 24-25, .51-64.
- Şengün, Mustafa (2008). Lise Öğrencilerinin Ahlakî Olgunluk Düzeylerinin Bazı Kişisel Değişkenler Açısından İncelenmesi, Doktora Tezi, OMÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü , Samsun.
- Türer Celal (2005). *William James'in Ahlak Anlayışı*, Elis Yay., Ankara.
- Thomas E., Lickona (1991). *Educating for Character: How Our Schools Can Teach Respect and Responsibility*, Bantam Books, New York.
- Tolunay, Advıye (2001). The Relationship Between Religiosity Dogmatism and Moral Reasoning, Yüksek Lisans Tezi, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Topaloğlu, B. & Karaman, H. (1989). *Yeni Kamus*, Nesil Yayınları, İstanbul.
- Uysal, Veysel (1995). İslamî Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma, *İslamî Araştırmalar*, 8 (3-4), Ankara.
- (1994). *Psiko-Sosyal Açıdan Oruç*, TDV Yay., Ankara.
- (1995). “Dini Hayat ve Şahsi Özellikler”, *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* II, 165-180.
- (2003). *Türkiye ' de Dindarlık ve Kadın*, Çamlıca Yay., İstanbul.
- Ünver, Günay (1999). *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, Erzurum Kitaplığı, İstanbul.
- Yapıcı, Asım (2007). *Ruh Sağlığı ve Din*, Karahan Kitabevi, Adana.
- (2006). “Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi”, *ÇÜİFD*, 6(1), 65-115.
- & Zengin, Z. S. (2003).” İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Değer Tercih Sıralamaları Üzerine Psikolojik Bir Araştırma ” *Değerler Eğitim Dergisi*: I (4), 173-206.

----- & Zengin, Z. S. (2003).” İlahiyat Fakültesi Öğrencilerinin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyleriyle Psiko-Sosyal Uyumları Arasındaki İlişki ” *ÇÜİFD*, 3(2), 65-127

Yıldız, Murat (2006). *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*, İzmir İlahiyat Vakfı Yay., İzmir.

Yümni, Sezen (1999). *Türk Toplumunun Laiklik Anlayışı*, İFAV Yayınları, İstanbul.

Zbigniew, Brzezinski (1994). *Kontrolden Çıkış Dünya*, çev. Haluk Menemencioğlu, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Basım yeri yok.

İktisadi ve İdari Bilimler Fakülteleri İçin Ekonomi Laboratuvarı

Economics Laboratory for Faculties of Economics and Administrative Sciences

Şakir İŞLEYEN¹

Yener ALTUN²

Yıldırım DEMİR³

Öz

Günümüz Türkiye’inde birçok alanda (Sağlık, Kültür, Savunma Sanayi, Spor v.s.) çok ciddi gelişmeler olmasına rağmen, eğitim alanında istenilen hamle ve milletimizin dokusuna uyan bir sistem bir türlü gerçekleştirilemedi. Bu sorunu çözmek için bazen yılda birkaç kez sistem değişikliğine gidilmiş, köklü sayılabilecek reformlar gerçekleştirilmiş olabilir. Bu değişimler bile arzulanan sistemi getirememiştir. Bu durumun gerçekleştirilememiş olmasının altında yatan temel sebeplerden biri sistem ve insan arasındaki kan uyuşmasının sağlanamamış olmasıdır. Sistem üretmekten uzak, ezbere dayanan ve rutin birçok şeyin tekrarından ibaret olduğu için bir süre sonra sıkıcı hale gelmektedir. İnsanoğlunun doğası sürekli hareket etmeye ve değişikliğe uyumludur. Her gün aynı şeyi yapmak, birbirinin devamı niteliğinde yaşamak insan doğasına aykırıdır.

Bu çalışmada, rutin durumu değiştirmek adına yeni bir kavramı tartışmaya açtık. Laboratuvar kavramı genelde tıp, fizik, kimya, biyoloji, ziraat, veterinerlik gibi alanlarla özdeşleşmiş olsa da bu kavram, ilk kez ekonomi alanında kullanılmış olacaktır. Bu laboratuvarın amacı öğrencileri bilgi, beceri ve ilgilerine yönelik tespit etmek ve ait olduğu alanda geleceğe hazırlamaktır. Bu sayede öğrenci yapamayacağı bir meslek için zaman harcamaktansa, dokusuna uyumlu daha başarılı olabileceği bir mesleğe üniversite eğitimi sürecinde hazır hale gelmiş olacaktır. Bu da nitelikli ve donanımlı bireyleri iş hayatına kazandıracaktır. Bu çalışmanın literatürdeki bazı boşlukları kapatmasına katkı sunması hedeflenmiştir. Bu çalışmada vurgulanan “Ekonomi Laboratuvarı”nın amacı doğrultusunda öğrencilerin bireysel özelliklerini, beklentilerini, hayallerini ve okul sonrası planlarını tespit etmek için öğrenci görüşleri alınmış ve verilen cevaplara göre bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmanın evrenini Van YYÜ, örneklemi Van YYÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ekonomi laboratuvarı, öğrenci, eğitim sistemi.

Abstract

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF, Ekonometri Bölümü, E-mail: sakirisleyen@yyu.edu.tr

² Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Erciş İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, E-mail: yeneraltun@yyu.edu.tr

³ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF, Ekonometri Bölümü, E-mail: ydemir@yyu.edu.tr

In today's Turkey many areas (Health, Culture, Defense Industry, Sports, etc.), although a very serious development, a system intended to somehow wake up and move our nation's tissue could not be performed in the field of education. In order to solve this problem, it may be that reforms have been carried out which may be regarded as radical and sometimes systematic changes have been made several times a year. Even these changes have not brought the desired system. One of the underlying reasons for this failure is that the system and the human being have not been able to reconcile blood. The system becomes tedious after a while, since it is a repetition of many things that are far from producing, rote and routinely. The nature of mankind constantly moves and adapts to change. It is against human nature to do the same thing every day, to live in the quality of each other.

In this study, we opened to discussion a new concept to change the routine situation. Although the concept of laboratory is generally associated with fields such as medicine, physics, chemistry, biology, agriculture and veterinary medicine, this concept will be used for the first time in the field of economics. This laboratory is aimed at identifying the students' knowledge, skills and information and preparing them for the future in the field they belong to. In this way, students can not do a job rather than spend time in the university education process will be more successful in a profession compatible with the tissue it will be ready. This will bring qualified and equipped individuals to their business life. The aim of this study to contribute to closing some of the gaps in the literature. Students' opinions were taken to determine the individual characteristics, expectations, dreams and post-school plans of the students in line with the aim of the "Economics Laboratory" emphasized in this study, and some results were obtained according to the answers given. Van YYU is the universe of the research, and Van YYU Faculty of Economics and Administrative Sciences students are the sample.

Keywords: Economics laboratory, student, education system.

1.GİRİŞ

Laboratuvar deneylerinin iktisat teorilerini test etme durumu, bir method olarak kullanılması 1960'lara dayanır. Günümüzde iktisat deneylerinde uygulanacak prosedür ve uyulacak ilkeler konusunda önemli gelişmeler meydana gelmektedir. İktisatçılar, laboratuvar deneyleri ile gözlem yaparak ve test ederek iktisat teorilerin geçerliliğini bizzat yaşayarak görme imkânı elde ettiler. İktisatta yapılan laboratuvar deneyleri daha çok pazarlık, denge, fiyat teklifleri gibi farklı piyasa yapılarına yönelik teorilerin testine yönelik olmuştur. Uluslararası iktisat alanında ise oldukça az sayıda laboratuvar deneyleri

yapılmıştır. Yapılan bu deneyler daha çok uluslararası ticaret ve döviz kuruna yönelik teorilerin test edilmesine yönelik olmuştur (Basılğan, 2015). İktisadi ve İdari bilimler genellikle laboratuvar deneylerini fen bilimlerine nazaran çok daha az kullanmıştır.

Bir sosyal bilim olarak iktisatta doğal olarak meydana gelen ekonomik süreç o kadar karmaşık görülmüş ki tekrarlamaya dayalı deneysel bir kontrolün mümkün olmadığı kabul edilmiştir. Bu nedenle geleneksel olarak iktisat deneysel metodolojiden uzak durmuştur (Plott, 1986).

İktisatta standart teoriye yönelik yapılan eleştiriler söz konusu alanda teori gelişiminin daha deneysel temellere dayanması gerektiği

düşüncesinin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymuş ve bilimin esasının gözlemsel temelleri olduğu fikrini geliştirmiştir (Smith, 2008). Bu durumun iktisada etkisi önce felsefi açıdan ele alınmış daha sonra gözlemlerin sonuçlarına dayalı teoriler ortaya atılmıştır. Bu değişimin gerçekleşmesinde 20. yüzyılın ortalarında iktisadın “araç-temelli” bir bilim olma süreci vardı. Bu dönemde politik ekonomi bir “ahlak biliminden” modellerin, istatistiklerin ve matematiğin hem araçlar olarak hem de inceleme nesneleri olarak rol oynadığı bir disipline doğru değişiyordu (Guala, 2008).

Laboratuvar deneyleri insanların kararlarını etkileyen psikolojik ve davranışsal faktörleri bir araya getirerek kontrollü bir çevrede inceleme imkanı sağlar. Günümüzde artık laboratuvar deneyleri iktisat teorilerini test etmede, yeni teoriler geliştirmede ve kamu ya da özel politikaları değerlendirmede yaygın bir biçimde kullanılmaktadır. Bu kullanım, beraberinde laboratuvar deneylerinde uygulanan prosedür konusunda kabul edilmiş bazı kural ve ilkeleri de beraberinde getirmiştir.

İktisatta laboratuvar deneyleri bugün oldukça popüler olmasına karşın belli alanlarda henüz yeteri derecede yaygınlaşmamıştır. Uluslararası iktisat alanında yapılan ilk laboratuvar deneylerinin 1990’ların ikinci yarısında başladığını göz önüne aldığımızda bu alanda birçok çalışmaya ihtiyaç olduğu açıktır. Laboratuvar deneyleri dış ticaret teorileri ve döviz kuru belirleme modelleri başta olmak üzere birçok uluslararası iktisat teorisinin test edilmesinde ve geliştirilmesinde oldukça kullanışlı bir yöntemdir.

Eğitimin öncelikli amaçlarından biri, bireyleri toplumun ihtiyaçları doğrultusunda yetiştirmektir. Bu anlamda eğitim sisteminin varoluş nedeni; topluma, bilgiyi yaratmada gerekli araçları sunarak insanların bilgiye ulaşmalarına yardımcı olmaktır (Varol, 2002). Bu nedenle, 21. yüzyılda eğitimde üzerinde önemle durulması gereken konulardan birisi de kuşkusuz teknolojinin etkin bir şekilde kullanımıdır (Seferoğlu, 2007).

Her dersin kendine özel konuları ve içeriği olduğu gibi bu konu ve içerikle ilgili hedef ve amaçların (kazanımların) belli bir eğitim düzeyindeki öğrencilere kazandırılabilmesi için de o yöntemlerin uygulanabileceği özel ortamlara ihtiyaç olacağı aşîkârdır. Yani hangi düzeyde olursa olsun fen veya sosyal alanlar ile ilgili kazanımları öğrencilerin yapılandırabilmesi için gerekli olanakların sağlanabileceği, özel bir şekilde donatılmış yerlere, özel araç ve gereçlere gereksinim olmaktadır. Deney yöntemi öğretim alanına girdiğinden beri, fen bilimlerinin etkili ve çekici bir biçimde öğretilebileceği ortam olarak ilk akla gelen yer kuşkusuz laboratuvar olmaktadır (Alkan, Çilenti ve Özçelik, 1991).

İktisatta kullanılan deneysel yöntemler genelde araştırma amaçlı (laboratuvar deneyleri) ve öğretme amaçlı (sınıf deneyleri) olarak kullanılmaktadırlar. Laboratuvar deneyleri iktisatçılara teorilerin geçerliliğini ve piyasa mekanizmalarının etkisini test etmeye yardım ederken sınıf deneyleri eğitmenlere öğrenme sürecinde önemli iktisadi kavramları yansıtmaya imkan vermekte ve öğrencilere iktisat teorisinin daha kolay anlaşılması imkanını sağlamaktadır (Emerson ve Denise Hazlett, 2012).

Bu çalışmanın amacı öğrencilerin bireysel özelliklerini, beklentilerini, hayallerini ve okul sonrası planlarını tespit etmek için bir ekonomi laboratuvarının gerekliliğini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda bir anket çalışması yapılarak, elde edilen veriler bilgisayar programlarında analiz edilecektir. Araştırmanın evrenini Van YYÜ, örneklemini Van YYÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi öğrencileri oluşturmaktadır. Bu amaçla ilk olarak laboratuvar deneylerinin amaçları ele alınacaktır. İkinci olarak laboratuvar deneylerinin avantajları ve bazı eleştirilere yer verilecektir. Üçüncü olarak laboratuvar deneylerinde kullanılan metodoloji bağlamında uygulanan prosedürler ve deneylerde uyulacak temel ilkeler ele alınacaktır. Dördüncü olarak uluslararası iktisat alanında yapılan laboratuvar çalışmaları verilecektir. Sonuç kısmında ise genel bir değerlendirme yapılacaktır.

2.Yeni Bir Eğitim Sistemi

Ülkemizde son on beş yılda üzerinde en çok değişiklik yapılan sistem eğitim sistemidir. Birçok bakan gelmesine rağmen hiçbirisi sistemi istenilen seviyeye getiremedi sorunlar dönem dönem azalmış olmasına rağmen tamamen bir çözüme kavuşamamış olmanın tek sebebi bu sistemin halkın dokusuna uymamasıdır. Dinamik ve genç kitle doğru dizayn edildiğinde ve üretken hale getirildiğinde olabilecek pozitif etkiler ülkemize bir anda sınıf atlatacaktır ve eğitimde üst seviyelere çıkaracaktır. Şu gerçeği unutmamak gerekir ki, var olan sistem yanlış veya verimsiz ise ne kadar değişiklik

yapılırsa yapılsın elde edilecek sonuç bundan daha farklı olmayacaktır.

Bu bağlamda çözüm üretmek adına İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme ve İktisat bölüm öğrencileri ile bir anket çalışması yapıldı. “Öğrencilere nasıl bir üniversite hayal ediyordunuz?” sorusuna verilen cevapları analiz edildi. Bu analiz sonucu ortaya çıkan şikâyet konuları;

- 1- Liseden bir farkı yok
- 2- Her gün aynı durumları yaşıyoruz
- 3- Geleneksel öğretim yönteminin dışına çıkılmıyor
- 4- Sosyal anlamda kısıtlı bir yaşam alanımız var
- 5- Geleceğe dair büyük kaygılar yaşamaktayız
- 6- Mezun sayısının fazla olduğu bu alanda rekabet sağlayabilecek donanımına sahip değiliz
- 7- Memur olma şansımız sıfır
- 8- Batıdaki üniversite öğrencileri ile kıyaslandığımızda çok eksik olduğumuzu görüyoruz.
- 9- İktisatçı ya da işletmeci olma yeteneğimin olup olmadığını 1. sınıfta bilmem gerekiyor.
- 10- Derslerimizin teori ile birlikte uygulamalı görmek istiyoruz.
- 11- Tüm iktisadi teorileri analiz edecek bilgisayar programlarını eksiksiz öğrenmek istiyorum.
- 12- Muhtemel iş yerimde nitelikli bir birey olmak istiyorum.

Yukarda belirtilen maddeler dikkate alındığında, öğrencilerin şikâyetlerinin yersiz olmadığı, yüzde yüz haklı oldukları gerçeği

ortaya çıkmıştır. Öğretim üyeleri olarak bu tablodan kendimize bazı dersler çıkarmalıyız. Başta sistem olmak üzere, idareciler ve öğreticilerin sorumlu olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Bu sorunu çözmek için aşağıda bazı öneriler sunulmaktadır:

- 1- Üniversiteye gelen her bir öğrenci IQ bakımından yeterlidir ve bu zeki insanların niteliklerine ve becerilerine göre işlenmesi gerekmektedir. Örneğin bankacı olmak isteyen öğrencinin, bu alanda rehberler eşliğinde diksiyon eğitimi, halkla ilişkiler, vizyon ve davranış bilimleri açısından yetiştirilerek okul sonrasına bırakmamak gerekir. Okul bittiğinde öğrenci bankacı olmaya hazır hale gelmelidir. Akademisyen olmak isteyen öğrenciler bu alanda deneyimli akademisyenler tarafından doğru şekilde yönlendirilip bu işe uygun olup olmadığı okul süresi içerisinde tespit edilmeli ve okul sonrasına bırakılmamalıdır.
- 2- Kamuda çalışma şansı çok az olan bu kitlenin ülke ekonomisine en büyük katkıyı sağlayacak alana yani ait olduğu özel sektöre, başarısını kanıtlamış iş adamları tarafından yapabilecekleri işlere uygun bir şekilde yönlendirilerek gelecekteki iş hayatına hazırlamak gerekmektedir.
- 3- Bunların yanı sıra özel sektörde veya kamuda içinde bulunacağı rekabet ortamına teknolojik donanımlı halde hazırlamak için gerekli ortamın temin edilmesi gerekmektedir. Örneğin,

düşündüğümüz ekonomi laboratuvarı yukarıda belirtilen vurgulara ek olarak, iş hayatında aktif olarak yararlanabilecekleri çeşitli bilgisayar programlarının (SPSS, EVIEWS, STATA, R, MATLAB vb.) eğitimleri vererek sertifikalı olarak gelecek için katkı sağlamaktır.

3. SONUÇ

Laboratuvar kavramı genelde tıp, fizik, kimya, biyoloji, ziraat, veterinerlik gibi alanlarla özdeşleşmiş olsa da biz bu kavramı ekonomi alanında kullanmış oluyoruz. Bu laboratuvarın amacı öğrencileri bilgi, beceri ve ilgilerine yönelik tespit etmek ve ait olduğu alanda geleceğe hazırlamaktır. Aynı zamanda öğrencilerin rekabet ortamına donanımlı bir şekilde hazırlayıp bu alanda artık rekabetin ve gücün var olduğu teknolojik güce sahip olmalarını sağlamaktır. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesindeki bölümlerden mezun olan bireylerin sahip olması gereken yazılım ve program çalışmalarına hazır hale getirerek iş alanı açmayı hedeflenmektedir.

Öğrenci görüşlerinden elde edilen bulgular, öğrencilerin derslerini sadece teorik olarak değil pratikte de bazı uygulamalarını görmek istedikleri (mesela laboratuvar ortamında) ağırlıklı bir şekilde işlemek istediklerini göstermektedir. Bu nedenle ilgili dersler olabildiğince soyuttan uzak somut bir şekilde ve uygulanabilir laboratuvar ortamları kullanarak anlamlı bir biçimde yapılandırmalarına olanak sağlanmalıdır.

Sonuç olarak, belirlenen amaç ve hedefler doğrultusunda öğrencilerin görüş ve önerileri

dikkate alınarak, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültelerinde söz konusu ekonomi
laboratuvarının olması için gerekli ortam
sağlanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Alkan, C., Çilenti, K. & Özçelik, D., (1991). Kimya öğretimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Basılğan, M. (2015). İktisatta Laboratuvar Deneyleri ve Uluslararası İktisat Uygulamaları, İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No:53,53-86.
- Emerson, T. & Hazlett, D. (2012). Classroom Experiments, İçinde: Holt, G. M. Ve McGoldrick, K.M.(Eds.), International Handbook on Teaching and Learning Economics, UK: Edward Elgar Publishing Limited, 90-98.
- Guala, F. (2008). Experimental Economics, History Of. Durlauf, S.N. ve Lawrence E. B.(Eds.), The New Palgrave Dictionary of Economics, 2nd Edition, Basingstoke: Palgrave Macmillan, 152-156.
- Plott, C. R., (1986). Laboratory Experiments in Economics: The Implications of Posted-Price Institutions, Science, 232(4751), 732-738.
- Seferoğlu, S. S. (2007). İlköğretim bilgisayar dersi öğretim programı: Eleştirel bir bakış ve uygulamada yaşanan sorunlar. Eğitim Araştırmaları Dergisi, 29, 99-111.
- Smith, V. L. (2008). Experimental Methods in Economics, İçinde: Durlauf, S.N. ve Blume, L.E.(Eds.), The New Palgrave Dictionary of Economics, 2nd Edition, Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Varol, N. (2002). Bilişim teknolojilerinin eğitim kurumlarında kullanımları ve eğitimcilerin rolü. Akademik Bilişim Konferansları, Konya, Türkiye.

Problemli İnternet Kullanan Ergenlerin Ailelerine Verilen Eğitim Çalışması Konusundaki Görüşlerinin İncelenmesi¹

Investiation of Family Views on Training Studies Given to Parents of Adolescents Using
Problematic Internet Use

Özge AYAZSEVEN²

Fulya CENKSEVEN ÖNDER³

Öz

Araştırmada çocukları problemli internet kullanan ailelerin internet bağımlılığı ve güvenli internet kullanımı konusunda aldıkları eğitim sonrası görüşlerini incelemek amaçlanmıştır. Araştırmada problemli internet kullanan ergenleri belirlemek için Hatay ili İskenderun ilçesine bağlı bir lisede 2017-2018 öğretim yılında öğrenimlerine devam eden 9. ve 10. sınıf öğrencilerine Genelleştirilmiş Problemli İnternet Kullanım Ölçeği 2 (Caplan, 2010) uygulanmış ve en yüksek puanı alan öğrencilerden aile çalışmasına katılmaya gönüllü 14 anne/baba ile iki hafta arayla 3 oturumluk bilgilendirme eğitimleri yapılmıştır. Bu oturumlarda ailelere çocuklarıyla etkili iletişim kurma, güvenli internet kullanımını öğrenme ve çocuklarının internet kullanimlarını azaltmaları için üzerlerine düşen görevler üzerinde durulmuştur. Ailelere verilen eğitim bittikten sonra bu eğitimlerle ilgili ailelerin görüşlerini incelemek amaçlı odak grup görüşmesi yapılmıştır. Odak grup görüşmesine 9 veli katılmıştır. Görüşmeler ses kayıt cihazı ve kamera kullanılarak kayıt altına alınmıştır. Konuşmalar dinlenip transkripti çıkarılmış ve içerik analizi kullanılarak toplanan veriler belirli temalar çerçevesinde sınıflandırılmıştır. Sonuçlar velilerin aldıkları eğitimden memnun kaldıklarını, çocuklarıyla daha etkili iletişim kurduklarını göstermiştir. Ayrıca aldıkları eğitim sonrasında çocuklarının internet kullanimlarının azaldığı görülmüştür.

Anahtar kelimeler: Problemli internet kullanımı, aile eğitimi, odak grup görüşmesi

Abstract

In this search, it was aimed to investigate the opinions of parents whose children use problematic internet after their education about internet addiction and safe internet usage. The The Generalized Problematic

¹ Bu çalışma, Fulya CENKSEVEN ÖNDER danışmanlığında yürütülen doktora öğrencisi Özge AYAZSEVEN'in yayınlanmamış doktora tezinin bir bölümünden üretilmiştir.

² Çukurova Üniversitesi, E-mail: canogullari.ozge@gmail.com

³ Çukurova Üniversitesi, E-mail: fulyac@cu.edu.tr

Internet Use Scale 2 (Caplan, 2010) was applied to 9th and 10th grade students attending a high school in Iskenderun district of Hatay in 2017-2018 school year to determine adolescents who use problematic internet in the research and the students who received the highest score from the scale were given informative trainings three sessions every two weeks with 14 volunteer mothers / fathers. During these sessions, we discussed the tasks that parents are required to communicate effectively with their children, learn how to use secure Internet, and reduce their children's Internet use. After the training given to the families was over, a focus group interview was conducted to examine the views of the families concerned with these trainings. 9 parents attended the focus group interview. The interviews were recorded using the voice recorder and camera. The conversations were rested and transcripts were removed, and the data collected using content analysis were classified within specific themes. The results show that the parents are satisfied with the education they receive and communicate more effectively with their children. In addition, the Internet use of their children has decreased after their education.

Keywords: Problematic internet use, family education, focus group interview

1. GİRİŞ

İnternetin günümüzde hayatın vazgeçilmezleri arasında yer almasıyla birlikte çocuk ve ergenlerde artan kullanım miktarları gençleri teknoloji bağımlılığından koruyup bu konuda önleme çalışmalarına öncelik verilmesine olan ihtiyacı doğurmuştur. İnternetin aşırı kullanılması, internet kullanımının kontrol edilememesi, internette planlanandan daha uzun süre geçirilmesi, internetten yoksun kalınca sinirlilik hali ve saldırgan davranışlar sergilenmesi olarak tanımlanan internet bağımlılığının (Beard ve Wolf; 2001; Caplan, 2002; Kandell, 1998; Young, 1996) önlenmesi için ilk olarak ailelere eğitim vermek gerekmektedir (Dinç, 2015). Ailelere internet bağımlılığının ne olduğu ve gelişimsel zararları, internetin güvenli kullanımı, internet bağımlılığına götüren risk faktörleri gibi konuların anlatılması internet bağımlılığını önleme amaçlı çalışmalar arasında yer almaktadır (Dinç, 2015). Fakat

araştırmalar incelendiğinde internet bağımlısı olmaya yatkın ergenlerin ailelerine yönelik bilgilendirme çalışmalarına çok rastlanmadığı görülmektedir. İnternet bağımlısı ergenlerin ailelerine yönelik aile terapisi uygulansa da (Han, Kim, Lee & Renshaw, 2012; Liu vd., 2015), internetin güvenli kullanımı konusunda ailelere yönelik bilgilendirme grup çalışmalarının sınırlı olduğu dikkat çekmektedir (Lee, 2001). Bu sebeple bu araştırmada çocukları problemlerle internet kullanan ailelerin internet bağımlılığı ve güvenli internet kullanımı konusunda aldıkları eğitim sonrası görüşlerini incelemek amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Çalışma Grubu: Araştırmada Genelleştirilmiş Problemler İnternet Kullanım Ölçeği 2 (Caplan, 2010)'den en yüksek puanı alan öğrencilerden aile çalışmasına katılmaya gönüllü 4'ü baba, 10'u anne toplam 14 ebeveyn ile aile eğitimleri yapılmıştır. Ailelere verilen eğitim bittikten sonra bu

eğitimlerle ilgili ailelerin görüşlerini incelemek amaçlı odak grup görüşmesi yapılmıştır. Odak grup görüşmesine 2'si baba, 7'si anne toplam 9 ebeveyn katılmıştır.

Veri Toplama Aracı

Görüşme Formu: Araştırmada araştırmacılar tarafından geliştirilen görüşme formu kullanılmıştır. Formda 5 adet soru yer almaktadır. Bu sorular grup oturumlarının bitmesiyle ilgili ebeveynlerin görüşlerini, verilen eğitim çalışmasının bitiminde genel olarak süreçten elde ettikleri kazanımlara ilişkin ebeveynlerin kişisel değerlendirmelerini, grupta öğrendiklerini yaşamlarında nasıl kullanmayı düşündüklerini, verilen eğitim uygulamalarının etkililiğine ilişkin velilerin görüşlerini ve yapılan çalışmalarla ilgili söylemek istediklerini içermektedir.

Verilerin Analizi

Yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, içerik analizine tabi tutulmuştur. İçerik analizine geçilmeden önce ilk olarak ses kayıt cihazından görüşmeler dinlenerek yazıya dökülmüştür. Görüşme kayıtlarının yazıya geçirilme işlemi veri kaybını önlemek amacıyla, araştırmacının kendisi tarafından bizzat yapılmıştır. Daha sonra verilerin kodlama işlemi yapılmıştır. Kodlamalar üzerinde çalışılmış ve bir kod listesi oluşturulmuştur. Daha sonra bu kodları belirli kategoriler altında açıklayabilen temalar bulunmuştur. Kodlama listesinin ve temaların oluşturulması, raporlaştırılması aşamalarında bir uzman görüşüne başvurulmuştur.

3. BULGULAR

Bulgular kısmı sunulurken parantez içinde belirtilen rakamlar o cevabı kaç velinin söylediğini göstermektedir. Bazı veliler birden fazla cevap verdiğinden dolayı parantez içindeki sayıların toplamı velilerin toplamından fazla olabilmektedir.

Ailelerle yapılan odak grup görüşmesi sonunda grup oturumlarının bitmesiyle ilgili ailelerin çoğunun üzgün olduğu (6), bir kısmının ise bilgilendikleri için mutluluk duydukları (6) görülmüştür. Bir velinin bu konuyla ilgili görüşü aşağıda verilmiştir:

“Buraya gelmek aslında bana çok mutluluk verdi Biz en azından neyi doğru neyi yanlış yaptığımızı öğrendik. Çocuklarımıza nasıl davranmamız gerektiğini ya da bir şey yaptırmak için nasıl bir aşamadan geçmemiz gerektiğini öğrendik. Üzüldüm mü oturumların bittiğine evet üzüldüm...”

Ailelere verilen eğitim çalışmasının bitiminde genel olarak süreçten elde ettikleri kazanımlara ilişkin ebeveynlerin kişisel değerlendirmelerine ilişkin soruya veliler çocuklarıyla etkili iletişim ve etkileşim kurmayı (9), interneti bilinçli kullanmayı (4) ve aileye zaman ayırmayı (2) öğrendikleri şeklinde cevap vermişlerdir. Bir velinin bu konuyla ilgili görüşü aşağıda verilmiştir:

“Aile içi diyalog çok önemli. Çocuğumuzla nasıl konuşmamız gerektiğini öğrendim...Ben dilini kullanmak daha etkili olacak diye düşünüyorum. Onu gördüm zaten çünkü hep biz farkında olmadan karşı tarafı suçlarcasına konuşuyorduk. Ama burada öğrendik ki biz de fedakârlık yapmak

zorundayız. İnterneti de gerektiğinde zamanınca kullanılması gerektiğini ve bunlar için de elimizden gelen neyse yapmamız gerektiğini öğrendik.”

Ailelerin grupta öğrendiklerini uygulayıp çevrelerindekiyle öğretmek (5), çocuğu daha çok dinleyerek (3), aile içinde ortak hareket ederek (3) yaşamlarında uygulayacaklarını belirtmişlerdir. Bir velinin bu konuyla ilgili görüşü aşağıda verilmiştir:

“Kızımı dinlemeyi öğrendiğimi düşünüyorum. Duygularını, düşüncelerini dinlemeye devam etmek istiyorum.”

Ailelere verilen eğitim uygulamalarının etkililiğine ilişkin velilerin görüşleri incelendiğinde ailelerin çocuklarıyla iletişiminin güçlendiği (6), çocuklarına yaklaşım tarzlarının değiştiği (3) ve güvenli internet kullanımını öğrendikleri (2) görülmüştür. Bir velinin bu konuyla ilgili görüşü aşağıda verilmiştir:

“Hocam aslında biz çocuklarımıza hiç değer vermiyormuşuz. Onlarla hiçbir şey yapmadığımızı fark ettim. Ben bir şeyler yaptığım zaman, gerçekten onu dinlediğim zaman kendi çocuklarımız bizimle her şeyi rahatlıkla konuşabiliyor. Konuşarak bazı yerlere gelebileceğimizi öğrendim.”

Ailelere son olarak yapılan çalışmayla ilgili söylemek istedikleri sorulduğunda çocukla ailenin birlikte eğitime katılmasının (7), çocuklara da internet bağımlılığı konusunda eğitim verilmesinin (2), eğitim çalışmalarının daha sık yapılmasının (2) daha iyi olacağını belirtmişlerdir. Bir velinin bu konuyla ilgili görüşü aşağıda verilmiştir:

“Çocuklarla beraber bu toplantılara katılsak daha iyi olmaz mıydı hocam? Çünkü sorunun ne benim çocuğum. Ben öğreniyorum bazı şeyleri faydasını da görüyorum ama çocuğuma hiçbir şekilde anlatamıyorum. Bir eksiklik illa oluyor. Her zaman değil mesela bir seansına. Çünkü onlar da merak ediyor. Aynı zamanda bu etkinlikler daha sık olsa daha iyi olur.”

4. TARTIŞMA, YORUM VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçları internet bağımlısı ergenlerin ailelerine yönelik verilen eğitimin etkili olduğunu, ailelerin aldıkları eğitimden memnun kaldıklarını ve çocuklarıyla daha etkili iletişim kurduklarını göstermiştir. Eğitim sonrası aile-çocuk arasındaki iletişim güçlenince de çocukların internet kullanımlarında azalma olduğu görülmüştür.

Araştırmalar aile içi iletişim güçlendikçe ergenlerin internet bağımlısı olma riskinin azaldığını ortaya koymuştur (Lee & Chae, 2007; Li, Garland & Howard, 2014; Xu vd., 2014). Aynı zamanda aile içindeki güven ortamının ve güçlü ailesel bağın ergenlerde internet bağımlılığını önleyici faktörler olduğu araştırmalar tarafından bulunmuştur (Chen, Li, Bao, Yan, Zhou, 2015; Cho ve Cheon, 2005; Ding, Li, Zhou, Dong & Luo, 2017; Lei ve Wu, 2007; Soh, Chew, Koay & Ang, 2018). Araştırma bulguları bu sonuçları destekler niteliktedir. Bu bulgular internet bağımlılığını önlemek için ailelere eğitim vermenin önemli olduğunu ve literatürde bu çalışmalara daha çok yer verilmesi gerektiğini göstermektedir.

Sonuçlar aile ve çocuk arasındaki iletişimin, çocukların internet kullanımlarını etkilediğini ve aile içerisinde karşılıklı güven etkileşim olduğu sürece çocukların interneti daha sağlıklı bir şekilde kullandıklarını göstermiştir. Bu sebeple internet bağımlılığını önlemede okullarda veli ve öğrenci iletişimini güçlendirme çalışmalarının yapılmasına ihtiyaç vardır.

KAYNAKÇA

- Beard, K. ve Wolf, E.M. (2001). Modification in the proposed diagnostic criteria for internet addiction. *CyberPsychology & Behavior*, 4(3), 377-383.
- Caplan, S. E. (2002). Problematic internet use and psychosocial well-being: Development of a theory-based cognitive-behavioral measurement instrument. *Computer in Human Behavior*, 18, 553-575.
- Caplan, S .E. (2010). Theory and measurement of generalized problematic Internet use: A two-step approach. *Computers in Human Behavior*, 26, 1089–1097.
- Chen, W., Li, D., Bao, Z., Yan, Y., Zhou, Z., 2015. The impact of parent-child attachment on adolescent problematic internet use: a moderated mediation model. *Xinli Xuebao Acta. Psychol. Sinica.*, 47(5), 623–635.
- Cho, C. H. & Cheon, H. J. (2005). Children's exposure to negative internet content: Effects of family context. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 49(4), 488-509.
- Dinç, M. (2015). Teknoloji bağımlılığı ve gençlik. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 31-65.
- Ding, Q., Li, D., Zhou, Y., Dong, H. & Luo, J. (2017). Perceived parental monitoring and adolescent internet addiction: A moderated mediation model. *Addictive Behaviors*, 74, 48-54.
- Han, D. H., Kim, S. M., Lee, Y. S. & Renshaw, P. F.(2012). The effect of family therapy on the changes in the severity of on-line game play and brain activity in adolescents with on-line game addiction. *Psychiatry Research: Neuroimaging*, 202, 126–131.
- Kandell, J. J. (1998). Internet addiction on campus: the vulnerability of college students. *Cyberpsychology and Behavior*, 1, 11–17.
- Lee, H. C. (2001). A study on developing the Internet game addiction diagnostic scale and the effectiveness of cognitive-behavioral therapy for Internet game addiction. *Doctoral dissertation*, Korea University, Seoul.
- Lee, S. J. & Chae, Y. G. (2007). Children's internet use in a family context: Influence on family relationships and parental mediation. *CyberPsychology & Behavior*. 10 (5), 640-644.
- Lei, L., & Wu, Y. (2007). Adolescents' paternal attachment and internet use. *CyberPsychology & Behavior*, 10(5), 633-639.
- Li, W., Garland, E. L. & Howard, M.O. (2014). Family factors in Internet addiction among Chinese youth: A review of English- and Chinese-language studies. *Computers in Human Behavior*, 31, 393–411.
- Liu, Q. X., Fang, X.Y., Yan, N., Zhou, Z. K., Yuan, X. J., Lan, J., et al. (2015). Multi-family group therapy for adolescent Internet addiction: Exploring the underlying mechanisms. *Addictive Behaviors*, 42, 1–8.
- Soh, P. C.H., Chew, K. W., Koay, K. Y. & Ang, P. H. (2018). Parents vs peers' influence on teenagers' Internet addiction and risky online activities. *Telematics and Informatics*, 35, 225-236.

- Young, K. S. (1996). Internet addiction: The emergence of a new clinical disorder. *CyberPsychology and Behavior*, 1(3), 237-244.
- Xu, J., Shen, L., Yan, C., Hu, H., Yang, F. Wang, L., et al. (2014). Parent-adolescent interaction and risk of adolescent internet addiction: a population-based study in Shanghai. *BMC Psychiatry*, Shanghai, China.

Yükseköğretimde Stajın Önemi, Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Örneği

The Importance of Internship in Higher Education, Problems and Solution Suggestions: Van Yuzuncu Yil University Sample

Şakir İŞLEYEN¹

Yener ALTUN²

Yıldırım DEMİR³

Öz

Staj uygulaması, öğrencilerin eğitim- öğretim dönemlerinde edindikleri teorik ve pratik kazanımlarını, alanlarındaki endüstri, ticaret veya devlet kurum ve kuruluşlarında uygulanan, iyi planlı ve denetimli bir iş deneyimi ile sağlamlaştırmayı amaçlamaktadır. Bu sayede öğrenciler okulda öğrendikleri teorik bilgilerini staj yaparken pratik yapabilme olanağı elde edebilmektedirler. Ülkemizde bulunan üniversitelerin birçok Yüksekokul ve Fakültelerinde staj eğitimi zorunludur. Staj uygulaması öğrencilere; iş hayatında gerçek uygulamaları görme, meslekleri ile ilgili belli bir ortam edinme, mesleki gelişimi için gerekli olan yeterlilik düzeyinin farkına varma, akademik ortamda elde ettikleri kuramsal bilgi ve deneyimlerini uygulamaya sokma ve mesleklerini daha yakından tanıma gibi birçok olanak sağlamaktadır. Bu anlamda staj uygulamaları ile öğrenciler, kendi alanlarındaki ilgili sektörlerde gelişmelerden haberdar olabilmekte, edindiği bilgileri yaparak ve yaşayarak davranışa dönüştürme deneyimi kazanabilmekte ve meslek hayatına atılmadan önce kendi meslek alanlarıyla ilgili daha geniş bir çerçeveden bakabilmektedir.

Bu çalışmada; Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat ve İşletme Bölümlerinde öğrenim gören öğrencilerin staj süresince karşılaştıkları durumların yanı sıra, stajın öğrencilerin kişisel ve mesleki açıdan gelişimindeki rolü analiz edilmiş ve çözüm önerilerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Veri toplama aracı olarak anket uygulaması yapılmıştır. Anket, öğrencilerin demografik bilgileri, stajın öğrenci üzerindeki etkisi, staj yaparken yaşadığı sorunlar, bu sorunları tespit etmeye ve çözmeye yönelik soruları içermektedir. Araştırmanın sonuçları analiz edildiğinde; stajın öğrencilerin özgüvenlerini kazanmalarına ve iş hayatına çabucak adapte olmalarına yardımcı olduğunu tespit etmenin yanı sıra, staj yaptıkları kurumlarda mesleki ve beceri eğitimini yetersiz buldukları, bazı alanlarda çalışmalarına izin verilmediği, tecrübe kazanmalarına ve becerilerini geliştirmelerine yeterince yardımcı olunmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu çalışma ile öğrencilerin staj ile ilgili durumları analiz edilmiş ve çözüm önerileri geliştirmek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sorunlar, Öğrenci, Staj

¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF, Ekonometri Bölümü, E-mail: sakirisleyen@yyu.edu.tr

² Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Erciş İşletme Fakültesi, İşletme Bölümü, E-mail: yeneraltun@yyu.edu.tr

³ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF, Ekonometri Bölümü, E-mail: ydemir@yyu.edu.tr

Abstract

Internship practice aims to consolidate students' theoretical and practical gains who have achieved in education-training periods, with well-planned and a supervised work experience applied in the industrial, commercial or government institutions and organizations in their field. In this way, students can get to practice the theoretical knowledge that they have learned in school while doing the internship. It is compulsory the internship education in many higher school and faculties of universities in our country. Internship practice provides for students many possibilities such as see real applications in business life, acquire a certain environment related to their profession, to realize the level of proficiency required for professional development, to apply the theoretical knowledge and experiences who have acquired in the academic environment, and get to know their profession more closely. In this sense the internship applications, enable learners to can be aware from developments in the relevant sectors in their fields, can gain experience in transforming into behavior by doing and living the information that have gained and can be look from a wider frame related to their profession field before being taken into a professional career.

In this study, it is aimed to analyze the situations encountered during the internship of the students studying at Van Yuzuncu Yıl University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Departments of Economics and Business Administration as well as the role of internship in the development in terms of personal and professional of students and developing of solution proposals. Survey application was used as data collection tool. The questionnaire contains the demographic information of the students, the effect of the internship over the student, the problems experienced while students are doing the internship and questions aiming identify and solve these problems. When the results of the study are analyzed; it has come to the conclusion that the internship helps the students to gain self-confidence and to adapt quickly to the business life, as well as to find that students find vocational and technical education inadequate, which were not allowed them to work in some areas, which were not helped them enough to gain experience and develop their skills in the institutions they were did internship. With this study, the situation related to the internship of the students was analyzed and it was aimed to develop solution proposals. Times New Roman, 11pt, normal, paragraf ayarları 10nk sonra

Keywords: Problems, Student, Internship.

1.GİRİŞ

Staj: Herhangi bir mesleği edinecek kimsenin geçirdiği uygulamalı öğrenme dönemi veya bir kimsenin meslek bilgisini daha da artırmak, becerisini daha da geliştirmek için, çalıştığı kurumun, kuruluşun değişik bölümlerinde çalışarak geçirdiği dönemdir.

Staj uygulaması, öğrencilerin eğitim- öğretim dönemlerinde edindikleri teorik ve pratik kazanımlarını, ilgili alanlarındaki kurum ve kuruluşlarında uygulanan, iyi planlı ve denetimli bir iş deneyimi ile sağlamlaştırmayı amaçlamaktadır.

Öğrencilerin, belli bir donanıma sahip olabilmeleri için akademik eğitimin yanında

staj uygulama çalışmalarına gereksinimleri vardır. Staj, “kişilere ileride yüklenecekleri görevlere ilişkin çalışma ortamlarını, koşullarını tanımayı, işlerin öğrenimini, bireysel değişikliklere kısa zamanda uyma yetenekleri kazandırmayı ve mesleki sorumluluğu taşımasını öğretmeyi amaçlamaktadır (Sabuncuoğlu ve Tokol 2001). Staj yapılan işletmelerde işlerin yoğun olması, stajyere geçici eleman gözüyle bakılması, gerekli ilginin gösterilmemesi, stajyerin bir yük olarak görülmesi ve önemsizlenmesi staj döneminin verimli geçmesinde önemli bir engel olarak durmaktadır (Karacan ve Karacan, 2004: 178) . Bu anlamda staja giden öğrencilerin mutlaka yerinde ve zamanında denetlenmesi gerekir (Erol, 2004).

Staj çalışmaları ile öğrenciler akademik ortamda elde ettikleri kuramsal ve uygulamalı bilgi ve becerileri gerçek ortamlarda, kendi yaşam deneyimine taşıyabilmekte ve sektördeki gelişmelerden haberdar olabilmektedirler. Bu anlamda staj çalışmaları öğrencilerin gerçek dünyayı tanımaları için çok önemli bir olanaktır. Birçok farklı tanımla yapılabilen eğitim, “kişilerin bulundukları ortamda uyumlu bir biçimde yaşayabilmeleri için gerekli bilgilerin ve davranışların kazanılması” olarak tanımlanabilir. Kişilerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için meslek kazandırıcı eğitime ihtiyaç vardır. Meslek eğitimi, usta-çırak veya babadan-oğula yani geleneksel eğitim yoluyla veya örgün eğitim kapsamında, eğitim kuruluşlarında verilmektedir. Mesleki eğitim, bireye iş yaşamındaki belli bir meslek ile ilgili, beceriyi kazandıran ve bireyin yeteneklerini çeşitli yönleri ile geliştiren ve olgunlaştıran eğitim sürecidir (Sezgin, 1988). Mesleki eğitim, belli düzeylerdeki kuramsal bilgi, insan ilişkileri ve

teknik becerileri kapsar (Lundberg, 1980). Mesleki eğitim, sektörde ihtiyaç duyduğu kişilere, mesleki yenilikleri, mesleki becerileri kazandırmayı hedefleyen bir eğitim şeklidir (Hacıoğlu, 1989). Eğitim gördüğü alanı bilinçli olarak seçmiş olan ve mesleğini seven bireyler staj dönemini daha etkin ve verimli bir şekilde geçirdikleri aşikârdır (Mankan, 2015).

Yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören öğrencilerin; staj süresince karşılaştıkları durumların belirlenmesi, stajın öğrencilerin kişisel ve mesleki açıdan gelişimindeki rolü analiz edilmesi ve çözüm önerilerinin geliştirilmesidir. Staj, öğrencilerin eğitim-öğretim dönemlerinde edindikleri teorik ve pratik kazanımlarını, alanlarındaki endüstri, ticaret veya devlet kurum ve kuruluşlarında uygulanan, iyi planlı ve denetimli bir iş deneyimi ile sağlamlaştırmayı amaçlamaktadır. Bu sayede öğrenciler okulda öğrendikleri teorik bilgileri; staj yaparken pekiştirme ve pratik yapabilme olanağı elde edebilmektedirler. Ülkemizde bulunan üniversitelerin birçok Yüksekokul ve Fakültelerinde staj eğitimi zorunludur. Staj uygulaması öğrencilere; iş hayatında gerçek uygulamaları görme, meslekleri ile ilgili belli bir ortam edinme, mesleki gelişimi için gerekli olan yeterlilik düzeyinin farkına varma, akademik ortamda elde ettikleri kuramsal bilgi ve deneyimlerini uygulamaya sokma ve mesleklerini daha yakından tanıma gibi birçok olanak sağlamaktadır. Bu anlamda staj uygulamaları ile öğrenciler; kendi alanlarındaki ilgili sektörlerde gelişmelerden haberdar olabilmekte, edindiği bilgileri yaparak ve yaşayarak davranışa dönüştürme deneyimi kazanabilmekte ve meslek hayatına atılmadan önce kendi meslek alanlarıyla ilgili

iş sahasına daha geniş bir çerçeveden bakabilmektedir.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırma materyali, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat ve İşletme Bölümlerinde öğrenim gören 250 öğrencilerinden oluşmaktadır. Veri toplama aracı olarak anket uygulaması yapılmış ve veri toplamada yüz yüze görüşme yöntemi uygulanmıştır.

Anketler; öğrencilerin demografik bilgilerini, stajın öğrenci üzerindeki etkisini, öğrencinin staj yaparken yaşadığı sorunları ve bu sorunları tespit etmeye ve çözmeye yönelik soruları içeren 20 sorudan oluşmaktadır.

İstatistik analizler SPSS istatistik paket programı ile yapılmış olup; verileri yorumlamak için frekans tabloları oluşturulmuş ve Khi-Kare testi ile bazı karşılaştırmalar yapılmıştır.

3. Araştırma Bulguları ve Tartışma

Tablo 1: Cinsiyet Frekans Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Erkek	143	57,2	57,2
Kadın	107	42,8	100,0
Toplam	250	100,0	

Çalışma popülasyonunun %57,2'sini (143 kişi) erkekler ve %42,8'ni (107 kişi) kadınlar oluşturmaktadır.

Tablo 2: Yaş Frekans Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
19 yaş altı	7	2,8	2,8
19-24 arası	210	84	86,8
24 yaş üstü	33	13,2	100
Toplam	250	100	

Tablo incelendiğinde çalışmaya katılan öğrencilerin %84'ü 19-24 yaş aralığında bulunmaktadır. %2,8'i 19 yaş altı ve %13,2'si ise 24 yaş üstüdür.

Tablo 3: Bölüm Frekans Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
İktisat	131	52,4	52,4
İşletme	119	47,6	100,0
Toplam	250	100,0	

Çalışmaya katılan 131 öğrenci (%52,4) İktisat bölümünde ve 119 öğrenci ise (%47,6) İşletme bölümünde okumaktadır.

Tablo 4: Staj Yeri Frekans Dağılımı

	Frekans	Yüzde	Birikimli Yüzde
Kamu	191	76,4	76,4
Şirket	15	6,0	82,4
Özel	44	17,6	100
Toplam	250	100	

Öğrencilerin %76,4'ü kamuda (191 kişi) geriye kalanda özel sektörde staj yapmıştır.

Tablo 5: Öğrencilerin karşılaştıkları sorunlara yönelik analiz sonuçları

	Hiç Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
Staj yeri, stajyerlerin görev alanlarına ait prosedüre ilişkin yeterli bilgi düzeyine sahiptir	0,28	0,31	0,104	0,245	0,061
Staj yerinde, öğrencilere ait kayıtlar ve bilgiler hatasız ve ulaşılabilir olarak tutulmaktadır	0,232	0,206	0,168	0,306	0,088
Stajyer sorumlusu, kendi alanında yeterli bilgi ve tecrübeye sahiptir	340	0,22	0,128	0,252	0,06
Staj yerim, iş sağlığı ve güvenliği açısından yeterli tedbirleri almaktadır	0,152	0,192	0,26	0,288	0,108
Staj yeri, bilgi ve becerilerimin gelişim süreci ile ilgili geribildirim sağlamaktadır	0,37	0,2	0,148	0,234	0,048
Staj yerinde, bazı alanlarda çalışmama izin verilmedi	0,06	0,104	0,172	0,372	0,292
Staj yerinden aldığım eğitim beklentilerimi yerine getirmiştir	0,232	0,33	0,188	0,186	0,064
Öğrencinin staj yapmasına gerek yoktur	0,396	0,264	0,18	0,148	0,012
Staj süresi yeterlidir	0,296	0,264	0,182	0,202	0,056
Staj, okulda gördüğüm dersleri daha iyi anlamamı sağlamıştır	0,122	0,156	0,22	216	0,286
Staj, bilgi ve birikimin artmasına yardımcı olmuştur	0,164	0,172	0,17	0,256	0,238
Staj, mesleğin gerektirdiği ahlaki nitelikler ve meslek bilincini yerleştirmeye yardımcı olur	0,156	0,178	0,21	0,196	0,26
Staj, meslekte bir standart oluşmasını sağlar	0,084	0,136	0,144	0,436	0,2
Staj yaptığım işyerinde kendimi ispatlarsam işe girme fırsatım olabilir	0,292	0,148	0,236	0,268	0,056
Staj, iş çevremi oluşturmaya başlamama yardımcı olur	0,168	0,158	0,224	0,302	0,148

Staj, öğrendiklerimi pratiğe dökmeme yardımcı olabilir	0,132	0,16	0,184	0,372	0,152
--	-------	------	-------	-------	-------

Tablo 5'te öğrencilerin staj süresince karşılaştıkları problemlere yönelik verdiklerin cevaplar görülmektedir.

Buna göre; Öğrencilerin %59'u Staj yeri, stajyerlerin görev alanlarına ait prosedüre ilişkin yeterli bilgi düzeyine sahip olmadığını ifade etmektedir. Öğrencilerin %39,4'u Staj yerinde, öğrencilere ait kayıt ve bilgilerin hatasız-ulaşılabilir bir şekilde tutulduğunu, %43,8'de aksini söylemektedir. Stajyer sorumlusu, kendi alanında yeterli bilgi ve tecrübeye sahip diyenlerin oranı %31,2 aksini iddia edenlerin oranı ise %56'dır. Öğrencilerin %39,6'sı staj yerlerinin, iş sağlığı ve güvenliği açısından yeterli tedbirleri aldığını, %26'sı kararsız kalmış ve %34,4'u ise iş yerlerinin yeterli tedbirler almadığını ifade etmiştir. Öğrencilerin %57'si staj

yeri, bilgi ve becerilerinin gelişim süreci ile ilgili geribildirim sağladığını söylemişlerdir. Öğrencilerin %66,4'u staj yerlerinde, bazı alanlarda çalışmalarına izin verilmediğini belirtmiştir. Staj yerinden aldığı eğitim beklentilerini yerine getirmiştir diyen öğrencilerin oranı %56,2'dir. Staj yapmaya gerek yoktur diyenlerin oranı %16 iken %66 buna karşı çıkmaktadır. Staj süresini yeterli bulanların oranı %25,8 yeterli bulmayanların oranı ise %56'dır. Staj, okulda görülen dersleri daha iyi anlamayı sağlamaktadır diyenler %50,2 kararsızlar ise %22 oranındadır. Stajın, bilgi ve birikimlerinin artmasına yardımcı olduğunu söyleyenlerin oranı %49,4 tersini söyleyenlerin oranı ise %33,6'dır. Staj, mesleğin gerektirdiği ahlaki nitelikler ve meslek bilincini yerleştirmeye yardımcı olur

diyenlerin oranı %45,6 iken burada kararsızlar %21 gibi yüksek bir oranı oluşturmaktadır. Öğrencilerin %63,6'sı Staj, meslekte bir standart oluşmasını sağladığını belirtirler. Staj yaptığı yerde kendini ispatlarsa işe girme fırsatı olabileceğini ifade edenler %32,4 kararsızlar %23,6 ve aksini söyleyenlerin oranı ise %44 olarak bulunmuştur. Buradaki %32,4 gibi düşük bir oranın nedeni öğrencilerin büyük bir kısmının kamuda staj yapmış olması olabilir. Staj, iş çevremi oluşturmaya yardımcı olur diyenlerin oranı %45 kararsızların oranı ise %22,4'tur. Öğrencilerin %52,4'u staj, öğrendiklerini pratiğe dökmeye onlara yardımcı olabileceğini ifade ederken %18,4'u ise kararsız kalmıştır.

Ayrıca; Cinsiyete, yaşa, okuduğu bölüme ve staj yaptığı yere göre, tablo 5'teki sorulara verilen cevaplarda ne gibi değişiklikler olduğuna bakıldı. Yapılan testlere göre kadın öğrenciler erkek öğrencilere göre daha fazla problemle karşılaşmaktadır. Stajın gereksiz olduğunu ifade edenlerin büyük bir kısmını kadınlar oluştururken staj süresinin yetersiz olduğunu ifade edenlerin büyük oranını ise erkekler oluşturmaktadır. Ayrıca erkeklere göre kadın öğrenciler staj kazanımlarını daha düşük görmektedirler. Öğrencilerin yaşı arttıkça daha az sorun yaşadıkları gözlemlenmekle beraber Stajın önemi ve kazanımları da daha belirgin bir şekilde ön plana çıkmaktadır. Tablo 5'te verilen soruların cevaplarının öğrencilerin okuduğu bölümlere bağlı olmadığı belirlenmiştir. Kamu kurumlarında staj yapan öğrenciler özel sektöre göre daha çok problem yaşadıkları ve staj kazanımlarını da daha düşük görmekteler.

Özellikle özel sektörde staj yapan öğrenciler kamuda staj yapan öğrencilere göre stajın kendilerine bir iş fırsatı doğurabileceğini ve iş çevrelerini oluşturmaya yardımcı olabileceğini baskın bir şekilde öne sürmekteler.

4. SONUÇ

Araştırmanın sonuçları analiz edildiğinde; stajın, öğrencilerin özgüven kazanmalarına ve iş hayatına çabucak adapte olmalarına

yardımcı olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra öğrencilerin staj yaptıkları kurumlarda mesleki ve beceri eğitimini yetersiz buldukları, bazı alanlarda çalışmalarına izin verilmediği, stajın yeterince önemsenmediği, staj süresinin yeterli olmadığı, tecrübe kazanmalarına ve becerilerini geliştirmelerine yeterince yardımcı olunmadığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

- Erol, M. (2004). Meslek Yüksekokullarında Muhasebe Eğitimi Alan Öğrencilerin Staj Uygulamasında Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Muhasebe ve Finansman Dergisi, 21, s.136-142.
- Hacıoğlu, N. ((1989). Türkiye’de Turizm Eğitimi. Balıkesir:Uludağ Üniversitesi Balıkesir Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu Yayını.
- Karacan, S., Karacan, E. (2004), “Meslek Yüksekokullarında (MYO) Yapılan Staj Uygulamalarına İlişkin Bir Araştırma: Kalite ve Verimlilik İçin İş Yerleri-MYO İşbirliğinin Gereği”, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (8) 2 : 168-184.
- Lundberg E. D. (1980). The Management of People In Hotels, Restaurants and Clubs. Iowa: Wm.c., Brown Company Pubilshers.
- Mankan, E. (2015), “Mesleki Önlisans Programlarında Staj Eğitiminin Önemi: Bülent Ecevit Üniversitesi Çaycuma Meslek Yüksekokulu Örneği”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi (ASOS), Yıl: 3, Sayı: 10, s. 734-741.
- Sabuncuoğlu, Z. & Tokol T. (2001). İşletme. Bursa: Ezgi Yayınları.
- Sezgin, İ. (1988). Turizm Sektöründe Becerili ve Teknik İşgücünün Yetiştirilmesi, Tebliğ, Ankara.

Godwin Yasasında Çevrimiçi Tartışmaların Freni: Kültürel Bilinçdışı ve Tabular

Brake of Online Debates in Godwin Law: Cultural Unconscious and Taboos

Burcu KAYA ERDEM¹

Elif KARAKOÇ²

Öz

Mike Godwin'in kuramsallaştırdığı Godwin Yasası'na göre; internet forumlarındaki tartışmalarda çoğunlukla bir noktadan sonra taraflardan biri diğerine –tarafı haksız duruma düşürmek amacıyla- Nazi kıyaslaması yapmakta ve hatta onu Nazi olmakla suçlamaktadır. Bu görüş, günümüzde bir internet yasası olarak kabul gören Godwin Yasası'nı ortaya koymuştur. Buna göre, çevrimiçi bir tartışma uzadığında birileri Hitler ya da Nazi Almanyası benzetmesi yapacak ve tartışma böylece sonlanacaktır. Godwin'e göre yapılan kıyaslamaların böylesine fazla olmasının sebebi ise, Nazi Almanyası'nın insanlık tarihindeki trajik niteliği ve insanların zihninde yerleşik bir bilinirliğe sahip olmasıdır. Bu noktada, yapılan kıyaslamalar ile karşıdaki kişinin söylemlerini yanlış göstermek için bilindik tarihi bir olaya başka bir ifadeyle bir tabuya başvurulduğunu söylemek mümkündür.

Kişinin, başka bir kişiyi ya da grubu, geniş bir kitle tarafından kabul gören ve meşru olarak kültürel bilindişlerinde kayıtlı tabusal bir olumsuzlukla ya da yanlışla ilişkilendirme eğilimi, tartışmadan haklı çıkma veya tartışmayı sonlandırma ihtiyacından kaynaklanabilmektedir. Bu bağlamda, ilgili çalışmanın amacı, Godwin Yasası'nı sosyal medya tezahürleri ile, Türk siyasi kültüründeki tabu konular üzerinden okumak ve belgelemektir. Böylece çalışma sonunda, Türkiye'nin kültürel bilinçdışı çerçevesinde, Godwin Yasası'na tabi olan tabuları üzerinden bir inceleme yapılması, söz konusu incelemenin de sosyal medya gibi bir “cesaret mecrası” üzerinden değerlendirilmesi sağlanabilecektir.

Çalışma kapsamında öncelikle, iktidar söylemlerinde ve/veya iktidara gelme yolunda bir olumsuzlama kriteri ya da stratejisi olarak ele alınan tabusal ifadelerin ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu amaçla, iktidara yakınlığı ve uzaklığı dikkate alınarak seçilen gazetelerin (Cumhuriyet ve Sabah) internet sitelerinde, iktidarın “Türkiye'nin 24 Haziran Cumhurbaşkanlığı Seçimlerini”ne yönelik konuşmaları taranmıştır. Bu taramalar aracılığıyla seçim konuşmalarındaki tabusal ifadelerin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Çalışmanın bir diğer amacı ise belirlenen tabusal ifadelerin, sosyal medya etkisiyle geldiği noktayı belirlemektir. Tabusal ifadelerin sosyal medyadaki çevrimiçi tartışmaları frenleyici etkisinin ölçülmesi amacıyla, Twitter kullanıcılarının söz konusu ifadeleri içeren tweetleri, Godwin Yasası çerçevesinde ortaya konacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, Godwin yasası, kültürel bilinçdışı, tabular

¹ Doç. Dr., E-mail: bkaya440@gmail.com

² E-mail: elif.karakoc@gmail.com

Abstract

According to Godwin's Law theorized by Mike Godwin; In discussions on internet forums, a person often makes a comparison of the Nazis to one side after another, to blame the other, and even accuses him of being a Nazi. This idea put forward the Godwin Act, which is now regarded as an internet law. Accordingly, when an online discussion is on the rise, one will make a Hitler or Nazi Germany analogy and the discussion will end. The reason why the comparisons made according to Godwin are so great is that Nazi Germany has a tragic character in human history and an established awareness in people's minds. At this point, it is possible to say that a taboo is applied in a different way to a known historical date in order to misrepresent the rhetoric of the other person with the comparisons made.

The tendency of the person, another person or group, to be associated with a typological negation or mistake, which is accepted by a broad audience and legitimately registered in cultural consciousness, may arise from the need to argue without quarreling or end the discussion. In this context, the aim of the this study is to read and document the Godwin Act through social media manifestations and taboo expressions in the Turkish political culture. So at the end of study, in the framework of Turkey's cultural unconscious which study done over the taboo expressions to Godwin's Law and the analysis will be assessed on a "place of courage" like social media.

In the scope of the study, firstly it is aimed to reveal the nomenclature which is considered as a negative criterion or strategy in the rhetoric of power and / or the way of coming to government. For this aim, considering the proximity or distance to the government, Cumhuriyet and Sabah newspapers are selected for analysis. Speeches were scanned over the web site of newspapers for the government of Turkey June 24 presidential elections. Through these scans, it is aimed to determine the expression of the taboos in election speeches. Another aim of the study is to determine the point where the expressions of taboos is influenced by social media. In order to measure the braking effect of online discussions on social media, Twitter users tweets with their expressions will be revealed in the context of the Godwin Law.

Keywords: social media, godwin law, cultural unconscious, taboos

1.GİRİŞ

Sosyal medyanın kullanım ve etki alanının artması ile birlikte geleneksel medya yerini hızla yeni medyanın etkileşimli evrenine bırakmaktadır. Günümüzde özellikle akıllı telefonların, tabletlerin ve bilgisayarların ekranlarından yükselen bu evren, geleneksel medya içinde standartlaşan "izleyici"yi, yeni medyadaki "kullanıcı"lara başka bir deyişle "takipçi"lere dönüştürmüştür. Bu dönüşüm

ise, bireylere ulaşan medya ürünlerinin, bireyler üzerindeki etkilerinin analizi konusunu önemli bir noktaya taşımaktadır. Yeni medyanın çevrimiçi evreni, bireyin katılımı ve etkileşimi merkezli birçok yeniliğe sahiptir. Bireyler birer medya tüketicisi olarak, çevrimiçi ortamlarda sosyalleşmektedirler.

Bir Internet yasası olan Godwin Yasası'na göre; çevrimiçi bir tartışma uzadıkça, bu

tartışma içindeki taraflardan birinin diğerine ya da diğerlerine Nazi ve/veya Hitler benzetmesi yapma olasılığı artmaktadır.

Kişinin, başka bir kişiyi ya da grubu, geniş bir kitle tarafından kabul gören ve meşru olarak kültürel bilinçdışlarında kayıtlı tabusal bir olumsuzlukla ya da yanlışla ilişkilendirme eğilimi, tartışmadan haklı çıkma veya tartışmayı sonlandırma ihtiyacından kaynaklanabilmektedir.

Bu bağlamda çalışmanın amacı; Godwin Yasası'nı, Türkiye'nin kültürel bilinçdışı çerçevesinde Türk siyasi kültüründeki tabu konular üzerinden ve sosyal medya tezahürleri ile okumak ve belgelemektir.

Çalışma kapsamında öncelikle, iktidar söylemlerinde ve/veya iktidara gelme yolunda **bir olumsuzlama kriteri ya da stratejisi** olarak ele alınan tabusal ifadelerin ortaya konması amaçlanmaktadır. Bu amaçla, iktidara yakınlığı ve uzaklığı dikkate alınarak seçilen gazetelerin(Cumhuriyet ve Sabah) internet sitelerinde, iktidarın(Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın) "Türkiye'nin 24 Haziran Cumhurbaşkanlığı Seçimlerini"ne yönelik konuşmaları taranmıştır. Bu taramalar aracılığıyla seçim konuşmalarındaki tabusal ifadelerin tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Çalışmanın sınırlarını çizmek için, taranacak seçim konuşmaları, Erdoğan'ın 26 Mayıs- 17 Haziran 2018 tarihleri arasında yaptığı seçim mitingleri olarak belirlenmiştir. Bu mitingleri içeren haberler her iki gazetenin internet sitesi üzerinden analiz edilmiştir.

Çalışmanın bir diğer amacı ise belirlenen tabusal ifadelerin, sosyal medya etkisiyle geldiği noktayı belirlemektir. Tabusal ifadelerin sosyal medyadaki çevrimiçi tartışmaları frenleyici etkisinin ölçülmesi amacıyla, Twitter kullanıcılarının söz konusu

ifadeleri içeren tweetleri, Godwin Yasası çerçevesinde ortaya konacaktır.

2. Sosyal Medya ve Godwin Yasası

Sosyal medya aracılığıyla iletişim süreçlerinin yapısal bir dönüşüme uğramasıyla birlikte, iletişim sürecinin etkileşimli ve çok boyutlu bir nitelik kazandığını söylemek gerekmektedir. İletişim pratikleri, kitle iletişim araçları doğrultusunda sahip olduğu monolog biçimli süreci geride bırakarak artık sosyal medya üzerinden, aktif kullanıcıların birbirleri ile etkileşimine dayalı bir süreçte yer almaktadır.

Sosyal ağlar ile daha hızlı iletişim kurma şansını yakalayan bireyler, gerektiğinde bu ağları oldukça etkin biçimde kullanmaktadırlar. Etki alanı geniş birçok toplumsal olayda da sosyal medyanın gücü tüm dünyada gözlemlenmiştir.

"Turuncu Devrim", "Arap Baharı", "Wall Street Olayları" ve Türkiye'de ise özellikle "Gezi Parkı Olayları"nda toplumun sosyal medya üzerinden deyim yerindeyse forumlar düzenleyerek tartıştıkları ve sokak örgütlenmelerini planladıkları gözlenmiştir. Bu olayların etki alanlarının genişlemesinde şüphesiz sosyal medyanın etkisi oldukça fazladır.

Geleneksel iletişim kültüründeki zaman ve mekân eş zamanlılığı kriterini ortadan kaldıran sosyal medyada kullanıcılar; istedikleri zaman ve aynı mekânda olmaksızın birbirleriyle iletişime geçebilmektedir. Bu eş zamansızlığın yanında, sosyal medyanın bireyler arasındaki diyolojik etkisi, bir başka niteliğini de ortaya koymaktadır.

Sosyal medya platformları, etkileşimli bir boyuta sahiptir. Tek yönlü bir bilgi akışının olmadığı bu platformlarda kaynak alıcı, alıcı

da kaynak olarak rol değiştirebilir. Oluşan bu profiller, sosyal medyanın kullanıcılara sunduğu etkileşimlilik, hızlilik, kolaylık gibi özellikleriyle teknoloji ve kullanıcı merkezli bir iletişim ortamı sağlamaktadır(Fuchs'tan akt. Uluç ve Yarcı: 2017: 89). Bu özelliklerle sosyal medyada kullanıcıların iletişimi ve etkileşimi etki konusu bağlamında önem arz etmektedir.

Facebook, Twitter, Instagram, Youtube gibi sosyal medya platformları, eş zamansızlık ve etkileşimlilik özelliklerinin etkisiyle günbegün kullanım oranını arttıran platformlardır.

Wearesocial'ın 2018 yılında yayınladığı rapora göre, Türkiye'de 50 milyonu aşkın sosyal medya kullanıcısı bulunmaktadır ve her bir sosyal medya kullanıcısı, gün içerisinde 3 saatini bu platformlarda geçirmektedir. Bu veriler ışığında düşünüldüğünde sosyal medyada geçirilen vakit, günlük yaşamlarımıza ve bu yaşamda gerçekleştirdiğimiz etkinliklere eklemlenmiş durumdadır.

Bu eklemlenme şüphesiz, toplumsal birçok konunun da sosyal medya kullanıcılarının gündemine girmesine neden olmaktadır. Gündeme konu olan haberler, medya kuruluşlarının internet siteleri ve bunlara eklemli olarak paylaşım yapan sosyal medya hesapları aracılığıyla internet kullanıcılarının iletişimini etkilemektedir.

Çalışmanın kapsamı itibariyle odaklandığı ve sosyal ağların niteliklerinden biri olan etkileşimlilik ile birebir örtüşen sosyal medya platformlarından biri Twitter'dır.

Twitter, 2006 yılının Mart ayında, San Francisco podcast şirketi tarafından, bir harf eksik olarak "Twitter" adıyla başlatılan bir web uygulamasıdır (O'Reilly ve Milstein,

2009:5). Twitter'ın genel amacı insanların günlük yaşamlarında yaşadıkları, duydukları, düşündükleri ve deneyimledikleri "şeylerden", paylaşılabılır bulduklarını bir web ortamında başkaları ile kısa cümlelerle paylaşılma imkânı sunmasıdır. Farklı bir ifadeyle Twitter, internet erişimi olan herkese açık olan kamusal bir paylaşım ağıdır. Twitter'ın genel amacı insanların günlük yaşamlarında yaşadıkları, duydukları, düşündükleri ve deneyimledikleri "şeylerden", paylaşılabılır bulduklarını bir web ortamında başkaları ile kısa cümlelerle paylaşılma imkânı sunmasıdır. Farklı bir ifadeyle Twitter, internet erişimi olan herkese açık olan kamusal bir paylaşım ağıdır(Altunay, ty: 6).

Kamusal bir paylaşım ağı olarak twitter, kendi gündemini yaratabildiği gibi geleneksel medya araçlarının gündeminden de beslenebilmektedir.

Gazetelerin sosyal medya hesaplarından paylaştıkları haberler, bu gazetelerin kendi internet sitelerinden sonra sosyal medyalarında yankı bulmaktadır. Tweet halinde atılan haberlerin paylaşımlarında kullanıcılar, etkileşime geçmekte, haber içeriğine yönelik diyolojik süreçte başlamakta ve sürdürmektedirler.

Godwin Yasası

Twitter'da yaratılan dijital kamusal alanda bireyler, attıkları tweetler aracılığıyla görüş akışı sağlamaktadır. Söz konusu akış ise farklı görüşlerin çarpışması sonucu tartışmalar halinde sürebilmektedir.

90'lı yıllarda Internet ortamında oluşan forum gruplarını inceleyen Mike Godwin için ise bu tartışmalar, bir internet yasası oluşumuna olanak tanımıştır. Godwin Yasası, ABD'li

avukat ve yazar Mike Godwin'in 90'lı yıllarda internet forumlarında oluşan tartışmalardaki izlenimleri bağlamında ortaya attığı bir internet yasasıdır. İnternet forumlarındaki tartışmalarda bir noktadan sonra hep bir tarafın diğerini Nazi olmakla suçladığını fark eden Godwin'in "Godwin Yasası" olarak kuramsallaştırdığı bu yasaya göre, çevrimiçi bir tartışma uzadıkça, o tartışma içerisinden taraflardan birinin diğerine Nazi ya da Hitler kıyaslaması yapma olasılığı artmaktadır. Hatta kıyaslamaların tabusal içeriği göz önünde bulundurulduğunda tartışma sona ermekte ve bu kıyaslamaya tabi tutulan kişi haksız olarak görülmektedir.

Kişinin, başka bir kişiyi ya da grubu, geniş bir kitle tarafından kabul gören ve meşru olarak kültürel bilindişlerinde kayıtlı olan tabusal bir olumsuzlukla ya da yanlışla ilişkilendirme eğilimi, tartışmadan haklı çıkma veya tartışmayı sonlandırma ihtiyacından kaynaklanabilmektedir.

Godwin'e göre yapılan kıyaslamaların böylesine fazla olmasının sebebi ise, Nazi Almanyası'nın insanlık tarihindeki trajik niteliği ve insanların zihninde yerleşik bir bilinirliğe sahip olmasıdır. Bu noktada, yapılan kıyaslamalar ile karşıdaki kişinin söylemlerini yanlış göstermek için bilindik tarihi bir olaya başka bir ifadeyle bir tabuya başvurulduğunu söylemek mümkündür.

Bu noktada, toplumun kültürel bilinçdışlarına yer edinen tabusal olaylar ve/veya ifadeler, dijital kamusal alanda gerçekleşen tartışmalarda da taraflardan birinin diğerine üstünlük sağlaması için başvuracağı argümanlar olabilmektedir.

Sosyal medya aracılığıyla iletişim süreçlerinin yapısal bir dönüşüme uğramasıyla birlikte,

iletişim sürecinin etkileşimli ve çok boyutlu bir nitelik kazandığını söylemek gerekmektedir. İletişim pratikleri, kitle iletişim araçları doğrultusunda sahip olduğu monolog biçimli süreci geride bırakarak artık sosyal medya üzerinden, aktif kullanıcıların birbirleri ile etkileşimine dayalı bir süreçte yer almaktadır.

Sosyal ağlar ile daha hızlı iletişim kurma şansını yakalayan bireyler, gerektiğinde bu ağları oldukça etkin biçimde kullanılmaktadırlar. Etki alanı geniş birçok toplumsal olayda da sosyal medyanın gücü tüm dünyada gözlemlenmiştir.

"Turuncu Devim", "Arap Baharı" ve "Wall Street Olayları" ve Türkiye'de ise özellikle "Gezi Parkı Olayları"nda toplumun sosyal medya üzerinden deyim yerindeyse forumlar düzenleyerek tartıştıkları ve sokak örgütlenmelerini planladıkları gözlenmiştir. Bu olayların etki alanlarının genişlemesinde şüphesiz sosyal medyanın etkisi oldukça fazladır.

3. Çevrimiçi Tartışmaların Freni Olarak Kültürel Bilinçdışı ve Tabular

Psikanalist Carl Gustav Jung'un kolektif bilinçdışı kavramına göre; tüm insanlıkta, hemen hemen her çağda ve kültürde var olan ve birbirini tekrar eden benzer simgelerden oluşan bir bütün söz konusudur. Bu simgelerin her ortaya çıktıkları yerde hemen hemen aynı anlama geldiğinin altını çizer(Pehlivan, 2017: 365).

Kişisel deneyimlere dayanmayıp, bilinç düzeyine çıkmamış, evrimsel bir yönü olup atalarımızdan mirasla intikal eden, insanlığa özgü psişik birikim olarak tanımlanabilir. Jung evrimin insanın ruhsal yapısını da etkilediğini savunur.

Bu nedenle birey geçmişiyile bir yerde tüm insanlığın geçirdiği evrimle ilişkilidir. Jung bunu kolektif bilinçdışı ile açıklar. İçeriği olan arketipler bilinçte yaşanmamış olup atalardan aktararak süregelir. Jung'a göre kolektif bilinçdışı her dönem bir şeylerin ilave edildiği depo olup tüm insanlığa özgü ortak unsurlar taşır. Bağımsız bir özellik taşıyan kolektif bilinçdışı bilince karşı duyarsızdır (Çetin, 2010: 255).

Bireylerin içinde yaşadıkları toplumun tarihsel izleğinde ses getiren ve toplumun büyük çoğunluğunu etkileyen olaylar, birtakım sembolik kodlarla bilinçdışında konumlanan öğeler haline gelmektedir.

Kolektif bilinçdışı kavramından hareketle; aynı kültürel kodlarla aynı toplumsal deneyimlerden geçen bireyler için bireysel bilinçdışlarının yanında kültürel bir bilinçdışından da söz edilebilmektedir. Kültürel bilinçdışı, aynı toplumu paylaşan bireylerin kolektif bilinçdışlarında yer alan ortak kültürel kodları barındırmaktadır. Söz konusu kültürel bilinçdışı mefhumunu besleyen unsurlardan biri de tabulardır.

Tabu, kökeni Polinezyaca tapu kelimesine dayanan, gerek dinsel gerekse din dışı hayatta uygulanan bazı kaçınmaları ve yasakları anlatan bir kelimedir. Genel itibariyle tabu için, yapılması, konuşulması, dokunulması yasak olan şeydir denilebilir (Baysal, 2015: 74). Tabu olan şeyi yapmak, tabusal olanla ilişki kurmak ya da temas etmek, korkulan bir durum olmuştur.

Tabu olan şey aynı zamanda bulaşabilen bir kötü güce sahiptir. Bu nesne veya durumla temasa geçmek aynı kötü gücün etkisi altına girmek demektir. Bu durumda tabu bulaşıcı özellik taşıyan bir yapıya sahiptir. Bu nedenle

de tabu mutlak suretle uzak durulması gerektirir (Tanyu'dan akt. Baysal: 2015, 74).

Kültürel bilinçdışının meydana getirdiği toplumsal değerlerin çıkarımı olarak tabular, söz konusu değerlerin uzak durulması gereken kötücül çağrışımlı dokunulmaz öğeleridir. Kültürel toplulukların oluşturduğu bu öğeler, bireyler arasında yaşanacak çatışmaların da yaratıcıları da olabilirler.

Tabular, yalnızca belli bir cisme ya da bedene dokunmak ile ilgili yasakları değil, kültürel bilinçdışında olumsuzlanan öğelerle ilişki kurmayı ve temas etmeyi de içermektedir (Güngör, 2006: 74).

Türkiye tarihinde yaşanan ve toplumun büyük çoğunluğunu etkileyen olaylar da Türkiye'nin kültürel bilinçdışını meydana getirmektedir.

Bireylerin toplumda gelişim sürecinde bilinçdışlarında kayıtlı hale gelen, yukarıda ifade edildiği üzere kötü, olumsuz ve korkutucu çağrışımlara gönderme yapan tabular ya da tabusal ifadeler, karşılıklı tartışmalarda tarafların üstünlük kurma çabalarında olumsuzlama ve yanlışla ilişkilendirme eğilimlerinin argümanları haline gelirler.

Bu bağlamdan hareketle Türk siyasi kültüründeki tabu konular üzerinden bir inceleme yapmayı amaçlayan çalışma, iktidar söylemlerindeki tabusal ifadeleri değerlendirmeye çalışmıştır.

Metodoloji: Eleştirel Söylem Analizi

Söylem analizi, söylemi temel almakta ve günlük ifadelerin, cümlelerin ve metinlerin söylenme bağlamında incelenmesine dayanmaktadır. Söylem analizinin odaklandığı nokta, kişilerin kendi dünyalarına anlam katabilmek için dili nasıl

kullandıklarıdır. Söylem analizinin amacı, söylemin kendisini, yapısını ve fonksiyonlarını incelemek ve farklı birey ve zamana göre sonuçlarını saptamaktır. Söylem analizi, değişik bakış açılarını anlamada önemli çıkarımlar elde etmeye yarayan bir analiz yöntemidir. Bu analiz yönteminde ifadeler ya da cümleler davranışa ilişkin duygusal, bilişsel ve davranışsal olmak üzere üç farklı boyutta ele alınmaktadır. Söylem analizi, alan olarak çok farklı konulara yönelebilen, metnin yazarının fikrini anlamaya çalışan ve metin dışındaki sembollere, geleneklere, normlara ve şekillere odaklanabilen bir analiz yöntemidir. Van Dijk'in tanımına göre, eleştirel söylem çözümlemesi; toplumsal sorunlara yönelen, iktidar ilişkilerinin söylemsel karakterini ortaya çıkarmaya odaklı, söylemi tarihsel ve ideolojik bir işleyiş olarak gören ve bundan hareketle, metin ve toplum arasındaki ilişkiyi yorumlayıcı ve açıklayıcı bir çerçevede kurmaya çalışan bir çözümleme yöntemidir. Bu analiz yönteminde Van Dijk, metnin anlam bilimsel yapısının hem bir dizi tümce düzeyinde (mikro yapı) hem de metnin bütünü düzeyinde (makro yapı) incelenebileceğini belirtmektedir.

Van Dijk'ın eleştirel söylem çözümlemesi makro ve mikro olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Makro yapılar, tematik ve şematik analiz olmak üzere iki boyuta sahiptir. Tematik analiz, haber başlıkları, alt başlıkları ile haber girişi ve spotlardan oluşur. Tematik yapı, esas itibarıyla bir haberin makro örgütlenmesini ifade eder. Bu anlamda haberin makro düzeyde içeriğinin resmi temsilleri olarak haberin anlamını karakterize eder. Şematik analiz ise durum ve yorumdan oluşmaktadır. Haber metninin incelenmesinin temel ölçütleri, arka plan bilgisi, bağlamsal bilgi, sonuçlar ve haber kaynaklarıdır. Durum

bölümünde, hikâye örgüsü incelenir. Durum hakkında bilginin tamam olup olmadığına bakılır. Ana olayın işleniş biçimi ile sonuçlar incelenir. Arka plan bilgisi, olayların sosyal ve politik yönünü ifade eder. Yorum bölümünde ise, haber kaynakları ve habere konu olmuş olayın taraflarının sözlü tepkileri incelenir. Mikro düzeyde ise sözcük seçimleri, cümle yapıları, cümleler arasında kurulan nedensellik ilişkileri ile retorik incelenir. Cümle yapılarında, cümlenin basit ya da karmaşık, aktif ya da pasif gibi dilbilimsel özellikleri incelenir. Sözcük seçimleri ise ideolojik yapılanma bağlamında oldukça önemlidir. Sözcük seçimleri, gazetecinin veya gazetenin ideolojik tercihini ortaya koyar.

Söylemin bilişsel yapılanma sürecine özellikle odaklanan Van Dijk için, söz konusu yapılanma, bireye özgü olmayıp, bireyin içinde bulunduğu koşullara ve benimsediği değerlere bağlıdır. Söz konusu koşullar ve değerler, medya metinlerini oluşturan üst dil olarak egemen gücün ya da güçlerin ideolojik yapılanması ile ilişkilidir. Dolayısıyla medya metinlerinde oluşturulmuş söylemler, toplumun kültürel, ekonomik veya politik dinamikleri bağlamında analiz edilmelidir.

Bu düşünce düzleminden hareketle çalışma, haberler aracılığıyla medya tüketicisine ulaşan iktidar söylemlerini kültürel bilinçdışının taşıyıcıları olarak görülen tabusal ifadeler bağlamında analiz edecektir. Söylem analizi için seçilen haberler Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın seçim konuşmalarını içeren haberlerdir.

Çalışmanın sınırlarını çizmek için, taranacak seçim konuşmaları, Erdoğan'ın 26 Mayıs- 17 Haziran 2018 tarihleri arasında yaptığı seçim mitingleri olarak belirlenmiştir. Bu mitingleri içeren haberler Cumhuriyet ve Sabah

gazetelerinin internet siteleri üzerinden analiz edilmiştir.

Çalışmanın bir diğer amacı ise belirlenen tabusal ifadelerin, sosyal medya etkisiyle geldiği noktayı belirlemektir. Tabusal ifadelerin sosyal medyadaki çevrimiçi tartışmaları frenleyici etkisinin ölçülmesi amacıyla, Twitter kullanıcılarının söz konusu ifadeleri içeren tweetleri, Godwin Yasası çerçevesinde ortaya konacaktır.

Haberler aracılığıyla ortaya konan ve twitter aramam motoru aracılığıyla ulaşılan tabusal ifadeler ise Godwin Yasası bağlamında yorumlanmıştır.

ANALİZ

Cumhuriyet Gazetesi'nde 26 Mayıs- 17 Haziran aralığında yapılan haber taraması sonucu...

Anahtar kelimeler ile Cumhuriyet gazetesinin internet sitesinde yapılan arama sonucu yukarıda belirlenen tarih aralığındaki haberlere ulaşılmıştır. Erdoğan'ın haberde yer verilen konuşmaları incelenmiş ve Türkiye tarihinde önemli olumsuz çağrışımlarla etki alanı yüksek olaylar taranmıştır.

Bu bağlamda Erdoğan'ın mitinglerinde muhalefeti olumsuzlamak için ve yanlıyla ya da kötüyle ilişkilendirme eğilimi çerçevesinde söylemlerinde kullandığı tabusal ifadelerin ağırlıklı olarak "terör" ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir.

"Terör" Tabusal İfadesi ile İlgili Ulaşılan Haberler...

Haberde (Konuşmada) Tabusal İfadenin geçtiği bölüm	Haber Başlığı ve Haberin Tarihi
"Bu terör örgütünün güdümündeki partinin istismarını yaptıkları yerde bir tane dikili ağaçları var mı? Sayın Muharrem ince ince Edirne'ye gittin. Bu ziyaret ettiğin şahıs değil miydi 53 Kürt kardeşimin ölümüne neden olan."	" Erdoğan'dan İnce'ye Demirtaş tepkisi: Sen ne diyorsun ya " 01.06.2018
"Erdoğan, "53 Kürt kardeşimin kanı bu Demirtaş'ın eline bulanmıştır. Bunun bedelini er veya geç ödeyecektir" ifadelerini kullandı."	" Erdoğan'dan Demirtaş'a sert tepki " 03.06.2018
"Bu kişinin yaptığı başka şeyler var. Mesela Edirne'de Cezaevi'ni ziyaret ediyor. Kimi ziyaret ediyor? PKK terör örgütünün arkasında olduğu partinin sözde genel başkanını. Hakkari'de Bay Kemal bir tane Türk bayrağı olmadan miting yaptı. Bay Muharrem de Diyarbakır'da malum partinin desteğiyle miting yaptı. Bunlar teröristlerle beraber, katillerle beraber. Geçen gün Diyarbakır'a gitti."	" Erdoğan: Tutukludan aday olmaz, düzenleme yapacağız " 14.06.2018
"Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, CHP'nin cumhurbaşkanı adayı Muharrem İnce'ye "Edirne'deki teröristi	" Erdoğan: Ben onun da paşasıyım "

ziyaret edeceğine milletten icazet al" sözleriyle tepki gösterdi. "Edirne'deki teröristi ziyaret etmek suretiyle milletin karşısına çıkanlardan olmadık" diyen Erdoğan, "Bay Muharrem ziyarete oradan başlıyor, vah zavallı vah. Biz asla şehitlerimize mahçup olacak bir şey yapmadık" diye konuştu."	05.06.2018
"Bay Kemal da aynı, bay İnce'de aynı. Şimdi ince ince bir şeyler yapmak istiyorlar ve benim şu anda kardeşlerim Afrin'de terör örgütlerine karşı mücadele eden kahraman komutanımıza kalkıp ta edepsizce ahlaksızca saldıran bu kişiye bunlar el ele."	«Erdoğan'dan İnönü'ye: CHP ağası» 06.06.2018
"Bay Muharrem'in, Bay Kemal'in ağzından terörle mücadeleyi duyduunuz mu? Zaten seçim bildirgelerinde de terörle mücadeleye yönelik bir şey bulamazsınız."	"Erdoğan'ın yeni projesi: 'Millet Kiraathanesi'" 07.06.2018

Sabah Gazetesi'nde 26 Mayıs- 17 Haziran aralığında yapılan haber taraması sonucu...

Anahtar kelimeler ile Cumhuriyet gazetesinin internet sitesinde yapılan arama sonucu yukarıda belirlenen tarih aralığındaki haberlere ulaşılmıştır. Erdoğan'ın haberde yer verilen konuşmaları okunmuş ve Türkiye tarihinde önemli olumsuz çağrışımlarla etki alanı yüksek olaylar taranmıştır.

Bu bağlamda Erdoğan'ın mitinglerinde muhalefeti olumsuzlamak için ve yanlışla ya da kötüyle ilişkilendirme eğilimi çerçevesinde söylemlerinde kullandığı tabusal ifadelerin ağırlıklı olarak «terör» ve «fetö» ile ilişkili olduğu gözlemlenmiştir.

Haberde (Konuşmada) Tabusal İfadenin geçtiği bölüm	Haber Başlığı ve Haberin Tarihi
"Bununla bir şey anlatmak istiyorum, Türkiye neler yapıyor, nelerle uğraşıyor onlar nelerle uğraşıyor. Bay Muharrem Edirne'deki terörist destekçisini yargıdan kurtarmanın hesabını yaparken biz Rizeli, Erzurumlu, Trabzonlu hemşehrilerimizi yol eziyetinden kurtardık."	"Cumhurbaşkanı Erdoğan Rize'de müjdeyi verdi" 14.06.2018
"CHP'nin Cumhurbaşkanı adayı Muharrem İnce'nin Edirne'deki terörist destekçisini yargıdan kurtarmanın hesabını yaparken, kendilerinin Rizeli, Erzurumlu, Trabzonlu hemşehrilerini yol eziyetinden kurtardıklarını söyledi."	"Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Muharrem İnce'ye 'beyaz Türk' yanıtı" 14.06.2018
"Adaylığı açıklandı, beyefendi Edirne'deki teröristlerin desteklediği adamı ziyaret etti. Bunlar Kürt kardeşlerimi sokağa davet etti, 53 Kürt kardeşim hayatını kaybetti. Bana göre Trabzon bunlara gerekli dersi 24 Haziran'da verecektir. Bizim	"Son dakika: Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan önemli açıklamalar" 13.06.2018

terör örgütü ile yan yana yürüyenlere verecek oyumuz yok. Kılıçdaroğlu, Ankara'dan İstanbul'a terör destekçileri ile yürüdü.”	
“Şimdiye kadar bölücü terör örgütünün listelerini dağın başında yapıp Meclis'e gönderdiği milletvekilleri sizin hangi yaranıza merhem oldu. Çocuklarınızı terör örgütüne teslim etmekten, keyfinizi kaçırmaktan başka size nasıl hizmetle geldiler. Seçimde oyu senden alıp batıdaki marjinal kesimlerin terör örgütlerinin hizmetkarlığına soyunmaktan başka ne yaptılar. Siz isterseniz bu alçak oyunu bozarsınız.”	“Kimse Kürtlere devlet aramasın” 04.06.2018
“Cumhurbaşkanı ve AK Parti Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan, "Edirne'deki teröristi ziyaret etmek suretiyle milletin karşısına cumhurbaşkanı adayı olarak çıkanlardan olmadık, olmayacağız. Bay Muharrem ziyarete oradan başlıyor, türbe ziyaret ediyor. Vah zavallı vah. Sen Edirne'deki bu teröristi ziyaret edeceğine gel milletten helallik al.”	“Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bay Muharrem ziyarete oradan başlıyor, vah zavallı vah” 06.06.2018
“Seçimden sonra neler olduğunu biliyorsunuz değil mi? Ekim ayında 53 Kürt kardeşimizi sokağa çıkıp öldürdüler. Onları sokağa çağıran adam cumhurbaşkanı adayı oldu. Bunu kim ziyaret ediyor, ince ince Muharrem İnce. Bunun adı demokrasi demek değildir Bay İnce, bunun adı teröre destek olmaktır.”	“Son Dakika: Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan önemli açıklamalar” 07.06.2018
“Bay Kemal Teröristlerle Beraber Yürüyor, Adayları Muharrem Demirtaş'ı Ziyaret Ediyor”	“Son Dakika: Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan önemli açıklamalar” 07.06.2018
“Bu CHP böyle yatacak yerleri yok. Şimdiye kadar bunlardan terörle mücadele duydunuz mu? Onların böyle derdi yok.”	“Son Dakika: Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan önemli açıklamalar” 09.06.2018
“AK Parti terör örgütlerinin başlarını gidip inlerinde eziyor. Bunlar ise onlara çanak tutuyor.”	“Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bu iş çırak işi değil ustalık ister” 10.06.2018
“Çukura gömdüğümüz bölücü terör örgütünü yeniden palazlandırmaya niyetliler. İşte bak; Bay Muharrem gitti Edirne'ye orada ziyaret etti. Kimi? Adeta terörist başı durumunda olan ve Diyarbakır'da 6-7 Ekim'de 53 Kürt kardeşimizin ölümüne neden olan kişiyi gidiyor ziyaret ediyor.”	“Cumhurbaşkanı Erdoğan: Haddini bileceksin” 11.06.2018
“Bay Muharrem'den, Bay Kılıçdaroğlu'ndan terörle mücadele konusunda bir söz duydunuz mu? Amerika'dan gelen telefonlarla Feto'yu aklamaya, Edirne'de cezaevi ziyaret edip	“24 Haziran'da bu millet sizi sandığa gömecek”

PKK'yı arkalamaya çalışmaktan başka bir gayretini duydunuz mu?"	11.06.2018
---	------------

“fetö” tabusal ifadesi ile ulaşılan haberler

Haberde (Konuşmada) Tabusal İfadenin geçtiği bölüm	Haber Başlığı ve Haberin Tarihi
“Bunun adı siyaset değil, bunun adı takiyedir, omurgasızlıktır, iki yüzölçümlüktür. FETÖ'cü taktiklerle Pensilvanya'dan aldığınız akıllarla vatandaşlarımızın aklını çelebileceğinizi zannetmek, tamamen beyhude bir uğraştır.”	“ Cumhurbaşkanı Erdoğan Rize'de müjdeyi verdi ” 14.06.2018
“Bu millet nasıl takiyecilere <u>15 Temmuz</u> 'da meydanı bırakmadıysa onların çakmalarına da 24 Haziran'da meydanı bırakmayacak.’ diyen Erdoğan, ‘FETÖ'cü taktiklerle Pensilvanya'dan aldığınız akıllarla vatandaşlarımızın aklını çelebileceğinizi zannetmek, tamamen beyhude bir uğraştır.’ değerlendirmesinde bulundu.”	“ Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan Muharrem İnce'ye 'beyaz Türk' yanıtı ” 14.06.2018
“FETO'nun ağzıyla konuşuyorlar. FETO'ya ülkenin anahtarlarını teslim etmenin hesabı içindeler. Bu aziz milletten 15 Temmuz'un rövanşını almanın tezgahını kuruyorlar.”	“ Cumhurbaşkanı Erdoğan: Haddini bileceksin ” 11.06.2018
“Bay Muharrem'den, Bay <u>Kılıçdaroğlu</u> 'ndan terörle mücadele konusunda bir söz duydunuz mu? Amerika'dan gelen telefonlarla Feto'yu aklamaya, Edirne'de cezaevi ziyaret edip PKK'yı arkalamaya çalışmaktan başka bir gayretini duydunuz mu?”	“ 24 Haziran'da bu millet sizi sandığa gömecek ” 11.06.2018
“Devletin yurt içinde ve yurt dışında FETÖ'ye göz açtırmamasından, en az FETÖ'cüler kadar onların siyasetteki piyonları da şikayet ediyor. Bizim FETÖ'cülerini paketleyip yargıya teslim etmemizden en az o alçaklar kadar buradaki uzantılarının da ödö kopuyor. Kimi zaman bu hazımsızlıklarını alenen ifşa ediyorlar. Kimi zaman da FETÖ ve PKK ile ön safta mücadele eden isimlere saldırarak, örtülü bir operasyon sürdürüyorlar. Muhalefetin adayının yaptıkları işte bunun en açık örneğidir.”	“ Cumhurbaşkanı Erdoğan: Bay Muharrem ziyarete oradan başlıyor, vah zavallı vah ” 06.06.2018
“CHP'nin açıklamalarında terörle mücadele duydunuz mu? FETÖ ile mücadele duydunuz mu? Çünkü beraberler. Kimlerin ağızlarından salyalar akıtarak ülkemizi tehdit ettiğini hatırlıyorsunuz değil mi? 24 Haziran seçimlerinde sandıklarda öyle bir gayret gösterelim ki işimizi ikinci tura bırakmayalım.”	“ Son Dakika: Cumhurbaşkanı Erdoğan'dan önemli açıklamalar ” 07.06.2018

“terör” ve “fetö” ifadelerini içeren ve Godwin Yasası kapsamına alınan tweetler...

<p>Tweet</p> <p> emre_erdem @emre_izmir_</p> <p>Herkes sevdiği ile Beraberdır...</p> <p>CHP+HDP+İP+SAADET+FETÖ =PKK ve Terörist APO ile beraber oldular.</p> <p>Biz RECEP TAYYİP ERDOĞAN ile Beraberiz..</p> <p>#İyikiErdoğanVar</p> <p><small>Translate from Turkish</small></p>	<p> Canel @cnlsrbtc · 3d</p> <p>Replying to @emre_izmir_ and @GundemFransa</p> <p>12 yıl FETÖ ile kolkola olan, saçma barış sürecinde PKK ya dokunmayın talimatı veren, katil apoyu saygın sözü değerli adam yapan, PKK destekçisi barzaniyi halılarla karşılayan, kürk flamasını bayrağımızla yan yana çeken sizlersiniz, karıştırma</p> <p> </p>
<p>Tweet</p> <p> Erkan Yazıcı عيسى @ErkanYaziciTR</p> <p>CHP'ye muhafazakar kesimin içinden gözleri kapalı sadece FETÖ'cüler oy veriyor, çünkü ihanette ortaklar !</p> <p>◆ Her ikisi de HDPkk'yı destekliyor !</p> <p>FETÖ haricinde kalan muhafazakar seçmen ek'teki görsellere odaklansınlar👇</p> <p>👊 Biz uyarıyoruz✓</p> <p>#ReisÇünkü</p>	<p> Bihter Gözen @nutebella35 · 4d</p> <p>Replying to @ErkanYaziciTR</p> <p>Fetö kanı bozuğunun tarihini biz bilmeyiz siz iyi bilirsiniz</p> <p> 5 3 </p> <p> Mahir @cayan1968 · 4d</p> <p>Replying to @ErkanYaziciTR and @AkGercekler_TR</p> <p>Evet kadeh kaldıracağım.</p> <p>Ayrıca fetöcülerin hepsi halen akapede.</p> <p> 3 4 </p> <p>1 more reply</p>

SONUÇ

Güç ve iktidar ilişkileri, söylem üzerinden yeniden üretilmektedir. Egemen güçlerin iktidarı doğrultusunda kurulan söylem, söz konusu iktidarın bu söylem içinde nasıl kurulduğunun incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu bağlamda toplumun ekonomik, kültürel veya politik yapıları, söylem üzerinden yükselen ideoloji kısıncında değerlendirilmelidir. Medya metinleri, içinde üretildikleri toplumun kültürel dinamiklerinden ayrı tutulamaz. Zira medya metinlerinin üreticileri de bu kültürel dinamiklerin oluşturduğu kültürel bilinçdışına sahiptir. Dolayısıyla iktidar, güç, ideoloji ve söylem ilişkileri içinde üretilen medya metinleri, kültürel bilinçdışı mefhumu ile değerlendirilmeye açıktır. Toplumun tarihsel izleğinde meydana gelerek bir bilinçdışı formu oluşturan kültürel bilinçdışı ve tabular, o toplumun bireyleri içinde birtakım olumlama ya da olumsuzlama eğilimlerini doğurmaktadırlar.

Geleneksel medya süreçlerinin dijitalleşen konjonktürle birlikte yeni medya süreçlerine evrilmesi ile birlikte, bireylerin medya metinlerine ve de haberlere ulaşımı kolaylaşmıştır. Bireyler artık haberlere hızlıca ulaşabilmekte ve çevrimiçi kamusal alanlarda ulaştıkları haberlerin yankıları eşliğinde etkileşimli süreçlere dâhil olabilmektedirler. Söz konusu etkileşimli süreçler, çevrimiçi etkiler bağlamında yeni medyaya özgü bir takım durumlar meydana getirebilmektedir. Mike Godwin'in Godwin Yasası olarak kuramsallaştırdığı yasa da böyle bir durumun sonucudur.

Çalışma; Godwin Yasası'ndan hareketle, Türkiye'nin kültürel bilinçdışında yer eden "tartışmaya kapalı" nitelikli tabusal ifadelerle iktidar söylemi ve haberler yoluyla ulaşmaya ve söz konusu yasanın içeriğinde belirttiği tartışmayı sonlandırıcı, başka bir ifadeyle frenleyici ifadelerin sosyal medyadaki etkisini ortaya koymaya çalışmıştır.

Haber taramalarından elde edilen sonuca göre, iktidar söylemlerinde bir yanlışlama ve

olumsuzlama eğilimi göstergesi olarak; Türkiye'nin kültürel bilinç dışında yer edinmiş "terör" ve "fetö" tabusal ifadeleri ağırlıklı olarak kullanılmıştır.

Bu ifadeler ile muhalafet; iktidarın yerini sağlamlaştırma ve devamını sağlama amacı ile hareket etmesi sonucu, tabusal ifadelere ve Godwin Yasası'na tabi olmuştur.

Godwin kuramı ışığında görüleceği üzere, toplumda bir tartışma unsuru olarak görülen

tabusal ifadeler; bu tartışmalarda haklı çıkma ve/ veya tartışmayı söylem sahibi lehine çevirmek adına, iktidar tarafından bir olumsuzlama stratejisi olarak kullanılmıştır.

Twitter üzerinden ilgili haberler doğrultusunda taranan tweetler ile de bu stratejinin, sosyal medya etkisiyle tartışma oranını yükselttiği ve kullanıcılar arasında frenleyici bir tesire neden olduğu gözlenmiştir.

KAYNAKÇA

Aşkın, E. Ö., & Barış, S. (2015). Kadın İstihdamının Arttırılmasında Mikro Kredi Uygulamasının Etkisi: Tokat İli Örneği. *Çalışma ve Toplum*, 63-88.

Çetin, Ö. Jung Psikolojisinde Rüya. *T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 249- 269

Güngör, A. (2006). Tabu-Örtmece (Euphemism) Sözler Üzerine. *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 69- 93

Karaduman, S. Eleştirel Söylem Çözümlemesinin Eleştirel Haber Araştırmalarına Katkısı ve Sunduğu Perspektif. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 31- 46

http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=0&KITAP_ID=182, erişim tarihi: 02.10.2017.

<http://www.tgmp.net/tr/haberler/2>, erişim tarihi: 03.10.2017.

<https://www.bbc.com/news/10618638>, erişim tarihi: 15.06.2018

https://www.washingtonpost.com/news/the-intersect/wp/2017/08/14/the-creator-of-godwins-law-explains-why-some-nazi-comparisons-dont-break-his-famous-internet-rule/?utm_term=.617aa5d39c80, erişim tarihi: 15.06.2018

Wearesocial.com, (2018) *Global Dijital Report 2018*. (Çevrimiçi). <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>, erişim tarihi: 20.06.2018

<https://about.twitter.com/tr.html>, erişim tarihi: 15.06.2018

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/987740/Erdogan_dan_ince_ye_Demirtas_tepkisi_Sen_ne_diyorsun_ya.html, erişim tarihi: 19.06.2018

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/988480/Erdogan_dan_Demirtas_a_sert_tepki.html, erişim tarihi: 19.06.2018

http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/997715/Erdogan_Tutukludan_aday_olmaz_duzenleme_ya_pacagiz.html, erişim tarihi: 19.06.2018

- http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/989725/Erdogan_Ben_onun_da_pasasiyim.html, erişim tarihi: 19.06.2018
- http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/siyaset/989949/Erdogan_dan_inonu_ye_CHP_agasi.html, erişim tarihi: 19.06.2018
- http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/turkiye/991657/Erdogan_in_yeni_projesi_Millet_Kiraathanesi_.html, erişim tarihi: 19.06.2018
- <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/06/14/cumhurbaskani-erdogan-konusuyor-1528905553>, erişim tarihi: 20.06.2018
- <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/06/14/cumhurbaskani-erdogandan-muharrem-inceye-beyaz-turk-yaniti>, erişim tarihi: 20.06.2018
- <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/06/13/son-dakika-cumhurbaskani-erdogandan-onemli-aciklamalar>, erişim tarihi: 20.06.2018
- <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/06/04/kimse-kurtlere-devlet-aramasin>, erişim tarihi: 20.06.2018
- <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/06/06/erdogandan-onemli-aciklamalar>, erişim tarihi: 20.06.2018
- <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/06/07/son-dakika-cumhurbaskani-erdogandan-onemli-aciklamalar-1528375807>, erişim tarihi: 20.06.2018
- <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/06/07/son-dakika-cumhurbaskani-erdogandan-onemli-aciklamalar>, erişim tarihi: 20.06.2018
- <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/06/09/son-dakika-cumhurbaskani-erdogandan-onemli-aciklamalar>, erişim tarihi: 20.06.2018
- <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/06/10/cumhurbaskani-erdogandan-ankarada-flas-aciklamalar-canli>, erişim tarihi: 20.06.2018
- <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/06/11/son-dakika-cumhurbaskani-erdogan-kocaelinde-konusuyor>, erişim tarihi: 20.06.2018
- <https://www.sabah.com.tr/gundem/2018/06/11/24-haziranda-bu-millet-sizi-sandiga-gomecek>, erişim tarihi: 20.06.2018

Sosyal Medya Reklamlarının Satınalma Davranışları Üzerindeki Etkilerinin İncelenmesi

Examining the Effects of Social Media Advertisements on Purchasing Behaviors

Yusuf ARSLAN¹

Emre YILDIRIM²

Öz

Günümüzde önemli bir trend haline gelen sosyal medya, işletmeleri doğrudan müşterileriyle buluşturan önemli bir pazarlama mecrası haline gelmiştir. Özellikle Facebook, Instagram ve Twitter bu anlamda en etkin mecralar olarak göze çarpmaktadır. Neredeyse dünya nüfusunun yarısını kapsamakta olan sosyal medya ağıyla tüketici davranışlarını etkilemek son derece önemli bir hale gelmiştir. Bu bağlamda, bu çalışma, sosyal medya mecralarında gerçekleştirilen reklamların, tüketicilerin satın alma davranışlarına ne ölçüde yansıdığını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bu amaç doğrultusunda, sosyal medya reklamlarına yönelik algının ölçülebilmesi için bir anket formu geliştirilmiştir. Anket 140 üniversite öğrencisine uygulanmıştır. Belirlenmiş olan kriterlere uygun olarak doldurulmuş olan 120 anketten elde edilen veriler değerlendirmeye alınmıştır. Çalışmanın analizlerinin gerçekleştirilmesinde SPSS 20 istatistiksel analiz programından yararlanılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre sosyal medya reklamlarına yönelik algının satın alma davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüş ve söz konusu etkinin cinsiyete göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir. Ölçeklerde verilen cevaplara yönelik ortalamalar incelendiğinde ise, katılımcıların sosyal medya reklamlarıyla ilgili olarak genellikle olumlu bir algıya sahip oldukları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, Reklam, Algı, Tüketici Davranışları

Abstract

Today, social media, which has become an important trend, has become an important marketing channel bringing businesses directly to customers. In particular, Facebook, Instagram and Twitter are the most effective counterparts in this sense. It has become extremely important to influence consumer behavior through the social media network, which covers almost half the world's population. In this context, this study is carried out to show the extent to which advertisements in social media circles reflect consumers' buying behaviors. For this purpose, a questionnaire was developed to measure the perception of social media advertisements. The questionnaire was applied to 140 university students. The data obtained from the 120 questionnaires filled in according to the determined criteria were evaluated. SPSS 20 statistical

¹ Arş. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi, E-mail: yusufarslan@sakarya.edu.tr

² Arş. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi, E-mail: emreyildirim@sakarya.edu.tr

analysis program was utilized in the analysis of the work. According to the results of the study, it was found that the perceptions towards social media advertisements had a significant effect on the buying behavior and it was determined that the effect did not differ according to the sex. When the averages for the answers given in the scales are examined, it is seen that the participants have a generally positive perception about the social media advertisements.

Keywords: Social Media, Advertising, Perception, Consumer Behavior

1.GİRİŞ

İnsanların internette birbirleriyle iletişim halinde bulunması sosyal ağlarda meydana gelirken, sosyal medya bu ağların bir amaç için sistematik bir şekilde kullanılması anlamına gelir (Bozkurt, 2010: 38). Sosyal medyanın diğer mecralardan farkı, insanların kendileri gibi düşünen ya da yaşayan toplulukları görmek istemesiyle ilişkilidir. Kişiler, kendileri gibi yaşayan ya da düşünenleri gördükçe daha çok etkileşim halinde bulunurlar ve kitlelerin bu yönde büyümesinden mutluluk duyarlar (Çağır, 2017: 13).

Günümüzde önemli bir trend haline gelen sosyal medya, işletmeleri doğrudan müşterileriyle buluşturan önemli bir mecra olmuştur. Sosyal medya, işletme-tüketici etkileşimini geleneksel iletişim araçlarına göre daha düşük maliyetle ve daha yüksek etkinlikle gerçekleştirmesini sağlamaktadır (Barutçu ve Tomaş, 2013: 9). Sosyal medya, Twitter, Youtube ve Instagram gibi platformlar sayesinde artık yaşamın bir parçası olmuştur, reklam açısından büyük bir para hacminin oluşmasını da sağlamıştır (dijitalajanslar.com, 2018).

Sosyal medyanın son derece önemli bir mecra olduğu düşünüldüğünde, satın alma davranışları üzerindeki etkilerinin tam ve ayrıntılı bir şekilde anlaşılması, ürün ve marka yöneticilerinin oldukça işine yarayacak bir unsur olacaktır. Sosyal medyanın kullanıcılar arasında hızla yaygınlaşması, yüksek kitlelere ulaşmak isteyen reklamcıların ilgisini çekmiştir.

Reklam, tüketicinin mevcut ihtiyaçlarını karşılmasına, piyasadaki ürünlerden daha faydalı olanları belirlemesine yardım eden önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. Reklamların, ürün ve hizmetlerin başarısındaki etkisi yadsınamaz bir gerçektir (Elden, 2004: 211). Reklamların, tüketicilerin satın alma faaliyetlerine etkisi uzun bir dönemdir çalışılan ve üzerinde görüş birliği olan bir konudur. Son yıllarda ise artan bir biçimde, internet üzerinde gerçekleştirilen reklamcılık faaliyetleri, gazete ve dergiler gibi birçok klasik reklam mecrasının yerini almaktadır.

Sosyal medyanın kullanıcılar arasında hızla yaygınlaşması, sosyal medyayı reklamcılık amaçları için nasıl kullanacağını belirlemek isteyen reklamcıların ilgisini çekmiştir (Close, 2012). Geleneksel medyada iletişim karşılıklı

olup, anlık olarak diğer kişilerin katılımına kapalıdır. Oysaki sosyal medya, yer ve hız sınırı olmadan herkesi iletişimi katma özelliğine sahiptir. Sosyal medyanın çift yönlü simetrik iletişimi sayesinde hem tepkiler çabuk ulaşır hem de tepki gösterenlerin sayısı fazla olur. Günümüzde, tüm internet reklamcılığı mecrası düşünüldüğünde en popüler olanının sosyal medya reklamcılığı olduğu göze çarpmaktadır.

Bu bağlamda, bu çalışmanın temel sorunsalı, sosyal medya mecralarında (Facebook, Twitter ve Instagram) gerçekleştirilen reklamların, tüketicilerin satın alma davranışlarına ne ölçüde yansıdığını ortaya koymaktır. Sosyal medya mecralarının yalnızca Facebook, Twitter ve Instagram olarak belirlenmesinin nedeni, ana kütleyi oluşturan yaş grubu tarafından Türkiye’de en çok kullanılan sosyal medya mecraları olmasıdır (Otrar ve Argın, 2014). Çalışma öncesinde 30 üniversite öğrencisi üzerinde gerçekleştirilen pilot çalışmada da paralel bulgulara ulaşılmıştır. Bu bağlamda, çalışmada aşağıda verilen ana hipotez test edilecektir.

“H1: Sosyal medya reklamlarına yönelik algılar, satın alma davranışları üzerinde etkilidir.”

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın örneklemini, Sakarya Üniversitesinde öğrenim gören 17-25 yaş aralığındaki öğrenciler arasından seçilmiş

olan 140 üniversite öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırma verilerinin toplanmasında anket yönteminden yararlanılmıştır. Anketin uygulanacağı üniversite öğrencilerinin belirlenmesinde kolayda örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Anket üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sosyal medya reklamlarına yönelik algıları ölçmek amacıyla 7 adet, ikinci bölümde ise sosyal medya reklamlarına yönelik satın alma davranışlarını belirlemek amacıyla 7 adet soru Likert formatında verilmiştir. Üçüncü bölümde ise demografik özellikleri belirlemek için hazırlanmış olan sorular bulunmaktadır. Anketler vasıtasıyla toplanan veriler SPSS 20 programıyla analiz edilmiştir.

3. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Öncelikle çalışmanın ana hipotezinin sınanması amacıyla bir regresyon analizi gerçekleştirilmiştir. Sosyal medya reklamlarına yönelik algıların satın alma davranışları üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiş olan regresyon analizi sonuçları değerlendirildiğinde, sosyal medya reklamlarına yönelik algının satın alma davranışı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre, çalışmanın ana hipotezi doğrulanmıştır (Tablo 1).

Tablo 1. Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımsız Değişken	Bağımlı Değişken	R ²	B	t	p
----------------------	---------------------	----------------	---	---	---

<u>Algı</u>	<u>Satın.</u> <u>Dav.</u>	,689	,753	16,15	,000
Anova Testi: F=261; p<,001					

bir farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymak için gerçekleştirilen t testi sonuçlarına göre ise, cinsiyete göre anlamlı farklılık olmadığı tespit edilmiştir (Tablo 2).

Tüketici algıları ve satın alma davranışları ile ilgili verilen cevapların cinsiyete göre anlamlı

Tablo 2. T Testi Sonuçları

Boyut	Cinsiyet	N	Ort.	Levene Testi		T	sig (2-tailed)
				F	Sig.		
Tüketici Algıları	Erkek	68	3,113	,162	,688	-,387	0,699
	Kadın	72	3,168				
Satın Alma Dav.	Erkek	68	3,086	,481	,489	-,392	0,695
	Kadın	72	3,147				

Katılımcıların ölçekteki tüm ifadelerine verdikleri cevapları, ortalamalar açısından değerlendirildiğinde ise, katılımcıların sosyal medya reklamlarıyla ilgili olarak genellikle olumlu bir algıya sahip oldukları görülmektedir (Tablo 3).

Tablo 3. Katılımcıların Likert İfadelerine Yönelik Katılım Durumları

İFADELER	Ortalama	Mod	SS	Faktör Yükleri
Sosyal Medya Reklamlarına Yönelik Algılar (KMO=,88; Açıklanan Var.=,55; Cronbach's Alpha=,86)				
Sosyal medya reklamları giyim ürünleri ile alakalı bilgiler sunar.	3,56	4	0,977	0,807
Sosyal medyadaki giyim ürünlerinin reklamları memnuniyet vericidir.	3,29	3	0,965	0,787
Sosyal medyadaki giyim ürünlerinin reklamları ilgi çekicidir.	3,48	4	1,085	0,777
Sosyal medyadaki giyim ürünlerinin reklamları güvenilirdir.	2,82	2	1,004	0,749
Sosyal medyadaki giyim ürünlerinin reklamları akla yatkındır.	3,15	3	1,01	0,702
Sosyal medyadaki giyim ürünleri reklamları yaşam standardımızı yükseltir.	2,76	3	1,061	0,696

Sosyal medyadaki giyim ürünleri reklamlarına yakın ilgi gösteririm.	2,93	4	1,131	0,66
Sosyal Medya Reklamlarına Yönelik Satınalma Davranışları (<i>KMO=,87; Açıklanan Var.=,59; Cronbach's Alpha=,88</i>)				
Sosyal medyadaki giyim ürünleri reklamları satın alma davranışımı olumlu etkiler.	3,13	4	0,987	0,829
İhtiyacım olan bir giyim ürününün reklamını gördüğümde satın alırım.	3,1	4	1,133	0,814
Rakip firmalar arasından reklamından etkilendiğim giyim ürününü alırım.	3,09	4	1,092	0,794
Sosyal medyadaki giyim ürünlerine yönelik reklamlar beni bu ürünleri daha çok satın almaya teşvik eder.	3,21	3	1,152	0,756
Sosyal medyada giyim ürünleri reklamı gördüğümde daha fazla bilgi edinmek için reklama tıklarım.	3,29	4	1,212	0,735
Sosyal medya reklamları sayesinde daha doğru giyim ürünlerini satın alırım.	2,9	3	1,072	0,714
Giyim ürünleri seçeneklerini değerlendirirken sosyal medya reklamlarını incelerim.	3,1	4	1,155	0,71

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Çalışmanın sonuçlarına göre, çalışmanın ana hipotezi doğrulanmış ve sosyal mecralarına yönelik algıların, satın alma davranışları üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Çalışma kapsamında, özellikle, hedef kitlesi 17-25 yaş grubundaki öğrenciler olan firma-markalar açısından, çalışmaya konu edinen sosyal medya mecralarında etkili reklam faaliyetleri

yürütmelerinin önemi ortaya konmuştur. Söz konusu etki, oldukça net bir şekilde ve cinsiyetten bağımsız olarak ortaya çıktığı için önemi daha da artmaktadır. Zira ilgili yaş grubu yoğun tüketim faaliyetlerinde bulunan bireylerdir. Sosyal medya reklamlarının görece olarak klasik medya mecralarına göre ucuz olması da, bu mecraya verilecek reklamlardan etkin ve verimli bir şekilde yararlanılması elzemdir.

KAYNAKÇA

- Barutçu, S. & Tomaş, M. (2013). Sürdürülebilir Sosyal Medya Pazarlaması ve Etkinliğinin Ölçümü. *İnternet Uygulamaları ve Yönetim Dergisi*, 4 (1), 5-24.
- Bozkurt A. (2010). Siyasiler Sosyal Medya Rüzgarının Farkında. *Bilişim*, 127, 50-51.
- Close, A.G. (2012). *Online Consumer Behavior: Theory and Research in Social Media, Advertising and E-Tail*. NewYork: Routledge.
- Çağıl, A.A. (2017). *Sosyal Medya İle Dijital Pazarlama*. İstanbul: Dikeyksen Yayıncılık.

- Elden, M. (2004). Uluslararası Reklamda Tüketici Davranışını Etkileyen Bir Faktör Olarak Kültürel Farklılıkların Önemi. *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, 205-221.
- Otrar, M. & Arın, F. S. (2014). The Examination of the Students' Attitudes Towards Social Media within the Context of Habits. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 3 (3), 1-13.
- www.dijitalajanslar.com, Erişim Tarihi: 10.04.2018.

İş Yerinde Siber Zorbalığın Mental İyi Oluş Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Examination of the Effect of Workplace Cyberbullying on Mental Well-Being

Aysun KANBUR¹

Engin KANBUR²

Öz

Araştırmanın temel amacı; işyerinde siber zorbalık deneyimlerinin çalışanların mental iyi oluş düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Araştırmanın evreni, Türkiye Bankalar Birliği verileri dikkate alınarak Kastamonu İli bankacılık sektörü çalışanlarından oluşmaktadır. Çalışmada tam sayım örnekleme yöntemi kullanılmış olup, örneklem miktarı istatistiksel olarak araştırma evrenini temsil edecek niteliktedir. Araştırmaya katılan çalışanların işyerinde siber zorbalık deneyimlerini ölçmek için “İşyerinde Siber Zorbalık Ölçeği” kullanılmıştır. Diğer taraftan çalışanların mental iyi oluş düzeylerini belirlemek için “Mental İyi Oluş Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçeklerin yapısal geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi ile gerçekleştirilmiş olup, her iki ölçek için de iyi uyum derecesi sağlanmıştır. Ölçeklerin güvenilirlik değerleri ise Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ile ölçülmüş olup, değerler her iki ölçek için de %70 kabul edilebilirlik düzeyi üzerinde tespit edilmiştir. Araştırma verilerinin test edilmesinde, korelasyon ve regresyon analizleri kullanılmıştır. Araştırma bulgularına göre; çalışanların işyerinde siber zorbalık deneyimlerinin (iş odaklı siber zorbalık ve birey odaklı siber zorbalık) mental iyi oluş düzeyleri üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İşyerinde Siber Zorbalık, İş Odaklı Siber Zorbalık, Birey Odaklı Siber Zorbalık, Mental İyi Oluş.

Abstract

The main purpose of this research is to examine the effects of cyberbullying experiences at workplace on mental well-being of employees. The population of the study consists of employees who are working in banking sector in Kastamonu Province taking into account the data of The Banks Association of Turkey. Full-census sampling is used in the study, and the amount of sample is statistically representative for the research population. For measuring workplace cyberbullying experiences of employees who participated the study, “Workplace Cyberbullying Measure (WCM)” is used. On the other hand, “Mental Well-Being Scale” is used for measuring mental well-being levels of employees. Structural validity of the scales were confirmed by confirmatory factor analysis and good fit values were proven for both scales. The reliability of the scales were measured by the Cronbach Alpha internal consistency coefficient and values were found above the 70% acceptability level for both scales. Correlation and regression analyses were used for testing the research data. According to findings; it was concluded that employees’ cyberbullying experiences at workplace (person related cyberbullying and work related cyberbullying) had a negative and significant effect on their mental well-being.

¹ Doç.Dr., Kastamonu Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme

² Dr.Öğr.Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, SHYO, Havacılık Yönetimi

Keywords: Workplace Cyberbullying, Work Related Cyberbullying, Person Related Cyberbullying, Mental Well-Being.

1. GİRİŞ

Örgütler, teknolojinin hızlı gelişimi ve bu doğrultuda yoğun kullanımı ile birlikte dijital iş dünyası olarak adlandırılan bir ortamda farklı iş yapış biçimleri, farklı örgüt yapıları ve farklı yönetim biçimleri ile karşı karşıya kalmaktadır. Örgütler bu dijital iş dünyasında sahip olduğu yetenekleri geliştirip, rakipleri ile rekabet edebilmek için teknolojinin sunmuş olduğu imkânları sonuna kadar kullanmalıdır. Ancak teknolojinin örgüt ve çalışan üzerinde olumlu veya faydalı yönleri olduğu gibi zarar verici yönleri de bulunmaktadır. Bu bağlamda, çalışanların mental iyi oluş düzeylerini ve performanslarını olumsuz etkileyen, onları rahatsız eden bir olgu olarak “siber zorbalık” kavramı karşımıza çıkmaktadır.

Siber zorbalık, dijital medya yoluyla (sosyal ağ sitesi, e-mail, chat, SMS, MMS, vb.) kendini savunamayan diğer bir bireye zarar vermek (tükenmişlik, verimsizlik, mental rahatsızlık vb.) olarak tanımlanabilir (Palermi vd., 2017). Siber zorbalık, zorba tarafından online veya kablosuz bilgi ve iletişim teknolojilerinden yararlanarak bir hedef(ler)e yönelik ve zarar verici nitelikte gerçekleştirilen uygunsuz, istenmeyen, olumsuz ve agresif davranışları ifade etmektedir (D’Cruz ve Noronha, 2013; Gardner, 2016). Mental iyi oluş ise, çalışanın sahip olduğu bilgi ve yeteneklerinin farkında olması, iş yaşamında karşılaşılabilecek işe bağlı

stresin ve gerilimin üstesinden gelerek verimli ve yararlı olabilmesi olarak tanımlanmaktadır. Mental iyi oluş düzeyi yüksek olan bireyin iş ve yaşam kalitesinin, yaratıcılık düzeyinin, iletişim becerisinin, performansının da yüksek olduğu söylenebilir (Keldal, 2015: 104).

Bu bağlamda, teknolojinin etkisiyle dijitalleşen iş dünyasında rahatsızlık veren, verimliliği ve performansı olumsuz etkileyen bir olgu olan siber zorbalık davranışının çalışanların mental iyi oluş düzeyleri ne şekilde etkileyip etkilemediğini ortaya koymak araştırmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu temel sorunsaldan hareketle araştırmanın amacı, çalışanların işyerinde siber zorbalık deneyimlerinin mental iyi oluş düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Teknoloji, örgütlerin gelişmesinde, rakipleri ile rekabet edebilmesinde ve tüketicilerin taleplerini zamanında ve etkin olarak yerine getirmede en önemli paya sahiptir. Teknolojinin gelişmesi bunun gibi her zaman olumlu sonuçlar vermemektedir. İşyerinde kötü niyetli kişiler tarafından teknolojinin yoluyla diğer çalışanlara baskı, şiddet, istenmeyen, uygunsuz ve agresif davranışlar sergiledikleri ve bunun sonucunda çalışanların verimliliklerinde, motivasyonlarında ve performanslarında düşüşler olabilmektedir. Bu araştırma bu iki kavram arasındaki ilişkiyi ve etkiyi ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Ayrıca araştırmadan elde edilen

bulguların değerlendirilmesi ile işyerinde bu tür siber zorbalık davranışlarının farkına varılması, engellenmesi ve gerekli önlemlerin alınmasıyla çalışanların mental iyi oluş düzeylerinin artmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Zorbalık, genellikle bir grup veya bir birey tarafından defalarca ve zaman içinde kendisini savunamayan mağdurlara karşı yapılan saldırgan, kasıtlı eylem veya davranış olarak tanımlanmaktadır. Son yıllarda örgütlerde bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımındaki artış (özellikle cep telefonları ya da internet) işyerinde siber zorbalık kavramını ön plana çıkarmıştır (Smith vd., 2008: 376). Siber zorbalık, dijital ortamın belirli bir kişi veya bir grubu hedef alarak, zarar ve/veya rahatsızlığın kasıtlı olarak tekrar tekrar uygulandığı bir teknoloji aracı olarak kullanılması olarak tanımlanmaktadır (Hinduja, ve Patchin, 2008: 128; Ang ve Goh, 2010: 388). Siber zorbalık, örgütsel ve bireysel iletişim araçlarından olan e-posta, internet siteleri, sms ve diğer elektronik ortam türleri de dâhil olmak üzere teknolojinin kullanımı yoluyla ortaya çıkan bir tür zorbalık davranışdır (Sobba, Paez ve Bense, 2017: 570). Başka bir ifadeyle siber zorbalık, bireylerin internet, cep telefonları ve Facebook, MySpace veya Twitter gibi diğer elektronik ortamlar aracılığıyla başkalarını taciz ettiğinde ortaya çıkan bir davranış biçimidir (Gibb ve Devereux, 2014: 10; Whittaker ve Kowalski, 2015: 11).

Siber zorbalık (siber taciz, çevrimiçi zorbalık, çevrimiçi taciz, elektronik taciz, elektronik zorbalık), zorbacı tarafından çevrimiçi veya kablosuz bilgi ve iletişim teknolojileri ve aygıtları aracılığıyla kurbanlarını sindirmek ve bunlara zarar vermek amacıyla gerçekleştirdikleri uygunsuz, istenmeyen ve saldırgan davranışları ifade eder (Piotrowski, 2012: 14; D'Cruz ve Noronha, 2013: 325). Dolayısıyla işyerinde siber zorbalık örgütler için önemli bir sorun olarak kabul edilmekte ve buna siber zorbalığa uğrayan çalışanları da farklı yönlerden etkilemektedir. Hangi yolla gerçekleşirse gerçekleşsin siber zorbalık deneyimi yaşayan her çalışan psikolojik ve zihinsel olarak incinmiş hissetmektedir (Jon-Chao vd., 2014). Bu nedenle işyerinde siber zorbalık, hem bireysel hem de örgütsel düzeyde büyük bir stres unsuru olduğu ve refah seviyesini önemli ölçüde azalttığı belirtilmektedir (Vranjes vd., 2016). Özellikle son zamanlarda akıllı telefonların ve sosyal ağların çoğalması beraberinde siber saldırıların ve bununla ilgili davranışlarının şiddetini artırmıştır (Piotrowski, 2012: 45). Privitera ve Campbell (2009) Queensland merkezli Avustralya Üretim İşçileri Sendikası üyeleri ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında, katılımcılarının yaklaşık 1/3'ünün siber zorbalığa maruz kaldığını vurgulamaktadırlar.

2000'li yıllardan sonra pozitif psikoloji alanında önemli ölçüde yayın gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bunun en önemli nedenlerinden biri de artık depresyon, tükenmişlik, kaygı bozuklukları gibi negatif psikolojik faktörlere odaklanmanın ötesinde, refah, mutluluk, umut, iyimserlik, öz yeterlilik

ve iyi oluş gibi faktörlerin daha önemli duruma gelmesidir (Yalçın, 2014: 2). Pozitif psikoloji, birey, grup ve örgüt etkileşimine ve gelişimine katkı sağlayan süreç ve şartların incelenmesi ve değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir. Bu kavramı ilk olarak ortaya atan Seligman (2000), psikoloji biliminin bireylerin normal olmayan, negatif yönleri üzerine odaklandığını ancak bireyin güçlü ve pozitif yönlerinin de olduğunu ve bunun iyi anlaşılıp, yönetilmesi ve geliştirilmesi gerektiğini belirtmektedir (Keleş, 2011: 345; Linley vd., 2006: 5; Kanbur, 2017: 229). Pozitif psikolojinin temel amacı, mutluluğu ve iyi oluşu anlamak, her yönü ile tanımlamak ve bunu etkileyen olumlu veya olumsuz etkilerini değerlendirebilmektir. Bu bağlamda karşımıza mental iyi oluş kavramı çıkmaktadır.

Mental iyi oluş, bireyin varlığını sürdürmesi için yaşamı boyunca karşı karşıya kaldığı tüm varoluşsal zorlukları (kişisel gelişim, yaşamı anlamlandırma, etkin ve verimli iletişim kurma, bilgi ve yeteneklerini artırma vb.) ile ilişki kurma ve yönetme şeklinde ifade edilmektedir (Keyes, Shmotkin ve Ryff, 2002: 1007; Telef, 2013: 375; Kocayörük vd., 2018: 552). Mental iyi oluş, hedonik ve eudaimonik iyi oluş olarak iki şekilde sınıflandırılmaktadır. Hedonik iyi oluş diğer bir ifadeyle öznel iyi oluş, bireyin olumlu duyguları daha fazla, olumsuz duyguları daha az yaşaması sonucunda yaşamından büyük oranda tatmin olması olarak ifade edilmektedir. Eudaimonik iyi oluş, bireyin kendini mevcut haliyle kabul etmesi, diğerleriyle iletişim içinde olması,

davranışlarında bağımsız olması, yaşamını anlamlandırması ve çevresel imkânlarını kullanarak kişisel gelişimini sağlaması olarak tanımlanmaktadır (Keldal, 2015: 104).

Bireyin davranışlarını inceleyen bunların süreçlerini ve nedenlerini saptamaya çalışan ve bireyler arasındaki farklılıkları ortaya çıkaran bir bilim dalı olan psikoloji (Eren, 2004: 3), siber zorbalık deneyimi yaşayan bireyin içinde bulunduğu negatif psikolojik durumun en iyi şekilde anlaşılması, önlem alınması ve pozitif psikolojiye dönüştürüp iyi oluş seviyesinin artırılması birey ve örgüt için oldukça önemli bir durumdur. Yazında yapılan araştırmalar, mental iyi oluş düzeyi yüksek olan çalışanın yaşamdan daha fazla doyum sağladığı, ruhsal ve bedensel sağlıklarının daha iyi olduğu, daha fazla yaratıcılık özellikleri gösterdiği, duygusal zekâlarının daha yüksek olduğu, tükenmişlik düzeylerinin düşük olduğu, daha iyi iletişim kurduğu, daha verimli ve performanslı çalıştığı gibi sonuçlara ulaşıldığını göstermektedir (Keyes, 2002; Lyubomirsky, King ve Diener, 2005; Tennant vd., 2007). Bu bağlamda kuramsal çerçeve ve yapılan görgül araştırmalara dayanılarak işyerinde siber zorbalığın mental iyi oluş üzerine etkisinin tespit edilmesine yönelik aşağıdaki hipotez ortaya konulmuştur.

Hipotez: İşyerinde siber zorbalık deneyimlerinin çalışanların mental iyi oluş düzeyleri üzerinde negatif ve anlamlı etkisi vardır.

3. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın amacı, önemi, evreni, örnekleme, anketi ve ölçekleri ile güvenilirlik analizi, faktör analizi ve araştırma modeline yer verilmektedir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı; işyerinde siber zorbalık deneyimlerinin çalışanların mental iyi oluş düzeyleri üzerindeki etkisinin incelenmesidir. Her geçen gün teknolojinin iş yaşamındaki artan rolü ve gerekliliği teknolojinin olumlu ve olumsuz tüm yönleriyle incelenmesini gerekli kılmaktadır. Teknoloji örgütlerin özellikle üretim yönüyle elinde bulundurması ve kullanması gereken en önemli unsurlardan biridir. Ancak teknolojinin kontrolsüz kullanımı örgüt içinde bazı sorunlara da neden olabilmektedir. Bu bağlamda işyerinde siber zorbalık incelenmesi gereken bir konu olarak dikkat çekmektedir. Siber zorbalığın iş yaşamında çalışanları incitmesi, verimliliklerini düşmesi, mental iyi oluş düzeylerini olumsuz etkilemesi ve işten ayrılma niyetlerini artırması bakımından araştırılması ve bulgularının tartışılması gereken bir konudur.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırma evreni, Türkiye Bankalar Birliği verileri dikkate alınarak tespit edilen Kastamonu İli bankacılık sektörü çalışanlarından oluşmaktadır. Araştırma sürecinde tam sayım örnekleme yapılarak geri dönüşüm sağlanan 278 anket araştırmaya dâhil edilmiştir. Veri toplama süreci tamamlandığında araştırmada yer alan 278 katılımcı, araştırma evrenini %95 ($\alpha=0.05$)

güven düzeyi ve ± 0.05 hata seviyesinde temsil edecek niteliktedir (Gürbüz & Şahin, 2016).

3.3. Araştırmanın Anketi ve Ölçekleri

Araştırma hipotezlerinin test edilebilmesi amacıyla anket yönteminden yararlanılmıştır. Anket formunun birinci kısmında, katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, kıdem gibi demografik sorular yer almaktadır. Anketin ikinci kısmında ise katılımcıların işyerinde siber zorbalık deneyimlerini ölçmek için “İşyerinde Siber Zorbalık Ölçeği” ve mental iyi oluş düzeylerini ölçmek için ise “Mental İyi Oluş Ölçeği” kullanılmıştır.

Katılımcıların işyerinde siber zorbalık deneyimlerini ölçmek amacıyla; Farley, Coyne, Axtell ve Sprigg (2016) tarafından geliştirilen, Türkçe’ye Kanbur ve Kanbur (2018) tarafından uyarlanan, kişilerin kendi beyanına dayalı, geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış “İşyerinde Siber Zorbalık Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek iki boyut (iş odaklı siber zorbalık ve birey odaklı siber zorbalık) 17 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte, “İşyerimde iş problemleri ile ilgili adaletsiz biçimde suçlandım.” ve “İşyerimde tehdit edici mesajlar aldım.” şeklinde ifadeler yer almaktadır. Ölçeğin puanlaması, 5’li Likert ölçeğine uygundur.

Katılımcıların mental iyi oluş düzeyini ölçmek amacıyla; Tennant vd. (2007) tarafından geliştirilen, Türkçe’ye Keldal (2015) tarafından uyarlanan, Demirtaş, Baytemir ve Güllü (2018) ve Demir vd. (2018) tarafından çalışmalarında yararlanılan, geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış

“Warwick-Edinburgh Mental İyi Oluş Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek tek boyut ve 14 maddeden oluşmaktadır. Ölçekte, “Farklı işlere zaman ayırabilecek enerjim var.” ve “Kendimi diğer insanlara yakın hissediyorum.” şeklinde ifadeler yer almaktadır. Ölçeğin puanlaması, 5’li Likert ölçeğine uygundur.

3.4. Güvenirlilik ve Faktör Analizi

Araştırma verilerinin toplandığı işyerinde siber zorbalık ölçeği ve mental iyi oluş ölçeğinin iç tutarlılık analizi Cronbach Alfa Katsayısı ile incelenmiştir (Tablo 1). Ölçeklerin Cronbach Alfa değerleri güvenilirlik için kabul edilebilirlik sınırı olan %70’in üzerindedir. Araştırmada kullanılan ölçeklerin yapı geçerliliğini ölçmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizinden yararlanılmıştır (Tablo 2).

Tablo 1. Ölçeklerin Güvenirlilik Analizi

Ölçek	Madde Sayısı	Cronbach Alpha (α)
Siber Zorbalık	17	,880
<i>İş Odaklı Siber Zorbalık</i>	10	,859
<i>Birey Odaklı Siber Zorbalık</i>	7	,908
Mental İyi Oluş	5	,890

Tablo 2’de, işyerinde siber zorbalık ölçeği ve mental iyi oluş ölçeğine ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonucu önerilen uyum değerleri

sunulmuştur. İşyerinde siber zorbalık ölçeğinin uyum değerleri incelendiğinde; RMSEA değeri .073; CMIN/DF değeri 2.480, GFI değeri .904 ve CFI değeri .951 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre ölçek Kanbur ve Kanbur (2018) tarafından ortaya konan iki boyutlu faktör yapısını doğrulandığı yani ölçeğin Türkçe’ye uyarlanmış hali ile iyi bir uyum sağladığı belirtilebilir. Mental iyi oluş ölçeğinin uyum değerleri incelendiğinde; RMSEA değeri .070; CMIN/DF değeri 2.367, GFI değeri .913 ve CFI değeri .932 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre ölçeğin orijinali ile uyum sağladığı ve tek boyutlu faktör yapısını doğrulandığı belirtilebilir.

Tablo 2. Ölçeklerin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Model	X ² /df	RMSEA	GFI	CFI
SZÖ	2,480	,073	,904	,951
MİOÖ	2,367	,070	,913	,932
İyi Uyum*	≤3	≤.08	≥.90	≥.90

* Schermelleh-Engel vd. (2003)

Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ortaya konulan araştırma modeli Şekil 1’de sunulmaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

4. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmada yer alan işyerinde siber zorbalık ve mental iyi oluş değişkenleri arasındaki ilişkileri ortaya koyabilmek, siber zorbalık ve mental iyi oluş üzerindeki etkilerini değerlendirebilmek ve araştırma hipotezlerini test edebilmek amacıyla korelasyon (Tablo 3) ve regresyon analizleri (Tablo 4) kullanılmıştır. Ayrıca, Durbin-Watson istatistiği değeri ile atık değerler arasındaki otokorelasyonun varlığı da kontrol edilmiştir.

4.1. Korelasyon Analizi

İşyerinde siber zorbalık ve mental iyi oluş değişkenleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılan korelasyon analizi ile değişkenlere ait ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi ve Bulguları

Değişkenler	Ort.	Std.S.	1	2	3	4
1 Siber Zorbalık	1,31	,361	1			
2 İş Odaklı Siber Zorbalık	1,30	,388	,852**	1		
3 Birey Odaklı Siber Zorbalık	1,31	,530	,781**	,338**	1	
4 Mental İyi Oluş	4,02	,598	-,171**	-,129*	-,154*	1

*p<0.05; **p<0.01 düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 3'te yer alan bulgular incelendiğinde; işyerinde siber zorbalık ile mental iyi oluş ($r=-,171$; $p<,01$) arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Aynı şekilde, işyerinde siber zorbalığın iş odaklı siber zorbalık boyutu ile mental iyi oluş ($r=-,129$; $p<,05$) ve siber zorbalığın birey odaklı siber zorbalık boyutu ile mental iyi oluş ($r=-,154$; $p<,05$) arasında da negatif yönlü bir ilişkinin olduğu vurgulanmaktadır.

4.2. Regresyon Analizi

İşyerinde siber zorbalığın mental iyi oluş üzerindeki etkisini değerlendirebilmek ve araştırma hipotezini test edebilmek amacıyla regresyon analizi (Tablo 4) kullanılmıştır.

Tablo 4. Siber Zorbalık Boyutları ile Mental İyi Oluş Arasındaki Çoklu Regresyon Analizi ve Bulguları

Model	R	R ²	Düz.R ²	F	p	DW
1	,154	,024	,020	6,693	,010**	1,594
Model	Bağımsız Değişkenler	B	Std. Hata	Beta(β)	t	p
	(Sabit)	4,241	,094		45,275	,000*
1	<i>Birey Odaklı Zorbalık</i>	-,171	,066	-,154	-2,587	,010**
Dâhil olmayan değişkenler: İş Odaklı Zorbalık						

* $p<0.01$; ** $p<0.05$

Tablo 4'te yer alan işyerinde siber zorbalık ve mental iyi oluş değişkenleri arasındaki çoklu regresyon analizine ait bulgular incelendiğinde; modelin anlamlı olduğu ($F=6,693$, $p<0.01$) ve işyerinde siber zorbalık

değişkeninin mental iyi oluş değişkenindeki değişimin %2,4'ünü ($R^2=,024$) açıkladığı görülmektedir. Bu etkinin ise işyerinde siber zorbalık alt boyutu olan “birey odaklı zorbalık” boyutundan ($\beta=-,171$, $p<0.05$)

kaynaklandığı söylenebilir. Bu bağlamda, işyerinde siber zorbalık deneyimlerinin çalışanların mental iyi oluş düzeyleri üzerinde negatif ve anlamlı etkisi vardır. Bu bulgulara göre araştırma hipotezi desteklenmiştir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Küreselleşme olgusuyla birlikte hızla gelişen bilgi ve iletişim teknolojileri hem bireyler hem de örgütler için vazgeçilmez bir durum haline gelmiştir. Günümüz dijital iş dünyasında teknolojinin yoğun kullanımı birçok olumlu sonucu olacağı gibi olumsuz bazı sonuçları da gözardı etmemek gerekir. Bu olumsuz sonuçlardan en önemlilerinden biri de dünya genelinde rahatsız edici bir olgu olarak belirtilen “siber zorbalık” kavramını karşımıza çıkarmaktadır (Watts vd., 2017). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin belirli bir kişi veya gruba zarar ve rahatsızlık vermek amacıyla bilinçli bir şekilde kullanılması olarak tanımlanan siber zorbalık (Hinduja, ve Patchin, 2008: 128) psikolojik ve zihinsel olarak çalışanları derinden etkilemektedir. Bu bağlamda siber zorbalık, bireysel düzeyde büyük bir stres kaynağı olduğu, refah seviyesini ve iyi oluş düzeyini önemli ölçüde azalttığı belirtilmektedir (Vranjes vd., 2016).

Araştırmanın bulgusuna göre, çalışanların işyerinde siber zorbalık deneyimlerinin mental iyi oluş düzeyleri üzerinde negatif ve anlamlı bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Siber zorbalık deneyimi yaşayan çalışanların bu mağduriyeti önleyecek ve karşı koyacak gücü ve/veya öz yeterliliği yoksa örgütsel ve bireysel çıktılar

seviyesinde olumsuz olarak etkilenebilir. Bu durum bireysel olarak tükenmişlik, depresyon, kaygı, stres, umutsuzluk, iyi oluş düzeyinde azalma olarak kendini gösterirken, örgütsel düzeyde ise verimlilik ve performansta azalma ile işten ayrılma niyetinde artış olarak ortaya çıkabilir (Schenk ve Fremouw, 2012; Vranjes, 2017). Dolayısıyla işyerinde siber zorbalık deneyimi yaşayan çalışanların yaşadığı bu mağduriyet onların mental iyi oluş düzeylerini olumsuz olarak etkilemesi beklenen bir sonuçtur. İlgili yazında bu sonucu destekleyen çalışmalar bulunmaktadır. Padır, Eroğlu ve Çalışkan (2015) ergenlerde öznel mutluluk ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi konulu çalışmalarında, öznel mutluluğun hem siber zorbalığı hem de siber mağduriyeti negatif yönde yordadığını ortaya koymuşlardır. Cowie (2013) çalışmasında, siber zorbalık deneyimi yaşayan bireylerin duygusal sağlığı ve iyi oluş düzeyleri üzerinde olumsuz etkisinin olduğunu vurgulamaktadır.

İşyerinde siber zorbalık mağduriyetlerinin azaltılması ve neticesinde hem bireysel hem de örgütsel çıktılarının hedefler doğrultusunda gerçekleşmesi için bazı öneriler sunulmaktadır. Öncelikle örgütler siber zorbalığın uygulama yollarını (çevrimiçi veya kablosuz bilgi ve iletişim teknolojileri ve aygıtları) kontrol altında tutabilir. Örgüt içinde olumlu, paylaşımcı ve destekleyici bir kültür oluşturabilir ve yaygınlaştırabilir. Alınan önlemlere rağmen mağduriyet yaşanması durumunda bunun en az zararlı atlatılabilmesi için gerekli sosyal ve psikolojik destek verilebilir. Çalışanın bu

konuda yalnız olmadığı ve örgütün kendisine her konuda destek vereceği hissettirilebilir. Araştırmacılar ise yazın için yeni bir kavram olan işyerinde siber zorbalık ile başka değişkenlerin ilişkisini inceleyebilir ve bulguları tüm paydaşlarla paylaşabilir. Bu

çalışmanın bazı kısıtları bulunmaktadır. Bunlar, araştırmanın Kastamonu İli bankacılık sektöründeki çalışanlar ile yürütülmesi, anket yöntemi ve ilgili ölçeklerden yararlanılması şeklinde belirtilebilir.

KAYNAKÇA

- Ang, R. P. & Goh, D. H. (2010). Cyberbullying among adolescents: The role of affective and cognitive empathy, and gender. *Child Psychiatry & Human Development*, 41(4), 387-397.
- Cowie, H. (2013). Cyberbullying and its impact on young people's emotional health and well-being. *The Psychiatrist*, 37, 167-170.
- D'Cruz, P. & Noronha, E. (2013). Navigating the extended reach: target experiences of cyberbullying at work. *Information and Organization*, 23(4), 324-343.
- Demir, T. G., Namlı, S., Hazar, Z., Türkeli, A. & Cicioğlu, İ. H. (2018). Bireysel ve takım sporcularının karar verme stilleri ve mental iyi oluş düzeyleri. *CBÜ Bed. Eğt. Spor Bil. Dergisi*, 13(1), 176-191.
- Demirtaş, S. A., Baytemir, K. & Güllü, A. (2018). Pedagojik formasyon öğrencilerinde umut ve mental iyi oluş: Yapılandırmacı düşünmenin aracı rolü. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 317-331.
- Farley, S., Coyne, I., Axtell, C. & Sprigg, C. (2016). Design, development and validation of a workplace cyberbullying measure, The WCM. *Work & Stress*, 30(4), 293-317.
- Gardner, D., O'Driscoll, M., Cooper-Thomas, H. D., Roche, M., Bentley, T., Catley, B., Teo, S. T. & Trenberth, L. (2016). Predictors of workplace bullying and cyber-bullying in New Zealand. *International Journal of Environmental Research And Public Health*, 13(5), 1-14.
- Gibb, Z. G. & Devereux, P. G. (2014). Who does that anyway? Predictors and personality correlates of cyberbullying in college. *Computers in Human Behavior*, 38, 8-16.
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hinduja, S. & Patchin, J. W. (2008). Cyberbullying: An exploratory analysis of factors related to offending and victimization. *Deviant Behavior*, 29, 129-156.
- Jon-Chao, H., Chien-Hou, L., Ming-Yueh, H., Ru-Ping, H. & Yi-Ling, C. (2014). Positive affect predicting worker psychological response to cyber-bullying in the high-tech industry in Northern Taiwan. *Computers in Human Behavior*, 30, 307-314.
- Kanbur, E. (2017). *Pozitif örgütsel davranış* (Ed. Polatçı, S. ve Özyer, K.) 21. yüzyılda örgütsel davranış içinde. İstanbul: Beta Yayıncılık.

- Kanbur, A. & Kanbur, E. (2018). *İş yaşamında yeni nesil zorbalık: Duygusal tükenme ve iş doyumu bağlamında siber zorbalığın incelenmesi*. 26'nci Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, Trabzon.
- Keldal, G. (2015). Warwick-Edinburgh mental iyi oluş ölçeği'nin Türkçe formu: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *The Journal of Happiness and Well-Being*, 3(1), 103-115.
- Keleş, N. H. (2011). Pozitif psikolojik sermaye: Tanımı, bileşenleri ve örgüt yönetimine etkileri. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 343-350.
- Keyes, C. L. (2002). The mental health continuum: From languishing to flourishing in life. *Journal of Health and Social Behavior*, 43(2), 207-222.
- Keyes, C. L. M., Shmotkin, D. & Ryff, C. D. (2002) Optimizing well-being: The empirical encounter of two traditions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 1007-1022.
- Kocayörük, E., Altıntaş, E., Şimşek, Ö. F., Bozanoğlu, İ. & Çelik, B. (2018). Üniversite öğrencilerinin zaman perspektifli iyi-oluş düzeyleri: Kümeleme analizi incelemesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 33(3), 550-564.
- Koçel, T. (2001). *İşletme yöneticiliği*. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Linley, P. A., Joseph, S., Harrington, S. & Wood, M. A. (2006). Positive psychology: Past, present, and (possible) future. *The Journal of Positive Psychology*, 1(1), 3-16.
- Lyubomirsky, S., King, L., & Diener, E. (2005). The benefits of frequent positive affect: Does happiness lead to success? *Psychological Bulletin*, 131(6), 803-855.
- Palermi, A. L., Servidio, R., Bartolo, M. G. & Costabile, A. (2017). Cyberbullying and self-esteem: An Italian study. *Computers in Human Behavior*, 69, 136-141.
- Padır, M. A., Eroğlu, Y. & Çalışkan, M. (2015). Ergenlerde öznel mutluluk ile siber zorbalık ve mağduriyet arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Online Journal of Technology Addiction & Cyberbullying*, 2(1), 32-51.
- Piotrowski, C. (2012). From workplace bullying to cyberbullying: The enigma of e-harassment in modern organizations. *Organization Development Journal*, 30(4), 44-53, 2012.
- Piotrowski, C. (2012). Cyberbullying: A research-based content analysis of the psychological literature. *Alabama Counseling Association Journal*, 38, 13-19.
- Privitera, C. & Campbell, M. A. (2009). Cyberbullying: The new face of workplace bullying? *CyberPsychology and Behaviour*, 12, 395-400.
- Schenk, A. M. & Fremouw, W. J. (2012). Prevalence, psychological impact, and coping of cyberbully victims among college students. *J School Violence*, 11, 21-37.
- Smith P. K., Mahdavi, J., Carvalho, M., Fisher, S., Russell, S. & Tippett, N. (2008). Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils. *J Child Psychol Psychiatry*, 49(4), 376-385.

- Sobba, N. K., Paez, A. R. & Bense, T. (2017). Perceptions of cyberbullying: an assessment of perceived severity among college students. *TechTrends*, 61, 570-579.
- Telef, B. B. (2013). Psikolojik iyi oluş ölçeği (PİOO): Türkçeye uyarlama, geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Hacettepe Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 374-384.
- Tennant, R., Hiller, L., Fishwick, R., Platt, S., Joseph, S., Weich, S., Parkinson, J., Secker, J. & Stewart-Brown, S. (2007). The Warwick-Edinburgh mental well-being scale (WEMWBS): Development and UK validation. *Health and Quality of Life Outcomes*, 5(1), 50-63.
- Vranjes, I., Baillien, E., Vandebosch, H., Erreygers, S. & De Witte, H. (2016). *The virtual reality of emotions in the workplace: How emotions impact workplace cyberbullying*. International Conference on Workplace Bullying and Harassment, Auckland, New Zealand.
- Watts, L. K., Wagner, J., Velasquez, B. & Behrens, P. I. (2017). Cyberbullying in higher education: A literature review. *Comput. Human. Behav.*, 69, 268-274.
- Whittaker, E. & Kowalski, R. M. (2015). Cyberbullying via social media. *Journal of School Violence*, 14(1), 11-29.
- Yalçın, İ. (2015). İyi oluş ve sosyal destek arasındaki ilişkiler: Türkiye’de yapılmış çalışmaların meta analizi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 26(1), 21-32.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin Çarlık Rusya Hakimiyetine Girişinden Günümüze Kadarki Sosyal ve Ekonomik Yapısı

Social and Economic Structure of Kyrgyzstan Republic from Tsarist Russian Rule to Nowadays

Remzi BULUT*

Öz

Kırgızistan toprakları 1857 yılından sonra Çarlık Rusya tarafından işgal edilmeye başlanmıştır. Halkın elindeki verimli topraklar sömürülerek işgale maruz kalmıştır. Kırgız halkı diğer Orta Asya Türkleri gibi Birinci Dünya Savaşı yıllarında Çarlık Rusya yönetimine karşı ayaklanmıştır. Bu ayaklanma 16 Temmuz 1916 tarihinde kanlı biçimde bastırılmıştır. Kırgızistan, 1 Şubat 1926 tarihinde Kırgız Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti statüsüne getirilmiştir. 1936 yılı sonunda Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak, SSCB'yi oluşturan 16 cumhuriyetinden biri olarak tanınmıştır. Kırgızistan, Sovyetler Birliği dağılmadan önce 12 Ekim 1990 tarihinde egemenliğini ilan etmiştir. 31 Ağustos 1991 tarihinde de bağımsızlığını resmen kazanmıştır. Bu çalışmada Rus Çarlığı'nın hakimiyeti sonrası Kırgızistan'ın sosyal ve ekonomik yapısı incelenmiştir. SSCB dönemindeki Kırgızistan'ın ekonomisi ve bağımsızlık sonrası piyasa ekonomisine geçiş süreci ele alınmıştır. Ayrıca, Çarlık Rusya, Sovyetler Birliği ve bağımsızlık sonrası dönemler arasında karşılaştırmalar yapılmıştır. Çalışma neticesinde Kırgızistan Cumhuriyeti'ne SSCB döneminde ekonomi ve sosyal açıdan yeterince önem verilmediği bulguları elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırgızistan Cumhuriyeti, Sovyetler Birliği, Geçiş Ekonomisi

Abstract

The territory of Kyrgyzstan started to occupy by Russians after 1857. The fertile lands of the people were exploited and occupied. The Kyrgyz people, like other Central Asian Turks, rose up against the Tsarist Russia rule during the First World War. This uprising was suppressed gorily on July 16, 1916. Kyrgyzstan was brought to the status of Kyrgyz Autonomous Soviet Socialist Republic on 1 February 1926. At the end of 1936, the Kyrgyz Republic became a Soviet Socialist Republic, one of the 16 republics of the USSR. Kyrgyzstan declared its sovereignty on 12 October 1990, before the Soviet Union disintegrated. It also officially won its independence on August 31, 1991. In this study, the social and economic structure of Kyrgyzstan after the domination of the Russian Tsarist has been examined. Kyrgyz economy during the USSR period and Kyrgyzstan's process of transition to market economy after independence have been handled. In addition, comparisons among Tsarist Russia, the Soviet Union and post-independence periods

* Dr. Öğretim Üyesi, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, E-mail: rbulut@mehmetakif.edu.tr

have been made. As a result of the study, it has been stated that the findings of the Kyrgyz Republic in the period of the USSR have not been given enough importance in terms of economy and society.

Keywords: Kyrgyz Republic, Soviet Union, Transition Economy

1. Kırgızistan Topraklarının Çarlık Rusya Hakimiyetine Girişi

Günümüzdeki Kırgızistan toprakları Rus Çarlığı tarafından işgal edildikten sonra Orta Asya'nın Türkistan bölgesinde yönetim sistemi değişmiştir. Kırgızistan'ın toprakları, Yedi-Su (Semireçye), Sır Derya ve Fergana vilâyetleri arasında pay edilmiştir. Kırgız halkları; Yedi-Su İlinin Bişkek, Prjevalskiy kazalarında, Sır Derya İli'nin Evliya-Ata Kazası'nda, Fergana İli'nin Namangan, Çust, Andican, Oş, Margelan, Çimion, Hokant ve İsfaniy kazalarında yaşamışlardır. 1880 yılının başında Fergana İli'nin bazı kazaları birleştirilmiş ve yeni düzenlemeye göre beş kaza içinde (Hokant, Margelan, Namangan, Andican ve Oş) yeniden düzenlemeler yapılmıştır (Kara, 2013: 28).

Yeniden şekillenen yönetim biçimi “Böl, Parçala ve Yönet” sömürgecilik prensibine göre uyarlanmıştır. Özellikle sömürge altındaki Türkistan topraklarının yönetimi için Rusya Çarlığı bu bölgelere kendine has yönetim kanunu hazırlamıştır. Bu dönemlerde Kırgızistan toprakları kuzey ve güney olmak üzere iki bölgeden oluşmaktadır. Kuzey Kırgızistan 11 Temmuz 1867 tarihinde kabul edilen “Vremennaye Polojeniye”nin (Geçici Durum) esasına göre 1886 yılına kadar yönetilmiştir. Güney Kırgızistan ise 1873

yılında genel vali Kaufmann tarafından hazırlanan “Polojeniye” (Durum) esasına göre idare edilmiştir. 1886 yılında sömürge altında bulunan halkların yönetimi için Türkistan Genel Valiliği tarafından hazırlanan yeni “Polojeniye” (Durum) ile yönetilmeye başlamıştır¹.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Rus etnik yayılma hareketi hızlanmaya başlamış, Rus etnik yapıyı arttırmak amacıyla Rusya'nın muhtelif bölgelerinden Rus nüfusu Türkistan bölgesine yerleştirilmiştir. 1916 yıllarında Issık Göl bölgesindeki Prejevalsk Kazasında nüfusunun % 21'ni Rus etnik yapı oluşturmaktadır. İlk olarak tarım arazilerini ele geçiren Rus köylüleri, ekilebilir arazinin ise, % 67 sine hakim olmuştur. Başkent Bişkek'te ise yine aynı durum söz konusudur. Nüfusun % 31'ini oluşturan Ruslar, yine tarım arazilerinin % 57 sini ele geçirmişlerdir. Sömürge girişimleri zaman ilerledikçe artmaya devam etmiştir.

Rus Çarlığı'nın sömürgeci siyaseti ile umutsuzluğa kadar getirilen Fergana Vadisi'nin halkı 1898'de bağımsızlık için mücadelelerine başlamışlardır. En büyük ayaklanma hareketini ise 1916 yılında gerçekleştirmiştir.

¹<https://turk-dunyasi.cokbilgi.com/eski-kirgiz-turk-tarihi/> (Erişim Tarihi: 22.07.2018)

Topraklarını ve vatanlarını Rusların etkisinden korumak amacıyla birçok Özbek ve Kırgızlardan oluşan direnişçiler Ruslara karşı ayaklanmıştır. İlk önemli çapta ayaklanmalar 17 Mayıs 1898 tarihinde Mentepe köyünde iki yüz kadar Özbek ve Kırgız yurtseverlerin toplanmasıyla gerçekleşmiştir. Toplanan vatanseverler kısa sürede Andijan'daki Rus üssünü ele geçirmişlerdir. Fakat ayaklanma birkaç gün sonra kanlı şekilde bastırılmıştır. Ayaklanmanın (direniş hareketinin başı) önderi kabul edilen, halk içinde dürüstlüğü ve güvenirliliği ile ün salmış bir Kırgız kahraman olan, Dukçu (çıkırıkçı) Madali ve birçok arkadaşı idam edilmiştir. 54 Kırgız yurtsever ise Sibiry'a sürülmüş olup, ayrıca 18 ayaklanan yurtsever ise idam edilmiştir.

1916 yılında ise halkın elindeki verimli topraklara Ruslar tarafından el konularak, Rus göçmenlere verilmesi geçim sıkıntısı ve Rus baskılarına maruz kalan Kırgızlar tarihindeki en büyük ayaklanmaları (direniş hareketi) başlatmış ve bu hareket kısa sürede ülke geneline yayılmıştır (İdil, 2012: 57,58). Özet olarak ayaklanmanın (direniş hareketinin) sebepleri olarak;

- Milli ve manevi duygulara baskı
- Yerli halka uygulanan ağır ekonomik şartlar
- Yayla ve mera arazilerine kısıtlama getirilerek el konulması

²Hucend ya da Hücent ya da Hocent Tacikistan'da Suğd vilayetinin merkezi olan bir şehirdir. 1939 – 1992 yılları arasında resmi olarak Leninabad olarak

- Kırgız topraklarının Rus mülteciler tarafından sömürülmesi,

olarak gösterilebilir.

Ayaklanmaya sebep ise 25 Haziran 1916 tarihinde Rus Çarı II. Nikola'nın Türkistan bölgesindeki yaşayan halkların askere alınmasına ilişkin çıkardığı kararnamesidir. İlk büyük çaplı direniş hareketleri 4 Temmuz 1916 tarihinde, günümüzde Tacikistan sınırlarında yer alan Hocent² şehrinde başlamış olup, kısa sürede Türkistan geneline yayılmıştır. Rus milisleri direniş hareketlerini bastırmak için acımasızca güç kullanmıştır. Birçok yerleşim alanları topa tutulmuş ve kanlı şekilde bastırılmıştır. Sonuç itibarıyla Çin kayıtlarına göre 332 bin Kırgız vatandaşı Çin'e iltica etmiştir. Bunların 200 bin kadarı yaya olarak Çin'e geçmeyi denemiş, fakat çetin kış şartları neticesinde çok sayıda Kırgız'ın hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Kuzey Kırgızistan'ın nüfusunda yaklaşık olarak % 43 oranında azalmalar gözlenmiştir. Göç eden Kırgız nüfusun, topraklarına Rus nüfusu yerleştirilmiştir. 1917 Bolşevik devriminden sonra göç eden Kırgızların büyük bölümü yurtlarına geri dönebilmiştir (İdil, 2012: 58). Geri dönen Kırgızların toprakları ve mülkleri Ruslarca yağmalandığından, Kırgız halkı ayrı bir trajediyle karşı karşıya kalmıştır. Böylece Rus hakimiyeti Türkistan topraklarında etkinliğini artırmaya başlamıştır.

adlandırılmıştır. Duşanbe'den sonra Tacikistan'ın ikinci en büyük şehridir.

Türkistan bölgesi ekonomik açıdan Rus Çarlığı için büyük önem arz etmektedir. KBu geniş bölge, Rus pazarı için hammadde tedarikçisinden başka bir şey değildi. Bu bölgeden Çarlık Rusya'ya giden malların % 75'ini pamuk, yün, et, deri ve diğer hayvansal ürünlerden oluşmaktaydı. Çarlık Rusya'sı

Kırgız topraklarında kaldığı sürece birkaç tesisten başka sanayi adına hiçbir katkıda bulunmamıştır. Yine büyük ve orta ölçekli hiçbir tesis Kırgız vatandaşa ait değildir (Kara, 2013: 28). Aynı durumun Sovyetler Birliği döneminde de devam ettiğini söylemek mümkündür.

Harita: Çarlık Rusya'sı döneminde Türkistan bölgesi

2. Sovyetler Birliği Döneminde Kırgızistan

1917 yılı Rusya açısından önemli değişimlerin yaşandığı yıl olmuştur. Bir yandan Çarlık Rusya'nın sona ermesi, diğer taraftan Bolşevik İhtilali'nin vuku bulması ve Sovyetler Birliği'nin temellerinin atılması en önemli olaylardandır.

1917 yılından itibaren Kırgız halkı siyasi faaliyette bulunmaya başlamıştır. İlk olarak Pişpek¹'te (günümüzde başkent Bişkek'in eski ismi) Abdukerim Sıdkov yönetiminde Alaş Milli Partisi'nin şubesi açılmıştır. Bu partiye mensup dini liderler, emekçiler, tarımcılar, Kırgız ve Kazak temsilcileri bulunmaktadır. Partinin en önemli amaç ve hedefi olarak bağımsız bir Kırgız – Kazak

¹Sovyetler Birliği döneminde (1926-1991 arasında), Bolşevik askeri önderlerinden Mihail Frunze'nin anısına Frunze adıyla anılan, daha sonra Pişpek ismi

verilen ve sonradan değişikliğe uğrayıp Bişkek adını almıştır.

Devleti kurmak olarak kabul edilmiştir (İdil, 2012: 60).

1 Kasım 1917 tarihinde Taşkent'te Sovyetler Birliği iktidarının kuruluşu Türkistan bölgesine ilan edilmiştir. 1917 yılı sonrası Türkistan'ın muhtelif bölgelerinde olduğu gibi Kırgızistan'da da Sovyet iktidarının etkileri yaşanmaya başlamıştır. 1918 ila 1930 yılları arasında birçok direniş hareketleri yaşansa da etkili olunamamıştır. Bu dönemlerde Bolşeviklere karşı en büyük direnişlerden biri “Basmacı Hareketi”² idi.

Sovyetler Birliği Merkez İdari Komitesi 14 Ekim 1924 tarihinde, Türkistan Özerk Sovyet Cumhuriyetinin sınırları içinde, Orta Asya vatandaşlarının muhtar cumhuriyet olma haklarını tanımıştır. Yeni özerk cumhuriyetlerin sınırlarının belirlenmesiyle; Türkistan içinde Özbek Sovyet Cumhuriyeti, Türkmen Sovyet Cumhuriyeti, Tacik Özerk Vilayeti ve Kara Kırgız Özerk Vilayeti kurulmasına karar verilmiştir.

Kırgızistan, 1924 yılında Sovyetler Birliği'ne bağlı “Kara Kırgız” olarak adlandırılan özerk bölge iken, 1936 yılında Sovyet yönetimine bağlı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetlerinden biri olarak 31 Ağustos 1991 yılına kadar devam etmiştir. Yaklaşık olarak 70 yıl boyunca Sovyetler Birliği egemenliği altında kalmıştır. Bağımsızlığa kavuştuktan sonra eski yöneticiler, muhalif ve kitlesel eylemler arasında çalkantılı dönemler geçirmiştir. Bu karışık dönemler ekonomik kalkınma ve

yabancı yatırımcılar üzerinde olumsuz etkiler oluşturmıştır (DEİK, 2011: Haziran).

3. Kırgızistan Cumhuriyeti Hakkında Genel Bilgiler

Kırgızistan Cumhuriyeti, günümüzdeki yedi bağımsız Türk devletlerinden biridir. Orta Asya'nın dağlık kesiminde yer almaktadır. Toplam yüzölçümü 198.500 km² olup, nüfusu ise yaklaşık 6 milyondur. Kırgızistan'ın idari yapısını, 7 Eyalet (bölge) ve 1 Şehir İdaresi oluşturmaktadır, Modern bir yapıya sahip olan Bişkek, ülkenin en büyük şehri ve aynı zamanda başkentidir. Diğer önemli şehirleri Oş, Celalabat, Kara Kul, Çolpan Ata, Narın ve Talas'tır. 2017 yılı verilerine göre etnik yapı dağılımını Kırgızlar % 72,6, Özbekler % 14,4, Ruslar % 5,4 ve % 6,6 diğer etnik gruplar oluşturmaktadır. Ülkenin resmi dili Kırgız Türkçesi'dir. Rusça ise yaygın olarak kullanılmakta olup aynı zamanda ikinci resmi dildir. Ülkenin dini inanış yapısını % 75 Müslümanlar, % 20 Rus Ortodokslar, ve % 5 diğer dinler oluşturmaktadır.

Coğrafi olarak Orta Asya'da bulunan Kırgızistan; Kazakistan ve Çin ile düz uzun, Özbekistan ve Tacikistan ile girintili çıkıntılı bir sınıra sahiptir. Tanrı Dağları ülke topraklarının yüzde 65'ini kaplamaktadır. Ülkenin bölgesi dağlık olmasından dolayı ülkeye Orta Asya'nın “İsviçre'si” benzetmesi yapılmaktadır. Tanrı Dağları üzerinde

²Ayrıntılı bilgi için bkz: [Tarih Yelpazesi](http://www.tarihyelpazesi.com/basmaci-hareketi.htm)
www.tarihyelpazesi.com/basmaci-hareketi.htm
(Erişim Tarihi: 22.07.2018)

bulunan Issık Göl, dünyanın ikinci büyük dağ gölü özelliği taşımaktadır (Bulut, 2017: 146).

Yüksek bölgelerde soğuk bir iklim hakimken, dağların etekleri sıcak çöl rüzgarının etkisi altındadır. Arada kalan bölgede ise bol yağışlı bir iklim görülmektedir. Yaz ile kış, gündüz ile gece arasında oldukça fazla bir sıcaklık farkı bulunmaktadır.

Kırgızistan maden yönünden zengin yer altı kaynaklarına sahiptir. Tanrı Dağları'nda demir, cıva, sürme, altın, Fergana Vadisi'nde petrol ve doğalgaz yatakları bulunmaktadır. Ayrıca kömür, tuz, kaolin, cam tozu yatakları mevcuttur. Kömür yatakları bakımından 31 milyon ton rezerviyle Orta Asya'da birinci durumdadır.³

3.1. Kırgızistan Cumhuriyeti Ekonomisinin Genel Durumu⁴

Kırgızistan'ın 31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmesinin ardından Sovyetler Birliği'nin ekonomik kaynaklarından mahrum kalmıştır. Bağımsızlık sonrası ülkede, mal ve hammadde stoklarında ve tüketim mallarında krizler yaşanmaya başlamıştır. Bozulan sistemden kaynaklanan siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar yaşanmaya başlamış olup, kamu harcamalarında ani artışlar gözlemlenmiştir. 1991 – 1995 yıllarında Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) verileri Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önceki 1990 yılındaki verilerin yarısına kadar

gerilemiştir. 1991- 1995 yıllarında diğer Sovyetler Birliğinden ayrılan cumhuriyetlerdeki gibi ekonomik göstergeler kötüleşmiş, işsizlik artmış, reel gelirde aşırı düşüşler yaşanmıştır. Ülkede yaşanan hiper enflasyonun da etkisiyle yoksullaşma oranında artışlar kaydedilmiştir. 1993 yılında milli paranın tedavüle girmesiyle fiyatlar serbest bırakılmıştır. Piyasa ekonomisine geçiş süreci içinde tarım ve ekonomide yapılan reform ve özelleştirmeler, kabul edilen ticaret rejimleriyle birlikte 1996 yılından itibaren ekonomi düzelme trendine girmiştir. 1998 yılında Rusya'da yaşanan krizinden sonra ekonomide istikrarın sağlanmasıyla birlikte % 5 oranında büyüme gerçekleşmiştir. Özellikle hizmet sektörlerinde büyüme hissedilir derecede görülmeye başlamıştır. Hizmet sektörünü inşaat, enerji ve ticaret sektörleri izlemiştir. Bütün bu olumlu yöndeki gelişmelere rağmen uluslararası hayat standartlarının raporuna göre halkın hala yüzde 23'ü yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Gelir dağılımında adaletsizlikler oldukça fazladır ve bu durum halkın sosyal hayatını olumsuz yönde etkilemektedir.

2010 yılı sonrası Kırgızistan'ın makroekonomik göstergelerinde oldukça pozitif yönde ilerlemeler kaydedilmesine rağmen, fakat yeterli değildir. Ülkede GSMH 7,4 milyar (2014 yılı verileridir, 2017 yılında 6,55 milyar dolara gerilemiştir) dolar olup

³<https://www.ipekyoluasya.org/kirgizistan-hakkinda-genel-bilgi/> (Erişim Tarihi: 22.07.2018)

⁴ Bu bölüm, Göller Bölgesi'nde yayımlanan "Ayrıntı" Dergisi'nin Nisan 2016, C 4, S 37, s. 37 –

⁴⁰, "Bağımsızlıktan Günümüze Kırgızistan Ekonomisi" adlı makaleden alınmıştır.

Kişi başına düşen milli gelir 3,169 dolar seviyelerine ulaşmıştır. Enflasyon oranı yüzde 5,8 ve işsizlik oranı yüzde 2,3 olup asgari ücret ise 220 dolar civarında seyretmektedir.

3.2. Dış Ekonomik İlişkiler

Kırgızistan Cumhuriyeti'nin coğrafi yapısından kaynaklanan olumsuzluklar dış ilişkilere ve ticarete direkt olarak yansımaktadır. Özellikle dış ilişkilerde Rusya Federasyonu, Afganistan ve Çin büyük önem arz etmektedir. Ülkenin en önemli dış ticaret partnerleri, başta komşuları ve Rusya Federasyonu'dur. Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ile de ticari ilişkilerin geliştirilmesine öncelik verilmektedir. Kırgızistan, Rusya için büyük önem taşımaktadır. Rusya'nın yabancı topraklardaki tek hava üssü başkent Bışkek'e 45 kilometre uzaklıkta bulunan Kant Askeri Üssü'dür. Bundan dolayı da Rusya-Kırgızistan arası stratejik ve askeri ilişkiler bakımından önemli düzeydedir (DEİK, 2011: Haziran).

Kırgızistan dünya ticaretine entegre olabilmek için büyük çaba gösterse de istenilen ölçüde başarılı olamamıştır. Ülkenin coğrafi şartlarının izin vermemesi, dağlık bir yapıya sahip olması, kapalı bir ülke konumunda olması, denize kıyısının bulunmaması ve gelişmiş ülkelere uzak olması ülkenin ekonomi açısından gelişmesini ve dış ticareti olumsuz yönde etkileyen nedenler arasında yer almaktadır. Dış ticaretin gelişmesinde sektör bazında karşılaşılan birçok problemler vardır. Kısacası; ülkenin finansman bakımından yetersiz oluşu, devletin

girişimcilere yeterince kredi desteği sunamaması ve sanayi sektöründe Sovyetlerden kalma eski makinelerin kullanılması bunlardan bir kaçı olarak sayılabilir.

Ekonomide en parlak yıl olan 2014 yılı verilerine göre reel GSYİH büyüme oranı ise yüzde 3,6 olarak gerçekleşmiştir. Ülkenin toplam dış ticareti 7 milyar dolar civarındadır. İhraç ürünlerini; pamuk, yün, et ve et ürünleri, altın, cıva, uranyum, elektrik enerjisi ve küçük makineler oluşturmaktadır. İthal kalemlerinde ise oto benzini, ikinci el otomobiller, giyim eşyaları ve tekstil ürünleri, ilaçlar ve inşaat malzemeleri ilk sıralarda yer almaktadır.

Tablo 1. Kırgızistan'ın Dış Ticareti (milyar dolar)

Yıllar	2009	2010	2011	2012	2013	2014
İhracat	1.673	1.756	1.979	1.683	1.791	1.650
İthalat	3.040	3.223	4.261	5.374	6.070	5.732
Dış Ticaret Hacmi	4.719	4.979	6.240	7.057	7.861	7.382
Dış Ticaret Dengesi	-1.367	-1.467	-2.282	-3.691	-4.279	-4.082
İhracat / İthalat Oranı	0.55	0.54	0.46	0.31	0.29	0.28

Kaynak: Kırgızistan Cumhuriyeti Milli İstatistik Komitesi, The Economist Intelligence Unit, E.I.U./ Country by Country

SONUÇ

Rusların Türkistan bölgesini işgal etmesinin en önemli sebebi iktisadi zenginliklerin varlığı ve Rusların bu kaynakları kendi maddi menfaatlerinde kullanma amacıdır. Kırgız halkı 1867 ila 1917 yılları arasında Çarlık Rusya'sının yönetiminde kalmıştır. Çarlık

Rusya'sı bu bölgelerin yer üstü ve altı kaynaklarını acımasızca sömürmek suretiyle kullanmıştır. Türkistan ve Kırgız halkı kendi topraklarında Rus idaresine bağımlı şekilde yaşamaya zorlanmıştır. Çarlık Rusya'sı ve Sovyetler Birliği dönemlerinde Kırgızistan, hammadde tedarikçisinden başka bir şey olmamıştır. Vergiler kanalıyla halkın büyük kısmı daima ezilmiş ve yoksul yaşamıştır (Kara, 2013: 33,34).

Kırgızistan 1991 yılında bağımsızlığına kavuşmasından sonra merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde diğer BDT ülkeleri gibi birtakım makroekonomik sorunlar yaşamıştır. Sovyetler Birliği döneminde ülke Sovyet sistemine entegre olduğundan ve ekonomisi tarım ile hayvancılığa bağlı bırakıldığından, teknik ve altyapı bakımından yoksun kalmıştır. Bundan dolayı bağımsızlık sonrası ekonomisinde daralmalar ve küçülmeler olmuştur. Ülkenin ekonomik yapısı incelendiğinde karşımıza zengin doğal kaynaklar, çeşitli tarım ürünleri ve enerji bakımından önemli bir potansiyelin varlığı çıkmaktadır. Yine doğalgaz ve petrol gibi yer altı madenleri ve doğal kaynakların yanı sıra sahip olduğu zengin altın rezervleri ve kömür rezervleri ile Orta Asya ülkelerinde birinci durumdadır.

KAYNAKÇA

1. BULUT, R. (2017), *Eski SSCB Ülkeleri (Sosyal ve Ekonomik Yapıları Üzerine Bir Araştırma)*, Fakülte Kitabevi, ISPARTA.

2. DEİK, (2011), “*Kırgızistan Ülke Bülteni*”, Haziran 2011.
3. İDİL, A. (2012), *Yerel Kaynaklara Göre Kırgız Tarihi* (Идил А. Жергилик түүбулактар боюнча Кыргызстандын тарыхынын кыскача мазмуну).
4. İNANÇLI, S. , KONAK, A. , ASHİMOVA, Z. (2015), “*Türkiye – Kırgızistan Ekonomik İlişkilerinin Dış Ticaret Üzerine Yapısal ve Sektör el Olarak Yansımaları*” , Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Temmuz 2015, Sayı:8.
5. KARA, F. (2013), “*Kırgız Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinin Ekonomik Durumu*”, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi,2013 | Cilt.2, Sayı: 2.
6. ÖZDEN, Ç. (2013), “*Kırgızistan Ticaret ve Yatırım Ortamı Raporu*”, T.C. Ekonomi Bakanlığı Bışkek Ticaret Müşavirliği.
7. Türkiye İstatistik Kurumu: www.tuik.gov.tr (Erişim Tarihi: 29.07.2018).
8. Kırgızistan Ülke Raporu 2015 <https://turk-dunyasi.cokbilgi.com/eski-kirgiz-turk-tarihi/> (Erişim Tarihi: 29.07.2018)

Çağdaş Sanatçılar Üzerinden Güncellenen Bazı Eski Resmetme Teknik ve Materyalleri-Münhasır Sanatsal Yaklaşımlar Etkileşimine Bir Örnek Olarak Paul Klee

Some Old Techniques and Materials Updated on Contemporary Artists - Paul Klee as an Example to the Interaction of Exclusive Artistic Approaches

Abdulsemet AYDIN¹

Öz

Sanatta sanatsal yaklaşım ile uygulama arasındaki tutarlılık en temel sanatsal özgünlük ve kariyer başarısı konusu olagelmıştır ve sanat tarihi de esasen bu meyandaki çabaların tarihi olarak değerlendirilebilir. Bir sanatçının veya dönemsel üslubun özgünlüğünün tezahürü de esasen bir sanatçı veya sanat hareketinin münhasır sanatsal yaklaşımı ile uygulamaları arasında olması gereken zorunlu ve etkileşimli bir tutarlılık şeklinde olması gerektiği düşünülmektedir. Bu düşünce ile yapılan ve sanatçının nevi şahsına münhasır sanat anlayışı ile uygulamalarını karşılaştırma temelli bu araştırma, incelemeye konu edinilen Paul Klee'nın günümüzden binlerce yıl öncesine tarihlendirilen birçok örnekte kullanılmış olan bazı eski resmetme materyal ve uygulamalarından bu amaçla yararlandığını ortaya koymuştur. Sanatçının, bulunduğu çağ ve sahip olduğu nevi şahsına münhasır sanatsal duyarlılığının gereği olarak bu materyal, teknik ve uygulamaların bir kısmını, bazen olduğu gibi ama çoğunlukla modifiye ederek yararlandığı anlaşılmıştır. Sanatçının bu tercihinde, zamanının hangi pratik veya sanatsal kaygılarıyla olursa olsun, günümüzden çok zaman öncesinde yapılmış olan örneklerde kullanılan teknik ve materyalin sunduğu plastik imkan ve etkilerinin yakın zaman hatta günümüz sanatçısına özgü plastik kaygılarla bir şekilde örtüşmesinin rolünün olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sanat, Sanatsal Yaklaşım, Uygulama, Tutarlılık, Plastisite

Abstract

Consistency between the artistic approach and the practice has been the most basic subject of artistic authenticity and career success and art history can be essentially evaluated as the history of these efforts. The manifestation of authenticity of an artist or a periodic style is also essentially thought to be in a form of a necessary and interactive consistency between an artist or art movement's exclusive artistic approach and practices. Based on this thought and the comparison of exclusive artistic understanding and practice of the artist, this research has revealed that Paul Klee had intentionally benefited from some ancient painting

¹ Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Resim-İş Öğretmenliği ABD. Diyarbakır/ Türkiye. E-mail: saydin@dicle.edu.tr

materials and practices that have been used in many examples dating from thousands of years ago. It is understood that the artist took advantage of sometimes original, but mostly modified forms of these technics, materials and applications as a requirement of the artist's age and exclusive artistic sensitivity. Regardless of the period's any practical and artistic concerns, it is thought that the plastic opportunity and influences of the techniques and materials used in the samples that were made much long before today overlap in some way with plastic worries specific to today's artists has a role in this preference of the artist.

Keywords: Art, artistic approach, practice, concintency, plasticity

1.GİRİŞ

Zamanının hangi sanatsal veya başka mülahazalarla üretilmiş ve kullanılmış olursa olsun resmetmeye dair pek çok teknik ve materyalin müteakip zamanlarda da tercih edilerek kullanıldığı bilinmektedir. Bu tercihte rol oynayan belirleyici faktörlerin en başta geleni, sanatçının kendine özgü sanatsal anlayışından kaynaklı kaygılarını giderme çabasından kaynaklanandır. Bu kaygıların en başta giderilmesi gerekeni ise, sanatçının sanatsal düşüncesi ile pratiği arasında sağlanması gereken tutarlılık kaygısıdır. Sanatsal kaygılarının giderilmesi çabası bağlamında sanatçının nevi şahsına münhasır sanatsal yaklaşımına uygun bir plastik dil oluşturmada başvurduğu çözüm yolunda tercih ettiği teknik ve materyalin uygunluğu hayati önemdedir. Tercih edilen teknik ve materyalin seçiminde rol oynayan en önemli faktörlerden biri bunların sunduğu plastik imkan ve etkiler ile ihtiyaç sahibi sanatçının kaygılarının bir şekilde örtüşmesi, diğeri ise bu teknik ve materyale neredeyse her dönem atfedilen, adeta değişmeyen, evrensel ifade kabiliyeti ve gücüdür. Her sanat hareketi veya sanatçının sahip olduğu nevi karakterine/shahsına münhasır sanat

düşüncesinin sanat pratiğiyle zorunlu tutarlılığı meselesine atfedilen öneme istinaden yapılan bu çalışma P. Klee özelinde, onun sanatsal teori ile pratiğinin tutarlılığının tezahürü olarak bu amaca uygun seçilen çalışmalarının plastik analizi üzerine bina edilmiştir. Bu amaçla sanatçının gerek genelde sanat kariyeri boyunca özelde ise çeşitli dönemlerde sahip olduğu nevi şahsına münhasır sanat anlayışıyla tutarlı olduğu düşünülen pratiklerinde yararlandığı teknik ve materyaller arasındaki etkileşimin tezahürü örnekler incelenmiştir.

2. Eski Resmetme Teknikleri-Münhasır Sanatsal Yaklaşım Etkileşimleri

Resmin bilinen en eski örneklerinde görülen ve günümüzün farklı sanat disiplinlerine atfedilen oyma, kazıma, püskürtme, boyama gibi bazı tekniklerin bir arada, çoğu zaman da bir kombinasyon halinde uygulandığı anlaşılmaktadır. Binlerce yıl önce yapılmış bu resimlerde uygulanan tekniklerden biri olan çukura boya veya boyarmadde itme tekniği sonraki zamanla süsleme ve baskiresim yapımında uygulanmış, yakın zamanımızın çukur boyama esasına dayanan intaglio

baskiresim tekniği üzerinden pek çok sanatçı tarafından geliştirilerek güncellenmiştir. Yine günümüzden binlerce yıl önceye tarihlenen, insan elinin şablon yapılarak boya veya boyarmaddenin bu şablonun açık alanları boyunca püskürtülmesi esasına dayanan ve modern şablon baskiresmin öncüsü sayılan, ayrıca bir tür boyaresim-baskiresim kombinasyonu olan, teknik de T. Loutrec, A. Warhol ve Y. Klein gibi çağdaş sanatçılar için hem ilham kaynağı hem de manipüle edilerek kendilerine özgü bir plastik dil oluşturma yolunda kullanma imkanı sunmuştur. Günümüz serigrafi baskiresim tekniğinin öncüsü sayılan bu resmetme tekniği sanatçıya, püskürtülen boya/boyarmaddenin püskürtüldüğü yüzey tarafından bozulmadan dönüştürülmeden, canlı, sabit ve mekanik tramlar görünümünde plastik etki imkanı sunmuştur. Bu resimlerdeki pigment taneciklerinin püskürtülmesiyle püskürtme yoğunluğu-yüzey dokusu etkileşimiyle oluşturulan etki resimde textür, yoğunluk, derinlik ve canlılık gibi pentürel plastisite zevkini geliştirmiştir. Püskürtme yoğunluğu-yüzey-doku etkileşiminin öne çıktığı ilk

uygulamaların dokuma bezden tuval resminden elek baskıya hatta günümüz inject baskı ve pixel teknolojisine dahi ilham verdiği düşünülmektedir. Arjantin Santa Cruz yakınlarındaki Perito Moreno da bulunan Manos Mağaraları ve Güneybatı Fransa'nın Yüksek Pireneler'indeki duvarlara yapılan ve şablon ve püskürtme boyanın kullanıldığı resimlerin, püskürtmenin yapıldığı kaya veya taşın boya tutmaya uygun tramlı ve gözenekli yüzey yapısının taş baskı (litografi) ve açık gözeneklerinden boya geçirilen ipek kalıp esaslı elek baskı (serigrafi) tekniğine ilham verdiği, hatta şablon baskı ailesinden sayılan serigrafinin öncü uygulaması sayılmaktadır. *"Serigrafi'yle belki de grafik anlatımının en eski uygulayımı olan şablon arasındaki ilişkiyi yadsımak olanaksızdır. Londra School of Printing hocalarından Francis Carr, Yüksek Pirene'lerde Gargas mağarasındaki kırmızı, siyah el izlerini öne sürerek "şablon"u İsa'dan önce 30.000 yıllarına kadar geri götürmüştür. Sözü edilen izler, kaya üzerine eli şablon olarak çevresine kamış aracılığıyla renkli toprak püskürtülerek oluşturulmuştur"* (Aysan, 1976: 4).

Resim 1: *Grotte de Gargas Chamber I bölümünden El şablonu Resimleri (detay), M.Ö.25,000, Yüksek Pireneler, Güneybatı Fransa,*

Kaynak: <http://www.visual-arts-cork.com/prehistoric/gargas-cave.htm>

Resim 2: *El Şablonu Resimleri, M.Ö. 30.000, Santa Cruz yakınları, Perito Moreno, Manos Mağaraları, Arjantin*

Kaynak: <http://whc.unesco.org/en/list/936>

3. Paul Klee Üzerinden Güncellenen Bazı Eski Resmetme Teknik ve Materyalleri-Münhasır Sanatsal Yaklaşımı Etkileşimi

Paul Klee (1879-1940) Ekspresyonizm, Kübizm ve Sürrealizm gibi dönemin bazı sanat akımlarına belli biçimlerde hassasiyet göstermiş olmakla beraber her bakımdan nevi şahsına münhasır bir üslup yaratma peşinde olmuş ve bunda başarılı olduğu kabul edilen ender sanatçılardan biridir. Resmin temel elemanlarından renk, çizgi ve form konularıyla elementarist yaklaşımıyla yakından ilgili olan Klee, sanatında özellikle renkle ilişkisi açıkça belli olan müziğe de sürekli ilgi duymuştur (babası viyolonist, eşi ise piyanist).

Sanat pratiğinde önemli yer tutan sanat teorisi konusunda da özgün bir yaklaşım geliştirmeye çabası içinde olan Klee 1911'deki Alfred Kubin ile tanışmasının ardından bir müddet editörlük yaptığı dergide suluboya ve renk üzerine teorik yazılar yazmış, 1921-1931 arasında, dönemi itibarıyla bir sanat ekolü sayılan Bauhaus'da dersler vermiştir. 1914 Tunus seyahati ise Klee'nin sanat kariyerinde, özellikle renk konusunda bir dönüm noktası olmuş, bu tarihten sonra döndüğü Münih'te yine kendine özgü ilk soyut çalışmalarını yapmıştır.

Paul Klee'nin nevi şahsına münhasır sanat anlayışı ana hatlarıyla terkipçi, primitif, naif, saf ve evrensel; eğitim ve deneyimden edindiklerini doğrudan yansıtmak yerine

adeta fermantasyona tabi tutarak eserlerinde bir terkip halinde sunan yönüyle terkipçi, evrensellığe tebdil ettiği müşahhas dünyası ile somut dış dünya arasında geçişkenliğe imkan veren evrensel, çocuksu/naif, saf/katışıksız, primitif yönüyle evrensel ve kaim bir karaktere sahiptir.

Kendine özgü yapısı nedeniyle zamanın formel eğitimiyle yıldızı pek barışmayan ama zaman zaman yeni çağcıl deneyimler kazanma adına bazı eğitim süreçlerine de katılan Paul Klee, bir süreliğine bulunduğu Münih'te desen ve resim eğitiminin yanısıra asitli oyma teknikleri (etching) konusunda çalışmalar yapmıştır. *"Ekim 1901'de okul yıllarından Münih'te tanıdığı Hermann Haller'le birlikte çalışmak üzere bir kaç aylığına İtalya'ya yerleşti. Zamanlarının çoğunu Roma'da geçirdiler. Klee, eski ustalar (Old Masters) üzerine çizim ve müzik etüdleri yaptı ve o arada Napoli ve Floransa'ya gitti. 1902'de Bern'e döndü ve hayatının bundan sonraki birkaç yılını ailesiyle birlikte ve kendi kendini eğittiği çalışmalarıyla geçirdi. Anatomi kursu, "Sanatçılar için Plastik Anatomi" dersleri ve akşam sınıfına gitti"* (Partschi, 1993: 39).

Richard'ın; *"Klee'nin sanatsal evrimi çağdaşları ile aynı aşamaları izledi; fakat gördüklerini yapıtlarına aktarmaktansa,dağarcığında sakladığı bir bilgi biçimine dönüştürdü ve bu bilgilerden kendine özgü bir üslup oluşturmaya çalıştı. İç ve dış dünya arasında bir köprü kurmasının*

zorunlu olduğu bilincine çok önceden varmıştı. Arayışları sırasında Ensor ve Van Gogh'da da çizginin yaratıcı öge olarak bağımsızlığını gözlemledikten sonra, dışavurum yollarını temelde çizgiye indirgedi" (Richard, 1984: 70). ifadesinden de anlaşıldığı üzere Klee, dönemin eğitim ve resmetme yaklaşımlarına mükabil kendine özgü bir sanatsal evrim yaratmıştır. Zamanının çağdaş sanat akımlarının bazılarını kısa ve geçici bir süreyle de olsa ilgi duyan Klee kendine özgü sanat sanatsal yaklaşımını adım adım inşa etmiştir. Bu kendine özgü plastik dil yaratma sürecinin somut evrelerinden biri 1900 başlarında yapımına başladığı ve sanat anlayışının tezahürü boyaresimleriyle tutarlı ve etkileşimli biçimde baskiresimlerinde uyguladığı *Inventionen* (keşifler) adlı asitli oyma seri baskiresim çalışmalarıdır. "Temmuz 1903'te *Inventionen* (*Inventions*) olarak adlandırdığı ve 1905 başlarında bitirdiği 11 adetlik bir asitli oyma serisine başladı" (Parsch, 1993: 39).

Sanatçının resimlerinde önemli yer verdiği renk meselesi için yaptığı Tunus seyahati deneyimi sanat kariyerindeki en önemli deneyimlerinden biri kabul edilir. Tunus deneyimi, renk arayışı meselesinde ön açıcı olmuş, kuzeye oranla parlak ve duru olan orta kuşak ışığı rengi daha da parlak ve canlı sunduğunu gözlemlemesi, Klee'ye rengi nesneye bağlı maddesel varlığından soyutlayarak hem kendi başına bir sanat elemanı hem de mücerrede varma yolu düşüncesinin somutlaşmasına katkı sunduğu anlaşılmaktadır. "Klee 1914 yılında Tunus'u

ziyaret etti. Bu ziyaret deneyimi onun hayatı ve kariyerinde dönüm noktası oldu. Kuzey Afrikanın berrak gün ışığı onda renk duygusunu uyandırdı. Kaldığı süre içinde giderek rengi fiziksel varlığından sonunda kendisini soyutlamaya götüren kendi başına, bağımsız hale getirmeye çalıştı" (http://www.metmuseum.org/toah/hd/klee/hd_klee.htm).

1915'lere kadar doğaya koşut muhayyel, soyut, mücerret resimler yapan Klee, Richard'ın da değindiği gibi: "Sonuçta, 1909'dan sonra, arınmış düş gücünden doğmuş, olağanüstü, gergin, sinirli vuruşlarla resimler yaptı; bunlarda duygular, ruh durumları ve düş deneyimleri kendi içlerinde uyum sağlıyordu" (Richard, 1984:70). Sanatçının aslında peşinde olduğu sonuç daha saf, arınık, katışıksız bir plastik dildi. Klee'nin bu dili oluşturma adına kullandığı renk, çizgi, form gibi temel plastik elemanlar saf, naif dünyasını dışa vurma kaygısından kaynaklanıyordu.

Klee'nin dili ne Sembolistler ne de Dışavurumcuların yaklaşımlarına benzer, bir içe dönük dışavurum şeklinde değildi. Lynton'un deyimiyle Elementaristtir. "Blaue Reither grubunun bir üyesi olduğu dönemde Klee, genellikle Ekspresyonist bir sanatçı sayılmıştır. Bauhaus'da çalıştığı yıllarda ise ondan bir Elementarist olarak söz edilir." (Lynton, 1991: 224-225). Lynton bu konuda daha kesin bir tespit yaparak şöyle bir ifade kullanmaktadır. "Klee'nin yapıtlarında, kendi iç dünyasını açıkladığı hemen hemen hiç görülmez. Bu eski olduğu kadar yeni, evrensel

olduğu kadar da bireysel bir sanattır.”
(Lynton, 1991: 228)

Klee'nin boya ve baskıresim sanat anlayışıyla tutarlı ve etkileşimli bir diğer eski resmetme tekniği güncellediği uygulaması da sanatçının çok verimli olduğu boya aktarma tekniği (paint transfer technique) uygulama deneyimidir. Modern Sanatlar Müzesi'nin, *Paul Klee Centennial: Prints And Transfer Drawings* adlı sergisi için, Pindel tarafından kaleme alınan yazı Klee'nin bu ilginç tekniği hakkında yeterli ipucu sunmaktadır. “*Klee'nin yenilikçi yöntemi karbon kağıdından ilhamla kağıdın bir yüzünün baskı mürekkebi veya yağlıboya ile boyanmasıyla geliştirilmiş bir yöntemdir. Özgün çizim bu kağıdın üzerine konularak bir iğne veya tıgla, iz bırakacak şekilde aktarılacak yapılmış olmalı. Bu işlem yapılırken, bir yüzü boyanmış kağıdın altına, yüzeyinden özgün resim için boya aktarmaya uygun bir resim veya litograf kağıdının yerleştirilmiş olmalıdır. Kağıdın üzerine eli ile bastırarak kağıt yüzeyinden baskı kağıdında görülebilir tram/doku (Klee boyanmış kağıdı kasti veya kazara olarak kağıt üzerindeki doku veya tramları monotipvari şekilde aktararak) yapmış olmalıdır.*” https://www.moma.org/momaorg/shared/pdfs/docs/press_archives/5699/releases/MOMA_1978_0135_126.pdf?2010). Teknik, özgünün genellikle bir yüzü siyah boya ile boyanmış kağıdın altına yerleştirilen baskı kağıdına bir kalem, tıg, iğne veya fırça sapı, el gibi aletlerle bastırılarak aktarılması şeklinde gerçekleştirilir ve dolayısıyla, esasen sanatçının tam da istediği gibi, yer yer belli

bellirsiz müphem, primitif özellikli kirli çizgi ve lekelerin egemen olduğu bir görünüm sunmaktadır. Klee'nin izleyende naiv, ilkel ve hatta tesadüfi duyguların açığa çıkmasını sağlayan boya transfer tekniği, sanatçının nevi şahsına münhasır sanatsal kaygısına özgü terkipçi yapısının bir tezahürü olarak frottage, yüksek, çukur ve monotip baskı tekniklerinin kombine halidir.

Temel plastik sanat elemanları noktasında hassas olan sanatçının çizgiye atfettiği değer, sanatının neredeyse takıntı derecesine varan ana meselesi şeklinde tüm teorik ve pratiklerinde kendini göstermektedir. “*Resim, Klee'nin çizgi, renk alanları ve mekanın grafik öğelerinin sanatçının zihinsel enerjisiyle harekete geçmesine dayanan sanat ilkelerini yansıtmaktadır. Klee, imgesel çiziktirmeleriyle, kendi deyişiyle “çizgiyi yürüyüşe çıkarmayı” seviyordu.*” (Haydaroglu, 1994: 250).

4. Paul Klee'nin Güncellediği Bazı Eski Resmetme Teknik ve Materyalleri-Münhasır Sanat Anlayışı Etkileşimine Dair Bazı Örneklerin Plastik Analizleri

Angelus (Resim:3), Klee'nin boya transferiyle aktardığı özgünün ardından yaptığı suluboya müdahalesi tekniği sonucunda ortaya çıkmış ve sanatçının nevi şahsına münhasır sanat anlayışının bir boyaresim-baskıresim kombinasyonudur. Resimde dikkati çeken ilkel, tesadüfi, samimi görünüm, sanatçının bilinçli tercihinin ürünü olan bu kombine teknikteki özgünün aktarılması esnasında kağıda uygulanan iğneyle deşme,

ovma ve baskı işlemi sonucunda boyalı kağıttan baskı kağıdına aktarılmasından kaynaklanmaktadır. Resim, her bakımdan dolaysız, doğrudan, nevi şahsında özgünleştirilmiş katışıksız saf evrensel ifadeyi

dışa vuran çizgi ve lekesel plastisiteyi sunmaktadır.

Resim 3: Paul Klee, *Angelus Novus*, 1920, Kağıt Üstüne Boya Transfer ve Suluboya, 24.5 x 32 cm, The Israel Museum, Jerusalem

Kaynak: <http://www.unirioja.es/listenerartcriticism/essays/essay-EW-The-modern-and-the-maritime.htm>

Daha özgün işlemlerle çalışma konusunda kendine özgü çözümler üretmede tam bir mucit olan Klee'nin sanatsal kariyerinde derin etkiler bırakan arayışlarından bir diğeri ise alev isisiyle kararttığı ve iğneyle çizerek/deşerek resim yaptığı cam levha denemeleridir.

Books.Google.com yayınlanan, *Paul Klee, The Diaries of Paul Klee, 1898-1918* adlı günlüğünün 6 Haziran 1905 tarihli notunda Klee; “*Asitli oyma çalışmamdan nispeten memnunum ama bu işin uzmanı olmadığım için bu şekilde yapmaya devam edemem. Ama tamamiyle terketmeyeceğim de zamanı gelince daha mantıklı bir yol bulacağım. Ertesi günkü bir isli cam üzerine yaptığım iğneyle çizim yolu bana cazip bir umut gibi geldi. Porselen üzerindeki bir eğlenceli deneyim bana bu fikri verdi. Böylece: araç bundan böyle siyah çizgidir, beyaz değil. Arka plan ışıklı değil, ama karanlık da değil. Enerji aydınlatıyor: tıpkı doğada olduğu gibi. Bu muhtemelen grafik evreden piktoral evereye bir geçiştir. Ancak tevazu ve ihtiyatlılık dışında boyamak değil! Artık yeni slogan “Artık ışık olsun.” Böylece tonların yeni dünyasının içine yavaş yavaş kayıyorum.*” yazmıştır.¹

Sanatçının kendi deyimiyle “cazip” bir yol olarak keşfettiği alev isisiyle kararttığı cam

levhaya iğne ucuyla kazıyarak yaptığı resmetme uygulaması da (Resim:3-4) sanatçının nevi şahsına münhasır sanat anlayışının boyaresim-baskiresim terkipteki etkileşimli bir kombinasyonudur. Camın bir yüzüne uyguladığı siyah isli kazıyarak ortaya çıkarma işleminde kullandığı teknik, asitli oymada kullanılan tığ ile vernikli metal yüzeye özgünün aktarılması ve monotip baskıda, plakaya verilen boyanın eksiltilecek tonal değerlerin elde edilmesi işlemiyle çok yakın uygulama özellikleri göstermektedir.

Klee'nin sanatsal evriminde önemli yeri olan uygulamalarından bir diğeri de mağara dönemi, islenmiş mağara duvar yüzeylerinin keskin sert aletlerledeşilerek imge oluşturma tekniklerinden ilhamla keşfettiği ve *Ingenious glass-pane technique* (yaratıcı cam levha tekniği) olarak adlandırdığı isli cam-kazıma uygulamasından geliştirerek nevi şahsına münhasır sanat anlayışı üzerinden güncelleştirdiği boyaresim ile baskiresmi kombine ettiği bir resmetme yaklaşımıdır. İsli cam kazımanın ilk uygulamalarında isli, ışık geçirmeyen ile kazınarak ışık geçiren cam levhalar üzerine siyah-beyaz resimler yapan sanatçı bu tekniği geliştirerek bir yüzünü tekdüze bir şekilde su bazlı zamlı boya ile boyayarak kapattığı cam levhaya desen veya

¹

<http://books.google.com.tr/books?id=YnntZEK8VTEC&pg=PA175&lpg=PA175&dq=father+Paul+Klee+blackened+pane+of+glass&source=bl&ots=44u9i3IeNV&sig=OKk6McQRWJefaIIO9HI7dXLS7dA&hl=tr&sa=X&ei=AVhEU7SLNYjWPJjJgMAG&ved=0CCcQ6AEwADgK#v=onepage&q=father%20Paul%20Klee%20blackened%20pane%20of%20glass&f=false>

<http://books.google.com.tr/books?id=YnntZEK8VTEC&pg=PA175&lpg=PA175&dq=father+Paul+Klee+blackened+pane+of+glass&source=bl&ots=44u9i3IeNV&sig=OKk6McQRWJefaIIO9HI7dXLS7dA&hl=tr&sa=X&ei=AVhEU7SLNYjWPJjJgMAG&ved=0CCcQ6AEwADgK#v=onepage&q=father%20Paul%20Klee%20blackened%20pane%20of%20glass&f=false>

resmi sert bir tıg ile kazıyarak aktardığı diğer yüzeyi de isteğe bağlı olarak siyah veya renkli boya ile boyadığı uygulama haline getirmiştir. “*Inventionen*” adını verdiği ve hem asitli oyma hem de cam levha kazımaya dayalı bu deneysel çalışmaları sanatçıyla özdeşleşmiş alameti farika deneyimleridir.” *Bu denemelerin tuvalde de uygulayan sanatçı tuval yüzeyinin bir bölümünü açıkta bırakacak şekilde kestiği kağıt şablonlar koyarak boya püskürterek resimler yaptı.*” (Partsch, 1993:30) Bu teknik oldukça eski, yaklaşık 30.000 yıllık bir geçmişe sahip ve ilk uygulamaları Arjantin’in Santa Cruz bölgesindeki Manos mağarası ile Endonezya Borneo’daki yaklaşık 10.000 yıllık, insan elinin şablon olarak kullanılarak

ve boya püskürtülerek kaya yüzeylerinde el imajlarının oluşturulmasında kullanılan teknik olduğu bilinmektedir. Sanatçının böyle bir tekniği tercih etmesinin nedenlerinin en önemlisinin bu ilksel yöntemle, resimlerinde elde etmek istediği ilkel bir görünüm elde etmek isteği olduğu düşünülmektedir. Klee’nin asitli oymaları ve isli cam çalışmalarında görülen noktacıklar metal plakanın homojen olmayan yapısı ile yüzeyi tekdüze kaplamayan, isten elde edilen bilinçli bir tercihin sonucu olduğu düşünülmektedir. Yves Klein’in da bu tekniği kullandığı *antropometrilerinin* güçlü plastik etkisinde sanatçının tercih ettiği bu kadim tekniğin rolünün önemli olduğu kabul edilmektedir.

Resim 4: Paul Klee, *Meeting of two men*, 1903, Kağıt Üzerine Asitli Oyma Baskı, Zentrum Paul Klee

Kaynak: Susanna Partsch, Paul Klee 1879-1940, Köln 1993, Benedikt Taschen
Yayınları

Resim 5: Paul Klee, *Cosmic Composition*, 1919, Tahta Panel Üstüne Yağlıboya, 48x41 cm, Kunstsammlung Nordrhein-Westfalen, Düsseldorf

Kaynak: Susanna Partsch, Paul Klee 1879-1940, Köln 1993, Benedikt Taschen

Resim 6: Paul Klee, *Portrait of My Father*, İsviçre 1906, isli cam kazıma boyamaresim, 31x28,5, Zentrum Paul Klee, Bern, İsviçre

Kaynak: <http://www.bridgemanimages.com/en-GB/asset/198072/klee-paul-1879-1940/portrait-of-my-father-1906>

Resim 7: Paul Klee, *Portrait of Pregnant Woman*, İsviçre 1905, Karton Üzerine Yapıştırılmış İsli Cam Kazıma-Boyama Resim, 27,5x32.8 cm, Klee Müzesi, Bern, İsviçre

Kaynak:

<http://books.google.com.tr/books?id=DGLkB6B8sIC&pg=PA12&lpg=PA12&dq=paul+klee,+blackened+glass+pane+paintings&source=bl&ots=g5cUWmeail&sig=rHKEmUcXryOl3bUhuTxni-VD9tA&hl=tr&sa=X&ei=Yq3OU6azLuvB7AaEilGwAw&ved=0CFEQ6AEwCQ#v=onepage&q=paul%20klee%2C%20blackened%20glass%20pane%20paintings&f=false>

Klee, Haziran 1905 tarihli günlüğünde, yaptığı asitli oyma baskının kendisini istediği oranda memnun etmediğini ama bunu sürdüremeyeceğini, bunun kendisi için bir uzmanlık alanı olmadığını, zamanı gelince tamamen vazgeçemeyeceği dahası geçerli bir yol bulmayı umduğunu yazmıştır. Sanatçı

birkaç gün sonra kendi deyimiyle “cazip” bir yol bulur ve alev isiyle kararttığı cam levhaya iğne ucuyla kazıyarak resim yapar. Siyah isli zemini kazıyarak ortaya çıkardığı ışık, “yalnızca doğada olan enerji” olarak değerlendirdiği bu uygulamanın muhtemelen grafiksellikten resimselliği bir geçiş olduğunu

belirtmekle beraber kariyerinin bu olgunluk döneminde onu heyecanlandıran bu

uygulamayla, “tevazu ve ihtiyat”tan dışında resim yapmayacağını da ifade etmiştir.

Resim 8: Paul Klee, *Girl with Doll*, 1905, Cam levha Kazıma-Boyama Resim, 17.7x12.9cm Bern Sanat Müzesi Kunstmuseum Bern, İviçre **Kaynak:** <https://books.google.com.tr/books?id=DGLkB6B8sIC&pg=PA12&lpg=PA12&dq=klee+Ingenious+glass-pane+technique&source=bl&ots=q5dX1ob3qs&sig=PwVLvcl-wcm->

[mCD9aeaNtVOCOWM&hl=tr&sa=X&ei=oPifVLHcK4vrUtHFqOgK&ved=0CBsQ6AEwAA#v=onepage&q=klee%20Ingenious%20glass-pane%20technique&f=false](https://www.google.com/search?q=mCD9aeaNtVOCOWM&hl=tr&sa=X&ei=oPifVLHcK4vrUtHFqOgK&ved=0CBsQ6AEwAA#v=onepage&q=klee%20Ingenious%20glass-pane%20technique&f=false)

Sanatçının *Girl with Doll* (Resim 8) resminde de uyguladığı bu karma tekniği günlüğünde şöyle anlatmıştır: “*Ingenious glass-pane technique* “(Yaratıcı cam-levha tekniği: 1) levhayı eşit bir şekilde, tamamen beyaz zamlı boyayla (tempera) ya da sulandırılmış bir karışım püskürtülerek kaplayın; 2) kuruduktan sonra bir iğne ile özgülü veya çizimi onun içine kazıyın, 3) düzeltin, 4) arkasını siyah ya da renkli boya ile boyayın.” (Paul Klee, *The Diaries of Paul Klee*, 1898-1918, Google, Erişim Tarihi: 21 Aralık 2013)¹

KAYNAKÇA

Aysan, Ş., (1976), Serigrafi Kılavuzu, Adnan Çoker Atölyesi Yayını, İstanbul.

Partsch, S., (1993), Paul Klee 1879-1940, Benedikt Taschen, Köln.

Richard, L., (1984) Expresyonizm Sanat Ansiklopedisi, (çev. : Beral Madra-Sinem Gürsoy- İlhan Usmanbaş) Remzi Kitabevi, İstanbul.

Lynton, N., (1991) Modern Sanatın Öyküsü, Remzi Kitabevi, (Çev. Cevat Çapan-Şadi Öziş), 2.Basım, İstanbul.

Haydaroğlu, M., (1994) Sanat Kitabı, YEM Yayınları, İstanbul.

<http://whc.unesco.org/en/list/936>, Erişim Tarihi: 13.06.2018

<http://www.visual-arts-cork.com/prehistoric/gargas-cave.htm>

http://www.metmuseum.org/toah/hd/klee/hd_klee.htm, Erişim Tarihi: 19.09.2017

https://www.moma.org/momaorg/shared/pdfs/docs/press_archives/5699/releases/MOMA_1978_0135_126.pdf?2010, Erişim Tarihi: 18.09.2014

<http://www.unirioja.es/listenerartcriticism/essays/essay-EW-The-modern-and-the-maritime.htm>, Erişim Tarihi: 13.07.2013

1

<http://books.google.com.tr/books?id=YnntZEK8VTEC&pg=PA175&lpg=PA175&dq=father+paul+klee+blackened+pane+of+glass&source=bl&ots=44u9i3IeNV&sig=OKk6McQRWJefalIO9HI7dXLS7dA&hl=tr&sa=X&ei=AVhEU7SLNYjWPJjgMAG&ved=0CCcQ6AEwADgK#v=onepage&q=father%20paul%20klee%20blackened%20pane%20of%20glass&f=false>

<http://books.google.com.tr/books?id=YnntZEk8VTEC&pg=PA175&lpg=PA175&dq=father+paul+klee+blackened+pane+of+glass&source=bl&ots=44u9i3leNV&sig=OKk6McQRWJefallIO9HI7dXLS7dA&hl=tr&sa=X&ei=AVhEU7SLNYjWPJjgMAG&ved=0CCcQ6AEwADgK#v=onepage&q=father%20paul%20klee%20blackened%20pane%20of%20glass&f=false>, Erişim Tarihi: 16.12.2015

<http://www.bridgemanimages.com/en-GB/asset/198072/klee-paul-1879-1940/portrait-of-my-father-1906>, Erişim Tarihi: 11.09.2014

<http://books.google.com.tr/books?id=-DGLk6B8sIC&pg=PA12&lpg=PA12&dq=paul+klee,+blackened+glass+pane+paintings&source=bl&ots=g5cUWmeail&sig=rHKEuUcXryOl3bUhuTxni-VD9tA&hl=tr&sa=X&ei=Yq3OU6azLuvB7AaEilGwAw&ved=0CFEQ6AEwCQ#v=onepage&q=paul%20klee%20blackened%20glass%20pane%20paintings&f=false>, Erişim Tarihi: 02.10.2017

<https://books.google.com.tr/books?id=-Lk6B8sIC&pg=PA12&lpg=PA12&dq=klee+Ingenious+glass-pane+technique&source=bl&ots=g5dX1ob3gs&sig=PwVLvcL-wcm-mCD9aeaNtVOCOWM&hl=tr&sa=X&ei=oPifVLHcK4vrUtHFgOgK&ved=0CBsQ6AEwAA#v=onepage&q=klee%20Ingenious%20glass-pane%20technique&f=false>, Erişim Tarihi: 09.11.2017

<http://books.google.com.tr/books?id=YnntZEk8VTEC&pg=PA175&lpg=PA175&dq=father+paul+klee+blackened+pane+of+glass&source=bl&ots=44u9i3leNV&sig=OKk6McQRWJefallIO9HI7dXLS7dA&hl=tr&sa=X&ei=AVhEU7SLNYjWPJjgMAG&ved=0CCcQ6AEwADgK#v=onepage&q=father%20paul%20klee%20blackened%20pane%20of%20glass&f=false>, Erişim Tarihi: 20.02.2018

Marina İşletmeciliğinde İlişkisel Pazarlama Uygulamalarının Sadakat ve Tavsiye Etme Üzerindeki Etkisi

Effects of Relationship Marketing on Customer Loyalty and Word of Mouth in Marinas

Ali Ender ALTUNOĞLU¹

Ramazan ERBİLGİN

Öz

Bu çalışmada, marina işletmelerinde ilişkisel pazarlama uygulamalarının, yabancı uyruklu müşterilerin sadakati ile bu müşterilerin işletmeyi tavsiye etmesi üzerindeki etkileri incelenmiştir. İlişkisel pazarlama güven, bağlılık, iletişim ve çatışma yönetimi boyutlarıyla ele alınmıştır. Nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama yönteminin kullanıldığı çalışmada, yabancı uyruklu farklı kültürlerden 270 yat sahibine anket uygulanarak veriler toplanmıştır. Verilerin analizinde, gruplar arasındaki farkı test etmek için t-testi ve ANOVA, çalışmanın değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemek için ise korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Yapılan veri analizi sonuçları, ilişkisel pazarlama uygulamalarının müşteri sadakati ve tavsiye etme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkisi olduğunu göstermiştir. Genel olarak, müşterilerin marina işletmelerine olan güven, bağlılık, iletişim ve çatışma yönetimi algılarının olumlu yönde arttıkça müşterilerin sadakatinin ve işletmeyi diğer müşterilere tavsiye etmelerinin de arttığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İlişkisel pazarlama, müşteri sadakati, tavsiye etme, marinacılık sektörü

Abstract

In this study, the effects of relationship marketing on customer loyalty and word of mouth in marinas have been examined. The dimensions of relationship marketing involved trust, commitment, communication, and conflict management. Using survey technique from quantitative research designs, data were collected from 270 foreign yacht owners. The t-test and ANOVA were used to test the difference between the groups, and the correlation and regression analyses were used to examine the relationship between the variables of the study. The data analysis results showed that relationship marketing had a statistically significant and positive effect on customer loyalty and word of mouth. In general, it has been observed that, as customers' perceptions of trust, commitment, communication and

¹ Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, E-mail: aealtunoglu@mu.edu.tr

conflict management in the marina business increase in the positive direction, customers are more likely to recommend the business to other people and customer loyalty increases.

Keywords: Relationship marketing, customer loyalty, word of mouth, marinas

1.GİRİŞ

Küreselleşmenin etkisiyle artan rekabet şartlarından dolayı, ürün satışına odaklı geleneksel pazarlama yaklaşımı, yerini ilişkisel pazarlama yaklaşımına bırakmaktadır (Vaynerchuk, 2011:217). İlişkisel pazarlama, rekabetin yoğun olduğu hizmet sektöründe özellikle kullanılmaktadır. Marina işletmelerinde diğer hizmet sektörlerinde olduğu gibi yoğun rekabet yaşanmakta ve bu nedenle ilişkisel pazarlamanın önemi, marinacılık sektöründe artarak büyümektedir (Arlı, 2013:62). İlişkisel pazarlamanın önemi; bu yaklaşımın uygulandığı işletmelerde müşterisadakati ve müşterilerin işletmeyi tavsiye etme davranışlarının gözlenmesi ve bu yolla işletmelerin büyümesinden kaynaklanmaktadır (Selvi, 2007:36). Literatürde marina sektörü bağlamında ilişkisel pazarlama uygulamalarını inceleyen araştırmalar çok sınırlıdır. Bu araştırmada, yelken ve yat turizminde öne çıkan Muğla'nın ilçelerindeki marina işletmelerinde konaklayan yabancı uyruklu yat sahipleriyle çalışılmıştır. Çalışmada, marinaların ilişkisel pazarlama uygulamalarının, müşteri sadakati ile müşterilerin işletmeyi tavsiye etmesi üzerindeki etkilerini incelemek amaçlanmıştır.

2. İlişkisel Pazarlama

İlişkisel pazarlama; işletmenin mevcut ve potansiyel müşterileri ile ilişki kurarak, bu kurulmuş olan ilişkilerin geliştirilmesi ve sürdürülmesi sağlanarak işletmenin kâr elde etmesi şeklinde tanımlanmıştır (Grönroos, 1994:19). İlişkisel pazarlama kavramının temelleri, işletme ve müşteri arasındaki ilişkilerin uzun dönemli olması durumunda oluşan karşılıklı faydaların fark edilmesi ve buna bağlı olarak müşterilerin ürün ve hizmetlere olan ilgilerinin artması sonucu atılmıştır. İlişkisel pazarlama yaklaşımı içerisinde işletmeler, müşterileri ile uzun vadeli ilişkiler kurarak, diğer rakip işletmelere karşı üstünlük sağlayabilecek bir pazarlama anlayışı içerisinde hareket etmektedir (Parasuraman, Berry ve Zeithaml, 1991:43). Altunoğlu, Işık ve Erbilgin (2017:188) ilişkisel pazarlama kavramını, işletmeler ve müşterilerinin karşılıklı fayda sağlayacakları uzun dönemli ilişkiler kurup geliştirmek ve sürdürmek amaçlı yapılan çabalar bütünü olarak tanımlamaktadırlar.

İlişkisel pazarlamanın giderek önem kazanması çeşitli nedenlere dayandırılmaktadır. Bu nedenlerin başında işletmeler arasındaki global rekabetin artması ve koşulların zorlaşması gelmektedir (Kandampully ve Duddy, 1999:319). Bu durumu tetikleyen sebeplerden birisi, tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarının ve alışveriş alışkanlıklarının

sürekli değişime uğramasıdır. İnsanların kitlesel pazarlama anlayışlarını tatmin etmek her geçen gün daha da zorlaşmaktadır. İşletmeler arasındaki rekabet kalite standartlarının yükselmesine yol açarken, sadece kaliterakiplere rekabet avantajı sağlamakta yetersiz kalmaktadır. Kalite standartlarını yükselten işletmeler bunun farkında olarak ilişkisel pazarlama uygulamalarına her geçen gün daha çok önem vermektedirler.

İlişkisel pazarlamanın öncelikli iki amacı, uzun dönemli müşteri ilişkileri geliştirmek ve müşterilerle karşılıklı güven ve taahhüt oluşturmaktır. İşletmeler müşterileriyle samimi ve etkili bir iletişim kurarak yaşanması muhtemel sorunlara karşı işbirliğini kolaylaştırmakta ve güven duygusunu geliştirmektedir. Morgan ve Hunt (1994:24) güvenin işletmeler ile müşteriler arasındaki ilişkiyi başlatma ve devam ettirmede önemli bir rolü olduğunu belirtmiştir. Bu güven oluşturulduğu takdirde doğru, zamanında ve sürekli bir bilgi akışı sağlanabilmektedir (Gülmez ve Kitapçı, 2003:82).

İlişkisel pazarlamanın bir diğer amacı müşteriye elde tutmak ve yeni müşteri kazanmaktır. İşletmeler, müşterilerle uzun dönemli ilişkiler kurarak, onları sadık birer müşteriye dönüştürmeye çalışmaktadır (Berry 2000:129). Tomer (1998:210) işletmelerin, müşterilerini elde tutmak ve mevcut müşterilerini memnun etmek için özel indirimler, ücretsiz ürünler, sadakat kartlarına benzer teşvik edici ödüller sunma

gibi ilişkisel pazarlama uygulamalarına başvurabildiklerini belirtmektedir. İlişkisel pazarlamanın amaçlarından bir diğeri ise müşterilerle ortaklık oluşturmak, karşılıklı güven ve taahhüt geliştirerek onlarla bir takım ortak paydalarda buluşmayı sağlamaktır. Ortak amaçlarda buluşulduğunda işletme ve müşteriler arasında ilişki değer kazanmaktadır (Sharma,Tzokas,Saren ve Kyziridis, 1999:602). İşletmeler yeni ürünlerinin tasarımlarını oluştururlarken müşterilerin ihtiyaç ve isteklerini onlardan öğrenerek buna göre tasarım oluşturmakta ve bu sayede işletme ve müşteriler arasında ortaklık oluşturmaya çabalamaktadırlar (Kotler, 2000:193).

İlişkisel pazarlama uygulamaları ile işletmeler hizmet kalitesini arttırmayı amaçlamaktadırlar. Hizmet kalitesi işletmeler için bir tür başarı göstergesi olarak kabul edildiğinden hem yeni müşterileri işletmeye çekmeye hem de var olan müşterileri elde tutmaya yarayan önemli etkenlerdendir (Bennett ve Barkensjo, 2005:131). İlişkisel pazarlamanın bir diğer amacı da müşteri memnuniyetini sağlamaktır. İşletmeden aldıkları mal ve hizmetten memnun kalan müşterilerin işletmeye olan bağlılıkları artmakta ve bunun sonucunda işletmenin gelirlerinde de yükselme görülmektedir (Tütüncü ve Doğan, 2003:130). İşletmelerin nihai amacı karlılıklarını arttırmaktır. Bu bağlamda mevcut müşterilerin korunarak yeni müşteriler kazanılması ilişkisel

pazarlama uygulamalarıyla desteklenmektedir. İşletmeler müşterilerine devamlı ve kaliteli bir şekilde hizmet verdiklerinde müşterinin işletme ile ilişkisini sürekli hale getirmektedir. Aldıkları ürün veya hizmetten tatmin olan müşteriler, işletmelere tavsiye yoluyla yeni müşteriler kazandırmakta ve bunun sonucunda da işletmelerin pazarlama bütçesinden tasarruf sağladıkları, genel maliyetlerini azalttıkları ve karlılıklarını daha çok arttırdıkları görülmektedir (Gummesson 2002: 37).

Odabaşı (2000:22) işletmelerin ilişkisel pazarlama stratejilerini başarılı bir şekilde uygulanabilmeleri için dört önemli adımdan bahsetmektedir. Bunlar; müşterilerin belirlenmesi, belirlenen müşterilerin farklılaştırılması, müşterilerle etkileşime girilmesi ve ürün veya hizmetin her müşterinin ihtiyacına uygun hale getirilmesinin sağlanması olarak sıralanmaktadır. Müşteri belirleme sürecinde, müşterilerin yaş, cinsiyet, meslek, gelir vb. gibi demografik özelliklerini yanında, daha önemli olan, müşterilerin yaşam biçimleri, alışkanlıkları, tercihleri ve beklentileri hakkında detaylı bilgiler öğrenilmelidir. İşletmelerde, müşterilerin her birinin ihtiyaçlarındaki farklılıklar değerlendirilmeli, maliyet ve kazanç avantajı sağlayabilecek ve işletmeye değer katacak müşteri kesimine yönelik özel çalışmalarda bulunulmalıdır. Müşterilerle etkileşime girme aşamasında teknolojinin getirdiği kolaylıklardan yararlanılmalı,

örneğin müşterileri ile iletişimde web siteleri, internet üzerinden yardım merkezleri gibi araçlardan yararlanılmalıdır. Son aşamada ise müşterilerden gelen bilgiler kullanılarak, müşteri istek ve ihtiyaçlarına cevap verebilecek şekilde ürün veya hizmetler geliştirilmelidir.

İlişkisel pazarlama boyutları hakkında literatürde yapılan çalışmalarda, ilişkisel pazarlamanın farklı boyutlarına değinilmektedir (Hoşgör ve Hoşgör, 2017:532; Morgan ve Hunt, 1994:26). Bu çalışmada literatürle uyumlu olarak ilişkisel pazarlama boyutlarından öne çıkan, güven, bağlılık, iletişim ve çatışma yönetimi incelenmiştir.

Güven; ilişki içerisinde bulunan insanların ihtiyaçlarının gelecekte karşılanabileceğine dair olan inanç olarak tanımlanmaktadır (Anderson ve Weitz, 1989:319). İlişkisel pazarlama içerisinde ise güven; tarafların birbirlerine vermiş oldukları sözleri gerçekleştirme derecesi olarak ifade edilmektedir (Yau, McFetridge, Chow, Lee, Sin ve Tse, 2000:1113). Güven; ilişkisel pazarlama içerisinde uzun vadeli ilişkilerin temeli olarak görülmüş ve bu şekilde kullanılmaya başlanmıştır (Egesoy ve Uray, 2009:52). Morgan ve Hunt (1994:22), güvenin ilişkisel pazarlamanın en önemli bileşeni olduğunu belirtmektedirler. Güven duyulmayan taraflar arasındaki ilişkinin kalitesinden bahsetmek mümkün olmayacağı gibi, bu ilişkinin de uzun ömürlü olması beklenemez. Morgan ve Hunt,

yaptıkları araştırmada güven ve müşteri sadakati arasında olumlu bir ilişki olduğunu ortaya çıkarmışlardır. Hawes, Mast, ve Swan (1989:7) iki taraf arasındaki güvenin, sayfalar dolusu sözleşmeler ile değil, karşılıklı tarafların birbirlerine bulundukları taahhütleri yerine getirecekleri inanç ile ölçülebilir olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca müşterilere verilecek güven duygusunda, doğruluk, dürüstlük ve verilen sözlerin tutulmasının önemine dikkat çekerek, uzun dönemde güveni oluşturacak en önemli sebebin, yapılacağı söylenen şeyin zamanında yapılması ve her zaman doğrunun söylenmesi olduğunu belirtmektedirler.

Bağlılık; uzun vadeli bir ilişki geliştirmeye olan istek, ilişkiyi devam ettirmek amaçlı gösterilen çaba ve ilişkinin sürdürülebilirliğine olan inanç olarak tanımlanmaktadır (Anderson ve Weitz, 1992:19). Müşteri ve işletme arasında güçlü bir bağlılık kurulması, müşteri sadakati ile sonuçlanabilecektir. Bağlılığın bulunduğu yerde işletmeler ve müşteriler arasında istikrarlı bir iş ilişkisi kurulmuş demektir (Sin, Alan, Yau, Chow, Lee ve Lau, 2005:186). Morgan ve Hunt (1994:23)'a göre bağlılığın sürdürülebilmesi için her iki taraf da ilişkinin önemine inanmalıdır.

Sin vd. (2005:187) iletişimi, taraflar arasında, anlamlı ve değerli bilginin resmi veya gayri resmi olarak zamanında, doğru ve hızlı paylaşılması olarak tanımlamaktadırlar. Etkin bir iletişimde

karşılıklı fikir, bilgi ve duygu alışverişinin olması gerekmektedir (Eren ve Erge, 2012: 4456-4457). Günümüz iletişim çağında internetin hızlanması ve yayılmasıyla iletişimin etkisi başka bir boyut kazanmıştır (Silverman, 2007:228). Örneğin, bir müşterinin bir ürün veya hizmet ile ilgili arkadaş ve çevresine gönderdiği bir e-posta ile onlarca kişi bu ürün ve hizmet hakkında, e-posta içeriğindeki web sayfası bağlantısına tıklayarak anında bilgi edinebilmekte hatta satın alma kararı verebilmektedir.

İşletme veya müşterilerden birinin karşı taraftan herhangi bir şekilde olumsuz etkilenmesiyle ya da bir şekilde çıkarları için olumsuz bir durum oluştuğuna inandıklarında çeşitli çatışma durumları yaşanabilmektedir (Morgan ve Hunt, 1994:26). Çatışma, işletmede olumsuz olarak görülse de eğer bu çatışma iyi bir şekilde yönetilirse işletmenin yararına olabilmektedir. İşletmelerdeki çatışmanın iyi bir şekilde yönetilmesi gerekmektedir. Çatışma iyi yönetildiği durumda işletme için faydalı olabilmektedir. Müşterilerle işletme arasındaki çatışmalar çözülmediği takdirde, müşteri işletmeyle olan ilişkisini devam ettirmeme kararı alabilmektedir. Bununla beraber çatışma yönetimi başarılı bir şekilde yönetildiğinde anlaşmazlıklar çözülebilmekte, buluşulan orta nokta her iki taraf için de uzun dönemli ilişkilerin gelişmesine yol açabilmektedir (Jap ve Ganesan, 2000:233).

3. Müşteri Sadakati

Müşterilerin bir işletmeden sürekli olarak mal ya da hizmet alma davranışı, o işletmeye karşı olarak pozitif tutumsal eğilim ve bu aldıkları hizmete yeniden ihtiyaç duymaları durumunda aynı işletmeyi tercih etmeleri müşteri sadakati olarak tanımlanmaktadır (Gremier ve Brown, 1998:275). Sadakatin davranışsal, tutumsal ve her ikisinin birleşimi olan birleşik boyutlarının olduğunu belirtmektedir (Kumar ve Shah, 2004:321). Müşteriler, bir işletmeye karşı pozitif tutuma sahip oldukları ve bu eğilimi tercih etme davranışına dönüştürdükleri durumda sadakat ortaya çıkmaktadır. Artan rekabet ortamı ve ürünlerin kolay taklit edilebilir olmaları bu seçiciliği daha çok tetiklemeye devam etmektedir. İşletme ve müşteri arasındaki karşılıklı ilişki ve bağların kolay taklit edilememesinden dolayı, işletmeler için müşteri sadakati oluşturmanın önemi artmaktadır.

Müşteri sadakati, hem işletmelere hem de müşterilere faydalar sağlamaktadır. Müşteri sadakatinin işletmelere sağladığı faydalardan birincisi işletmenin sadık müşterilerinde artış gerçekleştikçe işletmenin maliyetlerinde düşüş, gelir ve karlılık oranlarında ise artış görülmesidir (Çoban, 2005:298). İşletmenin yeni müşteri kazanmaları eski müşterileri elinde tutmaktan daha maliyetli olarak görülmektedir. Sadık müşteriler sayesinde işletmeye çok sayıda müşteri kazandıran çapraz satış başarısı sağlanmaktadır.

Müşteri sadakatinin başka bir faydası, işletmede ağızdan ağıza pazarlamanın gerçekleştirilmesidir (Griffin, 1997:3). İşletmeden tatmin olmuş sadık müşteriler, çevre ve yakınlarına işletmeyi tavsiye etmektedirler. Bunlara ek olarak, Çoban (2005:298) işletmelerin sadık müşterilerinin işletmeye rekabet avantajı sağladığını belirtmektedir. İşletmenin sadık müşterileri, işletmenin bir ortağı gibi üretim ve pazarlama sürecine katılmaktadırlar. Bu süreçte verdikleri geri bildirimlerle işletmeye büyük fayda sağlamaktadırlar.

Müşteri sadakatinin müşterilere sağladığı faydalar arasında ise, müşterilerin daha az zaman harcamaları ve daha az risk almaları bulunmaktadır. Müşteriler alışveriş yapacakları işletmenin kendi çıkarları için uygun olduğunu düşünürlerse ve satın alma taahhüdünde bulunurlarsa bu kişilerin aynı işletmeden tekrar alışveriş yapma ihtimali büyük oranda yükselmektedir (Bennett ve Barkensjo, 2005:84). Müşterilerin ilişkide bulundukları şirkete güvenleri varsa bundan sonraki alışverişlerinde bilgi arama ve değerlendirmeye daha az ihtiyaç hissetmektedirler. Bu durumda müşteriler daha az zaman harcamakta ve daha az risk almaktadırlar. Geçmiş satın alma deneyimleri işletme ve ürün seçiminde satın alma kararında büyük bir etkiye sahiptir.

İşletmelerde müşteri sadakatinin oluşturulmasının sağlanması, geliştirilmesi ve sürdürülebilmesi için işletmede kaynak ve becerilerin etkin bir şekilde kullanılması gerekmektedir. Bazı özel müşterilere özgün

uyarlanmış ürün ve hizmetler geliştirmek müşteri sadakati oluşturmada faydalı olmaktadır. İşletmeler müşterilerine özel uygulamalar geliştirmek amacıyla hedef pazarı belirlemelidirler. Bu sayede uygun kitleye doğru taktiklerle ulaşabilecekler ve sadık müşteri sayılarını arttırabileceklerdir. Kotler (2000:81) işletmelerin sadık müşteriler oluşturmak için bazı yöntemler kullanabileceklerini önermektedir: doğru müşterinin seçilmesi, zengin bir veri tabanının geliştirilmesi, önemli müşteriler için müşteri temsilcisi atanması, doğru yöntem belirlenerek uygulanması, hızlı bir şekilde hizmet sunulması, ödül ve kulüp üyelik programları oluşturulması.

4. Tavsiye Etme

Bir müşterinin bir işletmeden satın aldığı hizmet veya ürün sonrasında memnun olma durumuna bağlı olarak, başkalarının aynı işletmeyi tercih etmelerini teşvik etmesi veya etmemesi davranışı tavsiye etme kavramı olarak literatürde yer almaktadır. Silverman (2007:84) kişilerde tavsiye etme davranışının beş aşamalı bir süreç sonunda oluştuğunu belirtmektedir. Birinci aşama karar vermeye karar vermek olarak adlandırılır. Bu aşamada kişi henüz bir ürünle veya hizmetle ilgilenmeye başlamıştır. İkinci aşama olan şıklar arasında seçim yapma aşamasında, kişi ilgilendiği ürün veya hizmetle ilgili bilgi toplar ve farklı seçenekleri değerlendirir. Üçüncü aşama deneme aşamasıdır. Belirli bir ürüne veya hizmete odaklanan kişi bu

ürün veya hizmetle ilgili deneyim elde eder. Dördüncü aşama satın alma, uygulama ve devam eden kullanımdır. Deneyim sürecini memnuniyetle tamamlayan kişi ürün veya hizmeti satın alarak artık müşteri olmuştur. Beşinci ve son aşama artan kullanım ve tavsiye etmedir. Bu aşamada müşteri ürün veya hizmeti kullanmanın ötesinde, düzenli kullanım ve tekrar satın alma davranışlarını göstermektedir. Bunun ötesinde ürün veya hizmetten diğer insanların da faydalanmasını istemekte, bu nedenle kullandığı ürün veya hizmeti diğerlerine tavsiye etmektedir.

Tavsiye etme davranışı ilişkisel pazarlama araştırmalarında sıklıkla incelenen bir değişkendir. Yapılan araştırmalar, ilişkisel pazarlama stratejilerinin başarıyla uygulandığı işletmeler için müşterilerin işletmeyi diğerlerine tavsiye ettiğini belirtmektedir (Leverin ve Liljander, 2006:234; Takala ve Uusitalom, 1996:48). Aldığı ürün veya hizmetten tatmin olan ve her hangi bir şikayetleri olduğunda pozitif yaklaşımla karşılaşan müşterilerin işletmeyi diğer insanlara tavsiye ettiği tespit edilmiştir (Kim, Han, ve Lee, 2001:12). Marina sektöründe yapılan çalışmalarda marina hizmet kalitesinin (Sarı, 2011) ve ilişkisel pazarlama uygulamalarının (Arlı, 2013:72) marina işletmesini başkalarına tavsiye etme davranışı üzerine pozitif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı şekilde etkisi olduğu tespit edilmiştir.

5. YÖNTEM

Bu çalışmada, bağımsız değişken olarak ele alınan marina işletmeciliği ilişkisel pazarlama uygulamalarının bağımlı değişkenler olarak belirlenen müşteri sadakati ve tavsiye etme üzerinde etkisinin olup olmadığını incelemek amaçlanmıştır. Belirtilen amaç, bağımsız değişken ile bağımlı değişkenler arasındaki ilişkileri test etmeyi içerdiğinden çalışmada nicel araştırma desenlerinden ilişkisel tarama araştırması kullanılmıştır (Gürbüz ve Şahin, 2015:103). Araştırmanın modeli Şekil 1’de verilmiştir.

Araştırmada aşağıdaki hipotezler test edilmiştir:

H1: Marina işletmeciliğinde ilişkisel pazarlama uygulamalarının sadakat üzerinde anlamlı etkisi vardır.

H2: Marina işletmeciliğinde ilişkisel pazarlama uygulamalarının tavsiye etme üzerinde anlamlı etkisi vardır.

Ayrıca, araştırmada, demografik bilgilerden cinsiyet, yaş, yat sahibi olma süresi ve marina da müşteri olma süresiyle ilgili oluşan gruplar arasında çalışmanın bağımlı

ve bağımsız değişkenlerine ilişkin belirtilen algılarda istatistiksel olarak anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir.

Bu çalışmanın evreni Muğla ilinde bulunan marina işletmelerinden yararlanan yabancı uyruklu yat sahipleridir. Örneklemin oluşmasında kolayda örnekleme (Gürbüz ve Şahin, 2015: 130) tekniği kullanılmıştır. Yaz aylarında Fethiye, Göcek, Marmaris ve Bodrum’da bulunan marinalar ziyaret edilmiş, 270 yabancı uyruklu yat sahibinden veri toplanmıştır. Katılımcıların 22’si kadın, 248’i erkektir. Uyrukları itibarıyla 94 (%35) katılımcı Rusya vatandaşı, 86 (%32) katılımcı İngiltere vatandaşı, 49 (%18) katılımcı Almanya vatandaşı ve 35 (%13) katılımcı Hollanda vatandaşıdır.

Araştırma verilerinin toplanmasında anket formu kullanılmıştır. Katılımcıların birçok yabancı milletlerden olması ve denizcilik sektöründe İngilizcenin çok yaygın kullanılması sebebiyle anket formu İngilizce olarak hazırlanmıştır. Anket ifadeleri 5’li likert ölçeğinde düzenlenmiş ve katılımcılardan anket formunda bulunan yargılara “1:Kesinlikle katılmıyorum” ile “5:Kesinlikle katılıyorum” arasında değişen bir skalada cevap vermeleri istenmiştir. Verilen yanıtların değerlendirilmesinde 1,00-1,79 arası “çok düşük”, 1,80-2,59 arası “düşük”, 2,60-3,39 arası “orta”, 3,40-4,19 arası “yüksek” ve 4,20-5,00 arası “çok yüksek” düzeyde olumlu algı olarak yorumlanmıştır.

Kullanılan form 4 ana bölümden oluşmaktadır. Anket formunun ilk bölümünde katılımcı grubun demografik yapısını betimlemek üzere araştırmacı tarafından hazırlanan 6 ifade yer almaktadır. Bu ifadeler ile katılımcı grubun yaşı, Türkiye'ye yatları ile ilk kez ne zaman geldikleri, ne kadar süredir yat sahibi oldukları, kaldıkları marinalardan ne kadar süredir hizmet aldıkları, sene içerisinde Türkiye'deki marinalardaki kalış süreleri belirlenmiştir. Anket formunun ikinci bölümünde ilişkisel pazarlamaya ilişkin 17 ifade Ndubisi (2007), üçüncü bölümünde müşteri sadakatini ölçmeye yönelik 2 ifade Hennig-Thurau, Gwinner ve Gremler (2002), dördüncü bölümünde tavsiye etmeye yönelik 7 ifade Harrison-Walker (2001) araştırmalarından alınmıştır. Anket formu Ek-1'de verilmiştir.

Çalışmada, öncelikle Cronbach alfa değeri hesaplanarak ölçme aracının güvenilirlik analizi yapılmıştır. Cronbach alfa değeri; 0,60'ın altında olduğu zaman ölçek güvenilirliği düşük kabul edilmekte, 0,60 ile 0,80 arasında olduğu zaman ölçek güvenilir kabul edilmekte, 0,80'den yüksek olduğu durumda ise ölçek yüksek derecede güvenilir kabul edilmektedir (Kalaycı, 2008).

Çalışmanın değişkenleri arasındaki ilişkiyi incelemek için korelasyon ve regresyon analizleri yapılmıştır. Çalışmada $p < 0,05$ anlamlı olarak kabul edilmiştir. Çalışmanın

tüm analizleri SPSS 20 programında yapılmıştır.

6. BULGULAR

Çalışmada yapılan güvenilirlik analizi sonuçlarına göre anketin ikinci bölümünü oluşturan ilişkisel pazarlama uygulamalarının güven, bağlılık, iletişim ve çalışma yönetimi boyutlarının Cronbach alfa değerleri sırasıyla 0,714, 0,861, 0,790 ve 0,826 olarak hesaplanmıştır. Anketin üçüncü bölümünü oluşturan sadakatle ilgili ifadelerin Cronbach alfa değeri 0,840'tır. Anketin dördüncü bölümünü oluşturan tavsiye etmeyle ilgili ifadelerin Cronbach alfa değeri ise 0,941'dir. Bu değerler çalışmada kullanılan ölçme aracının güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir (Kalaycı, 2008:35).

Örneklem sayısının büyük olduğu (en az 30), eşit aralıklı veya oranlı bir ölçme aracının kullanıldığı, verilerin normal dağılım gösterdiği ve karşılaştırılan grupların varyanslarının benzer olduğu durumlarda parametrik testler kullanılır (Gürbüz ve Şahin, 2015:213-236). Çalışmada kullanılan ölçek eşit aralıklı olduğundan ve verilerin genel olarak normal dağılımı gözlemlendiğinden parametrik testlerin uygulanmasına karar verilmiştir. Ek olarak, her bir bağımsız değişkenin bağımlı değişkenler ile tek tek artık varyanslarına ait saçılım diyagramları çizilmiş ve eş varyans varsayımının sağlandığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda Pearson korelasyon katsayısı

kullanılarak değişkenler arası ilişkiler incelenmiştir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre tüm değişkenler arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Bu ilişkilerin tümü istatistiksel olarak anlamlıdır. Çalışmanın amacı ile uygun olarak bağımsız değişkenler ile bağımlı değişkenler arasındaki ilişki incelendiğinde, güven ile sadakat arasında ($r=0,668$) ve güven ile tavsiye etme arasında ($r=0,677$) orta düzeyde bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Bağlılık ile sadakat ($r=0,740$) ve tavsiye etme ($r=0,748$) arasında kuvvetli düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Benzer şekilde, iletişim ile sadakat ($r=0,717$) ve tavsiye etme ($r=0,755$) arasında da kuvvetli düzeyde bir ilişki bulunmaktadır. Çatışma yönetimi ile sadakat arasında ($r=0,692$) orta düzeyde bir ilişki bulunurken, çatışma yönetimi ile tavsiye etme arasında ($r=0,757$) kuvvetli düzeyde bir ilişki vardır. Genel olarak bağımsız değişkenler arttıkça bağımlı değişkenlerin değeri de artmaktadır. Diğer bir deyişle, müşterilerin marina işletmelerine olan güven, bağlılık, iletişim ve çatışma yönetimi algılarının olumlu yönde artması, müşterilerin sadakatini ve işletmeyi diğer müşterilere tavsiye etmelerini pozitif yönde etkilemektedir.

Çalışmanın hipotezlerini test etmek için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Çoklu regresyon analizinin en önemli iki varsayımları olan bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasında doğrusal bir ilişki

olması ve bağımsız değişkenler arasında çoklu eş doğrusallık (multi collinearity) bulunmaması (Gülbüz ve Şahin, 2015:267-268; Kalaycı, 2008:46) durumları kontrol edilmiştir.

Öncelikle bağımsız değişkenlerin sadakat üzerindeki etkisi incelenmiştir. Tablo 6.1 çoklu regresyon analizinin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 6.1. İlişkisel Pazarlama Uygulamalarının Sadakat Üzerinde Etkisi

Bağımsız Değişken	β	t	F	Düzeltilmiş R^2
Bağlılık	0,49*	5,79		
Çatışma yönetimi	0,29*	3,98	125,91	0,65
Güven	0,41*	3,30		
İletişim	0,32*	3,10		

* $p<0,05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 6.1'e göre ilişkisel pazarlama uygulamalarının sadakat üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır. Araştırmanın H1 hipotezi kabul edilmiştir. Tablo 6.1'de bulunan bilgilere göre, sadakat değişkeninde oluşan değişkenliğin %65'i ilişkisel pazarlama uygulamalarına bağlıdır (düzeltilmiş $R^2=0,65$, $F(4,265)=125,91$, $p<0,05$). Sadakat üzerindeki en önemli faktör bağlılığın artırılmasıdır. Genel olarak bağımsız değişkenlerin sadakat değişkenini tahmin etme gücü yüksektir. Çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre, müşterilerin bağlılık, çatışma yönetimi, güven ve iletişim algılarının artması

durumunda, müşterilerin sadakatinin de artmasının beklendiği çıkarımı yapılabilir.

Çoklu regresyon analizi uygulanarak bağımsız değişkenlerin tavsiye etme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Tablo 6.2 çoklu regresyon analizinin sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 6.2. *İlişkisel Pazarlama Uygulamalarının Tavsiye Etme Üzerinde Etkisi*

Bağımsız Değişken	β	t	F	Düzeltilmiş R^2
Bağlılık	0,35*	5,04		
Çatışma yönetimi	0,40*	6,59	166,01	0,71
Güven	0,27*	2,67		
İletişim	0,36*	4,20		

* $p < 0,05$ düzeyinde anlamlıdır.

Tablo 6.2'ye göre ilişkisel pazarlama uygulamalarının tavsiye etme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı etkisi vardır. Araştırmanın H2 hipotezi kabul edilmiştir. Tablo 6.2'de bulunan bilgilere göre, tavsiye etme değişkenine ait varyansın %71'ini ilişkisel pazarlama uygulamaları açıklamaktadır (düzeltilmiş $R^2=0,71$, $F(4,265)=166,01$, $p < 0,05$). Rapor edilen beta değerlerine göre, tavsiye etme değişkeni üzerindeki en önemli faktör çatışma yönetimidir. Genel olarak bağımsız değişkenlerin tavsiye etme değişkenini tahmin etme gücü yüksektir. Yapılan analiz sonuçlarına göre, müşterilerin bağlılık,

çatışma yönetimi, güven ve iletişim algılarının artması durumunda, müşterilerin işletmeyi diğer kişilere tavsiye etme davranışının da artmasının beklendiği çıkarımı yapılabilir.

7. Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada Muğla'nın ilçelerindeki marina işletmelerinin ilişkisel pazarlama uygulamalarının, yabancı uyruklu müşterilerin sadakati ile bu müşterilerin işletmeyi tavsiye etmesi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Yapılan analizi sonuçlarına göre, marina işletmecilerinin müşterilere yansıttığı güven, bağlılık, iletişim ve çatışma yönetimi yaklaşımlarının, müşterilerin sadakatinin kazanılmasında ve müşterilerin işletmeyi diğer müşterilere tavsiye etmelerinde etkili oldukları bulunmuştur.

Marinacılık sektörü Türkiye turizminde önemli bir yere sahiptir. Bu sektörde yapılan çalışmalar incelendiğinde; müşterilerin memnuniyet düzeyleri ve algıladıkları hizmet kalitesi (Sarı, 2011), marinaların çevre yönetimi uygulamaları (Akaltan, 2016), müşterilerin marinalardan beklentileri (Paker, 2014), marinaların bölge ekonomisine katkıları (Oktar, 2013) gibi alanlarda araştırmalar yapıldığı ancak marina işletmelerinin ilişkisel pazarlama uygulamalarını inceleyen araştırma sayısının çok az (örneğin: Arlı, 2013) olduğu gözlemlenmiştir. Sürdürülebilir bir avantaj sağlamada son yıllarda popülerliği giderek artan ilişkisel pazarlama

uygulamalarının marina işletmeciliği bağlamında kullanımını inceleyen bu araştırmanın, alan yazındaki bu boşluğun doldurulmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, çalışmanın bulgularına dayanarak, sayıları gittikçe artmakta olan ve Akdeniz’de rekabet halinde bulunan marinacılık sektöründeki işletmelere, ilişkisel pazarlama uygulamalarının sağlayacağı faydalarla ilgili önerilerde bulunmaktadır.

Bu çalışmanın çıkarımlarından birisi, marina işletmelerinin sadık müşteriler oluşturmak ve onları elde tutmak için ilişkisel pazarlama uygulamalarında müşterilere bağlılığı öne çıkaran, müşteriler açısından her hangi bir olumsuz durum olduğunda çözüm üretebilen, müşterilerle ilişkilerinde doğru sözlü ve güven verici olan ve zamanında ve etkili iletişim kuran kurumlar haline gelmeleri gerektiğini ortaya koymasındır. Müşteri sadakati, rakip işletmelere karşı avantaj sağlamada taklit edilmesi zor olduğundan işletmeler için büyük öneme sahiptir. Sadık müşterilerin sayısı arttıkça işletme maliyetlerinde düşüş sağlanmakta (Griffin, 1997:3) ve gelir ve karlılık oranları artmaktadır (Doyle, 2003:159). Marina işletmeleri bağlamında, sadık müşterilerin, diğer yat sahiplerine marinanın pozitif yönlerinden bahsedip, ufak tefek olumsuzluklarda ise marina işletmesini savunarak bu işletmeleri sahiplenmeleri beklenmektedir. Bu anlamda, sadık müşterilerin tavsiye etme eğilimlerinin yüksek olduğu ve marina

işletmelerine yeni müşteriler kazandırılmasında büyük etkilerinin bulunduğu söylenebilir.

Bu çalışmanın diğer bir çıkarımı, mevcut marina müşterilerinin marina işletmesini diğer müşterilere tavsiye etmeleri için işletmenin olan ve oluşabilecek sorunları çözmede başarılı olması, yerinde ve etkin iletişim kurması, iş etiklerine bağlı davranması ve müşterilerle ilişkilerinde güvenilir olması gerektiğini ortaya koymasındır. İlişkisel pazarlamanın tavsiye etme üzerindeki olumlu etkisi önceki araştırmalarda da ortaya koyulmuştur (Arlı, 2013:72; Duman 2007:110; Leverin ve Liljander, 2006:234; Takala ve Uusitalom, 1996:48). Müşterilerin bir işletmeyi başkalarına tavsiye etmesi öncelikle bu işletmeden kendilerinin memnun olduğunu göstermektedir. İlişkisel pazarlama uygulamalarında başarılı olan işletmeler, ürün ve hizmetlerinin reklamını yapmak için harcadıkları emek ve paradan müşterilerinin tavsiye etmeleri aracılığıyla tasarruf etmektedirler. Tavsiye etmenin yeni müşteriler kazanmadaki olumlu etkisini kavrayan işletmeler, bu alanda uygulayacakları stratejiler ile aslında mevcut müşterilerini korumuş olmaktadırlar. Bu sayede var olan müşterilerini elde tuttıkları gibi onların tavsiye etmeleri ile yeni müşteriler kazanmaktadırlar. Bu da işletmeler için kazan-kazan durumunu ortaya çıkarmaktadır.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular doğrultunda, ilişkisel pazarlama ile ilgili olarak marina işletmelerine bazı önerilerde bulunulabilir. Marina işletmecileri bir problem oluştuğunda, problemi geçiştirmek yerine, müşterilerle açık ve net bir şekilde bilgi alış verişinde bulunarak çözüm arayışına gitmelidirler. Müşteri istek ve ihtiyaçlarına karşı esnek olmalı, müşterilerin kişisel isteklerine cevap üretmelidirler. Müşterilere verdikleri sözleri tutmalı, müşterilerle yapılan sözleşmedeki taahhütleri yerine getirmelidirler. Müşterilerle paylaşılan bilgiler her zaman doğru ve eksiksiz olmalıdır.

Gelecekte yapılacak çalışmalarda ilişkisel pazarlamanın farklı boyutları da eklenerek farklı bir bakış açısıyla ilişkisel pazarlamanın müşteri sadakati ve tavsiye etme üzerindeki etkileri araştırılabilir. Bu çalışma Muğla il ve ilçeleriyle kısıtlıdır. İleride yapılacak çalışmalarda Türkiye'nin veya dünyanın başka bölgelerinde ilişkisel pazarlama uygulamalarının etkileri incelenebilir.

KAYNAKÇA

- Akaltan, C. (2016). Marinalarda çevre yönetimi uygulamaları: Türkiye marinaları üzerine bir çalışma, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Altunoğlu, A. E., Işık, D. A., & Erbilgin, R. (2017). Sosyal sermaye ve ilişkisel pazarlamanın satış performansına etkisi: Yat işletmeciliğine yönelik nitel bir araştırma. Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi, 9(2), 186-211.
- Anderson, E. & Weitz, B. (1989). Determinants of continuity in conventional industrial channel dyads. Marketing Science, 8(4), 310-323.
- Anderson, E. & Weitz, B. (1992). The use of pledges to build and sustain commitment in distribution channels. Journal of Marketing Research, 29(1), 18-34.
- Arlı, E. (2013). Marina işletmeciliğinde ilişkisel pazarlama uygulamalarının tekrar satın alma niyeti, tavsiye etme niyeti ve memnuniyet üzerindeki etkisi. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1), 61-75.
- Bennett, R. & Barkensjo, A. (2005). Relationship quality, relationship marketing, and client perceptions of the levels of service quality of charitable organisations. International journal of service industry management, 16(1), 81-106.

- Berry, L. L. (2000). Cultivating service brand equity. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 28(1), 128-137.
- Çoban, S. (2005). Müşteri sadakatinin kazanılmasında veri tabanlı pazarlamanın kullanımı. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 295-307.
- Doyle, P. (2003). Değer temelli pazarlama: Şirketinizi büyütmek ve hissedar değeri yaratmak için pazarlama stratejileri (Çev: G. Barış). İstanbul: Kapital Medya.
- Duman, T. (2003). Richard L. Oliver'in tüketici memnuniyeti ve tüketici değer algısı kavramları hakkındaki görüşleri: Teorik bir karşılaştırma. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 45-56.
- Egesoy, A. & Uray, N. (2009). Teknoloji tabanlı etkileşimlerin servis sağlayıcı-müşteri ilişkilerine olan değiştirici etkileri. *İTÜ Dergisi/d Mühendislik*, 8(4), 49-59.
- Eren, S. S. & Erge, A. (2012). Marka güveni, marka memnuniyeti ve müşteri değerinin tüketicilerin marka sadakati üzerine etkisi. *Journal of Yaşar University*, 26(7), 4455-4482.
- Gremler, D.D. & Brown, S. W. (1998). The loyalty ripple effect appreciating the full value of customers. *International Journal of Service Industry Management*, 10(3), 271-291.
- Griffin, J. (1997). Customer loyalty: How to earn it, how to keep it. San Fransisco: Jossey Boss Publishers.
- Grönroos, C. (1994). From marketing mix to relationship marketing: Towards a paradigm shift in marketing. *Management Decision*, 32(2), 4-20.
- Gummesson, E. (2002). Relationship marketing in the new economy. *Journal of Relationship Marketing*, 1(1), 37-57.
- Gülmez, M. & Kitapçı, O. (2003). İlişki pazarlamasının gelişimi ve yakın geleceği. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2), 81-89.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2015). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Felsefe-yöntem-analiz (2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Harrison-Walker, L. J. (2001). The measurement of word-of-mouth communication and an investigation of service quality and customer commitment as potential antecedents. *Journal of Service Research*, 4(1), 60-75.
- Hawes, J. M., Mast, K. E. & Swan, J. E. (1989). Trust earning perceptions of sellers and buyers. *Journal of Personal Selling & Sales Management*, 9(1), 1-8.
- Hennig-Thurau, T. Gwinner, K. P. & Gremler, D. D. (2002). Understanding relationship marketing outcomes: An integration of relational benefits and relationship quality. *Journal of Service Research*, 4(3), 230-247.
- Hoşgör, D. G. & Hoşgör, H. (2017). İlişkisel pazarlamaya genel bir bakış ve bu konuda yapılmış tez profillerinin incelenmesi. *International Journal of Social Science*, (56), 521-536.

- Jap, S. D. & Ganesan, S. (2000). Control mechanisms and the relationship life cycle: Implications for safeguarding specific investments and developing commitment. *Journal of marketing research*, 37(2), 227-245.
- Kalaycı, Ş. (2008). SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Kandampully, J. & Duddy, R. (1999). Relationship marketing: A concept beyond the primary relationship. *Marketing Intelligence & Planning*, 17(7), 315-323.
- Kim, W. G., Han, J. S., & Lee, E. (2001). Effects of relationship marketing on repeat purchase and word of mouth. *Journal of Hospitality & Tourism Research*, 25(3), 272-288.
- Kotler, P. (2000). Kotler ve pazarlama pazar yaratmak, pazar kazanmak ve pazara egemen olmak (Çev: A. Özyağcılar). İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Kumar, V. & Shah, D. (2004). Building and sustaining profitable customer loyalty for the 21 century. *Journal of Retailing*, 80(4), 317-329.
- Leverin, A., & Liljander, V. (2006). Does relationship marketing improve customer relationship satisfaction and loyalty?. *International journal of bank marketing*, 24(4), 232-251.
- Morgan, R. M. & Hunt, S. D. (1994). The commitment-trust theory of relationship marketing. *Journal of Marketing*, 58(3), 20-38.
- Odabaşı, Y. (2000). Satışta ve pazarlamada müşteri ilişkileri yönetimi. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Oktar, Ö.F. (2013). Marina işletmeciliğinin bölgesel ekonomi ve istihdam üzerindeki etkileri Seferihisar Teos Marina örneği, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, DE Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- OlyNdubisi, N. (2007). Relationship marketing and customer loyalty. *Marketing Intelligence & Planning*, 25(1), 98-106.
- Paker, N. (2014). Yatçıların marina beklentilerine dayalı pazar bölümlendirme analizleri: İzmir ve Aydın'da yer alan marinalar üzerine bir çalışma, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Yaşar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir
- Parasuraman, A., Berry, L. L., & Zeithaml, V. A. (1991). Understanding customer expectations of service. *MIT Sloan Management Review*, 32(3), 39-48
- Sarı, F. Ö. (2011). Marina işletmelerinde hizmet yönetimi: Yatçıların hizmet kalitesi algılamaları ile marinadan tatminleri, tekrar tercih ve tavsiye etme eğilimleri arasındaki ilişkinin analitik incelemesi, Yayımlanmamış doktora tezi, DEÜ Sosyal Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Selvi, M. S. (2007). İlişkisel pazarlama: Stratejiler ve teknikler. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sharma, A., Tzokas, N., Saren, M., & Kyziridis, P. (1999). Antecedents and consequences of relationship marketing: Insights from business service sales people. *Industrial Marketing Management*, 28(6), 601-611.
- Silverman, G. (2007). Ağızdan ağıza pazarlama: Dünyanın en güçlü pazarlama yönteminin 28 sırrı (Çev: E. Orfanlı). İstanbul: MediaCat Kitapları.

- Sin, L. Y., Alan, C. B., Yau, O. H., Chow, R. P., Lee, J. S. & Lau, L. B. (2005). Relationship marketing orientation: Scale development and cross-cultural validation. *Journal of Business Research*, 58(2), 185-194.
- Takala, T. & Uusitalo, O. (1996). An alternative view of relationship marketing: A framework for ethical analysis. *European Journal of Marketing*, 30(2), 45-60.
- Tomer, J. F. (1998). Beyond transaction markets, toward relationship marketing in the human firm: A socio-economic model. *The Journal of Socio-economics*, 27(2), 207-228.
- Tütüncü, Ö. & Doğan, Ö. (2003). Müşteri tatmini kapsamında öğrenci memnuniyetinin ölçülmesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü uygulaması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(4), 130-151.
- Vaynerchuk, G. (2011). Teşekkür Ekonomisi Müşteri Bağlılığı Yaratmak İçin Sosyal Medyayı Nasıl Kullanmalısınız?, (Çev: Zeynep Gökkaya Chalar), İstanbul: MediaCat Kitapları
- Yau, O. H. M., Mcfetridge, P.R., Chow, R. P. M., Lee, J. S. Y., Sin, L. Y. M. & Tse, A. C. B. (2000). Is relationship marketing for everyone? *European Journal of Marketing*, 34(9/10), 1111-1127.

Activities for the Use of Poetry in Second/Foreign Language Classroom

Fatih YILMAZ¹

Ayhan DİRİL²

Abstract

The world of teaching a second/foreign language has come up with numerous methods and techniques to make learning in language classroom as effective and enjoyable as possible. Poetry has not been favored much in language classrooms, and teachers have not considered the benefits of using poetry in teaching the language. However poetry should be integrated in second and foreign language teaching to develop not only learners' linguistic skills but also develop social skills and cultural awareness.

In this study, nine authentic activities in B1-B2 level have been developed. This study aimed to suggest activities based on contemporary methods and techniques in second/foreign language teaching. In the first activity called "Substitution Drills" language learners will develop their set of vocabulary and enrich their point of view by exchanging ideas. The second and third activities "Group Competitions" will be a good motivation for further studies in a relaxing environment with their classmates. "Memory Game" as a fourth activity will be useful tool especially regarding poetry allowing students to feel and experience language by memorizing. "Setting the Scene" as the fifth activity will help learning the language approximately three times as quickly as conventional methods. The sixth activity "It Was You" will not only play an important role by developing learners' sense of humor but also motivate learners, showing no interest in language classes due to various factors as lack of confidence, anxiety factor, language ego, shyness, hesitation and nervousness. The seventh activity "Put the Line in Order" will offer wonderful opportunities for teaching literary terms. The eighth activity "Writing Acrostic Poem" will support developing the soul of group work and increase their interest in poetry. In the ninth activity "Draw a Picture" the learners will have the chance to develop their vocabulary and world of imagination being out of its monotonous atmosphere. All these activities will enrich language learners' vocabulary, sound, rhythm and stress, pronunciation and fluency and they will develop not only language skills but also social skills, and creative thinking.

Keywords: Activities, cultural transmission, Poetry, Second/Foreign language learning

¹ Doç. Dr., fatih.yilmaz@gop.edu.tr

² Öğretim Görevlisi, ayhandiril@yahoo.com

INTRODUCTION

In teaching English as a foreign language, poetry can also be used with some relaxing activities. During learning process Relaxation of the mind is important because the learners should be free from all psychological barriers and fears and it is possible to support it by poems. Poetry is a great source of authentic material. These activities are useful because of the reasons such as:

Learners will develop their set of vocabulary and enrich their point of view by exchanging ideas. They will be good motivation for learners' further studies in a relaxing environment with their classmates. They will be pedagogical tools especially regarding poetry allowing students to 'feel' and experience language by memorizing.

They will play an important role by developing learners' sense of humor and motivate the uninterested learners due to various factors like lack of confidence, anxiety, language ego, shyness, hesitation and nervousness. They will offer wonderful opportunities for teaching literary terms. They will support the soul of group work and increase their interest in poetry.

The learners will have the chance to develop their vocabulary and world of imagination being out of its monotonous atmosphere. English classes should be ornamented with poems. Because poetry is a very effective means with lots of usage and benefits to enhance English. It should be used in learning English through range of activities

by not only reading and writing but also speaking level in B1 and B2.

Poetry educates the imagination by making us look fresh at the primary world through the power and vision of its secondary creations (Benton, 1990: 28). Poetry develops the learners' perceptions and intellectual pictures. So the teachers have to discover some activities to make poems seem more attractive in their English classes. In order for a poetry unit to be successful it is necessary for the teacher to create an atmosphere that is respectful of one another right from the beginning. Once students feel safe, they will become engaged in the lessons (Bournazakis, 2013:18). For example, in an English text book, it is possible to see a sentence like this 'He is smiling because he is happy'. How effective can it be on the learner? Can he remember it a few days later? Does the sentence have a strong effect on the learner's mind? No! But if the sentence is 'You're my only reason to smile' as used in the poem below, it will be more meaningful in the context.

Activity one: Substituting the words

Below a sample poem called "Is it love?"

Some lines from this poem are:

I can't breathe in this blind alley,
As if in a dream in this endless valley.
I wonder if it is what they call love.

The rest of the poem is:

You're my only reason to smile.
Let me hug you for a while.
I wonder if it is what they call love.

A kiss would excite me so much.
I would get burnt with a soft touch.
I wonder if it is what they call love.

My tongue slips, I can't talk.
Hand in hand how can we walk?
I wonder if it is what they call love.

Talking to you, I see time flies.
I would be lost in your brown eyes.
I wonder if it is what they call love (Diril,
2017).

Description of the activity

The teacher picks up a few words from the lines of the poem to study. These words can be adjectives, nouns or verbs. After underlining these words, he can ask learners to replace them with some other possible ones to make changes in the poem to create a warm environment.

In parentheses are the possible replies of the students

- 1) I can't breathe in this blind alley.
- 2) I wonder if it is what they call love.
- 3) You're my only reason to smile. (live, laugh.)
- 4) I would get burnt with a soft touch. (hard, relaxing)
- 5) Hand in hand how can we walk? (dance)
- 6) I would be lost in your brown eyes. (green, blue)

This will give them a good opportunity to have new sets of adjectives and verbs here. They will be exchanging ideas with each other by asking if the new sentence will be meaningful or not with the new found word.

Activity 2: Group Competition (by using Grammar-translation approach)

Description of the activity

The teacher divides the class into groups of 4 or 5 and each group will have a secretary. Then he reflects the poem on the board with a projector. The students work in groups to translate the poem into their mother tongue. They may consult to their dictionaries if necessary. The teacher gives them some time and they start translating the poem cooperating with each other. When the time is over, the secretary of each group comes to the board and starts reading the translation. At the end the teacher evaluates the works and decides the best.

The aim of this activity:

It will give the students a chance to work in groups. They will be enriching their vocabulary and revising grammar with detailed explanations of the teacher or group members if necessary. This will also motivate them for further study of poems. Since translation gives students the chance to practice the lexical, syntactic, semantic, pragmatic and stylistic knowledge they have acquired in other courses, translation both as an application area covering four basic skills

and as the fifth skill is emphasized in language teaching (Hişmanoğlu, 2005).

Activity 3: Memorizing the poem

Memorization is a useful pedagogical tool especially regarding poetry

Description of the activity

The teacher invites some volunteers to the board. Optionally up to 9 students can be chosen for this activity. They stand in front of the board next to each other. The teacher reads the first line of the poem to the first student. As a sample study here the poem called 'Is it love?' has been chosen again.

First student repeats: I can't breathe in this blind alley.

Then the teacher reads the first two lines of the poem. So;

The second student repeats:

I can't breathe in this blind alley. As if in a dream in this endless valley,

Then the teacher reads the first three lines of the poem. So;

The third student reads the first three lines of the poem:

I can't breathe in this blind alley. As if in a dream in this endless valley, I wonder if it is what they call love.

The procedure goes on like this for the next lines. The rule of the game is whenever a student cannot remember his lines he will be out of the game. The elimination process

will go on like this. Whoever remembers all the lines the teacher reads and tell them back will be the winner of the game.

Activity 4: Setting the scene

As a sample study the poem called 'Red Carnation' is chosen

No one but you can cheer me up.
You are my only consolation.
You are my first and last station.
Here in my hand is a red carnation.
Take it before it dies.

Accept it as a memory of the day.
Don't go away, next to me, stay.
You know you are my addiction.
You are my dream, my fiction.
Here in my hand is a red carnation.
Take it before it dies.

You are in each of my heart beat.
I wish you were not so sweet.
You are my nightingale in my heart cage.
You are the best poem on my life page
Here in my hand is a red carnation,
Take it before it dies.

This activity, in a way, is similar to suggestopedia which is a teaching strategy based on a modern understanding of how the human brain works and how we learn most effectively.

Description of the activity:

It is possible to use innovative suggestopedia strategy in using poetry to teach a foreign language. To set the scene, first of all a relaxing music is required in the background so that the learners can get rid of their stress

and feel in good mood which will strengthen their mind. The environment should be as cozy as possible. As an option the teacher may bring some pictures of the materials which are in the poem. For example: The pictures can be a heart and a cage for this poem. Then they breathe in and out to feel physically relaxed and happy. Some red carnations can be brought to the class beforehand as an option. Students may be asked to imagine themselves in a garden or somewhere near the sea to set the scene. The teacher starts playing the music and reads the poem as they listen to it their eyes closed. Here the teacher spreads impressive motivation in a positive style. After this receptive phase is over, the students read the poem in pairs too. While reading the poem they work in cooperation with each other, they may suggest or pretend to be giving carnations to each other to bring some romance to the class. This activity will also stimulate their interest in further reading sessions. A warm atmosphere should be created so that students can participate freely without being afraid of mistakes.

Activity 5: Humor with words

The lines to be written on the board.

A possible sample lines of a student

Description of the activity

Students draw a chart on their notebooks with titles such as adjectives, nouns, verbs and animals like the one below. Then they write their own words under these headings.

Adjectives	Nouns	Verbs	Animal
horrible	cherry	sleeps	cat
ugly	table	dances	horse
dangerous	watermelon	jumps	bird
sad	car	plays	butterfly

Then any part of the poem is written on the board with some missing words and the teacher asks students to put their words from their chart in the blanks and read the lines out to the class. Students are supposed to write adjectives, nouns, verbs or animal names as shown in parentheses. As the sentences will look nonsense or funny it will warm the class and bring laughter which will make studying English with poems more enjoyable. Then the learners will be given the original poem to see the difference.

<p>You are in each of my heart beat. I wish you were not so(adjective). You are my (an animal) heart cage. You are the best poem on my life page. Here in my hand is a red(noun) Take it before it(verb -s)</p>	<p>You are in each of my heart beat. I wish you were not so <i>ugly</i> You are my <i>horse</i> in my heart cage. You are the best poem on my life page Here in my hand is a red <i>watermelon</i> Take it before it <i>jumps</i>.</p>
---	--

With the help of this activity there will be humor in class to break the ice to make language learning easier.

Activity 6: Activity to teach literary terms

Poetry offers wonderful opportunities for teaching literary terms too. To do this activity, first of all some literary terms are taught in class and then the students are asked to read a sample poem like the one below and find the terms in it.

The poem called 'It was you.' has been chosen as a sample study below

It was you!
The star of my nights.
It was your eyes!
The sun that lights,
All my world, all sides.
But now, it's over.
All is over now.

It was my love that used to flow
through the green eyes like a river.
It was my love that used to flow
from the sweetest two lips,
Not just two lips but tulips
that grew in my heart.
I remember yesterday just like today
when we were hand in hand.
See me now, crying and sad.
Again it is me at the end
Just a broken heart all I have.
Just repentance all I have.

Never never can you guess dear,
How thankful I am to you anyway,
As you already let me taste the death
For it will be easy for me
To taste the real death.

Possible answer can be like these:

Sample1. Sample for 'Irony' which is the use of words that is opposite of its literal meaning. In these lines there is an irony, because the poet is not really thankful to the lover on the contrary he is resentful.

How thankful I am to you anyway,
as you already let me taste the death
for it will be easy for me
to taste the real death.

Sample 2. Sample for ‘Simile’ which is a figure of speech in which two unlike things are explicitly compared as in the lines of:

‘It was my love that used to flow
through the green eyes like a river.’ (Diril, 2007)

Sample 3. Sample for ‘Metaphor’ which is a figure of speech in which a term or phrase is applied to something to which it is not literally applicable in order to suggest a resemblance, as in:

It was you!
The star of my nights.

Sample 4. Sample for ‘Rhyme’ which is the correspondence of sound between words or the endings of words, especially when these are used at the ends of lines of poetry.

In this poem students are expected to find the samples for rhyming such as:
Nights,lights,hand,sand and end.

This activity will provide learners to have a chance to revise and think about the previously learned literary terms.

Activity 7: Putting the lines in order

Description of the activity

Below a sample poem called ‘Ella’ chosen to study

(Line 1) I said ‘hi’ to a new morning,
(Line 2) With some storm in my heart,
(Line 3) Feeling sad, feeling desolate.
(Line 4) Day has no meaning without you.
(Line 5) I care not if it is early or late.

Groups are formed in class and each group chooses a name for themselves. The teacher writes each line of the poem on a slip of paper and puts it on his table. He keeps a chronometer to measure the time.

A secretary comes to the board, writes the group names on the board and waits there to write the completion time of each group. Then the teacher calls the group members in order. He recites the poem aloud once or twice while the learners listen to him carefully. Then he asks the members start putting the lines in order. They work together and complete the work. The secretary writes the time under the group name and the next groups is called to the board for the same action and it goes like this with different poems. The winning group may be rewarded. They will learn to work in cooperation with other members and have fun at the same time.

Activity 8: Writing acrostic poem for each other

Description of the activity

Students are asked to write acrostic poems for their classmates. This is a good opportunity for them to express what they

think about each other which will create a fun and warm atmosphere while learning to make it more memorable. It will develop the soul of group work by reading face to face, increase their interest in poetry. After finishing writing poems they can read them aloud in front of the board. Reading poems aloud will improve their oral language skills, confidence and reading fluency. It will also give them the chance to increase their comfort level.

As a sample study a poem called 'Sylvie' is chosen

Sylvie

Set me free from my chains.
Yellow roses on my desk are to fade.
Late night here I stayed.
Vagabond thoughts all invaded.
I know black will turn into white when
early days of us knock on the door again.

**Activity 9: Writing and drawing activity
by creating a short story about the poem.**

Description of the activity

Teacher writes some lines on the board.

Example:

Chatting to my mirror

As the clock strikes it's almost night.
There starts a fight in my heart.
I gaze at you dear mirror on the wall.
As I start chatting to you, in my deep trance.
Tell me the truth dear mirror of mine
When you first got sight of me
Just tell me how long have I lived.
How much time have I spent in this world?

Then he asks students to imagine a short story to write about it and draw a picture on a paper describing the scene. After the writing is complete they are asked to read their writing aloud and show their pictures to their classmates. About this poem they can imagine a man in front of a mirror. This activity will give them a chance to develop their vocabulary and world of imagination. The class will be out of its monotonous atmosphere and their simple drawings will reveal the childhood in each learner. It will also connect the learners during the activity and increase their writing abilities.

CONCLUSION

Poetry is a kind of writing which shows the power of the language. With skillfully selected vocabulary the poetry expresses lots of things, reaches the depth of the heart and mind. The poet forms a connection with the readers (Kaya, 2013:92). This article focused on the importance of using poetry in teaching English as a foreign language by presenting activities to help teachers have a warm atmosphere with poems. When a positive environment is formed students will learn and engage more which is a powerful tool. The presented activities enhance studying poetry in English classes by bringing freedom and warm atmosphere which creates a tie of trust and respect between students. This study showed that different warm up activities or games could be created according to the level of the

learners. It also showed that poetry has positive effect on the students 'motivation which brings color to the class and develops their critical abilities. With the help of these activities, the learners will get rid of psychological obstacles like nervousness, fatigue, etc.

The use of these activities will help students to learn what they are really interested in. As a result of conducting this article, I propose that each teacher should pull a planned activity out of his bag of tricks to set the tone in poetry, set a positive learning environment and serve as a springboard into the next classes. As using poems correctly and efficiently in acquiring a language has great importance, this process should be planned well with the help of some class activities. Poetry should not be taught for the sake of doing nothing in teaching English , it

should certainly have some other objectives such as helping teaching grammar, vocabulary, pronunciation, writing, developing imagination and way of thinking, enriching the cultural awareness, speaking by forming a warm learning atmosphere with the help of the games or other class activities. By using and developing these activities it will be realized that poetry can help students develop their oral language abilities, fluency in speech and writing too.

The learner should not be restricted only to the text books with limited activities, on the contrary he should be provided with rich substitution drills to use his imagination more in class. With randomly the help of these activities it will be seen that motivation as an important key factor in language learning will influence the percentage and success of foreign language learning.

REFERENCES

Benton, M. (1990). *Importance of Poetry in Children's Learning*: Educational Resources Information Center. ERIC Number: ED390292.

Bournazzakis, Mary A. (2013). *Incorporating Poetry Back Into the Curriculum*: Education and Human Development Master's Theses. Paper 186.

Diril, Ayhan.(2017). <https://www.antoloji.com>

Diril, Ayhan. (2007). <http://www.poetry.com>

Hişmanoğlu, M. (2005). Teaching English Through Literature, *Journal of Language and Linguistic Studies* Vol.1, No.1, P.54.

Kaya, M. (2013) Poetry For Teaching and Learning Writing, *Dil ve Edebiyat Dergisi / Journal of Linguistics and Literature*, 10:1, 49-96.

An Examination of the Mothers' Acceptance and Rejection of Their Children According to Socio-Demographic Variables

Utku BEYAZIT¹

Aynur BÜTÜN AYHAN²

Abstract

The concept of “parental acceptance-rejection” refers to whether the parents accept their children and show affection toward them or rejects them. It is argued that in most societies mothers are considered to be the primary caregivers of the children and their acceptance of their children is universal, regardless of culture and ethnicity. However, mothers from different socio-economic backgrounds may have different values and beliefs about parenting. Within this context, in this study, it was aimed to examine the mothers' acceptance and rejection of their children according to socio-economic factors. The participants of the study consisted of 155 mothers in north Cyprus. In order to collect socio-demographic data, the mothers were administered an “Individual Information Form”. The mothers were also administered “Parental Acceptance-Rejection Questionnaire”, developed by Rohner et al. (1978), for the purpose of assessing the mothers' acceptance-rejection of their children. According to the findings, mothers' PARQ scores were found to significantly ($p<0.05$) differ according to their place of birth, level of income, the age of the first pregnancy, how they get along with their husbands and whether they have received sufficient love and care from their own mothers and fathers during their childhood. The findings are discussed in terms of the relevant literature.

Key words: Mother, Acceptance-Rejection, Children

INTRODUCTION

¹ Assist. Prof. Dr., Akdeniz University, Kumluca Faculty of Health Sciences, Child Development Department. E-mail: proz2proz@yahoo.com

² Prof. Dr., Ankara University, Faculty of Health Sciences, Child Development Department. E-mail: a_butun@yahoo.com

Parenting has the functions of providing children with the necessary resources, meeting their needs and keeping them alive, giving birth to new children and socialization (Parke & Gauvain, 2009) has a significant influence on the development of the children from early years, and continues to do so into adolescence and adulthood (Day & Padilla-Walker, 2009). As the children develop the basics of their mental and behavioral make up initially within the family parenting is a much more complex psycho-social process beyond the function of providing security, nutrition and shelter, parenting is a complex psycho-social process (Lee et al., 2011).

The interaction between the parents and the children is of crucial importance. The quality of relationships between the parents and children is characterized by parental acceptance and rejection which is a major factor for development and psychological functioning and for both the parents and the children universally (Rohner & Khaleque, 2002). For a healthy development, children need to receive positive responses—love and acceptance—from their parents (Rohner et al., 2005). The concept of parental acceptance-rejection refers to the socialization that attempts to predict and explain major causes, consequences, and correlates of parents' warmth, love and care for their children or lack of these (Rohner, 2005). Warmth of parents sets up the basis of parental acceptance and rejection. Warmth refers to a continuum or dimension which is related to the quality of the emotional bond

between parents and their children. On the other end of this continuum there is parental rejection, which refers to the significant withdrawal or absence of warmth. Rejection may also show itself by the presence of a number of psychologically and physically harmful behaviors and attitudes (Rohner et al., 2003). To elaborate, all around the world parents show their acceptance or rejection in a variety of ways which are: Warmth/affection, hostility/aggression, indifference/neglect and undifferentiated rejection (Rohner, 1994).

Warmth and affection may be expressed by behaviors such as hugging, kissing, caressing, complimenting children, praising them, and so forth (Rohner & Rohner, 1981). Accepting behaviors of parents make the children feel valued, wanted, and appreciated. Parents' disapproval, dislike or resenting their children, feeling their children as a burden refers to the withdrawal of love and rejection. Such rejecting parents may be hostile and aggressive toward their children, may be indifferent or neglecting toward them. Many rejecting parents are unsympathetic, cold and mostly compare their child with other children. Undifferentiated rejection refers to the children's feelings of being unwanted, unloved and uncared, without any indication of parents' hostility, aggression, coldness, unaffection and neglect (Rohner, 2004; Rohner & Khaleque, 2010).

Starting from the early periods of childhood, relationships with the parents or the

caregivers comprise the most important of all relationships for most children around the world. When the need of love and warmth of the children is not met by the parents, it may be root cause of many of the most painful experiences for the children, including various emotional and behavioral problems (Khaleque & Rohner, 2002; Rohner et al., 2005). In a study conducted by Rohner and Britner (2002) it was found that there are worldwide correlations between parental acceptance-rejection and mental health issues such as depression, behavioral problems. A number of other studies have also provided proof that parental rejection is associated with psychological maladjustment (Shelton et al., 2008; Putnick et al., 2014), depression and aggression (Akse et al., 2004; Hallel et al., 2008), social anxiety (Giaouzi & Giovazolias, 2015), delinquency (Hoeve et al., 2009) and substance abuse (Campo & Rohner, 1992; Glavak et al., 2003). On other hand, the children whose parents display warmth and respond their needs positively, develop positive life skills such as effective interpersonal relationships, decision-making and identity development (Slicker et al., 2005) have higher academic adjustment and achievement (Khan Et al., 2010; Rivers et al., 2012) are emotionally more mature (Love & Thomas, 2014) and have better psychological adjustment (Lansford et al., 2014).

In the literature there are a number of risk factors providing proof that indifference and neglect is shown to be associated with

factors such as parental psychopathologies (Wright ve ark., 2009; Slack et al., 2011; Clement et al., 2016), low socio-economic status (Annerbäck et al. 2010; Lee et al. 2012), marital problems (Chen et al., 2011; Svensson et al., 2011), social isolation and lack of social support (Clement ve ark., 2016; Maguire-Jack ve Wang, 2016) and history of being neglected in childhood (Tyler et al., 2006). However, neglect and indifference make up of a single end of acceptance-rejection continuum, and it is a matter of interest how these risk factors are associated with the bipolar nature of parental acceptance-rejection concept.

In their theory Rohner and Khaleque (2002) argued that parental acceptance and rejection tend to be associated worldwide with a number of cultural correlates such as household structure and practices of child rearing. It seems that apart from this cultural influences, the role of socio-economic factors in parental acceptance and rejection remain unclear. It should also be noted that an examination of household structure and child rearing practices need to address the gender of parents, as well; that is in today's Turkish society, despite of the social changes in the parental roled and characteristics of gender roles, it is still the mother who is identified with the child care within the family (Dökmen, 2004; Zeybekoğlu, 2013). It may be argued that in most societies mothers are considered to be the primary caregivers and their acceptance of their children is universal, regardless of culture and ethnicity. However, socio-

economic factors may have unique influences on mothers' acceptance and rejection of their children. Within this context, in this study, it was aimed to examine the mothers' acceptance and rejection of their children according to socio-economic factors.

METHODOLOGY

Participants

The participants of the study were comprised of 155 mothers who were recruited through their children attending primary, secondary and high schools in Nicosia, North Cyprus. Children were distributed the questionnaire forms in closed envelopes and were asked to convey these forms to their mothers at home. One week later, the completed forms were collected from students by classrooms teachers. Out of the total of 300 forms distributed, 160 forms were returned. 5 of the forms were excluded due to the high number of omitted items. Therefore, a number of 155 forms were included in the analysis. Of the mothers, 18.7% (n=29) of them were 30 years old and below, 60% (n=93) of them were born between 31-40 years old and 21.3% (n=33) of them were between 41-50 years old. With regard to the birth places of the participants, 34.2% (n=53) of the mothers were born in Cyprus, 55.5% (n=86) of them were born in Turkey and 10.3% (n=16) of them were born in countries other than Turkey and Cyprus. Of the mothers, 28% (n=42) of them were graduates of primary, 11.3% (n=17) of them

were graduate of secondary and 38% (n=57) of them were graduate of high school. 22.7% (n=34) of the mothers were graduate of university.

Instruments

In the study, "Individual Information Form" was used to collect socio-demographic data from the mothers and "Parental Acceptance-Rejection Scale" was used to assess mothers' acceptance and rejection of their children.

Individual Information Form

In the study, an Individual Information Form was prepared by the authors and administered to the mothers. In the form, the mothers were asked about their age, place of birth, educational level, house ownership status, income level, employment status, the number of children they have and their age of first pregnancy. In the form, the mothers were also asked whether they could get along well with their husbands, whether their husbands share responsibility for the care of the house and the children, whether they received sufficient love and care from their mothers and fathers during their childhood.

Parental Acceptance-Rejection Questionnaire (PARQ)

PARQ was developed by Rohner et al. in 1978 in order to assess the parents' acceptance and rejection of their children.

The questionnaire has separate forms that can be administered to children and parents (Rohner et al., 1980). In the present study, the Parents Form was administered. The original PARQ consist of 60 items. The Questionnaire has also a short form which includes 24, 4-point Likert-type items. In the Form, the responses range from “almost never true” (1) to “almost always true” (4). PARQ consists of four sub-dimensions, namely Aggression/Hostility (6 items), Warmth/Affection (8 items), Indifference/Neglect (6 items) and Undifferentiated Rejection (4 items). In terms of the scoring, the responses are scored as “almost always true” (4), “sometimes true” (3), “rarely true” (2) and “almost never true” (1). The subscales are scored separately. It is also possible to obtain a total score by summing up all the subscale scores. In the present study, the total scores of PARQ are taken into consideration in the statistical analysis. The minimum score that can be obtained from PARQ is 24 and the maximum score is 96. Higher scores indicate higher levels of rejection, whereas lower scores indicate higher levels of acceptance (Khaleque & Rohner, 2013; Hoşcan, 2010). The Cronbach’s alpha coefficients of the original form of PARQ were found to vary

between .72 and .90 (Khaleque & Rohner, 2013). The form was adapted into Turkish by Erdem (1990) and the Cronbach’s alpha coefficient was found to vary between .78 and .90.

Data Analysis

Prior to the statistical analysis, a preliminary test was conducted in order to test whether the distribution of the collected data is parametric or not. According to the findings of the Kolmogorov-Smirnov test, the data related to the scores of PARQ was found to be non-parametric. Therefore, Mann Wihtney-U and Kruskal Wallis-H tests were used in the statistical analysis (Büyüköztürk; 2004). The data was analyzed using Statistical Package for Social Sciences 21 (SPSS).

RESULTS

The Table 1 shows the arithmetic mean and the standard deviations of the scores of Parental Acceptance and Rejection Questionnaire (PARQ).

Table 1. The Arithmetic Mean and The Standard Deviations of The Scores of PARQ

PARQ	n	Minimum	Maximum	$\bar{X}$	sd
Aggression/Hostility	155	4	17	8.77	2.72
Warmth/Affection	155	7	18	9.27	2.10

Indifference/Neglect	155	6	21	10.72	2.37
Undifferentiated Rejection	155	2	11	4.71	1.52
Total	155	24	56	33.47	6.09

According to the Table 1, mothers' scores of Agression/Hosility subscale vary between 4 and 17; and the mean score of the subscale is 8.77 ± 2.72 . The Warmth/Affection subscale scores vary between 7 and 18; the mean score of the subscale is 9.27 ± 2.10 . The Indifference/Neglect subscale scores vary

between 6 and 21; the mean score is 10.72 ± 2.37 . The scores of the Undifferentiated Rejection subscale vary between 2 and 11; the mean score is 4.71 ± 1.52 . The total scores vary between 24 and 56; and the mean score is 33.47 ± 6.09 .

Table 2. The Kruskal Wallis-H Test Results Related To The Comparison of PARQ Scores According to the Birth Places of Mothers

Birth Place	n	MR	χ^2	df	p	Difference
Cyprus	53	65.47				
Turkey	86	82.98	6.947	2	0,031*	1-2
Others	16	92.72				1-3

* $p < 0.05$

The Table 2 related to the comparison of PARQ scores according to the birth place of mothers', by using Kruskal Wallis-H test, reveals that there is a significant difference among the mean ranks of the mothers ($\chi^2=6.947$; $p<.05$). A further comparison between the groups, performed by Mann Whitney U test, showed that the mean rank

of the mothers who are from Cyprus have significantly lower rejection levels than the mothers who are from Turkey and the mothers whor are from a country other than Cyprus and Turkey.

Table 3. The Kruskal Wallis-H Test Results Related To The Comparison of PARQ Scores According to the Income Level of Mothers

Income Level	n	MR	χ^2	df	p	Difference
Low	30	106.43				
Moderate	113	69.96	16.571	2	0.000*	1-2
High	10	68.25				1-3

*p<0.01

An examination of the Table 3 related to the comparison of PARQ scores according to the income level of mothers', by using Kruskal Wallis-H test, reveals that there are significant differences among the mean ranks of the mothers ($\chi^2=16.571$; $p<.01$). A further comparison between the groups,

performed by Mann Whitney U test, showed that the mothers who have low income level have significantly higher rejection levels than the mothers who have moderate and high income levels.

Table 4. The Kruskal Wallis-H Test Results Related To The Comparison of PARQ Scores According to The Mothers' Age of The First Pregnancy

The Age of First Pregnancy	n	MR	χ^2	df	p	Difference
18 years and below	13	106.50				
19-29 years	120	77.19	7.000	2	0,03*	1-2
30-49 years	22	65.59				1-3

*p<0.05

The Table 4 related to the comparison of PARQ scores according to the mothers' age of first pregnancy, by using Kruskal Wallis-H test, reveals that there are significant differences among the mean ranks of the mothers ($\chi^2=7.000$; $p<.05$). A further comparison between the groups, performed by Mann Whitney U test, showed that the rejection levels of the mothers whose first

pregnancy was when they were 18 years old and below are significantly higher than the mothers whose first pregnancy was when they were 19 years old and above.

Table 5. The Kruskal Wallis-H Test Results Related To The Comparison of PARQ Scores According To How The Mothers Get Along With Their Husbands

Getting Along with Husband	n	MR	χ^2	df	p	Difference
Well	104	67.46				
Moderate	37	92.66	10.573	2	0,005*	1-2
Poor	8	91.31				

*p<0.05

The Table 5 related to the comparison of PARQ scores according to how the mothers get along with their husbands, by using Kruskal Wallis-H test, reveals that there is a significant difference among the mean ranks of the mothers ($\chi^2=10.573$; $p<.05$). A further

comparison between the groups, performed by Mann Whitney U test, showed that the rejection levels of the mothers who moderately get along with their husbands have higher rejection level than the mothers who get along well with their husbands.

Table 6. The Mann Whitney-U Test Results Related To The Comparison of PARQ Scores According to Whether Mothers Received Sufficient Love and Care From Their Own Mothers and Fathers During Their Childhood

Received Love and Care From Their Own Mothers	n	MR	SR	U	p
Yes	125	72.42	9052.50	1117.500	0.027*
No	26	93.21	2423.50		
Received Love and Care From Their Own Fathers	n	MR	SR	U	p
Yes	118	72.67	8574.50	1553.500	0.045*
No	34	89.81	3053.50		

*p<0.05

An examination of the Table 6 related to the comparison of the PARQ scores, but using Mann Whitney-U test, according to mothers received sufficient love and care from their own mothers ($U=1112.000$, $p<.05$) and fathers ($U=1553.500$, $p<.05$) during their childhood, reveals statistically significant differences among the groups. When the mean ranks are taken into consideration, the rejection level of the mothers who reported that they could not receive sufficient love and care from their mothers and fathers is significantly higher than the mothers who reported that they could receive love and care from their mothers and fathers during their childhood.

DISCUSSION

The present study aimed to examine the mothers' acceptance and rejection of their children according to socio-economic factors. According to the findings, the rejection levels of the mothers differed according to their birth place; that is the mothers who are from Cyprus have significantly lower rejection levels than the mothers who are from Turkey and the mothers who are from a country other than Cyprus and Turkey. It is thought that this difference among mothers may be due to the cultural differences as well as the lower socio-economic status of mothers.

There is a huge migrant population in the north of Cyprus, of which the citizens of Turkey constituting the largest amount of it. These migrants are mostly employed in the

market as cheap labour force (Hatay, 2008). Being a migrant, may be causing social and economic stress for the migrant mothers, resulting in impairment in the family functions. In the literature there are a number of studies (Berry et al., 2003; Tyler et al., 2006; Lewin & Herron, 2007; Clement et al., 2016) providing proof that social isolation may be a risk factor for parents' neglect of their children. Being a migrant may bring about social isolation, difficulty in access to social services and lack of social support.

Another result of the study was that the mothers who have low income level have significantly higher rejection levels than the mothers who have moderate and high income levels. A similar result was found by Erkan and Toran (2010), in a sample of 246 mothers. They found that the mothers who had lower socio-economic status had higher rejection levels than the mothers of upper socioeconomic status. It was also found that there is a significant positive correlation between the number of their children and lower socioeconomic status mothers' rejection behavior; that is having more children increased the rejection levels of the mothers who had low socio-economic status. This finding of the present study is also consistent with a number of other studies (Dubowitz et al., 2002; Dunn et al., 2002; Sebre et al., 2004; Lee et al., 2012; Öncü et al., 2012; Jones & Logan-Greene, 2016) providing a link between low economic level and child neglect. A low level of economic income occurs to be a significant risk factor as it may lead a number of other stressors

such as low education level, unemployment and poor living conditions. Mothers' stress to provide basic needs such as nutrition and shelter, may be increasing the caregiving burden of the mothers resulting in lack of warmth and affection.

An interesting finding of the study was that mothers' acceptance-rejection level was found to differ according to their age of first pregnancy; that is, the rejection levels of the mothers whose first pregnancy was when they were 18 years old and below were significantly higher than the mothers whose first pregnancy was when they were 19 years old and above. Becoming parents at a young age may result in lack of awareness of children's needs and poor parenting skills. In this context, it is thought that this finding of the present study is consistent with a number of studies showing that becoming parents at young age is among the risk factors for child neglect (Altıparmak et al., 2013; Pajer et al., 2014).

In addition to demographic variables, the mothers were also asked questions about their marriages and relationships with their husbands. According to the findings, the rejection levels of the mothers who moderately get along with their husbands have higher rejection level than the mothers who get along well with their husbands. An examination of the mean ranks of the mothers revealed that the mothers who get along well with their husbands have higher level of acceptance of their children. Lack of marital adjustment and harmony is a

significant factor in harsh, punitive and abusive parenting styles (Sevinç and Garip, 2010; Schoppe-Sullivan et al., 2007; Beyazıt and Bütün Ayhan, 2015). In this respect, parents not being able to get along well might be interpreted as an indication of marital conflict leading to family stress and lack of affection and warmth within the family.

Finally, the mothers were asked whether mothers received sufficient love and care from their own mothers and fathers during their childhood. The findings showed that the rejection level of the mothers who reported that they could not receive sufficient love and care from their mothers and fathers is significantly higher than the mothers who could receive love and care from their mothers and fathers during their childhood. This result may be interpreted as an evidence for a link between mothers' history of being rejected in childhood and their future risk of rejecting their own children. It is thought that this result support the findings of a number of studies in the literature indicating evidence for the intergenerational characteristics of child maltreatment; that is, the parents' who are maltreated in their childhood are more likely to engage similar acts towards their own children (Pears & Capaldi, 2001; Tyler et al., 2006). By coldness, inattention and indifference, the parents who experienced rejection during childhood may be trying to compensate for the feelings of worthlessness and loneliness caused by memories of maltreatment history (Polat, 2007). But it

should be noted that not all parents who were maltreated in their childhood are predisposed in similar parenting practices and that the link between mothers' past experiences and their future risk of rejecting behaviors of their children need further evidence.

The findings of the present study provides insight to understand the nature of parental acceptance and rejection. To the best of our knowledge, this is the first study to examine the subject of concern in North Cypriot community and can have implications for the professionals and researchers. Once the parents who are at risk of rejecting their

children are identified, social policies and preventive programs based on nationwide empirical data, including socio-economic support, life skills and parenting skills training and family therapy, should be employed. Some limitations of the present study also need to be addressed. The findings of the study rely on self-report data which may be effected due to the tendency of responding in social desirable manner, misunderstanding of the items and misremembrance. The sample size was limited that the objectives of the study need to be examined in a larger and more diverse community, particularly including fathers, in the future studies.

REFERENCES

- Akse, J., Halell, W. W., Rutger, C. M. E., Raaijmakers, Q. A. W., & Meeus, W. (2004). Personality, perceived parental rejection and problem behavior in adolescence. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 39(12), 980-988.
- Altıparmak, S., Yıldırım, G., Yardımcı, F., & Ergin, D. (2013). The factors that affect child abuse and neglect depending on the information provided from the mothers [in Turkish]. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14, 354-361.
- Berry, M., Charlson, R., & Dawson, K. (2003). Promising practices in understanding and treating child neglect. *Child and Family Social Work*, 8, 13-24. Doi: <https://doi.org/10.1046/j.1365-2206.2003.00262.x>.
- Beyazıt, U., & Bütün Ayhan, A. (2015). Assessment of mothers' child abuse potentials against their children. Presented paper at International Business & Education Conferences, Proceedings, 7-11 June, p. 482-499, London-England.
- Büyükoztürk, S. (2004). [Data analysis handbook for social sciences]. Ankara: Pegem Akademi [in Turkish].
- Campo, A. T., & Rohner, R. P. (1992). Relationships between perceived parental acceptance-rejection, psychological adjustment, and substance abuse among young adults. *Child Abuse & Neglect*, 16(3), 429-440. Doi: [https://doi.org/10.1016/0145-2134\(92\)90052-S](https://doi.org/10.1016/0145-2134(92)90052-S).

- Clement, M. E., Berube, A., & Chamberland, C. (2016). Prevalence and risk factors of child neglect in the general population. *Public Health*, 1-7. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.puhe.2016.03.018>.
- Day, R. D., & Padilla-Walker, L. M. (2009). Mother and father connectedness and involvement during early adolescence. *Journal of Family Psychology*, 23(6), 900-904. Doi: <http://dx.doi.org/10.1037/a0016438>.
- Dökmen, Z. Y. (2004). Gender, social psychological explanantions [In Turkish]. İstanbul: Sistem Publishing.
- Dubowitz, H., Papas, M. A., Black, M. M., & Starr, R. H. (2002). Child Neglect: Outcomes in high-risk urban preschoolers. *Pediatrics*, 109(6), 1100-1107.
- Dunn, M. G., Tarter, R. E., Mezzich, A. C., Vanyukov, M., Kirisci, L., Kirillova, G. (2002). Origins and consequences of child neglect in substance abuse families. *Clinical Psychology Review*, 22, 1063-1090. Doi: [https://doi.org/10.1016/S0272-7358\(02\)00132-0](https://doi.org/10.1016/S0272-7358(02)00132-0).
- Erdem, T. (1990) *The validity and reliability study of Turkish form of Parental Acceptance Rejection Questionnaire*. Unpublished Master Thesis. Bosphorus University, İstanbul.
- Erkan, S., & Toran, M. (2010). Child acceptance-rejection behaviors of lower and upper socioeconomic status mothers. *Social Behavior and Personality*, 38(3), 427-432. Doi: 10.2224/sbp.2010.38.3.427.
- Giaouzi, A., & Giovazolias, T. (2015). Remembered parental rejection and social anxiety: The mediating role of partner acceptance-rejection. *Journal of Child and Family Studies*, 24, 3170-3179. Doi: 10.1007/s10826-015-0120-z
- Glavak, R., Kuterovac-Jagodic, G., & Sakoman, S. (2003). Perceived parental acceptance-rejection, family-related factors, and socio-economic status of families of adolescent heroin addicts. *Croatian Medical Journal*, 44(2), 199-206.
- Halell, W., Valk, I., Aksei J., & Meeus, W. (2008). The interplay of early adolescents' depressive symptoms, aggression and perceived parental rejection: A four-year community study. *Journal of Youth and Adolescence*, 37(8), 928-940. Doi: 10.1007/s10964-008-9280-0.
- Hatay, M. (2008). The problem of pigeons: Orientalism, xenophobia and a rhetoric of the 'local' in North Cyprus. *The Cyprus Review*, 20(2), 145-172.
- Hoeve, M., Dubas, J., Veroni, I., Eichelsheim, P. H., & Smeenk, W., & Gerris, J. R. M. (2009). The relationship between parenting and delinquency: A meta-analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 37, 749-775. Doi: 10.1007/s10802-009-9310-8.
- Hoşcan, S. (2010). *The examination of the mediator role of parental attitudes on the relationship between the 9-12 year old children's perception of marital conflict and life quality*. Unpublished Master Thesis. Istanbul University, Turkey.
- Jones, A. S., Logan-Greene, P. (2016). Understanding and responding to chronic neglect: A mixed methods case record examination. *Children and Youth Services Review*, 67: 212-219. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2016.06.011>.

- Khaleque, A., & Rohner, R. P. (2002). Perceived parental acceptance-rejection and psychological adjustment: A meta-analysis of cross-cultural and intracultural studies. *Journal of Marriage and Family*, 64, 54–64. Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2002.00054.x>.
- Khaleque, A., & Rohner, R. P. (2013). Effects of multiple acceptance and rejection on adults' psychological adjustment: A pancultural study. *Soc Indic Res*, 113, 393–399.
- Khan, S., Haynes, L., Armstrong, A., & Rohner, R. P. (2010). Perceived teacher acceptance, parental acceptance, academic achievement, and school conduct of middle school students in the Mississippi Delta region of the United States. *Cross-Cultural Research*, 44(3), 283-294. Doi: <https://doi.org/10.1177/1069397110368030>.
- Lansford, J. E., Sharma, C., Malone, P., Woodlief, D., Dodge, K. A., Oburu, P., Pastorelli, C.,.....& Di Giunta, L. (2014). Corporal punishment, maternal warmth, and child adjustment: A longitudinal study in eight countries, *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 43(4), 670-685, Doi: 10.1080/15374416.2014.893518.
- Lee, S. J., Taylor, C. A., Bellamy, J. L. (2012). Paternal depression and risk for child neglect in father-involved families of young children. *Child Abuse & Neglect*, 36, 461– 469. Doi: <http://dx.doi.org/10.1016/j.chiabu.2012.04.002>.
- Lee, E. L., Wilsie, C. C., & Brestan-Knight, E. (2011). Using parent–child interaction therapy to develop a pre-parent education module. *Children and Youth Services Review*, 33, 1254–1261. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2011.02.024>.
- Love, K. M.,& Thomas, D. M. (2014). Parenting styles and adjustment outcomes among college students. *Journal of College Development*, 55(2): 139-150. Doi: 10.1353/csd.2014.001.
- Lewin, D., & Herron, H. (2007). Signs, symptoms and risk factors: Health visitors' perspectives of child neglect. *Child Abuse Review*, 16, 93-107. Doi: <https://doi.org/10.1002/car.949>.
- Maguire-Jack, K., & Wang, X. (2016). Pathways from neighborhood to neglect: The mediating effects of social support and parenting stress. *Children and Youth Services Review*, 66, 28–34. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2016.04.017>.
- Öncü, E., Kurt, A. Ö., & Esenay, F. I. (2012). Abuse of working children in the family [In Turkish]. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 10(3), 128-140.
- Parke, R. D., & Gauvain, M. (2009). *Child Psychology*. New York: McGraw Hill.
- Pajer, K. A., Gardner, W. G., Lourie, A., Chang, C., Wang, W., & Currie, L. (2014). Physical child abuse potential in adolescent girls: associations with psychopathology, maltreatment, and attitudes toward child-bearing. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 59(2), 98-106. Doi: <https://doi.org/10.1177/070674371405900205>.
- Pears, K., & Capaldi, D. M. (2001). Intergenerational transmission of abuse: A two generational prospective study of an at-risk sample. *Child Abuse & Neglect*, 25, 1439–1461. Doi: [https://doi.org/10.1016/S0145-2134\(01\)00286-1](https://doi.org/10.1016/S0145-2134(01)00286-1).
- Polat, O. (2007). *Child abuse definitions* [In Turkish]. Ankara: Seckin Publisihing.

- Putnick, D. L., Bornstein, M. H., Lnasford, J. E., Malonei P. S., Pastorelli, C., Skinner, A. T., Sorbring, E., & Tapanya, S. (2014). BPerceived mother and father acceptance-rejection predict four unique aspects of child adjustment across nine countries. *The Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 56(8), 923-932. Doi: <https://doi.org/10.1111/jcpp.12366>.
- Rivers, J., Mullis, A. K., Fortner, L. A. & Mullis, R. L. (2012). Relationships between parenting styles and the academic performance of adolescents. *Journal of Family Social Work*, 15, 202–216. Doi: 10.1080/10522158.2012.666644.
- Rohner, R. P. (1994). Patterns of parenting: The warmth dimension in worldwide perspective. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/255709456>.
- Rohner, R. P. (2004). The Parental "Acceptance-Rejection Syndrome": Universal Correlates of Perceived Rejection. *American Psychologist*, 59(8), 830-840. Doi: <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.59.8.830>.
- Rohner, R. P. (2005). Glossary of significant concepts in Parental Acceptance-Rejection Theory (PARTheory). Retried from <https://www.researchgate.net/publication/255709642>.
- Rohner, R. P., & Britner, P. A. (2002). Worldwide Mental Health Correlates of Parental Acceptance-Rejection: Review of Cross-Cultural and Intracultural Evidence. *Cross-Cultural Research*, 36(1), 16-47. Doi: <https://doi.org/10.1177/106939710203600102>.
- Rohner, E. C., Chaille, C., & Rohner R. P. (1980). Perceived parental acceptance-rejection and the development of children's locus of control. *The Journal of Psychology*, 104, 83-86.
- Rohner, R. P., & Khaleque, A. (2002). Parental acceptance-rejection and life-span development: A universalist perspective. *Online Readings in Psychology and Culture*, 6(1). Doi: <http://dx.doi.org/10.9707/2307-0919.1055>.
- Rohner, R. P., & Khaleque, A. (2010). Testing central postulates of Parental Acceptance-Rejection Theory (PARTheory): A meta-analysis of cross-cultural studies. *Journal of Family Theory & Review*, 2, 73–87. Doi:10.1111/j.1756-2589.2010.00040.x.
- Rohner, R. P., Khaleque, A., & Cournoyer, D. E. (2003) Cross-National Perspectives on Parental Acceptance-Rejection Theory. *Marriage & Family Review*, 35(3-4), 85-105. Doi:10.1300/J002v35n03_06.
- Rohner, R. P., & Rohner, E. C. (1981). Parental Acceptance-Rejection and Parental Control: Cross-Cultural Codes. *Ethnology*, 20(3), 245-260.
- Schoppe-Sullivan, S. J., Schermerhorn, A. C., & Cummings, E. M. (2007). Marital conflict and children's adjustment: Evaluation of the parenting process model. *Journal of Marriage and Family*, 69(5), 1118-1134. Doi: <https://doi.org/10.1111/j.1741-3737.2007.00436.x>.
- Sebre, S., Sprugevica, I., Novotni, A., Bonevski, D., Pakalniskiene, V., Popescu, D., Turchina, T., Friedrich, W., & Lewis, O. (2004). Cross-cultural comparisons of child-reported emotional and physical abuse: rates, risk factors and psychosocial symptoms. *Child Abuse & Neglect*, 28, 113–127. Doi: 10.1016/j.chiabu.2003.06.004.

- Sevinç, M., & Garip, E. S. (2010). A study of parents' child raising styles and marital harmony. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 2, 1648–1653.
- Shelton, K. H., & Gordon H. T. Interparental conflict, negative parenting, and children's adjustment: Bridging links between parents' depression and children's psychological distress. *Journal of Family Psychology*, 22(5), 712-724.
- Slack, K. S., Berger, L. M. Dumont, K., Yang, M., Kim, B., Ehrhard-Dietzel, S., & Holl, J. L. (2011). Risk and protective factors for child neglect during early childhood: A cross-study comparison. *Children and Youth Services Review*, 33, 1354–1363. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.chidyouth.2011.04.024>.
- Slicker, E. K., Picklesimer, B. K., Guzak, A. K., & Fuller, D. K. (2005). The Relationship of Parenting Style to Older Adolescent Life-Skills Development in the United States. *Nordic Journal of Youth Research*, 13(3): 227-245. Doi: 10.1177/1103308805054211.
- Tyler, S., Allison, K., & Winsler, A. (2006). Child neglect: Developmental consequences, intervention, and policy implications. *Child & Youth Care Forum*, 35(1), 1-20. Doi: 10.1007/s10566-005-9000-9.
- Wright, M., Crawford, E., & Castillo, D. (2009). Childhood emotional maltreatment and later psychological distress among college students: The mediating role of maladaptive schemas. *Child Abuse & Neglect*, 33: 59–68. Doi: 10.1016/j.chiabu.2008.12.007.
- Zeybekoğlu, Ö. (2013). Fatherhood and family form man of today [In Turkish]. *Mediterranean Journal Of Humanities*, 3(2), 297-328.

Presenteizm (İşte Varolamama) ile İşe Adanmışlık Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Investigation of the Relationship Between Presenteeism and Job Engagement

Engin KANBUR¹

Aysun KANBUR²

Öz

Bu çalışmanın amacı, çalışanların presenteizm (işte varolamama) davranışları ile işe adanmışlık davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmanın verileri, Kastamonu İli'nde faaliyetlerini sürdüren bir tekstil işletmesinde görev yapan 239 çalışandan anket tekniği ile toplanmıştır. Çalışmada kolayda örnekleme yöntemi kullanılmış olup, örneklem miktarı istatistiksel olarak araştırma evrenini temsil edecek niteliktedir. Araştırmada, çalışanların presenteizm (işte varolamama) davranışlarını belirlemek için “Standford Presenteizm Ölçeği” ve işe adanmışlık davranış düzeylerini belirlemek için ise “İşe Adanmışlık Ölçeği” kullanılmıştır. Her iki ölçeğin de yapısal geçerliliği doğrulayıcı faktör analizi ile gerçekleştirilmiş olup, her iki ölçek için de iyi uyum derecesi sağlanmıştır. Ölçeklerin güvenirlik değerleri ise Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayısı ile ölçülmüş olup, Presenteizm Ölçeği için ,812 ve İşe Adanmışlık Ölçeği için ,894 olarak tespit edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Araştırma bulgularına göre; çalışanların presenteizm ve işe adanmışlık davranışları (duygusal adanma, fiziksel adanma ve bilişsel adanma) arasında negatif ve anlamlı ilişkinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Presenteizm, İşe Adanmışlık, Duygusal Adanma, Fiziksel Adanma, Bilişsel Adanma.

Abstract

The purpose of this study is to examine the relationship between employees' presenteeism behavior and job engagement behavior. Data of the research was collected by means of questionnaire technique from 239 employees working in a textile company in Kastamonu province. In the study, convenience sampling method is used and the sample is statistically enough to represent the population of the research. In order to determine presenteeism behaviors of employees “Standford Presenteeism Scale” was used and “Job

¹ Dr.Öğr.Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, SHYO, Havacılık Yönetimi

² Doç.Dr., Kastamonu Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme

Engagement Scale” was used for determining their job engagement behavior levels. Structural validity was confirmed by confirmatory factor analysis on both scales and good fit values were proven for both of them. The reliability values of the scales were measured by Cronbach Alpha internal consistency coefficient and was found ,812 for Presenteeism Scale and was found ,894 for Job Engagement Scale. Correlation analysis was utilized to determine the relationship between variables. According to research findings; it was concluded that there is a negative and significant relationship between presenteeism and job engagement (emotional engagement, physical engagement, cognitive engagement) behaviors of employees.

Keywords: Presenteeism, Job Engagement, Emotional Engagement, Physical Engagement, Cognitive Engagement

1. GİRİŞ

Örgütler her geçen gün daha da zorlaşan rekabetçi şartlar altında rakipleri ile rekabet edebilmek ve hayatta kalabilmek için en değerli kaynağı olan insana odaklanmalıdır. İnsanın örgüt içinde sergileyeceği olumlu performans örgütün amaçlarına ulaşma noktasında oldukça değerlidir. Örgütler, çalışanlarının başarısını ve performansını artırmak için olumlu bir örgüt kültürü yaratmalı, iletişim kanallarını etkin kullanmalı, onların fiziksel ve ruhsal açıdan sağlıklı olmalarını sağlamalı, gerekli motivasyon araçlarını kullanmalı yani onlara her konuda örgütsel desteği sağlamalıdır. Kendilerine uygun ortam sağlanan ve örgütsel destek verilen çalışanların, hasta olduğunda işe gitme ve düşük verimlilikte çalışma olarak tanımlanan presenteeizm (işte varolamama) davranışını sergileme olasılığı düşecek, dolayısıyla kendilerini yaptıkları işe adanma davranışı sergileme olasılığı yükselecektir.

Presenteeizm, çalışanların bedenlen işlerinin başında olmalarına rağmen psikolojik olarak işinden uzak olması ve/veya iş görevlerini

yerine getirmemesi veya verimli olmaması olarak tanımlanabilir. Genel olarak sağlık sorunu yaşayan, hasta çalışanların gösterdiği davranış olarak görülen presenteeizm, bedenlen sağlıklı olmasına karşın çalışanın gerek işin nitelikleri gerek örgütsel bazı nedenlerden dolayı psikolojik olarak işinin başında var olamaması olarak da ifade edilmektedir. Çalışmanın diğer değişkeni olan işe adanmışlık, çalışanın işine (iş rolüne) ilişkin tutumu, yaptığı iş ile bütünleşmesi ya da ilgili olması olarak tanımlanmaktadır. İşe adanmışlık, çalışanların iş rolleri ile bütünleşmesi ve bunu yaparken fiziksel, duygusal ve bilişsel enerjilerini işe aktarmaları olarak da ifade edilmektedir.

Bu bağlamda, ekstra rol davranışı olarak değerlendirilen işe adanma davranışının presenteeizm tarafından ne düzeyde ve hangi yönde etkilenebileceğini ortaya koymak araştırmamızın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Günümüz rekabetçi iş hayatında örgütleri birbirinden ayıran ve/veya rekabet avantajı sağlayan en önemli faktör insan ve onun sergileyeceği performanstır. Kendisine verilen rolün ötesinde bir rol

davranışı sergilemesi örgütsel performansı artıracaktır. Ancak bireyin kendini fiziksel, bilişsel ve duygusal olarak işe adayabilmesi sadece bedenen işyerinde bulunması ile mümkün değildir. Bu nedenle çalışma, presenteizm (işte varolamama) davranışı ile işe adanmışlık davranışı arasındaki ilişkinin ortaya konması bakımından oldukça önem arz etmektedir. Çalışmadan elde edilen bulguların gerek örgütlerin istihdam politikalarının belirlenmesi ve analiz edilmesi gerekse de çalışanların ekstra rol davranışı olan işe adanmışlık davranışı göstermeleri için gerekli olan şartların belirlenmesi ve desteğin sağlanması açısından katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2. YAZIN TARAMASI

Bu bölümde, presenteizm (işte varolamama) ve işe adanmışlık kavramları ile ilgili yazın taraması ile bu iki kavram arasındaki ilişkiye yer verilmektedir.

2.1. Presenteizm (İşte Varolamama)

İngilizce “presenteizm” sözcüğü ile ifade edilen işte varolamama kavramının kökü ise var olma, mevcut bulunma anlamına gelen “presence” sözlüğünden türetilmiştir (Çiftçi, 2010: 155).

Presenteizm (işte varolamama) kavramı ilk olarak örgütsel psikolog Cary Cooper tarafından ortaya atılmıştır (Saarvala, 2006: 3; Shuster, 2003: 1; Shamansky, 2002: 79). Presenteizm, çalışanların bedenen işyerinde

olmalarına rağmen yaptıkları işin verimliliğinin düşmesi ve kalite seviyesinin azalması olarak tanımlanabilir (Koopman vd., 2002: 1). Presenteizm başka bir tanımda, çalışanların aşırı iş yükü altında uzun saatler boyunca çalışması veya bu zaman dilimi içerisinde çalışıyormuş gibi davranması olarak da ifade edilmektedir (Çoban ve Harman, 2012: 161).

Presenteizm (işte varolamama), çalışanların fiziksel ve/veya ruhsal rahatsızlıklarından dolayı işte bulunmamaları gerekirken, işe bağlılıkları, işi önemsemeleri (olumlu) veya işlerini kaybetme korkusu ve kariyer hedeflerine ulaşamama (olumsuz) gibi kaygılardan kaynaklı işlerinin başında olmaları olarak tanımlanabilir. Bu durum çalışanların performans ve buna bağlı olarak verimlilik düşüklüğüne neden olmaktadır (Baysal, 2014: 135). Presenteizm kavramı, hastalıkla ilişkili olan ve olmayan şeklinde iki farklı tip çalışan davranışına bağlı olarak oluşabilir. Bunlardan birincisi, çalışanların iş başında üretkenliklerini azaltan fiziksel ve/veya zihinsel sağlıklarıyla ilgili hastalık durumunun varlığıdır. İkincisi ise, kişisel mali zorluklar, stres, algılanan iş yeri baskısı ve iş yükü, yasal veya aile sorunları gibi hastalık ile ilgili olmayan çalışan davranışdır (Quazi, 2013: 9; Milano, 2005).

Presenteizm ile işe devamsızlık (absenteeism) kavramları sıklıkla birbiri ile karıştırılan kavramlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu iki kavram örgütsel maliyet anlamında yakın olsa da kavram olarak oldukça farklıdır ve bu iki kavramı iyi

anlamak gerekmektedir. Presenteizm'in örgüte olan maliyeti işe devamsızlığın maliyetinden verimlilik kaybından dolayı daha fazladır (Ribera, McKenna, Gilson, 2008: 199; Hemp, 2004: 1). Presenteizm üzerine bir çalışmada presenteizmin yol açtığı verimlilik kaybının absenteeisme oranla 7.5 kat daha fazla olduğu görülmüştür. Ayrıca KOBİ yöneticileri/sahipleri üzerine gerçekleştirilen bir çalışmada, yöneticileri %38.7'sinin absenteeism, %82.5'inin ise presenteizm yaşadıkları ve bunun verimliliklerine yansıdığı vurgulanmaktadır (Arslaner ve Boylu, 2015: 126). Presenteizm, örgüt içinde verimlilik düzeyindeki düşüşe ek olarak bazı önemli sonuçlara yol açmaktadır. Bunlar; performansta düşüşler, çalışan motivasyonunda azalma, memnuniyetsizlik, işe devamsızlık (absenteeism), işgören devir hızında artış, işe bağlı gerginlik, hata yapma olasılığında artış ve tükenmişlik olarak sıralanabilir (Koçoğlu, 2007).

2.2. İşe Adanmışlık

İngilizcede "work engagement" sözcüğü ile ifade edilen işe adanma veya işe adanmışlık yazında işe tutkunluk, işe kapılma ve/veya işe bağlanma gibi kavramlarla da ifade edilmektedir (İnce, 2016: 652). İşe adanmışlık, bireylerin yaptıkları işler veya iş rollerine karşı hissettikleri olumlu düşünceler, tutkular, tatmin edici davranışlar ve süreklilik arz eden işle ilgili bilişsel bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Schaufeli, Salanova, Gonzalez-Roma ve Bakker, 2002: 74; Hakanen, Bakker ve Schaufeli, 2006: 498;

Bakker ve Demerouti, 2008: 209). İşe adanmışlık, bireyin yüksek düzeyde sahip olduğu enerji ve bireyin iş ile özdeşleşmesi olarak belirtilmektedir (Bakker, Schaufeli, Leiter ve Taris, 2008: 189). Pozitif örgütsel davranış türlerinden biri olan işe adanmışlık kavramı anlamsal olarak tamamen birbirine zıt ve negatif örgütsel davranış türlerinden biri olan tükenmişlik kavramı ile ilgili yapılan araştırmalar sonucunda yazında bahsedilmeye başlanmıştır (Keleş, 2014: 98). İşe adanmışlık, yazında yer alan tükenmişlik ile ilgili çalışmalar kapsamında tükenmişlik sendromu yaşamayan ve iş ile ilgili eylemlerde daha enerjik, etkin ve verimli olan çalışanların sergiledikleri davranış olarak ifade edilmektedir (Schaufeli, Taris ve Rhenen, 2008: 176).

Çalışanın işi ile bütünleşmesi, işine bağlanması ve işine ilişkin pozitif duygular geliştirmesi olarak tanımlanan işe adanmışlık, fiziksel, duygusal ve bilişsel düzeyde gerçekleşmektedir (Kahn, 1990: 694; Özyılmaz ve Süner, 2015: 144;). *Fiziksel adanma*, bireyin bedenlen (fiziksel) kendini tam anlamıyla işine vermesi, yüksek performans sergilemek için tüm cabasını işine sarfetmesi, yüksek düzeyde enerji harcaması, yoğun bir şekilde çalışması ve neticesinde elinden gelen tüm imkânları kullanması olarak ifade edilmektedir. *Bilişsel adanma*, çalışanın tüm dikkatini ve aklını işine vermesi, işine odaklanması, işin her anında büyük bir özen göstermesi, işine yoğunlaşması ve neticesinde zihinsel enerjisini harcaması olarak tanımlanmaktadır. *Duygusal adanma*, çalışanın işi ile ilgili

yüksek düzeyde duygusal bağ kurması, işinde istekli ve arzulu olması, yaptığı işle gurur duyması ve benimsemesi, işinde enerjik olması ve işi ile ilgili olumlu duygulara sahip olması şeklinde ifade edilmektedir.

Çalışanların işe adanma duygusuna yönlendiren yani işe bağlanmasını sağlayan bazı öncüller bulunmaktadır. Bunlar; olumlu ve destekleyici bir örgüt kültürü, personel güçlendirme faaliyetleri, etkin ve etkili bir iletişim sistemi, örgütsel adalet algısı, düşük güç mesafesi ve yönetici desteği olarak belirtilmektedir (Işık ve Kama, 2018: 396). İşe adanmışlık düzeyi yüksek olan yani kendisini işe adayan, işe tutku ile bağlanan çalışanların diğer çalışanlardan daha fazla inisiyatif kullandıkları, yaptıkları işten daha fazla doyum sağladıkları, bağlılık ve öz yeterlilik düzeylerinin arttığı, proaktif davranış sergiledikleri, performanslarının ve verimliliklerinin artması gibi pozitif örgütsel davranışlar sergiledikleri görülmektedir (Demerouti vd., 2001: 279; Sonnentag, 2003: 518; Schaufeli ve Bakker, 2004: 293; Turhan vd., 2012: 180; Eyiusta, 2015: 72; Mauno, Kinnunen ve Ruokolainen, 2007: 149). Bunun yanında işe adanmışlık düzeyi yüksek olan çalışanların işten ayrılma niyeti, tükenmişlik, stres, depresyon ve sinizm gibi negatif örgütsel davranışlarının azaldığı ve/veya ortadan kalktığı görülmektedir (Schaufeli, Taris ve Rhenen, 2008: 184).

2.3. Presenteizm ile İşe Adanmışlık Arasındaki İlişki

Ekstra rol davranışı (tanımlanmamış rol davranışı) teorisi, çalışanların kendilerine

uygun görülen biçimsel (resmi) rol tanımlarında yer almayan ve tamamen kendi inisiyatiflerini kullanarak örgüt yararına faaliyet göstermesi olarak tanımlanan pozitif örgütsel davranışlardır (Yılmaz, 2010: 241). Çalışanların bu davranışları gösterebilmesi için gerekli örgütsel desteğin ve adaletin sağlanması ve motivasyon araçlarının uygulanması önemlidir. Bu bağlamda ekstra rol davranışı olan işe adanmışlık davranışı ile presenteizm davranışı arasındaki ilişkinin şiddetinin ve yönünün araştırılması yazına katkı sağlayacaktır.

Admasachew ve Dawson (2011) sağlık hizmeti sunan çalışanlar arasında presenteizm ile işe adanmışlık ilişkisini inceledikleri çalışmalarında, iki değişken arasında negatif yönlü bir ilişkinin olduğunu vurgulamaktadırlar. Aynı şekilde De Beer (2014) çalışmasında, çalışanların hastalıkla ilişkili olan presenteizm davranışları ile işe adanmışlık davranışları arasında negatif bir ilişkinin olduğunu belirtmektedir. Bu kapsamda, herhangi bir sağlık sorunu olmayan çalışanların sağlık sorunu olanlara (sırt ağrısı, kas iskelet ağrısı, nezle vb.) oranla kendilerini işe daha iyi verebildikleri, uyum sağlayabildikleri ve bağlanabildikleri ifade edilmektedir. Ayrıca Burton vd. (2017) çalışmalarında, yüksek düzeyde işe adanma davranışı gösteren bireylerin daha az presenteizm davranışı gösterdiklerini ortaya koymaktadırlar. Bu bağlamda kuramsal çerçeve ve yapılan görgül araştırmalara dayanılarak presenteizm ve işe adanmışlık ile ilişkisinin tespit edilmesine yönelik aşağıdaki hipotezler ortaya konulmuştur.

H₁: Presenteizm ile işe adanmışlık arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1a}: Presenteizm ile duygusal adanma arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1b}: Presenteizm ile fiziksel adanma arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

H_{1c}: Presenteizm ile bilişsel adanma arasında negatif ve anlamlı bir ilişki vardır.

3. YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın amacı, önemi, evreni, örnekleme, anketi ve ölçekleri ile güvenilirlik analizi, faktör analizi ve araştırma modeline yer verilmektedir.

3.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Araştırmanın temel amacı, presenteizm (işte varolamama) ile işe adanmışlık ve boyutları arasındaki ilişkilerin incelenmesidir. Örgütlerin en kıymetli kaynağı insandır ve insandan kaynaklanabilecek sorunların nedeninin araştırılması ve ortadan kaldırılması hem örgütün hem de bireyin verimliliği açısından oldukça önemlidir. Örgütler; işten ayrılma niyeti, tükenmişlik, iş gücü devir oranı ve/veya işe devamsızlık gibi örgütsel sorunların çözümü için uzun zamandır araştırmalar gerçekleştirmektedirler. Buna karşın presenteizm, eskiden beri var olan ancak araştırılmaya yeni başlanan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumun en önemli nedeni ise presenteizm sorununun örgütler için büyük maliyetlere sebep olması,

verimliliği düşürmesi ve nihayetinde sürdürülebilir rekabeti olumsuz etkilemesi olarak belirtilebilir. Ayrıca presenteizm (işte var olmama) sorunu günümüz insan kaynakları yönetiminin üzerinde titizlikle durması gereken ve bu soruna karşı etkin çözüm üretmesi gereken kavramların başında gelmektedir.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırma evrenini, Kastamonu İli'ndeki bir tekstil işletmesinde görev yapan 342 çalışan oluşturmaktadır. Araştırma sürecinde kolayda örnekleme yapılarak 250 anket formu kuruma gönderilmiş ve %96 geri dönüşüm oranıyla 239 anket araştırmaya dâhil edilmiştir. Veri toplama süreci tamamlandığında araştırmada yer alan 239 katılımcı, araştırma evrenini %95 ($\alpha=0.05$) güven düzeyi ve ± 0.05 hata seviyesinde temsil edecek niteliktedir (Gülbüz & Şahin, 2016).

3.3. Araştırmanın Anketi ve Ölçekleri

Araştırma hipotezlerinin test edilebilmesi amacıyla birincil veri toplama kaynağı olan nicel çalışmalarda sıklıkla tercih edilen anket yönteminden yararlanılmıştır. Anket formunun birinci kısmında, katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, medeni durum, kıdem gibi demografik sorular yer almaktadır. Anketin ikinci kısmında ise katılımcıların presenteizm düzeylerini ölçmek için “Standford Presenteizm Ölçeği” ve işe adanmışlık düzeylerini ölçmek için ise “İşe Adanmışlık Ölçeği” kullanılmıştır.

Katılımcıların presenteizm düzeyini ölçmek amacıyla; Koopman ve diğerleri (2002) tarafından geliştirilen, Türkçe'ye Baysal ve diğerleri (2014) tarafından uyarlanan, Demirbulat ve Bozok (2015), Demirgil ve Mücevher (2017) ve Ertürk ve diğerleri (2017) tarafından çalışmalarında yararlanılan, geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış "Standford Presenteizm Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek tek boyut 6 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin puanlaması, 5'li Likert ölçeğine uygundur.

Katılımcıların işe adanmışlık düzeyini ölçmek amacıyla; Rich, Lepine ve Crawford (2010)

tarafından geliştirilen, Türkçe'ye Kurtpınar (2011) tarafından uyarlanan, Keleş (2014) ve Bostancı ve Ekiyor (2015) tarafından çalışmalarında yararlanılan, geçerliliği ve güvenilirliği kanıtlanmış "İşe Adanmışlık Ölçeği" kullanılmıştır. Ölçek, 3 boyut (duygusal adanma, fiziksel adanma, bilişsel adanma) 18 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin puanlaması, 5'li Likert ölçeğine uygundur.

3.4. Güvenirlilik ve Faktör Analizi

Araştırma verilerinin toplandığı presenteizm ölçeği ve işe adanmışlık ölçeğinin iç tutarlılık analizi Cronbach Alfa Katsayısı ile incelenmiştir (Tablo 1).

Tablo 1. Ölçeklerin Güvenirlilik Analizi

Ölçek	Madde Sayısı	Cronbach Alpha (α)
Presenteizm	6	.812
İşe Adanma Davranışı	18	.894
<i>Duygusal Adanma</i>	6	.833
<i>Fiziksel Adanma</i>	6	.818
<i>Bilişsel Adanma</i>	6	.793

Ölçeklerin Cronbach Alfa değerleri güvenilirlik için kabul edilebilirlik sınırı olan %70'in üzerindedir. Araştırmada kullanılan

ölçeklerin yapı geçerliliğini ölçmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizinden yararlanılmıştır (Tablo 2).

Tablo 2. Ölçeklerin Doğrulayıcı Faktör Analizi

Ölçek	X ² /df	RMSEA	GFI	CFI
Presenteizm	2,092	,068	,982	,989
İşe Adanmışlık	2,393	,077	,959	,951
Uyum*	≤3	≤.08	≥90	≥90

* Schermelleh-Engel vd. (2003)

Tablo 2’de, presenteizm ölçeği ve işe adanmışlık ölçeğine ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonucu önerilen uyum değerleri sunulmuştur. Presenteizm (işte varolamama) ölçeğinin uyum değerleri incelendiğinde; RMSEA değeri .068; CMIN/DF değeri 2,092, GFI değeri .982 ve CFI değeri .989 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre ölçek Baysal vd. (2014) tarafından ortaya konan tek boyutlu faktör yapısını doğrulandığı yani ölçeğin Türkçe’ye uyarlanmış hali ile iyi bir uyum sağladığı belirtilebilir. İşe adanmışlık

ölçeğinin uyum değerleri incelendiğinde; RMSEA değeri .077; CMIN/DF değeri 2.393, GFI değeri .959 ve CFI değeri .951 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuçlara göre ölçeğin orijinali ile uyum sağladığı ve üç boyutlu faktör yapısını doğrulandığı belirtilebilir.

Yapılan doğrulayıcı faktör analizi sonucunda ortaya konulan araştırma modeli Şekil 1’de sunulmaktadır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

4. BULGULAR

Bu bölümde, araştırmada yer alan presenteizm ve işe adanmışlık değişkenleri arasındaki ilişkileri ortaya koyabilmek ve araştırma hipotezlerini test edebilmek amacıyla korelasyon analizi (Tablo 3) kullanılmıştır.

Presenteizm (işte varolamama) ve işe adanmışlık değişkenleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla yapılan korelasyon analizi ile değişkenlere ait ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 3'te sunulmaktadır.

4.1. Korelasyon Analizi

Tablo 3. Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi ve Bulguları

Değişkenler	Ort.	Std.S.	1	2	3	4	5
1 Presenteizm	2,3215	,75884	1				
2 İşe Adanma Davranışı	3,8735	,54058	-,579*	1			
3 <i>Duygusal Adanma</i>	3,7420	,71083	-,546*	,830*	1		
4 <i>Fiziksel Adanma</i>	4,0167	,62544	-,358*	,816*	,412*	1	
5 <i>Bilişsel Adanma</i>	3,8619	,62136	-,528*	,870*	,537*	,652*	1

* p<0.01

Tablo 3'te yer alan bulgular incelendiğinde; presenteizm ile işe adanmışlık ($r=-,579$; $p<,01$) arasında orta şiddette ve negatif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Aynı şekilde, presenteizm ile işe adanmışlığın boyutlarından olan duygusal adanma boyutu ($r=-,546$; $p<,01$) ve bilişsel adanma boyutu

($r=-,528$; $p<,01$) arasında da orta şiddette ve negatif yönlü bir ilişkinin olduğu vurgulanmaktadır. Araştırmanın son bulgusu ise presenteizm ile işe adanmışlığın boyutlarından olan fiziksel adanma boyutu ($r=-,358$; $p<,01$) arasında da zayıf şiddette ve negatif yönlü bir ilişkinin olduğu

belirtilmektedir. Bu bağlamda, araştırma hipotezleri (H_1 , H_{1a} , H_{1b}, H_{1c}) desteklenmektedir.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Örgütler, değişim ve dönüşümün hızlı yaşandığı iş dünyasında rakipleri ile rekabet edebilmek, maliyetleri azaltarak lider konuma geçmek, prestij ve saygınlık kazanmak için yaratıcı fikirler üreten, yenilikçi, işine ve örgütüne bağlı, motivasyonu yüksek ve biçimsel iş rollerinin (ekstra rol davranışı) fazlasını yerine getiren çalışanlara ihtiyaç duymaktadır. Ancak bu kolay veya hemen elde edilebilen bir durum değildir. Çünkü çalışanların ekstra rol davranışı sergileyebilmeleri örgüt içinde kendisine verilen destek, olumlu örgüt kültürü ve adaletin sağlanması ile mümkün olabilmektedir. Aynı zamanda çalışanların verimini ve performansını düşürebilecek negatif örgütsel davranışlardan da uzak durulması çalışanların ekstra rol davranışı sergilemelerinin önünü açabilecektir. Presenteizm davranışı, örgüte yüksek düzeyde maliyetlere neden olan, verimliliği ve performansı düşüren negatif örgütsel davranışlar arasında yer almaktadır. Dolayısıyla çalışmaya konu olan bu iki değişken arasındaki ilişkinin incelenmesi ve bulguların değerlendirilmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır.

Araştırmanın temel amacı kapsamında gerçekleştirilen analizler sonucunda ortaya konan bulgular incelendiğinde; presenteizm

(işte varolamama) davranışı ile işe adanmışlık ve alt boyutları (fiziksel adanma, bilişsel adanma, duygusal adanma) arasında negatif ve anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Çalışanların bedenlen işyerinde olmalarına rağmen yaptıkları işin verimliliğinin düşmesi ve kalite seviyesinin azalması olarak tanımlanan presenteizm ile çalışanların yüksek düzeyde sahip olduğu enerji ve çalışanların iş ile özdeşleşmesi olarak belirtilen işe adanmışlık davranışı arasında negatif bir ilişkinin olduğu yazındaki bazı çalışmalarda da vurgulanmaktadır (Admasachew ve Dawson, 2011; De Beer, 2014; Burton vd., 2017).

Araştırmanın bulguları kapsamında bazı önerilerde bulunmak mümkündür. Örgütler, öncelikle pozitif örgütsel davranışları artıracak, negatif örgütsel davranışları azaltacak pozitif örgüt kültürünü oluşturacak veya gelişmesini sağlamalıdır. Aynı zamanda örgütsel destek her alanda çalışanlara verilmelidir. Motivasyon özendirici araçlar etkili bir şekilde kullanılmalıdır. Örgüt içinde güven ortamının oluşturulabilmesi ve devamlılığının sağlanabilmesi için çalışanların örgütsel adalet algılamaları arttırılmalıdır. Aşırı iş yükü ve fazla çalışma saatlerinden kaçınılmalıdır. Örgüt içi iletişim kanalları açık ve ulaşılabilir olmalıdır. İşyeri güvencesi ve ergonomik şartlar teminat altına alınmalıdır. Araştırmacılar ise, presenteizm ve işe adanmışlık kavramlarını başka kavramlarla ilişkilendirip, ortaya farklı bulgular koymaları yazına katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Admasachew, L. & Dawson, J. (2011). The association between presenteeism and engagement of national health service staff. *Journal of Health Services Research and Policy*, 16(1), 29-33
- Arslaner, E. & Boylu, Y. (2015). İş hayatında presenteeism: Otel işletmeleri açısından bir değerlendirme. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 7(4), 123-136.
- Bakker, A. B. & Demerouti, E. (2008). Towards a model of work engagement. *Career development international*, 13(3), 209-223.
- Bakker, A. B., Schaufeli, W. B., Leiter, M. P. ve Taris, T. W. (2008). Work engagement: An emerging concept in occupational health psychology. *Work and Stress*, 22, 187-200.
- Baysal, A. İ., Baysal, G., Aksu, G. & Aksu, G. (2014). Presenteeism (işte varolmama sorunu) ile örgütsel bağlılık arasındaki ilişki: Adnan Menderes Üniversitesi akademik personeli Üzerinde bir uygulama. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, Özel Sayı, 134-152.
- Bostancı, H. & Ekiyor, A. (2015). Çalışanların işe adanmasının örgüt içi girişimciliğe etkisinin incelenmesi: sağlık sektöründe bir uygulama. *Uluslararası Sağlık Yönetimi Ve Stratejileri Araştırma Dergisi*, 1(1), 37-51.
- Burton, W. N., Chen, C. Y., Li, X. & Schultz, A. B. (2017). The association of employee engagement at work with health risks and presenteeism. *J. Occup. Environ. Med.*, 59, 988-992.
- Çoban, Ö. & Harman, S. (2012). Presenteeism: Nedenleri, yarattığı örgütsel sorunlar ve çözüm önerileri üzerine bir alanyazın taraması. *SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12(23), 157-178.
- Çiftçi, B. (2010). İşte var ol(ama)ma sorunu ve işletmelerin uygulayabileceği çözüm önerileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1(1), 153-174.
- De Beer L. T. (2014). The effect of presenteeism-related health conditions on employee work engagement: a comparison between groups. *SA J Hum Resour Manag.*, 12, 1-8.
- Demerouti, E., Bakker, A. B., De Jonge, J., Janssen, P. P. & Schaufeli, W. B. (2001). Burnout and engagement at work as a function of demands and control. *Scandinavian journal of work, environment & health*, 27, 279-286.
- Demirbulat Ö. & Bozok D. (2015). Presenteeism (işte varolamama) ile yaşam doyumu, fiziksel ve ruhsal iyilik halinin etkileşimine yönelik seyahat acentası işgörenleri üzerinde bir araştırma. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16(27), 7-13.

- Demirgil, Z. & Mücevher, H. M. (2017). Meslek yüksekokullarında presenteeism: İdari ve Akademik personel üzerine karşılaştırmalı bir analiz. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(21), 237-253.
- Ertürk, E., Erdirençelebi, M. & Gökçe, Ş. (2017). Çalışanların yaşadığı presenteeism ve iş yaşam dengesi arasındaki ilişki. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, Özel Sayı, 193-203.
- Eyiusta, M. C. (2015). İşgörenlerin güçlendirme algılarının sorumluluk üstlenme davranışları üzerindeki etkisi: işe adanmışlık ve iş tatmini değişkenlerinin aracılık rolü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 68-78.
- Gürbüz, S. & Şahin, F. 2016. *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hemp, P. (2004). Presenteeism: At work-but out of it. *Harvard Business Review*, XXXII(10), 49-58.
- Hakanen, J., Bakker, A. B. & Schaufeli, W. B. (2006). Burnout and work engagement among teachers. *Journal of School Psychology*, 43, 495-513.
- Işık, M. & Kama, A. (2018). Algılanan örgütsel desteğin işgören performansına etkisinde işe adanmışlığın aracı etkisi. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 395-403.
- Kahn, W. A. (1990). Psychological conditions of personal engagement and disengagement at work. *Academy of Management Journal*, 33(4), 692-724.
- Keleş, S. (2014). Aile şirketlerinde Y jenerasyonunun öz yeterlilik algısı ve işe adanmışlık ilişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 5(11), 95-109.
- Koçoğlu, M. (2007). İşletmelerde presenteeism sorunu ve insan kaynakları yönetimi çerçevesinde mücadele yöntemleri. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Koopman, C., Pelletier, K. R., Murray, J. F., Sharda, C. E., Berger, M. L., Turpin, R. S., Hackleman, P., Gibson, P., Holmes, D. M. & Bendel, T. (2002). Stanford Presenteeism Scale: Health Status and Employee Productivity. *Journal of Occupational and Environmental Medicine*, 44(1), 1-12.
- Kurtpınar, M. (2011). *Birey-örgüt uyumunun bireysel performans üzerindeki etkisinde kişilik özellikleri ve işe adanmışlığın rolü*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul.
- Mauno, S., Kinnunen, U. & Ruokolainen, M. (2007). Job demands and resources as antecedents of work engagement: A longitudinal study. *Journal of Vocational Behavior*, 70, 149-171.
- Milano, C. (2005). Being there: can coming to work be a risk? *Risk Management*, LII(11), 30-34.
- Özyılmaz, A. & Süner, Z. (2015). İşe Adanmışlığın İşyeri Tutumlarına Etkisi: Hatay'daki 9 İşletmede Yapılan Ampirik Araştırmanın Sonuçları. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 10(3), 143-164.

- Ribera, A. P., McKenna, J. & Gilson, N. (2008). Masuring presenteeism in catalan employees: linguistic adaptation and validation. *International Journal of Workplace Health Management*, 1(3), 198-208.
- Rich, B. L., LePine, J. A. & Crawford, E. R. (2010). Job engagement: Antecedents and effects on job performance. *Academy of Management Journal*, 53, 617-635.
- Saarvala, E. (2006). Presenteeism: The latest attack on economic and human productivity. <http://supportingadvancement.com/employment/general/saarvalapresenteeism.htm>, Erişim Tarihi: 05.05.2018.
- Schaufeli, W., Salanova, M., Gonzalez-Roma, V. & Bakker, A. B. (2002). The measurement of engagement and burnout: A two sample confirmatory factor analytic approach. *The Journal of Happiness Studies*, 3, 71-92.
- Schaufeli, W. B. & Bakker, A. B. (2004). Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study. *Journal of organizational Behavior*, 25(3), 293-315.
- Schaufeli, B. W., Taris, W. T. & Rhenen, v. W. (2008). Workaholism, burnout, and work engagement: Three of a kind or three different kinds of employee well-being? *Applied Psychology: An International Review*, 57(2), 173-203.
- Shamansky, S. L. (2002). Presenteeism...or when being there is not being there. *Public Health Nursing*, 19(2), 79-80.
- Shuster, C. R. (2003). Present and unaccounted for presenteeism. https://www.researchgate.net/publication/241862033_Present_and_Unaccounted_For_Presenteeism, Erişim Tarihi: 05.05.2018.
- Sonnentag, S. (2003). Recovery, work engagement, and proactive behavior: A new look at the interface between nonwork and work. *Journal of applied psychology*, 88(3), 518-528.
- Quazi, H. (2013). Presenteeism: The invisible cost to organizations. England: Palgrave Macmillan Publishers Limited.
- Turhan, M., Demirli, C. & Nazik, G. (2012). Sınıf öğretmenlerinin mesleğe adanmışlık düzeyine etki eden faktörler: Elazığ örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 179-192.
- Yılmaz, A. (2010). Organizasyonel bağlılık ve ekstra rol davranışı arasındaki ilişkiler: İmalat sektöründe bir araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 236-250.

Social and situational factors affecting the communicative strategy of dialect code-switching: Theories and Concepts

Azamat AKBAROV¹

Abstract

The phenomenon of diversity has held an important part in the reflection of language for a long time. How there are so many languages in the world is a common question. For centuries, the explanation for linguistic diversity has been searched for in mythology and religion, where it is usually connected to the origin of language and the first common language of humankind (Akbarov, 2018). Language attitudes permeate our everyday lives: people often judge our social status, group membership, intelligence, competence by the way we use language (Garrett, 2010; Dewaele & Wei, 2014) since language is a social fact, an expression of individual identity, an expression of cultural identity, an outcome of dialogic interaction, a social semiotic, the intuitions of native speakers, a rule-based discrete combinatory system. (Cook & Seidlhofer, 1995; Atkinson, 2011). Therefore, when a person mixes speech in dialogic interaction because of living in a cultural diversity and knowing two or more languages one can believe that it is not surprising and inevitable throughout the world. It is impossible to sidestep a problem of code switching especially in the field of foreign and second language acquisition as well as discussing the issues of bilingualism or multilingualism in linguistics and sociolinguistics. As scholars claim in the process of language contact, various types of mixing and switching between local and ethnic languages and various varieties of the major languages are found, including emergent innovations in the speech of bilinguals (McConvell & Florey, 2005).

Keywords: English, bilingualism, code-switching, communication

¹ Al-Farabi Kazkah National University, Almaty, Kazakhstan

INTRODUCTION

Contemporary education has to go hand in hand with the global development in various areas of human activity (Akbarov, Gönen & Aydoğan, 2018). The status of English as the lingua franca of the world in the 21st century is undisputable. With the number of non-native speakers reaching into a seventh of the global population, it is now more than ever clear that English will be the language of the future. However, this immense popularity comes at a price for both the native and non-native speakers of the language (Akbarov & Milak, 2017). Nowadays the role of English in educational, cultural, social and economic development across the world is increasing. International relations, the media, the press, advertising, broadcasting, cinema are held in English that reflect the significance of English on the global stage. Secondary schools and universities have several languages of instruction. These schools and universities are multilingual and use a predominately-high degree of English instruction. This stems from the Kazakhstan trilingual language policy implemented in 2007. These are Kazakh as a state language, Russian as a language of international communication and English – the language of successful integration into global economics. As a result, it is now possible to discuss the educational Kazakh-English code switching.

Existing terms and new directions in the field of code-switching

Code-switching is a term in linguistics for the alternation between two or more languages. Definitions in the area of code switching may cause difficulties and confusion. It is

necessary here to clarify exactly what code switching, code mixing, or language transfer and language interference means. In American linguist and one of social linguistics founder U. Wainreich's opinion, interference denotes structural change of language models due to the transference of other language elements (Wainreich, 1979).

Representatives of Prague linguistic circle state similar opinion saying that interference is the divergence of contacting languages from a norm. The following scholars like A.E. Karlinskiy and Z. K. Akhmetzhanova support this definition claiming that language interference means transference of lexis and grammar of two languages in one sentence (Karlinskiy, 1972; Akhmetzhanova, 1984; 2005). They suppose that native language interferes with learning a foreign language from the standpoint of methods of teaching languages. All the above mentioned explanations by the scholars demonstrate negative attitude towards language interference.

However, according to a definition provided by Richard Skiba (1997), language interference is the transference of elements of one language to another at various levels including phonological, grammatical, lexical and orthographical. This definition highlights the language interference as the transference of language collocations, grammar structures, and word accent of one language to another (Skiba, 1997). Each level is reflected in paradigmatic and syntagmatic interference.

The so-called definition is close to those of scholars' interpretation who use the term code switching interchangeably to mean the alternation of two languages within a single

discourse, sentence or constituent (Poplack, 1980; Muysken, 1997; Myers-Scotton & Jake, 1995). The term code switching was also categorized according to the degree of integration of items from one language (L1) to the phonological, morphological and syntactic patterns of the other language (L2) (Poplack, 1980).

Then C. Myers-Scotton who is one of matrix language and embedded language theory founder developed the explanation adding that code switching is the existence of different patterns in sentences and it depends on compatibilities between the languages involved regarding three levels of structure: lexical-conceptual structures, predication-argument structure and morphological realization patterns (Myers-Scotton & Jake, 1995), while code mixing conversely refers to language interference, where lexical items and grammatical features from two languages appear in one sentence (Muysken 1997; McConvell & Florey, 2005; Brice & Anderson, 1999).

Myers-Scotton contributed in defining the term code mixing as well by saying that it is a two or more languages use or elements transference from one language to another in phonological, grammatical, lexical and orthographical level in one discourse (Skiba, 1997; Muysken, 1997; McConvell, 2005). However, Ho (2017) is very brief in her paper when defining that code mixing is the change of one language to another within the same utterance or in the same oral/written text. The researcher also confirms that it is a common phenomenon in societies in which two or more languages are used (Ho, 2007).

Thus, based on the scholars' interpretations and explanations relating to code switching, code mixing, language interference are

commonly-used notions both in linguistics and sociolinguistics and yet are concepts difficult to define precisely. Moreover, explanations and interpretations of language interference provided by national and international scholars completely coincide except code mixing which has not been a topical subject in national studies. It can also be said that the term code switching was particularly highlighted in national studies after the independence.

There also exist other alternative terms like language alternation, language transfer in linguistics and sociolinguistics. The distinction between language alternation and code switching was investigated in the studies of linguists such as J. Gumperz (1982, 1992), Auer (Auer & Luzo, 1992; Auer, 1998) Alvarez (1998, 2000), Nilep (2006, 2010) and many others. We support the idea that language alternation and code switching as two different ways of thinking as language alternation may relate to grammatical form while code switching is related to communicative function.

The term language transfer by Kaivapalu (2007) is meant strategies in learning foreign languages. Language transfer is predominantly researched from psycholinguistic perspective of language. According to previous researches language transfer can be positive as well as negative which means that language transitions assists to gain new knowledge or create obstacles vice versa. It is important to note that negative language transfer appears when first or second language create obstacles or barriers in learning target language which is alternatively means interference. This is inter language interference. Consequently, we tend to believe that language alternation negatively creating barriers for learning target language

is related to language interference. Currently there are numerous studies in national level focusing on Russian and English as dominant languages but Spanish, Malay, Cantonese, Chinese and others as dominant languages abroad interfering with the first or second language.

Nowadays interlanguage or translanguage has become popular term widely used by scholars in sociolinguistics and second or foreign language acquisition. In other words there is plenty of language teaching in multilingual contexts already where translanguage comes from (García & Wei, 2014) etc. As it was stated for multilinguals, languages are part of a repertoire that is accessed for their communicative purposes; languages are not discrete and separated, but form an integrated system for them; multilingual competence emerges out of local practices where multiple languages are negotiated for communication; competence doesn't consist of separate competencies for each language, but a multicompetence that functions symbiotically for the different languages in one's repertoire; and, for these reasons, proficiency for multilinguals is focused on repertoire building – i.e., developing abilities in the different functions served by different languages – rather than total mastery of each and every language (Canagarajah, 2011). We would add this definition by saying that translanguage describes creative and developing nature of language. Interesting idea regarding creativity was proposed by Kharkhurin and Wei (2014). They believe that creative abilities of bilingual directly connects with two language speaking skills. The researchers conducted Erikson test with a testing group and came to a conclusion that code switching makes impact on creative activity, moreover, increases abilities to focus

on a certain thing. Translanguage was investigated in different contexts like literature, drama, collections of songs, new media. On the basis of what was briefly mentioned above code switching which occurs in the frame of translanguage is considered as positive phenomenon in learning a language since languages have no boundaries. Code switching is regarded as an interactional resource. It must be seen as a vital communication strategy (Auer, 1983) and it is natural occurrence widely spread in bilingual societies (Muysken, 1995), leading to positive affects in improving a language. The similar position was held by American linguist J. J. Gumperz. He asserted that code switching occurs due to social situation and speaker does not switch to that language interlocutor does not know and called it situational code switching (Jan-Petter & Gumperz, 1972).

According to S. Poplack, C. Myers-Scotton there are distinguished three types of code switching. They are extrasentential, intersentential and intrasentential code switching. Extrasentential switching with tag words such as “ok”, “well”, “you know”, etc. inserted at the end of a sentence. Examples of extrasentential code switching can be met among local students, who learn Kazakh, Russian or other language with the medium of instruction English.

Magan uiyde oturgan unaidy, you know.

Well. Al men zhazgi demalysty Burabayda nemese Karkarlyda otkizemin.

The examples above indicate tagging where English language words are inserted into Kazakh language discourse.

Intersentential code switching is mostly met in compound sentences. The first or second part of a sentence is mainly switched to another language. Based on our evidence it is hard to say that intersentential code switching is met in Kazakh language context. We assert that such code switching can be met in a monolingual discourse.

Intrasentential code switching is characterized by a switch from one language to another language within a single utterance. Below are the examples demonstrating switching from Kazakh to English.

Bizdinggullible Almagul, summerding raspisaniyesi, mentor siyakty. Based on the matrix and embedded language theory two languages cannot equally participate in a sentence in intrasentential code switching. In such cases one of the languages would dominate another one (Muysken & Myers-Scotton, 2001). According to matrix language frame and embedded language frame theory proposed by P. Muysken and C. Myers-Scotton in 2001 the matrix language is the main and dominant language in utterances while embedded language refers to the language which participates with a lesser role. *For example:*

Bul makalada aport zhane onyng tarikhy turaly informatciya az berilgen. In the given example Kazakh is matrix and Russian is embedded language and it is a lexical code switching.

The following example demonstrates that it is a grammar code switching where Kazakh is

Matrix and English is embedded language.

Eger men bos bolamyn men ata-anama ketemin.

Based on the theory of matrix language frame by C. Myers-Scotton, matrix language frame is divided into morpheme order and system morpheme. There are also *content morphemes* relating to words denoting new technology. *Insertion* denotes separate inserted or embedded words and *imposition* where sentence in matrix language is built by grammar of embedded language. Below are examples from our observation showing insertion, system morpheme or imposition.

Phrasal constituents code switching: *Screenshotsuyakty, aigili businesswoman, introduction karadyk.*

Single morpheme code switching: *This paper presents full information about Oporto apples and their history.*

System morpheme, case marker: *Keshe sabaktan keyin eki keshtin arasynda universitetimizde guest-leksiya+sy (possessive c.) bolgan.*

The theory of Pieter Muysken is based on alternation, insertion and congruent lexicalization. For example, *results istedik, baska device-tar bar or men eshkaida bardym keshe.*

Overview of previous researches on code switching

Initial researches on code switching are rooted in the works of the Soviet linguist and academic L. Sherba. It is important to note that the scholar did not stress code switching itself but mostly explored all existing reasons caused by code switching, language contacts were especially highlighted in his studies. It can be said that L. Sherba had not ever applied the term code switching in his researches. This term originally appeared in the field of mathematics and physics. The term code switching in STEM disciplines denoted both interaction and interference leading to positive or negative results. This term then was gradually applied in both linguistics and sociolinguistics studying dominant and non-dominant languages frequently used in bilingual and multilingual countries.

There is a rapidly growing literature on code switching (Auer, 1998; Lin, 1996; Martin-Jones, 1988; Romaine, 1986), which indicates that this issue requires particular attention and approaches on the part of scholars around the world. Researches from all over the world were concerned with the following questions like acoustic modeling, language modeling, language boundary detection (Chan, et.al. 2009), reasons and causes of code switching (Mabule, 2015), linguistic practice in different geographical areas (Martin, 2005) and other no less significant questions relating to code switching.

There is a considerable amount of literature on code switching made in national (Akynova, 2014; Amandykova, 2004; Akhmetzhanova, 2005, etc.) and internationally (Kharkhurin & Wei, 2014; Broner, 2012; Myers-Scotton, 1993).

It is worth noting that this study was deeply investigated in national level focusing on local

and dominant languages made during the Soviet and post-Soviet period. The issues of Kazakh-Russian code switching were traditionally covered in those major local studies and this is purely explainable from historical perspective. It can also be noted when Kazakh became a trilingual society utilizing Kazakh at home and schools, Russian as a second language, and now in some universities English-medium of instruction. In this regard, the amount of private language centers teaching English, such as Study Inn, Lang berry, and Study4you have become big trend in the country. Most adults, students and children try to attend English classes at these and other centers since most jobs and study are explicitly connected with English nowadays. Secondary schools have several languages of instruction. These schools are multilingual and use a predominately-high degree of English instruction. This stems from the Kazakhstan trilingual language policy implemented in 2007. These are Kazakh as a state language, Russian as a language of international communication and English – the language of successful integration into global economics (www.madeni.mura). All the above-mentioned arguments served as a prehistory for investigating Kazakh-Russian-English code switching by local scholars.

CONCLUSION

Code switching is a widely investigated issue from different perspectives in linguistics and sociolinguistics the findings of which can impact to find solutions for key problems in second or foreign language acquisition. This argument is confirmed by enormous works of national and international scholars who contributed in exploring the issue of code

switching by different approaches and explanations of terms frequently used in this area. If code switching of Kazakh-Russian and Russian-Kazakh bilinguals was stressed many years ago judging by the language situation in national level, researches on code switching in Kazakh-Russian-English multilingual context is being increased by now in national level and other dominant

languages in international level. If in bilingualism code switching or language interference negatively effects on language learning and/or its developing, currently in multilingual world and society this linguistic phenomenon positively effects on language learning as it was noted in works of scholars.

REFERENCES

- Akbarov, A. (2018) *Linguistic Explorations of Multilingualism*, Applied Linguistics Papers, Faculty of Applied Linguistics, University of Warsaw, Volume 25/2, Warsaw, Poland
- Akbarov, A., Gönen, K., & Aydoğan, H. (2018) Students' Attitudes towards Blended Learning in EFL Context, *Acta Didactica Napocensia*, Vol.11 No: 1.
- Akbarov, A., & Milak, E. (2017) English Language Teaching Between the East and the West: Cultural Underpinnings of Language Teaching in the Balkans and Beyond, *Journal of Linguistic and Intercultural Education – JoLIE 10:1/2017*, Vol. 10, Romania
- Atkinson, D. (Ed.). (2011). *Alternative approaches to second language acquisition*. Taylor & Francis.
- Akhmetzhanova, Z. K. (2005). Contrastive Language Studies: Kazakh and Russian languages. – Almaty.
- Akynova, D. B. (2014). Kazakh-English language contacts: code switching in the speech of Kazakhs-bilinguals, Astana.
- Amandykova, S.X. (2004). Lexical and semantic interference in Kazakh speech of bilinguals. Thesis work for Candidate of philological nauk (PhD). – Almaty.
- Auer, P. (1998). *Bilingual conversation revisited* (pp. 1-24). Routledge.
- Brice, A., & Anderson, R. (1999). Code mixing in a young bilingual child. *Communication Disorders Quarterly*, 21(1).
- Chan, J. Y., Cao, H., Ching, P. C., & Lee, T. (2009). Automatic recognition of Cantonese-English code-mixing speech. *International Journal of Computational Linguistics & Chinese Language Processing*, Volume 14, Number 3, September 2009, 14(3).
- Canagarajah, S. (2011). Translanguaging in the classroom: Emerging issues for research and pedagogy. *Applied linguistics review*, 2.
- Suleimenova, E.D. (1996). Kazakh and Russian languages: the basis of contrastive linguistics. – Almaty.

- Wenreich, U. (2014). Language contacts. State and problems of the research. Kiev: Visha shk, 1979.
- Dewaele, J. M., & Wei, L. Attitudes towards code switching among adult mono-and multilingual language users. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 35(3).
- García, O., & Wei, L. (2014). Translanguaging and education. In *Translanguaging: Language, bilingualism and education*, Palgrave Macmillan, London.
- Ho, J. W. Y. (2007). Code-mixing: Linguistic form and socio-cultural meaning. *The International Journal of Language Society and Culture*, 21.
- Jan-Petter, B., & Gumperz, J. (1972). Social meaning in linguistic structures: Code switching in Northern Norway. *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*.
- Kharkhurin, A. V., & Wei, L. (2015). The role of code-switching in bilingual creativity. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 18(2).
- Kaivapalu, A., & Martin, M. (2007). Morphology in transition: Plural inflection of Finnish nouns by Estonian and Russian learners. *Acta Linguistica Hungarica*, 54(2).
- Karlinskiy, A.E. (1980). The basis of languages interaction theory and the problem of interference. Extended abstract of dissertation for Doctor of philological nauk (PhD). Kiev «Nauka», 48 p.
- Karlinskiy, A.E. (1990). The basis of languages interaction theory. Almaty: «Galym».
- Kopilenko, M.M., Akhmetzhanova Z.K. (1984). Phonetic interference in Russian speech of the Kazakhs. – Almaty: Nauka.
- Lin, A. M. (1996). Bilingualism or linguistic segregation? Symbolic domination, resistance and code switching in Hong Kong schools. *Linguistics and education*, 8(1).
- Martin, P. (2005). Language shift and code-mixing: A case study from Northern Borneo. *Australian journal of linguistics*, 25(1).
- Martin-Jones, M. (1988). Language, power and linguistic minorities: the need for an alternative approach to bilingualism, language maintenance and shift. *The Sociological Review*, 36(S1).
- Muhamedowa, R. (2009). The use of Russian conjunctions in the speech of bilingual Kazakhs. *International Journal of Bilingualism*, 13(3).
- Muysken, P. (1997). Code-switching processes: Alternation, insertion, congruent lexicalization. *Language choices: Conditions, constraints, and consequences*.
- McConvell, P., & Florey, M. (2005). Introduction: Language shift, code-mixing and variation. *Australian journal of linguistics*, 25(1).
- Mabule, D. R. (2015). What is this? Is It Code Switching, Code Mixing or Language Alternating? *Journal of Educational and Social Research*, 5(1).
- Retrieved from www.madenimura.kz
- Poplack, S. (1980). Sometimes i'll start a sentence in spanish y termino en espanol: toward a typology of code-switching. *Linguistics*, 18(7-8).

- Romaine, S. (1986). The syntax and semantics of the code-mixed compound verb in Panjabi/English bilingual discourse. *Language and Linguistics: The Interdependence of Theory, Data and Application*.
- Skiba, R. (1997). Code switching as a countenance of language interference. *The internet TESL journal*, 3(10).

Motivation in Tourism Industry

Dr. Cuneyt MENGÜ¹¹³

Abstract

One of the most fundamental questions that tourism researchers are constantly seeking is; "why do people go on holiday?" In fact, in this seemingly simple question, the answer is; Foremost, It has been shown that there are several push factors may motivate the travel desire of the individual. Individuals should be stimulated or motivated in order to go to a predetermined destination. The underlying reality and the truth is "Social Psychology" which simply explains human behavior as a result of the interaction between mental states and social situations. In tourism industry, for individuals, the willingness and need for travel have become first. Therefore, the travel choice is depending on the personality. However, our set of options are unlimited. In our daily life, we do not have limitless choices. Our decisions have been inevitably influenced by a combination of opportunities and constraints. First of all the individuals should have free time for traveling. Then, social and economic situations can limit our choice of travel. In this respect, the level of education, working conditions, personal income, sex, age, retirement status, unemployment, personality and the position in society and the physical living environment were directly reflected in our travel decision. The aim of this study is, to analyze the role and importance of motivation in tourism industry, the theories and the models of consumer and employee motivations, the distinguishing characteristics of motivating factors are widely examined.

Keywords: Motivation Functions, Motivation Theories, Consumer Motivation, Employee Motivation.

INTRODUCTION

Motivation emerges as a result of the free decision of individuals about where they go for vacation. There are many factors motivating people to satisfy their needs and desires. It is very important that tourism and travel enterprises should understand the

behavior of people in relation to what motivates them for their holiday decisions in tourism products and services.¹

On the other hand, motivation is one of the most important keys to success. Lack of motivation means lack of enthusiasm. A motivated person is a happier person, he or she

¹¹³ cuneyt.mengu@mercanonline.com

¹ Hall, C.M. and Page, S.J. (2002), The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space, Second Edition, London: Routledge, p. 60.

is more energetic, and sees the positive end result in his or her mind.

Consequently, individuals rarely make free decisions about traveling because they are under many influences. Although there is no universally accepted theory of tourist motivation, many tourism researchers have developed systems on their own terms about "why people travel"²

In this context, the effects of social, cultural and economic impacts of motivation on individuals need to be analyzed.

What is motivation?

Motivation often encountered in our everyday lives can be described as "the inner power that pushes us toward taking action and toward achievement. Motivation is powered by desire and ambition. It is derived from the Latin word "Movere." When there is motivation, there is initiative and direction, courage, energy, and the persistence to follow your goals.

Motivation can be described as the power to steer and direct a person or a group of people

in a constant way towards specific goals and objectives.³

According to another definition, motivation is to satisfy someone's needs and desires and achievement for enthusiasm.⁴

In the science of psychology behind human behaviors, the motivation is the interaction of the psychological and internal factors that influence people's choice.⁵

Another point of view is; Motivation is a repulsive force resulting from the physiological or psychological needs of the individuals.⁶

Once an individual is motivated towards a need, he must choose alternative options about what is best to meet this need.⁷

Tourism market researchers should be aware that when consumers planning holidays their past experiences are very important for motivation. This means that past consumer

² Stephen J. & Joanne Connell, *Tourism, a Modern Synthesis*, South Western Cengage Learning, 3rd. Edition, UK, 2009, p. p 75-77.

³ Erol Eren, *Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi*, Beta Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2001, s. 495.

⁴ Mouthinho, L. *Consumer Behaviour in Tourism*, European Journal of Marketing, Volume 21, Issue 10, U.K, 1987, pp. 3-44.

⁵ Victor T.C. Middleton and Jackie Clarke, *Marketing in Travel and Tourism*, Butterworth

Heinemann Publishing, Third Edition, U.K, 2001, p. 71.

⁶ Schiffman, L, O'Cass, A, Paldino, A, D'Alessandro, S & Bednall, D 2011, *Consumer Behaviour*, 5th Edition, Pearson, Sydney, Australia, p. 453.

⁷ Schiffman, L, O'Cass, A, Paldino, A, D'Alessandro, S & Bednall, D 2011, *Consumer Behaviour*, 5th Edition, Pearson, Sydney, Australia, p. 453.

satisfaction plays an important role in their future travel plan.⁸

According to Moutinho, motivation is an action that pushes the person towards his or her desire and reveals a possible feeling of satisfaction in the end. In fact, tourism-related motivation is part of the consumption process and is influenced by a mixture of economic, social, psychological, cultural, political, industrial relations and a wide range of environments. Motivation in tourism is an integral part of consumer behavior. Motivation has the trigger role in the touristic process chain.⁹

In terms of organizations, considering Maslow's hierarchy of needs theory, motivation is interpreted as encouraging employees to do the work with the condition to meet their physiological, safety, dependency, respectability and self-evidence.¹⁰

Lately, motivation role and effect on consumer's tourism behaviors and decision-making process are being deeply discussed. In addition to general discussions on future developments in tourism, other motivational factors such as "Tourist Decision Model" and "Motivation Scale" in regard to leisure time evaluation have been specifically tackled.

Motivation in tourism has two different aspects; the First one is Consumer (Tourist) Motivation and the Second one is Employee Motivation.

1) Consumer (Tourist) Motivation

Technological advances in the last 20 years have changed the behavior of the community and new tourism marketing concepts and techniques have emerged. Now, tourism marketers need to know very well what consumers really in need of. But more importantly, tourism marketers should develop and implement effective strategies that drive consumer motivation towards their needs. The motivation of the tourists stems from the domain of human psychology. The factors of motivation can be categorized into two types; Internal and external factors.

1.1 Internal Factors of Motivation

Internal factors integrate, guide and influence the behavior of a person. Inner motivations are related to ensuring that one has different emotional aspects. Internal factors arouse, direct, and integrate a person's behavior and influence his or her decisions for traveling.¹¹

⁸ Martin, D 2010, Uncovering unconscious memories and myths for understanding international tourism behaviour, *Journal of Business Research*, Vol. 62, No. 4, p.p. 373-383, USA

⁹ Luiz Moutinho, Consumer behaviour in Tourism, *European Journal of marketing*, 1993, Vol.21, No.10. p.p 5-44.

¹⁰ M. Şerif Şimşek, Yönetim ve Organizasyon, Nobel Yayınevi, 5. Baskı, Ankara, 1999. s. 193.

¹¹ M. Şerif Şimşek, Yönetim ve Organizasyon, Nobel Yayınevi, 5. Baskı, Ankara, 1999. s. 193.

Intrinsic Motivation: For many people, tourism is a way of satisfying their social and psychological needs such as travelling, need for relaxation, performing leisure activities, exploring new places. It is also self-expression and self-assurance, creativity and prove oneself. Intrinsic motivation drives the tourists to opt for tourism for intangible rewards such as fun, assurance, and other emotional needs. The other intrinsic factors of motivation are;

1.1.1 Attitudes of Tourists: Knowledge of a person, place, or object and positive or negative feelings about the same.

1.1.2 Tourist's Perception: By observing, listening, or getting knowledge, a tourist forms the perception about a place, person, or an object.

1.1.3 Values or Beliefs: As human beings, we all have our own values or beliefs that we have developed throughout the course of our lives. Our family, friends, community and the experiences we have had all contribute to our sense of who we are and how we view the world. A tourist believes or values a specific mode of conduct which is acceptable personally or socially.

1.1.4 Personality of the Tourist: It is the whole of the body, mental and spiritual traits that distinguish a person from other people. They play an important role towards motivation in tourism.

1.2 External Factors of Motivation

There are external motives in tourism that can influence tourists and pull them towards a certain motivation and subsequent decision.

1.2.1 Extrinsic Motivation: It is the motivation of a tourist for the expenditure. How much he or she is going to spend for holiday, so it's a buying decision.

1.2.2 Place of Origin: This is where a tourist was born and lives. For example, a person living in a small environment and a person living in a large metropolis have different motivations for tourism. For people living in big cities, tourism is of significantly different.

1.2.3 Family and Age: Family structure, age and income level are very important in tourism. Core families and double-income families can travel far more than single-earner families and they travel for longer periods. The tourists also have different preferences of places according to their age. For example the choice of destination for people between the ages of 20-30 and for 50-60 may be very different. In addition, families with children may go to children's entertainment centers such as Disneyland in the USA, and 20-30 age group of people may opt for alternative and nature-oriented tourism. Those with higher age groups prefer to participate in cruising, long train trips, cultural tours, health-connective "spa, thermal" and so on.

1.2.4 Culture or Social Class: Tourists of different cultures or social class prefer different places, and different types of tourism. In addition, if friends and family members who have visited a tourist place earlier spread the first hand information that

motivates the others to visit the same place. The tourists also have different preferences of places according to their age.

1.2.5 Changing Tourism Markets: Any sudden change in tourism markets may change the tourist attitude as well. For example, a political situation, an earthquake in a region, floods and sudden weather changes, and even economic fluctuations in foreign exchange value affect the decisions of the tourists in the country.

Latest developments in Information and Communication Technologies (ITC), and the internet changed the needs of consumers. They can easily access every information and tourism products and services and search for unique vacation experiences. While trying to define, measure and explain consumer behaviors from a tourism-oriented perspective, over the years various theoretical models have been developed, and the internet has become dominant over all the theories and it has revealed different types of tourists.

Tourism market researchers who understand motivation issue well, they must be aware of the consumers' estimated expenditure, their length of stay, the attractions they are interested in and all other related activities to the destination.

Although in tourism there is no a widely accepted definition for categorizing motivational factors, in general, they can be divided into two main groups.¹²

-Factors that motivate the individual for vacation.

-Factors that motivate the individual to go to a particular destination.

For holiday choice there are two different motivations for what individuals are influenced by;¹³

- General motivation.

- Specific motivation.

In general motivation, individuals travel for personal reasons on many occasions. On the other hand, in specific motivation, individuals decision are depending on personal experiences, data collection, information gained from mass media, travel advertisings, or recommendations of their acquaintances. Eventually, individuals are highly influenced by external factors when making decisions about destination selection.

When motivation is examined closely, it exhibits a rather complex structure. According to Hall and Page,¹⁴ the preference of a consumer to choose and participate in travel depends largely on his behavior and

¹² Swarbrooke, J. And Horner, S. (2007), Consumer behaviour in tourism, Butterworth-Heinemann, Oxford. p. 53.

¹³ Moutinho, L 1993, Consumer behaviour in tourism, *European Journal of Marketing*, Vol. 21, No. 10, pp. 5-44.

¹⁴ Hall, C.M. and Page, S.J. (2002), *The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space*, Second Edition, London: Routledge. p. 61

motivation factors. In order to understand the motivation of consumers, the operator's tour program should be presented in an attractive manner and to meet his/her needs and requests. The program should not be presented as a routine job. The operators' program should create a "dreamlike holiday" in the eyes of consumers.

Motivation and Decision-Making in Tourism

Travel operators should consider two important issues in tourist motivation and decision making. These are;¹⁵

- **Planning considerations:** Strategy, effective management and operational planning for all selected destinations are primarily concerned. In addition, there are ways to resolve the negative factors that might come to the foreground. Satisfactory information should be given to the consumers, attractive places should be selected and their comfort should be provided.

-**Economic considerations:** The growth of the tourism industry in a tourist destination or the development of tourism businesses is possible with a good understanding of consumer behavior and especially market segmentation strategies. The task of travel operators is to influence consumer decisions

and direct them to successful tourist destinations.

The factors which shape the tourist decision-making process to select and participate in specific forms of tourism is largely within the field of consumer behavior and motivation.¹⁶

Tourist buying decision process consists of the following steps;

-**Need Recognition:** It is the preliminary step that tourist identifies and determines his/her needs before decision making.

-**Information Search:** Collect information and data about the product, such as the cost, timings, and where it can be purchased,

- **Assessment of Purchasing:** Search alternative products at the same time, use internet or contact tour operators.

-**Purchase Decision:** Tourist makes product selection before purchasing.

A consumer collects information before purchasing a travel product. He follows promotions and advertisements look at brochures and websites, gets information from friends or family members. This type of decision-making process by individuals is so important and cannot be underestimated. Close acquaintances can be very influential in a decision. All of these factors mentioned are shown in Figure 1 below;

¹⁵ Stephen J. & Joanne Connell, Tourism, a Modern Synthesis, 3rd edition, p.p 75.

¹⁶ Hall and Page (2002: p.61) Stephen J. & Joanne Connell, Tourism, a Modern Synthesis, 3rd edition, p.p 75.

Figure 1. Factors affecting purchasing decision

Source: Richard Teare et al. (1994: 27) Marketing in hospitality and tourism

The decision to buy a tourism product is a complex process and according to other purchasing patterns often takes over a long period of time. Consumers (tourists) unlike the purchase of other products and services do not act with the expectation of economic return and buy an intangible satisfaction while purchasing the tourism product. Today, people often want to travel in order to get away from the stressful life around the world they live in. Their expectation is usually involves reducing and loosening the tension

that people experience in the civilized world. The table below shows the pre-purchase, purchase and the post-purchase stages of the travel product.¹

For travel primarily desire takes the first step. The desire is directly connected with life style. Although the individual may wish and desire for travel, however, there are many limitations for his move forward. Some of the major limitations are financial difficulties, no free time, no permission by the unauthorized persons at work, work, family reasons etc.

¹ Moutinho, L. 1993, Consumer behaviour in tourism, European Journal of arketing, Vol. 21, No. 10, p.17

However, there are many factors affecting tourist decision-making. Most of the models are outlining in below figure 2.

product and services, period when product and service are consumed and the post-consumer stage.

The following figure shows the evaluation stages in which before purchasing a travel

Figure 2 Purchasing Stages of Tourist Products

Source: Ryan C & Glendon I 1998, "Application of leisure motivation scale to tourism" Annals of Tourism Research.

The tourism decision-making process is affected by personal, behavioral and destination –specific qualities, as well as the variable factors influencing demand. These are;

-Social and personal interactions: Such as the needs of others with whom the individual is traveling, whether there are children in the group, likely contact with service staff and host community.

-Travel experience, the expectation of delays, comfort and ease of travel to the destination.

-Destination-specific factors, such as the quality of the accommodation and facilities, and historical or other interests, which may act as a particular draw for tourists,

-Personal factors, such as self-confidence, personality, experience, lifestyle and life-stage.

-Behavior patterns, which may dictate an individual's propensity to experience new places and activities, or to search for holiday information pre-booking,

-Responsive mechanisms, desire for authentic experiences, social skills and feelings at ease in a strange environment.¹

All of the factors mentioned above are shown in figures 1 and 2 are related to the evaluations during holiday selection. With these factors, the consumer can decide what motivations are affecting himself or herself in choosing a holiday program. However, it is not

anticipated that all consumers are able to plan their tour in details during the selection of the destination from the brochures or the websites. Many consumers are concerned with the price of a product when choosing a destination, and how cheap the product may be the reason for preference. Most of the time the consumers buy the tour programs only in terms of budget that suits them, regardless of details.

According to the above evaluations;

- Individuals establish social and personal interactions with other people traveling in the group.

- Experience in traveling to destination is very important. The timely movement of bus, train, ship, comfort and other conveniences during travel provide a positive effect to the consumer.

- Delays that may occur during travel have adverse effects on consumers.

- The behavior of the agency's staff is very important. The staff should behave professionally, give correct information and should not talk impolite.

- The hotel's quality and facilities, the historical sites to visit and other interesting sights at the destination affect tourists' experiences.

¹ Stephen j. Page & Joanne Connell, Tourism, a Modern Synthesis, 3rd Edition, 2009, p.p 76-77.

- So, a holiday for an individual must a lifetime experience.

Nowadays, consumers while sitting comfortably in their home, they can make travel programs and buy products through the internet. Despite all this easy accessibility, there may be other personal factors that can motivate the consumer to the decision.

Consumer Motivation Theories

Scientists and researchers have put forward different theories about motivation and human behavior. Most known motivation theories are;

-Maslow's needs hierarchy theory,

-Alderfer's ERG theory.

Maslow's Needs Hierarchy Theory

Abraham Maslow's "Theory of Needs Hierarchy" is well-renowned theory is a

classical depiction of human motivation. People are looking for satisfying their needs at a higher level by meeting a certain level of needs and forming a hierarchy within them, and that the development of the person is determined by the nature of the category of needs. As each need is satisfied, it is desirable to eliminate the need for a higher level, and the development of one here is the issue. Maslow's "Theory of Needs Hierarchy" has been shown as a five-level hierarchical pyramid. While the first four levels (lower level needs) are considered as basic needs, the upper level of the pyramid is considered as growth needs (higher level needs) The hierarchy of needs is shown in the following order;

-The hierarchy needs are shown in Figure 3 as below;

Figure 3: Abraham Maslow's "Needs Hierarchy Theory"

-Physiological needs- The physiological needs at the lowest level in the hierarchy are the basic necessities necessary for the body to survive such as breathing, eating, drinking and sleeping. According to Maslow, an individual cannot reach a categorical level at a higher level without fully addressing the needs of this category.

-Safety needs- Safety needs include feeling safe in the environment in which the person lives, being healthy, being in the family, job security, financial security, health security, etc.

-Social needs- Social needs are like the need for love, affection, care, belongingness and acceptance by others.

-Esteem needs- It has two types. Internal esteem needs are self-respect, confidence, competence, power. External esteem needs are like recognized by others, needs to be appreciated, trust, recognition, status, admiration.

-Self-actualization need- According to Maslow, the top level is self-actualization. Self-actualization varies from person to person and there is no limit. Capability and personal potential reveal what he has to prove

himself. The ability, knowledge, skill, creativity determine this level.

According to Maslow, individuals are motivated by unsatisfied needs. The vast majority of people they are not aware of their actual needs or they not know how to satisfy them. Part of the needs come by birth. This is genetically passed on to the child from the parents. Other needs and desires are

connected to the environment in which individuals are raised.

Evaluation of Maslow's Theory in terms of Tourism

Maslow's "Theory of Needs Hierarchy" seems to be very suitable for tourism. Those needs are shown in Figure 4 below.

Figure 4. Needs Hierarchy and Tourism

Physiological needs- Keep away from stress and distress, spiritual relaxation and physical relaxation. Body Renewal.

Safety needs- feeling healthy and safe in the destination.

Social needs- Traveling with family and friends. Acquire new friendships in the destination. The desire to go to the same place again.

Esteem needs- Establish a good relationship with the other people. Gain recognition and prestige when the same destination is re-visited.

Self-actualization need- Discover new places, increasing confidence, personal evolution.

Today, traveling is an indispensable need for everyone. Traveling is indeed a means of satisfaction. The process of turning

motivation into the needs is a quite complicated issue.

ERG Theory of Motivation

It is the theory of the American Psychologist Clayton Alderfer, and ERG, is stand for

Existence, Relatedness and Growth. Alfender recategorized Maslow's hierarchy of needs into three simpler and broader classes of needs and shown in Figure 5.

Figure 5: According to Clayton Alfender Maslow's " Needs Hierarchy Theory"

-Existence needs- They are the needs that human beings have from birth and basic necessities. They are individual's physiological and physical safety needs. The need for existence corresponds to the physiological needs and safety needs of Maslow's theory.

-Relatedness needs- Individuals want to be in contact with and to talk to others, to share feelings and relationships. Maslow's social needs and external component of esteem needs fall under this class of need.

-Growth needs- People need to constantly improve themselves. It is desired by every person to be successful, to be recognized and

to be accepted in their surroundings. Maslow's esteemed needs and self-realization fall under this category of need.

2) Employee Motivation

In the tourism industry, motivation is important for the employees as well as for the consumers. Employee motivation is believed as one of the vital factors for the tourism industry in order to operate successfully and ensuring service excellence. In every sector, the bosses and managers should try to raise the motivation of their staff. If the motivations of the company members are not provided, it will affect profitability directly. The lack of motivation of one staff affects other company members negatively. To evaluate the role and importance of employee motivation for achieving a high level of service excellence in the tourism industry.

In manager and staff relations, firstly general management philosophy of the company then manager's own management style comes. People need to work to meet their basic needs and support their families. So, job security is a very essential issue. What the employees expect of the managers is that they should be clear and understandable. Of course, employees are entitled to a wage they earn according to their performance. However, satisfaction is not only possible with satisfactory financial gain. The approach of managers to their employees can affect the

perspective of staff towards them and workplace.

Namely, in the eyes of employees, the managers should be fair, open-minded, trustworthy, responsible, committed person who acts as a friend, warns them when they are mistaken, and provides an environment where they can learn lessons from mistakes made. They need to believe that the company is motivating them to work efficiently and their needs are satisfied in the best possible way.

There are two main motivation theories in Tourism.

- a) Douglas McGregor's X and Y theory,
- b) Herzberg's double factor theory.

Douglas McGregor's X and Y Theory¹

The idea that a manager's attitude has an impact on employee motivation was originally proposed by Douglas McGregor. McGregor proposed two theories by which managers perceive and address employee motivation. He referred to these opposing motivational methods as Theory X and Theory Y management. Each assumes that the manager's role is to organize resources, including people, to best benefit the company. However, the attitudes and assumptions of each employee are quite different.

¹ McGregor, Douglas, *The Human Side of Enterprise*, McGraw Hill Book Co, New York, 1960.

Halil Can, *Organizasyon ve Yönetim, Siyasal Kitabevi*, 5. Baskı, Ankara, 1999.

Theory X

According to McGregor, Theory X management assumes the following:

- Work is inherently distasteful to most people, and they will attempt to avoid work whenever possible.
- Most people are not ambitious, have little desire for responsibility, and prefer to be directed.
- Most people have little aptitude for creativity in solving organizational problems.
- Most people are self-centered. As a result, they must be closely controlled and often coerced to achieve organizational objectives.
- Most people resist change.
- Most people are gullible and unintelligent.

For this reason, it can be said that average people have very little creative ability to solve organizational problems. It is also effective to use the material reward system to ensure that people get into action.

Theory Y

Y theory has an entirely opposite conception of X theory. The higher-level needs of esteem and self-actualization are ongoing needs that, for most people, are never completely satisfied. As such, it is these higher-level needs through which employees can best be motivated.

Theory Y management makes the following assumptions:

- Work can be as natural as play if the conditions are favorable.
- People will be self-directed and creative to meet their work and organizational objectives if they are committed to them.
- People will be committed to their quality and productivity objectives if rewards are in place that addresses higher needs such as self-fulfillment.
- The capacity for creativity spreads throughout organizations.
- Most people can handle responsibility because creativity and ingenuity are common in the population.
- Under these conditions and assumptions, people will seek responsibility.

Under these assumptions, there is an opportunity to align personal goals with organizational goals by using the employee's own need for fulfillment as the motivator.

McGregor recognized that some people may not have reached the level of maturity assumed by Theory Y and may initially need tighter controls that can be relaxed as the employee develops.

Our own point of view on Douglas McGregor's X and Y theory is that organizational control is a must and management should maintain trust among employees. In every organization, there are employees carrying X or Y attitudes. The main question is, how we should stimulate and

guide all employees toward organizational performance. For an employee showing Y attitudes, first thing to do is to be able to identify the reason for his negative attitude. The next step is to prepare yourself for speaking to him. To do this, you find out what impact causes his bad attitude. Is it the work he is doing or is it a personal case. What difference you think it would rise his

performance and morale. It is necessary to find the most appropriate solution to boost his business performance and morale. As a consequence, organizational trust is an important mechanism through which management practices can affect important workplace outcomes. As it is shown in the figure 6 below;

Figure 6 The right and wrong motivation application curves in Organizations.

The above figure shows that the favorable and unfavorable processes of motivation in a company. This figure applies to both individual and all employees. From the starting point onwards, the curve shows the desired motivation process and is the ideal motivation to continue. The other curve is not

continuous in motivation and there are ups and downs. Hard falls are a great danger for businesses and of course they are volatile.

On the other hand according to classical management concept, there are four important criteria;¹

1-Planning: If everyone is aware of the collective vision, which will lead to prosperity and success of each team member, motivation and enthusiasm become the indivisible parts of all activities. So, the terms planning, business planning is frequently used within this concept. In business life apart from annual planning the day-to-day work planning shows responsibility for the top management. A good business plan provides significant facilitation and foresight to the management for the current and future activities. Planning has also contributed positively to the level of motivation among the employees by increasing the communication opportunities within the company.

2-Recruitment and Selection: Collecting a successful team together for a common purpose in business life is a very important issue. It is a fact that managers want to have an absolute authority in managing and judging their subordinates. However, this should be carried out with a fully correct, systematic and objective understanding. The most important issue when creating a successful team is choosing the appropriate staff for the team to recruit. The candidate has to be the right person for the entire team and job interviews are good tools for selection. Right selection of

staff will also increase the motivation of the other members.

3-Organizing: Team is like a family, where mutual support and trust are the most important values. Well organized team activities motivate employees during working. Business success will come true by creating and maintaining a powerful team spirit at the workplace. If everyone is aware of the collective vision, which will lead to prosperity and success of each team member, motivation and enthusiasm become the indivisible parts of all activities. Make sure that you continuously concentrate the attention of your staff on the glory of reaching that powerful vision.

4-Staff Training and Development: The creation of employees in the workplace is essential for us to participate in core and business development programs and to comply with the competitive conditions in the sector. In addition, training programs have an effect that strengthens the motivation of employees. Having the employee set objectives and participate in the process of self-evaluation increases engagement and dedication.

Managers should closely monitor employee work and take corrective actions if unexpected situations occur. The situation should be often evaluated by the management. During the operation, if any action that does not conform to the plan should be recognized and resolved.

¹ Patrick Forsyth, How to Motivate People, The Issue of The Sunday Times-published by Kogan Page, Second Edition, London, 2006, p. 18-20.

Thus, by reducing the error rates of employees will increase the motivation. As a result; a proper working environment will ensure that employees are more willing and motivated to work. If the morale and motivation of a manager are in place, he reflects it to his employees.

Herzberg's Two-Factor Theory of Motivation

Another study on motivation was proposed by behavioral scientist Frederick Herzberg. His study is called a two-factor theory or the motivational factors and hygiene factors. According to Herzberg, there are some job factors that result in satisfaction while there are other job factors that create dissatisfaction. Another word satisfaction and psychological growth is motivational factor and dissatisfaction is a result of hygiene factor.

Motivational Factors

The motivational factors yield positive satisfaction. According to Herzberg, the motivational factors are the factors that make the employees satisfied, connect to the workplace and encourage them to work. The nature of the job, given responsibilities, status, recognition, appreciation, work progress and promotion are the motivation factors. Employees find these factors intrinsically rewarding and the willingness and desire of the individual to work will increase. He will be more connected to the workplace. In the absence of these factors, the motivation of the

employee is low and desire to work slows down.

So, according to Herzberg motivational factors briefly are;

-Recognition: Recognize your employee's achievement with positive feedback. They should be praised and recognized for their accomplishments by their managers,

-Achievement: Give employees a sense of achievement,

-Growth: For employees promotional and advancement opportunities will increase their performance,

-Responsibility to task: The employees must feel responsible for the job. The managers should minimize control and give them ownership of the work,

-The meaningfulness of the work: The work should be interesting and challenging for the employee.

Hygiene Factors

When it comes to hygiene, it is, first of all, to be protected from the environment that will damage our health and to take hygiene measures. In addition, healthy management of businesses is also technically regarded as a hygiene factor. Businesses must first be structured in legal, organizational and technical terms. Hygiene factors are factors that can lead the employee to dissatisfaction, being unhappy and finally lead him to leave the job. The elements like the incorrect business policy, management style, working

conditions, job security, wage level, relationships between the subordinates in the organization, etc are called hygiene factors. When the hygiene factors are minimized employees are satisfied and motivated to work. According to Herzberg, it is necessary to distinguish between the motivating factors that connect the person to the workplace and the performance, and the hygiene factors that push the person to pessimism and impurity. When the hygiene factors are positive and the workplace takes the necessary precautions, the employees are more likely to embrace their work.

Hygiene factors include:

Company policy and administration:

Company and administrative policies help employees understand basic rules of the workplace. They should be fair and clear.

Working conditions: Working conditions are like working hours, rest periods, vacations, dress code and work schedules as well as the physical conditions and mental demands that exist in the workplace,

Salary: Salary structure should be appropriate and reasonable,

Status: The status of the employees in the company should be familiar and retained,

Security: Job security of employees must be provided,

Fringe benefits: Employers are also required to provide certain benefits to their employees. Fringe benefits are benefits in addition to an

employee's salaries, like a company car, health insurance, or life insurance coverage etc.

CONCLUSION

Generally speaking, the holiday is not a break away from our everyday life, but it is a complex array of benefits and experiences which form the individual's motivation for tourism. Theories are contributing to the development of tourism motivation. Motivation activities in tourism are intensified on both existed - potential customers and company employees. These activities, mostly are fulfilled by tourism enterprises in order to gain more customers and profits. The most effective factor among motivational tools is personal persuasion and the effective way of communication. A good business plan provides significant facilitation and foresight to the management for the current and future activities. Planning, recruitment, organizing, staff training, development and working condition are essential steps increases the motivation within the company. And these steps are important not only to keep track of development in the world, in addition, to have an effect that strengthens motivation of employees.

-Since tourists are not always aware of their behaviors, they do not always express the deep psychological needs that motivate their behavior. Sometimes, individuals know what they are, but, they may not explain their feelings.

-Tourism motives are multidirectional and occasionally contradictory, including a range of push and pull on both internal and external factors.

-Motives may change over time. tourist motivation is not only understandable by using static models and theories, but the dynamic models of tourism motivation according to the changes occurred over time.

As it is understood from this study, although consumer motivation is universally acknowledged, it wasn't considered under a single theory. Researchers have tried to create systems on their behalf for each of the various aspects of motivation. When this study is carefully examined, it is observed that each work is in relation to the other, and that important results are obtained from each one.

REFERENCES

- Erol Eren, Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, Beta Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2001, s. 495.
- Halil Can, Organizasyon ve Yönetim, Siyasal Kitabevi, 5. Baskı, Ankara, 1999.
- Hall and Page (2002: p.61) Stephen J. & Joanne Connell, Tourism, a Modern Synthesis, 3rd edition, p.p 75.
- Hall, C.M. and Page, S.J. (2002), The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space, Second Edition, London: Routledge, p. 60.
- Luiz Moutinho, Consumer behaviour in Tourism, European Journal of marketing, 1993, Vol.21, No.10. p.p 5-44.
- M. Şerif Şimşek, Yönetim ve Organizasyon, Nobel Yayınevi, 5. Baskı, Ankara, 1999. s. 193.
- Martin, D 2010, Uncovering unconscious memories and myths for understanding international tourism behaviour, *Journal of Business Research*, Vol. 62, No. 4, p.p. 373-383, USA
- McGregor, Douglas, The Human Side of Enterprise, McGraw Hill Book Co, New York, 1960.
- Mouthinho, L. Consumer Behaviour in Tourism, European Journal of Marketing, Volume 21, Issue 10, U.K, 1987, pp. 3-44.
- Moutinho, L 1993, Consumer behaviour in tourism, *European Journal of Marketing*, Vol. 21, No. 10, pp. 5-44.
- Patrick Forsyth, How to Motivate People, The Issue of The Sunday Times-published by Kogan Page, Second Edition, London, 2006, p. 18-20.
- Schiffman, L, O'Cass, A, Paldino, A, D'Alessandro, S & Bednall, D 2011, *Consumer Behaviour*, 5th Edition, Pearson, Sydney, Australia, p. 453.
- Stephen J. & Joanne Connell, Tourism, a Modern Synthesis, South Western Cengage Learning, 3rd. Edition, UK, 2009, p. p 75-77.

Stephen j. Page & Joanne Connell, *Tourism, a Modern Synthesis*, 3rd Edition, 2009, p.p 76-77.

Swarbrooke, J. And Horner, S. (2007), *Consumer behaviour in tourism*, Butterworth-Heinemann, Oxford. p. 53.

Victor T.C. Middleton and Jackie Clarke, *Marketing in Travel and Tourism*, Butterworth Heinemann Publishing, Third Edition, U.K, 2001, p. 71.

Kazak Halk Edebiyatında Mizahın Önemi

Janagül TURUMBETOVA¹

Öz

Kazak Edebiyatı Başlangıç Dönemi ve Kazak Hanlığının Kuruluş döneminden 19.yüzyıla kadar sözlü halk edebiyatı olarak gelişmiştir. Bundan dolayı Türk dünyasına ortak edebi ürünlerle birlikte kendine has çok zengin folklor ürünlerine sahiptir. Kazak Halk Edebiyatında destanlar başta olmak üzere masallar, halk hikayeleri, efsaneler, atasözleri ve deyimler, ninniler, bilmeceler ve tekerlemeler, zengin “söz sanatının ustaları” dediğimiz jıraulık geleneği (aşıklık geleneği) ve aşık fasılları, şeşendik hüneri türleri halk arasında hala günümüzde yaşanmakta olan edebi türlerdendir.

Kazak edebiyatında mizah sözlü olarak başlamıştır. Koja Nasır (Nasreddin Hoca), Aldar Köse, Tazşa Bala (Keloğlan), Jirenşe Şeşen halk arasında en sevilen mizah kahramanlarıdır. Mizahın geniş bir anlatım ve içerik alanı vardır. Önceleri halkı eğlendirme, güldürme ve şaka gibi özelliklerini üstlenmiş olan mizah konusu, sonradan toplumsal ve siyasal alanda devam etmiştir: Kazak kabileleri arasındaki adaletsizlikler, olumsuz hareketler ve bireysel kusurlar vb. ince zeka ve keskin dille eleştirilerek topluma seslenilmiş ve olumsuz hareketlerden uzak durmaları nasihat edilmiştir.

S.Korabayev “Kazak Ansiklopedisi” eserinde şöyle der: “Kazak esprisi şeşendik söz hüneri ve sözlü edebiyatımızdan başlar. Aldar Köse hakkındaki efsanelerde acı ironi, zehir gibi alay ve eleştiri, şaka ve takılmalar varsa, Nasreddin Hoca fıkralarında ince zeka ve nükteli anlatımlar, Tazşa Bala’nın “Yalanlamalarında” ise abartma, grotesk sanatı bolca karşımıza çıkar”.

Kazak halkının ulusal folklorunda karşılaşılabileceğimiz “Şık bermes Şıgaybay” (cığ damlası bile vermeyen cimri Şıgaybay isimli zengin) hikayeleri, Jiyrenşe Şeşen, Böltirik Şeşen ve Ayaz Biy’lerin nükteli sözleri, Aşıklık Geleneğindeki Jıraularımız Şalkiyiz, Tatikara, Bukar Jırau, Şal Akın şiirlerindeki yüksek tabaka temsilcilerinin eleştirilerlerinden Kazak Halk Edebiyatındaki mizahın yeri ve önemini değerlendirebiliriz.

Anahtar Kelimeler: Kazak Hanlığı, Halk Edebiyatı, Nasreddin Hoca, Aldar Köse, Tazşa Bala, Mizah, Folklor.

¹ Yard. Doç. Dr., Suleyman Demirel Üniversitesi, Filoloji ve Pedagoji Bilimleri Fakültesi, Türkoloji bölümü, KAZAKİSTAN/ ALMATI. E-mail: janagul@yahoo.com

Abstract

Kazakh Literature has developed as an oral folk literature since the Initial Period and the establishment period of the Kazakh Khanate until the 19th century. Therefore, it has its unique rich folklore as well as those shared literary products in the Turkic world. Among the oral folk literary genres that are still alive and popular in Kazakh Folk Literature, we can consider especially epics, and then folk tales, legends, proverbs and phrases, lullabies, riddles and rhymes, the jiraulık tradition (the tradition of minstrelsy) as we called the rich "masters of rhetoric", and musical gatherings of love topics called "aşıklık fasılları".

Humor in Kazakh literature began as a verbal skill. Khodja Nasser (Nasreddin Hodja), Aldar Kose, Tazsha Bala (Keloglan), Jirenşe Şeşen are among the most beloved heroes of humor in Kazakh literature. Humor has a wide area of content and expression. Initially, humor functioned as getting people to have fun, laugh and make jokes. Later it carried some roles and properties in social political spheres by emphasizing topics that critique social injustice, personal faults and individual defects and the like between Kazakh tribes. Thus it addressed to the public criticized the society with strategic appeals and gave advice that would call for goodness and avoiding negative behaviour.

S. Korabayev says the book "Kazakh Encyclopedia: "Kazakh jokes begin with oratory skills and oral literature. Bitter irony, ridicule and criticism like poison exist in legends about Aldar Kose. On the other hand, Nasreddin Hoca stories include jokes, intelligent humor and witty stories. Tazsha Bala's denials reflect an abundance of exaggerations and interesting grotesque art.

We may encounter in the national folklore of Kazakh people "Stylish chic Bermes Aybay" (avalanche Şıgaybay is rich miser who did not even drop) stories, Jiyrenş to Şeşen, Böltirik Şeşen and witty lyrics of Billy frosty, minstrelsy tradition in our Jırau Şalkiyız, Tatıkar, Buk is Jiraiya, the critics of the high layers of the representatives of Kazakh folk poetry Akin Scarves We can evaluate the importance and place of humor in literature.

Keywords: Kazakh Khanate, Folk Literature, Nasreddin Hodja, Aldar Kose, Tazs to Bala, humor, folklore.

Mizah, "Şaka, latife, eğlence, alay. Mizah hayatın hemen her unsurunda görülen bir nükte ve bir zerafettir. Mizahta konu seçilmez; aksine konu kendisini seçtirir. Siyaset ve politika, sosyal olaylar, alışkanlıklar, günlük hayat, aktüalite vs. her şey ona konu olabilir. Kısaca, kırıcı ve hırpalayıcı olmamak şartıyla her olay, mizahın ilgi alanı içine girebilir." (Pala, İskender, 1989:353). Olayların gülünç ve

alışılmadık yönlerini yansıtarak insanları düşündürme, eğlendirme yada güldürme amacıyla yazılan edebi eserler mizah türü içinde değerlendirilir. "Mizah, ancak başkasına aktarıldığı zaman bir forma girer. Bu bakımdan her milletin günlük hayatındaki espri (nükte), fıkra, alay, şaka ve latifeleri belli oranlarda edebiyatlarına yansır. Önce sözlü olarak doğan bir mizah ürünleri

sonradan yazıya geçirilerek daha da edebi bir kimlik kazanır.” (Pala, İ. 1989:353).

Kazak Edebiyatı XIX. yüzyıla kadar sözlü edebiyatı olarak gelişmiştir. Bundan dolayı Türk dünyasına ortak edebi ürünlerle birlikte kendine has çok zengin folklor ürünlerine sahiptir. Kazak Halk Edebiyatında destanlar başta olmak üzere masallar, halk hikayeleri, efsaneler, atasözleri ve deyimler, ninniler, bilmeceler ve tekerlemeler, “söz sanatının ustaları” dediğimiz jiraulık geleneği (aşıklık geleneği) ve aşık fasılları, şeşendik hüneri türleri halk arasında hala günümüzde yaşanmakta olan edebi türlerdendir. Bu halk edebiyatı türlerinin hepsinde mizaha bolca yer verilmiştir. Koja Nasır (Nasreddin Hoca), Aldar Köse, Tazşa Bala (Keloğlan), Jirenşe Şeşen halk arasında en sevilen mizah kahramanlarıdır.

Mizahın geniş bir anlatım ve içerik alanı vardır. Önceleri halkı eğlendirme, güldürme ve şaka gibi özelliklerini üstlenmiş olan mizah konusu, sonradan toplumsal ve siyasal alanda devam etmiştir: Kazak boyları arasındaki adaletsizlikler, olumsuz hareketler ve bireysel kusurlar vb. ince zeka ve keskin dille eleştirilerek topluma seslenilmiş ve olumsuz hareketlerden uzak durmaları nasihat edilmiştir.

Kazak edebiyatında mizah konusunu açıklayan ve değerlendiren Ahmet Baytursunulı mizahı “Güldürü” diyerek, gerçek mizah ve tenkidi mizah olarak iki gruba ayırmıştır: ”Gerçek güldürü, gönlün şad olduğu sırada gelir; Tenkidi güldürü ise gönlünde abes bir hareket veya bir şüphe

hissedildiği sırada oluşur. İnsan için ağır veya hafif anlamlardaki güldürüler de vardır. İnsan için ağır olan mizah türü bu alay ve tenkidtir; hafif türü ise nükte ve hile şekilleridir. En hafif türü ise söz oyunudur, ona şaka denir.” (Baytursunulı, A. 1989:292).

Yaklaşık bir asra dek uzun süresini Rus sömürgesi altında geçirmiş olan halkımız tarihinden, edebiyatından, kültürel miraslarından, dini inançlarından uzaklaştırılarak, Sovyetler Birliği ve Komünizm ideolojisi çerçevesinde eğitim ve bilim almak zorunda kalmıştı. Bu siyasi olaylar Kazak Halk Edebiyatında da derin izler bırakmıştır. Çok sıkı denetim altında gelişen edebiyatımıza bakış ve anlayış ideolojik yönden değerlendirilmiştir. Örneğin, o dönemin mizah konusu genellikle yüksek tabaka zümreleri: cimri zenginler ve kurnaz tüccarların yaşam ve hareketleri üzerine gelişmiştir. Mizah, yaşam çatışmasının, siyasetin bir ürünü haline gelmişti.

Türk Dünyası Halk mizahının en büyük ustası Nasreddin Hoca’dır. Türk Edebiyatı Tarihinde Nasreddin Hoca hakkındaki yazılı kaynaklardaki belgeler, yani Anadolu topraklarında doğduğu, mezarının Konya’nın Akşehir ilçesinde bulunduğunu ve babasının köy imamı olduğu, din bilgilerini babasından öğrendiğine dair malumatlara ulaşmak imkansızdı. Medrese eğitimi alan ve devrinin ulemelerinden sayılan zat Kazaklarda bir efsanevi kahraman olarak değerlendirilirdi. Kazak Edebiyatında “Efendi” lakabıyla de bilinen Nasreddin Hoca, fıkralarda genelde evsiz barksız, kurnaz ve tahsil görmemiş fakat

aynı zamanda keskin dilli ve ince nükteleriyle tanınır.

En çok bilinen fıkralarından biri de “Ye Kürküm Ye” fıkrasıdır. Fıkra şöyledir:

”Hoca davet edildiği düğün ziyafetine gündelik elbiseleri ile gidince kimse kendine aldırış etmemiş. Ne buyur diyen var, ne de otur diyen. Canı sıkılmış Hoca’nın. Evine dönüp bayramlık kürkünü geçirmiş sırtına. Düğün yerine geri gelmiş. Kürküyle görünce herkes ona büyük bir saygı ve ilgi göstermeye başlamışlar: baş köşeye oturtmuşlar, önüne tabak tabak yemekler sıralamışlar. Hoca ise kürkünün ucundan tutup çorba tasına daldırmış birden.

-Ye, kürküm, ye... diye bağırmaya başlamış. Yanındakiler şaşırıp sormuşlar:

-Ne yapıyorsun, hocam, kürk yemek yer mi hiç?

Hoca cevabını vermiş sorunun:

-Madem ki bütün saygı ve ilramlar kürküne yapılmıştır. Öyleyse yemeği o yesin,- demiş.

Nasreddin Hoca fıkraları bizi güldürürken düşündürür, eğitir, öğretir. Bu fıkralarda halkımızın kusurları, meziyetleri, inceliklerle dolu işlek zekası, inandırma gücü vardır. Sağduyu, tuhaflık, hazır cevaplılık, nükte ustalığı, halk bilgeliği Hoca’nın temel karakteridir. Nasreddin Hoca fıkralarında sırf gülmek için icad edilmiş kurnazlık, yalancılık yoktur.

“Türkçe konuşulan yerlerde olduğu gibi, tüm dünyada belli bir üne sahip fıkra tipi olan Nasreddin Hoca fıkraları, Türk kültürünün

evrensel anlamda değer kazanmış önemli ürünleridir. Türk kültürünün yaratmış olduğu bu en büyük gülmece ustasının fıkralarında yatan üstün zeka ve yaratış gücü, büyük bir zenginlik gösterir. O, halkın ortak yaratma gücünün, sağduyusunun, hayata bakış ve yorumlayışının bir simgesidir.” (Karadağ, M. 1995:248).

M.Kulmuhambetov ve S.Korabayev “Kazak Ansiklopedisi” eserinde şöyle der: “Kazak esprisi şesendik söz hüneri ve sözlü edebiyatımızdan başlar. Aldar Köse hakkındaki efsanelerde acı ironi, zehir gibi alay ve eleştiri, şaka ve takılmalar varsa, Nasreddin Hoca fıkralarında ince zeka ve nükteli anlatımlar, Tazşa Bala’nın “Yalanlamalarında” ise abartma, grotesk sanatı bolca karşımıza çıkar”. (Korabayev, S. 1989:517).

Kazak Halk Edebiyatında çok bilinen ve sevilen gerçekçi masal tiplerinden biri de Aldar Köse ve Keloğlan’dır. Halk tarafından çok sevilen ve sayılan önemli mizah kahramanlarından olan Aldar Kose’nin en önemli özelliği aldatıcı tip olmasıdır. Hikayelerde Aldar halka eziyet çektiren, haklarını yiyen zenginler ve tüccarları, akılsız hükümdarları ve imamların yaptıkları yanlışlıkları ortaya çıkarır, halk önünde rezil eder.

Kazak Halk Edebiyatında efsanevi bir kahraman olarak değerlendirilen Aldar Köse’nin doğumu ile ilgili metinlere de rastlanır. “Kazak Masalları” antolojisinin 3. cildinde “Aldar’ın Doğumu” adlı hikayede Aldar’ın babasının Aldan isimli kalbi temiz,

dürüst, hayatında kimseyi aldatmayan saf bir fakir kişi olduğu söylenir. Yüksek tabaka zümresinden çok haksızlık gören babasına büyüdüğü zaman illeri dolaşarak, haksızlığa uğrayanlara yardım edeceğine ve aldatanlarla mücadele edeceğine söz vermiştir.

“Aldar Köse hakkında Kazakların söylediği hikayeler herkesi ilgilendiren eskiden beri gelen metinlerdir. Onun hakkındaki efsaneler, yalnız Kazak ülkesinde değil, kardeş ve akraba olan Kırgız, Özbek, Karakalpak, Türkmen memleketlerinde de vardır. Onlarda da Aldar Köse komik, aldatan, alay edici olarak karşımıza çıkar...”(Auezov, M. 1959:32-33). Kazakistan’da Sovyetler döneminde Aldar Köse masalları en çok derlenen ve üzerinde çalışmalar yapılan masal olmuştur. “Aldar Köse’nin padişahları, hanları ve tüccarları kandıran bir tip olması, Sovyet dönemi bili politikasıyla uyuşması nedeniyle Aldar Köse fıkraları ve masalları derlenerek yayımlanmıştır”. (Şahin, H.İ. 2012:172). Aldar Köse masalları güçlü olanlar (hanlar, kadınlar, zenginler) ve güçsüz olan arasındaki çatışmalar üzerine örülmüştür. “Halk kendisini ezenlere karşı, kurtuluşu için ayaklanmak, başkaldırmak isteğindedir. Ama ayaklandıkça, başkaldırdıkça daha çok eziliyorsa, kurtuluşunu, alay ederek egemen sınıfı çürütmekte arar...” (Karaalioğlu, S.K. 1980:281).

Aldar Köse ile ilgili “Aldar Köse ile Alaşa Han” masalında Aldar akli sayesinde zengin olur, “Şık Bermes Şıgaybay” masalında ise aklını kullanarak cimri zengin ailesine iyi bir ders verir. “Aldar’ın Sihirli Kürkü”

masalında üzerindeki kırık yamalı yırtık kürkü ve cılız atını karşısına çıkan aptal zenginin kalın tilki derisinden dikilmiş kürkü ve yağız atına nasıl değiştirdiği anlatılır. Çok ayazlı havada param parça olmuş kürkle nasıl üşümediğini soran zengine “Bir delikten giren soğuk rüzgar ikinci delikten çıkar gider” diye cevap veren Aldar’ın sözlerine inanan zengin yolcu üzerindeki kalın kürkünü atıyla birlikte değiştirir ve sonuçta kandırılır. “Aldar Köse ve İki Şeytan” masalında ise şeytanları bile kandırmış ve halkın en sevdiği mizah kahramanı haline gelmiştir.

Kazak Halk Edebiyatı mizah kahramanlardan Tazşa Bala adıyla tanınan Keloğlan ise çeşitli yetenekleri ve aklıyla başarıya ulaşmanın tipik bir sembolüdür. “Keloğlan’ın zekâsı, mahareti, başarıları, aşağı bir toplumdan gelişini, çirkinliğini, hatta kelliğini bile unutturur. Masalları dinleyenlere sevimli ve cana yakın görüldüğü kadar, padişahın kızına bile, sonunda kendini sevdirecektir.”(Karadağ, M. 1995:211). Çok fakir bir aileye mensup olan Tazşa Bala zekası ve yetenekleri sayesinde karşılaştığı zorluklar ve çeşitli denemelerde galip çıkar.

Milletimizin kültürü ne denli eski olursa üzerinde yapılan araştırmalar da o derece derinliklere iner. “Yalan Şiirler” diye bilinen yalanlamalar hakkındaki araştırmalar günümüzde hala önemini yitirmemiş ünlü Türkolog V.V.Radlov’un eserlerinde görebiliriz. Folklor ürünlerinin sınıflandırıldığı bu eserde, yalanlamalar türü olan şiirleri “Kara Şiir” grubuna almıştır (Radlov, V.V. 1993:322). Yalanlamalar,

anlamları hiç gerçeğe uymayan çok ilginç ve şaşırtıcı şiir türleri olup özel bir yetenek ve zihin çalışmaları gerektiren, söyledikleri yalanlarla gerçeği eleştiren çok kapsamlı bir folklor türüdür. Genelde şenliklerde, düğünlerde milleti eğlendirme amaçlı söylenir.

Keloğlan masalları “40 Yalanlama” adıyla belli şiir kitabında verilmiştir. Gerçekçi masal türü olan bu eserde mantığın alamayacağı türlü yalanlar ritmik ve şaşırtıcı üsluplarla anlatılmıştır. Keloğlan başından geçen olmayacak şeyleri gerçekmiş gibi anlatır. Bu masallar en çok çocuklar tarafından sevilir.

“Her kimse önüme çıkarak duraklamadan yanılmadan yalanlama hikaye söyler de ardından 40 yalanı nazım şeklinde söylerse, ona kızımı verir damat yaparım ve vezirim olur, fakat şiirde eğer bir gerçek olay söz konusu olursa dar ağacına astırırım” diye hüküm çıkarır. Bunu duyanlar denemek için giderler ama idama gönderilirler. Son olarak Keloğlan padişahın karşısına çıkar ve yalanlama hikayesi ve 40 yalan olayları nazım şeklinde anlatır ve muradına ulaşır. Yalanlamaları da şöyledir: “Padişahım, babmın belinde anamın gönlünde iken (yani doğmadan önce) babamın babasının at sürülerini on beş yıl güdemiştin. Emeğimin karşılığı olarak aldığım parayı başlık parası olarak vermiş evlenmişim ve 5-6 çocuk sahibi olmuşum. İşte çocuklarımdan en küçüğü şu an yaşı yirmi beşe girer, benden tam on yaş büyüktür” diyerek uzun yalanlama hikâyelerinden sonra yalanlamanın nazım şekline geçer:

Beyaz sıçana gümüşten nal taktırdım,
Kuyruğundan farenin yaka diktirdim,
Sivri sinek derisini delmeden yüzerek,
On beş metrelik kımız kabı yaptırdım.
Dokuz yiğit bu kabı kaldıramadı....
Bir tavşana bindim uçtum,
Suratına dayanamadım, indim yere...
Göge altı yerden değnek koydum,
Düğün yaptım, bin sivrisinek kestirdim.
Birin kalbini dörde böldüm yedim,
İnanır mısın, hayatımda ilk defa doydum...
(Akşolakov, Jumajanova, Kaliyev,
Duysebayev, 2013:29).

Kazak halkının ulusal folklorunda karşılaşabileceğimiz “Şık bermes Şıgaybay” (çığ damlası bile vermeyen cimri Şıgaybay isimli zengin) hikayeleri, Jiyrenşe Şeşen, Böltirik Şeşen ve Ayaz Biy’lerin nükteli sözleri, Aşıklık Geleneğindeki Jıraularımız Şalkiyiz, Tatikara, Bukar Jırau, Şal Akın şiirlerindeki yüksek tabaka temsilcilerinin eleştirilerlerinden Kazak Halk Edebiyatındaki mizahın yeri ve önemini değerlendirebiliriz.

Teknoloji etkisiyle giderek sertleşen, kabalaşan, inceliğini ve düşünme özelliğini kaybetmeye yüz tutan insanlar dünyayı nasıl yaşanılmaz hale getirdiği ortadadır. Gülmeyi bilmeyen kişi yaşamayı da bilmez derler. Gülmek, gönlün şad olması hayatı uzatıyor ve insanı manevi olarak gençleştiriyormuş. Mizah ancak bu anlamda değer kazanır. Bu bir kültür ile gerçekleşir. Çok eskilere dayanan

kültürümüzde bunun çok zengin örneklerinin varlığını görebiliriz.

Kazakistan'ın bağımsızlığına kavuşması nedeniyle Kazak tarihi, inançları, kültürü ve edebiyatına dair belgeler ilim adamları tarafından yeniden, gerçek hatlarıyla ele alınmaktadır. Bu konu ile alakalı Kazakistan'da "Medni Miras", "Manevi Yenilenme" projesi çalışmaları yürütülmektedir. Bu proje ile ilgili

cumhurbaşkanımız Nursultan Nazarbayev şunları belirtmişti: "...Milli kültürümüzü yükseltmek, sahip olduğumuz milli varlığımızı gelecek nesle emanet etmek "Medeni Miras" projesinin asıl amacı olması gerekir". Bu projenin esas gayesi milli kültürümüzü, tarihi gerçekleri araştırmak; halkımıza ve gelecek nesle kültür mirasımızın gerçek hatlarıyla tanıtılması idi. Günümüzde bu proje sayesinde çok araştırmalar ve çalışmalar yapılıyor ve devam etmektedir.

KAYNAKÇA

Akşolakov T., Jumajanova T., Kaliyev C., Duysebeyev C. (2013). Kazak Edebiyatı. Mektep, Almatı.

Auezov M. O. (1959). Ar Jıldar Oyları, Kazaktın Memlekettik Korkem Adebıyet Baspası, Almatı.

Baytursunulı, A. (1989). Şıgarmalar. Almatı.

Karadağ, M. (1995). Türk Halk Edebiyatı Anlatı Türleri. Kars yayınları. Ankara.

Karaali S. K. (1980). Resimli Motifli Türk Edebiyatı Tarihi. İnkılap ve Aka Basımevi, 1.cilt. İstanbul.

Kulmuhambetov, M., Korabayev, S. (1989). Satira, Kazak SSR. 4-Cilt kıskaşa ansiklopediya. Almatı.

Pala, İ. (1989). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. Cilt:I-II. Akçağ Basım ve Yayım Pazarlama A.Ş. Ankara.

Radlov, V.V. (1993). Altın Sandık. Ana Tili, Almatı.

Şahin, H. İ. (2012). "Aldar Köse Tipi ve Taşkent'te Yayınlanmış Taşbaskası Aldar Köse Kitabı Üzerine Bir Değerlendirme", Türkiyat Mecmuası, C. 22. s.171-192.

Descartes Felsefesinde Beden

Naciye ATIŞ¹

Öz

Descartes felsefesinde beden, sonlu tözdür. Bedenin önemi de töz olmasından gelir. Bedenin töz olması insan için önemlidir. İnsan ruh ve bedenden oluşmuştur. Beden insanın yer kaplayan varlık olmasına neden olur. İnsan, bedeniyle madde dünyasında hareket eder. Bu da bedenin başka bedenler ve cisimlerden etkilenmesi demektir. İnsan madde dünyasında var olduğu sürece hareket eden bedeninden dolayı etkiye maruzdur. Bu durum Descartes felsefesinde insanın ruh ve bedeni arasındaki ilişki için önemlidir. İnsanın ruhu ve bedeni birbirini etkiler. İnsan ruhu, bedeninin etkilenmesinden kaçınamaz. Ancak insan ruhu bedeninin etkilenmesini kontrol eder. Ruh ve beden arasındaki bu ilişki sadece insana özgüdür. Diğer bedenli varlık olan hayvan için geçerli değildir. Beden Descartes felsefesinde doğanın yer kaplayan varlıklarını temsil ettiği için önemlidir. Aynı zamanda bedenin düşünen ruhla birleştiğinde yer kaplayan varlıklar arasında ayrıma neden olması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Beden, töz, insan, mekanizm, otomat.

Abstract

In the philosophy of Descartes, body is the finite substance. Importance of body arises from its being of substance. Acceptance of body as substance is important for human. Human consists of mind and body. Body causes human to be extended existence. Human moves by his body in the world of matters. That means human is affected by other bodies and matters. Human is exposed to effects within the world of matters because of his moving body as long as he exists. This situation in the philosophy of Descartes is important for the connection between human's mind and body. Human's mind and body affect each other. Human's mind can not avoid from the affection of body. However, human's mind controls affection of his body. That connection between mind and body is special to human. It is not valid for the animal which is another being with body. Body, in the philosophy of Descartes, is important because of representing beings with extension. Besides, causing hierarchy among beings with extension, when body unites with thinking mind, is important.

¹ Dr.Öğretim Üyesi, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, E-mail: nacatis@mersin.edu.tr

Keywords: Body, substance, human, mechanism, automat.

1. GİRİŞ

Descartes felsefesinde beden, sonlu tözdür. Sonlu tözün var olma nedeni Tanrı'dır. Beden, özü gereği yer kaplayan tözdür. Beden, özü düşünmek olan diğer sonlu töz ruhtan ontolojik ayrı ve bağımsız olarak var olur. Aynı zamanda beden, ruh ile birleşmesinden insan oluşur. Descartes bu birleşmenin sadece insana özgü olduğunu söyler. İnsan da beden, düşünen ruh ile birleştiği için aynı durum hayvan için söz konusu değildir. Ona göre hayvan, düşünen ruhu olmayan beden varlığıdır. Hayvan bu nedenle otomattır. Birleşik varlığı düşünen ruhla olduğu için sadece insan, özü gereği hem düşünen hem de yer kaplayan varlıktır. Düşünme ve yer kaplamayı ifade eden iki töz, insanda ontolojik açıdan aynı önemdedir. Ontolojik açıdan ikisi de yaratılmış sonlu tözdür. Ancak etkinlikleri söz konusu olduğunda durum değişir. Bedenin etkinliği hareket etmek olduğu için beden etkilenendir.

Etkilenmek, Descartes'a göre pasif olmaktır. İnsan ruh ve bedenden birleşik varlık olduğu için de insan bedeninin etkisine maruz kalır. İnsanın bedeninin etkilenmesi iradesine bağlı olmadığı için insan, etkilenmekten kaçınamaz. İnsan sadece düşünen varlık olmasından gelen bilgiyle bedenden gelen etkileri kontrol eder. Descartes felsefesinde insan ruhunun bedeni üzerinde etkin olduğu düşüncesi buradan çıkar. Etkinlik, insan

ruhunun, bedeninin varlığını sürdürme koşullarını düzenleyerek kontrol etmesidir. İnsan bedeni, ruhundan ontolojik olarak bağımsız ama epistemolojik olarak etkinliği altındadır. Bu nedenle Descartes felsefesinde beden töz olmasına rağmen insan hiçbir zaman beden varlığı olarak tanımlanmaz. Ancak beden, sonlu töz olarak kabul edilmesi Descartes felsefesinde beden, insan için önemli olduğunu gösterir. Bu çalışmanın amacı, Descartes felsefesinde beden, töz olarak kabul edilme nedenini sonuçlarıyla birlikte ele almaktır. Çalışma bu konuyla ilgili iki temel soruya cevap vermeyi hedeflemektedir. Birincisi, beden töz olmasına rağmen insan, neden beden varlığı olarak tanımlanmaz? İkincisi de beden, insan için önemi, diğer yer kaplayan varlık olan hayvan için de söz konusu mudur?

2. Bedenin Doğası

Descartes felsefesinde, beden, yer kaplayan sonlu tözdür. Descartes tözü, var olmak için kendisinden başka bir varlığa ihtiyaç duymayan olarak tanımlar. Var olmak için kendine ihtiyaç duyan tek varlık Tanrı'dır. Yaratıcı neden olduğu için diğer tözler var olmak için Tanrı'ya bağımlıdır. O halde Sonsuz töz Tanrı, her şeyin yaratıcı nedenidir. Descartes felsefesinde, töz kavramı, Tanrı ve yarattıkları için aynı anlamı taşımaz

(Descartes, 1983:51). Sonlu tözler, Tanrı'yla aynı değerde töz olamazlar. Descartes'ın bu düşüncesi, felsefesindeki töz düalizminin açık ifadesidir. Descartes'ın töz anlayışı böylece sonlu-sonsuz, yaratan-yaratılan ve bağımlı-bağımsız düalist varlık kabulünü ortaya çıkarır. Ancak düalizm Onun felsefesinde sonlu iki varlık arasında da söz konusudur. Sonlu iki töz arasındaki düalizm, Descartes'ı hem kendinden önceki hem de dönemindeki rasyonalist felsefeden ayırır. Sonlu ruh ve beden sadece Descartes felsefesinde töz olarak kabul edilir.

Ruh ve beden düalizmi Onun felsefesinde birbirlerinden ontolojik olarak bağımsız sonlu töz düalizmidir. Descartes, beden ile ruhun ontolojik olarak ayrı olma nedeninin Tanrı'nın onları ayrı yaratması olduğunu söyler (Descartes,1994:44). Ontolojik düalizm, sonlu tözlerin ayrı ve bağımsız varlık olarak var olmalarıdır. Sonlu ve yaratılmış da olsa töz olmak Tanrı dışında başka bir varlığa ihtiyaç duymamayı getirir. Yaratılmış sonlu bir tözün var olmak için diğer yaratılmış sonlu töze ihtiyacı yoktur (Descartes, 1983:B1.51). Descartes felsefesinde bunun anlamı, beden, beden olarak olmak için ruha aynı şekilde ruhun da bedene ihtiyacı olmamasıdır. Sonlu tözlerin birbirlerinden ontolojik olarak bağımsız ve ayrı var olması özlerinin de aynı şekilde ayrı ve bağımsız olmasının nedenidir. Töz düalizmi, öz ayrımını ifade eder. Aralarındaki töz düalizmi ruhun özünün düşünmek beden, özünün ise yer kaplamak olduğunu gösterir. Tözün özü, bir şeyin ne ise olduğunu gösterir. Ruh, özünden dolayı düşünen varlıktan başka bir şey olamayacağı

için de tek işlevi düşünmektir. Aynı şekilde beden de özünden dolayı yer kaplayan varlıktan başka bir şey olamayacağı için tek işlevi yer kaplamaktır. Descartes'a göre beden, düşünmemesinin nedeni yaratıldığı zaman onda ruh olmamasıdır (Descartes, 1994:44).

Descartes felsefesinde töz düalizmi, bedene, ruhtan ontolojik ve bağımsız varlık olma statüsü kazandırır. Bu da beden, öneminin sonlu töz olmak olduğunu gösterir. Ancak beden, önemi sadece sonlu töz olmasında değil aynı zamanda varlığının ifadesi olan öz niteliğindedir. Beden, varlık olarak önemlidir çünkü tözdür. Ancak Descartes felsefesinde sadece töz olmak yeterli değildir. Varlığın nasıl bir varlık olduğu yani nasıl bir doğası olduğu da önemlidir. Bir varlığı kendisi yapan özüdür. İşte bu doğa ya da öz, öz niteliktir. Ayrıca öz nitelik kavramı, beden, sonlu töz olarak kabul edilme nedenini de açıklar. Öz nitelik kavramı varsa töz kavramı vardır (Descartes, 1983:B1.52). Öz nitelik tözün varlığını zorunlu kılar. Öz nitelik, töze bağlı olandır. Öz nitelik varsa onu taşıyan töz (varlık) vardır. Descartes'a göre yokluğun öz niteliği yoktur (Descartes, 1983:B1.52). Tanrı, sonlu tözün varlık nedeni olduğu için öz niteliğinin de nedenidir. O halde beden, varlığının ve varlığının yer kaplayan varlık olma nedeni Tanrı'dır

Descartes felsefesinde öz nitelik kavramı sonlu töz, beden, nasıl var olduğunu açıklamak için de önemlidir. Beden, yaratıcı nedeni Tanrı'dır. Ancak Tanrı'nın varlığı cisimsel değildir. Bu nedenle Tanrı'nın bedeni

yoktur. Tanrı'da yer kaplama öz niteliği (attribute) vardır. Tanrı'nın yer kaplama öz niteliği sayesinde sonlu töz beden ya da cisim vardır. Beden ya da cismin hareketinin nedeni Tanrı'dır (Descartes, 1983:B.2.25). Hareket ve şekli sadece bedene özgüdür. Hareket, şekille birlikte yer kaplama tözünün nitelikleridir (Descartes, 1983:B.1.53). Hareket ve şekil, bedenın biçimidir. Descartes felsefesi için bedenın niteliğinin hareket olması beden ve maddenin harekete sahip olması için önemlidir (Snider, 2000:305). Bedenin makine olarak adlandırılmasının nedeni bu niteliktir. Onun felsefesinde bir şey hareket ediyorsa makinedir. Sonuç olarak Descartes felsefesinde beden, özü gereği yer kaplayan tözdür. Bu tözün etkinliği harekettir. Hareketten dolayı beden makinedir.

3. Bedenin Etkinliği ve İşlevi

Descartes felsefesinde ontolojik olarak ayrı ve bağımsız varlık olan bedenın etkinliği yer kaplamasından gelir. Bedenin hareket etkinliğinin önemi, insan içindir. Descartes'a göre insan, ruh ve bedenden bileşik bir varlıktır. Bileşik varlık olmak düalizmin ortadan kalkması demek olmadığı için ruh ve beden düalizmi, insanda devam eder. İnsan bileşik varlığında düalizmi korur (Descartes, 1983:B.1.60). İki töz insanda özlerinin kaybetmeden bir aradadır. Düalizmin sonucu olarak insan, düşünmesi ile ruh, yer kaplaması ile de beden varlığı olarak tanımlanır. Düalizm, insanın, yer kaplayan dünyada ruhuyla var olmasını sağlar. Böylece beden, insanın bileşik varlık olarak dünyada yer

kaplamasını sağlar. Descartes felsefesinde beden bu nedenle insan için önemlidir. İnsanın varlığı beden olmadan söz konusu olmaz çünkü insan iki tözün birleşmesinden oluşur. İki tözün birleşmesi, yer kaplayan düşünce olmayı ifade etmez (Reiss, 1996:590). Beden buna bağlı olarak insanın yer kapladığı dünyada hareket etmesini sağlar. Düşünme, yer kaplamadığı için insan ruhuyla madde dünyasında yer kaplayamaz.

Descartes'a göre maddi dünyada yaşayan varlık olarak insan, yemek, yürümek ve duymak gibi şeyleri bedensiz yapamaz. İnsan sadece düşünmeyi bedensiz yapar (Descartes, 1998:57). İnsan ruh ile ruhu dışındaki maddi dünyayı bilemez. İnsan ruhuyla sadece ruhun içindekileri bilir. İnsan ruhu, maddi dünyayı ancak beden aracılığıyla bilir. Ruh burada düşünmeyle değil duyu aracılığıyla bilir. Descartes'ın insan ruhunun, madde dünyasını duyu aracılığıyla bildiğini söylemesinin nedeni düalizmdir. Ruhun, düşünmenin kendi içinde kalarak yer kaplayanı bilmesi olanaksızdır. Ruh, yer kaplamadığı için ruhtan duyum çıkmaz. Ancak ruh ve beden insanda birleşince birbirleri ile karışmadan bir araya geldikleri için insan hem düşünür hem de yer kaplar. Sonuç olarak ruh bedeni ve beden aracılığıyla madde dünyasını bilir. Ona göre insanın ruh bedenle birleşmedikçe bedeni ve maddi dünyayı bilemez (Descartes, 1998:239). Bu bilgi de duyu bilgisidir. O halde beden, madde dünyasının bilgisi olan duyu bilgisinin kaynağıdır. Duyu bilgisinin malzemesi, bedenden duyu aracılığıyla gelen idelerdir.

Descartes duyu idelerinin insan ruhunda önceden bulunan ideler (idea innate) değil dışarıdan gelen ideler olduğunu söyler (Timuçin, 2000:111). Descartes'a göre bu ideler doğal ışığın ideleri değildir. İnsan bu nedenle duyu idelerinden şüphelenir çünkü doğru olduklarını düşünen ben değil doğa söyler. Doğal ışığın ideleri ruhta önceden vardır. İnsan ruhu düşünmesiyle onları açığa çıkarır. Düşünme, şüphe yöntemiyle sınanmış olduğu için ideleri açığa çıkarmanın doğru yöntemidir. Sonuç olarak sınanmış düşünme ve ruhtan gelmeyen idelerle elde edilen bilgi yanıltıcıdır. Duyu bilgisi ruhtan gelmediği için hakiki bilgi değildir. Duyu bilgisi bu nedenle insanı yanıltır (Timuçin, 2000:111). Bu nedenle bedenın töz olması bedenden gelen duyu bilgisinin değerini hakiki bilgi yapmaz. Ancak hakiki bilgi olmasa bile insanın beden aracılığıyla duyu bilgisini elde etmesi, bedenın Descartes felsefesindeki işlevidir. Bedenin bu işlevi önemlidir çünkü insan bedeni ve madde dünyasını başka şekilde bilemez. Ayrıca beden, duyu bilgisinin kaynağı olmakla kendisinin ve maddi dünyanın gerçekliğinin bilinmesi açısından önemlidir. O halde bedenın etkinliğinin epistemolojik işlevi söz konusudur. Bedenin epistemolojik işlevi, insanın duyu organlarıyla maddi dünyayı yanıltıcı da olsa tanımasını sağlamasıdır.

O halde Descartes felsefesinde madde dünyasının gerçekliğinin asıl ifadesi duyu idelerine dayanan duyu bilgisidir. Duyu ideleri bedenın etkilenmesinin sonucu olarak maddi dünyanın gerçekliğinin göstergesi olur. Beden yokluktan etkilenmez çünkü yokluk

herhangi bir şeye neden olmaz. Bir şeyin etkisi varsa nedeni vardır (Timuçin, 2000:112). Bedendeki etkinin nedeni madde dünyasıdır. Descartes, bedenın etkilendiği kabulü ile madde dünyasının yokluk olmadığını gösterir. Ayrıca Onun felsefesinde beden de maddi dünya da yokluk olamaz çünkü yer kaplayan, Tanrı tarafından yaratılmış tözdür. Tanrı'dan dolayı madde dünyasının varlığı şüphe götürmez ama bilgisi, insanın duyusuna dayandığı için yanıltıcıdır. Duyuların yanıltıcılığından dolayı bedenden gelen duyu idesi ile gerçeklik örtüşmez. İdeler doğal olarak geldikleri nesneden farklıdır ve birebir nesneyi yansıtmaz (Timuçin, 2000:116). Bunun nedeni duyuların nesneye ilişkin örneğin yer kaplayan töz olduğunu, hacmini, sayısını vb. vermemesidir. Duyular maddenin sadece renk, tat, koku gibi niteliklerini verir. İnsan bunların nesnenin gerçek nitelikleri olup olmadığını bilemez (Timuçin, 2000:116). Duyu belki de insana gerçekte olmayan şeyleri sunuyordur.

Descartes felsefesinde insan, maddenin gerçek niteliklerini duyu bilgisiyle bedeniyle değil ruhuyla bilir. İnsan maddenin yer kaplayan töz olduğunu ancak düşünme ile kavrar. Fizik, maddenin var oluşunu, özünü, hareketini araştırır (Menn, 1990:227). Bu nedenle maddenin bilimi olan fizik, duyu bilgisi değildir. Fizik, metafizik üzerine yükselen bir bilimdir (Ariew, 1992:103). Fizik ilkelerini metafizikten aldığı için duyunun bilimi değil düşünmenin bilimidir. Sadece böyle bir fizik maddenin gerçek niteliklerini dolayısıyla maddeyi bilir

(Descartes, 19983.B.1:44). Görüldüğü üzere Descartes fizik bilimi ile duyu yani deney bilgisini birbirinden ayırır. Duyunun yanıltıcı olmasından dolayı maddenin bilgisinin bağıni beden ile değil ruh ile kurar. Bunun anlamı Descartes felsefesinde beden ile teorik bilim yapılamaz. Beden insan bedeni olduğu zaman bilimi tıptır. İnsan bedeni, pratik bilim olan tıp biliminin konusudur. Tıp, bilimler sınıflandırmasında metafizik üzerine temellenen fizikten sonra gelen pratik bilimlerden birisidir (Descartes, 1983,B.1:45). Pratik bilim, soyut ve teorik olmayan bilimdir. Pratik bilim, teorik bilimler sonucunda elde edilen bilginin insan yaşamına uygulanmasıdır. Bu nedenle tıp somut ve uygulama bilimi olarak insan bedenin iyi, sağlıklı ve uzun yaşaması içindir (Descartes, 1994:58).

4. Bedenin Etkinlik ve İşlevinin Etkisi

Descartes felsefesinde bedenin etkinliği ve işlevinin etkisi, insan açısından önemlidir. Bedenin etkisi ontolojiktir. Ontolojik etkinin nedeni, insanın birleşik varlık olarak dünyada yer almasıdır. Bu da insanın bedeniyle yaşadığı dünyadan etkilenmesini sağlar. İnsanın duyu bilgisi ve duyguları bu etkinin sonucudur. İnsan ruh ve bedenden bileşik varlık olduğu için yaşadığı sürece bedenin etkilenmesine maruzdur. Ancak insan, bedenin etkilenmesinin sonuçlarıyla nasıl yaşayacağını ruhtan öğrenir (Reiss, 1996:590). Descartes'a göre beden duyu bilgisi ile bilinir. Oysa insan, bedeni için neyin faydalı neyin zararlı olduğunu duyu

bilgisiyle bilemez. Bedenin etkilenmesinden kaynaklanan duyu bilgisi, hakikatin bilgisi değil sadece bedeni insana tanıtan bilgidir. İnsanın yapması gereken duyu bilgisini geride bırakarak ruh varlığı olduğunun bilgisi olan hakikatin bilgisi ile yaşamaktır.

Descartes felsefesinde bunun yolu, bedenin etkilenmesini engellemek değildir. İnsan, bedeninin etkilenmesini engelleyemez. Duyular, insan istese de istemese de geldiği için bedenin etkilenmesi insanın isteğine bağlı değildir. İnsanın bedenle birleşik olması kendi isteğinin değil Tanrı'nın yaratmasının sonucu olduğu için bedenle birleşik olduğu sürece bedenden etkilenir. Bedenden etkilendiği sürece de duyu bilgisi ve duyguları olur. Ancak duyuların bedenine yaralı ve zararlı olduğuna bileşik varlığının düşünen kısmı olan ruhu karar verir. Descartes felsefesinde insanın bu kararı, ruhunun bedenini yönetmesidir. İnsan, birleşik varlık olduğu için düşüncesinin yer kaplayan üzerinde etkin olmasıdır (Reiss, 1996:590). İnsan ruhunun bedenini yönetmesi epistemolojiktir. İnsan ruhu, teorik bilimlerden gelen bilgi üzerine temellenen pratik bilimlerle bedenini yönetir. İnsanın bedenini yöneten pratik bilimler, ahlak ve tıptır. Pratik bilimler, Descartes'ın da söylediği gibi hakikatin bilgisinin kökü olan metafiziğin meyvesidirler (Descartes, 1983.B.1:45). İnsanın bu meyveyi elde etmesi, bedeni ve ahlakını hakikatin bilgisiyle düzenlemesidir. Ahlak ve tıp bu nedenle düşünen varlık olduğunu bilen insanın bilimidir. Bu durumun sonucu olarak tıp, bu insanın doğrudan bedeni için kullandığı pratik bilimdir. Ahlak da aynı şekilde insanın ise

doğrudan ruhu dolaylı olarak da bedeni için kullandığı pratik bilimdir.

Descartes felsefesinde bedenin etkinliği ve işlevinin insan üzerindeki etkisi, iki pratik bilimin temellendirildiği ve kullanıldığını gösterir. İki pratik bilim, insanın birleşik yapısının korunması ile ilgilidir (Ariew, 1992:105). Pratik bilimlerin önemi, insanın ruh ve beden arasındaki ilişkiyi düzenlemesini sağlamasıdır. Tıp, insan bedenini hastalıklara karşı korur (Descartes, 1994,58). İnsan için bedeninin yaşam süresi ve kalitesi önemlidir. İnsanın bedeni öldüğü zaman ruhu bedeninden ayrılır. İnsanın bileşik varlığının devamı ve bilgece yaşaması için bedenin varlığını sürdürmesi önemlidir (Descartes, 1983.B.1:45). Bu söylediğimiz bile tek başına Descartes felsefesinde insan için bedenin varlığının önemini gösterir. Tıp bu öneminden dolayı insan bedeninin bilimidir. Akıllı ruhla birleşmiş olan hayvan bedeninin bilimi değildir. İnsan, ruh ve beden ilişkisinden dolayı da bedenle ilgilidir. Ahlak insanın bedeninden gelen etkilerin nasıl yönetileceği konusunda önemlidir. Descartes bu nedenle ahlakın, insanın, kişisel yaşamını düzenlemesinin bilimi olarak kabul eder (Descartes, 1983.B.1:35).

O halde ahlak biliminin de Descartes felsefesi için önemi, insanın bileşik varlık olmasıyla ilgilidir. İnsan ruh ve bedenden bileşik varlık olduğu için insan, bedenin etkilerini engelleyemez. İnsan sadece iradesi ile bu etkilerin doğrusu ve yanlışını ayırarak karar verir. İrade, Descartes'a göre insanın kendi dışından bir güç tarafından zorlanmadan,

bilgisine dayanarak seçmesi ve karar vermesidir (Descartes, 1998:210). İrade, insanın seçme özgürlüğünü ifade eder. Descartes felsefesinde irade özgürlüğü insanın hem bilmesinde hem de eylemesinde vardır. İnsanın bilmeye başlamasının nedeni bilgeliği elde etmek istemesidir. İnsanın bu isteğinin arkasında iradesi vardır. İnsandaki irade özgürlüğünün nedeni Tanrı'dır (Descartes, 1998:211). İnsana irade özgürlüğünü Tanrı tarafından verilir ama iradeyi kullanan insandır. İnsan doğru seçim yapmadığı zaman bu özgürlüğü doğru kullanamaz. İnsan özgür iradesini bilgisi ile yönlendirmediği zaman doğruyu değil yanlış seçer. Bu nedenle ahlak yukarıda söylediğimiz gibi hakikatin bilgisi, teori üzerine yükselmesi gereken pratik bilimdir.

Demek ki Descartes felsefesinde özgür irade insan için önemli bir kavramdır çünkü sadece insan ruh ve bedenden bileşik varlıktır. Sadece insan, bedenden gelen duyguların etkisindedir. Ruh ve bedenden bileşik varlık olan insanın, bedenden gelen etkilerin hangisinin kendisi için yararlı ya da zararlı olduğuna iradesiyle karar vermesi gerekir. İradenin yeri ruhtur çünkü insan ruhuyla karar verir (Powell, 1970:211). İnsanın ruhuyla karar vermesi de kararının düşünmesinin sonucu olmasıdır. Descartes felsefesinde bu durumun göstergesi, insan iradesinin doğru karar vermesi için hakikatin bilgisine dayanması gerektiği kabulüdür. İnsan ruh ve bedenden bileşik varlık olduğu için bedenin etkilemesinden dolayı ruhunda kavga yaşar. Descartes bu kavganın nedeninin ruh ve bedenin işlevlerinin birbirinden

ayrılmamasından kaynaklandığını söyler (Descartes, 2005:97). İnsanın iradesi bu kavgada ruhun beden üzerinde etkin olmasını sağlamalıdır. İnsan, iradesiyle bedeninden gelen duyular ve duyguların neden olduğu durumlar karşısında ruhuyla etkin olmalıdır. İnsan iradesinin söz konusu kavgada doğru etkisinin olması insan ruhunun güçlülüğü ya da güçsüzlüğü ile ilgilidir. Güçlü ruh, duygular ve onlardan gelen bedensel etkileri bastırabilen insanların ruhudur. Bu insanlar iyinin ve kötünün bilgisine dair sağlam ve kesin hükümlerle hareket ederler (Descartes, 2005:48).

Descartes felsefesinde insanın ruh ve beden birbirleri üzerinde etkili oldukları konusu, neden olduğu sonuçlar açısından önemlidir. Birinci sonuç, beden, insanın duyu ve duyguyla tanışmasını sağlamasıdır. İkincisi, ruhun, duyu ve duyguyla tanışan insanın iradesini kullanmasını sağlamasıdır. Üçüncüsü de insanın epistemoloji dolayısıyla ahlak bilimini yapma nedeninin bedeninin etkilenmesidir. Bu zorunlu bir etki değildir. Ancak insanın iradesiyle ilgili olmadığı için de bu etkiden kaçınması da söz konusu değildir. Descartes felsefesinde, bu nedenle insanın özgür iradesiyle felsefe yaparak hakikatin bilgisini aradığını söyleriz (Descartes, 1983:35). İnsan bileşik yapısından dolayı iradesinin kontrolü dışında beden etkilerine maruz kalan bir varlık olduğu için bu durumdan ancak felsefe yaparak uzaklaşabilir.

Felsefe yaparak hakikatin bilgisine göre yaşamak Descartes felsefesinde beden

etkinliğinin neden olduğu önemli sonuçlardan birisidir. Bu söylediğimiz Onun felsefesinde insan bedeninin etkilerinin olumlu hale getirilme çabasıdır. Aynı zamanda bu çaba, beden sonlu töz olmasına rağmen neden insanın beden varlığı olarak kabul edilmediğini de açıklar. Bedenin sonlu töz olması insanı, bedenli varlık yapar. Aynı şekilde insanın hareket etmesini sağlar. Hatta İnsan hareket ile yer değiştirme gücüne sahip olduğunu bilir (Snider, 2000:305). Ancak yer kaplama ve onun niteliği olan hareket insanın bedeninin etkilenen varlık olmasına neden olur. Bedenin sadece etkilenen varlık olması insanın, etkilenen varlık olmasına neden olur. Etkilenen varlık, pasif varlıktır. Pasif olmak duyu organlarının etkiye maruz kalmasıdır. Descartes'a göre duyu organları pasiftir. Bu nedenle duyum da pasiftir (Descartes, 1998:246). İnsan bedeniyle istese de istemese de pasif olarak etkilenendir. İnsan, pasif bir şekilde duyulur şeylerin idelerinin edinir. Sonuç olarak Descartes felsefesinde beden, insanın pasif duyum yapan bir varlık olduğunu gösterir.

Bu neden, rasyonalist bir filozof için insanın beden varlığı olarak kabul edilmemesi için yeterlidir. Söz konusu neden insanın ruh varlığı olarak kabul edilme sonucunu ortaya çıkarır. Descartes felsefesinde bu sonuca iki nedenle ulaşırız. İnsan, özgür iradesinden dolayı sadece ruhu ile düşünür ve bilirken aktiftir. Hatta insan ruhuna Tanrı tarafından önceden yerleştirilmiş olan doğuştan idelerle bile bilse aktiftir. İnsanın burada bilmeyi iradesiyle kendisi ister. Bedenin pasif etkilenmesinde ise böyle bir irade söz konusu

değildir. Ruh, insana düşünmesinin onu aktif varlık yaptığının bilgisini verir. Bu bilgi insana duyulardan değil düşünmeden gelir. Descartes için bu nedenle insanın bedene bağlı yaşaması bedeninin etkileri tarafından yönetilerek pasif duyu bilgisiyle yaşamasıdır. Böyle bir yaşam da hakikatin bilgisiyle yaşamak değildir. Sonuç olarak insan, yaşamını bedeninin etkilerinin yönetmesine izin verdiği sürece düşünmeyle değil mekanik bir şekilde yaşar. Mekanizm salt hareket olduğu için buradan düşünme çıkmaz.

5. Beden ve Mekanizm

Descartes felsefesinde mekanizm, yer kaplayan töz kabulünün sonucudur. Bu nedenle mekanizm, ontolojik bir durumdur. Dünyadaki yer kaplayan bütün varlıklar için söz konusudur. Mekanizm, yer kaplayan beden ve madde arasında ayrım ortaya koyar. Madde, salt makinedir çünkü sadece hareket eder ve ruhu yoktur. Beden de sadece hareket eden makinedir. Hareket eden makine olan bedenin otomat olarak kabul edilip edilmemesi ruhla ilişkisine bağlıdır (Cottingham, 1978:552). İnsan ruh ve bedenden bileşik varlık olduğu için bedeni otomat değildir. Hayvan, insan gibi bileşik varlık olmadığı için bedeni otomatır. İnsanın da hayvanın da bedeni hareketten dolayı makinedir. Ancak sadece hayvanın bedeni otomatır. Hayvan bedeni, Descartes'a göre otomat olması hareketli makine olması demektir (Descartes, 1994:52). Hareketli makine olmak düşünen ruhtan yoksun beden olmak demektir.

Descartes, hayvan ruhundan söz eder. Ancak bu ruh, düşünen ruh değil hayvanın organlarının hareketini sağlar (Descartes, 1994:51). İnsan ruhu ile hayvan ruhunun aynı olmadığının göstergesi hayvanda zekanın olmamasıdır. Ona göre bunun göstergesi hayvanın konuşamaması ve her işte insan gibi becerikli olmamasıdır. Ayrıca hayvanda ruh olmadığı için duyu ve duyumda yoktur. Duyu ve duyum bedenin etkilenmesinin sonucudur ama ruhu da gerektirdiği için hayvanda söz konusu değildir (Descartes, 2005:107). Bunun sonucu olarak hayvanda irade de yoktur. Zeka ve irade insanın, bileşik varlık olduğu ve için otomat makine olarak kabul edilmesinin engeller. Makine olan beden, insanda ruhun etkisine girerek otomat olmaktan uzaklaşır. O halde Descartes felsefesinde yer kaplayan tözün içeriği, insan ve hayvan için farklıdır. Bu farkı belirleyen bileşik varlık olmaktır. Descartes'a göre Tanrı hayvana da insan gibi beden yaratıp ruhla birleştirseydi hayvan insana benzerdi. İnsan salt beden olsaydı hayvana benzerdi. Ancak ruhu olması insanı hayvandan ayırır (Descartes, 1994:45).

Descartes felsefesinde beden kavramının en önemli sonucu insan ve hayvan için aynı anlamda kullanılmamasıdır. Yer kaplayan töz, beden olarak insan ve hayvan gibi canlı varlıklarda bulunur. Bu nedenle bedenin tözsel varlığı aralarında ayrım neden olmaz. Ancak bedenin ruhla ilişkisi, Descartes felsefesinin önemli ayrımlarından birisini ortaya çıkarır. İnsan düşünen ruhundan dolayı makine değildir (Powell, 1970:215). Düşünen varlık ve hareketli varlık, yani insan ve

hayvan arasındaki ayırma. Ancak ayırım, özünde düşünen ve yer kaplayan varlık arasında olduğu için aslında insan, hayvan ve madde arasında bir hiyerarşi olduğu kabulünü ortaya çıkarır. Hiyerarşik ayırım, mekanizm üzerine kurulur. Madde salt makine olarak hiyerarşinin en altındadır. Salt makine salt harekettir. Maddeden sonra hiyerarşide beden gelir. Bu beden, hareketli makine olan hayvanın bedenidir. Hayvan bedeninin hareketi ruhundan gelir. Ancak bu ruh, sadece organlara hareket veren bir ruhtur. Düşünen ruh değildir. Hayvan bedeninden sonra ise insanın bedeni gelir. Birleşik varlık olan insanın bedeni, doğada yer kaplayan varlıklar hiyerarşisinde üsttedir. Hiyerarşinin en üstünde ise beden varlığı olmayan ve salt ruh olan Tanrı vardır.

Sonuç olarak Descartes felsefesinde beden, ontolojik öneminden dolayı doğadaki yer kaplayan canlı varlıkları kapsar. Ancak beden varlığı, hareketten dolayı etkilenen olduğu için doğanın pasif varlıklarını işaret eder. O halde beden Descartes felsefesinin pasif ve edilgen tözüdür. Bu tözün işlevi insan ve hayvanda farklı sonuçlara neden olur. Bedenin işlevi hayvanın duygusuz ve duyumsuz bir otomat olarak kabul edilmesine neden olur (Cottingham, 1978:555). Hayvanlarda duyum ve duygu olmadığını düşünmesinin nedeni hayvanda düşünen ruh olmadığı kabulüdür. Descartes, duyumda ruhun gördüğü üzerine düşündüğünü söyler. Hayvan ruhu düşünmediği için duyum ve duygu ortaya çıkmaz (Cottingham, 1978:555). Oysa hayvan bedeni makine olduğu için hareket eder. Hareket ettiğinde ise etkilenir.

Ancak hayvan bedeninin bu etkilenmeleri düşünen ruhu olmadığı için duyum ve duygu ortaya çıkmaz. Descartes felsefesinde bunun anlamı, hayvanın kendi bilincine sahip olmamasıdır (Cottingham, 1978:558).

6. SONUÇ

Descartes felsefesinde beden özü yer kaplamak olan yaratılmış sonlu tözdür. Beden özü gereği düşünmediği için düşünen varlık olan ruhtan bağımsız varlıktır. Descartes'a göre beden ruhtan ontolojik olarak ayrı, bağımsız ve karışmaz ama ruhla birleşir. Bedenin düşünen ruhla birleşmesi sadece insan için söz konusudur. Söz konusu birleşme başka bedeni olan varlık hayvan için söz konusu değildir. Ona göre hayvanın ruhu vardır. Ancak hayvanın ruhu, düşünen ruh olmadığı için düşünmesini değil hareket etmesini sağlar. Hayvanın ruhunun bedeni üzerinde etkin olma durumu hiçbir şekilde söz konusu değildir. Bu nedenle Descartes felsefesinde beden kavramını araştırmak insan için önemlidir. Beden doğasının niteliği gereği hareket eder. Hareket etmesi etkilere maruz olması demektir. Bedenin işlevi, yer kaplamasının sonucu olarak etkilenmesidir. Etkilenmek, Descartes'a göre pasif bir durumdur. Beden bu nedenle hep pasif olan hiçbir zaman etkin olmayan varlıktır.

Descartes felsefesinde beden pasif olması beden makine olması demektir. Makine, düşünmeden yoksun bir şekilde hareket edendir. Onun felsefesinde insan bedeni, hayvan bedeni ve madde makinedir. Ancak insanın düşünen ruhu, kendisi gibi bedenli

varlık olan hayvandan farkıdır. Bu nedenle bedenın etkilenmesi olan işlevi, insan için önemlidir. Hayvanın ruhu, insan ruhu gibi olmadığından hayvan bedeni için böyle bir önem söz konusu değildir. Bedenin pasif varlık olmasının önemi sadece insan içindir. Hayvanın düşünen ruh olmamasından dolayı pasif varlık olup olmamasının önemi yoktur. Bedenin işlevinin insan için önemi, Descartes felsefesinde pasif şekilde etkileye maruz olan bedenın, tanım, işlev ve açısından ruhtan sonra gelmesine neden olur. Ayrıca aynı neden, insan bedeninin ruhunun etkisi altında olduğu kabulüne neden olur. Bunun nedeni tözlerin özünden kaynaklanır. Sonlu tözlerin var olmasını değil ama nasıl varlık olduklarını belirleyen özleridir. Düşünme özü, rasyonalist bir filozof için insan ruhunun, bedene öncel olduğu kabulü için yeterlidir. Düşünme özü sadece insanın ruhunun özü olduğu için hayvanda bu tarz bir ruh-beden ilişkisi söz konusu değildir.

Descartes felsefesinde beden sadece insan için önemli olduğundan bedenın epistemolojik işlevi de sadece insan içindir. Buna dayanarak duyu bilgisi ve duygular sadece insan için söz konusudur. Hayvan da bu nedenle bulanık ve karışık da olsa duyu bilgisi yoktur. Aynı nedenle tıp sadece insan bedeninin bilimidir. Bedenin etkinliği ve neden olduğu bilgi türü ve bilimin sadece insan bedeni için söz konusu olduğu kabulü, Descartes felsefesinde beden konusunun neden olduğu önemli sonuçlardan birisidir. Bedenin işlevinin etkilenmek olarak kabul edilmesinden dolayı önemlidir. Bu sonuç, Descartes felsefesinde insan ve hayvan arasındaki ayrımı oluşturur. Ayrım, hayvanın otomat olduğunun altını çizer. Hayvan ruhsuz, hareketli makinedir. Söz konusu sonuç insana, ruhundan dolayı bedenini kontrol eden düşünen varlık olarak yaşaması gerektiğini gösterir. İnsan bedeninin etkilenmesinden dolayı ruhuyla bedeninin kontrol etmeyi öğrenmesi gereken varlıktır. İnsan bunu da teorik bilim üzerine yükselen pratik bilimler olan tıp ve ahlak ile yapar.

KAYNAKÇA

- Ariew, R. (1992). Descartes and Tree of Knowledge, Synthese, vol.92, No.1:101-116.
- Cottingham, J. (1978). 'A brute to the Brutes?': Descartes Treatment of animals, Philosophy, vol.53, No.206:551-559.
- Descartes, R. (2015). Descartes Duygular ya da Ruh halleri çev: Çiğdem Dürüşken, 1. Baskı, İstanbul.
- Descartes, R. (1994). Metot Üzerine Konuşma çev: K.Sahir Sel, 2. Baskı, İstanbul.
- Descartes, R. (1998). Metafizik Üzerine Düşünceler çev: Mehmet Karasan, 1. Baskı, İstanbul.
- Descartes, R. (1983). Felsefenin İlkeleri çev: Mesut Akın, 1.Baskı, İstanbul.

- Menn, S. (1990). Descartes and Some Predecessors on the Divine Conservation of Motion, *Synthese*, vol.83, No.2: 215-238.
- Powell, B. (1970-1971). 'Descartes' Machines, *Proceedings of Aristotelian Society*, vol.71.209-222.
- Reiss, J.T. (2000). Denying the Body? Memory and the Dilemmas of History in Descartes, *Journal of the History Ideas*, vol.57, No.4:587-607.
- Snider, A. (2000). Cartesien Bodies, *Modern Philology Religion, Gender and Writing of Woman: Historicists Essays in Honor of Janel Mueller*, vol.98.No.2:299-319.
- Timuçin, A. (2000). Descartes'çı Bilgi Kuramının Temellendirilişi, 1. Baskı, İstanbul.

Ankara Etnografya Müzesinde Bulunan Gazyağı Lambaları

Halil ELEMANA¹

Özet

Ankara Etnografya Müzesi'nde bulunan yedi adet gaz lambasını inceleyeceğimiz bu çalışmada; gaz lambalarının kısa tarihçesine, teknik özelliklerine değindikten sonra sergilenen eserlerin formları, malzemeleri, süsleme ile yapım tekniklerine ve bu lambaların mekân içerisindeki dekoratif değerleri üzerine durulup çeşitli koleksiyonlarda bulunan XIX. yüzyılda yapılmış gaz lambalarıyla bir karşılaştırması yapılacaktır. Bu çalışmanın temel amacı gaz lambası gibi teknik bir alet üzerindeki zanaat ve sanat unsurlarının ortaya konması ve dönemin estetik algısına gündelik bir eşya üzerinden ışık tutmaktır. Öte yandan bugüne değin yapılan bilimsel çalışmalarda Osmanlı mimarisinde iç mekan teşekkülü konusunda aydınlatma sistemleri başlığı altında değerlendirilen gaz lambalarının tek başına incelenmemiş olması da çalışmanın gerekliliğini artırmaktadır.

Gazyağı lambalarının bölümleri, özellikleri, formları, süslemeleri ve dekoratif değerleri üzerinde durmaya çalıştığımız bu araştırmada, gazyağı lambalarının geç dönem Osmanlı aydınlatma sistemleri içerisinde bir döneme damgasını vurduğunu görmekteyiz. Birçok teknik unsuru içerisinde bulunduran bu lambalarda üç farklı malzeme kullanımı göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki cam ikincisi porselen üçüncüsü ise bronz ya da pirinç malzemelerdir. Bu malzemelerden cam şeffaf, renkli veya mat görünümde kullanılmıştır. Porselen malzeme beyaz zemin rengi tercih edilmiş üzerine sır üstü ve sır altı tekniklerde süsleme yapılmıştır. Madeni öğeler genel itibarıyla fitil beklerinde kullanılmış olmakla beraber özellikle Avrupa ürünlerinde kaidelerde de görülmektedir. Gaz lambalarının fanus bölümleri genellikle sürahi biçimde tasarlanmış ve ağız kısımları kesme yöntemiyle dalgalı formda yapılmıştır. Bunun yanı sıra dilimli ve küre formlarda mevcuttur. Gövde diyebileceğimiz gaz hazneleri ters koni kesitli ve silindirik formlar görülmektedir.

Gazyağı lambalarının bacalarında veya fitil ayarlama kollarında markalar basılıdır. Bu markalar gazyağının tamamını kapsamayabilir yani fitil beki Fransa'da üretilen lambanın hazne ile fanusu başka bir ülke ya da atölyede üretilmiş olabilir. Bundaki temel sebep tüketim talebinin fazla olması olup taşeronlaşmaya gidilmiş farklı atölye ve bölgelerde farklı lamba birimleri üretilmiştir. Bu da talebi kısa sürede karşılayacak arzı gerçekleştirmek için yapılmıştır. Gazyağı lambalarının pamuk fitilleri her üretici de farklılık gösterir bu da üretim yıl ve merkezlerinin tespitinde kullanılabilir. Geç dönem Osmanlı aydınlatma sistemleri arasında genel itibarıyla konaklarda kullanılan bu lambalar maddi duruma göre kalite ve estetik ayrıştırıcılara sahiptir. Ayrıca şunu da rahatlıkla söyleyebiliriz ki; Osmanlı iç piyasasında dolaşan gazyağı lambalarının büyük çoğunluğu Avrupa üretimi olup Osmanlı beğeni imgelerine göre tasarlanmışlardır. Yerli üretim diyebileceğimiz örnekler ise Beykoz, Yıldız ve Paşabahçe merkezlidir.

¹ Gazi Üniversitesi Sanat Tarihi Doktora Öğrencisi, E-mail: halilelemana@yandex.com

Anahtar Kelimeler: Gazyağı lambası, aydınlatma, dekorasyon, Osmanlı.

1. GİRİŞ

İnsanın var oluşuyla birçok kavram anlam kazanmıştır. Örneğin mekân ve zaman kavramları, her iki kavramın içinde maddi ve manevi etkilerde bulunacak insan yoksa bu kavramların varlığından ya da taşıdıkları anlamlardan söz etmemiz mümkün olmazdı. Zamana ve mekâna değer katan insan olduğu gibi insanın da bu kavramlardan ayrı bir alanda var olması imkânsızdır. Kısaca bu üç temel unsur birbirleriyle kökten ilişkilidirler. İnsanı, bir zaman içerisinde bir mekânda eylem yapan varlık olarak tanımlarsak bu mekânın şartlarını ve zamanın dilimlerini iyi analiz etmek gerekir. Bu noktada geçmişteki insanın eylemi gerçekleştirme zamanını dikkate aldığımızda eylemlerinin hemen hemen tamamını gündüz gerçekleştirdiğini ve gece dinlendiğini görürüz. Sonuçta sağlık noktasında da insan bedenine en uygun olanının bu olduğu bilinmektedir. Ancak insan, aydınlığı yitirdiğinde yani geceye ulaştığında derin bir endişe ve korkuya da kapılır. İşte bu karanlıkta kalma korkusu ona aydınlığı geceye de taşıma fikrini kazandırmış olmalıdır. Gündüz kadar olmasa da bulunduğu yeri(mekânı) aydınlatacak unsurlara sahip olmayı istemiştir. Bu noktada ilk akla gelen ateştir. Ateşin bulunuşu insanın mekânını aydınlattığı gibi ona ısı kaynağı da olmuştur. İnsan bir şeyi bulduğunda onu kontrolü altına almak ister, bu ateş için de geçerlidir. Ateşin aydınlatma olarak kullanılmasına kabaca çıra, meşale, mum, kandiller aracılığıyla başlamıştır. Gelişen teknik koşulların ve yeni

keşiflerin etkisiyle aydınlatma, gaz, petrol ve elektrik lambalarıyla sağlanmıştır.

Ankara Etnografya Müzesi'nde sergilenen yedi adet gaz lambasını inceleyeceğimiz bu çalışmada; gaz lambalarının kısa tarihçesine, teknik özelliklerine değindikten sonra sergilenen eserlerin formları, malzemeleri, süsleme ile yapım tekniklerine ve bu lambaların mekân içerisindeki dekoratif değerleri üzerine durulup çeşitli koleksiyonlarda bulunan XIX. yüzyılda yapılmış gaz lambalarıyla bir karşılaştırması yapılacaktır. Bu çalışmanın temel amacı gaz lambası gibi teknik bir alet üzerindeki zanaat ve sanat unsurlarının ortaya konması ve dönemin estetik algısına gündelik bir eşya üzerinden ışık tutmaktır. Öte yandan bugüne değin yapılan bilimsel çalışmalarda Osmanlı mimarisinde iç mekan teşekkülü konusunda aydınlatma sistemleri başlığı altında değerlendirilen gaz lambalarının tek başına incelenmemiş olması da çalışmanın gerekliliğini artırmaktadır.

1.1. Aydınlatma Tarihi İçerisinde Gazyağı Lambaları

Sanayi Devrimi ve sonrasında insanlığın gelişimi ve bu gelişimin limitleri noktasında inanılması güç mesafeler alınmıştır. Özelde XVIII. ve XIX. yüzyıl insanının zihin yapısına inildiğinde hemen hemen her gün yeni bir olgu/nesne/kavramla karşılaştığını ve bunları kabullenme benimseme aşamasında ciddi

sıkıntılar yaşamakla birlikte zamanın hızına ve akışına bir uyum sağladığı da görülmektedir. Gaz lambaları da bu noktada insanın zamansal ve mekânsal değişimlerinin önünü açmış karanlığı aydınlığa dönüştürdüğü gibi mekanın da kullanılabilirliğini artırmıştır. Gaz kelimesi latince *chaos* sözcüğünden türemekle birlikte maddenin üç halinden biridir (Meydan Larousse, «Gaz Maddesi», VII, s. 414). Aydınlatma amaçlı gazı ilk üreten kişi, 1753 yılında konu üzerine yaptığı çalışmalarıyla tanınan Jan Pieter Minckelers'dir. Maden kömüründen elde ettiği gazın yanıcılığına dikkat çeken Minckelers'in çalışmalarını 1792 yılında devam ettiren kişi de William Murdoch olmuştur. Murdoch elde ettiği gazı arıtarak sudan geçirmiş böylece yanan gazdan parlak beyaz ışık elde etmiştir. Bu çalışmaları Fransız Phillipe Lebon geliştirmiş ancak gazın yanarken çevreye bıraktığı koku ciddi bir problem olarak halen devam etmiştir. XVIII. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise gazın aydınlatma açısından birçok teknik iyileştirmesi yapılmış ve gaz lambaları kent aydınlatmasından ev aydınlatmasına doğru ivme kazanmıştır (Mazak, 2007:2-3). Gelişen teknik imkânların neticesinde XIX. yüzyılın ikinci yarısında havagazı aydınlatmasına alternatif ürünler ortaya çıkmıştır. Bunun en önemlisi ve konumuz olan lambalarının yakıtı olan kerosen(gazyağı) üretimidir. 1862 yılında ilk petrol rafinerisi yapılmış ve burada makineler için yağlar üretilmeye başlanmıştır. Bu yağların yanıcı ve aydınlatıcı özelliği keşfedildiğinde ise XIX. yüzyılın önemli bir aydınlatma yakıtı halini almıştır (Detaylı bilgi

için bk. Bridgman, 2008). Osmanlı ölçeğinde endüstriyel aydınlatma sistemlerine baktığımızda ise enerji kaynağı olarak havagazından, gazyağından ve elektrikten yararlanıldığı görülmektedir. Osmanlı döneminde sulu gaz olarak da bilinen gazyağının Romanya, Rusya gibi ülkelerden ithal edilmiştir. Bu gazyağının en çok kullanıldığı alanlar ise sivil konutlar olmuştur. Elbette bu denli yoğun kullanım depolama gerekliliğini ve buna bağlı olarak da alan sorununu getirmiştir (Toprak, 1993:476-477). Bu enerji kaynaklarının her biri aydınlatma sistemlerinde farklı çalışma prensiplerine sahip olup ona göre tasarlanmışlardır. Gaz lamba tasarımlarının en temel belirleyicisi Pierre Aimé Argand olmuştur. Bu tasarımı etkileyen önemli faktörlerden biri de 1775'te Léger ve Alstroemer tarafından bulunan yassı fitillerdir (Menek, 2009:2). (**Şekil: I**)

1.2. Gazyağı Lambasının Bölümleri

Gazyağı lambaları hem kullanım kolaylığı açısından hem de fazla kokusu olmamasından dolayı yaygın bir tüketim ürünü olmuştur. Bu tüketim talebi doğrudan arzı etkilediği için gazyağı lambaları da endüstriyel tasarım ürünler pazarında kendine önemli bir yer bulmuştur. Gazyağı lambaları gibi endüstriyel araçların teknik detaylarını bilmek nesnenin tanımının kolay yapılabilmesi için elzem görülmektedir. Bu noktada bir gazyağı lambasının bölümlerini ve nasıl yapıldıklarını kısaca açıklamaya çalışırsak; (**Şekil: II**)

Chimney: BACA

Shade: KORUMA/ABAJUR

Burner: FİTİL

**Wick Raiser Knob: FİTİL AYARLAMA
KOLU**

Font: YAĞ HAZNESİ

Foot: ALTLIK/KAİDE

1.3. Türk Cam Sanatına Genel Bir Bakış

Gazyağı masa lambalarının en temel malzemesi camdır. Bundan dolayı bu malzemenin Osmanlı cam sanatı üzerinden kısa tarihçesine göz atma gerekliliği doğmuştur. Geçmişten günümüze devam eden ve gündelik hayatımızın en önemli malzemesi olan cam, hem işlevsellik yönünde hem dekoratif alanda hem de süs eşyasında vazgeçilemeyen bir malzemedir. Kullanım yelpazesi bu denli geniş olan cam, silis, soda, kalker ve potas gibi maddelerin birbirine karıştırılarak eritilmesiyle meydana gelmektedir. 1500-1600°C derecelerde eriyik hale gelen camın kolayca şekillendirilmesi ise 1100-1200°C derecelerde yapılabilmektedir (Gümüş, 1993:38). Camın ve sanatının tarihi insanlık tarihi kadar eskidir. Ancak genel itibarıyla ilk sanatsal cam ürünlere Akdeniz çevresinde yerleşen Mısır, Mezopotamya Fenike ve Roma medeniyetlerinde rastlanılmaktadır. Bu devirlerden sonra cam sanatına en önemli katkıyı Venedik, Bohemya gibi Avrupa şehirleri verecektir (Kayabaşı ve Çıttır, 2006:1). Türk cam sanatının gelişimi ise tarih çizelgesinde kopukluklar arz etmektedir. Özellikle Türk cam sanatının

önemli gelişme gösterdiği Osmanlı dönemine ait nitelikli veriler elde bulunmamaktadır. Bunun da en önemli sebebi malzemenin kırılğan yapısı ile sonradan eritilip tekrardan kullanılması ve malzemeye değer ölçüleriyle sahip çıkılmaması olarak gösterilebilir (Yenişehirlioğlu, 2010:165). Osmanlı XV. yüzyıldan beri Batıdan cam ithalatı yapmakta olup (Fındık, 2007:165) yukarıda bahsettiğimiz nedenlerden dolayı cam sanatında Avrupa düzeyini yakalayamamıştır. Genellikle İstanbul merkezli cam üretimi yapılmış olmakla birlikte Eğrikapı ve Tekfur Sarayı arasında önemli cam atölyelerinin varlığından bahsedebiliriz. XVII. ve XVIII. yüzyıllarda önemli gelişme gösteren Osmanlı cam sanatının en önemli emareleri ise arşiv belgelerine ve minyatür eserlere yansımıştır. III. Murat zamanında hazırlanan Surname-i Hümayun adlı eserdeki esnaf geçişlerini konu alan minyatürlerin birinde gezici bir cam atölyesi ve çalışanları resmedilmiştir (Küçükerman, 1985:147-148).

1.3.1. Cam Şekillendirme Yöntemler

Camın istenilen şekle ve kullanıma uygun hale gelebilmesi için bazı teknik yöntemlerden geçmesi gerekmektedir. Bu yöntemler el beceresi istediği gibi belirli bir teknik bilgi de gerektirmektedir. Cam, özel fırınlarda 1100-1200°C derecelerde şekillendirmeye müsait hale gelmektedir. Bu şekillendirmeler iki ana başlıkta toplayıp alt yöntemleriyle yazacak olursak; **fırında cam şekillendirme yöntemleri**: döküm, mozaik ve cam hamuru teknikleri, **serbest cam**

şekillendirme yöntemleri: İç kalıp, ezme, sarma, çekme-savurma ve üfleme teknikleri karşımıza çıkmaktadır. (Detaylı bilgi için bk. Uzuner, 2004); Cam yüzeyini süslemek içinse temelde iki yöntem kullanılmaktadır. Bu noktada boyalarla ve aşındırmalarla dokulandırmalar yapılarak cam yüzeyinde işlemler yapılabilir.

2. Ankara Etnografya Müzesindeki Gazyağı Lambaları

Ankara Etnografya Müzesi'nde yer alan ve incelemeye altına aldığımız yedi(7) adet gazyağı lambası hakkında öncelikle bazı hususlara değinmek gerekir. İncelediğimiz bu lambaların tamamı gazyağı(kerosen) yakıtıyla çalışmakta olup altısı(6) yassı fitillere sahip olup bir(1) tanesi içten üflemeli bir sisteme sahiptir.. Yine bu lambaların tamamını XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonraki dönemlere tarihlendirmek mümkündür. Çünkü kullandığı yakıtın oluşum tarihi yukarıdaki satırlarda da belirttiğimiz gibi 1850'den sonraki döneme rastlamaktadır. Lambaların tamamı masa lambası olarak tasarlanmış ve aydınlatma amacından ziyade dekoratif niteliklere sahiptirler. Teşhirde bulunan lambalar müze içerisinde farklı salonlarda sergilenmektedirler.

Yine incelediğimiz lambaların üçü(25502;25503-24738;24739-1851018511) ikili lamba şeklinde tasarlanmıştır.

Bu hususlardan sonra araştırdığımız bu yedi adet gazyağı lambasını ilk etapta malzeme

yönünden bir tipolojiye ayırırsak; camdan gazyağı lambaları ile porselen ve cam(karma) malzemeli gazyağı lambaları karşımıza çıkmaktadır. Tamamı cam malzemeli olan dört(4) adet gazyağı lambasının yanında porselen ve cam(karma) malzemeli üç(3) adet gazyağı lambası bulunmaktadır. Bunlardan altısının müze envanter kaydına ulaşmakla birlikte sadece birinin dosya karışıklıklarından dolayı envanter kaydına ulaşamadık.

2.1. Tamamı Camdan Yapılmış Gazyağı Lambaları

2.1.1. Envanter Nu: 18510-18511

Yükseklik: 45cm

Kaide, gaz haznesi, madeni fitil beki ve fanus bölümlerinden oluşan bu ikili gazyağı lambasının yassı fitili görülmekle birlikte cam bacasının olmadığı fark edilmektedir. Lambanın korumalık kısmı olan fanus bölümü armudi biçiminde olup ağız kısmı kalın kenarlı halka biçimindedir. Bu kısım dalgalı bir forma sahiptir. Lambanın gaz haznesini kendi içerisinde üç kısıma ayırırsak; en üst noktada bulunan ve madeni fitil bekiyle birleşen kısım daire biçimindedir. Bu kısım haznenin gövde kısmı arasında kalın boğumlu daire biçimli ikinci bir kat vardır. Gaz haznesinin gövde kısmı ters kesikli koni biçiminde olup kesik küre biçiminde olan kaide kısmına bağlanmaktadır. Osmanlı dönemine ait bu ikili gazyağı lambasının tamamı camdan yapılmış olup sadece fitil bek

kısmı madenidir. Gazyağı haznesinin kobalt mavi renkli camdan imal edildiğini görmekle birlikte üst kısımda yer alan fanus camının saydam olduğu anlaşılmaktadır. Lamba üretim tekniği açısından farklı uygulamaları barındırmakla birlikte üfleme, çekme, kesme teknikleri rahatlıkla okunabilir. Öte yandan lamba üzerindeki süslemeler kalem işi boyama, mine ve aplike teknikleriyle yapılmıştır. Süslemeler fanus ve gaz haznesinde görülmekle birlikte doğal bitkisel, inci ve diyagonal çizgiler mevcuttur. Gaz haznesinde dört tarafının merkezi noktasında kalem işi boyama tekniğiyle yapılmış doğal çiçek motifleri bulunmaktadır. Bu çiçeklerin çevresi yaldızlı diyagonal çizgilerle çevrelenmiş ve devamlılık göstermektedir. Öte yandan gaz haznesinin en üst noktasında ve hemen madeni fitil bekinin altında kalem işi boyama tekniğiyle yapılmış doğal çiçek motifler görülmektedir. Kobalt mavi renkteki hazne üzerinde ayrıca mine tekniğiyle yapılmış beyaz inci benekleri görülmektedir. Lambanın fanus kısmı ise şeffaf camın beyaza boyanmasıyla taban rengi oluşturulmuştur. Bu taban rengin üzerine lale çiçekleri kalem işi boyama tekniğiyle yapılmıştır.(Şekil: III)

2.1.2. Envanter Nu: 24773

Yükseklik: 53cm

Düz kesitli ve alt tarafı oval biçimli şeffaf cam bacası bulunan lambaya, pembe camdan yapılmış ve tepe noktasında baca açıklığı bulunan küre biçimli fanus yerleştirilmiştir. Küre biçimli fanusun üzerinde aşındırma yöntemiyle yapılmış doğal çiçek motifleri ile

düz çizgisel şekiller görülmektedir. Pirinç madeninden yapılmış «dublex» markalı fitil beki ve fitil ayarlama kolu lambanın ithal ya da yabancı firma ürünü olduğuna dair ipucu vermektedir. Ters kesitli koni biçiminde yine camdan yapılmış gaz haznesinin üzerinde kalem işi boyama tekniğiyle yapılmış doğal çiçek motifleri görülmektedir. bu çiçek motiflerinin çevrelerinde sümbül ve yapraklar görülmektedir. Bu bitkisel motiflerin üslubu barok karakterlidir. (Şekil: IV)

2.1.3. Envanter Nu: 24738-24739

Yükseklik: 54cm

«Cristal» markalı olan lamba bacasının üzerinde «ARTAR HADJI ZABİT BROUSSE» ifadesi yazmakta olan bu lambanın fanusu armudi formunda şeffaf camdan yapılmıştır. Ağız kısmı renkli kesme yöntemiyle dışa doğru dalgalandırılmış lamba fanusu üzerinde kalem işi boyama tekniğinde doğal çiçek motifleri ve yaldızlı diyagonal çizgiler vardır. Fanus camının yapım tekniği usta işidir. Pirinç madeninden yapılmış fitil beki bulunan lambanın, ters kesitli koni biçiminde mavi camdan yapılmış gaz haznesi vardır. Bu hazne üzerinde kalem işi boyama tekniğiyle yapılmış doğal çiçek motifleri görülmektedir. Ayrıca mine tekniğiyle oluşturulmuş inci benekleri gövde üzerine aplike edilmiştir. Yine burada yaldızlı diyagonal hatlı çizgiler vardır. Kesik küre biçiminde kaide kısmı ters kesikli koni gaz

haznesiyle birleşme noktasında boğumlar görülmektedir. (Şekil: V)

2.1.4. Envanter Nu: -

Yükseklik: 54cm

Lambanın armudi biçimli fanusu mavi camdan yapılmış ve ağız kısmı kesme yöntemiyle dışa doğru dalgalandırılmıştır. Armudi biçimli fanusun üzerinde kalem işi boyama tekniğiyle yapılmış sümbül motifleri görülmektedir. Pirinç madeninden yapılmış fitil beki bulunan lambanın gaz haznesinin en üst kısmında tam daire formu boğumlu iki kat mevcuttur. Ters kesik koni biçiminde gaz haznesi üzerinde kalem işi boyama tekniğinde yapılmış sümbül motifleri görülmektedir. bu motiflerin yanı sıra yaldızlı stilize bitkisel motifler de yine gaz haznesinin üzerinde bulunmaktadır. Lamba kesik konik formu geniş tabanlı bir kaideye sahiptir. (Şekil: VI)

2.2. Cam-Porselen(Karma) Malzemeden Yapılmış Gazyağı Lambaları

2.2.1. Envanter Nu: 23773

Yükseklik: 28cm

Lamba bacası ve gaz haznesinden meydana gelen bu küçük boyutlu lamba, bir masa lambası olmaktan çok ışıltak görevini üstlenen bir lamba gibidir. Opalin camdan yapılmış ve küçük bir vazoyu andıran lamba bacasının ağız kısmı halka biçiminde olup üst kısmı ince ve dalgalı bir yapıya sahiptir Düz

kaideli fitil beki pirinçten yapılmıştır. Aşağı tarafa doğru genişleyen basık küre formunda, kulplu porselen gaz haznesi bulunan lambanın bu kısmında sır üstü tekniğiyle yapılmış doğal çiçek motifleri mevcuttur. (Şekil: VII)

2.2.2. Envanter Nu: 16701

Yükseklik: 34cm

Şeffaf camdan yapılmış armudi formunda olan fanusun üzerinde geometrik ve bitkisel motifler bulunmaktadır. Ayrıca fanusun ağız kısmı dalgalı biçimdedir. Pirinçten yapılmış ve ters kesik koni kaideye sahip fitil beki bulunan lambanın gaz haznesin mavi beyaz porselen malzemelidir. Gaz haznesi silindirik bir gövdeye sahip olup üstten ve alttan daire formu ve boğumlu katlardan oluşmaktadır. Haznenin orta kısmıyla üst kısmı üzerinde yeşil, kırmızı, sarı renklerden yapılmış doğal bitki süslemeleri mevcuttur. Lambanın kaide kısmı ise kesik küre formundadır. (Şekil: VIII)

2.2.3. Envanter Nu: 25502/25503

Yükseklik: 54cm

Boru tipli cam bacası bulunan bu çift masa lambası opalin cama ve mavi beyaz porselen malzemeye sahiptir. Opalin cam malzemeden üretilen fanusu lala çiçeği formunda olup sekiz dilimli bir yapıya sahiptir. Her dilim üzerinde stilize bitkisel süslemeler görülmektedir.

Ters kesik koni ve düz kaideli pirinç fitil beki bulunan lamba diğer örneklerden farklı olarak

içten üflemleri bir mekanizmaya sahiptir. Beyaz zemin rengine sahip porselen gaz haznesi silindirik bir forma sahiptir. Silindirik gövde kısmında alttan ve üstten daire biçimli katlar bulunmakta olup bunlar dışa dönük boğum biçimindedir. Lambanın kaidesi geniş tabanlı dairevi biçimdedir. Gaz haznesi üzerinde sır üstü tekniğinde yapılmış mavi renkte bitkisel motifler bulunmakta olup alt ve üst boğumlarda çizgisel hatlar arasında kırmızı noktalar mevcuttur. (Şekil: IX)

3. DEĞERLENDİRME

Ankara Etnografya Müzesindeki Osmanlı dönemine ait gazyağı lambalarını malzeme, form, süsleme, süsleme teknikleri üzerinden bir değerlendirmeye tutacak sonrasında ise incelediğimiz gazyağı lambalarıyla aynı döneme ait yerli ve yabancı üretim örnekleriyle karşılaştırma yapacağız. Buna göre;

3.1. Malzeme

İncelediğimiz yedi(7) adet gazyağı lambasında cam, porselen, pirinç madeni malzemeleri kullanılmıştır. Bu malzemelerden cam; lamba bacası, fanus, gaz haznesinde görülmektedir. Porselen malzeme ise lambaların gaz haznelerinde kullanılmıştır. Pirinç madeni tüm lambalarda görülmekle birlikte gazyağı lambalarının fitil beklerinin yapımında tercih edilmiştir.

3.1.1. Cam

Araştırdığımız yedi adet gazyağı lambasının tamamında cam malzeme kullanılmıştır. Bu cam malzeme lambaların dört tanesinde (18510-18511; 24723;24738-24739; -) lamba bacası, fanus ve gaz hazne kısımlarında kullanılmış olmakla birlikte üç tanesinde (16701;23793;25502-25503) baca ve fanus kısımlarında görülmektedir. Cam malzeme şeffaf, mavi, pembe, opalin(mat), kobalt mavi renklerde kullanılmıştır. Şeffaf camlar lambaların tamamında baca kısımlarında ve 24738-24739;23773;16701 envanter numaralı lambaların fanus kısımlarında görülmektedir. Envanter kaydına ulaşamadığımız lambanın tamamı mavi, 25502-25503 numaralı çift masa lambalarının fanus kısımları opalin, 24738-24739 ile 18510-18511 numaralı çift masa lambalarının gaz hazneleri kobalt mavi, 24773 numaralı lambanın tamamı pembe camdan üretilmiştir.

3.1.2. Porselen

Gazyağı lambalarının gaz hazne kısımlarında görülen porselen malzeme, 23773;16701;25502-25503 numaralı lambalarda kullanılmıştır. Bunlardan 23773 beyaz, 16701 açık mavi-beyaz, 25502-25503 numaralı lambalar ise koyu mavi-beyaz porselenlerden yapılmıştır.

3.2. Form

3.2.1. Lamba Bacası Formları

18510-18511;16701; numaralı lambalar ile kayıt numarası bilinmeyen lambada baca bulunmamaktadır. Bu bacalar ya kaybolmuş ya da kırılmış olmalıdır.

3.2.1.1. Kesik Koni Biçimli Bacalar

24773;23773 envanter numaralı lambaların bacaları kesik koni biçimli olup ağız kısımları halka biçimlidir. Bacaların alt kısımları ise basık küre şeklinde oldukları görülmektedir.

3.2.1.2. Silindir Biçimli Bacalar

24738-24739;25502-25503 numaralı çift gazyağı lambalarının bacaları silindir formunda olup alt kısımlarında hafif genişleme görülmektedir.

3.2.2. Fanus Formları

3.2.2.1. Armudi Biçimli Fanuslar

3.2.2.1.1. Ağız Kısmı Çevreye Taşırılmış Armudi Fanuslar

Bu tip forma sahip fanuslar, 24738-24739 ile numarasız lambalarda görülmekte olup armudi gövdenin üzerindeki ağız kısmı dışa doğru dalgalı bir şekilde taşırılmıştır.

3.2.2.1.2. Ağız Kısmı Dalgalı Biçimli Armudi Fanuslar

18510-18511;16701 numaralı lambaların fanus kısımları armudi biçimli olup ağız kısımları dalgalandırılmıştır.

3.2.2.2. Küre Biçimli Fanuslar

İncelediğimiz lambalar arasında sadece 24773 numaralı lambada mevcut olan bu fanus

biçiminin tepe noktasında baca için açıklık bırakılmıştır.

3.2.2.3. Lale Biçimli Fanuslar

2550-25503 çift gazyağı lambalarının fanus kısımları lale çiçeğini formunda olup dilimlidir. Alt kısımdan genişleme ağız kısmında ise daralma görülmektedir.

3.2.3. Gaz Haznesi Formları

3.2.3.1. Ters Kesik Koni Biçimli Hazneler

18510-18511;24773;24738-24739 numaralı lambalar ile numarası olmayan lambanın gaz haznelerinde ters kesik koni formu görülmektedir. Bu haznelerin üst kısımlarında aralıklı iki boğum bulunmaktadır.

3.2.3.2. Silindir Biçimli Hazneler

16701;25501-25502 numaralı lambaların gaz hazneleri silindir biçimli olup üst ve alt kısımlarında tek boğum katları görülmektedir.

3.2.3.3. Basık Küre Biçimli Hazneler

23773 numaralı lambanın gaz haznesinde görülen bu form, ağız kısmında daralma görülmekle birlikte alt kısımda genişlemektedir. Ayrıca bu lambanın gaz haznesine bir de kulp takılmıştır.

3.2.4. Kaide Formları

3.2.4.1. Kesik Basık Küre Biçimli Kaideler

18510-18511;24738-24739;16701 numaralı lambaların kaideleri kesik basık küre formunda olup gaz haznesiyle bağlantıları tek boğum sayesinde sağlanmaktadır.

3.2.4.2. Kesik Koni Biçimli Kaideler

24773 numaralı lamba ile numarasız lambanın kaide biçimleri kesik koni şeklinde olup gövde kısmıyla birleşiminde daralma görülmektedir.

3.3. Süsleme ve Teknik

3.3.1. Süsleme

3.3.1.1. Bitkisel Süsleme

3.3.1.1.1. Lale

18510-18511 numaralı çift gazyağı lambasının fanusunda kırmızı ve mavi renklerde yapılmış lale motifleri görülmektedir.

3.3.1.1.2. Sümbül

18510-18511;24738-24739;23773 numaralı lambalar ile numarasız lambanın fanus ve gaz haznelerinde sümbül motifleri görülmekte olup beyaz renkte yapılmışlardır. Motif lamba üzerinde hafif yatay pozisyonda konumlandırılmıştır.

3.3.1.1.3. Karanfil

23773;16701 numaralı lambaların gaz haznelerinde kırmızı renkte yapılmış karanfil çiçekleri görülmektedir.

3.3.1.1.4. Zerrin

16701;24773 numaralı lambaların gaz hazneleri üzerinde yeşil ve sarı renklerde zerrin çiçeği motifleri görülmektedir.

3.3.1.1.5. Yaprak

25502-25503;24738-24739;16701 numaralı lambaların fanus ve gaz hazneleri üzerinde yeşil ile beyaz renklerde yaprak motifleri vardır.

3.3.1.1.6. Stilize Bitkisel Motifler

25502-25503;24773 numaralı lambaların fanus ve gaz haznelerinde mavi renk ile renksiz olarak yapılmıştır.

3.3.1.2. Diğer Süslemeler

3.3.1.2.1. Diyagonal Çizgiler

18510-18511;24738-24739 çift gazyağı lambalarının fanus ve gaz haznelerinde altın yaldız renginde diyagonal çizgiler bulunmaktadır.

3.3.1.2.2. İnci Dizileri

18510-18511;24738-24739 numaralı lambaların gaz haznelerinde inci sıraları bulunmakta olup beyaz renkte yapılmıştır.

3.3.2. Teknik

İncelediğimiz lambalar üzerinde bulunan süslemelerin teknikleri baktığımızda kalem işi boyama tekniğiyle mine tekniği görülmektedir. Ayrıca gaz hazneleri porselen olan lambalarda ise sır üstü tekniğinde yapılmış süslemeler mevcuttur.

3.4. Karşılaştırma

İncelediğimiz yedi adet gazyâğı lambaları kendi dönemleri içerisinde hem yurt içi hem de yurt dışı üretimlerde benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir. Özellikle görülen benzerlikler bu lambaların üretim yerleri noktasında ipuçları verebilir.

Bu noktada Alif Art online müzayede kataloğunda yer alan XIX. yüzyıla ait opalin gazyâğı lambalarının fanus kısımları 25502-25503 numaralı çift lambalara birebir benzemektedir.(Karş.1)

Ankara Antikacılığın online müzayede kataloğunda yer alan XIX. yüzyıl Fransız yapımı lambanın fanus kısmının ağız şekli 24738-24739 ile numarasız lamba örneklerine benzemektedir.(Karş.2)

Çukurcuma Müzayede ve Kültür Evi'nin online müzayede kataloğunda yer alan XIX. yüzyıl Fransız yapımı ile Çekoslovakya yapımı gazyâğı lambalarının ters kesik koni formu gaz hazneleri, 1851-

18511;24773;24738-2739 numaralı lambalar ile numarasız lambanın hazneleri benzerlik göstermektedir.(Karş.3)

Milli Saraylar Yıldız Çini ve Porselen İşletmesine ait katalogda yer alan lambalar ise incelediğimiz lambalar ile tamamen farklılıklar arz etmektedir.(Karş.4)

4. SONUÇ

Gazyâğı lambalarının bölümleri, özellikleri, formları, süslemeleri ve dekoratif değerleri üzerinde durmaya çalıştığımız bu araştırmada, gazyâğı lambalarının geç dönem Osmanlı aydınlatma sistemleri içerisinde bir döneme damgasını vurduğunu görmekteyiz. Birçok teknik unsur içerisinde bulunduran bu lambalarda üç farklı malzeme kullanımı göze çarpmaktadır. Bunlardan ilki cam ikincisi porselen üçüncüsü ise bronz ya da pirinç malzemelerdir. Bu malzemelerden cam şeffaf, renkli veya mat görünümde kullanılmıştır. Porselen malzeme beyaz zemin rengi tercih edilmiş üzerine sır üstü ve sır altı tekniklerde süsleme yapılmıştır. Madeni öğeler genel itibarıyla fitil beklerinde kullanılmış olmakla beraber özellikle Avrupa ürünlerinde kaidelerde de görülmektedir. Gaz lambalarının fanus bölümleri genellikle sürahi biçimde tasarlanmış ve ağız kısımları kesme yöntemiyle dalgalı formda yapılmıştır. Bunun yanı sıra dilimli ve küre formlarda mevcuttur. Gövde diyebileceğimiz gaz hazneleri ters koni kesitli ve silindirik formlar görülmektedir. Bu noktada genellemeye varmadan şunu da belirtmekte fayda vardır. Porselen gaz hazneli lambalarda silindirik form sıkça tercih edilmiş

olup cam malzemeli haznelerde ise ters koni kesit formu sıkça tercih edilmiştir. Gazyağı lambalarının bacalarında veya fitil ayarlama kollarında markalar basılıdır. Bu markalar gazyağının tamamını kapsamayabilir yani fitil beki Fransa’da üretilen lambanın hazne ile fanusu başka bir ülke ya da atölyede üretilmiş olabilir. Bundaki temel sebep tüketim talebinin fazla olması olup taşeronlaşmaya gidilmiş farklı atölye ve bölgelerde farklı lamba birimleri üretilmiştir. Bu da talebi kısa sürede karşılayacak arzı gerçekleştirmek için yapılmıştır. Gazyağı lambalarının pamuk

fitilleri her üretici de farklılık gösterir bu da üretim yıl ve merkezlerinin tespitinde kullanılabilir. Geç dönem Osmanlı aydınlatma sistemleri arasında genel itibariyle konaklarda kullanılan bu lambalar maddi duruma göre kalite ve estetik ayrıştırıcılara sahiptir. Ayrıca şunu da rahatlıkla söyleyebiliriz ki; Osmanlı iç piyasasında dolaşan gazyağı lambalarının büyük çoğunluğu Avrupa üretimi olup Osmanlı beğeni imgelerine göre tasarlanmışlardır. Yerli üretim diyebileceğimiz örnekler ise Beykoz, Yıldız ve Paşabahçe merkezlidir.

KAYNAKÇA

Bridgman, R. (2008). *Teknoloji*. çev. Zeynep Gürsoy, TÜBİTAK Yay.

Fındık, N. Ö. (2007). Son Dönem Osmanlı Cam İmalatı Sektörünün Avrupa’ya Etkisi. *Dini Araştırmalar*, C. X, S. 28. s. 163-196.

Gümüş, Ü.(1993). Cam. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. VII, s. 38-41.

Kayabaşı, N. & Çıttır, T. (2006). Türk Halk Kültüründe Cam Sanatı. *VII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*, s. 1-9.

Küçükerman, Ö. (1985). *Cam Sanatı ve Geleneksel Türk Camcılığından Örnekler*. Türkiye İş Bankası Kültür Yay.

Mazak, M. (2007). Türkiye’de Modern Aydınlatmanın Başlangıcı ve Aydınlatma Tarihimize Genel Bir Bakış (1853-1930). *Elektrik Mühendisleri Odası IV. Ulusal Aydınlatma Sempozyumu ve Sergisi Bildirileri*. s. 1-12.

Menek, S. (2009). İç Mekânlar İçin Geleneksel Form ve Desenlerle Tasarlanmış Aydınlatma Elemanları, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.

Anonim. Gaz Maddesi. *Meydan Larousse*, C. VII, s. 414.

Toprak, Z. (1993). Aydınlatma. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. I, s. 476-477.

Uzuner, B. (2004). *Bulunuşundan Üfleme Uygulamalı Cam Teknikleri*. İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Yenişehirlioğlu, F. (2010). Tarihi Belgeler Işığında Osmanlı Camı (16-18. Yüzyıl). *Anadolu Antik Cam Araştırmaları Sempozyumu*. Ed. Çiğdem Gençler Güray, s. 165-174.

<http://thestillroomblog.com/2012/04/29/argand-lamp-a-moment-of-pause-for-barbara-carson/> Erişim Tarihi: 30.06.2016

<https://underanenglishsky.com/the-five-secrets-that-you-shouldnt-know-about-antique-kerosene-lamp-parts-antique-kerosene-lamp-parts-24965/> Erişim Tarihi: 30.06.2016

<http://www.alifart.com/pPages/pAlifart.aspx?pmID=15&lang=TR§ion=8> Erişim Tarihi: 30.06.2016

<https://issuu.com/ankaraantikacilik/docs/16kasim> Erişim Tarihi: 30.06.2016

http://cukurcumamuzayede.com/dosyalar/katalog/2013_Kasim.pdf Erişim Tarihi: 30.06.2016

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/1988/199905357.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Erişim Tarihi: 30.06.2016

EKLER

Şekil I

Pierre Aimé Argand ait Gazyağı Lambalarının Tasarımı Etkileyen İlk Tasarım

Kaynak: <http://thestillroomblog.com/2012/04/29/argand-lamp-a-moment-of-pause-for-barbara-carson/>

Şekil II

Gazyağı Lambasının Bölümleri

Kaynak: <https://underanenglishsky.com/the-five-secrets-that-you-shouldnt-know-about-antique-kerosene-lamp-parts-antique-kerosene-lamp-parts-24965/>

Şekil III

Şekil IV

Şekil V

Şekil VII

Şekil VIII

Şekil IX

Karş.1

Kaynak: <http://www.alifart.com/pPages/pAlifart.aspx?pmID=15&lang=TR§ion=8>

Karş.2

Kaynak: <https://issuu.com/ankaraantikacilik/docs/16kasim>

Karş.3

Kaynak: http://cukurcumamuzayede.com/dosyalar/katalog/2013_Kasim.pdf

144 MİNELİ MEHTAP ABAJUR
sırtüstü, eldekoru, ağırlık: 9500 gr.,
yükseklik: 260 mm., çap: 155 mm.
ENAMELED MOONLIGHT LAMP-SHADE
over-glaze, hand decorated
weight: 9500 gr., height: 260 mm.,
diameter: 155 mm.

145 AKARSU
ABAJUR sırtüstü,
eldekoru
FLOWING WATER
LAMP-SHADE over-glaze,
handdecorated

146 MİNELİ
AKARSU ABAJUR
sırtüstü, eldekoru
ağırlık: 1115 gr.,
yükseklik: 355 mm.,
çap: 150 mm.
ENAMELED FLOWING
WATER LAMP-SHADE
under-glaze, hand decorated
weight: 1115 gr.,
height: 355 mm.,
diameter: 150 mm.

Karş.4

Kaynak:

<https://acikerisim.tbmm.gov.tr/xmlui/bitstream/handle/11543/1988/199905357.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

A Literature Review of Dynamic Pricing in Sports

Mehmet ŞAHİN¹

Abstract

This study examines literature on dynamic ticket pricing and lists future research avenues. Most of the sports organizations adopt the fixed pricing strategy. Instead, dynamic ticket pricing has been emerging as an effective pricing strategy. Due to the successful implementation of the dynamic pricing in sports, the implementations of it in practice and studies conducted have been increasing.

Keywords: Revenue Management, Dynamic Pricing, Literature Review, Sports Tickets, Attendance

1.INTRODUCTION

Dynamic pricing has a significant impact on sports economics. Dynamic pricing has been defined in different forms in studies. In some of them, dynamic pricing is considered as a sub form of revenue management that is frequently applied to airline and hotel problems. In this manner, revenue management is defined as quantity based revenue management and dynamic pricing is as price based revenue management. However, the others posit that revenue management is a sub form of dynamic pricing. No matter how they are defined, the ultimate objective of them is to maximize revenue by changing prices according to willingness to pay of customers.

This study examines literature on various topics related to the dynamic pricing in sports and reveals future research avenues regarding dynamic pricing in sports. Dynamic pricing and revenue management studies mainly state the problems of the airline (Bitran & Mondschein, 1995; Otero & Akhavan-Tabatabaei, 2015; van Ryzin & Talluri, 2005) and hotel industries (Zhang & Weatherford, 2016). Parris, Drayer, and Shapiro (2012) state that even though dynamic ticket pricing is a popular topic and helps in generating more revenue in the sports industry, it is still in its infancy. Therefore, the sports industry seems to be a promising field and it lacks mathematical models for dynamic ticket pricing.

¹ Department of Business Administration, Adiyaman University, 02040 Adiyaman, Turkey. E-mail: mehmet.sahin@simon.rochester.edu

The number of dynamic pricing studies in sports has been increasing due to its successful applications in the national basketball association (NBA) and major league baseball (MLB). The current studies primarily either suggest developing dynamic pricing models for the sports industry or attempt to determine the factors that form and affect dynamic pricing models (Drayer, Shapiro, & Lee, 2012).

Recently, two studies in which mathematical models of dynamic pricing are proposed for soccer teams have been conducted. In one of them, Kemper and Breuer (2016) introduce a mathematical model of dynamic pricing for a professional soccer club in Germany. However, this study relies on a small amount of data collected from an auction website. In another study, Şahin and Erol (2017) propose a novel mathematical model of dynamic pricing for soccer games. The future studies can focus on obtaining detailed real data of a sports club and developing an individualized dynamic pricing model for that club to ensure the success of the model.

2. Dynamic Ticket Pricing

Based on studies by Sheryl E Kimes (1989) and Sheryl E. Kimes, Chase, Choi, Lee, and Ngonzi (1998), it can be inferred that dynamic pricing strategy is appropriate for sports industry. Some of the reasons based on these studies can be explained as follows:

- *Perishable inventory:* Sports tickets are perishable, so they have to be

sold before the game is over. Otherwise, it is worth nothing.

- *Product sold in advance:* Tickets are sold months before a season starts, so there is an abundant time to sell tickets.
- *Fluctuating demand:* Demand for tickets fluctuates depending on different factors such as performance of home and away teams, weather on the game day, and injury of star players.
- *Low marginal sales cost:* Sports games generally attract many spectators. Hosting an additional spectator in the stadium does not cause a considerable marginal cost since clubs may generate additional revenue from merchandise or food sell.
- *High marginal production costs:* In case tickets are sold out, it is not practical to add some other seats to the stadium instantaneously. Increasing the capacity of a stadium is generally a long-term plan that requires high production costs.
- *Ability to segment markets:* The market can be segmented based on some characteristics such as season ticket status.
- *Predictable demand:* Each game has its own importance level. High important games attract more spectators generally. Effective factors on the importance of a game can be determined. Hence, the demand can be predicted to some extent.

3. LITERATURE REVIEW

Sports organizations underprice game tickets due to inefficient pricing strategies (Drayer et al., 2012; Nufer & Fischer, 2013). To overcome this issue and to produce more revenue, adopting dynamic ticket pricing is essential.

Parris et al. (2012) suggest developing a dynamic pricing strategy for Los Angeles Dodgers baseball team. It is claimed that management support, training of workers and effective communication are required for successful implementation of dynamic pricing.

Apart from these theoretical studies, (Shapiro & Drayer, 2014) examine price determinants in both primary and secondary markets of Major League Baseball where dynamic ticket pricing has been implemented. Time and ticket related factors, and performance factors of team and players are found to be significant for both markets. (Shapiro & Drayer, 2012) analyze Giants' ticket prices in 2010 season in order to provide better understanding of dynamic pricing. Prices of static and dynamic pricing strategies and secondary market are considered. Static prices are found to be relatively low, and secondary market prices are high. Additionally, time is found to be significant on ticket prices. Moe, Fader, and Kahn (2011) try to determine factors that affect ticket prices. As home team wins, games become more important. This factor is considered as performance of home team

in this study. Dwyer, Drayer, and Shapiro (2013) claim that customers expect to find cheaper tickets as starting time of game approaches.

Phumchusri and Swann (2014) claim that sports and entertainment ticket industry may benefit from revenue management thanks to its characteristic of selling products in a certain time. However, it has received less attention in the literature. (Kemper & Breuer, 2015) analyze ticket prices in the secondary market in order to determine factors that affect willingness to pay of customers. It is claimed that tickets are underpriced in German Bundesliga football league. Instead, a dynamic pricing strategy should be adopted in order to generate more revenue from ticket sales. (Kemper & Breuer, 2016a) analyze ticket prices of Derby County soccer club that adopts dynamic ticket pricing strategy. It is claimed that the pricing system of the club differs from hotel and airline industry pricing models. Prices continually increase during selling period. Besides, ticket prices increase steeply towards end of the selling period. Based upon these studies, (Kemper & Breuer, 2016b) propose a mathematical model of dynamic pricing for Bayern Munich football club. According to the results highlighted, ticket prices offered by the club are lower than willingness to pay of customers. Furthermore, proposed dynamic pricing strategy generates more revenue than static pricing. However, the proposed model relies on small and secondary market data.

4. CONCLUSION

The number of dynamic pricing studies in sports has been increasing thanks to its successful applications in MLB and NBA. The current studies mostly either suggest developing dynamic pricing models for sports industry or try to determine the factors that form and affect dynamic pricing

models. There have been a few studies in which a mathematical model of dynamic pricing is proposed for a soccer team.

The future studies can focus on obtaining detailed real data of a sports club and developing an individualized dynamic pricing model for that club to ensure the success of the model.

REFERENCES

- Bitran, G. R., & Mondschein, S. V. (1995). An application of yield management to the hotel industry considering multiple day stays. *Operations research*, 43(3), 427-443.
- Drayer, J., Shapiro, S. L., & Lee, S. (2012). Dynamic ticket pricing in sport: An agenda for research and practice.
- Dwyer, B., Drayer, J., & Shapiro, S. L. (2013). Proceed to checkout? The impact of time in advanced ticket purchase decisions.
- Kemper, C., & Breuer, C. (2016). How efficient is dynamic pricing for sport events? Designing a dynamic pricing model for Bayern Munich. *International Journal of Sport Finance*, 11(1), 4.
- Kimes, S. E. (1989). Yield management: a tool for capacity-considered service firms. *Journal of operations management*, 8(4), 348-363.
- Kimes, S. E., Chase, R. B., Choi, S., Lee, P. Y., & Ngongzi, E. N. (1998). Restaurant revenue management. *The Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 39(3), 32-39. doi:[http://dx.doi.org/10.1016/S0010-8804\(98\)80294-2](http://dx.doi.org/10.1016/S0010-8804(98)80294-2)
- Moe, W. W., Fader, P., & Kahn, B. (2011). *Buying tickets: Capturing the dynamic factors that drive consumer purchase decision for sporting events*. Paper presented at the Presentation at the MIT Sloan Sports Analytics Conference.
- Nufer, G., & Fischer, J. (2013). Ticket pricing in European football-Analysis and implications. *International Journal of Human Movement and Sports Sciences*, 1(2), 49-60. doi:10.13189/saj.2013.010205
- Otero, D. F., & Akhavan-Tabatabaei, R. (2015). A stochastic dynamic pricing model for the multiclass problems in the airline industry. *European Journal of Operational Research*, 242(1), 188-200.
- Parris, D. L., Drayer, J., & Shapiro, S. L. (2012). Developing a pricing strategy for the Los Angeles Dodgers.
- Phumchusri, N., & Swann, J. L. (2014). Scaling the house: optimal seating zones for entertainment venues when location of seats affects demand. *International Journal of Revenue Management*, 8(1), 56-98.
- Şahin, M., & Erol, R. (2017). A Dynamic Ticket Pricing Approach for Soccer Games. *Axioms*, 6(4), 31.

- van Ryzin, G. J., & Talluri, K. T. (2005). An introduction to revenue management. In *Emerging Theory, Methods, and Applications* (pp. 142-194): INFORMS.
- Zhang, D., & Weatherford, L. (2016). Dynamic pricing for network revenue management: A new approach and application in the hotel industry. *INFORMS Journal on Computing*, 29(1), 18-35.

Kamu Yönetiminde İş Sürekliliği

Mehmet SARITÜRK¹

Öz

Kamu yönetimi, bazısı tam kamu malı niteliğinde olan ve sadece kamu yönetimi kurum ve kuruluşları tarafından üretilen bazısı da özel sektörün ürettiği halde kamu yönetiminde de üretilen ama üretildiği alanın önemli bir kısmını oluşturan pek çok temel sosyal, ekonomik, siyasal ve kültürel mal ve hizmeti üretmekte ve yerine getirmektedir. Özel sektördeki hemen hemen her hizmetin alternatifi bulunmaktadır ve hiçbir hizmet özel sektör için tam kamu malı niteliğinde değildir, ama pek çok zorunlu kamu hizmeti bulunmaktadır. Bunların kesintiye uğraması bütün ülke ve ilgili kamuoyu için önemli sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Bu hizmetlerdeki kesinti, bozulma ve verimsizlik ekonomik, sosyal ve idari sorunlar ve maliyetler oluşturacaktır. Kamu kurum ve kuruluşları da donanım arızası, doğal afet ve cezai faaliyetler de dâhil olmak üzere, önemli iş kesintilerine neden olabilecek çeşitli durumlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu olumsuz durum ve sonuçların engellenebilmesi ve ekonomik kayıpların önlenmesi için iş sürekliliğinin sağlanması gerekmektedir. Bu tür durumlarda iş sürekliliğinin sağlanması hem kamu yönetimi için hem de bütün ülke için önemli hale gelmektedir. Bu çalışma, kamu yönetimi alanında iş sürekliliği konusu hakkındadır.

Anahtar Kelimeler: İş sürekliliği, kamu yönetiminde iş sürekliliği

Abstract

The public administration produces many basic social, economic, political and cultural goods and services, some of which are fully public properties and which are produced only by public administration institutions and organizations, but which are also produced in the public administration. There is an alternative to almost every service in the private sector, and no service is fully public property for the private sector, but there are many obligatory public services. The interruption of them will have important consequences for the whole country and the public. Public institutions and organizations are also faced with a variety of situations that can cause major business interruptions, including hardware failure, natural disaster and criminal activity. It is necessary to ensure business continuity in order to prevent this negative situation and consequences and to prevent economic losses. Provision of business continuity in such cases is becoming important both for the public administration and for the whole country. This study is about business continuity in the field of public administration.

¹ Dr. Öğretim Üyesi, Adıyaman Üniversitesi, E-mail: mehmetsariturk@hotmail.com

Keywords: Business continuity, business continuity in public administration

I. İŞ SÜREKLİLİĞİ TANIMI VE ÖZELLİKLERİ

Süreklilik; bir sürecin zaman içinde kesintisiz ve tutarlı bir şekilde var olmasıdır. *İş Sürekliliği*; kurulu bir işin, beklenmeyen bir olay durumunda, daha önce kabul edilmiş en düşük seviyelerde sürekliliğinin sağlanması için örgütlerin elde ettiği stratejik ve taktik kabiliyettir (Özgen, 2013; 86). *İş sürekliliği yönetimi*; bir örgütü tehdit eden etkileri tanımlayan ve temel paydaşlarının itibarının, markasının ve değer oluşturan faaliyetlerinin ilgisini koruyan etkili bir cevap verme yeteneği sağlayan bir çerçeve sunan bütünsel bir yönetim sürecidir. Süreç iş için planlama, sorunlara cevap verme ve başa çıkma yeteneğine sahip olmalarına ve herhangi bir kazadan ve hizmet sunumunda kesintinin sonuçlarından kurtulmayı sağlamaktadır. Basit iş sürekliliği yönetimi önlemleri doğru bir şekilde uygulandığında, 'normal' işin gerçekleştirilme yolunun ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Bu nedenle bir iş sürekliliği planı örgütsel yapı ve işleyiş bozulduğunda, artan düzenlilik ve geri dönüş planları ile yaptıkları iş hedefleri ve hizmet önceliklerinin uyumlu hale gelmesini sağlar. Herhangi bir kritik iş sürecinde, birkaç saatten fazla bir süre boyunca kaybolan veya bulunmayan bilgi teknolojisi ya da bilgilerin herhangi bir iş üzerinde önemli bir etkisi olabilir ve birçok durumda hayatta kalmayı tehdit edebilir. Bombalar, yangınlar ve seller gündemi oluştururken, iş ile ilgili ciddi

aksamaların %90'ı, yol işleri, acil servis gecikmeler, hasarlı güç kabloları, kullanıcı hatası, usul hatası, geçici güç kaybı, veri kaybı vb. gibi sıradan olaylardan kaynaklanır (Royds, 2010; 6). Bird (2011) 'e göre, iş sürekliliği yönetimi şu şekilde tanımlanabilir: Bir kuruluşa yönelik potansiyel tehditleri tanımlayan bütüncül bir yönetim süreci ve bu tehditlerin, eğer gerçekleşirse, meydana gelebileceği iş operasyonlarının etkilerine ve kilit paydaşlarının, itibarının, markasının ve değer yaratma faaliyetlerinin çıkarlarını koruyan etkili bir cevap verme yeteneği ile örgütsel esneklik oluşturmak için bir çerçeve sunmaktadır (Dominguez; Sanchez, 2016; 12). Önemli bir yönetim pratiği şekli olarak iş sürekliliği yönetimi, kuruluşların kilit stratejik zafiyetleri, öncelikleri ve bunlarla ilişkili destekleyici sistemleri, süreçleri ve verileri belirlemesi gerektiğini ve örgütün bir kriz durumunda yönetmesi, korunması ve işlenmesi için planların var olmasını, böylece işin kesintiye uğramadan devamının sağlanabileceğini belirtmektedir. Bir yönetim uygulaması olarak, iş sürekliliği yönetiminin, örgüt tarafından üstlenilen faaliyetler kapsamındaki çeşitli rahatsızlıklardan kaynaklanan bir dizi görev talebini ele alan bütünsel bir süreç olduğu kabul edilir (Fischbacher-Smith, 2017; 2).

İş sürekliliği yönetiminin kökleri, 1950'li ve 1960'lı yıllarda şirketlerin kritik kağıtlarının veya elektronik verilerinin yedek kopyalarının alternatif sitelerde depolanmaya başlaması ile

ortaya çıkan felaket kurtarma uygulamalarıdır. Güvenlik ve afet kurtarma sistemlerinin işlevleri, bilgi teknolojisi sistemlerinin sürekliliğine dayanmaktadır. Ulusal ve uluslararası felaketler, örgütlerin iş sürekliliği yönetimi ilkeleri doğrultusunda süreçlerini ve sistemlerini yeniden gözden geçirme ihtiyacını güçlendirmiştir. Küresel faktörler ve rekabetçi baskılar, kuruluşların işlerinin sürekliliğini sağlamak için önlem almasını gerektirmektedir. İş sürekliliği, olumsuz güçlerin üstesinden gelmek için çabalayan kuruluşlara yüksek ilgi konusu olmuştur. Tammineedi, ticari işletmelerin iş sürekliliği yönetiminin önemini gittikçe daha fazla fark ettiğini belirtmektedir. İş sürekliliği faaliyetleri, kurumlar tarafından kritik iş fonksiyonlarının müşterilere, tedarikçilere, düzenleyicilere ve bu işlevlere erişmesi gereken diğer kuruluşlara sunulmasını sağlayacak faaliyetlerdir. Bu aktiviteler birçok günlük rutin görevleri içerir. İş Sürekliliği, sadece bir felaket anında uygulanan bir şey değildir, hizmet tutarlılık ve kurtarılabirliği sürdürmek için günlük olarak gerçekleştirilen faaliyetlere atıfta bulunur (Venclova vd., 2013; 895). Özellikle son yıllarda gelişmiştir. Bazı yazarlar, kuruluşların yedeklerini alternatif sitelerde saklamaya başladıklarından, iş sürekliliği yönetiminin başlangıcı olarak 70'lerin sonlarına işaret etmektedir. İş sürekliliği yönetiminin evriminde farklı aşamaları belirlemek için önemli kilometre taşları bulunmaktadır. İş sürekliliği yönetiminin başlangıcı, doğal olarak afet kurtarması ile ilgili olsa da bugün iş sürekliliği yönetimi

bundan daha fazlasıdır. Afet kurtarması bir felaketten sonra operasyonları restore edebilmek ve devam ettirebilmek için bir örgütün hazırlanmasını içeren sürekli bir süreçtir. Bunu başarmak için, örgütsel bağlamın değerlendirilmesi ve bütün örgütün katılımı gereklidir. Bu süreç beklenen sonuçlara ulaşmak için örgüt kültürünün bir parçası olarak görülmelidir. Günümüzde, standardizasyon, organizasyonlarda iş sürekliliği yönetiminin yerleşik hale getirilmesi için bir teknik olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, iş sürekliliği yönetiminin uygulanmasında kuruluşlara yardımcı olmak için akademik olarak farklı çerçeveler sunulmuştur. Bazıları teknolojik boyuta yönelirken, diğerleri bilgi sistemi stratejisine veya risk yaklaşımına odaklanmaktadır. (Dominguez; Sanchez, 2016; 11). İş sürekliliği yönetimi, bilgi teknolojileri fonksiyonunun ötesine uzanmaktadır. Hizmetlerin ve hizmetlerin riski ve bozulmanın etkilerini ya da sonuçlarını hafifletirken ve yönetirken, tehdit ve güvenlik açıklarını tanımlamak için kuruluşların müdahale ve kurtarma önlemleri tasarlama, geliştirme, uygulama ve sürdürme araçlarıdır. İş sürekliliği yönetimi, örgütsel dayanıklılığı oluşturma, sürdürme ve iyileştirme, bununla birlikte bozulmayı absorbe etme yeteneği ve müşteri hizmetleri veya iş itibarının bozulması olmadan "geri sıçrama" ile ilgilidir. Daha yaygın olarak bilgi teknolojileri süreklilik planları olarak bilinen bilgi teknolojilerinden sorumlu afet kurtarma planlarının, dışarıdan veri depolama ve "her zaman bilgi teknolojileri" gibi bir

sorumluluğu bulunmasına açık bir ihtiyaç olsa da artık en çok risk altında olan bilgi teknolojileri departmanı değildir. İş sürekliliği planına sahip değilse büyüklüğünden bağımsız olarak her kuruluş risk altındadır (Royds, 2010; 6).

Süreklilik yönetimi teriminin ne anlama geldiğini ve gelişimini açık bir şekilde anlamak önemlidir. 2000 yılından itibaren iş sürekliliği konusu hem akademik alanda çalışanların hem de uygulayıcıların ilgisini çekmiştir. Ortaya çıkan yayın ve sonuçlar iş sürekliliği yönetimi metodolojisinin belirginleşmesini desteklemiştir. Bu yayınlarda tartışılan konulardan bazıları kurtarma, kaynak ihtiyaçları, iş etki analizi, farkındalık ve eğitimi içermektedir. Bu kavramlardan bazıları afet kurtarma planlaması döneminde önceliğe sahip değildi ya da önem verilmemekteydi. Junttila'nın da belirttiği gibi 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen olay, daha geniş felaketler ortaya çıkması durumunda daha iyi destek sağlayabilmek için kurumsal çapta "esneklik ve dayanıklılık"/resilience oluşturacak şekilde uygulamalar oluşturularak modellenmeye başlanmıştır. Örgüt seviyesinde iş sürekliliği yönetimine yaklaşımın yanı sıra, potansiyel kesintilerle ilgili geliştirilen çözümlerin nedenlerinin ve gelişiminin analizinde sosyo-teknik faktörlerdeki çağdaş iş sürekliliği yönetim faktörleri belirleyici olmuştur. Özünde, iş sürekliliği yönetimi, kritik iş süreçlerinde veya felaketlerin veya aksaklıkların etkisine karşı operasyonlarda ciddi kesintileri önlemek için kullanılan süreçleri kapsamaktadır. İş sürekliliği

yönetiminin evrensel olarak kabul edilen tanımının olmamasına rağmen, mevcut tanımlar, minimum düzeyde kabul edilebilir iş sürecinin sürekliliğini garantilemek için iş sürekliliği yönetiminin amacı ile ilgili bir dizi özelliği kapsamaktadır. Dominguez ve Andrea, Smit ve Randeree, Mahal ve Narwani ile tutarlı olarak, iş sürekliliği yönetiminin bir örgütteki kritik varlıkların sürekliliği için gerekli bir yönetim süreci olduğunu vurgulamıştır. Aynı bağlamda, Samson, iş sürekliliği yönetimini örgütlerin eşi görülmemiş olaylara zamanında ve etkili bir şekilde cevap vermelerine yardımcı olacak entegre bir yaklaşım olarak görmüştür. Bu yazarlar doğrultusunda ikinci öncelikli özellik, iş sürekliliği yönetimi girişimlerinin kritik iş süreçlerine yönelmesidir. Ayrıca, iş sürekliliği yönetimi, bir felaket ya da aksaklığın gerçekleşmesi durumunda, aksaklıkların ya da felaketlerin önlenmesi ve iş üzerindeki zararlı etkilerin sınırlandırılması / azaltılması için tasarlanan her iki tedbiri de içerir. Başka bir deyişle, iş sürekliliği yönetimi önleyici, düzeltici ve baskıcı özelliklere sahiptir. Son olarak, iş sürekliliği yönetimi sürekli bir süreçtir (Al Hamed; Alenezi, 2016; 101). Randeree, Maha ve Narwani'ye göre iş sürekliliği yönetimi, bir kurumdaki kritik sürecin sürekliliğini garanti etmek için mümkün olan bir şekilde kritik varlıkların yönetilmesi sürecidir. Samson, iş sürekliliği yönetimini organizasyonların beklenmedik olaylara karşı etkili ve zamanında cevap vermelerine yardımcı olacak entegre bir yaklaşım olarak tanımlamıştır. Ancak, Samson tanımında daha

da ileri giderek, ayrıca iş sürekliliği yönetiminin sürekli bir süreç olduğunu belirtmiştir. Buna ek olarak, bu süreç, beklenmedik olayların, geri kazanım görevlerinin ve iş sürekliliği yönetiminin iyileştirilmesi için öğrenilen derslerin değerlendirilmesinin beklenmedik bir etkisine, beklentisine ve etkilerinin azaltılmasına yönelik hazırlıkların bir parçası olarak bir dizi faaliyetin bir bileşimidir. Jedynak, iş sürekliliği yönetimini, her zaman kritik sürecin sürekliliğini sağlamaya yönelik “kalıcı ve interaktif” bir yönetim süreci olarak kabul etmiştir. Jedynak, hazırlıksız bir olay öncesinde, sırasında ve sonrasında hazırlığın önemini vurgulamaktadır. Yazarların iş sürekliliği yönetiminin kapsamı ile ilgili bazı tartışmaları bulunmaktadır. İş sürekliliği Yönetimi literatürün gözden geçirilmesi, iş sürekliliği yönetiminin kapsamının yıllar içinde nasıl değiştiğini göstermektedir. Günümüzde iş sürekliliği yönetimi, afet hazırlıklarına yönelik tüm örgütsel alanları bütünleştiren farklı alt süreçlerin (kritik varlıklar ve tehditlerin tanımlanması, risk yönetimi, diğerlerinin belirlenmesi) bir yönetim süreci bileşimidir. İş esnekliği ve dayanıklılığını garantilemek için sürekli güncelleme ile nitelendirilen hiç bitmeyen bir süreçtir. Son olarak, iş sürekliliği yönetiminin merkezi odak noktası kritik iş süreci sürekliliğinin güvencesidir. Randeree, Maha ve Narwani, iş sürekliliği yönetiminin üç açıdan önemini vurgulamıştır: Tedarik zinciri kesintileri, artan rekabette müşteri talepleri, düzenleme ve risk. Bu yeni e-iş çağında iş süreçlerindeki kesintiler kabul

edilememektedir. Her geçen gün müşteri talepleri artmakta ve taleplerin yerine getirilmesinin garanti altına alınması konusunda tek yöntem iş sürekliliğinin sağlanmasıdır(Dominguez; Sanchez, 2016; 13).

Son on yılda, iş sürekliliği yönetimi, kuruluşların önemli ürün / hizmetlerini çeşitli aksaklıkların varlığında teslim etmesini sağlamak için etkili bir araç olarak geliştirilmiştir. İş sürekliliği yönetimi, olası iç ve dış tehditleri / riskleri ve bunların iş süreçlerine olan etkisini belirleyen ve kurumsal esneklik için bir çerçeve sağlayan bir yönetim sürecidir. Bu bağlamda, bir örgüt içinde bir iş sürekliliği yönetim sisteminin uygulanması, örgütün çeşitli yıkıcı olaylara karşı korunmasını, kritik iş süreçleri / fonksiyonları için belirlenen iş sürekliliği / afet kurtarma planlarını proaktif olarak bir vaka araştırması yapılarak sağlayabilir ve kuruluşlarda kesinti risklerini yönetmek için iş sürekliliği planlarının oluşturulmasının gerekliliğini açıklar. Bhamra ve arkadaşları bir örgütte iş sürekliliği seviyesinin organizasyonun esneklik düzeyi ile doğrudan bir ilişkisi olduğunu açıklamıştır. Esneklik ve dayanıklılık kavramını gözden geçirdiler ve iş sürekliliği ve afet kurtarma planları uygulayan kuruluşların diğerlerinden daha dirençli olduklarını açıkladılar (Torabi vd., 2014; 309).

Günümüzde örgütler, iş sürekliliği yönetiminin öneminin daha fazla farkına varmaktadır. Ağır doğal afetler ve kötü niyetli faaliyetler ne kadar savunmasız ve

korunmasız olduğunu göstermiştir. Bu faaliyetlerin çoğu, bütünsel bir yaklaşımla bir iş sürekliliği yönetimi uygulamasını anlamak ve geliştirmek için örgütleri harekete geçirmektedir. Örgütler, bazen olayların önlenemeyeceğini bilmektedirler. Bununla birlikte, hazırlıklı olmak, etkisini en aza indirmek ve işlemleri en az zamanda geri yüklemek mümkündür. Bu e-iş dönemi, yüksek kullanılabilirlik ve performansa sahip esnek kurumları gerektirmektedir (Dominguez; Sanchez, 2016; 8). Günümüz yönetim düşüncesi, hizmet kullanılabilirliği, hızlı teslimat ve müşterinin beklentilerini karşılama gibi temel iş hedefleri tarafından yönlendirilir. Hayatta kalabilmek için kuruluşlar sürekli olarak doğru ürünü, doğru zamanda ve doğru fiyata nihai müşterilere sürekli olarak ulaştırmalıdır. Bu nedenle, hizmetin kullanılabilirliğinin her zaman korunmasını sağlamak için, her kuruluş potansiyel tehditlere karşı koymak için her zaman hazırlıklı olmalı ve geleneksel olarak sahip olduklarından daha büyük ölçüde bu durumu planlamalıdır. Wong'a göre stratejik yönetimlerinde iş sürekliliği yönetimini dahil eden kuruluşlar, iş ile ilgili kritik işlevlerin önceden tanımlanmış bir süre içerisinde hızlı bir şekilde iyileşmesini içeren operasyonel esneklik açısından rakipleri üzerinde belirgin bir üstünlük kazanabilirler. Bir kuruluşun yangın, kuş gribi salgını, terörizm, katil tsunami dalgaları, elektrik kesintisi, deprem vb. gibi beklenmedik durumlara cevap vermesi, yönetiminin iş sürekliliği yönetimini benimsemesine bağlıdır. Bu nedenle, iyi bir iş sürekliliği yönetimi uygulamasının

bulunmamasının sonucu tehdit edici olabilir (Abu Bakar vd., 2015; 128). İş sürekliliği yönetim sistemine sahip olan ve mal ya da hizmet üreten birçok büyük şirketi, herhangi bir kesintinin sonucu olarak işin aksaması mali açıdan büyük ölçüde etkileyerek iflasa neden olabilmektedir. Bu nedenle bu örgütlerin yöneticileri mal ve hizmet üretimi ve dağıtımının devamlılığının sağlanması için gereken mali desteği sağlamaktadırlar (Parramore, 2014).

Disiplinin hala devam etmek için uzun bir yolu olsa da kurumsal iş sürekliliği yönetimi son yirmi yılda önemli ölçüde gelişmiştir. Geçmişte, “afet kurtarma” genellikle veri işleme veya bilgi teknolojisi departmanları esas alınarak oluşturulmuştur. Bu erken çabalar öncelikli olarak, donanım, yazılım ve verilerin bir bozulma sonrasında tekrar toparlanmasını sağlamaya odaklanmıştır. Yıllar geçtikçe, iş sürekliliği planlaması çabalarının çapraz örgütsel bir bakış açısı gerektirdiği ve bu nedenle bilgi teknolojileri departmanı ile sınırlı kalmaması gerektiği kabul edilmektedir. Bilgi teknolojileri fonksiyonunda ortaya çıkan felaket kurtarma çabalarından birçok iş sürekliliği taktiği ortaya çıkmıştır. Örneğin, veri ve sistem yedeklemesine uygulanan prensiplerin çoğu tesis yönetimi ve yedekleme için de geçerlidir. Afet kurtarma anlayışı ve uygulamaları, “iş sürekliliği planlaması”nın kaynağını oluşturmuştur. Bu öncelikli olarak bilgi teknolojileri departmanının dışındaki departmanlara örnek olmuş diğer departmanlar da süreklilik çabalarını harekete geçirme ihtiyacını vurgulamak ve bunları

gerçekleştirmek için bütün kuruluş boyunca kullanılan bir ifadeye dönüşmüştür. Son zamanlarda, “iş sürekliliği yönetimi” ve “iş esnekliği” gibi terimlerin kullanımı, mevcut süreklilik çabalarının proaktif doğasını vurgulayarak artmıştır. Aslında, İş Sürekliliği Enstitüsü kısa bir süre önce “örgütsel esneklik bağlamında iş sürekliliği konusundaki anlayışı geliştirmek için bir pozisyon bildirisi yayınlamıştır (Business Continuity Management, Key Strategies and Processes, 2016; 3).

Mevcut küresel ekonomide, iş sürekliliği yönetiminin uygulanması, bir örgütte sürdürülebilir rekabet avantajı için ön şarttır. İş sürekliliği yönetimi ile bir kuruluştaki kayıpların potansiyel etkisi belirlenmektedir. İş sürekliliği yönetiminin en güçlü avantajı, bir kriz durumunu belirleme ve örgütün esnek bir şekilde bilgi edinmesini ve kurum içinde kritik bilgilerin tutulmasını sağlama kapasitesindedir. Aksine, asıl dezavantaj bir kuruluştaki İş Sürekliliği Yönetiminin kurulmasının zaman alıcı olduğu ve örgüt kültürünün ayrılmaz bir parçası olarak uygulanmasının önemli zorluklar yarattığı yönündedir. İş sürekliliği yönetimi, bir iş kesintisi durumunda iş faaliyetlerinin iyileştirilmesini veya sürdürülmesini ve devamını sağlamayı ve iş sürekliliği planlarının geçerli ve güncel kalmasını sağlamak için genel programın eğitim, alıştırma ve gözden geçirmeler yoluyla yönetilmesini içerir (Venclova vd., 2013; 895).

İş sürekliliği yönetimi yeteneklerine duyulan ihtiyaç, aşağıdaki nedenlere bağlı olarak artmaya devam ediyor (Business Continuity Management, Key Strategies and Processes, 2016;5):

- Doğal ve insan kaynaklı iş kesintilerinde artış;
- Yükselen ticari bağlantılardan dolayı kurumlarda iş kesintilerinin artan etkisi;
- Değerleri korumak, sürdürmek ve oluşturmak için temel yükümlülüklerin olması;
- İş sürekliliği ile ilgili yeni düzenlemeler ve kurallar;
- Etkin iş sürekliliği yönetiminin ticari faydaları; ve
- Mevcut kurumsal iş sürekliliği yönetimi yeteneklerinin genellikle yetersiz kalitesi.

İş sürekliliği yönetiminin temel özellikleri arasında Royds’a göre; Risk ve tehdit değerlendirmesi ile yürütülen planlama süreci, nedenlere değil sonuçlara odaklanmak, fiziksel varlık dağılımı, kritik yeteneklere ve bilgiye odaklanmak, takım çalışması ve karşılıklı destek ile esnek ve koordineli müdahale önlemleri bulunmaktadır (Royds, 2010; 7).

İş sürekliliği yönetiminin bazı faydaları bulunmaktadır. İş sürekliliği yönetimi, tüm sektörlerden, tüm boyutlardaki kuruluşların yöneticilerinin ve liderlerinin potansiyelini tam olarak gerçekleştirmelerini sağlar;

çalışanlarının işyerinde etkisini önemli ölçüde arttırır ve işi ileriye doğru yönlendirecek şekilde ölçülebilir faydalar sağlamaktadır. Bu faydaları sağlamanın nedeni ise, operasyonlarda riskleri belirleme ve bu riskleri azaltma ve yönetme kabiliyetini ortaya çıkarma; itibar riski gibi güvenilirmez riskleri yönetme yeteneği; büyük aksaklıklara etkili müdahale; sürecin egzersiz ve denetim yoluyla güvenilir ve tutarlı olduğunu gösterme yeteneği; müşteri hizmetleri, personel istihdamı ve paydaş güvenini sürdürme kabiliyeti ile sağlanan rekabetçi avantajlardır (Royds, 2010; 7).

Mevcut tanımlardan belirlenen iş sürekliliği yönetiminin bazı önemli özellikleri şunlardır (Venclova vd., 2013; 896):

- 1) İş sürekliliği yönetimi faaliyetleri, kritik iş süreçlerine yönelik olarak büyük dikkatle ön planda tutulmalıdır.
- 2) İş sürekliliği yönetimi, hem afetlerin / aksaklıkların önlenmesini hem de risklerin azaltılmasını ve felaket / aksaklıkların meydana geldiği durumlarda iş üzerindeki etkinin azaltılmasını sağlar. Bu nedenle, önleyici ve düzeltici bir işlevi vardır.

İş sürekliliği yönetimi sürekli bir yönetim sürecidir- tek seferlik bir proje değildir.

1. İş Sürekliliği Yönetimi Bileşenleri

Bir kuruluşun tüm operasyonlarında olduğu gibi, ilgili unsurlar operasyonel akışta bulunur ve iş süreçlerini, katılımcıları, altyapıyı ve

kaynakları içerir. İş sürekliliği yaklaşımının sistemik bir şekilde görülebilen üç temel yönü vardır: teknoloji, insanlar ve süreç. Teknoloji, felaket kurtarma planında yer alan kritik görevlerin ve uygulamaların kurtarılmasını ifade eder. Faaliyetler ya da olaylarla yüz yüze gelmek için, en kötü senaryoda veri merkezlerinin kaybına yol açabilecek potansiyel olarak büyük etki yaratacak teknik ve örgütsel önlemler oluşturur. Gelişimi, bilgi teknolojileri acil durum prosedürlerinin söz konusu verileri örgüt tesislerine müdahale etmesini ve korumasını sağlamalıdır. Çalışanların ve fiziksel çalışma alanlarının iyileşmesinden bahsedilir. Günümüzde bu, çoğu durumda büyük ihtimalle yedek sistemler tarafından korunan donanım ve yazılım kaynaklarından ziyade, insan varlıklarına ve değerine daha fazla vurgu yaparak gerçek hayatta kalmanın vazgeçilmezi olarak algılanmaktadır (Venclova vd., 2013; 896).

İş sürekliliği yönetiminin bileşenleri ise Al Hamed ve Alenezi'ye göre risk, kritik iş süreçleri ve felaketten kurtarmadır. *Risken* anlaşılması gereken; iş sürekliliği yönetiminin ani ve ciddi bir bozulmaya neden olabilecek risklere odaklanmaktadır. Bunlar arasında, personel bulunmamasından tedarikçilerin sorunlarına ve internet kesintisine kadar işleyişi kesintiye uğratacak her türlü risk bulunmaktadır. Karşılıklı risk, iş sürekliliği yönetimi kapsamında ani olarak ortaya çıkan ve felakete neden olan risktir. Diğer bir deyişle, felaket ve ani olmayan riskler, iş sürekliliği yönetimi kapsamı dışında kalmaktadır. *Kritik iş süreçleri* ise iş

sürekliliği yönetiminin süreçlerin ve operasyonların sürekliliğini garanti altına almayı amaçlamasını ifade etmektedir. Bu nedenle, temel süreç veya kritik destek süreci olabilecek kritik iş sürecine odaklanır. Kritik olmayan süreçlerin, bir iş sürekliliği yönetim programında tanımlanan zaman çerçevesi içinde değil, bir kesintiden sonra kurtarılması gerektiğini vurgulamak önemlidir. Korunması ve kurtarılmasının önemli olmasına rağmen, kritik olmayan süreçler iş sürekliliği yönetiminin kapsamı dışında kalmaktadır. *Afet kurtarmadan* anlaşılması gereken ise çekirdek bilgi teknolojisi bileşenlerinin olağanüstü bir şekilde kurtarılması, iletişim, çalışma alanı, veri veya yazılımlara erişimin kesintiye uğradıktan sonra diğer bilgi teknolojisi araçları arasında yeniden kazanılması dâhil olmak üzere, iş operasyonlarının yeniden başlatılması için kritik süreç ve sistemlerin geri yüklenmesini gerektirmektedir (Al Hamed ve Alenezi, 2016; 103).

Özetlemek gerekirse, iş sürekliliği yönetiminin bileşenlerinden bazıları aşağıdakileri içermektedir (Venclova vd., 2013; 896):

Kritik çıktıları tanımlamak, iyileştirme önceliklerini değerlendirmek ve hizmet sunumunda aksamaya yol açabilecek riskleri değerlendirmek için iş etkisini ve risk değerlendirmesini kullanarak kuruluşu anlamak.

İş sürekliliği yönetimi stratejisinin belirlenmesi-kayıbı hafifletmek için mevcut alternatif stratejilerin belirlenmesi ve kritik

işlevini yerine getirmek için potansiyel etkinliklerinin belirlenmesi.

İş sürekliliği yönetimi müdahalesinin geliştirilmesi ve uygulanması- iş sürekliliği zorluklarına ve onun altında yatan planlarla ilgili bir çözüm geliştirilmesi.

İş sürekliliği yönetiminin sürdürülmesi ve denetlenmesi- iş sürekliliği yönetim planlarının kullanıma uygun, güncel ve kaliteyi koruyabilmesini sağlamak.

Organizasyonda bir iş sürekliliği yönetimi kültürünün oluşturulması

- kilit paydaşlar arasında farkındalığın artırılması ve kilit personele iş sürekliliği yönetimi konularında eğitim verilmesi yoluyla örgütte bir süreklilik kültürünün yerleştirilmesini sağlama ihtiyacı bulunmaktadır.

2. İş Sürekliliği Yönetim Sistemi ve Döngüsü

İş Süreklilik Yönetim Sistemi, temel iş süreçlerini muhtemel bir felaketten sonra belirlenen sürelerde ayağa kaldırarak, ilgililer nezdinde örgütün itibarı ile marka değerini korumayı ve işin sürekliliğini sağlamayı hedeflemektedir. Kısaca, örgüt ve iş ile ilgili risklerin analiz edilmesi, bu riskler oluştuktan sonra risklerin ortadan kaldırılması için yapılması gerekenlerin önceden planlanması olarak tanımlanabilir (Eren, 2013; 145). İş sürekliliği yönetimi, günümüzde iş esnekliği ve dayanaklılığının anahtarıdır. Ancak, başarıyı garantilemek için bütünsel bir

çerçeveden geçmek gerekir. İş sürekliliği yönetimi uygulamasında farklı boyutların entegrasyonu kritik öneme sahiptir. Bugün bazı kuruluşlar, üst düzey yönetimin katılımı gibi önemli unsurların entegrasyonuna odaklanmaksızın iş sürekliliği yönetimini uygulamaktadırlar (Dominguez; Sanchez, 2016; 10).

Bu bağlamda, İSYS'nin odaklandığı 4 ana senaryo mevcuttur (Eren, 2013; 145);

- Personel kaybı (Doğal afetler, salgın hastalıklar, kazalar, vb.),
- Merkez yönetim veya şube binalarının temel fonksiyonlarını yerine getiremeyecek şekilde kullanılamaz duruma gelmesi,
- Bilgi veya iletişim sistemleri ile ilgili alt yapı problemleri, enerji kesintileri,

Tedarik zincirinde yaşanan problemler.

Seçilen iş sürekliliği yönetimi faktörleri, aşağıdakileri içeren bağımsız değişkenler olarak kullanılacaktır: 1) Yönetim desteği 2) Dış İhtiyaçlar 3) Örgütün Hazırlığı 4) Süreklilik uygulamalarının yerleşmiş olması (Abu Bakar vd., 2015;130). Royds ise iş sürekliliği yönetimine altı aşamalı bir yaklaşım geliştirmiştir. Buna göre; 1. Aşama program yönetimi, 2. Aşama örgütü anlamak, 3. Aşama iş sürekliliği yönetim stratejisini belirleme, 4. Aşama bir iş sürekliliği yönetimi yöntemi geliştirmek ve uygulamak, 5. Aşama uygulamak sürdürmek ve gözden geçirmek ve 6. Aşama örgüte iş sürekliliği yönetim sistemini köklü bir şekilde yerleştirmektir (Royds, 2010; 13).

Belirli bir alandaki iş sürekliliği yönetimi, risk bilgisinin veya etki tahmininin paylaşılması için döngüsel bir süreç olarak, stratejinin belirlenmesi, alanın iş sürekliliği planının geliştirilmesi, hazırlık tedbirlerinin alınması, etkin kurtarma eylemlerinin uygulanması ve alan iş sürekliliği yönetim sisteminin iyileştirilmesi için izleme ve paydaşlar arasındaki koordinasyonu içermektedir (Baba vd., 2014; 298).

İş sürekliliği yaşam döngüsü, aşağıda açıklandığı gibi altı ögeden oluşmaktadır (Faertes, 2015; 1401):

- İş sürekliliği yönetimi program yönetimi,
- örgütü anlamak,
- iş sürekliliği stratejisini belirlemek,
- iş sürekliliği yönetim sistemini geliştirmek ve uygulamak,
- iş sürekliliği yönetimi düzenlemelerini, egzersizlerini uygulamak ve gözden geçirmek,
- iş sürekliliği yönetim sisteminin kuruluş kültürüne dahil edilmesini sağlamak.

3. İş Sürekliliği Yönetim Standartları

Halen, risk yönetimi çerçevesinin önemli bir bileşeni, iş sürekliliği yönetim sistemlerinin geliştirilmesi ve uygulanmasıdır. Tehditlerin ve ilgili etkilerin tanımlanmasına dayanarak, resmi politikalar, prosedürler, hedefler ve hızlı iyileşme için öncelikler yoluyla riskleri

yönetmek için güçlü bir destek sağlamalıdır (Faertes, 2015; 1401).

İş sürekliliği yönetimini uygularken, kuruluşlar iş sürekliliğini sağlayan sistematik standartları dikkate alabilirler. Avrupa'da uygulanan en yaygın standartlar BS 25999-1 ve 2 standartlarıdır. Bununla birlikte, kuruluşlardan, sürekliliğin sağlanması gereken kilit alanların yanı sıra bunları etkileyen farklı kilit faktörleri tanımlayabileceği için standartlardan elde edilen bilgiler, bireysel organizasyonların gereksinimlerini karşılamak için ayarlanmalıdır. Yasal gereklilikleri, düzenleyici ve müşterilerin gerekliliklerini yerine getirmenin yanı sıra Sharp, iş sürekliliği yönetiminin getirilmesinin gerçek faydalara sahip olabileceğini de belirtiyor. İş sürekliliği yönetimini standartlara göre uygulamak, yeni müşterilerin ilgisini çekmeye ve mevcut olanlara sözleşmelerini yenilemek için iyi bir neden sunmaya hizmet eden bir pazarlama paketinin bir parçası olabilir; ayrıca, kuruluşun itibarını ve marka imajını korur (Urbanec; Jiří, 2015; 1062).

a) İngiliz İş Yönetim Standardı

İngiltere merkezli İş Sürekliliği Enstitüsü, iş sürekliliği yönetimini, bir örgüte yönelik potansiyel tehditleri ve onların gerçekleşmesi durumunda operasyon süreçlerine etkilerini belirten bir yönetim sürecidir. İş sürekliliği yönetim süreci, kilit paydaşlarının itibarının, marka ve değer yaratan faaliyetlerinin çıkarlarını koruyan etkili bir çözüm üretme yeteneği ile örgütsel esneklik ve dayanıklılık oluşturmak için bir çerçeve sunmaktadır. İş

sürekliliği planlaması, kuruluşların varlıklarını korumak için gerekli yetenekleri oluşturdukları ve bir felaket meydana geldikten sonra önemli iş süreçlerini sürdürdükleri süreçtir. İş Sürekliliği Enstitüsünün geliştirdiği iş sürekliliği yönetimi yaşam döngüsü modeli, aynı zamanda profesyonel uygulama olarak da adlandırılan altı kilit kategori içermektedir. Bunlar: 1) Politika ve Program Yönetimi, 2) İş sürekliliğini örgüte yerleştirmek 3) Analiz, 4) Uygulama, 5) Doğrulama, 6) Onaylamadır (Business Continuity Management, Key Strategies and Processes, 2016; 2-3). İngiliz iş sürekliliği standardı BSI 25999 kısmen sınırlı bir tanımla şunları belirtmiştir: İş Sürekliliği, kurumun iş operasyonlarını kabul edilebilir bir düzeyde devam ettirmek için olayları ve iş kesintilerini planlamak ve bunlara cevap vermek için sahip olduğu stratejik ve taktik becerisidir (Dominguez, Patricia, 2016; 12).

İngiliz iş sürekliliği standartları, bir iş sürekliliği yönetim programı oluşturan unsurları tanımlamak için temel referansı sağlar. İngiliz standardı, bir kuruluşun genel iş risklerini yönetme bağlamında, belgelenmiş bir iş sürekliliği yönetim sisteminin planlanması, kurulması, uygulanması, işletilmesi, izlenmesi, gözden geçirilmesi, değerlendirilmesi, sürdürülmesi ve iyileştirilmesi için gereklilikleri belirtir. İngiliz standardı, bir iş sürekliliği yönetim sisteminin hedefleri ile ilgili olarak aşağıdaki konuların önemini vurgulamaktadır (Faertes, 2015; 1401):

- ✓ Kuruluşun ihtiyaçlarını ve iş sürekliliği yönetimi politikası ve hedeflerinin oluşturulmasının gerekliliğini anlamak,
- ✓ bir kuruluşun yıkıcı olayları yönetme kapasitesini yönetmek için kontrolleri ve önlemleri uygulamak ve kullanmak,
- ✓ iş sürekliliği yönetim sisteminin performansını ve etkililiğini izlemek ve gözden geçirmek ve
- ✓ Nesnel ölçümlere dayalı sürekli iyileştirme sağlamak.

b) Uluslararası Standartlar Örgütü (ISO) İş Yönetim Standardı

İş sürekliliği yönetim sistemleri için ilk uluslararası standart olan ISO 22301 - 2012 yılında yayınlanmıştır. Bu standartlar, neredeyse tüm teknoloji ve iş alanlarını kapsayan, dünyanın en büyük gönüllü uluslararası standart geliştiricisi olan İsviçre merkezli Uluslararası Standartlar Örgütü tarafından geliştirilmiştir. (Küresel konsensüs yoluyla formüle edilmiştir, bu standartlar, şirketlerin yeni pazarlara erişmesine, gelişmekte olan ülkeler için oyun alanını düzleştirmesine ve serbest ve adil küresel ticareti kolaylaştırmasına yardımcı olmaktadır. ISO 22301 genel bir standarttır ve boyutu veya türü ne olursa olsun herhangi bir kuruluş veya bir kuruluşun bir parçası olarak kullanılabilir. ISO 22301 sürecini kullanan kuruluşlar bunu gönüllü olarak yaparlar, sertifikalandırılmaları gerekmez ve standardı istedikleri gibi yapılarına ve yasal ve düzenleyici yükümlülüklerine göre uyarlayabilirler(APEC; 24).

Uluslararası Standartlar Örgütü'nün (ISO) geliştirdiği iş sürekliliği yönetimi yaşam döngüsü, iş sürekliliği programı yönetimi, örgüt kültüründe olgunluk ve farkındalığı yerleştirme, örgütü anlama, iş sürekliliği seçeneklerini seçme, iş sürekliliği tepkisini geliştirme ve uygulama ve geliştirilen planları egzersiz ve test etme gibi altı unsuru içerir. Bir örgütün ve temel süreçlerinin kapsamlı bir şekilde anlaşılması, iş sürekliliği yönetimi programının örgüt hedeflerine göre oluşturulmasını sağlar (Torabi vd., 2014; 309). İş Sürekliliği, ISO 22301 (Sosyal Güvenlik-İş Sürekliliği Yönetim Sistemi Standardı) standardında; “Bir örgütün potansiyel iş kesintilerinin etkilerini önceden tespit eden ve tarafların çıkarlarını, saygınlığını, markasını ve değer yaratma faaliyetlerini koruyan, etkin sürdürülebilirlik becerisiyle örgüte tehditlere karşı esneklik ve dayanıklılık kazandırmak için bir alt yapı sağlayan bütünsel bir idare süreci” olarak tanımlanmaktadır (Komut, 2013; 107). İş Sürekliliği Yönetimi, umumi tanımının dışında, örgütün olaylara tepki verme ve tepkinin planlamasını gerçekleştirme konusunda stratejik ve taktik becerisi ve iş aksaklık ve kesintileri için önceden tanımlanmış kabul edilebilir seviyede temel iş uygulamalarına devam etme becerisi olarak kabul edilmektedir (Komut, 2013; 104). İş sürekliliği yönetimi, bir olay bir iş biriminin düzenli operasyonlarını kestiğinde kritik işlemlerin yeniden başlatılmasını sağlamak için planlama sürecidir. Bu işlemleri, makul bir süre içerisinde (izin verilen maksimum kesinti süresine bağlı olarak) başka bir yerde

tekrar başlatmak için önlemler ve prosedürler sağlamaktadır (Report of the Auditor General of the Ville de Montréal, 2014;281).

ISO 22301, tüm kuruluşlara, kendi ihtiyaçlarına uygun iş sürekliliği oluşturma imkânı sağlamaktadır. Standartların çoğuna kamu kurum ve kuruluşları uyum sağlayabilecektir (Parramore, 2014).

İngiliz standardının yerini daha ISO 22301 ve ISO 22313 no.lu iki uluslararası standart almıştır. Bu standartlardan birincisi, bir iş sürekliliği yönetim sisteminin kurulması ve çalıştırılması için gereksinimleri belirlemekte ve ikincisi ise ek rehberlik sağlamaktadır. Uluslararası standartların BS 25999'un doğrudan bir ikamesi değildir ve iş sürekliliği yönetim sürecinin kendisinden ziyade yönetim sistemi ile ilgili olarak hazırlanmıştır (Cooper, Leighton, 2014;).

II. KAMU YÖNETİMİ ve İŞ SÜREKLİLİĞİ

Kamu yönetimi örgütleri, hükümet kuruluşları, toplumun düzgün işleyişinde anahtar rolü oynayacak hizmetler sunmaktadır. Hem vatandaşlar hem de özel sektör, sunulan bu hizmetlere dayanmaktadır. Bu nedenle kamu hizmeti gerçekleştiren bu kurumlardan birisinin hizmet sunumundaki başarısızlığı sadece kamu kurumlarını ve kamu çalışanlarını olumsuz yönde etkilemekle kalmayacak aynı zamanda vatandaşları ve özel sektörü de ciddi şekilde etkileyecektir. Bu nedenle kamu yönetiminin, yıkıcı olayların ihtimalini ve bu tür olayların

etkisini sınırlamak için gerekli önlemleri alması zorunludur ve etkin iş sürekliliği yönetimine ihtiyaçları vardır (Van Grieken, Johan; Magnus, Koen). Kamu yönetiminde ve toplumda iş sürekliliği yönetiminin ortaya çıkmasında diğer disiplinlerde olduğu gibi zorunlu olarak yapılması gerekli olan; belirli süreçlerin, kaynakların, ürün ve servislerin bağlayıcı bir üst otorite tarafından şekillendirilmesi belirleyici olmuştur. Kısaca zorlayıcı bir kural olmaz ise süreklilik şekillenememektedir. Neye ve kimlere karşı olduğu, ne ile ölçüldüğü, olmaması durumunda ne tür yaptırımların olacağının açık ve net bir şekilde ortaya konması gereklidir. İş Sürekliliğinin ortaya konması için hukuksal terim ile tarafların, regülasyon anlamında ise düzenleyici, şekillendiricinin ortaya konması gereklidir. Ülke şartları açısından ele alındığında, hizmetleri belirleyici bir otorite var olmalıdır. Otorite; yerine göre devlet, yerine göre ise yine devlet adına yetkilendirilen bir kurumdur. Türkiye de iş sürekliliğini özel olarak düzenleyen bir yasa bulunmamaktadır. Ancak Dünyada ve Türkiye'de devletler tarafından regüle edilen bazı alanlarda yasal düzenlemeler (ikincil mevzuat) bulunmaktadır (Komut, 2013; 103).

Kamu yönetimi örgütleri hem kendi içinde büyüme hem de özel sektör örgütlerinden daha büyük olma eğilimindedirler. Çalışan sayıları birkaç yüzden birkaç bine kadar değişmektedir. Hatta bazılarının çalışanları milyonlara ulaşmaktadır (Ör.: Ordular, eğitim kurumları). Bu duruma rağmen neden kamu yöneticileri iş sürekliliği lehine karar verip uygulama konusunda istekli

olmamaktadırlar? Çünkü, kamu yönetiminde iş sürekliliğinin kesintiye uğrama ihtimali umumiyetle düşüktür. Mali nedenlerle ya da işten çıkarılma nedeniyle de iş sürekliliğinin kesintiye uğraması ihtimali düşüktür. Kamunun mali gücü bir tampon güç oluşturur ve iş sürekliliği uygulamalarına ihtiyaç duyulmadan da yönetimin gerçekleştirilebileceği varsayılır. Bununla birlikte kamu hizmetinin zarar görmesinin bir kuruluş ya da kuruluş grubunun itibarına zarar verme ihtimali bulunmaktadır. İtibarının zarar görmesi, günümüzde, tarihin herhangi bir zamanından daha fazla bizi etkileyecek ve denetim konusu olacaktır(Parramore, 2014). ABD’de, kamu yönetimi kurum ve kuruluşlarının sağlam bir iş sürekliliği yönetimine sahip olması için sivil acil durumlar kanunu ile kamu kurum ve kuruluşları acil durumlarda temel hizmetleri vermeye devam etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır ve bunu gerçekleştirememeleri halinde ise ciddi tepkiler oluşacaktır. Ancak, kamu sektöründe iş sürekliliği yönetimi yaygın olmakla birlikte, bütçeler sıkıştıkça, kaynaklar kaybolacak ve yeni çalışma şekilleri getirildiği için, planların amaca uygun olup olmadığını anlayabilmek zorlaşacaktır(Cooper, Leighton, 2014;). Bu durumda da iş sürekliliği uygulamaları ile ilgili karar almak zorlaşacak ya da yöneticiler iş sürekliliği kararları konusunda isteksiz davranacaklardır.

Son zamanlarda teknolojinin odak noktası, kamu yönetimi ve özel sektörde yüksek hızlı bilgi teknolojisi dağılımının artan kabulüyle sonuçlanan daha çabuk bir ortama kaymıştır.

İş sürekliliği bağlamında, bu yaklaşım, temel sistemlerin her zaman açık olmasını ve aynı zamanda vatandaşların ihtiyaçlarını karşılamak için yeni dinamik yaklaşımları hayata geçirmesini sağlamak anlamına gelmektedir. Hükümet departmanlarının agresif kurtarma zamanı ve kurtarma noktası hedeflerini desteklemenin bir yolu vardır. Kamu hizmetlerinin sürekliliğinin bir gereği olarak, meydana gelen krizden bağımsız bir şekilde hizmetlerin devam etmesi gerektiği anlamına gelmektedir. Vatandaşlara bu hizmetlere erişimi sağlamak, devletin varlığına sürdürmek kadar önemlidir. Tabii ki, iş sürekliliğine duyulan ihtiyaç, görev açısından kritik öneme sahiptir. Hükümet, gelişmiş depolama yönetimi ve taleplere daha fazla ve uygun maliyetlerde cevap verebilmesinin sağlanabilmesi için başarılı yedeklemeler yapmalıdır. Büyük bir organizasyona benzer şekilde, kamu sektörünün geniş coğrafi bölgeler genelinde kurumsal sınıf performansına ve cevap verme gücüne sahip olması gerekmektedir. Bu, daha yüksek çalışma süresi ve kullanılabilirlik anlamına gelmektedir(Schuk,2016).

2016 Veeam Uygunluk Raporu, üst düzey bilgi teknolojileri karar vericilerinin %84’ünün, eski yedekleme çözümlerinden aldıkları kullanılabilirlik seviyesi ile nihai kullanıcıların talep ettikleri durum arasında bir boşluk olduğunu belirlemişlerdir. Bu karar vericilere özellikle kamu yönetimi alanında önemli bir meydan okuma imkânı sağlamaktadır. Hükümet bu nedenle, liderlik rolünü üstlenerek ve yıkıcı olayların ihtimalini ve bunların hizmet operasyonları

üzerindeki etkisini sınırlamak için gerekli tedbirleri uygulamak mecburiyetindedir. Yürürlüğe konan düzenleyici ve uyum önlemleri göz önüne alındığında, kamu sektörünün sahip olabileceği yaklaşım sınırlıdır. Veri hakimiyetini ve güvenliğini sürdürmek için gerekli olan şartları sağlamak zor olacağından tamamen bulut tabanlı bir çözümü gerçekleştirmek de zor olacaktır. Kanuni konular bir yana, tape sürücüleri gibi yedekleme ve kurtarma gibi eski çözümlerin kullanımı hakkında da hala endişe bulunmaktadır. Bunlar umumiyetle doğru cihaza doğru bandı almayı ve geri yüklemeyi gerektirmektedir. Her zaman açık olan bir dünyada etkin iş sürekliliği gerçekleştirilemez. Daha sanallaştırılmış bir çözüm kullanmak, herhangi bir cihaz kullanarak herhangi bir zamanda, verilere her an erişilebileceği anlamına gelir. Daha çağdaş ve yenilikçi iş sürekliliği etrafındaki endişe kaynaklarından birisi de fiyattır. Mümkün olan her durumda, hükümetin ihtiyaçları ile bütçenin eşleşmesi gerekmektedir. Bu nedenle çözümün fiyatına odaklanmak yerine, kaybedilebilecek verilerin maliyetini göz önünde bulundurmak gerekmektedir. İş sürekliliği için verileri öncelik sırasını belirlemek hayati bir adımdır ve maliyetlerin yönetilebilir olmasını sağlamaya yardımcı olacaktır. Sonuçta, her bir dosya ve işlem 15 dakika içinde geri alınamaz. Sorunsuz bir iş sürekliliği deneyimine geçiş, özellikle kamu sektöründe karşılaşılan bazı kısıtlamalar dikkate alındığında, yapılması en kolay şey olmayabilir. Bununla birlikte, sürekliliğin ülkeye etkisi, onu iyi yapmak için kritik

öneme sahip bir nedendir(Schuk,2016). Kamu yönetiminde iş sürekliliği uygulamalarının geliştirilmesinin yollarından birisi de kamu yönetiminde iş sürekliliği eğitimi vermektir. Umumiyetle, pek çok kamu sektörü kuruluşu, bilinen bir standart için eğitilmiş ve kurumun bütününde iş sürekliliğinden sorumlu bir uzmanın bilgisinden faydalanır ya da istihdam eder. Bazı durumlarda iş sürekliliği acil durum planlaması ve “esneklik ve dayanıklılık yöneticisi/(resilience manager)” başlığı altında risk ile birleştirir. Bir kişiye üç iş yaptırılmasını doğru olmayabilir, ancak kuruluşların karşılaştıkları baskılara göre daha az kişi çalıştırma gereğini de anlaşılabılır. Kurulum ne olursa olsun ve bütçeye bağlı olarak, iş sürekliliği programı, bir proje ekibi, tek bir yönetici veya bir dizi iş sürekliliği temsilcisine (günlük işe ek olarak) rehberlik eden bir yönetici aracılığıyla gerçekleştirilecektir. Bunların hepsi denenmiş ve test edilmiş süreçlerdir, sonuç olarak bugün nerede olduğumuzu görürüz. Birçok kurum ISO 22301 ile uyum sağlamayı hedefliyor ve sonuç olarak iş sürekliliği programı bu hatlar boyunca sürülüyor(Ball,2015).

Birçok kamu sektörü kuruluşu, çoğu zaman sadece bir üretici tarafından ve bazen de çok uzun teslim süreleriyle tedarik edilebilecek olan uzman donanımlara güvenmektedir. Örneğin tıbbi ekipmanın veya özel bir aracın bireysel bir parçasının kullanılamaması durumunda, iş sürekliliği planlarının esneklik ve dayanıklılık sağlayıp sağlamadığı düşünülmelidir. Kamu hizmetlerinin doğası gereği, umumiyetle, iş yapabilme, başarabilme alışkanlığı ve birbirlerinden

karşılıklı yardım alabilme yeteneği bulunmaktadır. Belki de iş sürekliliği planlarının varlığı, kamu hizmetinin restorasyonunu sağlama ve belgeleme imkânı sağlamaktadır. Personel ve ekipmanın ödünç alınması kamu sektörünün büyük bir kısmı için olağandışı bir yöntem değildir. Tek bir başarısızlık noktasının tamamen ortadan kaldırılamayacağı durumlar her zaman bulunabilmektedir. Ancak bu nadir bir durumdur ya da en azından bir hatadır ve iş sürekliliği eylem planı oluşturmamak için bir bahane olarak kullanılmamalıdır. Çoğu kamu sektörü kuruluşunun daha az mali destek ile hizmet sunmaya çalıştığı mevcut iklimde, özellikle itibar sorunları ile ilgili olarak, iş sürekliliği planlarının kurumların dayanıklılıklarını tanımlaması artırması, kamu yönetimi alanında uygulamayı teşvik etmekte ve yaygınlaştırmaktadır. Kamu sektöründeki personel sayılarındaki büyük düşüşler hizmetlerin azalmasına neden olmuştur ve kesinlikle en kötü ihtimalle herhangi bir esneklik derinliğine izin vermemektedir. Kamu kurumlarının mevcut mali kaynaklarını optimal kullanma mecburiyetleri bulunmaktadır. Uygun bir esneklik ve dayanıklılık sağlamak için zamanında yapılacak az miktarda harcama gelecekte bütçelerde ortaya çıkabilecek büyük açıkları engelleyebilecektir. En küçük değişiklikler bile ciddi farklar ortaya çıkardığı için iş sürekliliği yöneticileri, iş sürekliliği profesyonellerinin kurumlarına katılmaları için her fırsatı değerlendirmeli ve tecrübelerini paylaşımlarına ve birbirleriyle işbirliği yapmalarına imkân sağlamalıdır.

Her zaman pahalı olmak zorunda olmayan, web seminerlerine katılma ve yerel olarak düzenlenmiş etkinlikler için büyük bir bilgi kaynağı olan eğitim fırsatlarından yararlanmaları da gerekmektedir. Planları gerçekleştirebilmek ve uygulayabilmek için organize tanıtımlardan yararlanmalıdırlar (Parramore, 2014).

İş sürekliliği uygulamaları özel sektörde ekonomik bir zorunluluk olarak ya da faydalı olduğu düşünüldüğü için gerçekleştirilmekte, istenmeyen olaylara karşı koruma sağlamakta ve öngörülebilir riskleri azaltmak için sigorta şirketlerinin bir zorunluluğu bile olabilmektedir. Kamu yönetiminde ise iş sürekliliği genellikle kendiliğinden planların yerine getirilerek gerçekleşmektedir. ABD’de 1994 yılında çıkarılan “Sivil Acil Durumlar Kanunu”, iş sürekliliği planlarının yerine getirilmesi için birçok kamu kuruluşunu görevlendirmiştir. Tepe yönetiminden kaynaklanmayan olumsuz bir şeye maruz kalma duygusu örgüt içerisinde iş sürekliliği planlarının ortaya çıkmasına zarar verebilmektedir. Birçok kamu yönetimi örgütü, iş sürekliliği planlamasını uyumlu hale getirmek ya da planlarını doğrulamak için ISO 22301’i kullanmaktadır. Çeşitli kaynaklardan gelen yorumlar, bu standardın kamu yönetiminde bazı kurumlar için uygun olmadığını göstermektedir (Parramore, 2014).

1. Kamu Yönetiminde İş Sürekliliği Yönetiminin Faydaları (Cooper, Leighton, 2014);

Güçlü iş sürekliliği yönetimine sahip olmanın birçok faydası bulunmaktadır. Örgütlerin sivil

acil durumlar kanunu kapsamındaki görevleri yerine getirdikleri ve kriz ne olursa olsun, örgütün dirençli olduğu ve uygun şekilde cevap verebileceği güvencesinin yanı sıra finansal faydaları da bulunmaktadır.

Hızlı ve iyi koordine edilmiş bir cevabın daha az kayıp ile sonuçlanması muhtemeldir. Örneğin mahalli makam, meteoroloji kurumundan gelecek olan bir sel uyarısına hızlı bir şekilde cevap verebiliyorsa, zararlarını en aza indirerek, riskleri düşürecek vatandaşların yanı sıra hizmette kesintiye sebep olmadan evleri ve araziye de koruyacak savunma mekanizmaları geliştirebilecektir

Güçlü iş sürekliliği yönetimi sigorta maliyetini azaltabilir. Sigortacılar, iyi iş sürekliliği yönetiminin faydalarını, daha kısa sürede çözüm yolları bularak, geri kazanım sürelerini ve herhangi bir iş kesintisi talebinin boyutunu azalttığını kabul ederler. İş sürekliliği uygulamalarını yaygınlaştırmak için bazı sigortacılar, primlerinde indirim yapacaklarını ya da iş sürekliliği uygulaması yapılmıyor ise iş sürekliliği yönetiminin uygulanması maliyetine katkıda bulunmaya karar vermişlerdir.

Ayrıca sağlam iş sürekliliği yönetimine sahip olmak örgüte itibar sağlamaktadır. Herhangi bir kuruluş hizmet vermeyi başaramazsa, medyada ve politikacılar arasında hızla eleştirilmeye başlanacaktır. Bu da itibar kaybına neden olacaktır.

Bunun son örneği bir sağlık kuruluşunda İskoçya'da gerçekleşmiştir. Bu kuruluş, bir bilgi teknolojisi kesintisi nedeniyle üç gün

boyunca 500'den fazla randevuyu ertelemek mecburiyetinde kalmıştır. Sağlık kuruluşu doğrudan kusurlu olmasına rağmen, İskoçya sağlık bakanlığı sorunu vurgulamış ve İskoçya'daki tüm sağlık kuruluşlarının bilgi teknolojisi sistemlerinin gözden geçirilmesini talep etmiştir.

2. Kamu Yönetiminde İş Sürekliliğinin Bileşenleri

“Report of the Auditor General of the Ville de Montréal”den uyarlayarak kamu yönetimi alanında iş sürekliliği yönetiminin aşağıdaki bileşenleri içeren programa dayalı olması gerektiği belirtilebilir(Report of the Auditor, 2014; 283):

a) **Yönetişim:** Kamu yönetimi, iş sürekliliğini etkin bir şekilde yönetmek amacıyla bir yönetim yapısı (Örneğin; sorumlulukların belirlenmesi, özel yönetim, kamu yönetimi ve hesap verebilirlik mekanizmaları) oluşturmuştur.

b) **İş Sürekliliği Program Yapısı:** İş sürekliliği programının yapısı, etkili stratejilerin oluşturulmasını sağlayan asgari unsurları, iş sürekliliği kültürünü ve ilgili, ölçülebilir ve ulaşılabilir hedefleri içermelidir.

c) **Kriz Yönetimi Yapısı:** Kamu yönetimi, iş birimleri ve dış paydaşlar arasında koordinasyonu ve iletişimi sağlayan ve operasyonel cevaplardan sorumlu bir kriz yönetim yapısı kurmalıdır.

d) **İş Etki Analizi ve İş Sürekliliği Stratejileri:** Kamu yönetimi iş birimlerinin her biri için, bir iş etki analizi, kritik seviyesini ve kesintiye uğrama ihtimaline karşı operasyonları sürdürmek için bir kronolojik

sırayı belirlemek amacıyla işlevlerini doğru bir şekilde tanımlamaya yardımcı olur. Her işlem için maksimum kesinti süresinin belirlenmesine yardımcı olur. Bir iş sürekliliği stratejisi, etki analizi yapıldığında kurulan ihtiyaçlara karşılık gelir. Özellikle, maksimum kabul edilebilir kesinti süresinin aşılmamasına ve bu ihtiyaçları karşılamak için gerekli tesis, kaynak ve teçhizatın planlamasında yardımcı olmaktadır.

e) İş Sürekliliği Planları ve Prosedürleri: İş sürekliliği belgeleri, şehrin bir krize uygun bir şekilde tepki vermesini ve kritik faaliyetlere devam etmek için gereken tüm talimatları sağlamasını sağlar.

f) İş Sürekliliği Eğitimi: Bir felaketten sonra, devam eden operasyonlarda yer alan tüm paydaşlar, özellikle kurtarma süreçlerinin oluşturulmasına katılarak ve iş sürekliliği prosedürlerini doğrulamak için eğitim tatbikatlarında yer alarak uygun eğitim almış olmalıdırlar.

g) İş Sürekliliği Eğitim Programları: İş sürekliliği prosedürlerini yeterince doğrulamanın tek yolu, değerlendirme egzersizlerini düzenli olarak yapmaktır. Egzersizler elde edilecek hedefler temelinde hazırlanır ve bilgilendirme objektif olarak hedeflerin elde edilip edilmediğini değerlendirir.

h) İş Sürekliliği Belgelerinin Güncellenmesi: Etkinliği ve iş sürekliliğini sağlamak için, iş sürekliliği dokümantasyonu her zaman bir sürece uygun olarak güncellenir.

SONUÇ

Örgütlerin faaliyetlerinin sürekliliğini olumsuz yönde etkileyen pek çok faktör bulunmaktadır. Ekonominin yapısı ve ekonomik sistemin ve işleyişin değişen ölçeği, pek çok açıdan hareketli ve çok değişken çalışma uzamı, istikrara ulaşamayan uluslararası yapı ve bunların etkisi ile ulusal seviyede sürekli yenilenme ihtiyacında olan iç dengeler bunlara örnek olarak verilebilir.

Sürekliliğin ortadan kalkması önemli ölçüde tehdit olarak kabul edilebilir. Toplum organik bir bütün olarak kabul edilir ise her süreklilik kaybı bütün toplumu etkileyen sonuçlar ortaya çıkaracaktır. Sürekliliğin sağlanması sorumluluğu her şeyden önce bütün toplumu kaplayan bir yapı olarak devlete aittir. Devletler hem kendi yapı ve işleyişinde hem de devletin yetki ve sorumluluk alanlarında bulunun süreksizlik durumlarında sürekliliği sağlayıcı çalışmalar yapmalıdırlar. Devletlerin iş yapma araçlarından en önemlisi hukuktur ve bu nedenle de devlet hukuk aracılığı ile iş sürekliliğini sağlayacak düzenlemeler yapmalıdır.

İş sürekliliğinin kaybedilmesinin olumsuz sonuçları göz önünde bulundurularak hem özel sektör için hem de kamu sektörü için iş sürekliliğinin sağlanmasına yönelik hukuki ve kurumsal alt yapı devlet tarafından oluşturulmalıdır. Yüksek ve sert bir rekabet ortamının her şeyi belirleyici olduğu şartlarda iş sürekliliğinin güvenliği açısından bu çok önemli bir ihtiyacı oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Abu Bakar, Zahari; Yaacob, Noorulsadiqin Azbiya; Udin, Zulkifli Mohamed (2015); "The Effect of Business Continuity Management Factors on Organizational Performance. A Conceptual Framework" **International Journal of Economics and Financial Issues**, Vol. 5 (Special Issue), 128-134.

Al Hamed, Thamer; Alenezi, Mamdough (2016); "Business Continuity Management & Disaster Recovery Capabilities in Saudi Arabia ICT Business", **International Journal of Hybrid Information Technology**, Vol.9, No.11, pp.99-126.

Baba, Hitoshi; Watanabe, Taisuke; Nagaishu, Masafumi; Matsumoto, Hideaki (2014); "Area Business Continuity Management, a New Opportunity for Building Economic Resilience", **Procedia Economics and Finance**, 18, pp. 296-303.

Ball, John (2015); **Building public sector resilience through a low cost continuous improvement model** <https://www.continuitycentral.com/index.php/news/resilience-news/318-feature1326> 01.08.2018.

Business Continuity Management, Key Strategies and Processes (2016); Chartered Global Management Accountant, Chartered Institute of Management Accountants, Londra, New York.

Cooper, Nigel; Leighton, Hugh (2014); <https://www.postonline.co.uk/broker/2352401/in-focus-public-sector-business-continuity-management-standing-up-to-scrutiny> 02.08.2018.

Dominguez, Sanchez; Patricia, Andrea (2016); "Business Continuity Management: A Holistic Framework for Implementation" **Culminating Projects in Information Assurance**. Paper 7.

Eren, Ceyhun (2013); "İş Sürekliliği Planlarının Test Edilmesi: Örnek Vaka Çalışması", **İ.Ü. siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No.49, Ekim, ss.143-152.

Faertes, Denise (2015); "Reliability of Supply Chains and Business Continuity Management", **Procedia Computer Science**, 55, pp.1400-1409.

Fischbacher-Smith, Denis (2017); "When organisational effectiveness fails: business continuity management and the paradox of performance." **Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance**, 4(1), pp. 89-107.

How to Promote Business Continuity Planning to Mitigate the Impact of Disasters, A guide for Government Officials, APEC (Asia Pacific Economic Cooperation) Emergency Preparedness Working Group, Department of Foreign Affairs and Trade, APEC Secretariat.

Komut, Mustafa (2013); "İş Sürekliliği Organizasyonu", **İ.Ü. siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No.49, Ekim, ss.101-116.

Özgen, Boğaç (2013); "İş Sürekliliğinde Strateji", **İ.Ü. siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No.49, Ekim, ss.83-99.

Parramore, Russ (2014); "Business Continuity Institute, Does Business Continuity in the Public Sector Work?" <https://www.drj.com/articles/online-exclusive/does-business-continuity-in-the-public-sector-work.html> 01.08.2018.

Report of the Auditor General of the Ville de Montréal, the City Council and to the Urban Agglomeration Council, Montréal, Kanada (2014).

Royds, James (2010); **Business Continuity Management An Introductory Guide**, the Faculty of Information Technology of the Institute of Chartered Accountants in England and Wales, (ICAEW).

Schuk, Claude (2016); Business continuity in the public sector <https://it-online.co.za/2016/09/19/business-continuity-in-the-public-sector/> 01.08.2018.

Torabi, S.A.; Soufi, H.Rezai; Sahebjamnia, Navid (2014); “A New Framework for Business Impact Analysis in Business Continuity Management (with a case study)”, **Safety Science**, Vol. 68, pp.309-323.

Urbanec, Jiří; Urbancova, Hana (2015); “The Benefits of Business Continuity Management in Czech Organizations”, **Acta Universitatis Agriculturae et Silviculturae Mendelianae Brunensis**, Volume 63, 117, Number 3, pp.1061-1071.

VanGrieken, Johan; Magnus, Koen; https://www2.deloitte.com/be/en/pages/risk/solutions/business-continuity-management/BCM_public-sector.html 10.08.2018.

Venclova, K; Urbancova, H; Vydrova, H. Vostra (2013); “Advantages and Disadvantages of Business Continuity Management”, **World Academy of Science, Engineering and Technology International Journal of Industrial and Systems Engineering** Vol:7, No:4, pp.895-899.

Forecasting Attendance Demand of MLB Games by Neural Network

Mehmet ŞAHİN¹

Abstract

The central aim of this research is to develop and implement a neural network approach for forecasting attendance demand of major league baseball (MLB) games. The training data is used for training the neural network model, and the testing data is used for assessing the performance of the forecasting model. The obtained forecasting results are evaluated by comparing with the observed data. According to the results, the mean absolute percentage error (MAPE) is found to be below 10%. Hence, it is demonstrated that the proposed neural network approach can be used successfully in attendance demand forecasting of MLB games.

Keywords: Artificial Neural Network; Sports Attendance; Utilization Rate; Predicting Demand; Sports Demand

1. INTRODUCTION

The output of demand forecasting plays a crucial role on the success of dynamic pricing models that has a considerable impact on sports economics. Therefore, the accuracy of the forecasting is vital. The most common forecasting model is the classical regression model in the literature. Instead, the central aim of this research is to develop and implement a neural network approach for forecasting attendance demand of major league baseball (MLB) games. The success of the neural networks has been proved in the previous studies. The neural network approach has

been used for different purposes including financial forecasting, demand forecasting, medical diagnosis, and so on. The neural networks have been used to predict attendance demand of soccer games previously and the forecasting results are effective. Thus, it is believed that the proposed approach provides competitive forecasting results for MLB games either. In this manner, the neural network model is designed based on the features of the problem. The most appropriate network type is chosen by implementing a trial and error procedure. Past real data of the MLB club is used. The training data is used

¹ Department of Business Administration, Adiyaman University, 02040 Adiyaman, Turkey. E-mail: mehmet.sahin@simon.rochester.edu

for training the neural network model, and the testing data is used for assessing the performance of the forecasting model. The obtained forecasting results are compared to the observed data. Based on the results, the mean absolute percentage error (MAPE) is found to be below 10%. Hence, it is demonstrated that the proposed neural network approach can be utilized effectively in attendance demand forecasting of MLB games. The notable contribution of this study is to introduce a new effective technique and approach for predicting attendance demand of MLB games. The proposed approach can also be generalized. It can be used for other sports disciplines by making a few alterations as demand determinants of the most sports disciplines including success of both home and visitor clubs, weather, star player, suspended/injured players, and time of game are mutual. As long as regarding data is obtained, the attendance demand can be forecasted based on the selected determinants.

2. LITERATURE REVIEW

Neural network studies in sports are used for predicting a game's winner or winning rate of a team, sports results and success for different sports disciplines. Purucker (1996) examines the use of neural networks to predict the winner in National Football League. Huang and Chang (2010) design a neural network model based on multi-layer perception (MLP) with back propagation learning rule to predict the game's winning rate of home and away teams. 2006 World Cup data is used for that purpose. 76.9% prediction accuracy is achieved. Maszczyk et al. (2014) compare the

accuracy of regression and artificial neural network models over estimating sports results. The data of a group of 116 javelin throwers is used. Based on the results, the neural network model provides better estimates for sports results than regression models. Rotshtein, Posner, and Rakityanskaya (2005) benefit from neural networks for predicting football game results. Fuzzy logic, neural network and genetic algorithm are combined for that purpose. Loeffelholz, Bednar, and Bauer (2009) design neural networks to estimate the success of basketball teams in the National Basketball Association (NBA). The data of 620 NBA games was analyzed and used for training neural networks. 74.33% of the time prediction accuracy on average is achieved compared to 68.67% of the time prediction accuracy of experts. Condon, Golden, and Wasil (1999) develop neural network and OLS linear regression models to predict success of countries at the Summer Olympic Games. The data of 1996 Summer Games is used. According to the comparisons of the model results, the best neural network model provides better results than the best regression model.

3. ARTIFICIAL NEURAL NETWORKS

Neural networks have been used in different areas such as sports, finance, space, energy, education, sales and marketing, human resources and so on. They have been applied to the problems of medical diagnosis (Amato et al., 2013), credit rating (Hájek, 2011),

pattern recognition (Bishop, 1995), predicting student performance (Van Heerden, Aldrich, & Du Plessis, 2008), sales forecasting (Thiesing & Vornberger, 1997), staff scheduling (Hao, Lai, & Tan, 2004), electrical load forecasting (Park, El-Sharkawi, Marks, Atlas, & Damborg, 1991), predicting sports results and so on.

There is no certain method to determine the most appropriate neural network structure prior to training, so the neural network model is generally designed after a trial and error procedure (Tiwari & Chatterjee, 2010). In other words, all possible neural network model structures are trained by using training data set and tested by using testing data set. The neural network model structure providing the best results (with smallest error) is selected eventually.

4. CONCLUSION

Attendance information is used for decision makers. It is also required for dynamic ticket pricing models. Therefore, understanding attendance and its determinants is important. Forecasting attendance is as important as understanding it. In this study, a unique neural network model based on attendance parameters is developed for forecasting attendance rate of MLB games. As a result, the proposed model provided successful prediction results. Based on the results, the mean absolute percentage error (MAPE) is found to be below 10%. Hence, it is demonstrated that the proposed neural network approach can be utilized effectively in attendance demand forecasting of MLB games.

REFERENCES

- Amato, F., López, A., Peña-Méndez, E. M., Vañhara, P., Hampl, A., & Havel, J. (2013). Artificial neural networks in medical diagnosis. In: Elsevier.
- Bishop, C. M. (1995). *Neural networks for pattern recognition*: Oxford university press.
- Condon, E. M., Golden, B. L., & Wasil, E. A. (1999). Predicting the success of nations at the Summer Olympics using neural networks. *Computers & Operations Research*, 26(13), 1243-1265. doi:10.1016/S0305-0548(99)00003-9
- Hájek, P. (2011). Municipal credit rating modelling by neural networks. *Decision Support Systems*, 51(1), 108-118. doi:<http://dx.doi.org/10.1016/j.dss.2010.11.033>
- Hao, G., Lai, K., & Tan, M. (2004). A neural network application in personnel scheduling. *Annals of Operations Research*, 128(1), 65-90.
- Huang, K.-Y., & Chang, W.-L. (2010). *A neural network method for prediction of 2006 world cup football game*. Paper presented at the Neural Networks (IJCNN), The 2010 International Joint Conference on.

- Loeffelholz, B., Bednar, E., & Bauer, K. W. (2009). Predicting NBA games using neural networks. *Journal of Quantitative Analysis in Sports*, 5(1). doi:10.2202/1559-0410.1156
- Maszczyk, A., Gołaś, A., Pietraszewski, P., Rocznio, R., Zając, A., & Stanula, A. (2014). Application of neural and regression models in sports results prediction. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 117, 482-487. doi:10.1016/j.sbspro.2014.02.249
- Park, D. C., El-Sharkawi, M. A., Marks, R. J., Atlas, L. E., & Damborg, M. J. (1991). Electric load forecasting using an artificial neural network. *IEEE Transactions on Power Systems*, 6(2), 442-449. doi:10.1109/59.76685
- Purucker, M. (1996). Neural networks quarterbacking-how different training methods perform in calling the games. *IEEE Potentials*, 9-15. doi:10.1109/45.535226
- Rotshtein, A. P., Posner, M., & Rakityanskaya, A. (2005). Football predictions based on a fuzzy model with genetic and neural tuning. *Cybernetics and Systems Analysis*, 41(4), 619-630. doi:10.1007/s10559-005-0098-4
- Thiesing, F. M., & Vornberger, O. (1997). *Sales forecasting using neural networks*. Paper presented at the Neural Networks, 1997., International Conference on.
- Tiwari, M. K., & Chatterjee, C. (2010). Development of an accurate and reliable hourly flood forecasting model using wavelet-bootstrap-ANN (WBANN) hybrid approach. *Journal of Hydrology*, 394(3), 458-470. doi:10.1016/j.jhydrol.2010.10.001
- Van Heerden, B., Aldrich, C., & Du Plessis, A. (2008). Predicting student performance using artificial neural network analysis. *Medical education*, 42(5), 516-517.

Banka Konut Teminat Oranlarının Proje Kredi Maliyetleri ve Mortgage Kredi Maliyetleri Alternatiflerinde Değişiminin Uygulama Örneği İle Tespit Edilmesi

Selim ÇAKIROĞLU*

Mahmut DEMİRBAŞ**

Öz

Türkiye’de konut yapım satım faaliyeti ekonominin önemli bir saçı ayağını oluşturmakta ve birçok sektörü etkilemektedir. İnşaat sektörü ile bankacılık sektörü arasında doğru orantılı bir etkileşim bulunmaktadır. Bankacılık sektörü, inşaat yapım süresince imalat için müteahhite ticari finansman sağlamasının yanında inşaatın %80 seviyeye gelmesinden sonra konut alacak kişilere konut kredisi tahsis etmektedir. Bu çalışmada alternatif konut finansman metodu olarak arsa sahiplerine kredi verilmesi hususu uygulama örneği ile açıklanmış, maliyetler karşılaştırılmış ve kredi veren kuruluşlar için müteahhitlerin yapmış olduğu yap-sat projelerinde konut alacak kişilere kredi tahsis etmek yerine arsa sahiplerine inşaat maliyetlerinin kredi olarak tahsis edilmesi hususunun maliyet açısından daha verimli olduğu sonuçları ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Mortgage sistemi, Konut kredisinin maliyetini belirleyen unsurlar, beklenen kayıp oranı, Konut kredisi türleri

Abstract

It is an important pillars of economy housing construction and sales activities in Turkey and affects many sectors. There is a directly proportional to the interaction between the banking sector and the construction sector. During the construction period, the banking sector allocates housing loans to the persons who will buy the housing after the contractor has reached 80% of the construction besides providing commercial financing. In this study, as an alternative housing financing method, the granting of loans to landowners has been explained with the application example, the costs have been compared and the cost of allocating the construction costs to the landowners instead of allocating the credits to the persons who will buy the houses in the build- the results are fruitful.

* Türkiye Cumhuriyeti Avrasya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Bölümü

** Doç.Dr., Türkiye Cumhuriyeti Avrasya Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi

Keywords: Mortgage system, The factors determining the cost of the housing loan, expected loss ratio, Housing loan types

GİRİŞ

Türkiye’de konut kredisi tahsis eden kuruluşlar, konut kredi piyasasını etkileyen önemli unsurlardan bir tanesidir. Konut kredisi tahsis eden kuruluşların gerçekleştirdiği faaliyetler sonucu hedef odağında kar bulunmaktadır. Kar hedefini gerçekleştirirken maliyet unsurunun bilinmesi elzem bir durumdur. Kredi veren kuruluşlar topladıkları mevduata karşılık kanunla belirlenmiş karşılıklar doğrultusunda kredi verebilmektedir. Kredi veren kuruluşlar kar hedefini gerçekleştirebilmek için kredi maliyetlerini belirleyebilmeli ve bu maliyetin sonucunda kredi faiz oranı belirleyebilmelidir.

Çalışmamızın birinci bölümünde konut kredisi ve konut kredisi türleri tanımlanmış, konut finansman sürecinde karşılaşılan başlıca sorunlara ve konut finansman piyasalarına değinilerek Türkiye’deki konut piyasasında oluşan resmi rakamlar incelenmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde konut kredisi maliyet unsurlarına değinilmiş ve maliyeti belirleyen unsurlar örnekler ile rakamsallaştırılmıştır. Konut kredisi faiz oranını belirleyecek unsurlar açıklanmış ve bankaların kullanmış olduğu formüller örnekler ile rakamsallaştırılmıştır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde örnek proje uygulaması yapılmış olup daire maliyetlerine değinilmiş ve kredi kullandırılacak tutarlar ortaya koyulmuştur.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde bulgu ve sonuçlara yer verilmiş proje sonuçları bir tablo örneğinde sunulmuştur.

1. Konut Kredisi Tanımı

Konut kredisi ile alakalı genel tanımlara aşağıda yer verilmiştir.

Tüketicilere konut edinmeleri amacıyla kredi temini, finansal kiralama yoluyla ilgili konutların tüketicilere kiralanması, alınan konutun teminatına istinaden kredi kullandırılmasına konut kredisi denir. Ülkeler bazında incelendiğinde konut almak isteyenlere, alacakları konut için ihtiyaç duyulan fonun sağlanması olarak tanımlanan konut finansmanı, ülkeler bazında değişiklik göstermekte ve karmaşık şekilde konut finansman yöntemleri bulunmaktadır (Boleat 1985).

Egemen (2006: 951).’ e göre ilgili kanun maddeleri ışığında tüketicilere konut edinmeleri amacıyla sahip oldukları konutların teminat altına alınarak ilgili kuruluşlar tarafından kredi sağlanmasına konut finansmanı denir.

Çalışmamızda; konut finansman yöntemi olarak Mortgage kredi sistemi ile proje finansman sisteminde arsa payına sahip malikleri finanse etme sistemi arasındaki farklılıklar, kredi taksiti, ödeme tutarı, temerrüt olasılığı, teminat oranı, teminattan kayıp yüzdesi, kriterlerine göre incelenmekte olup, farklılıklar uygulama örneği belirtmeye

çalışılmaktadır. Ayrıca Türkiye'deki kullandırılan konut kredilerinin 2018 Mart ayı itibari ile rakamsal istatistiki bilgilerine yer verilmiştir.

- Türkiye 'de 2017-03 / 2018-3 Tarihleri arasında kullandırılan konut kredisi tutarı 19.600.000.000-TL artış göstermiştir. Bir önceki yıla göre %10 artmıştır. Kullanılan kredi tutarı artış eğiliminde olduğu saptanmıştır.
- Türkiye 'de 2017-03 / 2018-03 Tarihleri arasında konut kredisi kullanan kişi sayısı 100.000 kişi artış göstermiştir. Bir önceki yıla göre konut kredisi kullanan kişi sayısı % 4 artış göstermiştir.
- Türkiye 'de 2017-03 / 2018-03 Tarihleri arasında kişi başına düşen kredi tutarı 5.509-TL artmış göstermiştir. Bir önceki yıla göre %7 artış göstermiştir.
- Türkiye 'de 2017-03 / 2018-03 Tarihleri arasında konut kredisi tasfiye olunacak alacakların toplam konut kredilerine oranı %20 azalış göstermiştir.
- Türkiye 'de 2017-03 / 2018-03 Tarihleri arasında tahsis edilen konut kredisi riski toplam tutarının %50 si İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde gerçekleşmiştir. Bir yıl içerisinde konut kredilerinden en hızlı büyüyen ilk üç il sırasıyla;Şırnak, Gaziantep ve Muğla olarak gerçekleşmiştir.

- Türkiye 'de 2017-03 / 2018-03 Tarihleri arasında kişi başına tahsis edilen konut kredisi riski en yüksek gerçekleşen üç il sırasıyla; İstanbul, Gaziantep ve Muğla olarak gerçekleşmiştir.
- Türkiye 'de 2017-03 / 2018-03 Tarihleri arasında tasfiye olacak konut kredisi alacaklarının konut kredilerine oranı en yüksek olan üç il sırasıyla; Mardin, Şanlıurfa ve Bitlis olarak gerçekleşmiştir.¹

2. Konut Kredisi Türleri

Konut kredilerinin kullandırılması, kaynak yapılarının düzenlenmesi ve bu işlere aracılık eden kurumların yapısı, işleyişi ülkeden ülkeye değişiklik gösterebilmektedir. Bu değişiklikler siyasi, ekonomik, demografik vb. faktörlerin etkisi ile oluşmaktadır. Genel olarak konut kredisi; tasarruf olarak fon saklayanlardan harcama için fon ihtiyacı olanlara kaynak sağlaması açısından 4 başlıkta incelenmiştir.

2.1. Doğrudan Finansman Sistemi

Gelişmiş konut finansman sisteminin olmadığı ülkelerde bireylerin, konut edinmek amacıyla ihtiyaç duyduğu kaynağı kişisel ilişkileri vasıtası ile tasarrufu ve fazla fon kaynağı bulunan kişilerden doğrudan kaynak sağlamasını ifade eder. Kaynak ile yararlanıcı arasında kimse olmaz direkt ilişki söz konusudur (Yalçınar 2006).

¹ Türkiye Bankalar Birliği Risk Merkezi 2018 Mart ayı 31 sayılı dergi

2.2. Sözleşme-Mukavele Finansman Sistemi

Sözleşmeye tabi tasarruf kuruluşları, piyasa faiz oranlarından daha düşük oranlarda potansiyel konut alıcılarından belirli bir süre boyunca konut finansmanı kullanım şartlarını sağlayan katılımcılara kaynak oluşturmaktadır. Bu kaynak piyasanın altında fon toplama yapıldığı gibi konut finansmanında da piyasa faiz oranlarının altındadır. Yardımlaşma bu sistemde esastır (Yalçiner 2006).

2.3. Mevduat Finansman Sistemi

Bankalar, aracı kuruluşlar mevduat toplayarak kendilerine kaynak oluşturmak suretiyle piyasa faiz oranlarına göre daha uygun kredi faiz oranlarıyla konut ihtiyacı olan kişilere konut kredisi sağlamasını içeren bu yöntemde ayrıca teminata alınan konutlar menkul kıymetleştirilerek uzun vadeli kaynak sağlanması sağlanır (Bahadır ve Haznedaroğlu, 2011: 141).

2.4 Mortgage Sistemi (İpotekli Konut Finansman Sistemi)

Mortgage sisteminde uygulama olarak ülkeden ülkeye farklılık göstermekte olup Türkiye’de satın alınacak konutun teminat alınarak konut alımına aracılık eden konut kredisi türü olduğu genel tanımlamalardan ortaya çıkmaktadır. Türkiye’de resmi olarak en yaygın kullanan model olmakla beraber dünyada da tercih edilen bir modeldir. Dünyada ülke ihtiyaçlarına göre farklı şekillerde uygulanmaktadır.

27.09.2016 tarihinden önce Türkiye’deki uygulamaya göre ipotek karşılığı verilen konut kredileri ilgili alınacak konutun yasal ekspertiz değerinin % 75 i kredi veren kuruluş tarafından kullandırılıbiliyordu. Yeni düzenleme ile birlikte %80 finansman kullandırılabilen olup müşterin asgari %20 peşinatı olması gerekmektedir. Mortgage kredileri Bsmv den muaf olup piyasadaki diğer kredi çeşitlerinin faiz oranlarından daha uygun maliyetlidir. Örnek olarak Ziraat bankası 48 ay vadede konut kredi talebini %0,98 aylık faiz oranı vermekte olup aynı banka aynı vade taşıt kredisi için %1,38 faiz oranı vermektedir

(<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/bireysel/krediler/tasit/tasit-kredisi> 20.05.2018).

Alp vd.(2000)’e göre konut ipoteği borcun ödemesinin güvence altına alınmasını ifade eder. Bir başka ifadeyle mülkü alan kişi borcun ödemesinde kredi veren kuruluşa karşı ödemelerinde gecikmeye mahal verirse kuruluş; konut kredisine binaen teminat almış olduğu ipotekli olan gayrimenkulü resmi yoldan sattırmak suretiyle alacağını geri alma hakkına sahiptir.

Konut kredilerinin ödemesinde temerrüt gerçekleşmesi halinde kredi veren kuruluş icra yoluyla konutun satış hakkını isteme hakkında sahiptir(21.02.2007 5582 nolu kanun).

Konut finansmanında kullanılan Mortgage sistemi Türkiye de lisanslı değerlendirme şirketlerinin yapmış olduğu değerlendirme sonucu %80 bitmişlik seviyesinde olan konutlar için kredi tahsis işlemi yapılabilir. Ek

olarak ağırlıklı katılım bankaları olmak üzere DİP(Devam eden inşaat projesi) kredi veren kurum ile müteahhit arasında yapılmakta ve gerekli şartların karşılanması durumunda inşaatı devam eden dairelerin bitmişlik seviyesine bakılmadan Mortgage sistemi ile üçüncü kişilere sorumluluk paylaşarak konut kredisi verilebilmektedir. Bu tip anlaşmada müteahhit ve kredi veren kuruluşun birbirlerine karşı sorumlulukları bulunmaktadır. Müteahhit işini zamanında bitirmezse banka işi üzerine alabilir. İlave olarak kullanılan krediler müteahhit hesabında bloke tutulmakta olup anlaşılan ay blokesine göre çözülür. Fiyat anlamında bu blokelere dolayı normal konut finansman oranlarından daha düşük oranlar ile konut alacak olanlar kredi kullanabilir. Bu kredi türü birçok riski beraberinde barındırması ve kredi veren kuruluşa da ekstra sorumluluklar yüklemesi sebebiyle nitelikli ve özel projelerde bankalar tercih etmektedir.

2.4.1. Mortgage Kredi Sistemindeki Riskler

Mortgage sistemi kapsamında alınan ipotek kredisini veren finansman kurumunun üzerinde ipotek düzenlemekten kaynaklı riskler bulunmaktadır. Mortgage kredileri ve varlığa dayalı menkul kıymetler için özel riskler bulunmaktadır (Fabozzi vd.2007).

Aşağıdaki çalışmada bu menkul kıymetlerdeki özel risklere değinilmiştir.

2.4.1.1. Faiz Oranı Riski

Kurumlar uzun vadeli vermiş olduğu kredileri kısa vadeli kaynaklar ile karşılamaktadırlar.

Kredi veren kuruluşlar kaynak temini için önemli bir gösterge olan mevduat faiz oranlarının artması ile birlikte kaynak temin maliyetleri artmakta olup kullandığı uzun vadeli finansmanların oranı sabit kalmaktadır. Mevduat faiz oranları sürekli yükselmesi durumunda kar marjında azalma meydana gelecektir. Sonuç olarak kredi veren kuruluşların üzerinde maliyet baskısı artacak ve yönetilmesi zorlaşacaktır. (Yalçiner 2006).

Kredi kullandırıldıktan sonra faiz oranlarının artması, ilgili konut kredisinin vade yapısının uzun olmasından kaynaklı belirsizlik oluşturmaktadır. Bu durum karşılığında kredi veren kuruluşun kaynak teminin kısa vadeli olması tüm bu bilgiler ışığında artan faiz oranları karşısında tüketiciyi koruma mevzuatı hükümleri nedeniyle faiz oranlarının arttırılamaması kredi veren kuruluş mali bünyesini etkileyebilmesi olarak ifade edilebilir (Doğan 2006).

2.4.1.2. Erken Ödeme Riski

Konut veren kuruluş açısından piyasa fiyatlarının düşük olduğu ortamlarda yapılabilecek konut finansmanı erken ödeme veya farklı bankadan ilgili konut finansmanının daha düşük bir orandan yenilenmesi bankanın o dönemde verirken yapmış olduğu hesaplamalarda maliyet baskısında kalacağı ve kar marjını düşebileceği durumlara neden olacak erken kapamaların gerçekleşmesi olarak tanımlanabilir (Doğan 2006).

2.4.1.3. Kredi Riski

Kredi veren kuruluşların kullandırmış olduğu konut finansmanlarının ödemelerinin kredi kullanılanlar tarafından zamanında yapılmaması sonucu ortaya çıkmaktadır. Çeşitli sebeplerden dolayı konut alanların ödeme düzeni bozulabilmektedir (Yalçınar 2006).

2.4.1.4. Likidite Riski

Verilen kredinin ödenmemesi durumunda kredi veren kuruluş icra yoluyla konu gayrimenkulün satış işlemlerini başlatır. Satış gerçekleştiğinde konut kredisinin piyasadaki alım satım fiyatı arasındaki farka göre hesaplanır. Farkın düşük olması likiditenin yüksek olması anlamına gelir. Ters durumda Likidite Riski oluşmaktadır (Doğan 2006).

2.4.1.5 Finansal Riskler

Menkul kıymetleştirilen bir alacağın ve varlığa dayalı menkul kıymetin farklı para birimine ya da faiz esasına dayanması ile ortaya çıkmaktadır. TL para biriminde alacağa karşılık USD olarak ihraç edilen varlığa dayalı menkul kıymet kur değişimlerinden etkilenecektir (Doğru 2007).

2.4.1.6 Hukuki Riskler

Konut finansman sisteminin takılmadan işlemesi için gerekli olan mülkiyet hakkı ve konut kredisinin paraya çevrilme sürecinin tanımlandığı yasal ve kurumsal altyapının olmaması durumunda kredi veren kuruluşlar geri ödemelerde kredi alanların temerrüde düşmesi durumunda alacaklarını alamaz veya mülkiyet hakları açık ve icrasının mümkün

olmadığı durumlarda kredi teminatının paraya çevrilme süreci kredi kuruluşları için yüksek kredi riski oluşturacaktır (Erol 2008).

Genel olarak yukarıda belirtilen riskler kredi veren kuruluşların kredi iştahını belirleyecek ana unsurlar olarak kabul edilebilir.

3. Türkiye’deki Konut Finansman Sisteminde Karşılaşılan Başlıca Sorunlar

Uludağ (1997)’a göre gelişmekte olan ülkelerde konut kredilerinde karşılaşılan başlıca sorunlar aşağıdaki gibi tanımlanmıştır.

3.1. Enflasyon

Konut kredilerinin sabit faizli olması sebebiyle sürekli ve yüksek enflasyonist ekonomilerde geri dönüşlerinde oluşacak satın alma gücünde belirsizliğe neden olur. Kredi faiz oranlarının enflasyona endekslediği durumlarda krediyi kullanan kişinin gelirinde enflasyon oranına paralel şekilde artış yaşanmaz ise ödeme güçlüğü probleminin ortaya çıkmasına sebep olabilir (Uludağ 1997) .

3.2. Sermaye Yetersizliği

Gelişmekte olan ülkelerde kaynak daha çok sanayi ve alt yapı yatırımlarına yönelmektedir. Kişilerde bulunan sermaye sınırlı ve hacimsiz olması sebebiyle konut finansmanlarında sermaye yetersizliğine bağlı finansman problemleri de oluşabilmektedir (Doğan 2006).

3.3. Uzun Vadeli Finansman Eksiği

Ekonomideki kırılmalık sebebiyle dışarıda veya içeride bulunan yatırımcılar kısa vadeli

yatırımı tercih edebilmektedirler (Yalçiner 2006).

3.4. Yüksek İşsizlik ve Ekonomik Belirsizlik

Kişilerin gelirlerindeki enflasyona göre düşüklük ve gelirin düzensiz olması konut talebinde olumsuzluk oluşturabilecektir (Uludağ 1997).

3.5. Haciz Süreci

Konut kredilerinde gecikmeli ödeme ve hiç ödememe durumlarında ilgili konutun icra yoluyla satış süreçlerinin uzun ve karmaşık olması piyasada olan kredi kuruluşlarının konut kredisine yönelmesini engelleyebilmektedir (Erol 2008).

4. İpoteğe Dayalı Konut Finansman Piyasaları

İki adet ipoteğe dayalı finansman piyasası bulunmaktadır. Aşağıda birincil ve ikincil ipotek piyasasıyla ilgili tanımlara yer verilmiştir.

4.1. Birincil İpotek Piyasası

Bireylerin konut kredisine taleplerinin karşılandığı ve alacakları gayrimenkulü teminat verildiği ve bunun karşılığında uzun vadeli krediler kullanılan ve bu kredilerin ödeme vadesine bağlı kalınarak faizi ve anaparasını birlikte tahsil edip yerine koymak bu piyasadaki genel işleyiştir (Ayan,2011:141).Birincil İpotek piyasasında kredi veren kuruluşların kredi verdiği kişilerin mali yapılarını nesnel bir şekilde etüt etmesi aracı ve komisyoncuların manipülatif

işlemlerinden uzak durması piyasanın düzenli bir şekilde işlemesine katkı sağlayabilecektir.

4.2 İkincil İpotek Piyasası

Konut kredilerinde teminata alınan ipoteklerin yani likit olmayan varlıklar, ipotekli konut kredilerine dayalı menkul kıymetlere yani likit varlıklara dönüştürülmektedir. İkincil ipotek piyasası etkin bir şekilde işletilerek gelen konut finansman taleplerine uzun vadeli kaynak arayışları ile ilgili sorunlara çözüm sağlamasına çalışılmaktadır. İlgili ipoteğe dayalı menkul kıymet satılması suretiyle Bireysel ve kurumsal yatırımcılardan finansman talep edilmektedir(Ayrıçay ve Yıldırım 2007:62).

5. Konut Kredisine Maliyetlerini Belirleyen Unsurlar

Fon fazlası olanlar ile fon ihtiyacı bulunanların finansal ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle bankalar faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bankalar da her ticari kuruluş gibi kar elde etme amacı gütmektedirler. Bu amaca ulaşmak için bankaların çeşitli enstrümanları bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de konut kredisidir. Konut kredileri çalışmanın başında belirtildiği üzere konut alım talebinde bulunan tüketicilerin finansal ihtiyaçlarını karşılamak suretiyle konut sahibi edinmelerini sağlayan bir araçtır. Bankalar bu işlemi yerine getirirken her ticari kuruluş gibi karını belirleyebilmesi için maliyetlerini bilmesi gerekir. Bankalar bu maliyet unsurlarını tespit ederek konut kredi faiz oranlarını belirlemektedirler.

Öncelikle banka, mudilerinden toplamış olduğu fon karşılığında bir getiri sunmalıdır. Bu getiri bankalar arası borç alıp verme piyasasında, uluslararası swap piyasalarında mevduat faiz oranların günlük haftalık aylık ve yıllık olarak belirlenmesi ile elindeki paranın maliyetini ölçmektedir. Daha sonra likidite risk primi başlığı altında yer alan operasyonel maliyetler, borçlunun temerrüt olasılığı(TO), temerrüt halinde kayıp yüzdesi (THK),temerrüt tutarı(TT) alt bileşenlerden oluşan beklenen kaybın yüzdesel oranı ifade edilerek bankanın maliyet unsurları ortaya çıkmaktadır.

Aşağıdaki çalışmada konut kredilerinin maliyetini etkileyen başlıca unsurlar açıklanmıştır.

5.1. TRLİBOR² ve TRLİBID³ Bankalar Arası Piyasa İşlemleri

İngiltere’de bankaların birbirleri arasında borç alıp verebildikleri piyasaya LIBOR adı verilmektedir. Türkiye’de bu piyasaya muadil olarak TRLİBOR piyasası kurulmuştur.2002

yılından itibaren günlük haftalık aylık 2 aylık 3 aylık 6 aylık 9 aylık ve 12 aylık olmak üzere 8 ayrı vadede ilan edilmektedir. Bankalar arası borç verme faiz oranı TRLİBOR borç alma faiz oranı ise TRLİBID olarak tanımlanmaktadır. Bu piyasada yer alan bankalara aşağıda yer verilmiş olup kanunda belirtilmiş kriterlere uygun bankalar bu piyasada faaliyet göstermektedir.

Akbank T.A.Ş.-Finansbank A.Ş.-T.Halk Bankası A.Ş.-T.C. Ziraat Bankası A.Ş.-T. İşbankası A.Ş.-Denizbank A.Ş.-T.C. Garanti Bankası A.Ş.-Şekerbank A.Ş.-T.C. Vakıflar Bankası T.A.O.-Yapı Kredi Bankası A.Ş.

Türkiye Bankalar birliğinin TRLİBOR oranı; piyasaya dahil bankaların kurallar gereği tekliflerini saat 10:55-11.05 arasında beş defa tesadüfi olarak alınıp en düşük ve en yüksek üç teklifin çıkartılmasının ardından elde edilen ortalama değerdir. Bu değerlere istinaden bankalar birbirlerine işlem limitleri tanımlamaları gerekmektedir. İşlemlerin valörü işlem günüdür.

Tablo 1: Fiksing Oranları (30.05.2018)¹

	TRLİBID	/	TRLİBOR
O/N	16,3700	/	17,1692
1W	16,5100	/	17,3200
1M	16,6500	/	17,4712
2M	16,8400	/	17,6671
3M	16,9000	/	17,7328

² TRLİBOR: Borç verme faiz oranı

³ TRLİBID: Borç alma faiz oranı

¹ Fiksing Oranı: Referans faiz oranı

6M	17,5000	/	18,3700
9M	17,7020	/	18,5800
1Y	18,0000	/	18,8954

5.2. Öz Kaynak ve Likidite Maliyeti

Bankacılık sektöründeki genel tanım olarak Öz kaynak maliyeti; öz kaynaklar ile yapılan yatırımın maliyetini gösteren ve sıfır riskli bir yatırımın getirisine genel bir risk primi eklenmesiyle bulunan değerdir.

Bankaların kullandıkları konut kredilerini öz kaynaklarından karşıladıkları zaman ortaya çıkan maliyettir (Ece,2007:77).

Bankalar para yatıran müşterilerinin yatırdığı parayı her an çekme durumuna karşın Merkez bankası nezdinde karşılık ayırması gerekmektedir. Bankalar bu durum sebebiyle her zaman likit olmaları gerekmektedir. Bu durum öz kaynak maliyetine etkisi olabilmektedir.

5.3. Operasyonel Maliyetler ve Beklenen Kayıp Oranı

Likidite risk primi içerisinde Operasyonel maliyetler ve Beklenen Kayıp Oranı yer almakta olup aşağıdaki çalışmamızda değinilmiştir.

5.3.1 Operasyonel Maliyetler

Pazarlama ve reklam giderleri ,personel maliyetleri, bina ve yerleşim yeri maliyetleri, sorunlu kredilerin takibinde katlanılan takip masraflar, sistem altyapı masrafları vb.. birim maliyetler olarak sayılabilir. Birim maliyetler kredi maliyetlerine istisnasız yüklenebilen maliyetlerdir (Ece ,2007:80).

Operasyonel maliyetler; kredinin başvuru aşamasından başlayıp ödeme aşamasına kadar geçen zamanda katlanılan teknolojik maliyet, personel maliyeti ve organizasyon maliyetlerinin bütünü olarak da tanımlanabilir.

5.3.2 Beklenen Kayıp Oranı

Beklenen kayıp oranı bankaların bilançolarından yola çıkılarak öngörebileceği kayıp beklentilerinin rakamsallaşması olarak tanımlanabilir. Bir yıl içerisinde beklenen kayıp tutarıdır. Beklenen kayıp oranı;

(TO) X (THK) X (TT) formülasyonu ile beklenen kayıp tutarının oransal hesaplaması yapılabilmektedir.

Burada;

TO: Borçlunun temerrüde düşme olasılığı

THK: Temerrüt halinde kayıp olasılığı

TT: Temerrüt tutarı olarak tanımlanmıştır.

5.3.2.1. Borçlunun Temerrüde Düşme Olasılığı (TO)

Oran olarak ifade edilebilmekte olup bir yıl içerisinde borçlunun temerrüde düşme olasılığıdır.

Temerrüt olasılığı= Temerrüde düşen kredi miktarı /Toplam kredi miktarı

Örnek;

Temerrüde düşen kredi miktarı =
20.000-TL

Toplam kredi miktarı = 300.000-TL

Temerrüt olasılığı = $20.000 / 300.000$
= 0,06 (%6)¹

5.3.2.2 Temerrüt Halinde Kayıp Olasılığı (THK)

Oran olarak ifade edilmekte olup kredinin temerrüde düşmesi durumunda yaşanacak ekonomik kaybı ifade etmektedir.

$$THK^* = THK \times (E^* / E)$$

Burada;

THK*: Teminattan kayıp yüzdesi

THK = Teminatsız öncelikli alacaklar için uygulanacak THK oranı

E*: Kredinin Cari Tutarı

E: Standart yöntemdeki risk azaltım teknikleri uygulandıktan sonra kredi tutarı olarak tanımlanmıştır.

Örnek;

$$THK = \% 45$$

$$E^* = 100.000\text{-TL}$$

$$E = 80.000\text{-TL}$$

$$THK^* = 0,45 \times (100.000 / 80.000) = 0,56^2$$

5.3.2.3 Temerrüt Tutarı (TT)

Borçlunun temerrüde düşmesi sonucu oluşacak brüt alacak miktarıdır.

5.3.2.4 Teminattan Kayıp Yüzdesi

Bankalar bilançolarındaki rakamlar ile teminat olarak aldığı gayrimenkulleri çeşitli sebeplerden dolayı kayıp olarak bilançolarına kayıt etmektedirler. Aşağıdaki formülasyon ile kredi maliyetlerine bu kayıpları eklemektedirler.

Teminattan kayıp yüzdesi = Teminattan kayıp tutarı / Teminat toplam tutarı

Örnek;

$$\text{Teminattan kayıp tutarı} = 100.000\text{-TL}$$

$$\text{Teminat toplam tutarı} = 250.000\text{-TL}$$

$$\text{Teminattan kayıp yüzdesi} = 100.000 / 250.000 = 0,40 (\%40)$$

Derecelendirme sistemi, kredi riskinin değerlendirilmesini ve içsel derecelerin tahsisi, temerrüt ve kayıp tahminlerinin sayısallaştırılmasını destekleyecek her türlü yöntem, süreç, kontrol, veri biriktirme faaliyetleri ve bilgi işlem sistemlerini içermektedir. Bankalarda uygulanacak olan içsel derecelendirme sistem yaklaşımları ile bu oranlar sayısallaştırılabilmektedir (Bankacılar Dergisi, Sayı 57, 2006).

¹ Basel II kriterlerine göre hesaplanmıştır.

² Basel II kriterlerine göre hesaplanmıştır.

5.4. Uluslararası Piyasalarda Yapılan Swap İşlemleri

Swap işlemi riskin taşınmasını ifade etmektedir. Faiz Swapı olarak bilinen bu tip işlemlerde anapara borçlar sabit kalmak suretiyle sabit faizi değişken faize, Değişken faizi sabit faize çevirmek şeklinde faiz ödemelerinin niteliğini değiştirerek borç ödemelerinin yapısını değiştirme işlemidir. Swap işlemlerinde amaç işlemi gerçekleştiren her iki tarafında kredi maliyetlerini düşürmeyi hedeflemesidir. Faiz Swap işlemleri sayesinde merkez bankalarının diğer bankaları kısa vadeli fon temin etmek yerine değişken faizli uzun vadeli fon temin etmeye yöneltmektedir (Ceylan, 2002: 248).

Faiz Swap işlemlerinde anapara ne vade başında nede sonunda değişmemektedir. Sadece faiz kısmında değişiklikler olmaktadır (Başcı, 2003: 25).

5.5. TCMB Faiz Politikası ve Zorunlu Karşılıklar

TCMB, piyasa faizlerini ve likiditesini etkilemek amacıyla çeşitli araçlar kullanmaktadır. Söz konusu araçlar kullanılarak, piyasada likidite ihtiyacı olan bankalara, belirli limitler ve teminatlar dahilinde, TCMB'den *gecelik borç verme faiz oranından* borç alabilme imkânı sağlanmaktadır. Diğer yandan, gün sonunda

likidite fazlası olan bankalar da ellerindeki fazla likiditeyi TCMB'ye *gecelik borç alma faiz oranından* borç verebilmektedirler. TCMB'nin gecelik borç verme faiz oranı ile borç alma faiz oranı arasında kalan alan *faiz koridoru* olarak tanımlanmakta ve piyasa faiz oranları bu koridorun içinde oluşmaktadır. Diğer yandan, bankalara sağlanan günlük borçlanma imkânlarının yanı sıra, TCMB fonlamayı esas olarak bir haftalık repo ihalesi yöntemiyle yapmakta ve burada kullanılan repo fonlama faizi ise *politika faizi* olarak adlandırılmaktadır. TCMB nin belirlemiş olduğu bu maliyetler bankaların belirlemiş olduğu konut kredisi faiz oranlarını direkt olarak etkilemektedir (*Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 29, Sayı: 2, 2015).

6. Örnek Proje Yapım Maliyeti

6.1. İnşaat Projesi- 12 Daireli İnşaat Yapım Maliyeti

Tablo 2.'de Trabzon ili Ortahisar ilçesi Karşıyaka mahallesinde 12 daireli inşaat yapımını bitirmiş olan bir firmanın inşaat yapım maliyetleri kalemler halinde sunulmuştur (Firmanın ticari kaygıları sebebiyle gizlilik talep etmiş olup isminin yayınlanmasına rıza göstermemiştir).

Tablo 2: 12 Daireli,2250 m² İnşaat Alanı Olan Bir İnşaatın Yaklaşık Maliyeti

Sıra No	İmalatlar	Birim	İmalat Miktarı	Birim Fiyat	Tutar
1	TEMEL-KAZI DOLGU-DRENAJ VE YALITIM İŞLERİ				324.861,36
KZ-1	Kazı Yapılması	Gtr	1	288.000,00	288.000,00
BLK-1	Blokaj Yapılması (Temel Altına)	m ³	0	3	0
TD-1	Taş duvar imalatı yapılması				
DR-1	Temel Drenaj (Ø150 drenflex boru)	Mt	76,8	5	384
	Geotekstil (Drenaj)	m ²	178,64	5	893,2
	Çakıl Drenaj Dolgusu	m ³	13,62	200	2.724,00
YLT-1	B. Perdelerde sürme su yalıtımı yapılması	m ²	53,76	16	860,16
2	BETON VE BETONARME İŞLER				513.097,00
GR-1	Grobeton	m ³	33	160	5.280,00
BB-1	Betonarme Betonu	m ³	871	175	152.425,00
BK-1	Betonarme Kalıbı	m ²	2.520,00	32	80.640,00
BD-1	Betonarme Demiri	Ton	85,86	3.200,00	274.752,00
3	DUVAR İŞLERİ				72.322,90
D-15	Duvar (10 cm)	m ²	2.629,92	27,5	72.322,90

4	ZEMİN KAPLAMALARI				144.447,68
ŞAP-2	Şap imalatı yapılması	m ²	1.729,00	18,5	31.986,50
SY-1	2 mm kalınlıkda 3 kat ıslak mah.ve teras sürme su yalıtımı yapılması	m ²	979	12	11.748,00
	3 mm kalınlıkda 3 kat teras sürme su yalıtımı yapılması	m ²	50,18	5	250,9
PRK-1	Laminat Parke Kaplama	m ²	876,84	42	36.827,28
SRMK-1	60X60--40x40 3 mm derz aralıklı seramik kaplama yapılması	m ²	979	65	63.635,00
5	DUVAR KAPLAMALARI				184.473,80
ALÇ-1	Tuğla üzeri Alçı sıva yapılması	m ²	2.481,00	20	49.620,00
KBS-1	Kaba sıva üzeri alçı sıva yapılması	m ²	1.883,70	15	28.255,50
	iç cephe kaba sıva yapılması	m ²	3.504,74	14	49.066,33
	iç cephe kaba+ince sıva yapılması	m ²	147,12	14	2.059,68
SRMK-2	60X60--40x40 3 mm derz aralıklı seramik kaplama yapılması	m ²	896	65	58.240,00
KS-1	seramik-granit kaplama altı kaba sıva yapılması	m ²	676,42	12	8.116,98
GRNT-1	Granit kaplama	m ²	34,9	85	2.966,08
6	TAVAN KAPLAMALARI				28.444,26
ALÇ-2	Alçı sıva yapılması	m ²	1.604,76	13,5	21.664,26
ALÇ-3	Alçıpan levha ile led tavan yapılması	Mt	271,2	25	6.780,00
7	SATEN ALÇI-BOYA İMALATI				71.633,52
BS-1	Tavan ve Duvarlar,Saten alçı yüzeyi ve beton yüzeylere 1kat astar,2 kat su bazlı mat plastik boya yapılması	m ²	5.969,46	12	71.633,52

8	SÜPÜRGELİK İMALATI				6.080,16
	Seramik süpürgelik yapılması	Mt	660,62	6	3.963,72
	laminat parke süpürgelik yapılması	Mt	705,48	3	2.116,44
9	KORKULUKLAR				24.789,60
	Paslanmaz çelik korkuluk imalatı merdiven	Mt	40,18	120	4.821,60
	Paslanmaz çelik korkuluk imalatı balkon	Mt	157,2	80	12.576,00
	Paslanmaz çelik korkuluk imalatı fransız balkon	Mt	92,4	80	7.392,00
10	MERMER MERDİVENLER ve DENİZLİK KAP.+HARPUŞTA+KAPI EŞİK	Gtr	1	65.000,00	65.000,00
11	PVC DOĞRAMA İŞLERİ+KATALANIR CAM				91.800,00
K7	Plastik doğramalı KAPI-pencere imalatın yapılması ve yerine konulması(250/220)	Ad	12	1.000,00	12.000,00
K6	Plastik doğramalı kapı-pencere imalatın yapılması ve yerine konulması(180/220)	Ad	24	1.000,00	24.000,00
P4	Plastik doğramalı KAPI-pencere imalatın yapılması ve yerine konulması(120/110)	Ad	12	750	9.000,00
P3	Alüminyum profil ile min 8 mm katlanır cam yapılması(320/220)	Ad	12	1.500,00	18.000,00
P2	Plastik doğramalı pencere imalatın yapılması ve yerine konulması(150/130)	Ad	16	750	12.000,00
K3	Plastik doğramalı kapı imalatın yapılması ve yerine konulması(80/220)	Ad	12	650	7.800,00
P1	Plastik doğramalı kapı-pencere imalatın yapılması ve yerine konulması(180/130)	Ad	12	750	9.000,00
12	KAPI İMALATI				86.000,00

K1	Laminat kaplamalı, iki yüzü odun lifinden yapılmış levhalarla (mdf) presli, kraft dolgulu iç kapı kanadı yapılması, yerine takılması (90/210)(aksesuar hariç)	Ad	48	650	31.200,00
K2	Laminat kaplamalı, iki yüzü odun lifinden yapılmış levhalarla (mdf) presli, kraft dolgulu iç kapı kanadı yapılması, yerine takılması (80/210)(aksesuar hariç)	Ad	36	550	19.800,00
K1-ZEMİN	2,00 mm kalınlığında sıcak haddelenmiş sacdan bükme kapı kasası+kanat yapılması ve yerine konulması(90/210)	Ad	6	450	2.700,00
K2-ZEMİN	2,00 mm kalınlığında sıcak haddelenmiş sacdan bükme kapı kasası+kanat yapılması ve yerine konulması(80/210)	Ad	14	450	6.300,00
K4	Çelik kapı yapılması ve yerine konulması(100/220)	Ad	12	1.750,00	21.000,00
K5	Alluminyum bina giriş kapısı yapılması ve yerine konulması(180/220)	Ad	1	5.000,00	5.000,00
13	DIŞ CEPHE KAPLAMA İŞLERİ				156.746,72
KS-2	kaba sıva yapılması	m ²	2.034,78	14	28.486,95
MNT-1	Mantolama yapılması(duvar)	m ²	1.524,08	55	83.824,40
MNT-2	Mantolama yapılması(tavan)	m ²	43,04	55	2.367,20
MİN-S1	Mineral sıva yapılması	m ²	652	20	13.039,96
SÖ-1	Söve imalatı yapılması	Mt	500	15	7.500,00
BY-D1	Silikonlu dış cephe boyası yapılması	m ²	1.567,12	12	18.805,44
KS-3	Çatı katı parapet+asansör dairesi dış sıva yapılması(kaba+ince)	m ²	194,48	14	2.722,78

14	MOBİLYALAR				89.880,00
	Mutfak dolabı	Ad	12	6.500,00	78.000,00
	Banyo dolabı	Ad	12	750	9.000,00
	WC-Banyo aynalar	Ad	24	120	2.880,00
15	ÇATI İMALATI				23.850,00
	trapez saç		1	12.000,00	12.000,00
	Kereste		1	4.250,00	4.250,00
	Yalıtım		1	1.200,00	1.200,00
	İşçilik		1	6.400,00	6.400,00
16	PEYZAJ İŞLERİ				20.000,00
	Kilitli parke yapılması	m ²	1	20.000,00	20.000,00
17	DİĞER İMALAT KALEMLERİ				79.140,00
	Asansör imalatı yapılması	Ad	1	75.000,00	75.000,00
	Elektrik şaft kabağı	Ad	12	75	900
	Havalandırma şaft kapakları	Ad	72	45	3.240,00
18	SIHHİ TESİSAT	Gtr	1	125.000,00	125.000,00
18	ELEKTRİK TESİSATI	Gtr	1	100.000,00	100.000,00
					2.207.567,00

		GENEL TOPLAM	
		(TL)	

Trabzon ili Ortahisar ilçesi Karşıyaka mahallesinde yapılan 12 daire inşaatın maliyetleri yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. Firma 12 daireli projesini 2250 m2 alanda yapmakta olup yapımında 19 ana kalem 63 alt kalem maliyet sekmesi oluşmuştur. Tabloda inşaatın yaklaşık anahtar teslim maliyetlerine yer verilmiştir. 12 dairenin yapım maliyeti 2.207.567-TL olarak gerçekleşmesi planlanmıştır. Daire başı maliyet 2.207.567-TL / 12 = 183.963,917-TL olarak hesaplanmıştır. Projeyi gerçekleştiren firma projenin arsasını kat karşılığı sözleşme ile almış olup bu sözleşmeye istinaden arsa sahiplerine 5 adet daire vereceğini belirtmiştir. 5 adet dairenin maliyeti 5 x 183.963,917-TL = 919.819,583-TL dir. Arsa sahibine verilecek olan 5 adet daire müteahhit tarafından satılamayacağı için 5 adet dairenin maliyeti de satılacak olan 7 adet daireye eklenerek müteahhit satacağı 1 adet daireye ilave maliyeti 919.819,583-TL / 7 = 131.402,798-TL dir. Müteahhit satacağı 1 adet dairenin toplam maliyeti 183.963,917-TL + 131.402,798-TL = 315.366,715-TL dir. Trabzon konut piyasası incelendiğinde minimum müteahhit karı %20 olarak belirlendiği kabul edilmiş olup 1 adet dairenin satış fiyatı 315.366,715-TL X 1,20 = 378.440,058-TL olarak hesaplanmıştır. Proje örneğinde inşaat firmasının satışa sunduğu gayrimenkullerin satış fiyatları bölge

ekspertiz raporlarından adresinden teyit edilmiş ve maliyet doğrulaması yapılmıştır.

BULGULAR

Yukarıda örnek olarak alınan proje çalışması sonucu ortaya çıkan ortalama satış fiyatından yola çıkılarak Türkiye deki konut kredisi kullanım şartlarına bağlı olarak SPK lisanslı değerlendirme kuruluşlarınca yapılacak değerlendirme işlemi sonucunda çıkan tutarın %80 i konut kredisi olarak tahsis edilmektedir. İlgili değer piyasa satış koşulları ve gayrimenkulün gelecek değeri de dikkate alınarak piyasa satış fiyatından %10 yüksek değerlendirildiğini kabul edersek ilgili gayrimenkul 378.440,058-TL X 1,10 = 416.284,063-TL değer ile değerlendirilebilir. Türkiye deki mevzuat gereği 416.284,063-TL X 0.80 = 333.027,25-TL tutarında bankalar ilgili gayrimenkul'e konut kredisi tahsis edebilecektir. Toplam 12 adet dairenin banka kredisi kullanılarak satıldığı kabul edilirse 333.027,25-TL X 12 = 3.996.327,01-TL banka kredisi kullanılacaktır. Karşılığında banka 416.284,063-TL X 12 = 4.995.408,76-TL gayrimenkul ipoteği teminatı alabilecektir. Bu durumda bankanın kullanılan krediye karşılık teminat oranı 4.995.408,76-TL / 3.996.327,01-TL = %1,24 olarak gerçekleşecektir.

12 Daireli konut yapım işini müteahhit aradan çıkartılarak arsa sahiplerine bankaların konut projesi kapsamında kredi kullandırması durumunda bankaların tahsis etmesi gereken kredi tutarı 183.963,917-TL $X \ 12 = 2.207.567$ -TL olacak olup teminata alınacak gayrimenkullerin ekspertiz değeri ise 4.995.408,76-TL olacaktır. İkinci uygulamada bankanın kullandıracağı krediye karşılık teminat oranı $4.995.408,76\text{-TL} / 2.207.567\text{-TL} = \%2,26$ olacaktır. Banka aynı teminata 3.996.327,01-TL kullandırmak yerine 2.207.567-TL kredi kullandıracak olup gayrimenkul ipotek teminatlarını menkul kıymetleştirmek¹ suretiyle ipotek piyasalarında işleme sokarak kaynak temini elde etme fırsatı yakalayabilecektir. Kredi tutarının, vadenin aynı kabul edildiği durumda taksit tutarı aşağıya gelmesi sebebiyle temerrüt olasılığında ilk duruma göre azalma meydana gelebilecektir. Olası kredi ödenmemesi durumunda kullandırılan kredi alınan teminat marjının yüksek olması sebebiyle tahsil kabiliyeti yüksek olabilecektir.

SONUÇ

Konut projesinde maliyetleri arsa payı, yapı bedeli ve müteahhit karı oluşturmaktadır. Araştırmada değinildiği üzere ilgili konut projelerini yapma fırsatı arsa sahiplerine

verilmesi ve müteahhit taahhüt karşılığı alacakları hakkediş ile inşaat yaptığı bir düzenleme belirli kurallar dahilinde sağlanırsa çalışmamıza göre aşağıdaki sonuçları ortaya koymaktadır.

1-Konut kredisi kullandıracak bankanın teminat tutar ve oranları artarak yukarı yönlü eğim gösterecektir.

2-Konut kredisi kullandıracak banka uhdesindeki yüksek tutarlı ve oranlı gayrimenkul teminat havuzundaki ipoteklerini menkul kıymetleştirerek ilave kaynak elde edebilecektir. Kredi tahsis tutarı az olması sebebiyle zorunlu karşılıklar azalacak ve haricinde kalan teminatların menkul kıymetleştirilebilmesi ilave kaynak girdi imkanı sağlayabilecektir. Teminat havuzunun güvenilirliği, menkul kıymetlere olan talebi olumlu olarak etkileyecektir. Ayrıca ilgili kaynak miktarlarındaki artış kredi maliyetlerini azaltacaktır.

3- Teminat oranlarının verilen krediye göre yüksek olması teminattan kayıp yüzdesini azaltacaktır. Bu durum konut kredisi fiyatlamalarının azalmasını sağlayarak ilgili bankaya rekabet avantajı getirebilecektir.

4- Bankaların konut projesi kullandırması durumunda vadelerin konut kredisi ile aynı olduğu kabul edilirse taksit

havuzuna dayalı menkul kıymet ihraç etmesi ve ödemelerinin bu havuzdaki alacaklarının geri ödenmesiyle finanse edilmesidir.

¹ Kredi veren kuruluşun bilançosunda yer alan likit olmayan alacaklarını bir araya toplayarak , kendisinin ya da bu amaç doğrultusunda kurulmuş olan bir kuruluşun vasıtasıyla sermaye piyasalarına bu alacak

tutarları konut projelerinde daha düşük olacak olup temerrüt olasılığını azaltabilecektir.

5-Bankaların konut projesi için arsa sahiplerine kredi kullandırılması durumunda müteahhit karı ve arsa payı ağırlıklı belirleyici maliyet unsuru olmaktan çıkacak olup daire satış fiyatları mevcut durumundan aşağıya gelebilecektir. Bu durum Türkiye de daire alım adetinin artmasına neden olacak ve ekonomide büyüme sağlayabilecektir.

6-Yukarıda belirtilen temerrüt olasılığının azalması, teminattan kayıp yüzdesinin azalması, tahsis edilen konut kredisine karşılık alınan teminatın yüksek olması bankanın Basel II kriterlerine göre sermaye yeterlilik rasyosunu yükseltecek ve banka faaliyetlerinde (Yeni şube açma) engel teşkil edecek oranların üzerinde olabilecektir.

Yapılan çalışmamızın sonuç tablosu aşağıdaki gibidir.

Toplam Kredi	I= 3.996.327,01	II=2.207.567-TL
Kredi Taksit Tutarı	93.818,35-TL	51.825,16-TL
Temerrüt Olasılığı	0,4	0,24
Teminat Tutarı	4.995.408,76	4.995.408,76
Teminat Oranı	1,24	2,26
Faiz Oranı	1,2	1,2
Vade	60 ay	60 ay

KAYNAKÇA

Alp, A. (2009). *Modern konut finansmanı*. Sermaye Piyasası Kurulu. Alp, A. 1996. Modern konut finansmanı, 2.Baskı., Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları, 227 s., Ankara.

Ayan, E. (2011). “Konut Finansmanı Sistemi ve Türkiye’de TOKİ Uygulamalarının Analizi”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Temmuz-2011 (51), 139-156.

Ayrıçay, Y., Yıldırım, U., (2007), “İpoteğe Dayalı Konut Finansman Sistemi ve Son Düzenlemeler Işığında Sistemin Türkiye’de İşleyişi”, Selçuk Üniversitesi İİBF Dergisi, Sayı: 12, Yıl: 9, 51-71.

Başcı E.S. (2003) Vadeli İşlem Piyasası Olarak Swap’ın İşleyişi ve Finansal Piyasalardaki Kullanımları. Gazi Üniversitesi Endüstriyel Sanatlar Eğitim Fakültesi Dergisi, Yayın No:12, Ankara.

Boleat, M. (2004). The development of a mortgage market in Turkey-lessons from the British experience, 12 p., Boleat Consulting. United Kingdom.

Ceylan A. (2002) ‘Finansal Teknikler’, Ekin Kitabevi, Bursa

Doğan Ela, Türk Bankacılık Sisteminde Konut Kredilerinin Gelişimi, Bankacılık Düzenleme Ve Denetleme Kurumu SGD Çalışma Raporları No: 2006/1, Mart2006

Doğan, Ela. Türk Bankacılık Sektörü Konut Kredileri Raporu', <http://www.bddk.org.tr/turkce/yayinlar-ve-raporlar/rapor/bddk-arastirma/2006-1.pdf>, (01.07.2006)

Doğru, H. (2007). *Menkul kıymetleştirme & mortgage: genel ve hukuki esaslar*. Doğru Hukuk Yayınları. 49 s., İstanbul.

Ece, N. (2007). *Bankacılık Sektöründe Kaynak Maliyetleri Ve Kredi Fiyatlandırmasına Etkileri*. Doktora Tezi. İstanbul: Kadir Has Üniversitesi.

Egemen, I. (2006). İpoteğe Dayalı Konut Finansmanı Ya Da Mortgage. *İBD.*, Cilt 80, S, 3, 947-961.

Erol, A. (2008), "ABD Ekonomik Krizi ve Denetim", *Yaklaşım Dergisi*, Yıl: 16, Sayı:19, Kasım.

Fabozzi, F. J. (Ed.). (2016). *The handbook of mortgage-backed securities*. Oxford University Press. McGraw-Hill Companies, 6. Baskı, New York. 2006.

Sezer, A. (2011). Konut finansman sistemleri ve Türkiye uygulaması: (Aralık 2011:146)

Uludağ, İ. (1997), *Konut üretiminde Bölgesel Kosullara Uygun Alternatif Finansman Sistemleri ve Teknikleri*, İTO Yayınları, İstanbul.

Yalçiner, K. (2006). *İpotek karşılığı menkulleştirilmiş krediler: (İKMEK-MORTGAGE)*. Gazi Kitabevi.

<http://www.finansgundem.com/haber/konut-kredisinde-dusus-bekleniyor/1287167-alinti>

<http://www.trlibor.org> 30.05.2018

(<https://www.ziraatbank.com.tr/tr/bireysel/krediler/tasit/tasit-kredisi> 20.05.2018)

(Bankacılar Dergisi, Sayı 57, 2006)

<https://www.tbb.org.tr/tr>

Native English Speaking Adult Immigrants' Perceptions on the Acquisition of a Second Language

Yağmur RAMAN¹

Hanife BENSEN BOSTANCI²

Abstract

This phenomenological study aims to shed light on the language learning experiences of native English speaking adult immigrants by investigating their perceptions on the acquisition of Turkish as a second language in its naturalistic contexts. Six native English speaking participants who were living in northern Cyprus and Turkey participated to the study. One initial interview and one semi structured interview were conducted with each participant. Results revealed that contact with native Turkish speakers along with the linguistic features of Turkish were perceived as external factors which impede participants to acquire Turkish whereas the perceived benefits of knowing other languages and perceived sense of self-confidence were considered to be the internal factors which help participants to acquire Turkish. The findings of this study provided significant insights on the possible negative effects of the social context of acquisition along with the possible positive effects of internal mechanisms on the language learning practices.

Keywords: Turkish as a second language, Turkish learning, perception, phenomenology, native English speaking immigrants

¹ Department of English Language Teaching, Faculty of Education, Near East University, Near East Boulevard, 99138 Nicosia/TRNC, Mersin 10, Turkey.

² Department of English Language Teaching, Faculty of Education, Near East University, Near East Boulevard, 99138 Nicosia/TRNC, Mersin 10, Turkey

1. INTRODUCTION

Due to the changes in the economic, technologic, political and social globalization, there is an unprecedented mobility, particularly immigration among people. According to Ivanova (2013, p. 111) “one of the most noticeable macro-effects of modern migration is the confluence of linguistic diversities and the formation of new multilingualisms all around the world.” This means that along with such mobility, follows a growing need to learn additional languages. It has been suggested by Gallagher-Brett (2004) that people in general and adults in particular do not only learn a language for the sake of communication but also for other reasons such as “citizenship, economic, democracy, diversity, employability, environmental sustainability, identity, intercultural competence, international dimension, foreign policy, key skills, language awareness, travelling, personal and social development of individuals and values” (p. 5). In addition to such reasons, being at the center of such mobility, for immigrants learning the language of the host community is a way to survive in the culture of the country that they migrate to.

Up until now, many studies focused on second language acquisition (SLA) of immigrants with various first languages (L1), in various contexts mostly being contexts of English as a second language (ESL). However, not much has been said regarding native speakers of

English who have learned a second language (L2) in a country in which English has a foreign language status. Considering that English is the global language, do native English speaking immigrants feel the need to learn a L2 to be able to ‘survive’ in a country in which English is known by the host community? If so, what do these people experience during such process(es) of L2 learning in its dominant setting(s)? Do their experiences change the way they perceive a specific language and consequently have an effect on their learning practices? All these questions foreshadowed the basis of the present study.

Here it should be mentioned that drawing on the recent literature on SLA, this study does not draw a line between learning and acquisition (Ortega, 2009). Therefore, there has not been any attempt to make a distinction between learning and acquisition as both terms are used reciprocally. Thus, both second language learning and second language acquisition are used interchangeably to refer to “the way which people learn a language other than their mother tongue, inside or outside of a classroom” (Ellis, 1998, p. 3). Along with the similar lines, in this case, for the purposes of this paper operational definition of L2 will be employed which is/are any language(s) learned other than the native language of a person. Apart from this, it should also be noted that, in this paper, a distinction is made between informal (also

known as natural) and formal (instructed) learning drawing on related and recent literature (e.g., Bhatia & Ritchie, 2004; Ellis, 1998; Saville-Troike, 2006). Accordingly, the former refers to being exposed to a language in its naturalistic context where it is being spoken by native speakers and learning it without being exposed to particular instruction. The latter concept refers to the idea of receiving formal instruction in a context where the language is or is not being used on a daily basis.

So far, the studies which have focused on L2 acquisition of native speakers of English in general mostly investigated either linguistic domains such as pronunciation, morphology, syntax and semantics, theoretical aspects or affective factors (such as age, aptitude, motivation) by adopting an etic perspective. However, it is of great importance to give voice to the participants and investigate their learning experiences from their own point of views. Indeed, according to Schulz (1996) “while opinions alone do not necessarily reflect the actual cognitive processes that go on in language acquisition, perceptions *do* influence reality. [...] some would argue that perception *is* reality for the individual learner” (p. 349). In addition, it has been suggested that “learners’ perceptions and interpretations ... have been found to have the greatest influence on achievement” (Williams & Burden, 1997, p. 98). Thus, investigating perceptions of L2 learners would be of great importance to better understand the L2 learning experiences of adults. Therefore, the present study attempts to fill the gap in the literature by

investigating the perceptions of adults on the acquisition of Turkish as a L2 in dominant L2 settings by shedding light on their Turkish learning experiences.

2. Theoretical Background

In the field of SLA a variety of theories as well as approaches have given rise to discussions based on how second languages are learned since the beginning of 1960s (Ortega, 2009). It is without a doubt that such research agenda will continue to develop as “second languages themselves [continue to] increase in importance” (Doughty & Long, 2003, p. 4) due to many reasons coming along with globalization. Indeed, up until now, many discussions have been made to reach an understanding of the nature of SLA. Such discussions were mostly based on the comparisons of first language acquisition (FLA) of children with second language acquisition of adults. As a matter of fact, until today, many factors have been found to be influential regarding the ways in which adults differ from children in the acquisition of a language. Among such factors are “cognitive maturity [...], prior linguistic knowledge, input and affective factors” (Montrul, 2008, p. 27). Apart from such factors, according to Ellis (1997) external factors which are “factors relating to the social context of acquisition and to the input and the interaction which the learner experiences” (Ellis, 1997, p. 17) and internal factors which “focuses on L2 learner themselves, and involves biologic factors (i.e., age, ear perception, and aptitude)

and individual differences (i.e., personality, attitude, motivation, identity, individual efforts, and goal setting” (Zhang, 2009, p. 37) should also be taken into account when discussing L2 acquisition. As “learning takes place as a result of complex interaction between the linguistic environment and the learner’s internal mechanisms” (Ellis, 1998, p. 44) investigating such factors would make it possible to enlighten our understanding regarding “how L2 acquisition takes place” (Ellis, 1994, p. 18).

It should be mentioned that most studies which have focused on adult L2 acquisition of Turkish, dealt with formal (instructed) learning and were mostly conducted in settings such as universities both in Turkish as a second language (TSL) and Turkish as a foreign language (TFL) contexts. For instance, Tuncel (2015) investigated the possible link between being self-confident and being successful in learning Turkish. The study was conducted in TFL context and the data was collected from 53 Greek university students who were enrolled in A1 level TFL courses. The data was collected through survey which was directed at students’ perceptions with regards to their self-confidence and students’ final exam which consisted of 25 questions which were designed to assess students’ Turkish. The results revealed that students who perceived themselves to be self-confident and claimed to have high self-competence scored higher in the exam than the ones who claimed the opposite.

Melanlioglu (2014) was interested in investigating Tanzanian university students’ perceptions with regards to their Turkish learning process and learning domains. The study was conducted in TSL context and the data were collected from 28 Tanzanian students who had taken TFL courses and who were at A2 level in Turkish. The data were collected through document analysis and focus group interviews. The results of the study indicated that students perceived listening to be the most difficult learning domain followed by speaking whereas reading in Turkish was perceived to be the easiest skill to learn since words are read as they are written. Students also stated that the similarities that Turkish had with Swahili and Tanzanian made it possible for them to learn Turkish easily. In addition to this, knowing English was perceived to be a helpful factor for students in their Turkish learning practices.

In another study, Tuncel (2016) wanted to gain an insight with respect to the perceptions that Greek university students had on learning Turkish along with their reasons behind learning Turkish. The study was conducted in a TFL context and the data was collected from 41 Greek university students who were enrolled in A1 level TFL courses. The data was collected through open-ended questions. The results revealed that, Turkish was perceived to be an easy language to learn especially for the participants who knew other languages. Students reported that their reasons for learning Turkish were; the influence the Turkish movies which were being

broadcasted in Greece had, to learn an additional language other than European languages, the fact that Greece and Turkey were neighbour countries and they had similarities in their cultures. Furthermore, listening as a skill was perceived to be the most difficult skill whereas reading and writing were the easiest ones.

In their mixed method study, Maden and Dincel (2015) aimed at examining university students' perceptions on the informal learning of Turkish and its effects on vocabulary knowledge. The study was conducted with 20 university students who came from 8 different countries and data were collected through a Turkish Word Test and interviews. The researchers also had a control group of students who were instructed on the same vocabulary items in a formal setting. According to the results informal learning of vocabulary was found to have an effect on students' success on learning compared to formal learning. In addition, results revealed that students perceived informal learning to be effective on putting their Turkish language knowledge into practice and on learning about the Turkish culture.

As it has been highlighted in this literature review, as far as we are aware none of the studies above were conducted with immigrants in general and immigrants whose L1 was English in particular. What is more, none of the aforementioned studies focused on naturalistic L2 acquisition of Turkish by adults as well as their perceptions on Turkish learning. Thus, this study aims to investigate

the perceptions of adult native speakers of English on the acquisition of TSL in Turkish contexts. Therefore, the present study aims to answer the following questions:

1. What are the perceptions of native speakers of English regarding the
 - a- external factors which help/impede learning Turkish as L2?
 - b- internal factors which help/impede learning Turkish as L2?
2. What are the differences, if any, between the perceptions of native speakers of English who learned Turkish informally and who learned Turkish as formally regarding the perceived external and internal factors which help/impede L2 learning of Turkish?

3. METHODOLOGY

A phenomenology approach was adopted in the current qualitative study. According to Creswell (2007, p. 57) phenomenology studies aim to “describe the meaning for several individuals of their lived experiences of a concept or a phenomenon [...] [and describes] what all participants have in common as they experience a phenomenon.” Considering that the present study is interested in the perceptions of native English speakers regarding their learning experiences of Turkish as a second language, such an approach was among the most suitable one. Thus, it was believed that adopting such methodology would better shed light on the common and detailed accounts of the participants' perceptions.

3.1 Participants

The participants were adult native speakers of English who learned Turkish in a TSL setting either in northern Cyprus or in Turkey. The participants were equal in number in terms of the ones who had taken private courses (instructed) and who had not taken any private courses in Turkish (naturalistic). In total there were 6 participants. Half of the participants were living in northern Cyprus and the other half of the participants were living in Turkey. All the participants belonged to 40-60 age group and were expats who have been living in the related countries for 6-11 years (minimum length of residence was one and half year and maximum was 16 years). The majority of the participants were British as there were four British participants, one Canadian and one New Zealander. All the participants claimed to be multilinguals of various languages ranging from French, German, Italian, Japanese, Korean, Portuguese to Spanish.

It should be noted that due to constraints in finding a standardized Turkish proficiency test, it was not possible to put participants in a formal proficiency test to determine their levels in Turkish. However, when asked to rate their perceived proficiency in Turkish, all participants rated themselves as B1 level TSL learners. Apart from this, the sample was not balanced in terms of participants' gender due to constraints of finding male participants who learned TSL in both contexts.

Prior to their participation, all the participants were informed about the purpose of the research and agreed to take part in the study and signed a written consent form.

3.2. Data

In order to collect the data, snowball sampling was used which seemed to be the most convenient one since it was probably not possible for us to reach a number of relevant participants on our own. In the aim of finding the answers to the research questions, two interviews -one being an initial interview (henceforth II) and the other being a semi structured interview (henceforth SSI), were conducted with each participant. The initial interview lasted 30 minutes and acted as an ice breaker since it was necessary to meet the participants first to make sure that they would match with the requirements as the interview was carried out in Turkish. Additionally, it was necessary to explain the study and make sure that they would feel comfortable during the interviews. The second interview was in the format of a semi structured interview and lasted for one hour for each participant. Here, it should be noted that Skype was used to interview the participants who were living in Turkey since it was not possible for us to travel to Turkey and meet the participants.

The data was collected within a one month period starting from March and ending in mid April. All the responses from the participants were then recorded and transcribed. Transcripts were first coded through open coding and categorized into themes, then

analyzed using content analysis and a constant comparative method.

4. DISCUSSION AND RESULTS

The relevant data is presented with examples from the interview data in paragraphs.

4.1 Perceptions on the external and internal factors

The first research question investigated the perceptions of adult native speakers of English on the external and internal factors which help/ impede them from formal and informal learning of Turkish as L2 in its naturalistic setting. As for the perceptions on external factors, the responses from the participants focused on the factors which impeded them to learn Turkish as L2. However, as for the perceptions on internal factors, the responses focused on the things which helped them learn Turkish as L2. Overall, four main themes reoccurred during the interviews of participants which highlighted the perceptions they had in common with regards to the first research question.

4.1.1 Perceptions on External Factors

The results related to the first section of the first research question revealed that contact with native Turkish speakers along with the linguistic features of Turkish were perceived

as external factors which impede participants to learn Turkish as a L2.

4.1.1.1 (Lack of) Interaction with Turkish interlocutors

According to the results, one of the external factors which impede participants to learn Turkish was due to not having enough opportunities to interact in Turkish with the Turkish people in the host cultures. Participants stated that being a native speaker of English makes it difficult to have opportunities to interact with people in another language. In other words, they stated that due to the fact that English is widely known and spoken, whenever they tried to use Turkish in both countries by speaking to its native speakers, they were not given the chance to do so as they were continuously being responded to in English by Turkish interlocutors who knew English. The participants stated that this did not only prevent them from practicing in Turkish but also from interacting in Turkish. The participants who had spent time in both countries mentioned that such things were more common in northern Cyprus compared to Turkey. Some of the interesting responses were as follows;

I had a friend he was from Bulgaria and whenever he said he was from Bulgaria Turkish people used to speak to him in Turkish because they don't know any Bulgarian, but when I say I am from Canada they immediately try to use some English with me I don't

have enough chance for input and output (Benjamin, SSI).

If I start speaking to someone in Turkish and they understand that I am a foreigner quite often they would start speaking English or even before I speak they do this. Sometimes I think people are trying to practice their English on me (Anna, SSI).

Some of the participants perceived this issue to be quite insulting and mentioned that even at the times when they spoke in Turkish, they were being replied to in English and this limited their chances in using the language even in its dominant setting.

Everyone wants to practice their English on you they won't let you practice your Turkish. Even if you are in a restaurant and you order in Turkish the waiter will say "so thats one chicken and chips", you know you've made the effort to try to order in Turkish and it comes back in English which is irritating and at times it can actually be quite insulting (Katie, SSI).

I think if you meet people like going into shops a lot of people here in Cyprus know a little bit of English and they want to practice English, it is funny sometimes because I can speak

Turkish to somebody and they look at me and say "I dont understand English". I know I don't speak as a Turkish person does but I know well enough to know that my Turkish is not ununderstandable. I think that is about their expectations. They see my face and think she English and she is going to speak in English. (Rosie, SSI).

Siegel (2004) highlights the importance of social factors such as social setting and social positioning in interaction and states that "the way the interaction proceeds affects the language that is used" (p. 183). Along with similar lines, according to these participants the fact that their L1 was widely known by the Turkish interlocutors in the host communities acted as a barrier for them to interact in Turkish. This may indicate that language learners' perceptions on the attitudes of the people of host cultures and the way both parties choose to interact with each other may have an effect on the learners' performances and practices. Indeed, despite their efforts in using Turkish in the relevant settings, the participants perceived that native Turkish speakers in the host cultures who knew English were trying to 'practice their English' on them instead of letting them practice their Turkish. Such a perception might not only stop them from practicing the language but cause them to lose motivation and stop immigrants from having access to social and cultural aspects and from having an ethnic affinity.

Considering that all the participants were in L2 dominant settings, such a finding would be in contrast with what has been suggested in previous studies in which opposite concerns were reported on the role of naturalistic setting and opportunities it has for interacting with native speakers in that language.

4.1.1.2 Linguistic features of Turkish

Another theme emerged from the interviews with regards to the external factors which help/impede participants to learn Turkish involved the linguistic features of Turkish. As participants commented on their perceptions on learning Turkish, they stated that Turkish is the hardest language they had ever learned. When asked to elaborate on their responses, participants mentioned the linguistic features as the perceived source of difficulty. Among such perceived features of Turkish were morphological differences such as word ordering, agglutination, participle clauses and phonological differences. Some of the interesting responses were as follows;

Turkish way of putting words together to make a long word, that is totally alien to an English speaker. It is not just about the end of the sentence, it is the Turkish way of using participle clauses that get us. For example, at an English swimming pool the notice would say 'please shower before you go in the pool', but the English translation of Turkish way is 'before going in to the pool showering please' that is completely completely

different that can be difficult if you are translating in your mind what you want to say, you got all the words but if you put them in English order, it seems as if Turks landed from another planet that does not make sense all sort of syntax complications for us well but you have got to try and practice (Katie, SSI).

The words in Turkish can always change. There is so much variation in Turkish because of this you have to have a ground work of grammar to be able to speak Turkish because there are lots of hinges on grammar. There is a lot of small changes that make a lot of changes to what you are saying (Rosie, SSI).

Word order was very difficult. I am responsible of translating the Turkish texts into English for the brochures. Sometimes there is no meaning when I translate things to English. I have to translate according to sense-by-sense. Also, sentence construction is the opposite and it makes it a bit difficult too. Caution is necessary and I check again and again, especially I am very careful to make sure that verb is at the end of the sentence (Nancy, SSI).

I am not good at recognizing some Turkish sounds I almost always spell it

wrong, I confuse the letter ‘i’ without a dot [referring to ‘ı’] with a silent “e” in English and sometimes the ‘u’ and the ‘o’ with the dots [referring to ‘ü’ and ‘ö’] (Benjamin, SSI).

As it was highlighted by the participants, Turkish and English have lots of differences in terms of their linguistic features. However, it has been widely accepted that linguistic differences between languages lead to difficulties in learning them, most of the time leading to negative transfers (Rast, 2010). Therefore, it is not surprising to see that participants perceived such differences as the sources of difficulty. Indeed, in Melanlıoğlu’s (2014) study participants mentioned the easiness of learning Turkish due to the similarities it had to Tanzanian and Swahili which were native languages of the participants. In addition, in Tuncel’s (2016) study Greek students were reported to experience difficulties with letters of ‘ü and ö’ just because such letters were novel to them as they did not exist in the Greek alphabet.

It should be mentioned that, two of the participants in the present study reported that reading and writing were easier in Turkish due to the fact that it is a phonetic language. All the above given responses of the participants show that they had meta-linguistic awareness as they were aware of such distinctive linguistic features. This would be in line with the idea that “acquisition is thus both social and cognitive” (Sanz, 2005, p. 3).

Here it should be stated that, as for the perceptions on the external factors, it was interesting and surprising that all the participants, including the ones who had not taken formal courses in Turkish were aware of the linguistic features of Turkish. Such a finding was in contrast with what has been suggested by Brooks and Kempe (2013) that “learners often fail to discover grammatical patterns on their own in the absence of formal instruction” (p. 281). This might be directly related to internal factors which will be mentioned in the further sections that deal with being a multilingual as an internal factor.

4.1.2 Perceptions on Internal Factors

The results related to the second section of the first research question revealed that the perceived benefits of knowing other languages and perceived sense of self-confidence were considered to be the internal factors which help the participants of this study to learn Turkish in its naturalistic settings.

4.1.2.1 Languages in the mind: Being a multilingual

As it has been mentioned before, it was obvious that these participants had meta-linguistic insights and such insights were highlighted in the way they spoke about their perceptions on learning Turkish. Along with the similar lines, the participants stated that they believed in the fact that knowledge of other languages had assisted them in their Turkish learning practices. Thus, having been

able to compare and contrast Turkish with other languages they knew, the participants mentioned the perceived benefits of being a multilingual on their Turkish learning practices. Below are some of the responses;

There are some languages they are easier to learn if you have another language in your mind and it is very advantageous. Korean and Japanese both have the verb at the end this is very similar to Turkish and in Japanese they don't often use pronouns just like Turkish "ben gidiyorum [I am going]" people would say "gidiyorum [going]", in Japanese instead of saying "Watashi wa ikimas [I am going]", they say "ikimas [going]". Brain has already learned these patterns it is just different vocabulary but the way it works is kind of the same but it is a little bit unconscious actually (Benjamin, SSI).

I have this past experience on other languages too and it helps a lot. I constantly compare and contrast the languages I know with Turkish, sometimes consciously but most of the time unconsciously. I am lucky in that sense. I am not saying this because I am a linguist but I am a life long learner. I can say that it is the way Turkish is laid out, it is completely different language it is more akin to Hungarian or Finnish, than it is to

English or to any Romantic languages (Katie, SSI).

The responses from the participants showed that they were transferring what they already knew about other languages to their Turkish learning strategies and the fact that they were multilinguals helped them to compare the linguistic structures of Turkish with other languages.

4.1.2.2 The perceived role of self-confidence and practice

Another theme which emerged from the interviews with regard to the perceived internal factors which helped the participants to learn Turkish was about the perceived sense of self-confidence the participants believed to have. Interestingly, all the participants stated that they believed in the fact that mistakes are an integral part of learning a new language despite the fact that they may make them look or sound 'foolish'. They also had this belief that "the purpose of language is to communicate not to make a perfect sentence" (Anna, SSI). Due to this, the participants stated their beliefs on the perceived need to be self-confident to be able to interact in Turkish.

Practice is very important. Just because I can speak other languages I am not shy at all and I am not afraid of making mistakes. In fact when you make mistakes people correct you. Confidence is the most important thing when practising. You need to be

confident. Maybe it instilled in me maybe it was there all the time I don't know (Nancy, SSI).

A mistake produces something funny. Unless it is something that is really important I might double check with someone or look at the dictionary but very often I give it a try. I also think this is connected to self confidence and personality. It can also be about that because we are in education I have this background knowledge that you need to make mistakes to learn something. I kind of put what I know into practice. Sometimes you can really look foolish, really look like an "aptal [stupid]" if you are not careful (Benjamin, SSI).

You got to try and you got to practice it with confidence even if I make mistakes I don't care. I have made fun of myself in front of all sort of people, I don't mind. The important thing is to be confident (Katie, SSI).

As Xu (2011) points out there exists a "significant interrelations among interethnic contact, self-confidence and communicative competence in acquiring an L2" (p. 247). However,

despite their aforementioned perceptions on the attitudes of people in the host culture who

knew English and 'wanted to practice their English' on the participants, it was interesting to reveal that the participants mentioned the aspect of perceived sense of self-confidence as an internal factor which helped them to learn Turkish. Once such aforementioned perception on the attitudes was concerned, it was expected that the participants would mention to lose their confidence in trying to interact in Turkish with Turkish interlocutors. However, most of the participants did not report on such an issue except one who stated that "spending time with people who do not know any English that is the only way to gain confidence" (Rosie, II). However, Rosie also mentioned that "a lot of Turkish learning is just making mistakes you have to force yourself to get pass the point and it helps" (Rosie, II). Such responses may once again show the importance of personality traits on adult learners' language learning. It should be highlighted that the participants' reports on the way they perceive the mistakes and sense of self confidence may be directly related to the fact that the majority of the participants had experiences in education or had work experiences in the field of teaching and language education or had experiences with other languages.

4.2 Differences between two groups

The second research question investigated the differences between the perceptions of native speakers of English who learned Turkish informally and who learned Turkish formally.

Based on the results related to the second research question, it was revealed that the participants who learnt Turkish informally tend to emphasise and sympathise more with Turkish interlocutors who insist on speaking or responding to them in English despite their efforts in interacting in Turkish. The extract below would act as a good example for such a discussion;

If I start the conversation in Turkish for example or try to start it but they can respond in English I don't get upset because I realized if I think that this is my chance to practice I also think this is their chance to practice but my chance is many more than their chance to practice English. There are millions of people in Turkey I can practice Turkish with but maybe you know they might not meet many native speakers in their lives to have the chance to practice English. If they want to try I let them do it but there are certain places I have to be ready to use Turkish, if I go to the supermarket for example I don't have the option really. I don't mind people using English with me it is not a problem at all (Benjamin, SSI).

Apart from that, the participants who had taken private courses in Turkish mentioned the perceived difficulty of finding a decent educational setting or private course which would provide Turkish courses to adult learners. The participants complained that the

courses they managed to find were mostly being given to heterogeneous groups and were quite expensive and due to these reasons they had to quit.

To me living here is important to know the language there is a lot of British people and they don't know Turkish and it is important to be part of the community. It was difficult to learn Turkish by taking a course here because there is not many people that teach Turkish to use Turkish. I started to learn Turkish by taking a private course first but I met with a friend she taught me the basics and then I used Rosetta Stone (Computer Program) that was useful. Then a lot of it is spending time around with people and talking with people who do not know any English at all (Rosie, SSI).

Such responses once again highlight the importance of the effect of socio linguistic context along with the perceptions of learners as well as their interlocutors on language learning practices. In terms of the context, both Turkey and Cyprus are multicultural countries and each year the number of immigrants coming to both countries are increasing. Such people eventually feel the need to learn the language of the host cultures to be able to survive. If they are not given enough opportunities to do so, they will choose to live in their own ethnolinguistic communities and lose their desire to learn the language of the host cultures and to be part of

the host cultures. Therefore, national programs which would provide Turkish learning opportunities to foreigners should be designed in which learners will be grouped according to their levels and goals on learning Turkish. In such government-funded Turkish language programs, not only linguistic but social and cultural aspects should be given importance to in the offered Turkish courses. The success of such programs in many multicultural countries such as the UK and Canada, has been proven to create opportunities for immigrants to learn English as well as to be a part of the community.

5. CONCLUSION

This study reported on the perceptions of native English speakers on the acquisition of Turkish as L2. More specifically, it aimed to investigate native English speakers' perceptions on external and internal factors which help/impede learning Turkish as an L2 in its dominant settings being Turkey and northern Cyprus. The results revealed that perceived external factors were believed to impede learning Turkish as an L2. Among such factors were the perceived challenges which were faced due to lack of options to practice Turkish because of the attitudes of people in the host cultures who knew English. Along with the similar lines, being a native speaker of an international language was seen both as a curse more than a blessing in terms of being able to have the opportunities to practice the language of the host communities. This was due to the fact that the participants

believed when people in the host culture have the necessary competencies in communicating in English they were not given enough opportunities to practice Turkish.

Another external factor was found to be on the participants' perceptions with regard to the linguistic features of Turkish. Specifically, morphological differences such word ordering, agglutination, participle clauses were perceived to be the most difficult whereas Turkish being a phonetic language made it easy to read and write. Such a finding would support Tuncel's (2016) and Melanlioglu's (2014) studies, in which the same skills were perceived as the easiest ones due to similar reasons. Interestingly, the participants in both groups were aware of the linguistic differences Turkish had. Such a finding was in contrast with the idea that "learners often fail to discover grammatical patterns on their own in the absence of formal instruction" (Brooks & Kempe, 2013, p. 281). Being a multilingual was perceived to be an important internal factor which helped learners in their Turkish learning and perceived sense of self-confidence was seen as an important internal factor in being able to learn and practice Turkish. In fact, such a finding was not surprising as it has already been acknowledged that being a multilingual has an effect on metalinguistic awareness of learners (Jessner, 1999) and that it helps him/her to learn new languages (Tuncel, 2015). The results also revealed that differences were found in the perceptions of the participants who had learnt Turkish informally as they tend to empathise and

sympathise more with their Turkish interlocutors and their efforts in speaking in English to them compared to others. The participants who had taken courses in Turkish stated the perceived difficulties in finding suitable courses which would meet their demands in learning Turkish.

The findings of this study are significant as this study adopted an emic perspective to give voice to the native English speakers as language learners and their Turkish learning experiences in TSL contexts. Considering that the studies which focused on the immigrants with other L1s vary, the present study is the first one to focus on adult native English speakers' perceptions on the acquisition of Turkish as L2 in its dominant settings. It should be mentioned that in this study generalizability was not a concern and

that the findings were member checked but the results might be interpreted differently by another researcher. In addition, the findings of this study may foreshadow how participants "perceive their membership and how such perceptions are reflected in language practices" (Ivanova, 2013, p. 114). To this end, further research on the perceptions of people in the host culture is needed to better shed light how such perceptions affect immigrants' language learning practices. It seems essential to conduct a similar study in different contexts in which Turkish has a second language status which may reveal different insights on the perceptions of native English speaking immigrants regarding the social context. Indeed, such research may contribute to literature in order to shed light on the effects of perceptions, social context and other factors on language learning.

REFERENCES

- Butler, Y. G., & Hakuta, K. (2004). Bilingualism and second language acquisition. In T. K. Bhatia & W. C. Ritchie (Eds.), *The Handbook of Bilingualism* (pp. 114-144). Malden, MA: Blackwell.
- Brooks, J. P., & Kempe, V. (2013). Individual differences in adult foreign language learning: The mediating effect of metalinguistic awareness. *Mem Cogn*, 41, 281-296.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions* (2nd ed.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Ellis, R. (1994). *The study of second language acquisition*. New York, NY: Oxford University Press.
- Ellis, R. (1998). *Second language acquisition*. New York, NY: Oxford University Press.

- Gallagher-Brett, A. (2004). *Seven hundred reasons for studying languages*. Southampton: LLAS Subject Centre. Retrieved from https://www.llas.ac.uk/resourcedownloads/6063/700_reasons.pdf
- Ivanova, R. (2013). [Review of the book *Multilingualism and Language Diversity in Urban Areas. Acquisition, identities, space, education*, by P.Siemund, I.Gogolin, M.E. Schulz & J.Davydova (eds.)]. *Lengua y migración*, 5(2), 111-120. Retrieved from <http://lym.linguas.net/Download.axd?type=ArticleItem&id=119>
- Maden, S., & Dincel, O. (2015). Informal öğrenme yaklaşımının dil olarak Türkçe sözcük öğretimine etkisi. *Milli Eğitim*, 206, 30-53.
- Montrul, A. S. (2008). *Incomplete acquisition in bilingualism: Re-examining the age factor*. Philadelphia, PA: John Benjamins Press.
- Melanlioglu, D. (2014). Perceptions of foreigners about process of learning Turkish. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 3(2) 368-389.
- Ortega, L. 2009. *Understanding second language acquisition*. London, UK: Routledge.
- Rast, R. (2010). The use of prior linguistic knowledge in the early stages of L3 acquisition. *International Review of Applied Linguistics in Language Teaching*, 48(2/3), 159-183.
- Sanz, C. (2005). *Mind and context in second language acquisition: Method, theory and practice*. Washington D.C: [Georgetown University](http://www.georgetown.edu/).
- Saville-Troike, M. (2006). *Introducing second language acquisition*. Cambridge, UK: Cambridge University.
- Schulz, A. R. (1996). Focus on form in the foreign language classroom: Students' and teachers' views on error correction and the role of grammar. *Foreign Language Annals*, 29(3), 343-364.
- Siegel, J. (2004). Social context. In Bhatia & W. C. Ritchie (2004) (Eds.), *The Handbook of Bilingualism* (pp. 114-144). Malden, MA: Blackwell.
- Tuncel, H. (2015). The relationship between self-confidence and learning Turkish as a foreign language. *Educational Research and Reviews*, 10(18), 2575-2589.
- Tuncel, H. (2016). Yunan üniversite öğrencilerinin yabancı dil olarak Türkçeye yönelik algıları ve Türkçe öğrenme sebepleri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 107-128.
- Williams, M., & Burden, R. (1997). *Psychology for language teachers: A social constructivist approach*. Cambridge, UK: Cambridge University.

- Xu, J. (2011). Second language learners and their self-confidence in using English: A social constructive perspective. *Asian EFL Journal Quarterly*, 13(1), 246-271.
- Zhang, Q. M. (2009). *Affecting factors of native-like pronunciation: A literature review*. Unpublished dissertation. Chung-Ang University. Retrieved from <http://cau.ac.kr/~edusol/see/list/Vol27-2/CAKE027-002-4.pdf>

Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Marka İmajı Açısından Önemi: Turkcell Örneği

The Importance of Corporate Social Responsibility in Terms of Brand Image: The Turkcell Case

Emre YILDIRIM¹

Yusuf ARSLAN²

Öz

Günümüz toplumsal pazarlama anlayışına geçiş ile birlikte, firmaların uyguladığı kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) faaliyetleri önem kazanmaya başlamıştır. Salt kâr amacının bir adım ötesine geçerek topluma değer katan işletmeler, aynı zamanda marka imajına da katkıda bulunmuşlardır. Bu çalışma, Turkcell'in yapmış olduğu KSS faaliyetlerinin, marka imajına ne ölçüde katkıda bulunduğunun ortaya çıkarılması amacıyla yapılmıştır. Bu bağlamda, Turkcell'in 8 KSS projesi ele alınmıştır. Sakarya ve İstanbul'da bırak-topla yöntemi ile elde edilen 149 anket SPSS 20 programı ile analiz edilmiştir. Elde edilen bulgular incelendiğinde, Turkcell'in yapmış olduğu KSS faaliyetlerinden en çok bilinen projenin 'Kardelenler' olduğu görülmektedir. Bununla birlikte, Turkcell'in marka imajı genel bir çerçeveden incelendiğinde, Turkcell'in güvenilir bir marka olduğu, müşterilerine karşı etik ve dürüst davrandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Turkcell'in marka imajı KSS açısından incelendiğinde ise, Turkcell'in, insan haklarına saygı gösteren, önemli bir bütçe ayırarak hem sosyal ve kültürel etkinlikler aracılığıyla toplumun gelişimine katkıda bulunan, hem de doğal çevreyi korumaya yönelik faaliyetlerde bulunan bir marka olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal sosyal sorumluluk, Marka imajı, Turkcell

Abstract

The corporate social responsibility (CSR) performed by companies has begun to gain importance along with the transition to societal marketing approach. Companies that add value to the society also contribute to their brand image by going one step beyond the profit. The purpose of this research is to reveal the contribution of Turkcell's KSS projects to its brand image. In this context, the 8 CSR projects of Turkcell are investigated. 149 questionnaires that gained with drop-off/pick-up method at Sakarya and Istanbul are analyzed with SPSS 20. The findings show that the most known CSR project of Turkcell is 'Kardelenler'. In addition, it is concluded that Turkcell is a trustworthy brand, and it is ethical and honest to the customers when the brand image of Turkcell is examined in a general view. Furthermore, Turkcell is a brand that respects for human rights, contributes to development of the

¹ Arş. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi, E-mail: emreyildirim@sakarya.edu.tr

² Arş. Gör. Dr., Sakarya Üniversitesi, E-mail: yusufarslan@sakarya.edu.tr

society through social and cultural activities with a significant budget, and engages in activities to protect the nature in terms of CSR.

Keywords: Corporate social responsibility, Brand image, Turkcell

1. GİRİŞ

Kurumsal sosyal sorumluluk (KSS) dünya genelinde 1950’li yıllarda görülmeye başlanmış olsa da (Carroll, 2008: 19), Türkiye’de özellikle son birkaç yıldır üzerinde tartışmaların yapıldığı önemli bir konu olarak değerlendirilmektedir. Gerek gün geçtikçe artan rekabet, gerekse faaliyette bulunulan çevre ve bu çevrede yaşayan toplumun gereksinimleri, işletmeleri bu alanda da faaliyette bulunmaya zorlamıştır. Topluma değer katmaya yönelik bir amaç olmaksızın, salt kâr elde etmeye odaklanan işletmelerin başarı şansı da gün geçtikçe azalmaya başlamıştır (Onay, 2003: 102).

Diğer taraftan, çevre ve toplum bilincinin artması, kurumsal sosyal sorumluluğu bir zorunluluktan çıkarıp, uygulandığında sinerji etkisi oluşturan ve işletmelere uzun dönemli getiriler sağlayan bir alana dönüştürmüştür. Öyle ki, KSS projelerine destek veren işletmelerin tüketici gözünde daha olumlu bir kurum imajına sahip olduğu ortaya çıkmıştır (Doğan ve Varinli, 2010: 23). Buradan hareketle GSM sektöründe uygulamaya konulan bu çalışmada, Turkcell’in yapmış olduğu KSS projeleri genel bir kapsamda incelenmiş; bu projelerin GSM operatörü tercihinde ne denli önemli olduğu ve Turkcell’in marka imajına bir katkısının olup olmadığı araştırılmıştır.

2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS)

Kurumsal sosyal sorumluluğu, işletmelerin, faaliyette bulundukları çevreyi daha temiz yapma, çevrede bulunan toplumun refah seviyesini artırma adına üstlendikleri faaliyetler olarak tanımlamak mümkündür (Carroll, 1999: 269). Mohr vd. (2001: 1) tarafından yapılan bir başka tanıma göre, KSS, işletmelerin toplum üzerindeki zararlarını en aza indirecek ve buna paralel olarak uzun dönemde topluma değer katacak olan faaliyetler dizisidir. Bu tanımlara bakıldığında, KSS faaliyetlerinin daha çok çevre ve toplum etrafında yoğunlaştığı görülmektedir. Ancak, KSS çok daha geniş kapsamlı bir yönetim anlayışı olup, bir davranış değil, bir süreç olarak görülmeli ve benimsenmelidir (Boran, 2011: 2). KSS kavramı, misyon, vizyon, değerler, sosyal diyalog, insan hakları, yerel ekonominin gelişmesi ile çevre ve pazar ilişkileri ve etğini de kapsamaktadır (Birth vd., 2008: 184).

KSS anlayışının temelinde karşılıklı çıkarlar yatmaktadır. Burada toplumun çıkarlarından diğer paydaşların (ortaklar, tedarikçiler, rakipler, çalışanlar, siyasi çevre vb.) çıkarlarına kadar geniş bir yelpazede birçok unsur dahil etmek mümkündür (Heath, 1997: 121). Bir başka ifade ile küçük bir noktadan başlayan bir KSS projesinin yansımalarının, işletmenin faaliyette bulunduğu mikro çevreyi aşip makro çevreye ulaştığını söylemek mümkündür. Öyle ki, kendi çevresinde yoksullukla mücadelede destek veren küçük çaplı bir işletmenin KSS projesi, tüm dünya

tarafından benimsenen uluslararası bir projeye dönüşmesi oldukça mümkün gözükmektedir.

İşletmelerin KSS anlayışları Carroll (1991: 42) tarafından bir piramit şeklinde özetlenmiştir. Buna göre Carroll, KSS'nin ekonomik, yasal, etik ve hayırseverlik olmak üzere dört boyuttan oluştuğunu ifade etmektedir. İşletmelerin sosyal sorumluluk uygulamalarında bu dört farklı sorumluluk alanı belirli düzeylerde olmakla birlikte, etik ve hayırseverlik boyutlarının her geçen gün daha fazla önem kazandığı belirtilmektedir.

Şekil 1: Kurumsal Sosyal Sorumluluk Piramidi

Kaynak: Carroll (1991: 42).

Ekonomik sorumluluk, işletmenin, hissedarları için kârlı olmasını, çalışanları için iyi istihdam olanakları yaratmasını ve müşterileri için kaliteli ürünler üretmesini ifade etmektedir. Yasal sorumluluk, işletmelerin kâr elde ederken toplumun çıkarlarını gözetken kanun ve kurallara uygun davranmalarını, etik sorumluluk, işletmenin topluma karşı dürüst ve adil hareket ederek topluma zarar vermekten kaçınmasını ve son olarak da gönüllü sorumluluk, iyi bir vatandaş olarak işletmelerin ülkelerine, topluma ve tüm dünyaya yararlı faaliyetlerde bulunmalarını

ifade etmektedir (Carroll, 1991: 40-41; Boatright, 1993).

Piramidin en tepesinde yer alan gönüllü sorumluluğun yapısal olarak diğer sorumluluk türlerinden ayrıldığını söylemek mümkündür. Ekonomik, yasal ve etik sorumluluklar kendi içinde kısmen de olsa bir zorunluluğu barındırırken, gönüllü sorumluluk tamamen işletme isteği ile gerçekleştirilen KSS faaliyetlerini kapsamaktadır. Burada yer alan işletmeler, KSS projelerine ayrılan emek ve bütçenin uzun dönemde toplum, çevre ve paydaşlara olduğu kadar kendilerine de katkı sunduğunun bilincinde olan işletmeler olarak değerlendirilebilir.

İster piramidin en tepesinde olduğu gibi tamamen gönüllü, isterse kısmen veya tamamen zorunluluktan dolayı olsun, KSS projelerine yapılan yatırımlar, işletmelere kurumsal itibar, farkındalık ve güçlü markalar kazandırmaktadır (Tıngır, 2006: 103; Deneçli, 2015: 326). Çünkü toplum, KSS projelerine destek veren işletmeleri daha sosyal sorumlu, güvenilir ve satın alma tercihiinde öncelikli olarak algılamaktadır (Akkoyunlu ve Kalyoncuoğlu, 2014: 137). Bu güven ve itibar algısı da işletmelerin marka imajına yansımaktadır. KSS projelerine yatırım yaparak dış çevrelerine, toplumsal sorunlara karşı duyarlı olduğunu, yasalara uyduğunu, müşterilerine ve diğer insanlara etik davrandığını ileten işletmeler güçlü bir marka imajı oluşturmaktadırlar (Özdemir, 2009: 69; Alınacak vd., 2011: 88). Bununla birlikte, KSS, olumsuz marka imajının düzeltilmesinde de önemli bir rol oynamaktadır (Özgener, 2000: 216).

3. Turkcell'in KSS Faaliyetleri

Turkcell, hâlihazırda devam eden Engel Tanımayanlar, Zekâ Küpü, Merhaba Umut, Geleceği Yazanlar, Turkcell Diyalog Müzesi, Kardelenler, Ekonomiye Kadın Gücü ve Van İçin Türkiye Kumbarası olmak üzere toplam 8 adet KSS faaliyeti yürütmektedir (turkcell.com.tr).

Engel Tanımayanlar: Turkcell, engelli vatandaşların yaşamlarını kolaylaştırmak, onları hayatın içine katmak için "Engel Tanımayanlar" çatısı altında birçok farklı alanda çözümler sunmaktadır. Engellilere yönelik hizmetler; engelli istihdamı, sosyal sorumluluk projeleri, ürün ve çözümler olmak üzere 3 ana başlık altında toplanmaktadır.

Zekâ Küpü: Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) himayesinde, Türkiye'nin en önemli değerlerinden biri olan özel yetenekli öğrencilerin, günümüz teknolojileri ve proje tabanlı öğrenme modelleri ile desteklenerek bireysel yeteneklerinin farkında olmalarını ve kapasitelerini geliştirerek en üst düzeyde kullanmalarını sağlamak amacıyla Zekâ Küpü projesi hayata geçirilmiştir.

Merhaba Umut: Turkcell, mültecilerin sosyal hayata katılımındaki en büyük engellerden biri olan dil problemini aşmalarına destek olmak adına "Merhaba Umut" uygulamasını geliştirmiştir. Uygulama, sesli çeviri, Türkçede gündelik hayatta sık kullanılan kelime ve cümleleri yazılı ve sesli olarak öğrenme, Türkiye'deki gündelik hayat için yardımcı olacak bilgilere kolayca erişim ve Turkcell Arapça Çağrı Merkezi'ne kolay ulaşım özelliklerini barındırmaktadır.

Geleceği Yazanlar: Bu proje ile katılımcılar, mobil yazılım dilleri ve web

programlama hakkında verilen eğitimlerden faydalanabilmektedir. Bu eğitimler yazılı, video ve doğrudan yerinde, fiziksel dersler şeklinde olup, eğitimleri başarıyla bitiren katılımcılar, tamamladıkları yazılım dillerinin sertifikalarına sahip olmaktadır.

Turkcell Diyalog Müzesi: Turkcell Diyalog Müzesi Eylül 2016'da açılmıştır. Müzede hâlihazırda mevcut olan Karanlıkta Diyalog, Sessizlikte Diyalog deneyimsel sergilerinin yanı sıra Karanlıkta Futbol deneyimi de yer almaktadır. Hedef Gayrettepe'deki Turkcell Diyalog Müzesi'nin aynı zamanda bir sosyal laboratuvara dönüşmesini sağlamaktır.

Kardelenler: 2000'de başlatılan proje ile Türkiye genelinde, okuma azmi ve kararlılığı gösteren binlerce kız öğrenciye eğitim bursu verilmektedir. Proje kapsamında, ailelerinin maddi yetersizliği nedeniyle öğrenimlerine devam edemeyen kız çocuklarına eğitimde fırsat eşitliği sağlanması ve kız çocuklarının meslek sahibi, ufku açık bireyler haline gelmeleri amaçlanmaktadır. 2000'den itibaren proje kapsamında 100.000'in üzerinde burs verilmiştir.

Ekonomiye Kadın Gücü: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın himayesinde Türkiye İsrافی Önleme Vakfı'nın işbirliğinde hayata geçirilen, Türkiye'nin 69 ilinde ailesine bakan ve kendi ayakları üzerinde duran 68.000 kadına fon, pazarlama, eğitim ve teknoloji desteği verilen, Ekonomiye Kadın Gücü projesi dünyanın en başarılı kurumsal sosyal sorumluluk projesi seçilmiştir. Halkla ilişkiler alanında en saygın organizasyonlardan biri olarak kabul edilen IPRA Altın Küre Ödülleri'nde Ekonomiye Kadın Gücü projesi iki ödüle layık görülmüştür.

Van İçin Türkiye Kumbarası: “Van için Türkiye Kumbarası” adını taşıyan dev projenin ilk adımları Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Türk Eğitim Vakfı (TEV) iş birliğinde atılmıştır. Turkcell’in 5 milyon lira ile ilk bağıışı yaptığı Türkiye Kumbarası’na, ülkenin her kesiminden destek yağmıştır. Proje kapsamında Van’da bir öğretmen kampüsü ve öğrenci yurdu inşa edilerek, endüstri meslek liselerinde okuyan 100 öğrenciye eğitim bursu sağlanmıştır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırma verilerinin toplanmasında anket yönteminden yararlanılmıştır. Anket formu, Turkcell’in yapmış olduğu KSS projelerine yönelik sorular, KSS ile ilgili tutumları ortaya çıkarabilmeye yönelik sorular (5’li Likert Ölçümü) ve katılımcıların demografik özelliklerine yönelik soruları içeren 3 bölümden oluşmaktadır. Anketler 10-20 Nisan 2018 tarihleri arasında Sakarya ve İstanbul’da bırak-topla şeklinde uygulanmış ve 166 anket elde edilmiştir. Eksik, hatalı ve/veya isteksiz doldurma gibi nedenlerden dolayı 17 anket elenerek toplam 149 anket SPSS 20 programı ile analize tabi tutulmuştur.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Tablo 1, katılımcıların demografik özelliklerini göstermektedir. Tablo incelendiğinde, katılımcıların %57,7’sinin kadın, %42,3’ünün erkek bireylerden oluştuğu bulgusuna ulaşılmıştır. Eğitim durumlarına bakıldığında, katılımcıların çoğunluğunun %55,7 ile lise mezunu ve hemen akabinde %27,5’inin de lisans mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcılar meslek gruplarına göre incelendiğinde en yüksek payı

%36,9’la çalışmayanlar oluşturmaktadır. Bu grubu da %34,9 ile özel sektör çalışanları ve %22,8 ile de kamu personeli çalışanları takip etmektedir.

Katılımcıların medeni durumları incelendiğinde, %68,5’inin bekar, %31,5’inin de evli olduğu bulgusu öne çıkmaktadır. Araştırma verilerine göre katılımcıların çoğunun %32,9 ile 1751–3500 TL arasında gelir düzeyine sahip oldukları görülmektedir. Bunu %31,5 ile 3501–5250 TL gelire sahip olanlar ve %25,5 ile 5251 TL ve üzeri geliri olanlar takip etmektedir. Son olarak, tabloda gösterilmemekle birlikte katılımcıların yaş ortalaması $30,50 \pm 9$ olarak hesaplanmıştır. Bununla birlikte, ankete katılım gösteren en küçük birey 20 yaşında iken, en yaşlı bireyin de 63 yaşında olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo 1. Demografik Özelliklere Ait Veriler

		f	%
Cinsiyet	Kadın	86	57,7
	Erkek	63	42,3
Eğitim Durumu	İlköğretim	2	1,3
	Lise	83	55,7
	Önlisans	13	8,7
	Lisans	41	27,5
	Lisansüstü	10	6,7
Meslek	Kamu Personeli	34	22,8
	Özel Sektör Pers.	52	34,9
	Serbest Meslek	5	3,4
	Emekli	3	2,0
	Çalışmıyor	55	36,9
Medeni Durum	Evli	47	31,5
	Bekar	102	68,5
Ailenin Aylık Ortalama Geliri	1750 TL ve altı	15	10,1
	1751-3500 TL	49	32,9
	3501-5250 TL	47	31,5
	5251 TL ve üzeri	38	25,5

Tablo 2. Tercih Edilen GSM Operatörü

Tercih Edilen GSM Operatörü		f	%
	Turkcell	52	34,9
	Vodafone	48	32,2
	Türk Telekom	49	32,9

Araştırma verilerine göre 52 kişi Turkcell, 48 kişi Vodafone ve 49 kişi de Türk Telekom operatörlerini kullanmaktadır.

Tablo 3. GSM Operatörü Tercihinde Önem Derecesi

	Ortalama*
Çok şubeli büyük bir marka olması	2,64
Güvenilir bir marka olması	3,36
Hizmet kalitesinin yüksek olması	3,60
Ekonomik açıdan güçlü bir marka olması	2,77
Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine önem vermesi	2,60

*(1 = en az önemli 5 = en çok önemli)

Katılımcıların GSM operatörü tercihlerinde en önem verdikleri faktör 3,60 ortalamayla hizmet kalitesinin yüksek olmasıdır. Markanın güvenilir olması 3,36 ortalamayla ikinci; markanın ekonomik açıdan güçlü olması 2,77 ortalamayla üçüncü önem derecesine sahiptir.

Tablo 5, katılımcıların Turkcell'in kurumsal sosyal sorumluluk kampanyalarından nasıl haberdar olduğunu göstermektedir. Katılımcıların %42 'si televizyon ile %34,1'i internet ile %9,1'i gazete ile sosyal sorumluluk kampanyalarından haberdar

Tablo 4. Turkcell'in Yapmış Olduğu KSS Faaliyetlerinin Bilinirliği

	f	%
Engel Tanımayanlar	62	16,3
Zekâ Küpü Projesi	26	6,8
Merhaba Umut	16	4,2
Geleceği Yazarlar	30	7,9
Turkcell Diyalog Müzesi	23	6,1
Kardelenler	119	31,3
Ekonomiye Kadın Gücü	49	12,9
Van İçin Türkiye Kumbarası	55	14,5

Tablo 4'te görüldüğü üzere Turkcell'in sosyal sorumluluk faaliyetlerinden bilinirliği en yüksek olanı %31,3 oranla Kardelenler Projesidir. Daha sonra sırasıyla %16,3'le Engel Tanımayanlar, %14,5 ile Van İçin Türkiye Kumbarası, %12,9 ile Ekonomiye Kadın Gücü, %7,9 ile Geleceği Yazarlar, %6,8 ile Zeka Küpü Projesi, %6,1 oranla Turkcell Diyalog Müzesi, ve son olarak %4,2 oranla Merhaba Umut projesi bilinmektedir.

Tablo 5. Turkcell'in Yapmış Olduğu KSS Faaliyetlerinden Haberdar Olunan İletişim Kaynağı

	f	%
İnternet	90	34,1
Televizyon	111	42,0
Radio	15	5,7
Gazete	24	9,1
Arkadaş çevresi	18	6,8
Diğer mecralar	6	2,3

olmaktadır. Arkadaş çevresi, radyo ve diğer mecralar katılımcıların en az haberdar oldukları yöntemdir.

Tablo 6, katılımcıların Likert ifadelerine yönelik katılım durumlarını göstermektedir. Tablo 3 bölümüne ayrılmış olup, ilk bölümde

katılımcıların KSS faaliyetleri ve marka imajı hakkındaki genel tutumları, ikinci bölümde KSS'nin olumsuz algısına yönelik tutumlar ve

üçüncü bölümde de Turkcell'in KSS açısından nasıl algılandığına yönelik tutumlar yer almaktadır.

Tablo 6. Katılımcıların Likert İfadelerine Yönelik Katılım Durumları

	Ortalama	Mod	Std. Sapma
Sosyal sorumluluk faaliyetleri markanın bilinirliğini artırır.	4,21	5	0,872
Sosyal sorumluluk faaliyetleri marka imajını güçlendirir.	4,07	4	0,847
Markanın kamu ve STK'larla birlikte hareket etmesi müşteri sadakatini artırır.	3,95	4	0,895
Sosyal sorumluluk faaliyetleri markaya yeni müşteriler kazandırır.	3,87	4	0,883
Sosyal sorumluluk faaliyetleri rakip firmalara üstünlük sağlar.	3,81	4	1,055
Sosyal sorumluluk faaliyetlerini yerine getiren markalar daha güvenilirler.	3,61	3	0,949
Sosyal sorumluluk faaliyetlerine yatırım yapmak, kaliteli ürün ve hizmet üretiminden ödün vermeyi gerektirir.	2,6	3	1,246
Yapılan sosyal sorumluluk faaliyetleri kurum kaynaklarının tükenmesine neden olur.	2,5	2	1,101
Markalar kalitesiz ürün ve hizmetlerini telafi etmek için sosyal sorumluluk kampanyaları ile ilgilenirler.	2,44	2	1,029
Sosyal sorumluluk kampanyaları markanın en iyi ürünü/hizmeti sunmasına engel olur.	2,32	2	1,015
Turkcell, bütçesinin bir kısmını bağışlara ve sosyal işlere ayırır.	3,57	4	0,887
Turkcell, sosyal ve kültürel etkinliklere para yardımıyla bulunarak toplumun gelişimine katkıda bulunur.	3,46	4	0,941
Turkcell, doğal çevreyi korumaya yönelik faaliyette bulunur.	3,44	3	0,833
Turkcell, çalışma faaliyetlerini yerine getirirken insan haklarına saygı göstermeye dikkat eder.	3,42	3	0,946
Turkcell'in ürünleri/hizmetleri daima yüksek kalitededir.	3,39	4	1,089
Turkcell, müşterilerine karşı etik ve dürüst davranır.	3,32	3	0,894
Turkcell, ürün ve hizmetlerinin özellikleri hakkında doğru ve gerçekçi bilgilendirme yapmaktadır.	3,3	3	1,011

*(1:Kesinlikle Katılmıyorum, 2:Katılmıyorum, 3:Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4:Katılıyorum, 5:Kesinlikle Katılıyorum)

İlk bölüm incelendiğinde, katılımcıların çoğunluğunun, KSS faaliyetlerinin marka imajını güçlendirdiğine, müşteri sadakati oluşturup; bu faaliyetleri gerçekleştiren markaların daha güvenilir olduğuna buna bağlı olarak markanın bilinirliğini arttırdığını, rakip firmalara üstünlük sağladığına ve markaya yeni müşteriler kazandıracağını ifade ettiği görülmektedir.

İkinci bölümde, sosyal sorumluluk faaliyetlerine yatırım yapmanın kaliteli ürün ve hizmet üretiminden ödün vermeyi gerektirmediğine, markaların kalitesiz ürün ve hizmetlerini telafi etmek için bu faaliyetlere başvurmadığına, KSS faaliyetlerinin kurum kaynaklarının tükenmesine neden olmadığına ve markanın en iyi ürün ve hizmeti sunmasına engel

teşkil etmediğine yönelik tüketici tutumlarına ulaşılmıştır.

Son bölümde ise, katılımcılar, Turkcell'in ürün ve hizmetlerinin daima yüksek kalitede olduğunu, özellikleri hakkında doğru ve gerçekçi bilgilendirme yaptığını ve müşterilerine karşı etik ve dürüst davrandığını araştırmada ifade etmişlerdir. Ayrıca elde edilen bulgular göstermektedir

ki, Turkcell, çalışma faaliyetlerini yerine getirirken insan haklarına saygı göstermekte, sosyal ve kültürel etkinliklere para yardımıyla bulunarak toplumun gelişimine ve doğal çevreyi korumaya yönelik katkıda bulunmakta ve bütçesinin bir kısmını bağışlara ve sosyal işlere ayırmaktadır.

Tablo 7. Turkcell'in Yapmış Olduğu Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri Bilinirliği ile GSM Operatörü Kullanıcıları Arasındaki İlişki Durumu

	Turkcell	Vodafone	Türk Telekom	Toplam
Engel Tanımayanlar	25	22	15	62
Zeka Küpü Projesi	9	9	8	26
Merhaba Umut	4	7	5	16
Geleceği Yazarlar	13	6	11	30
Turkcell Diyalog Müzesi	7	7	9	23
Kardelenler	41	36	42	119
Ekonomiye Kadın Gücü	18	18	13	49
Van İçin Türkiye Kumbarası	17	16	22	55
Toplam	46	39	44	129

Tablo 7’de görüldüğü üzere Turkcell kullanıcıları Engel Tanımayanlar ve Geleceği Yazanlar projelerinden daha çok haberdar olmuşlardır. Vodafone kullanıcıları Merhaba Umut ve Ekonomiye Kadın Gücü, Türk Telekom kullanıcıları ise Kardelenler, Van İçin Türkiye Kumbarası ve Turkcell Diyalog Müzesi projelerinden haberdarlardır.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

GSM operatörlerinin sahip oldukları müşteri kitlelerinin günden güne artıyor olmasına paralel olarak, yoğun rekabette kendini diğer markalardan ayırabilmek amacıyla gerçekleştirdikleri KSS faaliyetleri bu araştırmada ele alınmıştır. Araştırma özelinde Turkcell markası incelenmiştir.

Araştırmada yapılan anket çalışmaları neticesinde Turkcell’in yapmış olduğu KSS faaliyetlerinin müşteriler açısından yansımaları incelenmiştir. Katılımcıların GSM operatörü tercihlerinde belirttikleri üzere en önem verdikleri faktör hizmet kalitesinin yüksek olmasıdır. KSS faaliyetleri her ne kadar diğer faktörler arasında son sırada yer alsın da yine de önem verilen bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu faktör tek başına ele alındığında ise Turkcell müşterilerinin KSS faaliyetlerine diğer operatörlerden daha fazla önem verdiği ortaya çıkmıştır. Turkcell’in KSS faaliyetlerinden bilinirliği en yüksek olanı ‘Kardelenler’ projesidir. Projenin bilinirliğini, yapılan başarılı reklam ve tutundurma çalışmaları sağlamıştır. Bununla birlikte, katılımcıların çoğunluğu sosyal sorumluluk projelerinden

televizyon vasıtasıyla haberdar olmaktadır. Bu da bize ‘Kardelenler’ projesinin neden bu kadar fazla kişi tarafından bilindiğini bir nebze olsun açıklamaktadır.

Katılımcıların çoğunluğunun, KSS faaliyetlerine yatırım yapmanın kaliteli ürün ve hizmet üretiminden ödün vermeyi gerektirmediği, markaların kalitesiz ürün ve hizmetlerini telafi etmek için bu faaliyetleri gerçekleştirmediği, KSS faaliyetlerinin kurum kaynaklarının tükenmesine neden olmadığı ve markanın en iyi ürünü ve hizmeti sunmasına engel olmadığı algısına sahip oldukları görülmektedir. Bu sonuçlar da göstermektedir ki, işletmeler KSS faaliyetlerine yatırım yapmayı bir maliyet, emek ve zaman kaybına neden olan bir unsur olarak görmemelidirler.

Katılımcılar, Solmaz (2005: 124) ve Tıngır’ın (2006: 103) da belirttiği üzere Turkcell’in ürün ve hizmetlerinin daima yüksek kalitede olduğunu, özellikleri hakkında doğru ve gerçekçi bilgilendirme yaptığını ve müşterilerine karşı etik ve dürüst davrandığını ifade etmişlerdir. Katılımcıların çoğunluğu, Turkcell’in çalışma faaliyetlerini yerine getirirken insan haklarına saygı gösterdiğini, sosyal ve kültürel etkinliklere para yardımıyla bulunarak toplumun gelişimine ve doğal çevreyi korumaya yönelik katkıda bulunduğunu, bütçesinin bir kısmını bağışlara ve sosyal işlere ayırdığını ifade etmiştir.

Araştırma verilerine göre, kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin marka imajını güçlendirdiğine, müşteri sadakati oluşturup; bu faaliyetleri gerçekleştiren markaların daha güvenilir olduğuna, bunun da markanın

bilinirliğini arttırdığına, rakip firmalara üstünlük sağladığına ve markaya yeni müşteriler kazandırdığı sonucuna varılmıştır. Bu doğrultuda, önemli pazar payına sahip olan GSM markalarının yapacağı sosyal

sorumluluk projelerinin günden güne sektörde daha da önem kazanan marka sadakatini artırma stratejisinde önemli ve etkili bir konuma sahip olduğu rahatlıkla ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Akkoyunlu, G.Ş. & Kalyoncuoğlu, S. (2014). İşletmelerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Çalışmalarının Marka Algısı Üzerine Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (3), 125-144.
- Alınışık, Ü., Develi, E.İ., Giray, C. & Alınışık, E. (2011). Küresel Firmaların Yerel Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri Marka Değeri ve Marka Tercihini Nasıl Etkilemektedir? *Öneri Dergisi*, 9 (35), 83-91.
- Birth, G., Illia, L., Lurati, F. & Zamparini, A. (2008). Communicating CSR: Practices among Switzerland's Top 300 Companies. *Corporate Communications: An International Journal*, 13 (2), 182-196.
- Boatright, J.R. (1993). *Ethics and the Conduct of Business*. New Jersey: Prentice Hall.
- Boran, T.G. (2011). *Türkiye'den Uygulamalı Örnekleriyle Kurumsal Sosyal Sorumluluk*. İstanbul: Beta Basım.
- Carroll, A.B. (1991). The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders. *Business Horizons*, 34 (4), 39-48.
- Carroll, A.B. (1999). Corporate Social Responsibility: Evolution of a Definitional Construct. *Business & Society*, 38 (3), 268-295.
- Carroll, A.B. (2008). A History of Corporate Social Responsibility: Concepts and Practices. A. Crane, A. McWilliams, D. Matten, J. Moon & D. Siegel (Eds.). *The Oxford Handbook of Corporate Social Responsibility* içinde (s. 19-46). UK: Oxford University Press.
- Deneçli, S. (2015). Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projelerinin Marka Farkındalığına Etkisi. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 40, 315-328.
- Doğan, S.Y. & Varinli, İ. (2010). İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Anlayışı ve Kurumsal İmaj İlişkisi: Banka Müşterilerine Yönelik Bir Araştırma. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6 (2), 1-26.
- Heath, R.L. (1997). *Strategic Issues Management: Organizations and Public Policy Challenges*. London: Sage Publications.

- Mohr, L.A., Webb, D. J. & Harris, K.E. (2001). Do Consumers Expect Companies to be Socially Responsible? The Impact of Corporate Social Responsibility on Buying Behavior. *The Journal of Consumer Affairs*, 35 (1), 45–71.
- Onay, A. (2003). Kurumsal Sosyal Sorumluluk. *Kurgu Dergisi*, 20, 101-109.
- Özdemir, H. (2009). Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Marka İmajına Etkisi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (15), 57-72.
- Özgener, Ş. (2000). *İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Solmaz, B. (2005). İşletmelerin Değişen Konumuyla Gelişen Kurumsal Sosyal Sorumluluk Bilinci ve Turkcell'in Desteklediği “Çağdaş Türkiye'nin Çağdaş Kızları” Projesinin Genel Bir Değerlendirmesi. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 4 (1), 116-125.
- Tıngır, E. (2006). *İşletmelerde Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Marka Sadakatine Etkileri Üzerine Bir Araştırma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

www.turkcell.com.tr, Erişim Tarihi: 03.05.2018.

Klâsik Şiirde Şâir, Anlatıcı, Ben ve Öteki

The Poet, Narrator, I and Other In Classical Poetry

Ömer UYAN¹

Öz

Anlatı ve anlatıcı konusu daha çok modern edebiyatlarla ve anlatıma dayalı hikaye, roman gibi türlerle ilgili olsa da Klâsik şiirin soyutlamaya (tecrid) dayanan dili, bize “Bu şiiri kim söylüyor” sorusunu sordurmaktadır. Klâsik şiirin vezin ve kafiye sistemi, harf ve kelime tekrarları, fesahat hatalarından arı olma çabası onu “sözden ziyade mûsikîye yakınlaştırdığı” gibi aynı zamanda yazılmaktan çok söylenmeye/inşâd edilmeye, okunmaktan çok dinlenmeye yaklaştırır. Söylenen ve dinlenen metin bir de muhayyel/kurmaca bir metin ise bu durumda ister istemez “anlatıcı” kavramı peyda olacaktır. Şiirin bu doğası şâiri de adeta muhayyel ve yaratılmış yeni bir şahsiyet hâline getirmiştir. Klasik şiir poetikasına göre O; sıradan biri değil, kendisine bahşedilmiş farklı bir yaratılışa ve tabiat’ e sahip, gönül aynasına ilhamlar yansıyan insan-üstü bir varlıktır. Bu çalışmada Klasik Türk şiiri bu açıdan ele alınacak, bu şiirde anlatıcının kim olduğu, gerçek bir şahsa mı yoksa "lirik ben, şair ben" diye isimlendirebileceğimiz varlığa mı anlatıcı dememiz gerektiği tartışılacaktır. Ayrıca konu ile ilgili tamamlayıcı bir unsur olarak zamir kullanımı ve bu zamirlerin kime/kimlere işaret ettiği Klasik şiirin "âşık, maşuk; kalender, sufi/zâhid" gibi temel mazmunlarından faydalanılarak açıklanacaktır.

Abstract

Despite the fact that narrative and narrator concepts are mostly related to modern literary and narrative-based stories and novels, the metaphorical (tecrid) language of classical Turkish poetry suggests the question "who writes these poems?" Classical Turkish poetry's prosody and rhyme system, the repetition of letters and words and the effort to get rid of the errors of fluency brings it closer to the music rather than the word. In the process of creation poets transform their poetry from being something written to something that is utterly spoken. If the text that is told and listened to is also an imaginary/fictional text, then the concept of "narrator" will also be involved. This nature of poetry gives the poet an imaginary and created personality. According to the poetics of classical poetry, the poet is not an ordinary person, but a superhuman with a different nature, reflecting inspiration in the mirror of his heart. In this study, it is argued that the narrator in classical Turkish poetry is a real person or another entity we can call 'lyrical I'. In addition, the use of pronouns as complementary elements of the subject and to whom these pronouns are

¹ Öğr. Gör. İnönü Üniversitesi, TÖMER, E-mail: omer.uyan@inonu.edu.tr

pointed will be explained by using the basic types of classical poetry such as lover (âşık), beloved (maşuk); *kalender*, devotee (sufi/zâhid).

GİRİŞ

Klâsik Mantık bilginleri şiiri de bir kıyas türü¹ olarak görür. Ancak bu kıyasın öncülleri düşünce ile değil tahayyül ile oluşturulur. Mantığın konusu temelde tasavvur ve tasdiktir. Yani tıpkı haber kipleri ile kurulan cümleler gibi doğrulanmaya ve yanlışlanmaya müsait olan öncüller ve hükümlerdir. Şiir ise sıdka/doğruya ve kizbe/yalana veya tasdike/doğrulamaya ve tekzibe/yalanlamaya ihtimali olmayan sözdür.² Tasarlama (inşâ) cümleleri gibi istek ve duygu durumlarına işaret eder. Çünkü öncülleri tasavvur (musavvire yetisi) ile değil, tahayyül (muhayyile yetisi) ile oluşturulmuştur. Yani burada şâirin ne dediğinden ziyade ne demek istediği, ne hissettiği ve hissettirmeye çalıştığı önemlidir: “Poetik önermeler hayâlin işletilmesi ile ortaya çıkan önermelerdir, tasavvur ve tasdik değil. Bunlar bir şeyin hayâlî bir form içerisinde abartılarak olduğundan daha iyi ya da daha değersiz gösterilmesidir. Dinleyicinin şiirsel ifadeleri kabulü ise kesin/yakinî bilgi vermez, ancak lezzet veya tiksinti gibi duygu durumları

oluşturabilir veya hayret/şaşkınlık uyandırır” (Taşkent 2012: 243).

Hayâlî de olsa öncüllerden ve kıyaslardan kurulduğu ve yargı bildirdiği için şiir, Mantık’ın *beş sanat* veya *beş kıyas* olarak isimlendirdiği “burhan, cedel, hatâbe, şiir, safsata (demagoji)” içerisinde kendine yer bulmuştur. Mesela: “1. âlem değişkendir 2. Her değişken sonradan olmadır 3. O hâlde âlem sonradan olmadır” önermesi kesin bilgi vermesi açısından en sağlam kıyas türü olan burhanî kıyasa örnek iken; “1. Yakut, insanın sahip olduğu en değerli şeylerdendir 2. İçki de akıcı bir yakuttur 3. O hâlde içki de insanın sahip olduğu en değerli şeylerdendir” (Altunya 2014: 114) önermesi ise şiirsel kıyasa örnektir. Çünkü *içki* ve *yakut* kelimeleri arasında *delâlet-i mutâbikiyye* (gerçek anlam) değil, bir mecaz türü olan ve muhayyile ile kurulan *teşbih* söz konusudur.

1. Ben

Şiirin giriş bölümünde tasvir edilen bu doğası³ şâiri de adeta muhayyel ve yaratılmış yeni bir

¹ Mantık ve şiir ilişkisi için bkz. Hülya Altunya, *Klâsik Mantık Açısından Hakikat ve Şiir*, Büyüyenay, İstanbul, 2014. Kıyas türleri ve sınaat-i hams (beş sanat) konusu için bkz. İbrahim Emiroğlu, *Klâsik Mantığa Giriş*, Elis, Ankara, 2015, s. 203-250 ve TDV İslam Ansiklopedisi “Beş Sanat” maddesi.

² Fuzulî’nin “şâir sözü yalandır” demesi de bu bağlamda pejoratif değil, tam da bir durum tespiti olarak okunmalıdır. Şuara suresi 224-227. ayetleri de şâirleri değil, dalalete çağıran şâirleri ve onlara uyanları hedef almakta ve son ayette istisna tutulanlar belirtilmektedir. 226. ayette geçen “yapmadığı şeyleri söylemek”; mahiyeti gereği hayalî olan şiirdeki mecaz, kinaye vs. kullanımlarını hedef alan bir söylem değildir.

³ Şiirin bu yapısı “anlatıcı” kavramını sadece mesnevi gibi tahkiyeli metinlere has kılmamızı da engellemektedir. Hayale, kurguya dayanan her metin, türü ve şekli ne olursa olsun, artık bize şâir ile anlatıcının bir yerde ayrıldığını söylemeye başlayacaktır.

şahsiyet hâline getirmiştir. O; sıradan biri değil, kendisine bahşedilmiş farklı bir yaratılışa ve tabiat'e sahip, gönül aynasına ilhamlar yansıyan insan-üstü bir varlıktır. Peki anlatıcı kimdir? Anlatıcı da işbu şahsiyetin sıradan yönü/kendisi/gerçek varlığı olmaktadır. Artık bir kişinin -biri şâir, biri de bu şâir kimliğinden bize şiirler aktaran olmak üzere- iki yönünden bahsetmekteyiz. Sözelimi Fuzûlî Divanından bir gazel okuduğumuzda gazelin şâiri *Fuzûlî*, anlatıcısı ise *Muhammed bin Süleyman* olmaktadır. Bu durum, sadece edebî bir hüner olarak lanse edilen *tecrîd* (soyutlama) kavramına da çok daha başka anlamlar ve açılımlar yüklemektedir. Ayrıca şâirin ben demekten kaçınmak için, ben demek veya isim zikretmek ayıp olduğu için mahlas kullandığı gibi mesnetsiz yorumlara da kapıyı kapatmaktadır. Zira şâirler en mübalağalı fahriye beyitlerinde dahi üstüne basa basa ben diyebilmektedirler.

Soyutlama ve anlatıcı-şâir ikileminin kendisini en fazla belli ettiği yer şâirin müstear isminin geçtiği mahlas beyitleridir. Bunun yeri kaside ve mesnevilerde değişse de gazelde genellikle son beyittir. Bu beyitlerde artık anlatıcı etkisini daha fazla yitirmiş ve şâir adeta kendi kendini takdim eder gibi bir görüntü sunulmuştur. Mahlas beyitleri klâsik şiirde şâir ile anlatıcı diye iki varlığın olduğuna en güçlü delildir. Dikkat edilmesi

gereken nokta şudur ki şâirin ayan beyan ortaya çıktığı bu yerde çoğu zaman tecrid sanatını yapan anlatıcı değil, yine şâirdir.⁴ Dolayısıyla anlatıcının şâire seslenmesi yerine yine şâirin şâire seslenmesi söz konusudur. Varsa beyitte iltifat sanatını gösteren de şâirdir. Örneklersek asıl adı Mahmud Abdalbâkî olan şâir Bâkî'de “Ey Bâkî!, Bâkiyâ!” gibi bir seslenme unsuru gördüğümüzde burada anlatıcı olan Mahmud Abdalbâkî'yi devre dışı bırakmamız yahut sadece anlatıcı olduğunu kabullenmemiz gerekecektir. Bu durumu, her şiirin başında gizlenmiş ve aslında anlatıcıya ait olan “şâir diyor ki:” gibi bir ifade varmış gibi düşünersek daha kolay idrak ederiz. Bâkî'nin şiirlerinde bu gizli ifade, Mahmud Abdalbâkî'ye ait olması gereken “Bâkî diyor ki:” ifadesi ve Fuzûlî'nin şiirlerinde Muhammed bin Süleyman'ın söylediği “Fuzûlî diyor ki:” ifadesidir. Keza ismi ile mahlası aynı olan, mesela Nesîmî gibi, kişilerde de bunu “anlatıcı Nesîmî” ve “şâir Nesîmî” şeklinde ayırma yoluna gidebiliriz.

Şu halde klâsik şiirde “anlatıcı, şâiri takdim ediyor” demek yerine “-sadece *gizli* bir ‘şâir diyor ki’ ifadesi ile- meydana bütünüyle şâire bırakıyor” ve “şiiri takdim ediyor” demek bu şiirin yapısına ve şâir anlayışına daha uygundur. Bunu gramer kitaplarındaki doğrudan anlatım (direct speech) ve dolaylı anlatım (indirect speech) konusu ile

⁴ “Anlatıcı mahlas beyitinde üçüncü tekil şahıs ağzından şâire seslenmektedir.” (Bügan 2011: 66) demek yerine “şâir kendisine seslenmekte” demek daha isabetli olur, diye düşünüyoruz. Diğer tüm beyitlerde olduğu üzere “kendine hitap” beyitlerini de

bize anlatıcı sadece “aktarmakta”dır. Yani anlatıcı doğrudan aktarma ile aradan çekilirse mahlasın geçtiği beyitler de artık bütünüyle kişinin şâir kimliğine ait olacaktır.

ilişkilendirmek de anlamamızı kolaylaştıracaktır. Klâsik şiirdeki anlatıcının durumu tamamen doğrudan anlatıma uymakta ve şiir aslında iki tırnak arasında karşımıza gelmekte, anlatıcı kimlik ise gizlenebildiği kadar gizlenmektedir.

Meseleye bu açıdan yaklaştığımızda “anlatıcı” konusunu, modern teorilerin klâsik şiire tatbiki şeklinde değil de bu şiir dünyasının kendi içinden ve kendi umdelerine dayanarak yeniden üretmemiz gerektiği sonucu ortaya çıkacaktır. Sözgelimi “kahraman bakış açısı” kavramı dahi tecridin yoğun baskısı ve şâirin aslında anlatıcının farklı tabiat ve yeteneklere sahip farklı bir kimliği olmasından dolayı bu şiir için işlevsiz kalacaktır. Zira ilhamı alan ve bazı halleri yaşayıp da onları söze döküp manalar yaratan “şâirin gönlü, tab’ı, şâir tabiatı, hilkatı” iken yani bu şâir kimlik bazı hallerin ve olayların ‘kahramanı’ ve şahidi iken anlatıcı kimlik sular durulduktan sonra ve manalar sözle tecessüm ettikten sonra bu sözlerin aktarıcısı konumundadır.

Böyle bir teoriyi oluşturabilmenin ön şartı da bu şiir dünyasının bel kemiği olan “gelenek” kavramını yakından tanımaktır, diyebiliriz. Bu gelenek şâire hem muhtevayı hem şekli hazır olarak sunar. Şâir ise bunlarda köklü değişiklikler yerine rütuşlar yapar. Aynı muhtevayı sunarken küçük bir farklılıkla yeni bir vech-i şebek söyler, mazmunu başka bir

mazmunla ilişkilendirir veya yeni bir redifi şiire dahil eder. Bu durum -şâirler şiirleri için ne kadar ihtira, ibda gibi baştan yaratmayı ve tamamen orijinal olmayı çağrıştıran kelimeler kullansalar da- “tenevvü”dür (çeşitlenme). Tenevvü, aynı büyük dairede kalmak şartıyla, yapılanları küçük bir dairede yapmak veya büyük resmi değiştirmeyecek biçimde renklerle ve desenlerle oynamaktır. Aslında bu, icad ve ihtiradan daha zordur. Kısıtlı alanda özgürlük ve orijinalite hamleleri yapmak daha fazla emek ve hüner isteyen bir şeydir. 19. yüzyıl şâiri Nevres-i Kadîm gelenek ve tenevvü gibi iki konuyu tek bir veciz beyitte şöyle dillendirir:

*Yine bir kâle-i nev-bâfta buldum Nevres
Lik sandûka-i tarz-ı kühenin zımnında⁵ (g. 128/7)*
(Akkaya 1994: 512)

Şâir ile anlatıcı arasındaki ayrım ve klâsik şiirin bahsettiğimiz yapısı dikkate alındığında şiirin muhayyel/kurgu bir metin olarak değeri daha fazla ön plana çıkacak ve -edebiyat tarihi anlatılırken sıkça görüldüğü üzere-⁶ şâirin hayatını veya şahsiyetini anlatan “vesika”lar olmaktan uzaklaşacaktır.⁷ Böylece şiirde “ben” dendiğinde artık anlatıcıdan değil, Yenişehirli Avnî’nin tarif ettiği şu şâirden bahsedildiği anlaşılabacaktır:

“Zîrâ şuarâ zümresinin tab’-ı selîmi

⁵ “Yine yeni dokunmuş bir kumaş buldum ey Nevres! Lakin eski tarz bir sandığın içinde!...”

⁶ “Henüz edebiyâtı bile şahsiyyât ile karıştırmıyor muyuz?” (Ali Kemal 1997: 90).

⁷ Şahsın psikolojisine, üslubuna dair ipuçları sunması ise her zaman mahfuzdur. Ancak kısıtlı olarak ve sezdirerek... “Şiir ne rütbe muhayyel olursa olsun onda bir hakikat yine mevcûddur” (Recâizâde 2014: 198).

*Âyîne-i ilhâm-ı Hudâvend-i cihândır*⁸
(Yenişehirli Avnî)
(Muallim Naci 2000: 139)

Şâir, “ben” demekle kendisini âşık, rind (kalender) gibi geleneğin idealize ettiği kalıplar içerisinde gösterir ve gerçekte âşık veya rind olmasa da kendisini öyle takdim eder. Bu bağımsız/kurgusal gerçeklik anlatıcının gerçekliğinden veya koşullarından o derece kopar ki şiir, aslında şâirin gerçeklik düzlemindeki şahsiyeti olan, anlatıcının konuşmasını temsil etmez olur ve kurgusal/metinsel gerçekliğin parçası olan metin-içi mütেকellimin sözleri olarak değerlendirilir (Andrews 2009: 20).⁹ Bu durumda muhatap veya niyaz makamı ise bazen Allah,¹⁰ bazen hükümdar, bazen de sevgilidir. Yani muhayyile ve gelenek ona yeni bir şâir kimliği kazandırır. Fuzûlî “Mende Mecnûn’dan füzûn âşıklık isti’dâdı var” dediğinde şâirin muhayyilesi ile yazdığı bu mısradan yola çıkarak nasıl âşıklık yeteneğinin Mecnûn’dan fazla olup olmadığını sorgulamıyorsa anlatıcı¹¹ olan Muhammed bin Süleyman’ın da bu vasıflara

sahip olup olmadığını hatta hayatında hiç âşık olup olmadığını sorgulayamayız. Bununla beraber öyle samimi ve gerçekçi şiirler vardır ki bunlarda bir yaşanmışlık olması da şâirin üslubunun bizde böyle bir etki bırakması da muhtemeldir. Buna Nâilî’nin bir müseddesi örnek verilebilir. Üsluptaki samimiyet ve dildeki külfetsizlik ile bu müseddeste şâir ile anlatıcı adeta birleşmiş gibidir. Şiirin “kendi ahvâlîmiz hakkında bir müseddes” (Müseddes Der Ahvâl-i Hod) başlığını taşıması da bu düşünceyi pekiştirir niteliktedir.¹²

2. Biz

Şâir bazen de “biz”li şiirler söyler. Bu şiirler klâsik edebiyatın gelenek yönünü daha güçlü bir şekilde açığa çıkarır. Şâir bunu bugün yaptığımız gibi acziyet, nezaket vb. manalar için veya ‘ben’ demekten kaçınmak istediği yerlerde tekil olarak da kullanır. Ancak “biz”li şiirlerin yine geleneğin idealize ettiği âşık veya rind gibi zümrelere aidiyeti, grup psikolojisini vurgulamak için kullanılma ihtimali ve bu durumlardaki vurgu gücü çok daha fazladır. Bu durumda metin-içi mütেকellim (şâir) adeta zaman üstü ve her

hayalî bir ifade ile şiiri nakletmeye başlar ve meydana tamamen şâir(in)e bırakır. Söylenen metin de bütünüyle şâire yani geleneğe ait olduğuna ve anlatıcının dahli bulunmadığına göre “nakilci/nâkil” daha doğru bir ifade olacaktır.

¹² Bu şiirin ilk kıtası şöyledir:

Olmadı bâz-gûn kadeh-i ser-nigûnumuz
Hûn-âb-ı hasret oldu mey-i la’l-gûnumuz
Tîh-i belâda kaldı dil-i bî-sûkûnumuz
Yok râh-ı vuslata bir reh-nûmûnumuz
Çıkdı beyâza nakş-ı dil-i zû-fûnûnumuz
Oldu nefîce-bahş-ı nedâmet cûnûnumuz

(Nâilî 1990: 138).

⁸ “Zira şâirler zümresinin temiz tabiatları cihanın Rabbinin ilhâmına aynadır.”

⁹ Andrews “metin-içi müellif” tabirini kullanır. Biz yazımızın hemen girişindeki açıklamaya ve Belagat kitaplarındaki mütেকellim-muhatap tabirlerine atfen “metin-içi mütেকellim” tabirini kullanmayı uygun bulduk.

¹⁰ Bkz. Cem Dilçin, “Yunus Emre’nin Şiirlerinde ‘Ben-Sen’ ve ‘Benlik-Senlik’ Kavramı”, *Divan Şiiri ve Şâirleri Üzerine İncelemeler*, Kabalcı, İstanbul, 2011, 422-435.

¹¹ Aslında yukarıdaki açıklamalardan sonra artık anlatıcıya “nâkil” dememiz daha doğru olacaktır. Zira denildiği gibi anlatıcı, “şâir (tarafım) diyor ki” gibi

asırda temsilcileri bulunan böyle bir zümrenin sözcüsü ve önderi olarak, onlar adına çok daha gür bir sesle konuşmaktadır. Şu beyitte kullanılan “gürûh” da zümre aidiyeti ve grup psikolojisini daha da güçlendirmektedir:

*Efendi biz bir alay adı sanı yok rindüz
Gürûhumuzda fülân bin fülânımız
yokdur* (Emrî tsz: g. 183/3)

“Biz”li şiirlerin “öteki”leri (metin-içi muhatap) ise -açık veya örtük olarak- genellikle rakipler/ağyâr veya sufiler/zâhidler gibi geleneğin yerilmiş tipleridir. Ötekilerin adı bazen zikredilirken bazen daha fazla değersizleştirilmek veya tipler arası gerginliğin artırılması için “siz” ve “onlar” şeklinde zamirlenir.¹³ Bâkî’nin “biz” dili üzerine bina edilen şu meşhur gazelinde Bâkî, rindler ve sadece Allah’a kul olan (gedâ-yı muhteşem!) temizlerin safında yer aldığını beyan eder. Bu şiirde metin-içi muhatapın -zikredilmese de- hem klâsik şiir geleneği hem de metinde geçen “zühd, salâh, erbâb-ı zâhir” gibi karîneler yardımıyla, riyakar olan ve insanlar nezdinde makam mevki sahibi olmaya çalışan sufi/zâhid olduğu anlaşılıyor:

*Fermân-ı aşka cân ile var inkiyâdumuz
Hükm-i kazâya zerre kadar yok inâdumuz
Bağ egmezüz edânîye dünyâ-yı dîn için
Allahadur tevekkülümüz itimâdumuz
Biz müttekâ-yı zer-keş-i câha dayanmazuz
Hakkun kemâl-i lutfınadur istinâdumuz*

¹³ Böyle bir gerilimin ve kutuplaşmanın en fazla hissedildiği şiirlerden biri şüphesiz 19. yüzyıl şâiri Nigârî’ye aittir. Bütün beyitlerinin hem birinci hem ikinci mısrasında “biz, siz” zamirlerinin ve redif

*Zühd ü salâha eylemezüz ilticâ hele
Tutdı egerçi âlem-i kevni fesâdumuz
Meyden safâ-yı bâtın-ı humdur garaz hemân
Erbâb-ı zâhir anlayamazlar murâdumuz
Minnet Hudâya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalur sahife-i âlemde adumuz* (Bâkî tsz: 161)

Bâkî’nin hayatını az çok bilen biri şiiri okuduğunda aklına hemen Haluk İpekten’in bu şiiri şerhinin sonunda sarf ettiği şu fikirler gelecektir: “Bu gazelin Bâkî’nin kadılık, kazaskerlik ya da şeyhülislamlık makamlarını istediği sırada bir başkasının atanması sonucu üzüntüsünden söylediği düşünülebilir. Bir yandan kendini överken aynı zamanda avunmaya çalıştığı seziliyor. Yoksa yüksek makamlara geçme hırsı belki kınadığı bütün rakiplerinden fazlaydı” (İpekten 2014: 130-131). Oysa şiirin muhayyile ile kurulduğu, şâiri geleneğin inşa edip konuşturduğu göz önünde tutulursa bu şiir Mahmud Abdalbâkî’nin olmaktan çıkarak Bâkî’ye ve dolayısıyla Bâkî’nin sözcülüğünü yaptığı rindlere ait bir şiir olur. Başından Mahmud Abdalbâkî’nin yaşadıklarına benzer hadiseler geçmemiş şâirlerin yazdığı bu minvaldeki birçok şiirin yazılma sebebi de böylece bahsettiğimiz gelenek ile bunun bir sonucu olan anlatıcı-şâir ikileşmesi olmaktadır. Emrî’nin benzer noktalara temas eden, Bâkî’nin üslubuna yakın bir şekilde söylediği şu gazel bu durumu örnekleyebilir. Emrî’nin gazelinde de şâir bir rind olarak karşımıza

olarak “siz bir taraf biz bir taraf” ifadesinin tekrarlandığı gazelin bir beyti şöyledir:

Siz Mu’âvîler ümmeti biz Hayderîler leşkari
Siz kahrânî biz lutfânî siz bir taraf biz bir taraf
(Nigârî 2011: 437)

çıkılmaktadır ve muhayyel (metin-içi) muhataplar zâhidlerdir. Bunları tayin etmemize yarayan araç ise gelenektir:

*Ne izz ü devlete râgıblaruz ne mâlumuz vardur
Ne bir mûy-miyânı kucmak ister hâlümüz vardur
Safâ kesb ideli âyîne-veş sâfî nemed içre
Temâşâ-yı ruh-ı yâr itmeden ihmâlümüz vardur
Soyunmuş dest-i şevk-i cezbe-i pîr-i mahabbetle
Fenâ ocagına düşmüş nice abdâlumuz vardur
Fakîrüz gerçi kim ammâ gınâ-yı kalb ile bizi
Gören kimse sanur yir gök götürmez mâlumuz
vardur
Bugün şehr-i belâgatde biz Emrî hâce-i nazmuz
Metâ-ı şî'r alur satur niçe dellâlümüz vardur
(Emrî tsz: g. 169)*

SONUÇ

Eskiyeenin kendine ait bir dünyası ve kavramları olduğu gerçeği eski şiirde de kendini gösterir ve anlatıcı meselesinde de

onun bu kendine özgülüğünü ve ‘başka’lığını dikkate almamızı gerektirir. Yazımızın bu dikkatler için bir adım olması temennimizdir ancak konunun ve bahsettiğimiz şiirin özge doğasının daha fazla çalışmayı hak ettiği de bir gerçektir. En basitinden tasavvufi şiirdeki ilham meselesi, Allah’ın/Hakkın konuşması ve şâirin gayrı ihtiyarî söylenilen konumda bulunması; şâire ve muhataplarına biçtiği roller dolayısıyla geleneğin de anlatıcı olarak kabul edilip edilemeyeceği;¹⁴ alıntı söz ve şiirlerde şâirin de nâkil/anlatıcı konumunda bulunması; şâir ile anlatıcının bazen tamamen aynı şahısmış gibi ve başından geçenleri anlatıyormuş gibi hissettirmesi; mesnevilerde kahramanların dilinden söylendiği belirtilen ara gazellerde yine şâirin kendi mahlasının yer alması... Bunlar gibi akla gelebilecek daha birçok soru, konunun genişliği ve nerelere uzanabileceği hakkında küçük de olsa bir fikir verecektir.

KAYNAKÇA

Akkaya, Hüseyin (1994). *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Ali Kemal (1997). *Makaleler: Peyâm-ı Edebîdeki Dil ve Edebiyat Yazıları*, (haz. Hülya Pala), Kitabevi, İstanbul.

Altunya, Hülya (2014). *Klâsik Mantık Açısından Hakikat ve Şiir*, Büyüyenay, İstanbul.

Andrews, Walter (2009). *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, (çev. Tansel Günay), İletişim, İstanbul.

Bâkî (tsz). *Dîvân*, (haz. Sabahattin Küçük), www.kulturturizm.gov.tr

¹⁴ Geleneği daha çok telmih, ictibas ve metinlerarasılık bağlamında anlatıcı olarak kabul eden bir yazı için bkz. Berat Açı, “Osmanlı Mesnevilerinde

Anlatıcı Olarak Gelenek: Hüsn ü Aşk Örneği”, *Kritik*, S. 3, 2009.

Bugan, Funda (2011). *İshâk Çelebi Divanı'nda Anlatıcı Âşık*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Emrî (tsz). *Dîvân*, (haz. M. A. Yekta Saraç), www.kulturturizm.gov.tr

İpekten, Haluk (2014). *Bâkî: Hayatı-Sanatı-Eserleri, Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*, Akçağ, Ankara.

Muallim Naci (2000). *Osmanlı Şâirleri*, (haz. Cemal Kurnaz), Akçağ, Ankara.

Nâilî (1990). *Dîvân*, (haz. Haluk İpekten), Akçağ, Ankara.

Nigârî (2011). *Dîvân*, (haz. Azmi Bilgin), www.kulturturizm.gov.tr

Recâizâde, Mahmud Ekrem (2014). *Kudemâdan Birkaç Şâir*, (haz. Âdem Ceyhan, Halil Sercan Koşık), Büyüyenay, İstanbul.

Taşkent, Ayşe (2012). *Güzelin Peşinde: Fârâbî, İbn Sînâ ve İbn Rüşd'de Estetik*, Klâsik, İstanbul.

Articulation in Autistic and Down Syndrome Children Aged 3-6 Years

3-6 Yaş Arası Otistik ve Down Sendromlu Çocuklarda Artikülasyon

Dr. Ayşegül ÖZCAN VURAL¹

Abstract

Children with Autism Spectrum Disorder (ASD) and Down Syndrome (DS) are known to have some language delays. One of the common seen disorders in both disorders is about phonology. Within this context, in this study, it was aimed to determine and compare articulation disorders of children with ASD, DS and healthy subjects. The study group consisted of 10 children with ASD, 10 children with DS receiving education in İzmir and 10 healthy subjects receiving education in government schools. All subjects have been matched for age, sex and education level. The subjects' speech was evaluated by using the Speech Sound Development articulation test and Hacettepe Articulation test. Both tests were applied to the participants in the same order. After the tests had been applied to the children with ASD, DS and healthy subjects, test scores were compared and significant differences were obtained. As a result, it was found that the children with ASD and DS had more articular disorders than those of healthy individuals. When the test scores belonged to the children with ASD and DS were compared, significant differences were found again and the children with DS had more articular disorders than the children with ASD. It is thought that the information obtained as a result of this study will be useful in communication, language skills evaluation and training of children with Autism Spectrum Disorder (ASD) and Down Syndrome in the pre-language period.

Keywords: Autism Spectrum Disorder, Down Syndrome, Articulation, phonology, ASD, DS, linguistics

Öz

Down Sendromlu (DS) ve Otizm Spektrum Bozukluğu (OSB) olan çocukların dil gelişimlerinde gecikmeler ve sapmalar olduğu bilinmektedir. Her iki bozuklukta da görülen bu sapmalardan biri de sesbilimsel düzlemde. Bu bağlamda, yapılan bu çalışmanın amacı, Down Sendromlu çocuklar ile Otizm Spektrum Bozukluğu olan çocukların artikülasyon bozuklukları belirlenerek ve sağlıklı çocuklarla karşılaştırmaktır. Çalışmada İzmir ilinde eğitim gören 3-6 yaş arası 10 Down Sendromlu çocuk, 10 Otizm Spektrum Bozukluğu olan çocuk ile 10 sağlıklı çocuk yer almıştır. Tüm denekler yaş, cinsiyet ve eğitim seviyesi bakımından eşleştirilmiştir. Deneklerin artikülasyon becerileri Konuşma Sesi Gelişimi Artikülasyon Testi ve Hacettepe Artikülasyon Testi kullanılarak değerlendirilmiştir. Her iki test de katılımcılara aynı sırada uygulanmıştır. Testler uygulandıktan sonra test puanları karşılaştırılmış ve farklılıklar saptanmıştır. Sonuç olarak, OSB'li ve DS'li çocukların sağlıklı bireylerden daha fazla

¹ Dokuz Eylül University, Faculty of Letters, Department of Linguistics, E-mail: aysegul.ozcan@deu.edu.tr

artikülasyon bozukluğu olduğu bulunmuştur. ASD ve DS'li çocuklara ait test puanları karşılaştırıldığında ise DS'li çocukların test puanlarının OSB'li çocuklardan daha geride olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Otizm Spektrum Bozukluğu, Down Sendromu, artikülasyon, sesbilim, OSB, DS, dilbilim

1. INTRODUCTION

Children with Down syndrome and Autism Spectrum disorder have been described as having distinct behavioural patterns in language and one of the obvious problems they both have is articulation.

Autism is a behavioral syndrome defined by the presence of social deficits, communication abnormalities, stereotyped or repetitive behaviors, and a characteristic course (Piven et.al., 1997: 185). One of the primary diagnostic criteria for the diagnosis of autism spectrum disorders (ASD) is the presence of a language delay or impairment and the children with ASD may also show marked articulation abnormalities (Boucher, 1976: 298).

Down syndrome (DS or DNS), also known as trisomy 21, is a genetic disorder caused by the presence of all or part of a third copy of chromosome 21. It is typically associated with physical growth delays, characteristic facial features, and mild to moderate intellectual disability. Many children with Down syndrome display asynchrony in development with the acquisition of language preceding at a slower pace than the acquisition of other cognitive skills (Mundy et.al., 1995: 157). As in the children with ASD, children with DS

have also articulation problems. The phonological systems of children with Down syndrome are influenced by a variety of factors that can create difficulties perceiving and producing speech. In addition to the cognitive deficit that is the primary marker of the syndrome, hearing loss and differences in anatomy and physiology are contributing factors. Input may also be implicated. The precise influence of each factor is difficult to determine and may vary from one child to another. In conjunction, however, these factors have deleterious effects on speech and language development (Stoel-Gammon, 2001: 93).

2. METHODOLOGY

2.1. Subjects

An approval was obtained from Dokuz Eylul University, Department of Linguistics and Special Education and Rehabilitation Center we studied with on 12.02.2015 in order to be able to work in any rehabilitation center, to take part in the study and to evaluate the children.

In this study, 20 patients (10 with autism syndrome, 10 with down syndrome) and 10 healthy children were evaluated. During the

test, a total of 30 (10 healthy 10 patients with autism syndrome, 10 down syndrome) subjects were studied in the study. Subjects were matched according to their age, but gender was considered to have no effect on articulation, so it was ignored (Gotts, Rocchetta and Cipoletti, 2002: 1931).

2.2. Procedure

In the study, 30 children were evaluated by using Hacettepe Articulation test (HAT) and the results of these tests were compared with healthy children. During the data collection process of the study, the interview technique was used and the results related to the articulation disorders in the speech of the patients were obtained. The data collection process was between February 2015 and May 2015 and each child was interviewed in Special Education and Rehabilitation Center for about 40 minutes.

2.3. Task

In the study, HAT was applied to evaluate the articulation disorder. The words were read one by one and were asked to be repeated individually. What is important in this test is not to focus on the correct expression of the whole word but the correct voicing of the given voice. A correct score is 1 point and a wrong score is 1 point. The evaluation of the line results is done by classifying it as 'normal', 'light', " middle ", good, " very good ". This classification is done according to the number of the classifications.

2.4. Data Analysis

After the test process, the articulation disorders performed by the patients were evaluated according to the characteristics specified in the aim and the variation of the rate of articulation disorder according to these characteristics was statistically calculated. A linguistic assessment was made in the direction of the obtained data.

3. RESULTS

In this study, articulation abilities of the children with ASD and DS and control group were compared by using HAT and the scores were evaluated. The results are as seen in Table 1,2 and 3.

Table 1: Findings of HAT Applied to Children with ASD

ASD		
Subjects	Error Count	Degree
1	12	2
2	0	0
3	19	3
4	41	4
5	4	0
6	12	2
7	9	2
8	19	3
9	5	1

10	26	4
----	----	---

3	3	0
4	0	0
5	0	0
6	0	0
7	0	0
8	0	0
9	3	0
10	2	0

Table 2: Findings of HAT Applied to Children with DS

DS		
Subjects	Error Count	Degree
1	27	4
2	33	4
3	42	4
4	31	4
5	26	4
6	15	3
7	42	4
8	26	4
9	41	4
10	42	4

Table 1, 2 and 3 show the results of the subjects. As seen in the tables, the phonological systems of children with Down syndrome are influenced in a high degree. Although the children with ASD have problems, their scores are worse than the children with ASD. When compared to the healthy subjects, the scores show that the children with ASD are worse than the healthy subjects, but they are a lot better than the children with DS. The scores can also be seen in Graph 1.

Graph 1: The Articulation Scores of the Children with ASD, DS and Control Group

Table 3: Findings of HAT Applied to Healthy Children

Healthy Children		
Subjects	Error Count	Degree
1	4	0
2	0	0

4. DISCUSSION and CONCLUSION

In this study articulation problems in children with Down syndrome, Autism Spectrum Disorder and healthy subjects were compared and the children with DS were found to be the least successful. There is a general consensus that speech difficulties are common in individuals with Down syndrome and that these consist of a complex interweave of phonological and motor-speech delay and deviance. The results found in this study also supported this consensus. Phonological immaturities such as final consonant deletion, use of stops for fricatives, producing voiced for voiceless sounds and vice versa are

common. Children with Down syndrome are slow to acquire the phonological system of their mother tongue. In spite of normal or nearly normal prelinguistic development, these children are delayed in the use of meaningful speech and slow to acquire a productive vocabulary. In some cases their speech remains unintelligible throughout childhood and adolescence, making it difficult to communicate with those around them. The phonological systems of children with Down syndrome are influenced by a variety of factors that can create difficulties perceiving and producing speech. In addition to the cognitive deficit that is the primary marker of the syndrome, hearing loss and differences in anatomy and physiology are contributing factors. Input may also be implicated. The precise influence of each factor is difficult to determine and may vary from one child to another. In conjunction, however, these factors have deleterious effects on speech and language development. Current theory holds that language acquisition is the result of a process of social interaction involving shared activities, and that the rate and quality of caregivers' language play key roles in language acquisition (Warren & Yoder, 1997: 359). Research shows that vocal and verbal interactions between caregivers and children with Down syndrome differ from interactions involving typically developing children in a number of respects. For the most part, findings show that adult input is less well suited to the vocal and verbal abilities of children with Down syndrome (Lynch & Eilers, 1991; Miller, 1987: 75).

In this study not only the children with DS but also the children with ASD got insufficient scores from the articulation test although they were better than the children with DS. They showed deficits in syllable production and persistent articulation errors. In general, studies seem to suggest that while most individuals with ASD do not have specific impairments, phonological and articulatory problems can be found in low-functioning individuals with autism, and early in childhood (Lord & Paul, 1997). Alternatively,

phonological deficits may be specific to particular subgroups within the autism spectrum with the rest following a typical trajectory in phonological development (Rapin et al., 2009; Tager-Flusberg, Lord, & Paul, 1997).

To conclude, the results found out from the study showed that articulation is affected badly in Autism Spectrum Disorder and Down Syndrome, so in communication processes and speech therapies this problem is needed to be considered.

REFERENCES

- Boucher, J. (1976). Articulation in early childhood autism. *Journal of Autism and Childhood Schizophrenia*, 6(4), 297-302.
- Gotts, S. J., Rocchetta, A. I., Cipolotti, I. (2002). Mechanisms Underlying Perseveration in Aphasia: Evidence from a Single Case Study. *Neuropsychologia*, 40, 1930 – 1947
- Lord, C., & Paul, R. (1997). Language and communication in autism. In D. J. Cohen & F. R. Volkmar (Eds.), *Handbook of autism and pervasive developmental disorders* (2nd ed., pp. 195–225). New York: Wiley
- Lynch, M. P., Oller, D. K., Steffens, M. L., Levine, S. L., Basinger, D. L., & Umbel, V. M. (1995). Development of speech-like vocalizations in infants with Down syndrome. *American Journal of Mental Retardation*, 100, 68-86.
- Mundy, P., Kasari, C., Sigman, M., & Ruskin, E. (1995). Nonverbal communication and early language acquisition in children with Down syndrome and in normally developing children. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 38(1), 157-167.
- Piven, J., Palmer, P., Jacobi, D., Childress, D., & Arndt, S. (1997). Broader autism phenotype: evidence from a family history study of multiple-incidence autism families. *American Journal of Psychiatry*, 154(2), 185-190.
- Rapin, I., Dunn, M. A., Allen, D. A., Stevens, M. C., & Fein, D. (2009). Subtypes of language disorders in school-age children with autism. *Developmental Neuropsychology*, 34, 66–84.

- Stoel-Gammon, C. (2001). Down syndrome phonology: Developmental patterns and intervention strategies. *Down syndrome research and practice*, 7(3), 93-100.
- Tager-Flusberg, H., Lord, C., & Paul, R. (1997). Language and communication in autism. In D. J. Cohen & F. R. Volkmar (Eds.), *Handbook of autism and pervasive developmental disorders* (2nd ed., pp. 195–225). New York: Wiley
- Warren, S.F. & Yoder, P.J. (1997). Emerging model of communication and language intervention. *Mental retardation and Developmental Disabilities Research Reviews*, 3, 358-362.

Uygarlık ve Lojistik Performans: Bir Avustralya Okuması

Civilization and Logistics Performance: An Australia Reading

Ramazan ERTURGUT¹

Artuğ Eren COŞKUN²

Kadircan OKKAOĞLU³

Öz

Artan küreselleşme doğrultusunda, uluslararası ticaretin küresel boyutta büyük önem kazanması ve lojistik sistemlerde teknolojinin hızla gelişmesi, verimlilik, çeviklik gibi kavramların önem kazanmasına ve ülkeler arası artan bir rekabet unsurunun oluşmasına neden olmuştur. Bu kapsamda uluslararası lojistik faaliyetler açısından rekabeti sağlayabilmek önemli bir parametre olarak gösterilmektedir. Uluslararası lojistik bakımından lojistik performansın ölçülebilirliği, işletmelerin ve ülkelerin önemli bir araştırma noktası haline gelmiştir. Bunun sonucunda, uluslararası ölçekte, tarafsız ve saygın organizasyonlar, ülkelerin lojistik performanslarını değerlendirme arayışlarına girmiş ve Dünya Bankası Lojistik Performans İndeksi (LPI) ile karşılık bulmuştur. Söz konusu performans indeksi, Birleşmiş Milletler adına Dünya Bankası tarafından toplanan verilerin değerlendirilmesi sonucu elde edilmektedir. Değerlendirme yapılırken; gümrükleme ve gümrükleme sürecinin etkinliği, altyapı kalitesi, uluslararası taşımacılık, lojistik hizmetlerin yeterliliği ve kalitesi, sevkiyatların izlenme ve takip edilebilirliği, sevkiyatların planlanan teslimat süresi içinde alıcıya ulaşma sıklığı gibi altı temel kriterden yararlanılmaktadır. “Lojistik Performans İndeksi”, 2007 yılından itibaren iki yılda bir olmak üzere şu ana kadar toplam 5 kez yayınlanmıştır.

Bu çalışmanın amacı, bugüne kadar yayınlanan Lojistik Performans İndeksi değerlendirmelerinin hepsinde de ilk 20 içerisinde yer alan Avustralya’nın, lojistik başarısını etkileyen faktörlerin araştırılmasıdır. Avustralya’da faaliyet gösteren lojistik faaliyetlerinin başarı ya da başarısızlığını etkileyen diğer başat faktörlerin neler olduğu konularında incelemeler yapılması ve bunlardan elde edilen bilgi birikiminin Türkiye’ye kazandırılması araştırmanın bir diğer amacıdır.

Çalışmanın amacı doğrultusunda, öncelikle Avustralya’nın genel hatlarıyla ülke profili, daha sonra ise ülke ekonomisi, lojistik sektörü ve altyapısı, ulaştırma sistemleri, lojistik potansiyeli, rekabet gücü ve stratejileri, lojistik köy ve merkezleri, uluslararası ulaşım koridorları, gümrük sistemi, lojistik sektöründe eğitim ve insan kaynakları profili, tersine ve yeşil lojistik uygulamaları ele alınmıştır. Verilerin elde edilmesinde Birleşmiş Milletler ve Dünya Bankasının resmi verileri kullanılmıştır. Avustralya istatistik bürosunun ve

¹ Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi,, E-mail: rerturgut@akdeniz.edu.tr

² Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi,, E-mail: erencoskun@akdeniz.edu.tr

³ Yl. Öğr., E-mail: kadircanokkaoglu@gmail.com

Altyapı Bakanlığının Web siteleri de çalışmada birincil veri kaynağı olarak incelenmiştir. Avustralya'nın lojistik eğitimlerinin incelenmesinde "US News" sıralaması dikkate alınmıştır. Çalışmada ayrıca, ülkenin lojistik sektörünün bir SWOT analizi yapılarak, bu konudaki güçlü-zayıf yönler ile fırsat ve tehditler incelenmiştir.

Avustralya coğrafi dezavantajına rağmen Dünya'nın en büyük 20 ekonomisini temsil eden G-20 üye ülkelerinden biridir. Ülkenin yaklaşık %10'unu istihdam eden lojistik sektörü, Avustralya için önemli bir endüstridir. İhracatının neredeyse tamamını Deniz Yolu taşımacılığıyla yapmaktadır. Sonuç olarak Avustralya'nın lojistik incelemesinin yapıldığı bu çalışma, Dünya Bankası'nın yayınladığı Lojistik Performans İndeksinde orta ve düşük performans düzeyine sahip olan ülkelere performans düzeylerini geliştirmeleri adına farkındalık yaratacak ve atılması gereken adımlara ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Lojistik, Lojistik Performans Endeksi, Dünya Bankası, Avustralya

1.GİRİŞ

Avustralya, Avustralya kıtasının anakarası, Tazmania adası ve çok sayıda küçük adadan oluşan egemen bir ülkedir. Okyanusya'nın en büyük ülkesi ve dünyanın toplam altıncı en büyük ülkesi. Komşu ülkeler kuzeyde Papua Yeni Gine, Endonezya ve Doğu Timor'dur; kuzeydoğudaki Solomon Adaları ve Vanuatu; ve güneydoğuda Yeni Zelanda. Avustralya'nın başkenti Canberra ve en büyük şehri Sydney'dir (<https://en.oxforddictionaries.com>, Erişim:25.04.18). Avustralya, dünyanın 13. en büyük ekonomisine ve en yüksek 10. kişi başına gelirene (IMF) sahiptir. Dünyadaki en yüksek ikinci insani gelişme endeksi ile ülke, yaşam kalitesi, sağlık, eğitim, ekonomik özgürlük ve sivil özgürlükler bakımından son derece önemlidir. Avustralya, ASEAN Plus mekanizması, Birleşmiş Milletler, G20, Milletler Topluluğu, ANZUS, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Dünya Ticaret Örgütü, Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği ve Pasifik Adaları Forumu'nun bir üyesidir. 25

milyon nüfusu oldukça şehirleşmiş ve yoğun bir şekilde doğu sahiline yoğunlaşmış durumdadır. Avustralya, nüfusun% 26'sını oluşturan göçmenlerle birlikte dünyanın 9. en büyük göçmen nüfusuna sahiptir. Ayrıca Avustralya Dünya Bankası 2007 yılından beri yayınlanan Lojistik Performans Endeksine hep ilk 20'de kendine yer edinen bir ülke olmuştur. Bu bağlamda bu çalışmada, Avustralya'nın ekonomisinin, dış ticaretinin, eğitim kalitesinin ve diğer genel yapılarının lojistik performans endeksine etkisini incelemek üzerine çalışılacaktır (<http://www.abs.gov.au>, Erişim: 25.04.18).

Resmi Adı	Avustralya Topluluğu
Başkenti	Kanberra
Yönetimi	Federal Parlamento Anayasal Monarşi
Devlet Başkanı	Sir Peter Cosgrove
Nüfusu	24.764.000 (2017, IMF)
Dili	İngilizce
Yüz Ölçümü	7,692,024 km2
Para Birimi	Avustralya Doları (AUD)
Telefon Kodu	61
Resmi Web Sitesi	https://www.australia.gov.au/

2. Avustralya Genel Bilgiler

Tablo 1: *Avustralya'nın Genel Künyesi*

3. Avustralya'da Lojistik Sektörü

Avustralya'daki Taşımacılık ve Lojistik endüstrisi, 2015-16'da Avustralya ekonomisine 39.26 milyar dolar ekleyerek tahmini yıllık 95.4 milyar \$ 'lık bir gelire sahiptir. Sektör, ana alt sektörlerinde yaklaşık yarım milyon insan istihdam etmektedir: bunlar, karayolu taşımacılığı, lojistik ve depolamadan oluşmaktadır. Avustralya'da, karayolu taşımacılığındaki 48,747 kayıtlı işletme, tekli kamyon operatörlerinden büyük çok uluslu şirketlere kadar uzanmaktadır. Yurtiçi yolcu hedefi için 2026 tahmini ile yüzde 19 büyüme tahmin edilmektedir. 2016 yılında Avustralya limanlarına her gün 1.2 milyar dolarlık kargo taşınmıştır. Avustralya'nın ulusal istatistik bürosu, Avustralya'daki tüm sektörlerdeki müşterilere sunulan taşımacılık, posta hizmetleri, depolama ve diğer taşımacılık destek hizmetlerini içeren, Ulaştırma, Liman ve Depolama adı verilen endüstrinin ekonomik etkisini ölçer (<https://infrastructure.gov.au>, Erişim: 11.04.2018). Lojistik endüstrisi her sektörü etkilemektedir. Avustralya, büyük bir ülke ve coğrafi olarak birçok önemli uluslararası pazardan izole edilen bir ülkedir. Avustralya şirketlerinin tedarik zincirleri boyunca malların ve bilginin verimli bir şekilde hareket etmesiyle verimli lojistik, tedarikçilerin daha geniş bir alanda rekabet

Kaynak: <https://www.australia.gov.au/>, Erişim: 11.04.2018

edebilmelerine, ülke içinde daha fazla rekabet sağlamasına ve tüketicilere fayda sağlamasına olanak tanımaktadır. Verimlilik, emeğe, sermayeye ve diğer üretim faktörlerine göre mal ve hizmetlerin ekonomik bir aktör (iş, hükümet, devlet, millet, vb.) için ürettiği şeydir. Verimlilik artışı, gelişmiş bir yaşam standardı sağlama, çevresel yükümlülükleri yerine getirme ve nüfus artışı ile baş etmede kritik bir unsurdur. Lojistik, ulusun üretkenliğinde kritik bir unsurdur. Gerçek Lojistik endüstrisinin ülkenin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası'nın yüzde 8.6'sını temsil ettiği tahmin edilmektedir. Bu durum, Avustralya'nın dökme ihracat işlemlerinde önemli bir maliyettir ve Avustralya'nın imal edilen malların önemli ithalatı, limanlardan müşterilere verimli tedarik zincirlerinin müşterilere sağlanacak olan ithal mal ile Avustralyalı tüketicileri mümkün olan en düşük fiyatlarla mal almaktadırlar. Avustralya Lojistik Konseyinin raporuna göre Avustralya'da Lojistik endüstrisinin verimliliği konusunda zorluklar vardır. Akaryakıt fiyatlarının yüksek olması, sektördeki düzenleyici güçlerin farklılığı ve devlet ve eyalet rejimleri birbiriyle örtüşmektedir, çünkü farklı düzenleyici kurumların kapsamı, masrafları çoğaltmakta ve karışıklık yaratmaktadır. Kent içlerinde yaşanan sıkışıklık tüm taşıma modlarını yavaşlatmaktadır. Bunu ise ancak; gerekli altyapı, otoyollar, demiryolları, limanların

genişletilmesi ve yeni havaalanları açılmasıyla mümkün olacaktır (IRC, 2017). 2016-17'de Avustralya Hükümeti, Avustralya kara taşımacılığı ağının performansını iyileştirmek için tasarlanan projelere 6,3 milyar doların üzerinde yatırım yapmıştır. Bu fonlar, kara ve demiryolu projelerinin planlanması ve dağıtımı için Altyapı Yatırım programı aracılığıyla eyalet, bölge ve yerel yönetimlere ve Avustralya Demiryolu Hatları Kurumu'na (ARTC) ödenmiştir (<https://infrastructure.gov.au>, Erişim: 11.04.2018).

	2007	2010	2012	2014	2016
Puan	3.79	3.84	3.73	3.81	3.79
Sıralama	17	18	18	16	19

Tablo 2: *Avustralya Lojistik Performans Endeksi*

4. Avustralya'da Dış Ticaret

- Avustralya, dünyanın en büyük 23. ihracat ekonomisidir. 2016'da Avustralya 159 milyar dolar mal ve hizmet ihraç edip, 181 Milyar \$ 'lık mal ve hizmet ithal etmiştir bu da 22,5 milyar dolarlık bir negatif ticaret dengesiyle sonuçlanmıştır (<https://data.oecd.org>, Erişim: 11.04.2018). Avustralya'nın ihracatı hakkında konuşmamız gerekirse, eğitim, turizm, tarım ürünleri ve mamul malları (otomobil ve eczacılık) de gerçekten önemlidir. Son yıllarda hükümet, Avustralya, müreffeh, yenilikçi ve sürdürülebilir bir ülke olarak. Bu hedeflerle Nisan 2011'de Ticaret ve

Kaynak: lpi.worldbank.org Erişim: 26.04.18

Yukarıda verilen verilere bakıldığında 2007 yılından 2016 yılına kadar Avustralya, ilk 20 de yer edinmiştir. En yüksek noktası ise 2014 yılının LPI'nde 16. Olarak belirlenmiştir. Avustralya'nın LPI bazında şuana kadar aldığı en düşük puan olan 3.73 ise 2012 yılında, en yüksek puanı ise 2010 yılında 3.84 olarak gösterilmiştir.

Rekabet Bakanı bir ticaret politikası yayınlamıştır Açıklamada, daha fazla iş ve refah yolumuza yatırım yapın. Bunun rehber ilkeleri olarak ticaret politikası şunlar olarak açıklanmıştır:

- Şeffaflık. Kamu ticaretinin gelişimi hakkında iyi bilgilendirilecek görüşmeler.*
- Unilateralizm (tek yanlılık), ticarete bağlı ekonomik seyrini sürdürme taahhüdü diğer ülkeleri beklemeden reform yapmak.*
- Herhangi bir ülkenin firmalarının Avustralya pazarlarına girmesi için ayrımcılık yapılmamalıdır.*

- *Ticaret politikası ve daha geniş ekonomik alınmış bölünmezlik reformu*
- *İç ekonomik reform, uluslararası rekabet gücünün artırılması ve pazar erişiminin artırılmasıdır* (Plaza Ibarra, F. J., 2015).

Bununla birlikte Avustralya birçok serbest ticaret anlaşmasına taraftır. Bu anlaşmalar Avustralya'nın hem ihracatını artırmakta aynı zamanda da ise FDI (Foreign Direct Investment) bir başka deyişle yabancılardan Yeni Zellanda (ANZCERTA)
Singapur (SAFTA)
Tayland (TAFTA)

gelen yatırımları artırmak konusunda faydalar sağlamaktadır. Bu anlaşmalara örnek verecek olursak;

ASEAN-Australia-New Zealand
(AANZFTA)

Şili (ACLFTA)

Çin (ChAFTA)

Japonya (JAEPA)

Güney Kore (KAFTA)

Malezya (MAFTA)

ABD (AUSFTA) olarak sıralanabilirler
(<http://dfat.gov.au>, Erişim:11.04.18).

4.1.Avustralya'da En Çok İhracatı Yapılan Ürünler(Milyon ABD Doları)

SIRALAMA	EMTİA	DEĞER	%PAY
1	Demir cevherleri ve konsantreleri	53,703	16,3
2	Kömür	42,326	12,8
3	Eğitimle ilgili seyahat hizmetleri	21,966	6,7
4	Altın	18,857	5,7
5	Doğalgaz	17,911	5,4
6	Kişisel seyahat (eğitim hariç) hizmetleri	17,412	5,3
7	Sığır eti	7,401	2,2
8	Alüminyum cevherleri ve konsantresi (alümina dahil)	6,460	2,0
9	Buğday	4,853	1,5

Tablo 1: Avustralya'da En Çok İhracatı Yapılan Ürünler(Milyon ABD Doları)

Kaynak: <http://dfat.gov.au> Erişim:10.04.18

4.2.Avustralya'da En Çok İthalatı Yapılan Ürünler

SIRALAMA	EMTİA	DEĞER	%PAY
1	Kişisel seyahat (eğitim hariç) hizmetleri	28,594	8,4
2	Kişisel Motorlu Taşıtlar	21,403	6,3
3	Rafine petrol	14,829	4,3
4	Telekomünikasyon ekipmanı ve parçaları	11,970	3,5

5	Yük taşımacılığı hizmetleri	8,792	2,6
6	Ham petrol	7,953	2,3
7	İlaçlar (veterinerlik dahil)	7,617	2,2
8	Yük taşıtları	7,535	2,2
9	Altın	7,468	2,2
10	Bilgisayar	7,349	2,1

Tablo 2: En Çok İthalatı Yapılan Ürünler Tablosu Milyon Abd Doları Cinsinden

Kaynak: [Http://Dfat.Gov.Au](http://Dfat.Gov.Au) Erişim: 10.04.18

4.3.Avustralya'nın En Çok İthalat Ve İhracat Yaptığı Ülkeler

SIRALAMA	ÜLKE	%PAY
1	ÇİN	32,8
2	JAPONYA	14,5
3	GÜNEY KORE	7
4	HİNDİSTAN	5,2
5	HONG KONG	4,4

Tablo 3: Avustralya'nın en çok ihracat yaptığı 5 ülke

Kaynak: <http://www.abs.gov.au/> Erişim: 10.04.2018

SIRALAMA	ÜLKE	%PAY
1	ÇİN	22,1
2	ABD	10,9
3	JAPONYA	7,5
4	GÜNEY KORE	5,4
5	TAYLAND	5,1

Tablo 6. Avustralya'nın en çok ihracat yaptığı 5 ülke

Kaynak: <http://www.abs.gov.au/> Erişim: 10.04.2018

Yukarıdaki verilere dayanarak Avustralya'nın aynı ihracatta olduğu gibi birinci sırada Çin'in varlığı görünmektedir. Bunun sebebi karşılıklı olan serbest ticaret anlaşmaları ve iki ülkenin nispeten birbirine coğrafi yakınlığı ile açıklanabilir. Ayrıca;

Avusturalya çok fazla teknolojik ürün ithal etmesi bunun nedenlerinden biridir. Aynı sebeple ABD ikinci sırada yer almaktadır. Japonya, Güney Kore ve Tayland ile aynı zamanda serbest ticaret anlaşmaları olduğu için bu ülkelerle de ticareti yoğun bir şekilde yapılmaktadır.

5. Avustralya'nın Başat (Lokomotif) Sektörleri

SIRALAMA	ŞİRKET	GELİRLER (\$ MİLYON)
198	Westfarmers	48,003
218	Woolworths	43,925
333	Commonwealth Bank of Australia	32,287
350	BHP Billiton	30,912
391	WestPac Banking	27,704
405	National Australia Bank	26,958
418	Australia & New Zeland Banking Group	26,032

Tablo 4: Avustralya'nın Başat (Lokomotif) Sektörler

Kaynak: Fortune 500, 2017

Fortune Global 500 listesini incelediğimizde ilk 50 de Avusturalya menşeli bir şirket yoktur. İlk 100 içerisinde de Avustralya'nın herhangi bir şirketi yoktur. 198. Olan

Westfarmers şirketi ise, Batı Avustralya'da bulunan merkezi ile çeşitli iş operasyonları şunları kapsamaktadır: süpermarketler, likör, oteller ve marketler; ev geliştirme; Ofis

malzemeleri; mağazalar; ve kimyasallar, enerji ve gübreler, endüstriyel ve güvenlik ürünleri ve kömür işyerleri ile bir sanayi bölümü. Wesfarmers yaklaşık 220.000 çalışanı ile Avustralya'nın en büyük özel sektör işverenlerinden biridir ve yaklaşık 530.000 hissedar tabanına sahiptir (<http://www.wesfarmers.com.au>, Erişim: 11.04.18). 218. olan Woolworths, perakende sektöründe faaliyet göstermektedir. 333. olan Commonwealth Bank of Australia, 391. olan WestPac Banking, 405. olan National Australia Bank ve 418. olan Australia & New Zeland Banking Group, bankacılık ve finans alanında faaliyet göstermektedir. 350. olan BHP Billiton şirketi ise madencilik sektöründe faaliyet göstermektedir.

6.Ulaştırma Sistemleri

Avustralya altyapı sistemleri ve altyapı istatistikleri, çeşitli verilerin toplanmasından oluşmuştur. Bu veriler dört ana ekonomik altyapı türü için sunulmaktadır: ulaşım, enerji, iletişim ve su. Ulaşım modları ise ikiye bölünür bunlar; yolcu taşımacılığı, yük taşımacılığıdır. yük emniyetindeki altyapı varlıkları ve eğilimleri hakkında veriler sunulmaktadır. Bu bölümde ağırlıklı olarak Avustralya'nın ulaştırma sistemleri incelenecektir.

6.1.Demir Yolları

Kapsamlı ve erişilebilir bir demiryolu ulaşım sistemi, topluluklara katılan ve sanayiye güçlendiren Avustralya ulaşım zincirinde önemli bir bağlantıdır. Avusturalya Altyapı

Bakanlığı, hükümete demiryolu yatırımlarını yönetme ve Avustralya Demiryolu Hatları Kurumu (ARTC) ve Moorebank Intermodal Company Limited şirketlerini denetleme konusunda yardımcı olmaktadır. Bakanlık aynı zamanda devlete, demiryolu güvenliği mevzuatı ve ilgili yönetmelikler için üzerinde anlaşmaya varılmış bir ulusal model üzerinde devletler ve bölgelerle işbirliği içinde çalışmaktadır. 2016 yılı itibarıyla Avustralya'da 33.141 kilometre uzunluğunda demiryolu bulunmaktadır. 1.650 kilometre uzunluğunda şehir içi demiryolu vardır. Kentsel demiryolu ağlarında 12.9 milyar yolcu taşınmıştır. 2015–16'da demiryolu ile taşınan 413.5 milyar tonluk yük taşınmıştır. Hatların çoğunluğu elektrikli değildir (<https://bitre.gov.au>, Erişim: 11.04.18).

Tüm navlun ve uzun mesafeli yolcu trafiğinin çoğunluğu dizel gücünün altında faaliyet gösterirken, büyükşehir kamu raylı sistemlerin çoğunluğu elektrik kullanıyor. Demir cevheri, kömür, bakır ve şeker kamışı

gibi hammaddelerin taşınması için çok sayıda hat inşa edilmiştir (Neil S., 2011). Aşağıdaki haritada Avustralya'nın ulusal demiryolları rotaları verilmiştir.

Şekil 1: Avustralya Demiryolları rotaları

Kaynak: www.railmaps.com.au

6.2.Deniz Yolları

Bir ada ülkesi olarak, Avustralya hem uluslararası ticaret hem de yurt içi navlun hareketleri (kıyı ticareti) için gönderime bağımlıdır. Bu nedenle, Avustralya'nın büyük limanları ve ilgili altyapısı, hem dökme hem de konteyner tesislerine hizmet veren tedarik zinciri faaliyetleri için önemli yerleri sağlamaktadır

(<http://www.portsaustralia.com.au>,

Erişim:12.04.18). Avustralya'nın ihracat endüstrisi için deniz taşımacılığı çok önemlidir. Avustralya, ihracatının% 99'unu

bu ulaşım biçimine dayanmaktadır (<https://infrastructure.gov.au>, Erişim: 12.04.2018). Az sayıda göl ve iç su yolları nedeniyle iç su taşımacılığı çok yaygın olmasa da, kıyı boyunca iç nakliye de mevcuttur. Özel sektör, liman operasyonları ve yatırımlarında hükümetin belirlediği yasalarca önemli bir konumdadır. Eyalet ve bölge hükümetleri, limanlar, bitişik arazi alanları ve bağlantı taşıma sistemleri dahil olmak üzere arazi kullanım planlaması ve kontrollerinden sorumludur. Yerel yönetimler ayrıca, planlama gereksinimleri

ve yerel yol erişimi gibi konularda da dahil olmak üzere limanları etkileyen kararlar almaktadır. Avustralya'da 106 adet liman bulunmaktadır. Aşağıdaki haritada detaylı

olarak ana limanlar gösterilmiştir (https://infrastructure.gov.au, Erişim: 11.04.2018).

Şekil 2: Avustralya'nın Limanları

Kaynak: <http://maps.infrastructure.gov.au/KeyFreightRoute/index.html>

6.3. Avustralya'nın En İşlek Limanları

SIRALAMA	LİMAN	ÜLKE	TOPLAM KARGO MİLYON TON
1	Hedland	Avusturalya	452,940
2	Dampier	Avusturalya	169,926
3	Newcastle	Avusturalya	163,906
4	Hay Point	Avusturalya	115,932

5	Gladstone	Avusturalya	104,629
6	Brisbane	Avusturalya	37,163
7	Melbourne	Avusturalya	35,303
8	Fremantle	Avusturalya	31,981
9	Sydney	Avusturalya	29,618
10	Weipa	Avusturalya	29,042
11	Kembla	Avusturalya	28,882
12	Abbot Point	Avusturalya	17,745
13	Wellington	Yeni Zelanda	15,544
14	Bunbury	Avusturalya	15,332

Kaynak:<https://www.worldatlas.com/articles/busiect-cargo-ports-in-oceania.html>, Erişim: 12.04.18

Brisbane Limanı, şu anda Avustralya'nın en yoğun üçüncü limanı ve en büyük yük kargosu limanıdır. Queensland eyaletinin doğu kıyısında yer alır, Brisbane limanı her yıl 2600 gemiyi idare eder ve 28 milyon tondan fazla kargo taşımaktadır. Brisbane Multimodal Terminali - Fisherman Adaları'na intermodal tesis sağlar. 850 metreye kadar tren uzunluklarına izin verilir. Konteynerler bu terminal ile konteyner terminalleri arasındaki yol tarafından kaydırılır. Bu bağlamda, demiryolu erişimi “yakın-yerleştirme” tesislerine sahip olarak sınıflandırılmaktadır

(<https://www.seaoo.com>, Erişim: 12.04.2018).

Port Hedland, Avustralya ve Okyanusya bölgesinin tamamı için yaklaşık 452 milyon ton kargo ile en büyük limandır. Liman, Avustralya'nın batı kıyısında,

Okyanusya'daki diğ er limanlarla bağlantı kurduğı yerdedir. Gelişmiş izleme ve tahminlerde en son teknolojiye sahiptir. 2006 yılında Port Hedland, bir yılda 110 milyon tondan fazla ticaret yapan ilk Avustralya limanı olmuştur (<https://www.seaoo.com>, Erişim: 12.04.2018).

Port Dampier, Avustralya'nın ikinci büyük limanı olup, her yıl 169 milyon tonluk bir kargo hacmine sahiptir. Liman, Port Hedland yakınlarındaki Avustralya'nın batı kıyısında yer almaktadır. 2014 yılında, Port Hedland ve Dampier, Port Hedland'da güneydeki Ashburton Limanı'ndan uzanan diğ er limanlarla Pilbara Limanlarını oluşturmak üzere birleşmiştir. Burada ele alınan tüm kargoların yaklaşık yüzde 95'i demir cevheridir ve daha sonra dünyanın geri kalanına dağıtılmaktadır

(<https://www.seaoo.com>,
12.04.2018).

Erişim:

6.4.Karayolları

Avustralya karayolu ağı üç karayolu kategorisinden oluşur: Federal otoyollar, devlet karayolları ve yerel yollar. Federal otoyollar, başkentleri birbirine bağlayan büyük yollar. Bu yolların finansmanı Federal Hükümet tarafından sağlanmaktadır. Devlet karayolları ve yerel yollar kalan yolları desteklemekte ve finansman devlet tarafından

gelmektedir. Avustralya'daki kamu yolları 2015 yılı itibariyle 850.000 km'yi aşmaktadır. Ayrıca 2015 yılı itibariyle 212 milyar ton yük taşınmıştır (<https://bitre.gov.au>, Erişim:12.04.18). Araç teknolojisindeki ilerlemeler, nispeten düşük

bir birim maliyet için navlunun Avustralya'nın yollarında taşınmasına olanak sağlamıştır. Ağır vasıta reformlarının kabul edilmesi, yollardaki kamyon sayısında bir artış olmadan yolun büyümesini sürdürmesini sağlayacak B-Triples gibi daha yüksek verimli araç kombinasyonlarına kapı açmıştır. Mevcut işgücü yaşlandıkça personel sıkıntısı potansiyelinde olduğu gibi, trafik sıkışıklığı ve yakıt maliyetleri de karayolu taşımacılığı için temel konulardır. Karayolu yatırımlarının ve ağır araçların yüklenmesinin yeniden düzenlenmesi de karayolu taşımacılığı için fırsatlar ve riskler sunmaktadır. Yol ağının kullanımı 2014 yılında ayrıntılı olarak incelenmiştir ve aşağıdaki şekil ana yol navlun koridorlarını göstermektedir (Council, A. L., 2014).

Şekil 3: Karayolları Yoğunluğu

Kaynak: BITRE, 2014.

6.5. Hava Yolları

CIA verilerine göre Avustralya'da 480 adet havalimanı bulunmaktadır. Aktif olarak kullanılan havaalanı sayısı ise, 139'dur (www.iata.org, Erişim:13.04.18; https://www.cia.gov, Erişim:13.04.18). Hava taşımacılığı, parsiyel yükler ve deniz ürünleri gibi yüksek değerli ve zaman açısından kritik malların taşınması için Avustralya'nın genel taşımacılığının küçük bir unsurudur. BITRE 2012 yılında yalnızca 0,3 milyar Ntk'lık bir hava taşımacılığının yapıldığını tahmin edilmektedir. Bu, Avustralya'nın toplam navlun yükünün yüzde 0.1'inden daha azdır. Havalimanları genellikle parsiyel yükleri idare etmek için yakındaki navlun alanlarına sahiptir ve havalimanlarına giren yolcu araçları ile önemli tıkanıklık sorunlarına yol açmaktadır

(www.bitre.gov.au, Erişim:13.04.18). Hava taşımacılığı turistleri ve yatırımı Avustralya'ya getiriyor ve işletmelerin dünya çapında mal ve hizmetlerini ticaretine yardımcı olmaktadır. 2014 yılında, yabancı turistler Avustralya'da 16,8 milyar ABD doları harcayarak, restoranları, oteller ulaştırma sağlayıcılarını ve diğer sektörleri desteklemiştir Buna ek olarak, Avustralya 2014 yılında 300 milyar dolar değerinde mal ve hizmet ihraç etmiştir. Zaman içinde ülke, doğrudan yabancı yatırımda 560 milyar ABD doları yatırım almıştır. Aşağıdaki tabloda Avustralya'nın 3 yıllık uçuş, yolcu, yük ve posta hareketlerinin istatistikleri verilmiştir (www.bitre.gov.au, Erişim:13.04.18).

Yıl	Uçuş			Yolcu			Yük (Ton)			Posta (Ton)		
	Gelen	Giden	Toplam	Gelen	Giden	Toplam	Gelen	Giden	Toplam	Gelen	Giden	Toplam
2014/15	87.665	87.586	175.251	17.024.313	16.840.324	33.864.637	517.939	421.886	939.825	29.544	11.088	40.632
2015/16	91.660	91.546	183.206	18.203.156	18.025.575	36.228.731	490.863	505.787	996.650	25.127	10.616	35.743
2016/17	96.653	96.614	193.267	19.455.346	19.205.600	38.660.946	531.823	512.982	1.044.806	27.129	10.609	37.738

Tablo 5: Hava Yolları Hareketi

Kaynak: www.abs.gov.au, Erişim:26.04.18

7. Lojistik Sektörünün İhracat Potansiyeli ve Rekabet Gücü

Avustralya, dünyanın en büyük 23. ihracat ekonomisidir. 2016'da Avustralya 159 milyar dolar mal ve hizmet ihraç edip, 181 Milyar \$ 'lık mal ve hizmet ithal etmiştir bu da 22,5 milyar dolarlık bir negatif ticaret dengesiyle sonuçlanmıştır. 2016 yılında Avustralya'nın GSYİH'sı kişi başına düşen GSYİH 46,8 bin dolar olmuştur (<https://atlas.media.mit.edu>, Erişim: 13.04.18). 2016 Lojistik Performans Endeksinin altı alt başlığında Avustralya'nın performanslarına bakıp lojistik sektöründe rekabet gücünü

yorumladığımızda Avustralya, 2017-18 Dünya Ekonomik Forumu (WEF) Küresel Rekabet Edebilirlik Raporu'na göre dünyanın en rekabetçi 20 ülkesinin dışında yer aldı. Avustralya geçen yıla göre bir yer değiştirdi ve 2013-14'ten bu yana ilk kez ilk 20'nin dışında kalmıştır (<https://www.aigroup.com.au>, Erişim: 13.04.18). Fakat 2016 LPI verilerine göre Avustralya lojistik yetkinlik ve rekabet konusunda hala ilk 20'de yer almaktadır. Coğrafi konum itibarıyla ticaret rotalarından biraz uzak kalması Avustralya'nın en büyük dezavantajıdır.

	Puan	Sıralama
Gümrükleme	3.54	22
Altyapı	3.82	18
Uluslararası Taşımacılık	3.63	21
Lojistik Yetkinlik ve Rekabet	3.87	17
Yük İzleme	3.87	19
Zamanlama	4.04	21

8. Ülkenin Lojistik Sektöründe Eğitim ve İnsan Kaynakları Profili

8.1. Avustralya'daki Başlıca Lojistik Profesyonelleri

Avustralya Lojistik Konseyi, başlıca Avustralya lojistik tedarik zincirini yöneten ve yönlendiren; müşterilerini, sağlayıcılarını, altyapı sahiplerini ve tedarikçilerini temsil etmektedir. ALK üyeleri ise; karayolu, demiryolu, deniz, hava, deniz limanları ve intermodal limanları kapsayan tüm tedarik zincirinden oluşmaktadır (<http://www.austlogistics.com.au/>, Erişim: 17.04.2018).

Avustralya Tedarik Zinciri ve Lojistik Sektöründe Eğitim ve İnsan Kaynakları Profili

Avustralya'nın 2016 yılı LPI verileri (SCLAAS), Avustralya'nın Tedarik Zinciri ve Lojistik uzmanları ve uygulayıcıları için en büyük birliğidir. 3,300'ün üzerinde üyesiyle birlikte sektörle irtibat kurmuştur. SCLAAS, doğru seçim yapmak için kanıtlanmış tecrübesiyle yönetim çerçevesi, yerleşik temsil, paranın karşılığı ve stratejik erişim hakkına sahiptir. ACT / Güney NSW, Yeni Güney Galler, Victoria / Tazmania, Güney Avustralya / NT, Queensland ve Batı Avustralya'da her biri (Eyalet) Başkanı tarafından yönetilen komitelerden oluşmaktadır. Her Birlik / Eyalet / Bölgede

aylık olarak etkinlikler düzenlemeyi hedeflemektedir. Her eyalet, bir Ulusal Kurul oluşturmak için bir komite üyesi seçmektedir. Avustralya'da başka hiçbir Tedarik Zinciri ve Lojistik Endüstrisi Derneği'nin SCLAA'nın kapsamında değildir (<https://sclaa.com.au/>, Erişim:17.04.2018).

8.2. Avustralya'nın İlgili Devlet Kurumları ve Bakanlıkları

- Avustralya Tarım ve Kaynak Ekonomisi ve Bilimleri Bürosu (ABARES)
 - Avustralya Rekabet ve Tüketici Komisyonu (ACCC)
 - Avustralya Gümrük ve Sınır Koruma Servisi
 - Avustralya Hükümeti Başsavcısı Genel Müdürlüğü
 - Avustralya Deniz Güvenliği Kurumu (AMSA)
 - Avustralya Vergi Dairesi (ATO)
 - Avustralya Ticaret Komisyonu
 - Avustralya Ulaştırma Güvenliği Bürosu
 - Altyapı, Ulaştırma ve Bölge Ekonomisi Bürosu (BITRE)
 - Federal Hükümet
 - Tarım ve Su Kaynakları Bakanlığı
 - Göçmenlik ve Sınır Koruma Bakanlığı
 - Altyapı ve Bölgesel Kalkınma Bakanlığı
 - Çevre Bakanlığı
 - Altyapı Avustralya
 - Ulusal Ulaştırma Komisyonu (NTC)
 - Verimlilik Komisyonu
 - Turizm
- Avustralya
(<http://www.portsaustralia.com.au>, Erişim: 18.04.18)

8.3.İlgili Sanayi ve Ticari Örgütleri

- NatRoad (Ulusal Karayolu Taşımacılığı Birliği)
- ATA (Avustralya Kamyonculuk Birliği)
- ALRTA (Avustralya Hayvancılık ve Kırsal Taşıyıcılar Derneği)
- HVIA (Ağır Araç Endüstrisi Avustralya)
- LBRCA (Hayvancılık, Toplu ve Kırsal Taşıyıcılar Derneği)
- LRTAQ (Qld Inc Hayvancılık ve Kırsal Taşıyıcıları Derneği)
- LRTASA (Güney Avustralya Tarım ve Hayvancılık Derneği)
- LRTAV (Victoria Inc Hayvancılık ve Kırsal Taşıyıcıları Derneği)
- LRTAWA (Batı Avustralya Inc Hayvancılık ve Kırsal Taşıyıcıları Derneği)
- QTA (Queensland Kamyonculuk Birliği)
- Karayolu Taşımacılığı Birliği (Yeni Güney Galler)
- SARTA (Güney Avustralya Karayolu Taşımacılığı Derneği)
- TTA (Tazmania Taşımacılık Birliği)
- VTA (Victoria Ulaştırma Birliği)
- WARTA (Batı Avustralya Karayolu Taşımacılığı Birliği)
- Ulusal Deniz Güvenliği Komitesi
- Shipping Avusturalya
- Deniz Mirası Derneği
- Avustralya Gemi Sahipleri Birliği
- Avustralya Deniz Güvenliği Kurumu
- Avustralya Denizcilik Birliği
- Deniz Güvenlik Kimlik Kartı (MSIC) SA Yük Konseyi

- Tazmania Yük ve Lojistik Konseyi
- Queensland Ulaştırma ve Lojistik Konseyi (<http://www.truck.net.au/> Erişim: 18.04.18)
-

8.4 Avusturalya Üniversite Sıralamaları

Avusturalya, ülke olarak UsNews'in yaptığı araştırmada, Dünya'da en iyi eğitim alınabilecek ülkeler listesinde 6. olmuştur (<https://www.usnews.com>, Erişim: 18.04.18).

Tablo 7: Avusturalya Üniversite Sıralamaları

Kaynak: US News Education, <https://www.usnews.com>, Erişim: 18.04.2018

UsNews sıralamalarına bakıldığında Avustralya'dan 7 tane üniversite bulunmaktadır. Bunlar sıralama ve puanlarıyla yukarıdaki tabloda gösterilmiştir. UsNews verilerine göre Avustralya'nın en yüksek puana sahip üç üniversitesi şu şekildedir: Melbourne Üniversitesi, Sidney Üniversitesi ve Queensland Üniversitesi olarak sıralanmaktadır. İlk 500 olarak düşünüldüğünde ise 29 üniversite UsNews sıralamasında ilk 500'dedir.

Ülke sıralamasında birinci Dünya sıralamasında 26.olan Melbourne Üniversitesinde İşletme, Ticaret lisans bölümleri bulunmakta, Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi yüksek lisans ve doktora programı bulunmaktadır (<http://study.mbs.unimelb.edu.au>, Erişim: 18.04.2018, Erişim: 18.04.2018). Ülke sıralamasında ikinci olan Sidney

Üniversitesi'nde de Uluslararası İşletme, Yönetim, Pazarlama, İşletme Yönetim Sistemleri Lisans Programları bulunmakta; Lojistik ve Tedarik Zinciri Yönetimi Yüksek Lisans Programı bulunmaktadır (<https://sydney.edu.au/>, Erişim:18.04.18). Ülke sıralamasında 3.olan Monash Üniversitesi'nde Ticaret ve Bilim, İşletme alanında lisans programları bulunmaktadır. Lisansüstü seviyesinde ise, Ulaşım ve Trafik, İşletme ve İşletme Bilişim Sistemleri yüksek lisans bölümleri bulunmaktadır (<https://www.monash.edu/> Erişim: 18.04.18).

	SIRALAMA	PUAN
Melbourne Üniversitesi	26	75.8
Sidney Üniversitesi	34	74.5
Queensland Üniversitesi	45	72.9
Monash Üniversitesi	68	69.6
Avusturalya Devlet Üniversitesi	69	69.5
Yeni Güney Galler Üniversitesi	69	69.5
Batı Avusturalya Üniversitesi	88	67.1

Ülke sıralamasında 4.olan Avusturalya Devlet Üniversitesinde ise; İşletme Yönetimi, Uluslararası İşletme lisans bölümleri bulunmaktadır. Bu okulda lisans ve yüksek lisans bölümü olarak lojistik bölümü mevcut değildir ancak; Proje Yönetimi, Ticaret gibi bölümlerinin yüksek lisans derslerinde lojistik eğitimleri verilmektedir (www.anu.edu.au, Erişim:18.04.18) Yeni Güney Galler Üniversitesinde ise, İşletme, Ticaret gibi lisans dersleri bulunmakta ve buna ilaveten havacılık yönetimi bölümü de bulunmaktadır.

Lojistik Yönetimi yüksek lisans programı da bulunmaktadır

(<https://www.unsw.edu.au/>, Erişim: 18.04.18). Batı Avusturalya Üniversitesi'nde ise, İşletme disiplininin bölümler bulunmakta bununla birlikte İşletme Bilgisi ve Lojistik Yönetimi yüksek lisans programı bulunmaktadır

(<http://www.business.uwa.edu.au/>, Erişim: 18.04.18)

9. Tersine Lojistik ve Yeşil Lojistik Uygulamaları

Avustralya Hükümeti Emisyonu Azaltma Fonu, Avustralya Hükümeti'nin Doğrudan Eylem Planının merkezidir. Fon, Avustralya'nın emisyonları azaltma hedefinin 2020 yılına kadar 2000 seviyelerinin yüzde 5 altında gerçekleşmesine yardımcı olmak için Doğrudan Eylem Planı ve Yenilenebilir Enerji Hedefi kapsamında diğer teşviklerle birlikte çalışmaktadır. Avusturalya hükümetinin bir amacı da, 2050 yılına kadar emisyonları %60 (1990 seviyelerinin %40'ına) azaltma yolunda ilk adım olarak, 2008-2012 döneminde devletin sera gazı emisyonlarını 1990 seviyelerinin %108'ine sınırlayarak Kyoto hedefine ulaşmayı başarmıştır (<http://www.environment.gov.au>, Erişim: 25.04.18).

Güney Avustralya Yük Konseyi'ne (SAFC) göre, gökdelenler ve güneş enerjisi ile çalışan gemiler, gazla çalışan lokomotifler ve biyoyakıt kullanımı, lojistik sektörünün daha

sürdürülebilir hale gelmesine yardımcı olabilecek gelecekteki teknolojilerden sadece birkaçıdır. SAFC, lojistik sektörünün daha sürdürülebilir hale gelme ve çevreye olan etkisini azaltma sorumluluğunun olduğuna inanmaktadır. Konsey, mevcut endüstrinin daha sürdürülebilir olmaya yönelik çabalarını vurgulamayı amaçlayan ve sektörün benimseyebileceği gelecekteki girişimleri tartışan bir (Yeşil Taşımacılık) tartışması yayınlamıştır

(<https://www.tandlnews.com.au>, Erişim: 24.04.18). Aşağıdaki şekilde ise Avusturalya Çevre Bakanlığının şimdiye kadar ki olan emisyon kullanımı envanterine yer verilmiştir.

Şekil 4: Avusturalya Emisyon Envanteri

Kaynak:<http://www.environment.gov.au/climate-change/government/emissions-reduction-fund>

10. Avusturalya Lojistik Sektörü Bakımından Swot Analizi

10.1. Güçlü Yönler

- Dünya'nın 23. İhracat ekonomisi olması
- Açık Pazar Ekonomisi
- Deniz yoluyla taşımacılığın gelişmiş olması
- Arazi Fazlalığı
- Serbest Ticaret anlaşmaları ile lojistik faaliyetlerinin artması
- Doğal kaynaklar
- Sürdürülebilirliğe verdiği önem
- Yüksek hacimde Deniz taşımacılığı
- Stabil Hükümet
- Politik İstikrar
- İşçi Hakları
- Ülkenin yaklaşık %10'unu istihdam etmesi
- Turizm Ekonomisinin canlılığı

10.2. Zayıf Yönler

- Coğrafi konumu.
- İhracatının %99.9'unun Deniz yoluyla yapılması.
- Artan yakıt fiyatları
- Eyaletlerin kanunlarının örtüşmesi
- Havayolu lojistiğinin iç taşıma dışında yok denecek kadar az olması.
- Altyapı Eksikliği
- İhracat ve İthalatta Çin'e bağımlı olması

- Bankacılık sektörü yabancı kaynaklara bağımlı olması

10.3. Fırsatlar

- Gelişen bir Pazar ekonomisi olması
- Yabancı Direkt yatırımlara açık olması (Birçok uluslararası lojistik firmasının varlığı)
- Yeni yatırımlarla birlikte hava yolu taşımacılığının ihracatta oranının artırılmasının amaçlanması

10.4. Tehditler

- Çin'in yeni projesi olan bir yol bir kuşak projesi
- İklim değişikliği
- İşsizlik oranının artması

11. SONUÇ VE ÖNERİLER

Avusturalya coğrafi dezavantajına rağmen Dünya'nın en büyük 20 ekonomisini temsil eden G-20 üye ülkelerinden biridir. Bu da onu dış ticaret ve lojistik sektöründe önde gelen ülkelerden yapmaktadır. Ülkenin yaklaşık %10'unu istihdam eden lojistik sektörü Avusturalya için önemli bir endüstridir. İhracatının neredeyse tamamını Deniz Yolu taşımacılığıyla yapan bir ülke olan Avusturalya, bu çalışmada, Avustralya'nın genel durumu üzerinden 2007'den itibaren Lojistik Performans Endeksinde nasıl ilk 20'de kendine yer edindiğinin nedenleri aşağıda incelenerek sonuca varılacaktır.

Gümrüklerin ve Gümrükleme Sürecinin Etkinliği, Avusturalya, 2007 yılında 17, 2010 yılında 14. 2012 yılında 16. , 2014 yılında 9. , 2016 yılında ise 22. olmuştur. Verilere göre Avusturalya 2016 yılı dışında gümrükleme alanında hep ilk 20’de kendine yer edinmiştir. Ayrıca, en yüksek performansını ise 2014 yılında 9. Olarak göstermiştir.

Altyapı, alanında ise çok büyük değişiklik göstermeyen Avusturalya 2007 yılında yapılan 20. , 2010 yılında 12., 2012 de 18. 2014 yılında 18. 2016 yılında ise 18. Olmuştur. En büyük değişikliği 2010 yılında 12. olarak kaydetmiştir. Genel olarak çalışmada belirtildiği üzere altyapı çalışmaları gerçekleştiğinde yükselme potansiyeli olan bir alandır.

Uluslararası Taşımacılık, 2007 yılında 12. 2010 yılında 3. 2012 yılında 28. 2014 yılında 18. 2016 yılında 21. olmuştur. Buradaki çarpıcı olan sonuç 2010 yılında 3. Olup iki yıl sonraki LPI’de bir anda 25 sıra geri düşüp 28. olmasıdır.

Lojistik hizmetlerin yeterliliği ve kalitesi, alanında ise, çok farklı değişimler olmamıştır sıralama şu şekildedir; 2007 yılında 19. sırada 2010 yılında 17. 2012 yılında 16. 2014 yılında 17. ve son olara 2016 yılında 17. olmuştur. Fakat bu listede ilk 20 dışına kopukluklar yaşanmamıştır.

Sevkiyatların izlenmesi, alanında da çok büyük değişimler yaşamayan Avusturalya hep ilk 20 içerisinde bulunmuştur fakat yükselip azalan bir grafik çizmektedir yıllara göre dağılımları; 2007 yılında 12. , 2010 yılında 20. , 2012 yılında 19. ,2014 yılında 16. 2016 yılında 19. olarak izlenmektedir.

Zamanlama, alanında çokta vasat performans göstermeyen Avusturalya en kötü sıralamasını, 2014 yılında 26. olarak göstermiştir. Diğer yıllara göre dağılım 2007 yılında 20. 2010 yılında 18., 2012 yılında 17. , 2014 yılında 26, 2016 yılını ise 21. olarak tamamlamıştır.

KAYNAKÇA

Bureau of Infrastructure, Transport and Regional Economics (BITRE) 2014, Freightline 1 – Australian Freight Transport Overview, BITRE, Canberra.

Francisco Javier Plaza Ibarra, (2013). *Australia: Context Analysis and a Market Opportunity Approach from the Spanish Side. The Agricultural Machinery Sector, Master Project* Universidad de Almería.

Neil S. (2011). Australian Logistics Challenges And Solutions To Overcome Them (Unpublished master's thesis). Javk University

The Economic Significance of the Australian Logistics Industry Report, 2015

Transport and Logistics Industry Reference Committee (IRC), Skills Forecast Key Findings Discussion Paper 2017.

Web

<https://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/aus/>, Erişim: 13.04.18

https://bitre.gov.au/publications/2017/files/yearbook_2017_booklet.pdf, Erişim: 11.04.18

https://bitre.gov.au/publications/2017/files/is_092.pdf, Erişim: 12.04.18

https://bitre.gov.au/publications/2016/files/is_079.pdf, Erişim: 12.04.18

https://bitre.gov.au/publications/ongoing/international_airline_activity-time_series.aspx, Erişim: 13.04.18

<https://data.oecd.org/australia.htm>, Erişim: 11.04.18

<http://dfat.gov.au/trade/agreements/in-force/Pages/free-trade-agreements-in-force.aspx>, Erişim: 11.04.18

<https://en.oxforddictionaries.com/definition/Australia>, Erişim: 25.04.18

https://infrastructure.gov.au/department/statements/2017_2018/budget/ntc1.aspx, Erişim: 11.04.18

<https://infrastructure.gov.au/maritime/>, Erişim: 12.04.18

<https://infrastructure.gov.au/transport/freight/index.aspx>, Erişim: 11.04.18

<https://sclaa.com.au/>, Erişim: 17.04.2018

<http://study.mbs.unimelb.edu.au/study/degrees/master-of-supply-chain-management/overview>, Erişim: 18.04.18

<https://sydney.edu.au/>, Erişim: 18.04.18

<http://www.abs.gov.au>, Erişim: 25.04.18

<https://www.aigroup.com.au/policy-and-research/mediacentre/releases/WEF-Global-Competitiveness-Report-27Sept/>, Erişim: 13.04.18

<http://www.austlogistics.com.au/>, Erişim: 17.04.2018

<https://www.australia.gov.au/>, Erişim: 11.04.2018

<http://www.business.uwa.edu.au/>, Erişim: 18.04.18

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/as.html>, Erişim: 13.04.18

<http://www.environment.gov.au/climate-change/government/emissions-reduction-fund>, Erişim: 25.04.18

<https://www.monash.edu/>, Erişim: 18.04.18

<http://www.portsaustralia.com.au/about/>, Erişim: 12.04.18

<http://www.portsaustralia.com.au/about/links>, Erişim: 18.04.18

<https://www.seaoo.com/blog-en/the-largest-seaports-in-australia/>, Erişim: 12.04.18

<https://www.tandlnews.com.au/2014/03/28/article/green-freight-call-make-industry-sustainable/>, Erişim: 24.04.18

<http://www.the-linc.com.au/national/sea>, Erişim: 18.04.18

<http://www.truck.net.au/>, Erişim: 18.04.18

<https://www.unsw.edu.au/>, Erişim: 18.04.18

<https://www.usnews.com/news/best-countries/best-education>, Erişim: 18.04.18

<http://www.wesfarmers.com.au/who-we-are/who-we-are>, Erişim: 11.04.18

www.anu.edu.au, Erişim: 18.04.18

www.bitre.gov.au Erişim: 13.04.18

www.iata.org, Erişim: 13.04.18

Articulation Skills of Children with Autism Spectrum Disorder

Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Çocukların Sesletim Becerileri

Dr. Eda CAN¹

Abstract

Autism Spectrum Disorder (ASD) is a neuropsychiatric disorder which causes problems on socialization, language, and communication. Limited emotional, social and language skills, lower interest to other people and environment are observed in this disorder. Difficulties on articulation skills are one of the problems which individuals with ASD experience. This research was carried out in order to evaluate the articulation skills of children who were diagnosed with ASD and to determine the differences in articulation between these 4-7 years old children and their normally developed peers. The experimental group of 20 children and the control group of 20 children were compared in terms of their articulation skills. The whole research group was age-matched. PLS-4 Articulation Test, Hacettepe Articulation Test, and Speech Sound Development Test were applied by meeting every participant in order to evaluate the articulation skills. All data were examined by using The Wilcoxon test and Mann-Whitney test. It is found that there was a significant difference in the results of all articulation tests between the experimental group and the control group. In other words, children with ASD have a lower performance on articulation tests compared to the children with normal development.

Keywords: Autism, Articulation Skills, Articulation Tests, Language Impairment

Öz

Otizm spektrum bozukluğu; sosyalleşme, dil ve iletişim becerilerini etkileyen ve duygusal ve sosyal yaşantıda kısıtlılığa yol açan nöropsikiyatrik bir bozukluktur. Bu bozuklukta düşük duygusal, sosyal ve dilsel beceriler ve diğer insanlara ve çevreye ilişkin kısıtlı ilgi gözlemlenmektedir. Sesletim becerileri otizm spektrum bozukluğu olan bireylerde yaşanan sorunlardan biridir. Bu çalışmanın amacı, otizm spektrum bozukluğu tanısı almış 4-7 yaş arasındaki çocukların sesletim becerilerini değerlendirmek ve bu çocukları sesletim becerileri açısından normal gelişim gösteren yaşlılarıyla karşılaştırmaktır. Bu amaçla otizm tanısı almış yirmi çocuk ile normal gelişim gösteren yirmi çocuk çalışmaya dâhil edilmiştir. Tüm araştırma grubu yaş açısından eşleştirilmiştir. Çalışmaya dahil edilen tüm gruplara Preschool Language Scale-4 Artikülasyon Testi (PLS-4), Hacettepe Artikülasyon Testi (HAT) ve Konuşma Sesleri Gelişim Testi (KGST) uygulanmıştır. Elde edilen tüm veriler Mann-Whitney testi ve Wilcoxon testi kullanılarak çözümlenmiştir. PLS-4, H.A.T ve KGST testlerinin istatistiksel analizi sonucunda otizm spektrum bozukluğu tanısı almış çocuklar ile normal gelişim gösteren çocuklar arasında sesletim becerileri açısından anlamlı bir fark olduğu ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle, otizm tanısı almış çocuklar tüm testlerde normal gelişim sergileyen yaşlılarına göre daha düşük performans sergilemiştir.

Anahtar Kelimeler: Otizm, Sesletim Becerileri, Sesletim Testleri, Dil Bozukluğu

¹ Dokuz Eylül University, Faculty of Letters, Department of Linguistics, E-mail: eda.can@deu.edu.tr

1. INTRODUCTION

Language, a tool people use to communicate with each other, is a complicated communication system that comes into being when speech sounds or writing units come together to form meaningful whole. Speech is the widest use of language (Fromkin ve Rodman, 1993, pp. 4).

Sounds in every language are different and as children grow up, they first acquire the sounds in their mother tongue. In the acquisition of these sounds, usually children have no trouble, but as a result of some physical, neurological or psychological factors, it may be a problem for them. Children can make some mistakes about the articulation of these sounds. Autism Spectrum Disorder (ASD), a neuropsychiatric disorder, is one of the disorder in which some articulation problems can be observed (Özlü-Fazlıoğlu, 2004, pp. 15; Fromkin ve Rodman, 1993, pp. 407-408; Konrot, 2011, pp. 7-8).

ASD, the prototypic pervasive developmental disorder, is usually evident by the age of three to four years. It is defined by the triad of limited or absent verbal communication, lack of reciprocal social interaction/responsiveness, and restricted, stereotypic, often ritualized patterns of behaviour and/or interest (Anderson, 2018, pp. 477). ASD is best conceptualized as a biologically determined set of behaviors that occur with varying presentation and severity, probably the result of varying causes. ASD affects at least 1% of the general population

of school-age children with male to female ratios of about 3-4:1 in population cohorts and about 5-14:1 in clinical settings (Goldstein, 2018, pp. 6).

Whether verbal or nonverbal, communication deficits are a core symptom of ASD. Some people with ASD may begin talking at a later age than is typical, or they may remain nonverbal for life; others may gain minimally productive verbal skills, learning to produce words and sentences, but having difficulty in using them effectively (Paul and Wilson, 2018, pp. 171).

Children with ASD tend to show more receptive language difficulties than do children with other language disorders. These deficits are difficult to target in an assessment than are expressive language deficits. Children with ASD generally acquire expressive language, or begin to use words as the primary form of communication, between 2 and 6 years of age (Paul and Wilson, 2018, pp. 178). In order to obtain the communication profile of the children with ASD some standardized test are being used, one of which is Preschool Language Scale-4 (PLS-4) (Zimmerman et al., 2002, pp. 2).

Early signs of autism appear to include a lack of social interest in the first months of life, with reduced levels of social engagement and social-communicative interchanges; differences in the nonsocial areas are much less striking. By ages 6 to 12 months, differences become more pronounced in the communicative area, including a general lack

of orientation toward verbalization in general and to their own name in particular. Infants with autism are less interested in people at a time when most infants begin to more fully integrate object exploration with social interaction and become more clearly intentional. By age 30 months, differences from typical peers are readily apparent, and social deviance, problems in communication, and unusual responses to the nonsocial environment are striking (Volkmar, Chawarska and Klin, 2005, pp. 318).

It is well established that the problem is not just that autistic children use little speech but rather that their language, when it develops, is abnormal in many respects. Echolalia and pronominal reversal are very frequent features, defects in the understanding of spoken language are widespread, and peculiarities in the form of neologisms or metaphorical usage are common (Rutter, 1978, pp. 86).

Concerns about the child's speech and communicative development are among the most frequent initial presenting complaints. Even before they begin to produce spoken language, patterns of sound production in children with autism are abnormal as is vocal quality, a likely precursor of the noteworthy deficits in intonation and vocal quality seen later (as cited in Volkmar, Chawarska and Klin, 2005, pp. 326).

The objective of the current study was to identify the articulation skills of children with ASD and to determine the differences in

articulation between these 4-7 years old children and their normally developed peers.

2. METHODOLOGY

The experimental group was selected from the children who were educated in Dokuz Eylül Special Education and Rehabilitation Center and Happy Children Special Education Center. A total of twenty children with ASD who were educated at this center and whose ages ranged from four to seven were included in the study. All children are educated at a special education center with a minimum of two and a maximum of three days per week. All children outside of the three children receive special education for one year longer. Gender variation was not considered.

The experimental group of 20 children and the control group of 20 children were compared in terms of their articulation skills. The whole research group was age-matched. PLS-4 Articulation Test, Hacettepe Articulation Test (HAT), and Speech Sound Development Test (SSDT) were applied by meeting every participant in order to evaluate the articulation skills. The control group (CG) was selected from the children (4-7 years old) having education in the nursery school of Dokuz Eylül University.

PLS-4 is a developmental language and speech measurement test designed for preschool children and used to determine whether they show any language or speech impairment or difficulty. In this study, just articulation screening test of PLS-4 was

implemented. PLS-4 articulation test has a total of thirty-eight words. The test begins with the words that are appropriate for the child's biological age and goes backwards. Thus, it is determined whether the child has a problem in the development of articulation (Zimmerman et al., 2002, pp. 2).

HAT is an articulation test that tests the sounds only in the initial and end position. In this test, auditory imitation is applied and it is requested to repeat the words spoken by sitting side by side with the child. There are forty words in the test. A score is given when the child articulates the sound being tested, and zero point if it cannot be articulated (Yalçinkaya, 2014).

SSDT is an imitative test, only requiring the child's repetition of the stimulus word. This type of test also avoids the cross modality and cognitive aspects of pointing to a picture in response to a word. SSDT attempts to assess the 'auditory perception and auditory sequential aspects of sound as speech'. The stimulus-word repetition is affected by auditory awareness, attention, localization, discrimination, auditory feedback, voice monitoring, sequencing and auditory processing (Yalçinkaya et al., 2010, pp. 61).

All data were examined by using The Wilcoxon test and Mann-Whitney test.

3. RESULTS

In order to evaluate the articulation skills of the children with ASD PLS-4, HAT and SSDT tests were used and all data were

analysed by using Mann-Whitney and Wilcoxon tests. The results obtained from the statistical analyzes performed separately for the three different articulation tests are given below.

Table 1 Comparison of the articulation skills of the children with ASD and the CG in PLS-4

PLS-4 Articulation Screening Test	
Mann-Whitney U	112,500
Wilcoxon W	322,500
p value	0.017

Table 1 shows that there is a statistically significant difference between the two in the PLS-4 articulation screening test (p value <0.05). Accordingly, there is a difference in the correct articulation rate of the two groups. In other words, children with ASD have a lower performance in the PLS-4 test compared to the CG.

Table 2 Comparison of the articulation skills of the children with ASD and the CG in HAT

HAT	
Mann-Whitney U	42,500
Wilcoxon W	252,500
p value	0.017

According to table 2, there is a statistically significant difference between the two groups in HAT (p value $<0.0.5$). Children with ASD have a lower performance in HAT compared to the CG.

Table 3 Comparison of the articulation skills of the children with ASD and the CG in SSDT

SSDT	
Mann-Whitney U	41,500
Wilcoxon W	251,500
p value	0.017

As seen in Table 3, there is a statistically significant difference between the two groups in SSDT (p value $<0.0.5$). Children with ASD have a lower performance in SSDT compared to the CG.

When all the results considered, it is revealed that the children with ASD had the least performance on these sounds: /l/ initial position, /r/ initial position and /t/ both initial and final position.

It was found out that the number of children having normal vocalization skills was only four. The remaining participants had moderate or severe impairment about articulation of the sounds. The number of children with severe impairment is six. In most of the children, moderate impairment was observed.

Another finding is that children who have been receiving special education and speech therapy made a difference in their articulation. Participants who had three or more years of special education showed normal articulation skills, but there is no significant difference in the duration of special education between participants with moderate to severe impairment.

4. DISCUSSION and CONCLUSION

In this study, children with ASD were found to have dysphonia. Their articulation performance on three different articulation tests is below their aged-matched peers.

There are some researches which showed opposite outcomes. In one of these studies, it was suggested that good articulation occurred in the autistic group because responses may have been elicited in imitation rather than uttered spontaneously (Boucher, 1976, pp. 301).

Kjelgaard ve Tager-Flusberg (2001) applied articulation tests to a group of 89 children with ASD and they came to the conclusion that the vocalization skills of the autistic children were almost preserved.

Similarly, McCann et al. (2007) found that 84% of the thirty autistic children showed normal phonological features, 10% had moderate impairment and the remaining 6% had severe impairment. They concluded that children with ASD have preserved articulation skills.

Except from these studies, there are also a lot of studies which prove that children with ASD have impaired articulation skills compared to their aged-matched peer.

In one of early studies, it was found out that there is a marked difference between the language profiles of autistic children and controls when scores on an articulation test and on a test of single-word comprehension (Boucher, 1976, pp. 300).

Cleland et al. (2010) analysed 30 children with ASD and found out that 12% of the children had severe and 41% had moderate impairment about vocalization. Rapin et al. (2009) had a study with 62 children and found that 24% of them had severe impairment 76% had fewer mistakes and a similar development to their peers. In the study of Roche et al. (2018), children demonstrated reduced frequencies or rates of vocal production compared with typically developing controls and those who were later diagnosed with ASD.

On a standardized test of articulation, the minority (12%) of participants presented with standard scores below the normal range, indicating a speech delay/disorder. Although all the other children had standard scores within the normal range, a sizeable proportion (33% of those with normal standard scores) presented with a small number of errors. Overall 41% of the group produced at least some speech errors. The speech of children with ASD was characterized by mainly developmental phonological processes (gliding, cluster reduction and final consonant

deletion most frequently), but non-developmental error types (such as phoneme specific nasal emission and initial consonant deletion) were found both in children identified as performing below the normal range in the standardized speech test and in those who performed within the normal range (Cleland et al., 2010, pp. 69).

In another research, eight children were exhibited both delayed phonological behavior as well as some atypical phonological processes. Findings also revealed a strong relationship between severity of phonological behavior and severity of language impairment. Group comparisons showed that children with moderate–severe language impairment exhibited more typical and atypical phonological processes than children with mild–moderate language impairment, and overall correlation between phonological severity and language impairment was high (Wolk and Brennan, 2013, pp. 239).

Results of earlier research showed articulatory behavior to be delayed, resembling sound production of younger typically developing children. Findings of more recent studies have shown specific phonological patterns, including typical and atypical phonological processes in some of these children. Other findings suggest that the articulatory/phonological skills in these children are relatively intact (Wolk, Edwards and Brennan, 2016, pp. 121).

Recent preliminary findings suggest that some children with autism who present with more severe global language impairment may

also exhibit more severe phonological difficulties. At least a subgroup of children with autism may exhibit both typical as well as atypical phonological processes, disturbances in prosody, and limited consonant inventories (Wolk, Edwards and Brennan, 2016, pp. 121).

Another finding of our study is that children who have been receiving special education and speech therapy made a difference in their articulation whereas there is no significant difference in the duration of special education between participants with moderate to severe impairment. There are some studies which reveal the importance of early diagnosis, intervention and therapy.

Koegel et al. (1998) found out that having special education and attending this education regularly could affect the articulation skills of the children with ASD directly.

At a very early age, infants later diagnosed as having autistic disorder show different intensities of interaction and imitation deficits according to developmental level (Receveur et al., 2005, pp. 79).

Prospective studies have identified several early behavioural signs of ASD during the

first year of life including atypical visual fixation and engagement and delays in the complexity of early vocalisations. Reliably identifying these early signs prior to the current typical age of diagnosis, which is still often after early childhood might enable earlier detection and provide opportunities for targeted intervention to improve developmental outcomes for these children (as cited in Roche et al., 2018 , pp. 50).

This study, which was aimed to assess the articulation skills of the children with ASD and to show the differences between the children with ASD and children with normal development. It was found out that these children mostly have moderate impairment. At the same time, there were some findings that special education and speech therapy could improve the articulation skills of these children. However, it will be appropriate to carry out a broader study to consolidate these findings using a broader database and using other articulation tests except for PLS-4 Articulation Screening Test, HAT or SSDT tests.

REFERENCES

- Anderson, M. P. (2018). Autism Spectrum Disorders. *Developmental Neuropathology*, Eds: Homa Adle-Biassette, Brian N. Harding, Jeffrey A. Golden, Francoise Gray, Katy Keohane. 477-511.
- Boucher, J. (1976). Articulation in early childhood autism. *Journal of Autism and Childhood Schizophrenia*, 6(4), 297-302.
- Cleland, J., Gibbon, F. E., Peppé, S. J., O'Hare, A. and Rutherford, M. (2010). Phonetic and phonological errors in children with high functioning autism and Asperger syndrome. *International Journal of Speech-Language Pathology*, 12(1), 69-76.
- Fromkin, V. & Rodman, R. (1993) *An Introduction to Language*. U.S.A: Harcourt Brace College Publishers.
- Goldstein, S. (2018). Historical Perspective and Overview. *Assessment of autism spectrum disorder*. Eds. Goldstein, S. and Ozonoff, S. Guilford Publications.
- Kjelgaard, M. M., & Tager-Flusberg, H. (2001). An investigation of language impairment in autism: Implications for genetic subgroups. *Language and cognitive processes*, 16(2-3), 287-308.
- Koegel, R., L., Camarata, S., Koegel, L., K, Ben-Tall, A. ve Smith, A., E. (1998). Increasing Speech Intelligibility In Children with Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*. 23 (3): 241-251.
- Konrot, A. (2011). İletişim, Dil ve Konuşma Bozuklukları. *Dil ve Kavram Gelişimi*. (pp. 227-251). Ed. Seyhun Topbaş. Ankara: Kök Yayıncılık.
- McCann, J., Peppé, S., Gibbon, F. E., O'Hare, A., & Rutherford, M. (2007). Prosody and its relationship to language in school- aged children with high- functioning autism. *International Journal of Language & Communication Disorders*, 42(6), 682-702.
- Özlü-Fazlıoğlu, Y. (2004). *Duyusal Entegrasyon Programının Otizmlili Çocukların Duyusal ve Davranış Problemleri Üzerine Etkisinin İncelenmesi*. (Unpublished Doctoral Thesis) Ankara: Ankara University Institute of science
- Paul, R. and Wilson, K. P. (2018). Assessing Speech, Language and Communication in Autism Spektrum Disorder. *Assessment of autism spectrum disorder*. Eds. Goldstein, S. and Ozonoff, S. Guilford Publications.
- Peppé, S., McCann, J., Gibbon, F., O'Hare, A., & Rutherford, M. (2007). Receptive and expressive prosodic ability in children with high-functioning autism. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 50(4), 1015-1028.
- Rapin, I., & Dunn, M. (2003). Update on the language disorders of individuals on the autistic spectrum. *Brain and development*, 25(3), 166-172.

- Rapin, I., Dunn, M. A., Allen, D. A., Stevens, M. C., & Fein, D. (2009). Subtypes of language disorders in school-age children with autism. *Developmental Neuropsychology*, 34(1), 66-84.
- Receveur, C., Lenoir, P., Desombre, H., Roux, S., Barthelemy, C., & Malvy, J. (2005). Interaction and imitation deficits from infancy to 4 years of age in children with autism: A pilot study based on videotapes. *Autism*, 9(1), 69-82.
- Roche, L., Zhang, D., Bartl-Pokorny, K. D., Pokorny, F. B., Schuller, B. W., Esposito, G., ... & Waddington, H. (2018). Early vocal development in autism spectrum disorder, Rett syndrome, and Fragile X syndrome: insights from studies using retrospective video analysis. *Advances in neurodevelopmental disorders*, 2(1), 49-61.
- Rutter, M. (1978). Language disorder and infantile autism. In *Autism* (pp. 85-104). Springer, Boston, MA.
- Volkmar, F., Chawarska, K. and Klin, A. (2005). *Autism in infancy and early childhood*. Annu. Rev. Psychol., 56, 315-336.
- Wolk, L. and Brennan, C. (2013). Phonological investigation of speech sound errors in children with autism spectrum disorders. *Speech, Language and Hearing*, 16(4), 239-246.
- Wolk, L., Edwards, M. L. and Brennan, C. (2016). Phonological difficulties in children with autism: An overview. *Speech, Language and Hearing*, 19(2), 121-129.
- Yalçinkaya, F., Bayar Muluk, N., & Budak, B. (2009). Speech Sounds Acquisition Evaluated by Speech Sound Development Test (SSDT) in Turkish-Speaking Children. *The Journal of International Advanced Otolology*, 6(1), 60-6.
- Zimmerman, I., Steiner, V. and Pond, R. (2002). *Preschool Language Scale*, Fourth Edition. San Antonio, TX: The Psychological Corporation

Havalimanı Performansı'nın Lojistik Performans İçerisindeki Görüntüsü: Asya ve Avrupa Havalimanları Arasında Seçimli Bir İnceleme

Ramazan ERTURGUT¹

Mustafa Özer ALPAR²

Artuğ Eren COŞKUN³

Öz

Havalimanları günümüzde sürekli büyüyen ölçekleri yanında, idari, operasyonel ve işletme birimleri ile adeta 24 saat yaşayan canlı bir organizma görüntüsü vermektedir. Diğer taraftan Havayolu taşımacılığı, son yıllarda diğer taşımacılık modları arasında görece olarak en fazla gelişme gösteren taşımacılık modu olma trendindedir. Bu durum, bir ülke ölçeğinde değerlendirildiğinde, “Havayolu taşımacılığının en işlevsel boyutlarından biri olan Havalimanı Performansının ve bunun lojistik performans içerisindeki payının ne düzeyde olduğu?” sorusunu akla getirmektedir. Diğer taraftan lojistik performans düzeyleri yüksek olan ülkelerin havalimanlarının nicelik ve nitelikleri acaba bu başarıyı destekler düzeyde midir? Ya da bu iki olgu arasında bir sebep-sonuç ilişkisi var mıdır? gibi sorunsallar bu çalışmanın birincil motivasyonunu oluşturmuştur.

Araştırma, Dünya Bankası tarafından lojistik performansları genellikle yüksek düzeyde puanlanan Asya ve Avrupa ülkelerinin başat havalimanları üzerinde yapılmıştır. Çalışmada havalimanlarında taşınan yolcu sayısı ve yıllar bazında değişimi yanında, havalimanlarının yük hareketleri, entegre taşımacılığa elverişli olma durumu ve taşımacılık maliyetleri gibi göstergeler temel alınmıştır. Yazın taraması, başta ilgili ülkelerin kamu istatistik birimlerinin web siteleri olmak üzere, Web of Science, Proquest, Science Direct, Ebscho, Sage Journal, Springer-Link ve Wiley Online Library veri tabanlarından yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Birleşmiş Milletler gibi resmi kuruluşlardan elde edilen veriler ile Asya ve Avrupa'da bulunan başat havalimanları hakkında yayınlanan raporlar, özellikle bulguların elde edilmesini sağlayan birincil kaynaklardır.

Araştırma sonuçları seçilmiş ülkeler bazında, havalimanı performanslarının, lojistik performans boyutlarını destekler nitelikte olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan, incelenen ülkelerin havalimanları performansının genel olarak bu ülkelerde bulunan deniz limanları ile benzerlik arz ettiği ve havalimanı performansları yüksek ülkelerin kendi stratejik bölgesinde önemli deniz limanlarına sahip oldukları anlaşılmıştır. Geniş

¹ Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, E-mail: erturgut@akdeniz.edu.tr

² Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, E-mail: opalpar@akdeniz.edu.tr

³ Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, E-mail: erencoskun@akdeniz.edu.tr

ölçekli incelemeye dayalı olan bu çalışmanın bulgu ve sonuçları ile, başta Türkiye'deki havalimanları ve havalimanları bünyesinde bulunan sivil havacılık kuruluşları olmak üzere, Uluslararası düzeydeki askeri ve sivil havacılık kuruluşlarına lojistik performanslarını arttırılması yönünde bir katkı sağlayacağı ve konunun paydaşları açısından bir farkındalık yaratacağı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Havalimanı, Havalimanı Performansı, Lojistik Performans, Asya, Avrupa

1. GİRİŞ

Havayolu endüstrisinin dünya çapında serbestleştirilmesi, havalimanı hizmetlerine olan taleplerin yanı sıra, uçak, yolcu, kargo ve bagajların daha hızlı ve etkin bir şekilde işlenmesine yönelik talebi artırmıştır. Avrupa, Amerika ve Asya'daki kıta pazarları rekabet katsayısını arttırdıkça, havayolları, kendi bağlantı merkezlerini, kıtalararası ağ geçitlerini ve bunların bağlantı trafiklerini yönlendirmek adına kullanacakları havalimanlarını stratejik amaçlarına bağlı kalarak konumlandırmak durumundadır. Havayolu şirketleri ise, maliyetlerini azaltarak hizmet kalitesini arttırmak için etkin havaalanlarında yer almak ve rotalarını genişletmek istemektedir. Liberalizasyon, havalimanlarını ticarileştirmek ve özelleştirmek için dünya çapında artan bir talebin ortaya çıkmasını sağlamış, bu da havaalanı yöneticilerini büyüyen ticari baskılar nedeniyle yeni zorluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Havalimanlarının artan

talebi karşılamak adına mümkün olan en iyi hizmeti en verimli şekilde sunması gerekmektedir. Bunu başarmak için havalimanları, sektördeki diğer havalimanı işletmelerinin çeşitli boyutlardaki havalimanı operasyonlarını en iyi biçimde nasıl uyguladığını ve bunların performanslarının ne düzeyde olduğunu bilmelidir (Oum vd., 2003).

2. Havalimanı Performansı

Birbirinden bağımsız şekilde yürütülen hava ve kara operasyonlarına sahip havalimanlarında, başta pist, apron, taksi yolu gibi alanlar olmak üzere, uçak operasyonlarına yönelik birçok faaliyet yürütülmektedir. Öte yandan terminale erişim yolları, park alanları, yolcu terminalleri kara operasyonlarının yürütüldüğü alanlardır. Hava ve kara operasyonlarının gerçekleştirilmesini sağlayan tüm faaliyetleri yer hizmetleri olarak adlandırılmaktadır (Yu, 2010). Kuyucak (2007) havalimanı faaliyetlerini şu şekilde sınıflandırmıştır;

Operasyonel	Yer hizmetleri	Ticari
<ul style="list-style-type: none">- Hava trafik kontrol- Meteoroloji- Haberleşme ve uçuş bilgi sistemleri- Polis ve güvenlik- İtfaiye, ambulans ve ilkyardım hizmetleri- Pist, apron ve taksi yolu bakımı- Diğer faaliyetler	<ul style="list-style-type: none">- Temsil- Yolcu trafik- Yük kontrolü ve haberleşme- Ramp- Uçak hat bakım- Uçuş operasyon- Ulaşım- İkram servis- Gözetim ve yönetim- Uçak özel güvenlik ve denetimi	<ul style="list-style-type: none">- Vergisiz mağazalar- Diğer mağazalar- Restoran ve kafeler- Eğlence hizmetleri- Oteller- Bankalar- Araba kiralama ve park hizmetleri- Toplantı ve iletişim kolaylıkları- Kuaför, kuru temizleme hizmetleri- Reklam etkinlikleri- Diğer faaliyetler
Havacılık Yer Hizmetleri		Havacılık Dışı Hizmetler

Tablo 1: Havalimanı Faaliyetleri

Kaynak: Kuyucak, 2007: 22

Havalimanı yöneticileri, hızlı yolcu artışı ve ticari faaliyetlerin genişlemesine yönelik eğilim bağlamında havalimanı planlama ve yönetimini sağlamak için etkili performans ölçümlerine ihtiyaç duymaktadır. Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki havalimanları, havalimanı performans ölçümlerini birbirinden farklı birçok uygulamayı inceleyerek en objektif biçimde değerlendirmektedir. Havalimanı performans ölçümleri verimliliği optimum düzeyde sağlamak, alternatif yatırım stratejilerini değerlendirmek ve hükümetlerin havalimanı denetlemelerinde faaliyetlerin engellenmesinden korunmak amacıyla gerçekleştirilmektedir (Humphreys ve Francis, 2000).

Havalimanı performans ölçümü, hem küçük hacme sahip havalimanlarında hem de daha geniş sistem seviyelerine sahip havalimanlarında kritik bir yönetim aktivitesidir. Artan yolcu ve yük kapasiteleri,

havalimanı performanslarının takip edilmesi ile iyi ve iyi olmayan departmanların tespit edilmesini gerekli kılmaktadır. Performans ölçümünden sonra gerekli düzeltici eylemler hayata geçirilebilmekte ve sorunlu süreçlerin altında hangi nedenlerin yattığının incelenebilmektedir (Humphreys vd., 2002).

3. YÖNTEM

Araştırma, Dünya Bankası tarafından lojistik performansları genellikle yüksek düzeyde puanlanan Asya ve Avrupa ülkelerinin başat havalimanları üzerinde yapılmıştır. Çalışmada havalimanlarında taşınan yolcu sayısı ve yıllar bazında değişimi yanında, havalimanlarının yük hareketleri, entegre taşımacılığa elverişli olma durumu ve taşımacılık maliyetleri gibi göstergeler temel alınmıştır. Yazın taraması, başta kamu istatistik birimlerinin web siteleri olmak üzere, diğer birçok veri tabanından

yararlanılarak gerçekleştirilmiştir. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu (IMF), Birleşmiş Milletler gibi resmi kuruluşlardan elde edilen veriler ile Asya ve Avrupa’da bulunan başat havalimanları hakkında yayınlanan raporlar, özellikle bulguların elde edilmesini sağlayan birincil kaynaklardır.

4. BULGULAR

4.1. Frankfurt Havalimanı (Almanya)

Frankfurt havaalanı, 2016 yılında 60,8 milyon yolcuyla karşılayarak sırasıyla Londra Heathrow (75,7 milyon), Paris Charles de Gaulle (65,9 milyon) ve Amsterdam Schiphol’un (63,6 milyon) ardında ve 60

milyon yolcuyla karşılayan Atatürk Havaalanı’nın önünde yer alarak 4. sırada bulunmaktadır. Ayrıca Frankfurt Havaalanı, 42,3 milyon yolcu karşılayan Münih Havaalanı’nın önünde yer alarak Almanya’nın en yüksek yolcu kapasitesine sahip havaalanıdır. Hava yük ve posta taşımacılığında ise Frankfurt Havaalanı, 2.1 milyon tonla ilk sıradadır. Diğer kıtalardaki havaalanlarıyla karşılaştırıldığında Frankfurt Havaalanı, en geniş yolcu kapasitesi ve kargo taşımacılığının gerçekleştirildiği havaalanları arasındadır (Fraport AG., 2016b). Görüldüğü üzere Frankfurt Havaalanı yüksek bir kapasiteye sahiptir. Böyle olmasının nedenleri arasında havaalanının, Almanya’nın finans merkezi konumunda bulunan Frankfurt şehrinde yer alması gösterilebilir.

Trafik Türü	2016	%’lik Değişim	Günlük Miktar
Yolcu	60.792.308	-0,4	166.554
Kargo	2.152.477	1,8	5.897
-- <i>Yük</i>	2.067.257	1,8	5.664
-- <i>Posta</i>	85,220	1,8	233
Uçak Hareketleri	462.885	-1,1	1.268
Maksimum Kalkış Ağırlığı (Ton)	29.672.629	2,0	81,295

Tablo 2: 2016 yılı Frankfurt Havaalanı Trafik

Kaynak: Fraport AG. (2016). Frankfurt Airport Air Traffic Statistics 2016, s.4

Frankfurt Havaalanı 2016 yılında 60 milyon yolcu barajını geçse de hava durumu ve zorunlu uçuş iptallerinden dolayı 2015 yılında elde edilen miktarın (61 milyon) gerisinde kalmıştır. Ortalama bir günde havaalanına 1.268 uçak kalkış ve iniş yapmaktadır. Bu değer ise, günlük operasyon boyunca (18 saat) her 51 saniyede bir uçağın Frankfurt Havaalanı'na iniş ve kalkış yaptığını göstermektedir. 2016 yılında Frankfurt Havaalanı'ndan yapılan uçuşlardaki en büyük kayıp Türkiye'ye yapılan uçuşlarda gerçekleşmiştir. %0,73 (yaklaşık 450.000 yolcu) gibi ciddi bir azalma meydana gelmiştir (Fraport AG., 2016a).

4.2. Amsterdam Schiphol Havalimanı (Hollanda)

Amsterdam'a 17.5 km mesafede bulunan Amsterdam Schiphol Havalimanı, Dünya'nın en büyük havalimanlarından biridir. Amsterdam Havalimanı, 2016 yılında 63,6 milyon yolcuyla karşılayarak Frankfurt (60,1 milyon) ve Atatürk Havaalanı'nın (60 Milyon) önünde yer alarak 3. sırada bulunmaktadır. Ayrıca olan 4,7 milyon yolcu karşılayan Hollanda'nın ikinci büyük Havalimanı Eindhoven Havalimanının önünde yer alarak Hollanda'nın en yüksek

yolcu kapasitesine sahip havaalanıdır. Hava yük ve posta taşımacılığında ise Amsterdam Havalimanı, 1,6 milyon tonla ikinci sıradadır. Hollanda 479 bin uçak trafiği ile Londra(473 bin), Paris(472 bin), Frankfurt(462 bin) ve İstanbul(451 bin) Havaalanlarını geride bırakmaktadır (<http://www.turkinfo.nl>, Erişim: 14.04.2017).

4.3. Haneda Havalimanı (Japonya)

Dünyadaki büyükşehirler ve bölgelerle bağlantı içerisinde bulunan Haneda Havalimanı'nda günde yaklaşık 49 havalimanına 490 uçuş gerçekleştirilmektedir. Haneda Havalimanına gelen ve giden yolcu sayısı yılda 80 milyonu geçmekte ve yerli halkın %60'ı seyahatlerinde bu havalimanını kullanmaktadır. Bu özellikleriyle Haneda Havalimanı Japonya'da iç ve dış hava taşımacılığı için önemli bir merkez konumundadır. Haneda Havalimanı'ndan gerçekleşen uçuşların büyük çoğunluğu yurtiçi bağlantılıdır. Avrupa, Kuzey Amerika, Orta Doğu ve Asya'ya günde en fazla 56 adet uçuş gerçekleştirilmektedir. Haneda Havalimanı yolcu ve yük taşımacılığında dünyada 5. sıradadır (<http://www.mlit.go.jp>, Erişim: 26.05.2018).

Haneda Havaalanına Tepeden Bir Bakış

Şekil 1: Haneda Havalimanına Tepeden Bir Bakış

Kaynak: Huffpost. <https://www.huffingtonpost.ca>, Erişim:26.05.2018

4.4. Changi Havalimanı (Singapur)

Singapur Changi Havalimanı 1981’de açılmasından bu yana Dünyanın önde gelen havacılık merkezi olarak kendini kanıtlamıştır. Havalimanı Güneydoğu Asya’daki en büyük ulaşım merkezlerinden biridir ve Dünya genelinde yaklaşık 90 ülke ile bağlantısı bulunmakta olup, yaklaşık 380

şehire uçmakta ve 100'den fazla havayolu şirketine hizmet vermektedir. Tabloda görüldüğü üzere Singapur Changi Havalimanı yolcu hareketi sayısı 2012 yılından 2016 yılına kadar düzenli olarak artış göstermiştir.2016 yılında ulaşılan 58.7 milyon yolcu trafiği Singapur’un ulaştığı rekor seviyedir (<http://www.changiairport.com>, Erişim tarihi: 16.06.2017).

Grafik 1: Yıllara Göre Changi Havaalanı'ndaki Yolcu Hareketleri

Kaynak : <http://www.changiairport.com/content/cacorp/en/about-us/traffic-statistics.html#airfreightmovements>, Erişim tarihi: 16.06.2017).

4.5. Hong Kong Havalimanı

650 hektarlık bir alana sahip Hong Kong Havalimanı toplam 57 adet uçak park yerine sahiptir. Yolcu trafiğinde 2016 yılında %1.1 büyüyerek 70.5, 2017 yılında ise yine yolcu sayısını arttırarak 72.2 milyon insana hizmet vermiştir. 2016 yılında kargo işlem hacmi 4.6 milyon tona ulaşmış ve uçuş hareketleri % 0.1 artarak yılda 410.440 uçuş gerçekleştirilmiştir (HKG Annual Report, 2016/17).

4.6. Londra Heathrow Havaalanı

Heathrow, İngiltere'nin tek aktarma merkezidir. Batı Londra'da bulunan havaalanı iki pist ve dört operasyonel terminali ile birlikte alanı 1.227 hektardır. 2015 yılında 75 milyon yolcu Heathrow Havalimanını kullanmış ve 80 farklı havayolu şirketiyle 81 ülkedeki 183 destinasyona seyahat etmiştir. %98 kapasiteyle faaliyetlerini sürdüren Heathrow, İngiltere'ye gelen uluslararası hava taşımacılığı hacminin yaklaşık %66'sını (İngiltere'nin toplam ticareti hacminin %25'inden fazlası) karşılamaktadır (Heathrow, 2016).

W	3L	Airports	2016	2017	E	3L	Airports	2016	2017	T	3L	Airport s	2016	2017
1	ATL	Atlanta	104,2	103,9	1	LHR	London	75,7	78,0	1	IST	Ist. Atatürk	60.4	63.7
2	PEK	Beijing	94,4	95,8	2	CDG	Paris	65,9	69,5	2	SAW	Sabiha G.	29.7	31.9
3	DXB	Dubai	83,7	88,2	3	AMS	Amsterdm	63,6	68,5	3	AYT	Antalya	18.7	25.9
4	LAX	LA	80,9	85,4	4	FRA	Frankfurt	60,8	64,5	4	ESB	Ankara	13.0	15.8
5	HND	Tokyo	79,5	84,6	5	IST	Ist. Atatürk	60,1	63,7	5	ADB	İzmir	12.1	12.8
6	ORD	Chicago	77,9	79,8	6	MAD	Madrid	50,4	53,4	6	ADA	Adana	5.6	5.6
7	LHR	London	75,7	78,0	7	BCN	Barcelona	44,2	47,3	7	DLM	Trabzon	3.7	4.2
8	HKG	Hong Kong	70,5	72,7	8	LGW	London	43,1	45,6	8	DLM	Dalaman	3.1	3.7
9	PVD	Shanghai	66,0	70,0	9	MUC	Munich	42,3	44,6	9	BJV	Bodrum	3.2	3.5
10	CDG	Paris	65,9	69,5	10	FCO	Roma	41,7	41,0	10	GZT	Gaziantp	2.3	2.9
11	AMS	Amsterdm	63,6	68,5										
14	FRA	Frankfurt	60,8	64,5										
18	SIN	Changi	58,7	62,2										

Tablo 3: Sırasıyla Dünya, Avrupa ve Türkiye'deki Havalimanlarının Yolcu Kapasite Sırlaması

Kaynak: (<http://www.aci.aero>, Erişim: 23.05.2018; <http://www.anna.aero/> Erişim: 23.05.2018; <http://www.dhmi.gov.tr/>, Erişim: 23.05.2018)

5. SONUÇ

Araştırma sonuçları örneklem dahilinde incelediğimiz ÷lkeler bazında, havalimanı performanslarının, lojistik performans boyutlarını destekleyici olduğunu göstermiştir. Öte yandan, incelenen ÷lkelerin havalimanları performansının genel olarak bu ÷lkelerde bulunan deniz limanları ile benzerlik arz ettiği ve havalimanı performansları yüksek ÷lkelerin kendi stratejik bölgesinde önemli deniz limanlarına sahip oldukları anlaşılmıştır. Geniş ölçekli incelemeye dayalı olan bu çalışmanın bulgu ve sonuçları ile, başta Türkiye'deki havalimanları ve havalimanları bünyesinde bulunan sivil havacılık kuruluşları olmak üzere, Uluslararası düzeydeki askeri ve sivil havacılık kuruluşlarına lojistik performanslarını arttırılması yönünde bir katkı sağlayacağı ve konunun paydaşları ağıısından bir farkındalık yaratacağı değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

- ACI World Report, <http://www.aci.aero>, Erişim: 23.05.2018
- Airline Network News and Analysis, <http://www.anna.aero/>, Erişim: 23.05.2018
- Changi Airport, <http://www.changiairport.com>, Erişim: 16.06.2017
- Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü, <http://www.dhmi.gov.tr/>, Erişim: 23.05.2018
- Francis, G., Humphreys, I., & Fry, J. (2002). The benchmarking of airport performance. *Journal of air transport management*, 8(4), 239-247.
- Fraport AG. (2016a). Frankfurt Airport Air Traffic Statistics 2016.
- Fraport AG. (2016b) Fraport Annual Report, www.fraport.de, Erişim, 26.03.2017
- Graham, A. (2005). Airport Benchmarking: A Review of the Current Situation. *Benchmarking: An international journal*, 12(2), 99-111.
- Heathrow, (2016). Climate Change Adaptation and Resilience Progress Report.
- Hong Kong International Airport , Annual Report 2016/17 A New Stage of Growth.
- Huffpost, https://www.huffingtonpost.ca/2016/05/14/world-top-airports-list_n_9954224.html, Erişim:26.05.2018
- Humphreys, I., & Francis, G. (2000). Traditional Airport Performance Indicators: A Critical Perspective. *Transportation Research Record: Journal of the Transportation Research Board*, (1703), 24-30.
- Humphreys, I., Francis, G., & Fry, J. (2002). Performance Measurement in Airports: A Critical International Comparison. *Public Works Management & Policy*, 6(4), 264-275.
- KUYUCAK Ferhan (2007). Havaalanlarında Değer Odaklı Yönetim Yönelimli Bilgi Sistemlerinin Kullanılması ve Atatürk Havalimanı Terminal İşletmeciliği Uygulaması, Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Ministry of Land, Infrastructure, Transport and Tourism, http://www.mlit.go.jp/koku/15_hf_000051.html, Erişim: 28.05.2018
- Morrison, W. (2009). Understanding the complexities and challenges of airport performance benchmarking. *Journal of Airport Management*, 3(2), 145-158.
- Oum, T. H., Yu, C., & Fu, X. (2003). A comparative analysis of productivity performance of the world's major airports: summary report of the ATRS global airport benchmarking research report—2002. *Journal of Air Transport Management*, 9(5), 285-297.
- Sarkis, J., & Talluri, S. (2004). Performance based clustering for benchmarking of US airports. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 38(5), 329-346.

Türkinfo, <http://www.turkinfo.nl> , Erişim: 14.04.2017

Yu, M. M. (2010). Assessment of airport performance using the SBM-NDEA model. *Omega*, 38(6), 440-452.

Assessment of Syntactic Complexity in Alzheimer's disease

Alzheimer Hastalığında Sözdizimsel Karmaşıklığın Değerlendirilmesi

Dr. Eda CAN¹

Prof. Dr. Gülmira KURUOĞLU²

Abstract

Alzheimer's disease (AD) is a progressive neurodegenerative disorder that deteriorates cognitive, social, and executive functions. Typical effects of AD include declines in memory, executive capacity, and linguistic ability. It is known that language is impaired disproportionately in AD: the semantic and pragmatic language systems are more impaired than syntax. However, syntactic features can also be impaired in the moderate and severe stages of AD. Although AD typically occurs in older people, it can also affect people younger than 65 years. The aim of this study is to reveal the linguistic ability of 23 patients with early-onset AD and compare it with an age/education-matched control group. While evaluating the linguistic ability of AD patients, different language tests were used such as description tests and random speech test. Analysis of the results revealed that the speech amount of early-onset AD patients was more than the control group. Both groups mostly produced sentences in Picnic picture description test and fewer sentences in Cookie Theft picture description test. The other findings were about the coordinated and compound sentences. It was found that patients with early-onset AD used more coordinated sentences only in Random Speech test and used more compound sentences only in Story Picture Sequencing test compared to the control group. In conclusion, cognitive deficits make early-onset AD patients perform worse in different language tests. It is clear that there is no tendency to use coordinated and compound sentences in their speeches because increased grammar complexity activates prefrontal cortex and this area is damaged in AD patients.

Keywords: Alzheimer, Early-onset Alzheimer's Disease, Coordinated Sentences, Compound Sentences

Öz

Alzheimer hastalığı (AD) bilişsel, sosyal ve yönetici işlevleri bozan ilerleyici nörodejeneratif bir hastalıktır. AD'nin tipik etkileri arasında bellekte, yönetici işlevlerde ve dil becerisinde azalmalar yer almaktadır. AD'de dilsel becerilerin farklı derecelerde bozulduğu bilinmektedir: anlambilimsel ve edimbilimsel özellikler, sözdizimsel özelliklerden daha fazla bozulmaktadır. Ancak, AD'nin ileri ve çok ileri aşamalarında sözdizimsel özelliklerde de bozulmalar olabilir. AD genellikle yaşlılarda ortaya çıkmasına rağmen, 65 yaşından genç insanları da etkileyebilir. Bu çalışmanın amacı, erken başlangıçlı AD'li 23 hastanın dil becerisini ortaya koymak ve yaş, eğitim değişkeni açısından eşleştirilmiş kontrol grubu ile karşılaştırmaktır. AD hastalarının dil becerilerini değerlendirirken, betimleme testleri ve sözlü anlatım testi

¹ Dokuz Eylül University, Faculty of Letters, Department of Linguistics, E-mail: eda.can@deu.edu.tr

² Dokuz Eylül University, Faculty of Letters, Department of Linguistics, gulmira.kuruoglu@deu.edu.tr

gibi farklı dil testleri kullanılmıştır. Sonuçlara göre erken başlangıçlı AD hastalarının konuşma miktarı kontrol grubundan daha fazladır. Her iki grup da, Piknik ve Kurabiye Hırsız resim betimleme testinde daha az sayıda tümce kurmuştur. Erken başlangıçlı AD'li hastalar sadece sözlü anlatım testinde daha fazla sıralı tümce ve yine sadece resimli öykü anlatım testinde kontrol grubuna göre daha fazla bağlı tümce kullanmıştır. Sonuç olarak, bilişsel eksikliklerden dolayı erken başlangıçlı AD hastaları farklı dil testlerinde kontrol grubuna kıyasla daha kötü bir performans sergilemektedir. Konuşmalarında sıralı ve bağlı tümce kullanma eğiliminin olmadığı açıktır, çünkü artan dilbilgisel karmaşıklık prefrontal korteksi harekete geçirir ancak bu alan AD hastalarında zarar görür. Bu zarar da AD hastalarının tümce üretimlerini etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Alzheimer, Erken başlangıçlı Alzheimer, Sıralı Tümce, Bağlı Tümce

1. INTRODUCTION

There are numerous biopathological and cognitive-behavioural changes which are associated with normal aging, and many of these are the same as changes attributed to the dementias (Huppert, Brayne and O'Connor, 1994, pp. 3). Some mental and cognitive diseases arise because of aging. One of these diseases is dementia. The forgetfulness, observed in normal aging, causes some problems about the separation of dementia from normal aging (Fjell ve diğerleri, 2014, pp. 20).

The general effect and definition of dementia is the disturbance in cognition. Alzheimer's Disease (AD) is the most common form of dementia and neuropathological changes, mainly in the hippocampus and entorhinal cortex, are the general characteristics. AD leads to a number of abilities, the ability to draw figures and loss of various functional abilities (Beyen, 2010, pp. 4). AD is a progressive neurodegenerative disorder that deteriorates cognitive, social, and executive

functions. Typical effects of AD include declines in memory, executive capacity, and linguistic ability (Cummings 2007, pp. 1). Language change can be a valuable biological marker of overall cognitive change in AD and other forms of dementia (Zimmerer et al., 2016, pp. 1145).

Patients with AD progress through mild, moderate, and severe stages, and more than half are expected to be at the moderate or severe stages of the disease at any given time. Progressive cognitive decline is the fundamental feature of AD symptomatology, and is characterized by episodic memory loss and impairments in attention/concentration, orientation, judgment, visuospatial abilities, executive function, and language (Ferris and Farlow, 2013, pp. 1007).

Language disorders can be understood as an impaired language system, involving word finding, word retrieval or anomia. It is the left hemisphere of the brain which is particularly connected with the language functions. There are two specific areas of the brain whose

damage causes language impairments. Those are Broca's area in the posterior frontal lobe and Wernicke's area in the temporal lobe. Harm to Broca's area causes difficulties with language fluency, while harm to Wernicke's area affects the speech which is fluent, however, it lacks the content (Guha, 2012).

AD is not necessarily a late-onset disease, although this is the most prominent form. However, there are patients from the fourth decade of life up to the age of 60 or 65 with this disease, called early-onset AD. The early-onset AD often involves afflicted family member and has therefore a genetic background (Beyen, 2010, pp. 4). So, it can be said that there are two subtypes of AD: early and late onset AD. EAD affect people younger than 65 years (Ikejima et al., 2009, pp. 2710; Zhu et al., 2015, pp. 39).

EAD is often associated with atypical symptoms including language and visuospatial dysfunction. Late-onset patients, by contrast, are significantly more impaired solely in the memory domain (Multani et al., 2016, pp. 490; Joupert et al., 2016, pp. 219). Due to this, there are some differences between the two subtypes. A crucial difference between early and late onset patients was language dysfunction. Early onset was associated with more language deficits. Early onset patients had more cases of aphasia (the loss or impairment of ability to use or understand speech) than the late onset patients (Kensinger, 1996, pp. 26).

Investigations to date into language breakdown in AD have noted that as the

disease progresses, any aspect of language can be affected (i.e. phonological, lexical,

Table 1 Language impairments in Alzheimer's dementia

	Early stage	Moderate-severe
Spontaneous speech	Fluent, grammatical	Nonfluent, echolalic neologisms
Paraphasic errors	Semantic	Semantic and phonemic
Repetition	Intact	Impaired
Naming	Impaired (mild)	Impaired
Comprehension of words	Intact	Impaired
Syntactic comprehension	Intact	Impaired
Reading	± intact	Impaired
Writing	± intact	Impaired
Word and object knowledge (semantic knowledge)	Intact for more frequently used words and objects; impaired for less frequently used words and objects	Impaired

syntactic or discursive). In the early stages, word-finding difficulties appear in spontaneous speech. This becomes more frequent in the middle stages, along with the appearance of paraphasias, and spontaneous speech is said to become more "fragmented" and sometimes incoherent. In the latter stages, speech becomes increasingly nonfluent, and all aspects of language are disturbed (as cited in Lira et al., 2011, pp. 404).

The conclusion that grammar is spared in AD is also based on two kinds of evidence: (1) spontaneous correction of grammatical errors in sentence repetition; (2) spontaneous speech that contains a normal range of simple and complex phrase structure types, with no evidence of function word omissions and/or

grammatical substitutions (as cited in Bates et al., 1995, pp. 488).

(as cited in Ferris and Farlow, 2013, pp. 1009).

As seen in table 1, at the beginning, language deficits are not severe; however, these problems become severe during the later stages of AD (Emery, 2000, pp. 146). When phonological abilities are considered, it can be seen that these abilities are not affected severely during mild and moderate stages of AD. Like phonological abilities, syntactic features of AD patients are often preserved in the early stages and become severely affected in the later stages (Bayles and Kazniak, 1987, pp. 121; Glosser et al., 1998, pp. 33; Kemper et al., 1993, pp. 83). In fact, the effect of AD on syntax is controversial. Some researchers have reported syntactic impairments in AD, while others claim that any apparent deficits are in fact due to difficulties with memory and semantics. Several studies have found evidence for a decrease in the syntactic complexity of language in AD (Fraser et al., 2016, pp. 418).

The aim of this study is to examine complex sentence structures (coordinated and compound sentences) of patients with early-onset Alzheimer's disease (EAD) by using description tests and random speech tests and to compare all the results with a control group and within tests.

2. METHODOLOGY

Before the implementations of the tests, a power analysis was performed and it was revealed that this study could be done with at least twenty three patients with EAD and twenty six people with normal aging. The subject group was from Dokuz Eylul University, Faculty of Medicine, Department of Neurology. The ages of all the groups were similar (EAD: 59.86/CG: 62.88). Education levels of all participants were also similar (at least secondary level).

In order to reveal the sentence production of the participants four different language tests were used: Picnic Picture Description Test (from Western Aphasia Battery, Revised: Kertesz, 2007), Cookie Theft Picture Description Test (from Boston Diagnostic Examination of Aphasia: Kaplan, Goodglass and Weintraub, 2001), Story Picture Sequencing Test Random Speech Test. All participants were interviewed for approximately 10 minutes each with four tests and all interviews were recorded with a tape recorder and transcribed based on the DuBois' Discourse Transcription Symbols (1993). Just grammatically acceptable sentences were analysed (Grammatically Unacceptable Sentences: Subject Group 9.56 % / Control Group 8.11 %) by using some statistical tests such as Qui-square, U Mann-Whitney and t test. In this study just coordinated and compound sentence structures were analysed.

3. RESULTS

The results about the comparisons of demographic and clinical variables in both groups revealed that there is no statistically difference between EAD and CG (Age p: 0.292/ Education p: 0.331/ Gender ♀ p: 0.390/ MMSE p: 0.203) and it meant that all the participants were suitable for the comparisons.

3.1. Comparisons of Sentence Length

The number of words and sentences that the participants produced were calculated first and it revealed the sentence length of them in four different language tests.

Table 2 Number of the sentences

Language Tests	N	Group	Number of Sentences	Mean (%)	p
<u>Picnic Picture</u>	26	CG	265	29.6	0.000
	23	<u>EAD</u>	<u>88</u>	9.8	
Cookie Theft	26	CG	230	29.1	0.000
	23	EAD	177	22.4	
<u>Story Picture Sequencing</u>	26	CG	293	30.9	0.000
	23	<u>EAD</u>	<u>214</u>	22.6	
Random Speech	26	CG	245	30.9	0.000
	23	EAD	188	23.7	

As seen in table 2, there is a statistically difference between EAD and CG about the number of sentences EAD patients produce more sentences in story picture sequencing test and less sentences in picnic picture test.

Table 3 Sentence Length of EAD and CG

Language Tests	N	Group	Mean	Standard Deviation	p
Picnic Picture	26	CG	6.484	1.909	0.001
	23	EAD	4.586	1.658	
Cookie Theft	26	CG	8.529	3.515	0.000
	23	EAD	4.576	1.459	
Story Picture Sequencing	26	CG	8.417	2.760	0.000
	23	EAD	5.094	2.309	
<u>Random Speech</u>	26	CG	<u>8.550</u>	3.505	0.000
	23	<u>EAD</u>	<u>5.298</u>	2.020	

Table 3 shows that there is a statistically significant difference between EAD and CG about sentence length. It means that EAD patients use shorter sentences in their speech. According to the averages, both groups used longer sentences only in random speech test.

3.2. Comparisons of Coordinated and Compound Sentence Structures

After the analysis of sentence length, the data about the coordinated and compound sentence structures were analysed.

Table 4 Comparisons of complex sentence structures of EAD and CG

Language Tests	N	Group	Complex Sentence Structures			
			Coordinated		Compound	
			f (%)	p	f (%)	p
Picnic Picture	26	CG	76.9	0.129	38.5	0.357
	23	EAD	56.5		26.1	
<u>Cookie Theft</u>	26	CG	73.1	0.363	57.7	<u>0.011</u>
	23	EAD	60.9		21.7	
<u>Story Picture Sequencing</u>	26	CG	84.6	<u>0.006</u>	46.2	0.620
	23	EAD	47.8		39.1	
<u>Random Speech</u>	26	CG	76.9	<u>0.035</u>	53.8	<u>0.021</u>
	23	EAD	47.8		21.7

Table 4 shows that there is a statistically significant difference between EAD and CG about coordinated sentences in story picture description test and random speech test. There is also statistically significant difference between the groups about compound sentences in cookie theft picture description test and random speech test. These results show that EAD patients use less complex sentences in their speech compared to the CG.

Table 5 Comparisons of complex sentence structures within tests

	Group	N	Picnic Picture	Cookie Theft	Story Picture Sequencing	Random Speech	p
			f (%)	f (%)	f (%)	f (%)	
Coordinated Sentences	CG	26	32	20.4	22.8	24.8	0.000
	EAD	23	29.8	20.2	20.2	29.8	0.001
Compound Sentences	CG	26	20.2	27.3	26.3	26.3	0.000
	EAD	23	20	6	40	22.9	0.001

Table 5 shows the comparisons among the four language tests. According to the results, there is a statistically significant difference about the use of coordinated and compound sentence structures. The use of complex sentence structures vary in related with the tests.

Secondarily, nominal and verbal complex sentences were analysed in this study. These are the coordinated and compound sentences which have nominal or verbal predicates.

Table 6 Comparisons of nominal complex sentences within tests

	Group	N	Picnic Picture	Cookie Theft	Story Picture Sequencing	Random Speech
			f (%)	f (%)	f (%)	f (%)
Nominal Coordinated Sentences	CG	26	30.4	19.2	19.2	23.1
	EAD	23	26.9	8.7	8.7	8.7
			p=0.786	p=0.293	p=0.293	p=0.174
Nominal Compound Sentences	CG	26	26.9	23.1	11.5	23.1
	EAD	23	4.3	-	8.7	-
			p=0.033	p=0.014	p=0.743	p=0.014

Table 6 shows that there is a statistically significant difference between EAD and CG about nominal compound sentences in picnic and cookie theft picture description tests and also in random speech test. EAD patients used less nominal sentences compared to the CG.

Table 7 shows the comparisons between EAD patients and CG about the coordinated and compound sentence structures which have verbal predicates.

Table 7 Comparisons of verbal complex sentences within tests

	Group	N	Picnic Picture	Cookie Theft	Story Picture Sequencing	Random Speech
			f (%)	f (%)	f (%)	f (%)
Verbal Coordinated Sentences	CG	26	76.9	65.4	80.8	69.2
	EAD	23	47.8	56.5	47.8	43.5
			p=0.035	p=0.525	p=0.016	p=0.069
Verbal Compound Sentences	CG	26	23.1	50	42.3	42.3
	EAD	23	26.1	21.7	34.8	21.7
			p=0.807	p=0.041	p=0.590	p=0.125

According to table 7, there is a statistically significant difference between EAD and CG about verbal coordinated sentences in picnic picture description and story picture sequencing tests and also about compound sentences in cookie theft picture description test. It means that EAD patients use less verbal sentences in their speech compared to the CG.

4. DISCUSSION and CONCLUSION

In this study, it is revealed that the number of sentences that EAD patients produce in their speech is less compared to the people with normal aging. EAD patients describe the pictures with shorter sentences. However, people with normal aging describe the pictures with details and using longer sentences with conjunctions etc. EAD patients used more sentences just in picnic picture and story picture sequencing tests compared to the other tests. The second finding is related with the number of the sentences that EAD patients produce. It is revealed that the sentence length of EAD patients is different from the control group. In random speech test, not only EAD patients but also the control group used longer sentences with more words. However, their general performance about the speech amount is poor. There are similar findings in literature about the speech amount of AD patients. It is believed that this poor performance is due to brain atrophy. It is suggested that picture

naming is a task predominantly dependent on temporal or posterior brain areas, whereas verbal fluency is more dependent on frontal or frontalsubcortical brain areas. Even though patients with AD have no frontal brain atrophy, they do experience difficulty in naming and fluency tasks involving verbs (Beber, Cruz and Chaves., 2015, pp. 130).

Another finding is about the use of coordinated and compound sentence structures. According to the results, EAD patients used less complex sentences (coordinated and compound sentences) compared to their aged matched peers. The findings about the coordinated and compound sentences with nominal and verbal predicates showed that EAD patients use less number of nominal and verbal complex sentences compared to the control group. From previous studies, it is known that EAD patients tend to use more nominal sentences (Can et al., 2016, pp. 147; Can and Kuruoglu, 2017, pp. 75; Can et al., 2018, pp. 45; Can and Kuruoglu, 2018, pp. 82). However, these sentences were basic sentences. In coordinated and compound sentence structures, EAD patients preferred more verbal sentences not nominal sentences. In literature, there are similar findings parallel to the our study. For example in the study of Hier et al., (1985), Croisile et al. (1996), Waters and Caplan (1997, 1999, 2001) it was revealed that AD patients used less complex sentence structures compared to the control group

In literature there are two viewpoints about the syntactic ability of AD patients. Some

researchers believe that the syntactic ability is preserved in AD while the others say that there is a decline in syntactic abilities. The former ones say that the stages of AD are determinant of the language impairment in AD and the impairment is just observed in the complex sentence structures (Caramelli, Mansur and Nitrini, 1998, pp. 466; Emery, 2000, pp. 162; Boschi, 2017, pp. 13). AD patients use the same syntactic structures and the same morphological forms as their cognitively intact participants, and make very few structural errors (Kave and Dassa, 2018, pp. 28). However, the performance of AD patients becomes worse when the complex sentence structures occur more frequently (Caplan and Waters, 1999, pp. 90). There is reduction in at least one aspect of syntactic complexity (e.g., simpler sentences or more syntactic errors) (Ahmed et al., 2012, pp. 1058).

Neuroimaging and lesion studies have long implicated inferior frontal lobe structures in grammatical processing. Grammatical deficits have been reported in both AD and the non-fluent variant of primary progressive aphasia (Reilly, Troche and Grossmann, 2011, pp. 338). Due to these problems, the participants in our study had also poor performance on grammatical processing.

It is known that AD patients have working memory problems due to the deficits in neural

interconnections between the posterior and frontal brain areas (Altmann and McClung, 2008, pp. 19). Working memory is a cognitive system that is related to sentence processing and provides linguistic information for this process (Sung, Kyung and Hyang, 2013). These problems related with the working memory can also cause difficulties in sentence comprehension and sentence production (Altmann and McClung, 2008, pp. 20). Some studies related to sentence processing indicate a left-temporal network for syntactic processing and bilateral temporo-frontal networks for semantic processing (Lukic et al., 2013, pp. 34).

In sum, the current study shows that grammatical complexity affects the sentence production of EAD patients. Grammatical complexity has a relation with cognitive system as well as working memory. Cognitive deficits make EAD patients perform worse in different language tests. It is clear that there is no tendency to use coordinated and compound sentences in their speech because increased grammar complexity activates prefrontal cortex and this area is damaged in AD patients. Future research should examine the other sentence structures in AD patients and reveal how syntactic abilities are affected.

REFERENCES

- Ahmed, S., de Jager, C. A., Haigh, A. M. F. and Garrard, P. (2012). Logopenic aphasia in Alzheimer's disease: clinical variant or clinical feature?. *J Neurol Neurosurg Psychiatry*, 83(11), 1056-1062.
- Altmann, L. J. and McClung, J. S. (2008). Effects of semantic impairment on language use in Alzheimer's disease. *In Seminars in speech and language*. 29/1: 18-31.
- Bates, E., Harris, C., Marchman, V., Wulfeck, B. and Kritchewsky, M. (1995). Production of complex syntax in normal ageing and Alzheimer's disease. *Language and Cognitive Processes*, 10(5), 487-539.
- Bayles, K., Kazniak, A. and Tomoeda, C.K. (1987). *Communication and cognition in normal aging and dementia*. Boston: Little Brown.
- Beber, B.C., Cruz, A.N. and Chaves, M.L. (2015). A behavioral study of the nature of verb production deficits in Alzheimer's disease. *Brain and Language* 149:128-134.
- Beyen, J. (2010). *The Effects of Alzheimer's Disease on Language*. GRIN Verlag.
- Boschi, V., Catricala, E., Consonni, M., Chesi, C., Moro, A. and Cappa, S.F. (2017). Connected speech in neurodegenerative language disorders: A review. *Frontiers in Psychology*. 8/269: 1-21
- Can, E., Kuruoglu, G., Ozsoy, A.S. and Yener, G. (2016). Language use of patients with early-onset Alzheimer's Disease: An Analysis of Basic Sentences. *New Trends and Issues Proceedings on Humanities and Social Sciences*. [Online]. 6(3), 142-150.
- Can, E. and Kuruoglu, G. (2017). Sentence Length of Turkish Patients with Early and Late-Onset Alzheimer's Disease. *Humanities and Social Sciences Review*. 06(02):69-78.
- Can, E. and Kuruoglu, G. (2018). A comparison of Sentence Production of Turkish Patients with Early and Late-Onset Alzheimer's Disease. *International Journal of Psycho-Educational Sciences*. Vol. 7, Issue (1).
- Can, E., Kuruoglu, G. and Ozsoy, A.S. (2018). Geç başlangıçlı Alzheimer tipi demans hastalarının dil kullanımı: Basit tümce açısından inceleme. *Dilbilim ve Çevribilim Yazıları*. (36-47). Editors: Neslihan Kansu Yetkiner ve Mehmet Şahin. 2. Baskı Ankara: Anı Yayıncılık.
- Caplan, D. and Waters, G. S. (1999). Verbal working memory and sentence comprehension. *Behavioral and Brain Sciences*, 22(01), 77-94
- Caramelli, P., Mansur, L.L. and Nitrini, R. (1998). Language and communication disorders in dementia of the Alzheimer type. *Handbook of Neurolinguistics*. Editors: Harry A. Whitaker and Brigitte Stemme. USA: Academic Press.
- Croisile, B., Ska, B., Brabant, M. J., Duchene, A., Lepage, Y., Aimard, G. and Trillet M. (1996). Comparative study of oral and written Picture description in patients with Alzheimer's disease. *Brain Language*. 53: 1-19.
- Cummings, J. L. (2007). Alzheimer Hastalığı ve İlişkili Demansların Nöropsikiyatrik Özellikleri. Çev. Doç. Dr. Gökhan Erkol ve Dr. Barış Metin. İngiltere: Taylor Francis.
- Du Bois, J. W., Schuetze-Coburn, S., Cumming, S. and Paolino, D. (1993). Outline of discourse transcription. *Talking Data: Transcription and coding in discourse research* (p 45-89). Editors: Jane A. Edwards and Martin D. Lampert. New York: Psychology Press.

- Emery, V. O. (2000). Language impairment in dementia of the Alzheimer type: A hierarchical decline? *International Journal of Psychiatry in Medicine*, 30, 145–164.
- Ferris, S. H. and Farlow, M. (2013). Language impairment in Alzheimer's disease and benefits of acetylcholinesterase inhibitors. *Clinical interventions in aging*, 8, 1007.
- Fjell, A.M., Mcevoy, L., Holland, D., Dale, A.M. and Walhovd, K.B. (2014). What is normal in normal aging? Effects of aging, amyloid and Alzheimer's disease on the cerebral cortex and the hippocampus. *Progress in Neurobiology*. 117: 20-40.
- Fraser, K. C., Meltzer, J. A. and Rudzicz, F. (2016). Linguistic features identify Alzheimer's disease in narrative speech. *Journal of Alzheimer's Disease*, 49(2), 407-422.
- Glosser, G., Friedman, R., Kohn, S., Sands, L. and Grugan, P. (1998). Cognitive mechanisms for processing nonwords: Evidence from Alzheimer's disease. *Brain and Language*, 63, 32-49
- Guha, M. (2012) *The Gale Encyclopedia of Children's Health: Infancy through Adolescence* (2nd edition), Reference Reviews, Vol. 26 Issue: 3, pp.35-37, <https://doi.org/10.1108/09504121211211398>
- Hier, D.B., Hagenlocker, K., Shindler, A.G. (1985). Language disintegration in dementia: effects of etiology and severity. *Brain Language*. 25: 117–133.
- Huppert, F. A., Brayne, C. and O'Connor, D. W. (Eds.). (1994). *Dementia and normal aging*. Cambridge University Press.
- Ikejima C, Yasuno F, Mizukami K, et al. (2009). Prevalence and causes of early-onset dementia in Japan: a population-based study. *Stroke* 40: 2709–2727.
- Joubert, S., Gour, N., Guedj, E., Didic, M., Guériot, C., Koric, L., Ranjeva, J., Felician, O., Guye, M. and Ceccaldi, M. (2016). Early-onset and late-onset Alzheimer's disease are associated with distinct patterns of memory impairment. *Cortex*, 74: 217-232.
- Kaplan, E., Goodglass, H. and Weintraub, S (.2001). *Boston naming test* (2nd ed.). Philadelphia, PA: Lippincott Williams & Wilkins.
- Kavé, G. and Dassa, A. (2018). Severity of Alzheimer's disease and language features in picture descriptions. *Aphasiology*, 32(1), 27-40.
- Kemper, S., LaBarge, E., Ferraro, R., Cheung, H. and Storandt, M. (1993). On the preservation of syntax in Alzheimer's disease. *Archives of Neurology*, 50, 81-86
- Kensinger, E. (1996). Early and Late Onset as Subdivisions of Alzheimer's Disease. *Harvard Brain*. 26-36.
- Kertesz, A. (2007). *Western Aphasia Battery* (Revised) PsychCorp. San Antonio.
- Lira, J. O., Ortiz, K. Z., Campanha, A. C., Bertolucci, P. H. F. and Minett, T. S. C. (2011). Microlinguistic aspects of the oral narrative in patients with Alzheimer's disease. *International Psychogeriatrics*, 23(3), 404-412.
- Lukic, S., Bonakdarpour, B., Den Ouden, D., Price, C. and Thompson, C. (2013). Neural Mechanisms of Verb and Sentence Production: A Lesion-deficit Study. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 94, 34-35

- Multani, N., Rudzicz, F. and Tartaglia, M. C. (2016). Comparing Neuropsychiatric and Language Features in Early-onset and Late-onset Alzheimer's Disease. *Alzheimer's & Dementia: The Journal of the Alzheimer's Association*, 12(7): 490.
- Reilly, J., Troche, J. and Grossman, M. (2011). Language processing in dementia. *The handbook of Alzheimer's disease and other dementias*, 336-368.
- Sung, J. E., Kyung K.,J. and Hyang, J. J. (2013). Working Memory Capacity and its Relation to Passive Sentence Comprehension in Persons with Mild Cognitive Impairment. *In Clinical Aphasiology Conference: Clinical Aphasiology Conference*.
- Waters, G. S. and Caplan, D. (1997). Working memory and on-line sentence comprehension in patients with Alzheimer's disease. *Journal of Psycholinguistic Research*. 26(4): 377-400.
- Waters, G. S. and Caplan, D. (1999). Verbal working memory capacity and on-line sentence processing efficiency in the elderly. *Constraints on language: Aging, grammar and memory* (p. 107-136). Editors: S. Kemper and R. Kliegel. Boston: Kluwer.
- Waters, G. S. and Caplan, D. (2001). Age, working memory and on-line syntactic processing in sentence comprehension. *Psychology and Aging* 16: 128-144.
- Zhu XC, Tan L, Wang H. F. et al. (2015). Rate of early onset Alzheimer's disease: a systematic review and meta-analysis. *Ann Transl Med* 3: 38-43.
- Zimmerer, V. C., Wibrow, M. and Varley, R. A. (2016). Formulaic language in people with probable Alzheimer's disease: a frequency-based approach. *Journal of Alzheimer's Disease*, 53(3), 1145-1160.

Reflection of Emotional Dysfunctions in Schizophrenia on Language Use Şizofrenideki Duygu Bozukluklarının Dile Yansıması

Ayşegül ÖZCAN VURAL¹

Gülmira KURUOĞLU²

Abstract

Language problems are one of the main characteristics observed in schizophrenia. The aim of this study, taking into account the linguistic deviations seen in schizophrenia, is to compare affirmative and negative sentence use on schizophrenia patients' and control group's speech and find out whether schizophrenia affects affirmative and negative sentence use. The database of the study consists of 50 patients who have been diagnosed with schizophrenia according to the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 4 (DSM-4) and 50 healthy subjects who were matched with these patients by age, gender and educational level. The subjects' speech was evaluated by using four tests which are picture description test, picture story telling test, subject-based narration test, free verbal narration test. The data consist of 8-10 minute recorded interviews. The recordings have been transcribed based on Du Bois' Discourse Transcription Symbols. According to the results, both affirmative and negative sentences produced by the patients with schizophrenia were significantly different than the control group. While the number of the affirmative sentences produced by the patients with schizophrenia was less, the number of the negative sentences produced by the patients was significantly higher than the control group. In all tasks patients preferred negative sentences and additionally, they give undetailed answers decreasing in quantity and content. As the symptoms of schizophrenia involve a range of cognitive, behavioral, and emotional dysfunctions, the results found out from the study show that these dysfunctions affect language use.

Keywords: Schizophrenia, sentence, affirmative sentence, negative sentence, thought disorder, emotional dysfunction

Öz

Dilsel sorunlar ruhsal bir hastalık olan şizofrenide gözlemlenen özelliklerden biridir. Şizofreni hastalığında görülen dilsel sapmaları göz önünde bulundurarak yapılan bu çalışmanın ilk amacı, şizofreni hastalarının konuşmalarında üretmiş oldukları olumlu ve olumsuz tümceleri incelemek ve şizofreninin tümce anlamı üzerinde etkisi olup olmadığını ortaya çıkarmaktır. Bu bağlamda yapılan bu çalışmanın veritabanı Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve İstatistiksel El Kitabı 4'te (DSM-4) yer alan maddelere göre şizofreni tanısı alan 50 hastanın ve bu hastalarla yaş, cinsiyet ve eğitim düzeyi

¹ Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Letters, Department of Linguistics, E-mail: aysegul.ozcan@deu.edu.tr

² Prof.Dr., Dokuz Eylül University, Faculty of Letters, Department of Linguistics, gulmira.kuruoglu@deu.edu.tr

bakımından eşleştirilmiş 50 sağlıklı bireyin üretmiş oldukları tümcelerden oluşmaktadır. Çalışmada deneklerin anlatı becerileri; resim anlatım testi, resimli öykü anlatım testi, konulu sözel anlatım testi ve serbest sorulu sözel anlatım testi olmak üzere dört test ile değerlendirilmiştir. Her hasta ile yaklaşık 8-10 dakika görüşülerek hastaların yanıtları kaydedilmiş ve elde edilen ses kayıtları Du Bois ve diğerleri (1991) tarafından oluşturulmuş semboller esas alınarak çevriyazıya dönüştürülmüştür. Yapılan istatistiksel ve dilsel çözümlerler sonucunda şizofreni hastalarının olumsuz tümce sayılarının olumlu tümce sayısından anlamlı düzeyde fazla olduğu ortaya çıkarılmıştır. Olumsuz tümcelere ek olarak hastaların konuşmaları miktar açısından kısa ve detaysızdır. Sonuç olarak; şizofreni belirtileri arasında görülen bilişsel, davranışsal ve duygusal işlev bozukluklarının dil kullanımına yansdığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Şizofreni, tümce, olumlu tümce, olumsuz tümce, düşünce bozukluğu, duygusal bozukluk

1. INTRODUCTION

Like most other neuropsychiatric disorders, schizophrenia is diagnosed clinically: through the presence or absence of a constellation of clinical symptoms and signs further as a point of functional impairment. These features typically become apparent in young adults. The symptoms of schizophrenia reflect abnormalities in multiple aspects of human thought, language and communication (Ozcan et.al.,2017:159) These embody issues in identifying between verbalized thought and external speech (verbal auditory hallucinations), in perceiving and interpreting the world around us (delusions), in social interactions and motivation (negative symptoms) and in expressing thought through language (thought disorder). These clinical features have generally been classified as being 'positive' or 'negative'. Positive symptoms are characterized by an

excess or distortion of normal function. They include hallucinations (most typically, verbal auditory hallucinations), delusions (fixed false beliefs, out of keeping with cultural norms, and held against all evidence to the contrary), and positive thought disorder (disorganized language output). Negative symptoms describe the absence of characteristics that normally appear in healthy people. They include a lack of voluntary behaviour or lack of motivation, apathy, flat or inappropriate affect and 'negative thought disorder' (poverty of speech and language) (Kuperberg, G. R, 2010: 576 - 577).

Language disorder in the meantime is one of the most significant symptom domains which characterize Schizophrenia along with the other symptoms. The study of schizophrenic language disorder by linguists began with Chaika (1974), who studied a single patient who spoke normally for weeks at a time. Stripped of some mid-1970s theoretical terminology, and condensed somewhat, the

abnormalities that Chaika observed are as seen below (Covington et. al, 2005: 86):

- i. Failure to utter the intended lexical item;
- ii. Distraction by the sounds or senses of words, so that a discourse becomes a string of word associations rather than a presentation of previously intended information;
- iii. Breakdown of syntax and/or discourse;
- iv. Lack of awareness that the utterances are abnormal

In later work, Chaika (1990) argues that schizophrenic language disorder is essentially a loss of voluntary management over the speech generation method. Indeed, in line with Chapman (1966), patients typically say they cannot manage their speech. Chaika argues that loss of voluntary management ties together a large range of observed phenomena, depending on that a part of language production goes out of control - most usually discourse organization, but often lexical retrieval, and typically pronunciation or syntax. It fits well into a lot of general conception of schizophrenia as degradation of communication between mental subsystems (Covington et. al, 2005: 87).

As a matter of course, many, though not all, patients diagnosed with schizophrenia display abnormalities of language. These abnormalities can be highly variable and often hard to characterize. It is even unclear whether they reflect deficits in language itself or in related cognitive processes such as planning, execution, and memory (Covington

et. al, 2005: 86). Therefore, this devastating mental disorder affecting 1% of the world's adult population is characterized with thought, language and communication dysfunctions, but manifest at their most extreme as positive thought disorder, with disorganized and sometimes unintelligible speech. (Kuperberg, G. R, 2010: 576). While these symptoms may come and go with episodes, some of the more long-lasting symptoms involve in schizophrenia are difficulties in emotions. In particular, the so-called negative symptoms of flat affect (lack of outward expression of emotion), anhedonia (diminished experience of pleasure), and avolition (diminished motivation) all involve emotion. These symptoms are often resistant to medication and are associated with poor overall functioning, pointing to the importance of understanding emotion in schizophrenia. Taking into account all of the domains affected in schizophrenia, in this article we aimed to find out whether the emotions have an impact on language use and we compared affirmative and negative sentence use on schizophrenia patients' and control group's speech in different tasks.

2. METHODOLOGY

2.1. Subjects

Prior to data collection, in order to make a research with patients, an approval was obtained from the [ethical committee](#) of Dokuz Eylul University in 2013. Fifty patients with schizophrenia receiving treatment in Dokuz University, Department of Psychiatry and

diagnosed according to DSM-IV criteria and fifty healthy subjects matched for age, sex and education level with the patients, participated in the study. Having regarded to the number of the patients who live in Turkey and İzmir, the rate of the patients who reside in İzmir was found to be 0.85% and the total number of subjects were determined in accordance with $\alpha = 0.05$ significance level. As a result of this power analysis, fifty patients with schizophrenia and fifty healthy subjects participated in the study. Table 1 shows the demographic information of the patients and healthy individuals.

Table1: Demographic Information of the Patients with Schizophrenia and Healthy Subjects

	Schizophrenia (n=50)	Healthy Subjects (n=50)	p value
Age	41.98	41	p=0.60
Sex			
Women	17	17	p=1.0
Men	33	33	p=1.0
Education Level	10.9	11.21	p=0.94

2.2. Procedure

Data collection was maintained at Dokuz Eylul University, Department of Psychiatry on Wednesdays between 2012 and 2014. Subjects were tested one to one in a psychologist room. In order not to distract patients' attention, the research room was

always kept silent during the tasks. After evaluating the patients, healthy subjects matched for age, sex and education level with patients were tested in the same way. All subjects' speech was recorded via Philips LFH0615 recorder and transcribed based on the symbols indicated by Du Bois et al.

2.3. Task

The subjects' speech, was evaluated in four stages which are description test, picture story telling test, subject-based narration test, free verbal narration test and each subject was negotiated approximately for 8-10 minutes. While the Picnic Picture, which is chosen from Western Aphasia test, was used in narration, the picture, which is about the story of a man who buys a hat chosen from "VosstanovleniyeReçi u Bolnix s Afaziey" book, was used for story picture sequencing. Both pictures were chosen by taking into account Turkish culture and subjects did not have any difficulties in making their comments. All tasks were given to all subjects in the same order. Anderson (1988) and Wicksell, et. al (2004) indicated that problems in short-term memory are the most apparent, suggesting specific cognitive deficits and can cause decrease in performance. In order to prevent these problems subjects were allowed to see the pictures during the test process. Following this task, they were firstly asked to talk about the recent situation of Turkey and then were asked to talk about anything they wanted. The interview lasted nearly 8-10 minutes and all the subjects' speech was

recorded. The recordings were transcribed based on DuBois' Discourse Transcription Symbols and affirmative and negative sentences produced in the tasks of healthy subjects and schizophrenic patients were compared statistically.

2.4. Data Analysis

Data analysis was conducted in two stages. First, a series of four linguistic measures which showed differences between the patients with schizophrenia and healthy subjects were examined. Following an assessment of these findings, further correlations have been examined separately for each task, using statistical tests. Chi square test was used to determine whether patients with schizophrenia and healthy subjects showed any differences in affirmative and negative sentence use. When the analysis was completed, the results were commented in consideration of relevant literature.

3. RESULTS

The study sample consisted of 50 patients with schizophrenia and 50 healthy subjects and it was aimed to compare affirmative and negative sentence use on schizophrenia patients' and control group's speech and find out whether emotional dysfunctions in schizophrenia affect affirmative and negative sentence use. The comparisons of affirmative

and negative sentence use obtained in four language tests are presented in Table 2.

Table 2: Comparisons of Affirmative and Negative Sentence Use of the Patients with Sch and Healthy Subjects

		Patients with Sch	f (%)	Healthy Subjects	f (%)	f (%)	chi-square test p value
Picture Descripti	A	543	49.5	554	50.5	100	0.072
	N	19	55.9	15	44.1	100	
Picture Story	A	821	47.3	916	52.7	100	0.001
	N	55	73.3	20	26.7	100	
Subject- Based	A	342	48.2	367	51.8	100	0.046
	N	116	57.7	85	42.3	100	
Free Verbal Narration Test	A	433	43.9	553	56.1	100	0.031
	N	68	61.8	42	38.2	100	

A: Affirmative N: Negative

As shown in Table 2 there was no significant relationship between the patients with schizophrenia and healthy subjects in affirmative and negative sentence use in picture description test ($p = 0.072$). In other

words, schizophrenia disorder did not affect affirmative and negative sentence use in this test. The numbers of affirmative and negative sentences that schizophrenia patients and healthy subjects use were very close to each other.

In Picture Story Telling Test a statistically significant difference was found between the affirmative and negative sentence use of the patients with schizophrenia and healthy subjects -affirmative sentence ($p = 0.001$), negative sentence ($p = 0.001$)-. The number of affirmative sentences used by patients with schizophrenia was less than the number of affirmative sentences of the healthy subjects and the number of negative sentences was higher than the number of negative sentences of the healthy subjects.

In Subject-based Narration Test, there was again a significant difference in the use of affirmative sentences and negative sentences ($p = 0.046$) between the patients with schizophrenia and healthy subjects. The number of affirmative sentences used by the patients with schizophrenia was less than the number of affirmative sentences used by the healthy subjects and the number of negative sentences used by the healthy subjects was less than the number of negative sentences used by the patients with schizophrenia.

Finally, in Free Verbal Narration Test there was a significant difference in the use of affirmative and negative sentences between the patients with schizophrenia and the healthy subjects ($p = 0.046$). According to the

results obtained, the number of affirmative sentences used by schizophrenic patients is less than the number of affirmative sentences used by the healthy subjects and the number of negative sentences used by the patients with schizophrenia is higher.

4. DISCUSSION and CONCLUSION

Schizophrenia is a disorder that impacts many domains. Some of its more recognizable symptoms involve difficulties in thinking (e.g., disorganized thinking, delusions) and perception (e.g., hallucinations). While these symptoms may come and go with episodes, some of the more long-lasting symptoms involve difficulties in emotion. These symptoms are often resistant to medication and are associated with poor overall functioning, pointing to the importance of understanding emotion in schizophrenia (Kring and Caponigro, 2010: 255). Most psychological researchers and theorists agree that emotions are responses to events, whether internal or external, that consist of multiple components including outward expression (e.g., a smile), reported experience (e.g., reporting feelings of happiness), physiology (e.g., increased heart rate), appraisal (e.g., labeling one's experience and its probable cause), and brain activation (e.g., activation in certain areas of the prefrontal cortex).

Beside the emotional problems Language problems are one of the main characteristics observed in schizophrenia. Language could be

conceptualized as a dynamic system that includes multiple interactive levels (sub-lexical, lexical, sentence, and discourse) and components (phonology, semantics, and syntax). In [schizophrenia](#), abnormalities are observed at all language elements (levels and components) but the dynamic between these elements remains unclear. We hypothesized that the dynamics between language elements in schizophrenia is abnormal and tried to find out whether schizophrenia affects affirmative and negative sentence as they have emotional problems.

According to the results, the number of affirmative sentences used by schizophrenia patients in the Picture Description Test and the number of affirmative sentences used by the healthy subjects were close. In other tests, however, the number of affirmative sentences used by the patients with schizophrenia was less than the number of affirmative sentences used by the healthy subjects. It is thought that the excessive use of negative sentences of the patients is related to negative aspects of events and emotions.

Wunderink and Kaymaz (2002) stated that the most informal feature of the failure or delay of thought and action is related to

pessimism, not enjoying anything, fatigue, indecisiveness, useless feelings, negative symptoms passivity and emotionality. In addition, fear, panic attacks, social phobia, bad thoughts is a frequent occurrence in schizophrenia. In this context, the mental state of the patients is also reflected in the linguistic features. Patients usually have negative and questioning thoughts. The results obtained in our study support this symptoms. Patients with schizophrenia used significantly more negative sentences in all tests except the first test and it is thought that it was due to the picture used in the test. In the test the patients were asked to talk about a happy family in the picnic, so there was no image in the test that would lead them to use negative sentences. However, findings in other tests demonstrate that pessimistic and negative thoughts of the patients with schizophrenia can be seen in language.

In sum, As the symptoms of schizophrenia involve a range of cognitive, behavioral, and emotional dysfunctions, the results found out from the study show that these dysfunctions affect language use.

REFERENCES

- Andreasen, N.C.(1979). Thought, language, and communication disorders: I. Clinical assessment, definition of terms, and evaluation of their reliability. *Archives General Psychiatry*. 36(12): 1315-1321.

- Andreasen, N. C., Olsen, S. A., Dennert, J. W. ve Smith, M. R.(1982). Ventricular enlargement in schizophrenia: Relationship to positive and negative symptoms. *The American Journal of Psychiatry*. 139(3): 297-302.
- Andreasen, N. C. (1983). The scale for the assessment of negative symptoms (SAPS). Iowa City: University of Iowa.
- Andreasen, N. C. (1984). The scale for the assessment of positive symptoms (SAPS). Iowa City: University of Iowa.
- Birliği, A. P. (2000). Ruhsal Bozuklukların Tanısal ve Sayımsal Elkitabı. *Dördüncü Baskı, Yeniden Gözden Geçirilmiş Tam Metin (DSM-IV-TR), Amerikan Psikiyatri Birliği, Washington DC*.
- Chaika, E., (1974). A linguist looks at “schizophrenic” language. *Brain and Language*. 1(3): 257 – 276.
- Cohen, J. D. ve Servan-Schreiber, D. (1992). Context, cortex and dopamine: A connectionist approach to behavior and biology in schizophrenia. *Psychological Review*. 99(1), 45-77.
- Cohen, A. S., & Minor, K. S. (2010). Emotional experience in patients with schizophrenia revisited: meta-analysis of laboratory studies. *Schizophrenia bulletin*, 36(1), 143-150.
- Cohen, A. S., & Minor, K. S. (2010). Emotional experience in patients with schizophrenia revisited: meta-analysis of laboratory studies. *Schizophrenia bulletin*, 36(1), 143-150.
- Covington, M., He, C., Brown, C., Naci, L., McClain, J., Fjordbak, B., Semple, J. ve Brown, J. (2005). Schizophrenia and the structure of language: The linguist’s view. *Schizophrenia Research*. 77(1): 85– 98.
- Du Bois, J. W. (1991). Transcription design principles for spoken discourse research. *Pragmatics*, 1(1), 71-106.
- Ediskun, H. (1999). *Türk dilbilgisi: Sesbilgisi, biçimbilgisi, cümlebilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish (A comprehensive grammar)*. New York: Routledge.
- Kring, A. M., & Caponigro, J. M. (2010). Emotion in schizophrenia: where feeling meets thinking. *Current directions in psychological science*, 19(4), 255-259.
- Özcan, A., Kuruoglu, G., Alptekin, K., Akdede, B., Sevilmiş, S., Yalınçetin, B., & Özsoy, S. (2017). The Production of Simple Sentence Structures in Schizophrenia. *International Journal of Arts & Sciences*, 9(4), 159.

Основная тематика и мотивы стихотворений Раисы Ноевны Блох

Юлия Александровна ЯШАР

Раиса Ноевна Блох-Горлина (1898-1942) – представительница первой волны русской послереволюционной литературной эмиграции XX века, член Петроградского отделения Союза поэтов, выпустившая три сборника стихов, один из которых в соавторстве с Миррой Лот-Бородиной (1882-1954), автор научных и поэтических переводов, медиевист, автор книг для детей и учебного пособия по французскому языку. В настоящее время о ее творчестве можно судить, к сожалению, только по общим высказываниям ее современников. Сегодняшние историки и литературоведы в большинстве своем не знают этого имени.

Целью данного исследования является выявление и описание основной тематики поэтического творчества Р. Н. Блох с помощью вычленения раскрывающих ее мотивов. Исходя из этого, было рассмотрено 88 стихотворений, что по полноте охвата материала, на наш взгляд, должно обеспечить достоверность выводов. В работе проведена классификация стихотворений по темам и сопровождающим их мотивам, сделана попытка определить основную тематику ее творчества.

К нашей теме непосредственное отношение имеют мнения современников Р. Н. Блох о ее творчестве, обобщая которые можно сделать вывод о том, что характерными чертами ее творчества являются лиризм, песенность, искренность, безыскусность, строгая сдержанность образов, холодная прозрачность слов, схожесть со стихами Ахматовой. Согласно М. Лозинскому, с которым соглашались Н. Гумилев и А. Блок, в стихах ее присутствует лиризм и песенный строй. В. Набоков оценил на отлично ее стихотворение «Воробей» и почувствовал в ее творчестве, которое по его мнению производит впечатление чего-то легкого и простого, «холодноватые духи Ахматовой». Елизавета Базилевская, специалист по творчеству Анны Ахматовой, также упоминала о вторичности творчества Блох, о его подражательности Ахматовой. К. В. Мочульский отмечал свободу от бутафории, строгую сдержанность образов и холодную прозрачность слов, точные, простые выражения, классический спокойный ритм, высокий поэтический уровень, что, по его мнению, роднит ее с А. Ахматовой, Н. Гумилевым, О. Мандельштамом, М. Кузминым, М. Лозинским и делает ее представительницей акмеизма. Он же один из немногих, кто высказал свое мнение о тематике, упомянув *любовь, печаль и воспоминания*. Один из ведущих литературных критиков эмиграции Георгий Адамович говорил об отсутствии притворства в ее произведениях, простоте и ясности выражений, а также о том, что

томления, надежды и разочарования – это темы ее творчества. Писатель первой половины XX века В. Ходасевич, известный своими критическими статьями о классической и современной русской поэзии, писал о присутствии в ее стихотворениях *темы тоскования по Петербургу, мотивах веры, любви и надежды*. Писатель Михаил Цетлин отмечал, что поэзия Блох – это прямое и открытое выражение собственных чувств, построенное на умении самоуглубляться, что в его понятии является поэтическим подвигом. Е. Евтушенко увидел в ее стихах *тему собственного предназначения*.

Наша работа по вычленению тематики и мотивов стихотворений Р. Н. Блох опирается на идеи А. К. Жолковского и Ю. К. Щеглова, обозначающих тему, как «некоторое закономерное соответствие» между текстом произведения и самой темой, и концепции Б. М. Гаспарова и Б.В. Томашевского, рассматривающих мотив, как любой феномен, любое смысловое «пятно», как составляющее произведения, которые сочетаясь между собой, образуют его тематическую связь.

Анализ лирики Р.Н. Блох представлен в следующей таблице.

Основная тематика и мотивы стихотворений Раисы Блох

Название стихотворения	Тема	Мотивы	Опорные слова и словосочетания
Сборник стихотворений «МОЙ ГОРОД» (Берлин: Петрополис, 1928)			
«Мне был отчизной город белый...»	родина	тоска по родине, город, прошлое, природа	Город, пела и жила, корабль, звезда, ветер, снег, тишина, ручьи, солнце, весна, небосклон
«Сегодня солнце желтое, как мед...»	предназначение	думы, душа, жизненные трудности, природа	думы, водомет, говорит поток, душа, солнце, мед, птицы, небеса, лучи, вихрь упорен и жесток, панцирь, гранит,

«Ты снова грустен, мой друг, мой милый...»	смерть	грусть, жестокость, заботы жизни, кончина города	грустен милый друг, нахмурил, ждал, люди жестоки, мало света в глазах, заботы, скончался город, горят кресты
«Милый, светлый, синий воздух!...»	родина	любовь к родине, город, праздник, болезнь, природа	Милый воздух, улицы, камень, сегодня, праздник, лихорадка, Нева, Тонкий шпиль, купол, праздник, солнце, льдины, лодки, ветер, берег, свет
«Я теперь как девочка играю...»	любовь	счастье, разлука, покорность судьбе, рай, забытье, смерть	девочка, с тобой весело, уйдешь, запою о покорности, чудо, радость в раю, забытье, могила, смерть, тебя любила
«Нам не долго странствовать болотами...»	смерть	скоротечность жизни, жизненные трудности, бог, потусторонний мир, успокоение, природа	странствовать, пробираться, голоса, плотники небесные, кельи, покои, не страшно отойти, небожители, болота, пни, простор, филины, лес, логово, полюс, волк, туманы, звезды, поляны, деревья, пустыри
«Батрак»	батрак	труд, горе, свобода	батрак, ноши, недобрые речи, подметаю мусор, копаю гряды, загнанный волчонок, горе, иссякают мысли, умирают песни, железные когти, уйду из дому, не вернусь, не скажу спасибо, пойду за удачей, нищий странник

«Паломник»	смерть	паломник, отец, работа, звезда	паломник, посох слепых царей, лунный камень, черный крест, ожерелье из янтарей, отец, работа, я к паломнику, узнала, купола зажглись, пойдем, огонь, дрова, небо, шар земной, уйду, звезда, дочь, горынь-травы
«Воробей»	предназначение	предназначение поэта, судьба, Бог, природа	Птицы-певуны, песни, поет, Бог, допеть, весть, не убей, Господь, голос дан, новолунье, рассветный час, воробей,
«Всякому в мире свое дано...»	предназначение	судьба, смысл жизни, отчаяние, Бог, природа	Всякому свое, свой удел, жизнь, дух, камень, дно, орел, ручей, лучи
«Ты приди, приди, весна...»	смерть	сон, темнота, душа, радость, природа,	весна, убей, что встала ото сна, синева зыбей, не видать, темно, помощи, тело сожги, зорька, грязь растает, душа, полетит
«Никуда не надо ходить...»	любовь	память	не надо искать и ходить, придет дорогой
«Посмотри на меня: я такая, как все...»	любовь	радость, природа	Я как все, как ты, целуя меня, роса, межа, благовоныя, поля, птицы, пчелы, песня
«В синем море такая тишь...»	любовь	радость, поэзия, судьба, природа	море, тишь, небо, гладь, петь и гадать велишь, вышина, тишина, тебе и мне суждено потонуть в огне

«Хорошо, что в сердце голубок живет...»	любовь	радость, ожидание	голубок, сердце, воркует, милый, подруга, погоди, голубое море, миры
«Верить я теперь не стану...»	доверие	утрата доверия к людям, Божья милость, покорность судьбе, одиночество, природа	верить не стану, звезда, путь глух и долог, Господня милость, Вифлием, одна, доля темнаяелки, терни, небосвод, поляна
«Две звезды на небе загорелись...»	любовь	звезды, молитва, Бог, безысходность	две звезды, загорелись и мерцали, молилась, упали, глубь морская, вода, молиться больше не умею, Господь, что делать
«Уходило солнце за горы...»	любовь	утрата, одиночество, безысходность, поэзия, природа	уходило солнце - умерло, уплывала любовь - погасла, синева, дно, куда деваться, дорога, спою, синий рай, солнце греет любовь, горы, море
«О милом солнце только вспоминай...»	смерть	любовь, разлука, красота посмертия, Бог, природа	милое солнце - вспоминай, милый друг - позабуди, не для тебя, звала, пела, любя, Бог, огонь, реки, май, свет, высь, радуги, поле, воздух, мост, в обитель к Богу
«За окошком утро расцвело...»	любовь	радость, верность, природа	утро, солнце, тепло и светло на сердце, ты пришел назад, мой милый, войди в мой сад
«Белая птичка, лети, лети...»	поэзия	песня, природа	птичка лети, песня, звучи, громче звени, чтоб знали про ту, которой не спится в ночи, ветер, воздух, солнце, лист, небо, лучи

«Синей влагой, золотым туманом...»	любовь	сердце, город, встреча, природа	влага, туман, радуги, напоила слепое сердце, милый, приди, город, дороги, холмы, порог, прижму к груди
«Много поет соловей счастливый...»	любовь	счастье, радость, природа	поет соловей счастливый, поет кукушка, зяблик, напевы, сердце, благая весть, солнышком согрето, радости открыто, лето, скит, обрести
«В тихом поле сердцу отрадно...»	любовь Бога	радость, Бог, природа	сердце, отрадно, Бог, золото, много лорог, поле, рыбы, речка, небо, нивы, колос
«Саркофаг»	смерть	сон, воскрешение, рай, природа	Палестина виноград, солнце, плоды, ангелы пляшут, соловьи, лозы, спи в гробе, брат, воскрешен, эдемские сады, Иорданские струи
«Как мне легко вспоминать об этом ...»	смерть	Бог, забвение, смысл жизни, природа	Легко вспоминать, конец, прощусь, утихну, Отец, душа, лицо, забуду, жила, свет, радуга, звезда, земля, небеса, деревья, трава
«Песня»	любовь	радость, ожидание, природа	звон, торжество, дожждаться его, в каждом вздохе и свисте голос друга, птицы выют гнезда, волк ходит за волчицей, солнце, вечер, туман, ночь, месяц, океан, облака
«Когда одной осталась...»	усталость	одиночество, забвение	Одна, темно, усталость, всю покрою, позабуду

«Мне снилось - о, если бы было...»	смерть	сон, Бог, могила, звон, спокойствие, природа	снилось, Бог, могила, спокойно и сладко лежать, звоны, птица, небо, лес, поле, рожь, река, хвойная волна
«Над домами дым и глина...»	любовь	город, равнодушие, радость, природа	дождливый Берлин, ненавистная страда, идут, не знаешь кто, зонты, пальто, зелень, дорога, птица радости
«Опять открытый новым песням...»	смерть	зов, воскрешение, город, прошлое, одиночество, грусть, утрата	открытый песням дух зовет, воскреснем, полетим, землею стало все, мой свет и день ночь заколдовала, город не вернуть, его коснулось тленье, холод похоронный, друзей не дозовусь, моря, горы, подруга грусть, та, что звездой и солнцем мне была, могила отняла
Сборник стихотворений «ТИШИНА»: стихи 1928–1934 (Берлин: Петрополис, 1935)			
«О тишина, тишина ...»	тишина	зов, природа	Тишина, слышна, зов, всего сильнее, голос льдин, глубина глубин, озеро вод, сердце тобой живет
«Память о тебе — голос тишины...»	любовь	память, преданность, природа	, память, голос тишины, темная вышина, серп луны, черная целина, неумолчный ключ, во мне - луч, дни, года, мой путь, дом, звезда

«Растеряла по дорогам годы...»	смысл жизни	утрата, язык, тишина, природа	Растеряла, отпустила, осталось, сердца стук, тишина, язык, солнце, дым, трава
«В гулкий час предутренних молений...»	судьба	вера, покорность, забвение	моления, колени, не зови, не жди, не прекословь, забыли, забудут
«Так это снова не мои пути....»	предназначение	одиночество, любовь Бога, природа	не мои пути, другие, не о ком грустить, никого не надо поджидать, одна, все любимы и хранимы Богом, блеск, зелень, прохлада, весенний день, сад, птицы
«Оттого что на улицах звон и огни и пакеты...»	родина	тоска по родине, город, рождество, счастье, поэзия, жизнь, природа	забыла, звон, и огни, и пакеты, золоченые ангелы, чужбина, дом, рождественские детские поверья, счастье, веселая песня, чтобы славить, небо, морозная муть, елки, хвоя, лед, смола, мороз
«Втекай, лазурь, струись в мои глубины...»	любовь	радость, тревога, природа	лазурь, глубины, пламень, радость, буря, чтоб билась кровь тревогой голубиной, дом, сон, стон, окно, тоска, мой дух, не успокою, пусть уводит, бессонная, бездонная заря
«Я не пишу и не творю...»	предназначение	судьба, Бог, поэзия	не пишу, не творю, покорно плыву, вина, ежедневно, ежечасно, Божий колокол напрасный, звенеть и петь осуждена, заря, ночь

«Весною душа устала...»	предназначение	усталость, боль, поэзия, судьба	душа устала, боль, покорно, безвольно твердит, птица петь должна
«Господи, умереть бы сразу...»	смерть	Бог, смысл жизни, счастье, природа	Умереть бы, потонуть бы, позабывать бы, скитаться, раздавать, расточаться, умирать, счастье, дай уснуть, небеса, реки
«Странно, что здесь Париж...»	свобода	город, тишь, взлет,	странно, Париж, грозная тишь, свинцовое сердце, прорвет своды, ангелокрылый взлет, свобода
«А грусть приходит внезапно...»	боль	грусть	грусть – широкая волна, заметет, заслонит, дышать не стоит, ничего нет, сердце, боль
«Над моей душой, огневой и дикой...»	предназначение	Бог, поэзия, природа	душа, жажда, ты, научи, Владыка, раб, слуга бездомный, песням, плащ, туманы, звезды, птицы, луч веселья
«Пусть небо черное грозит дождем...»	любовь	природа, тоска, невзгоды	уста, тоска, огонь сладко жжет, привезла, сохраняю тебя, небо, дождь, солнце, иней, земля, вода, чайки, даль
«Лишь всплеск короткий, и тихо будет...»	смерть	тишина, забвение, природа, любовь	всплеск, тихо, зной, холод, свет, мгла, позабудут, жила я, ушла, ждала, любила, звала, чайки, вода, ветра
«Бросить все, закрыть глаза рукой...»	любовь	влечение, искушение	Бросить, закрыть глаза, убить совесть, люблю, дорогой, влекусь тоской, нить не рвется, тяжело,

			сладко, дьявол искусил, теплый ветер, яблонеый цвет, будет так, как ты просил, не раскаюсь
«Налетает ветер длиннокрылый...»	предназначение	забвение, жизнь, Бог, зов, природа	Замечает след, не помнить, не искать, жить в покое, Бог, сердце зовет, не понимает, об одном твердит, ветер, небо, острова, солнце, небосвод
«Радость моя, любимый мой!...»	любовь	разлука, одиночество, тьма, природа	Радость, любимый, черная тьма, пустыня, одна, сердце, далеко, одиночество, сердце, гибель, тучи, птицы, ночь, дальнее солнце
«Нож железный поверни...»	смерть	боль, тишина, исчезновение, природа	нож, сердце, тишина, жизнь, исчезновение, вышина, тишина, жизнь растает, верни меня облакам, исчезну, небеса, смоет мгла
«Я всем простила, всем, и тем, что здесь томят...»	смерть	прощение, свобода, мучения, боль, поэзия	простила, душа на волю, мучительный узел, рвалась и задыхалась, боль, жалость, добро и зло, песня, голос, синева, волны, пламя, горькие слова
«Я научилась лжи последней...»	родина	город, детство, забвение, природа	ложь, искушение, огонь, детство, похороню, купол, город, тепло, томленье, желанье, кипарис, птицы
«Кроткой весной осенней...»	любовь	тишина, радость, природа	весна, стены, слепые лица, гудки и звоны, думая о другом, тишина и радость жестких и нежных губ, тучи,

			деревья, туман, вечер, вода, камень, запах
«Мой милый, мой родной, прости меня опять...»	любовь	прощение, преданность, горечь, тоска, разлука	Милый, родной, прости, любовь, грех, дыхание, радость, жизнь, тот, кто краше всех, пламя, бабочка, факел, должна беспомощно мерцать, безрадостно бледнеть, пожалей, горечь лет, разлука, тоска, лелеяла след ласкающей руки
«От любви устать бы можно, от любви...»	любовь	постоянство	любовь, нести, не уйти, пощади, милый призрак, крепко слит, солнце в груди, не защитит
«Я могу за стол тихонько сесть...»	любовь	разлука, мучения, Бог	стол, книга, думать, молиться, припомню, друзья, губы любимые, мольба, память, наука, Господи, мука, гнет
«Горькой человеческой тоскою...»	любовь	тоска, нежность, верность, желание	тоска, душа, нежность, верность, тень, призрак, грешный мрак желанней рая
«Шла тихонько по серой улице...»	счастье, смысл жизни	надежда, вера, страдание, томление, природа	надежда, церковь, крест, утешиться, свежесть, радость, счастлив, безучастные призраки, томиться, кровь, деревья, небо, тучи, вечер
«Когда тебя я вижу...»	любовь	радость, прощение, добро, природа	(к ребенку?)вижу, добрее, солнце, небо, прощать, боль легка, ласковое слово,

			благословения, детские глаза, смех
«Можно сдвинуть неподвижный камень...»	любовь	тоска, Бог, томление, природа	тоска, голод сердца, друг, товарищ мой, Господь, не оставь, побудь со мной, пожалей, томиться, камень, вода, пески, смоковницы, пальмы, ключи, зной, пустыня
«Зайди ко мне, закрой тихонько двери...»	литературное творчество	тоска, поэзия, мука, чтение, природа	зайди, сядь со мною, слушай, мой друг, тяжесть, тоска как пламя, слово, музыка, книга, мука воскреснет в голосе, ночь, река, Августин, читай
«Эти строки мука породила...»	любовь	поэзия, мука, отречение, нежность, преданность	строки, мука, забвение, сила в строках, власть отречения, отрекаюсь от любви и от плода, нежность, сердце, не скажу неласкового слова, отпущу друга, не изберу другого
«Я тебя люблю, как бабушка внучонка...»	любовь	легкость, тишина, грусть, старость, одинокчество, ласка, голос, молодость	люблю, бабушка, внученок, не спорю, не томлюсь, голос, тишина, грусть, стара, одна, ласка, молодость, взгляд, не требуя наград
«Принесла случайная молва...»	родина	любовь к <i>родине</i> , город, чужбина, прошлое, <i>боль</i> , утрата, мать, пустота, свет, жизнь, природа	милые слова, Летний Сад, Фонтанка и Нева, пензенский платок, рукавица, чужие, надо жить - не надо вспоминать, больно, мамина рука, прошло,

			детство, пусто, светло, вода, вьюга, снег, река
«С тех пор, как я узнала...»	любовь, родина	разлука, душа, тоска по родине (городу), природа	узнала, лишилась, душа больна любовью, блеск весенний, огненная сень, тени, день, родные берега, дороги, снега, где город, ветер, вода, конь, рассветы, милый, где ты, увиджу ли
«Какое, должно быть, счастье...»	родина	счастье, тоска по родине(городу) и людям	счастье, улицы, камень, ветер, дом, встречать, узнавать, гладить, я отсюда, мое, пенье в сердце, прохожие, думы, глаза, губы, слово
«Мне бы снова подойти к окну...»	родина	Тоска по родине, дом, няня, чужбина, природа	Окно, двор, кошка, дрова, сор, речь, няня, благодать слов, унесло, тоска, клест, рыбки, моря, заря, облака
«О том, как в доме большом...»	родина	дом, воспоминания, природа	дом, жилое, ковер, гостиная, звезды, небо, флюгарка, кухня, кот, вспомнила, мгла, луч
«Помнишь: отец, бывало...»	прошлое	воспоминания, молитва, прошлое, радость, дорога	помнишь, отец, молясь, покрывало, бахрома, солнце, дорога, грязь дороги
«Как мне вернуться к вам, святые имена...»	смерть	потусторонний мир, зов, завет	вернуться, святыне имена, буквы, храмы, кровь верна, тот же зов, с вами быть хочу, повторять завет, дети, свет, тепло
«Приготовилась душа для песен...»	предназначение	душа, звон, поэзия	душа настежь, песни, ждет, звон огромен,

			поймет взгляд, снижение, отражение в слово
Сборник стихотворений «ЗАВЕТЫ» (Брюссель: Петрополис, 1939) (совместно с Миррой Лот-Бородиной)			
«Живым служи, о мертвых вспоминай...»	предназначение	служение, радость, покорность судьбе, Бог(через понятие Синай), смерть, будущее	служи, вспоминай, радуйся, свет, Синай, путь, пустыня, письмена храни, верна, знай, времена новых душ и строенья, лучи
«Нет, не замкнута жизнь, огромным Божеским чудом...»	предназначение	жизнь, Бог, зов, ожидание, природа	жизнь, Бог, чудо, заботы, зов, жди, дни, слова, стар, болен, сердце, светлей света, громче голосов, высоты, ветер
«Быстрее туч уходит жизнь земная...»	смерть	скоротечность жизни, жалость, потусторонний мир, природа	года проносятся, живем, не помня и не зная, строим, жалко, иная земля, тучи, птицы, воздух земного, свет, блеск, час
«Чистота, чистота и звон...»	предназначение	Бог, мир, зов, смерть, природа	чистота, звон, Боже, мир, весенний день, кровь, безудержный и напрасный огонь, голос, вода, птицы, зов
«Голубь в руке...»	родина	тоска по родине, преданность родине, природа	голубь, сердце, верность, стонет, рвется к Родине, нет сна и дна, близка,

			туман, ветка , лес, воздух, небеса, свет, верность
«Когда душа расширится как храм...»	смерть	душа, покой, счастье	душа, храм, покой, испуганные глаза, счастье, голос, звон, тишина, праздник, наша мгла запылена, сирость открыта
«Приготовилась душа для песен...»	предназначение	душа, звон, поэзия	душа ждет и не дожидается, песни, новый звон, поймет взгляд, снижение, найдет в слове отражение
«Памяти Гергардта Л»	память	смерть, друг, тоска, природа	ушедший, поля, друг, заря, зверь, судьба, белизна, алмаз, память
«Фортунат»	предназначенье	Божья воля, звон	голос, тишина, звон, ларь, приказано, расплавленный металл, Божий колокол
СТИХОТВОРЕНИЯ 1942-1943 годов			
«Такой любви беспомощной и жаркой...»	любовь	разлука, муки, преданность	любовь, родители, горькие подарки, отчаяние, разлука, труд, неразлучимы, муки, отданы друг другу, не страшат, встречи, марево, дым, сердца стук, родимая речь, родной голос
«Не прекословь, высок и светел...»	предназначение	покорность Богу, избранность, поэзия	не прекословь, Господен рок, Господь отметил, сроки, прах и дым, звуки, тишина, горе, муки, тени сна, звон, бессилён,

			бессловен, полон чудес и песен
«Я иду зелеными лугами...»	предназначение	торжество, одиночество, утрата, поэзия, надежда, природа	иду, твержу, слова, торжество, брошенная, песня, звон, пустота, сердце, надежда, небеса, ветер, лист, ветви, колос, соловей,
«Небо благостное и жарок...» (посвящено смерти дочери)	смерть	небо, подарок, Бог, девочка, природа	небо - подарок, девочка, смерть, небо, травы, деревья, птичий щебет, Божий звон, ветер, склоны, реки, трава
«Я здесь, я здесь, ты слышишь, милый...»	предназначение	забвение, поэзия, природа	милый, меня забыли, живу себе чужая, позабывая, провожая счастье, слез не лью, заволокло, запорошило, пою, счастье, долина, холмы, трава, утесы, облака
«Полная чаша света...»	смерть	жизнь, страх, конец, природа	свет, тихо, сонно, сердце твердит неугомонно рассказ, бред, все прошло, ничего нет, весна, долина, горы, туман, трава, поток
«Далеко нечего идти...»	смерть	Бог, поэзия, боль, природа	пути, единый исток, слова, больно, синева, трава, ветер
«Постоянство ваше, горы...»	смысл жизни	постоянство мира, неповторимость и смертность человека, радость, боль расставания, природа	мир прочен, мы не прочны, проходим, не вернемся, неповторимы, горькая память, радость, любовь, больно узы порывать, горы, пчела, травы, ночь, тьма, звезда

Выводы:

1. Тема любви (29 стихотворений) всегда раскрывается, с одной стороны, мотивами преданности и верности, счастья, нежности, радости и легкости, а с другой стороны, в ней зачастую присутствуют мотивы судьбы, горечи, тоски, разлуки, боли и невзгод. Любовь для Раисы Блох – подарок Божий, наполненный счастьем и страданием одновременно.
2. Тема смерти или, точнее, посмертия (18 стихотворений), выражаясь в мотивах Бога, потустороннего мира, покоя и счастья, свободы, прощения, забвения, сна, тишины и воскрешения, сопровождается мотивами боли и жизненных трудностей. Можно сказать, что поэтесса о смерти говорит с легкостью и радостью, как об избавительнице от всех земных горестей, желает ее, в ней видит спасение и успокоение, своеобразное перерождение, пробуждение от «земного сна», слияние с Богом.
3. Тема предназначения человека (17 стихотворений), описываемая мотивами избранности, зова, поэзии, жизненных трудностей, терпения и пропитанная мотивами Бога, покорности судьбе, надежды, является одной из основных тем творчества Раисы Блох. Используемые поэтессой слова, сопровождающие строки касательно ее поэзии, наталкивают на мысль, что поэтесса, будучи уверенной в своем предназначении, как поэтессы: «мне голос дан», «песня, звучи, громче звени, чтоб знали про ту, которой не спится в ночи», «звенеть и петь осуждена», «Научи меня, о Владыка, песням», «Приготовилась душа для песен»; сомневается в полезности своей поэзии: «я, Божий колокол напрасный...», «безудержный и напрасный огонь», «безучастные призраки», «забыли..., забудут...», «голос потерявший соловей».
4. Тема родины (10 стихотворений), реализуется в мотивах любви к родине, счастья, тоски по ней и людям, преданности, мотивами прошлого и детства, одновременно раскрывается мотивами дома, города и чужбины. В большинстве своем Родина ассоциируется с городом Петербург, описание определенных деталей которого часто встречается в стихах.
5. Тема смысла жизни (3 стихотворения) разъясняется мотивами неповторимости и смертности человека, радости, боли, веры, надежды и любви.
6. Отдельно считаем нужным обратить внимание на мотив природы, который раскрывает почти все темы стихотворений, являясь неотъемлемым компонентом

произведений поэтессы: Блох часто прибегает к сравнению чувств со стихиями, явлениями природы.

7. Во многих стихах упоминается Бог или божественное: с ним поэтесса находится в постоянном диалоге, просит защиты, задает вопросы бытия и смерти, многие ситуации так или иначе мотивирует причинами и последствиями, подвластными лишь Богу.

Обобщая тематический анализ 88 стихотворений, считаем правильным отнести к основным темам лирического творчества Раисы Ноевны Блох темы *любви, смерти* или *послесмертия, предназначения человека, родины и смысла жизни*.

Следует сказать, что в данной работе нами предпринята лишь первая попытка определить основную тематику и мотивы поэтического творчества Р. Н. Блох и что рассматриваемая нами тема не исчерпана, а, наоборот, является перспективной в плане ее дальнейшего исследования, ибо сделанные нами выводы субъективны и могут быть расширены по мере проведения последующих исследований.

Список использованной литературы

1. Блох, Р. Н. Здесь шумят чужие города (Собрание стихотворений) [Электронный ресурс]. – URL: <http://litresp.ru/chitat/ru/%D0%91/bloh-raisa-noevna/zdesj-shumyat-chuzhie-goroda/1> (дата обращения: 05.10.2016) cambria 18
2. <http://www.az-libr.ru/Persons/000/Src/0010/de3799dc.shtml> (дата обращения: 03.10.2016)
3. <http://ru.rodovid.org/wk/%D0%97%D0%B0%D0%BF%D0%B8%D1%81%D1%8C:949615> (дата обращения: 11.10.2016)
4. Сучков, С. Русская мысль [Электронный ресурс]. – URL: <http://russechina.instantlab.ru/biblioteka/personalii/kultura/poyetessa-raisa-bloh.html> (дата обращения: 11.10.2016)
5. <http://ruskayarech.ru/files/issues/2000/6/05-granovskaja.pdf> (дата обращения: 09.10.2016)
6. Сотрудники Российской национальной библиотеки — деятели науки и культуры: Биограф. словарь. Т. 1. Императорская Публичная библиотека, 1795—1917. СПб., 1995. [Электронный ресурс]. – URL: http://www.nlr.ru/nlr_history/persons/info.php?id=24 (дата обращения: 03.10.2016)
7. <http://www.rulit.me/authors/bloh-raisa-noevna> (дата обращения: 09.10.2016)

8. <http://www.newizv.ru/culture/2007-06-09/70812-nenaprasnyj-kolokol.html> (дата обращения: 02.10.2016)
9. <http://www.hodasevich.su/poems/blokha-i-gorlinka.html> (дата обращения: 26.10.2016)
10. <http://hodasevich.lit-info.ru/hodasevich/pisma/pismo-103.htm> (дата обращения: 26.10.2016)
11. <https://www.litmir.info/br/?b=145546&p=72> (дата обращения: 07.11.2016)
12. Литература русского зарубежья: Учебное пособие: В 2 ч. Ч. 1 / А.И. Смирнова, А.В. Млечко, В.В. Компанеев и др.; Под общ. ред. д-ра филол. наук, проф. А.И. Смирновой. — Волгоград: Изд-во ВолГУ, 2003. — 244 с. [Электронный ресурс]. — URL: <http://www.bsu.by/Cache/pdf/36663.pdf> (дата обращения: 21.11.2016)
13. Литература русского зарубежья: учеб.-метод. пособ. для студ.-филол. / Казан. гос. ун-т; Филол. фак.; Каф. рус. лит.; сост. Л.Х. Насрутдинова. — Казань: Казан. гос. ун-т, 2007. — 72 с. [Электронный ресурс]. — URL: <http://www.pseudology.org/Literature/LiteraturaZarubezhya.pdf> (дата обращения: 21.11.2016)
14. <https://postnauka.ru/video/51201> (дата обращения: 22.11.2016)
15. http://www.krugosvet.ru/enc/kultura_i_obrazovanie/literatura/LITERATURA_RUSSKOGO_ZARUBEZHYA.html (дата обращения: 22.11.2016)
16. Блох, Р. Н. Избранные стихотворения [Электронный ресурс]. — URL: http://az.lib.ru/b/bloh_r_n/text_stihi.shtml (дата обращения: 01.12.2016)
17. Agnès Graceffa. Raïssa Bloch-Gorlin (1898–1943). Parcours d’une historienne du Moyen Âge à travers l’Europe des années noires// Петербургский исторический журнал. №3. 2014. С. 200-223. [Электронный ресурс]. — URL: <http://russophile.ru/2016/07/21/агнес-грасффа-раиса-блох-горлина-1898-1943-пу/> (дата обращения: 01.12.2016)
18. <http://mirror5.ru.indbooks.in/?p=38419> (дата обращения: 16.01.2017)
19. Блох, Р. Н. Избранные стихотворения [Электронный ресурс]. — URL: http://az.lib.ru/b/bloh_r_n/text_stihi.shtml (дата обращения: 16.01.2017)
20. Шалыгина, С. Г. Понятие «мотив» и его интерпретация в теории литературы и музыке// [Социально-экономические явления и процессы](#). — 2012. — № 1 / [Электронный ресурс]. — URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/ponyatie-motiv-i-ego-interpretatsiya-v-teorii-literatury-i-muzyke> (дата обращения: 17.02.2017)
21. Томашевский, Б. В. Теория литературы. Поэтика: Учеб. пособие/Вступ. статья Тamarченко Н.Д.; Комм. Бройтмана С.Н. при участии Тamarченко Н.Д. — М.: Аспект Пресс, 1999.—334с. [Электронный ресурс]. — URL: <http://chords-of-soul.ru/wp-content/uploads/2012/10/Томашевский.-Теория-литературы.pdf> (дата обращения: 17.02.2017)

22. <http://www.docme.ru/doc/122514/vvedenie-v-literaturovedenie--mgu-> (дата обращения: 17.02.2017)
23. Силантьев, И. Мотив как проблема нарратологии // Критика и семиотика. Вып. 5, 2002. С. 32-60 [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.nsu.ru/education/virtual/cs5silantev.htm> (дата обращения: 24.02.2017)
24. Жолковский, А. К., Щеглов, Ю. К. К понятиям тема и поэтический мир [Электронный ресурс]. – URL: <http://www-bcf.usc.edu/~alikh/rus/ess/bib14.htm> (дата обращения: 24.02.2017)
25. <https://www.listos.biz/филология/николаев-а-и-основылитературоведения/общее-понятие-о-теме-литературного-произведения/> (дата обращения: 27.02.2017)

Kazak ve Türk Dillerindeki Renk İsimleri İçeren Atasözleri ve Deyimlerin Kültürel Dil Bilimi Açısından Karşılaştırılması

Altınşas KURMANALI¹

Öz

Geçmişten günümüze renklerin farklı kültürlerde çeşitli simgesel değerleri olmuştur. Renklerin doğal kullanımlarından çok, insanların renk isimlerine yüklediği duygusal yükü yansıtan renk isimlerinin araştırılmaya değer bir olgu olduğu görülmektedir. Çalışmamızın amacı milli hazine ve kültür ürünü özelliğini taşıyan atasözleri ve deyimleri karşılaştırmalı olarak araştırma sayesinde aynı kökten, aynı soydan gelen iki milletin atasözleri ve deyimlerinde düz anlam boyutunda neredeyse tamamen örtüşen renk isimlerinin, yan anlam boyutunda kültürel benzerliklerin yanı sıra farklılıklar gösterip göstermediğini incelemektir. Çalışmada çeşitli Kazakça ve Türkçe atasözleri ve deyim sözlükleri v.s çeşitli kaynaklar taranmış, renk isimleri içeren atasözleri ve deyimler tespit edilmiş ve karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Araştırma sonucunda günlük iletişimde sıkça kullanılan renk isimleri içeren atasözleri ve deyimlerin her iki dilde de mevcut olup olmadıkları araştırılmış olup, hem Kazak ve hem de Türk atasözleri ve deyimlerinde en çok ve en az kullanılan renkler saptanmıştır. Bazı renk isimlerinin her iki dilde de seyrek kullanıldıkları görülmüş ve kimi renklerin ise, Kazak atasözleri ve deyimlerinde hiç yer almadığı tespit edilmiştir. Hem Kazak Türkçesinde hem de Türkiye Türkçesinde renklerin önemli bir yere sahip olduğuna ve renk isimleri içeren atasözleri ve deyimlerde kültürel simgelerin yoğun olduğuna şahit olmaktayız.

Anahtar sözcükler: renkler, simgesel değerler, kültürel değerler, atasözleri, deyimler, karşılaştırmalı inceleme.

Abstract

From the past until today, colors have gained various symbolic values in different cultures. It is well-known that color names reflect the emotional burden. In the study, various Kazakh and Turkish proverbs and idioms dictionaries were scanned, and proverbs and idioms which contain color names were identified and studied comparatively. The goal of the research is to study if there are any differences in the connotations of the colour names in addition to the cultural similarities, which coincide with the denotations thanks to comparative investigation of the proverbs and idioms, which bears national treasure and cultural product. As a result of the research, we have determined that some color names are rarely used in both languages, and some colors aren't used in the Kazakh proverbs and idioms at all. We witness that colours play an important role both in Turkish and Kazakh languages, and the proverbs and idioms which contain the color names contain intense cultural symbols.

¹ Doç.Dr., Suleyman Demirel Üniversitesi, E-mail: altynshash777@hotmail.com

Keywords: colours, symbolic values, cultural values, proverbs, idioms, comparative investigation.

1. GİRİŞ

Renkler hayatın anlamlı parçalarından biridir ve toplumlara, uygarlıklara ve kültürlere göre farklılık göstermekte ve değişik biçimde algılanmaktadır. Dolayısıyla, geçmişten günümüze kadar her toplumda, her kültürde renklerin birçok simgesel değerleri olmuştur. Bu değerlerin değişik kültürlerdeki farklılıklarını veya benzerliklerini dildeki göstergelerden anlamak mümkündür. Bu nedenle, günümüzde farklı dillerdeki renk kavramını açıklayacak dilsel materyallerin tahlil edilerek renk isimlerinin dildeki milli kültürel özelliklerinin tespit edilmesi bakımından dilbiliminde renk isimlerinin araştırılması büyük önem taşımaktadır. Renk kavramı bireyin, ulusun zihinsel özelliklerini, milli karakteristiğini ifşa etmeye ve kültürel değerlerini gözler önüne sermeye yardımcı olur. Renk isimlerini analiz etmek dünyanın dilsel imajının şuurdaki modelini tanımaya imkan sağlar.

Kazak dilbilimci Prof. Dr. Qaydarov renk adları ile ilgili görüşünü şöyle ifade etmektedir: “Renk isimlerinin tarihi çok derinde yatmaktadır, yani renk isimlerinin tarihi o dili konuşan milletin tarihiyle bağdaşmaktadır” (Qaydarov, 1992:160).

Renklerin ifade ettiği anlamlar az veya çok insandan insana degismekle birlikte, bu konuda kültür ve medeniyet ekseninde genel bir bakış açısı oluşmuştur. Bakış açılarının oluşumunda ırk, coğrafya, iklim şartları, yaşam tarzları, ekonomik şartlar, siyaset, düşünce ve inanç gibi pek çok faktörün etkisi vardır” (Eren, 2008: 32).

İnsanlar zaman zaman iç dünyalarını ve duygularını renklerle anlatabilmekte, iletişimini renklerin simgesel anlamları

aracılığıyla sürdürmektedirler. Örneğin gönderilen bir çiçeğin türü kadar rengi de önemli anlamlar ve duygular içermektedir. Pembenin sevgiyi, kırmızının tutkuyu, beyazın içtenliği, sarının kırgınlığı simgelediği bilinmektedir. Binlerce yıllık Türk tarihi boyunca Türk kültür yapısında renk kavramı, sosyoloji, kültürel ve sembolik alanlarda çeşitli anlamlar kazanmıştır. Türk kültüründe bir çok renk arasında ak, kara, kırmızı, yeşil, gök ve sarı gibi renklerin Türk lehçelerinin bir çoğunda aynı manada kullanıldığı görülmektedir.

Prof.Dr. Doğan Aksan renk adlarının türetimi ile ilgili görüşlerini: “Atalarımız benzetme ve yakıştırma yoluyla yeni renk adları türetirken doğadan hareket etmiş, somut anlatıma yönelmiş ve kültürümüze zarar verici davranışlardan da kaçınmışlardır” şeklinde ifade etmektedir (Aksan, 1995: 453). Renk adlandırmaları ve tonları yönünden Türkiye Türkçesi son derece zengindir. Örneğin yalnız yeşil rengi ve tonlarını karşılamak için 44 kelime kullanılmaktadır: altın yeşili, Ankara armudu yeşili, asit yeşili, Bursa yeşili, cam yeşili, camgöbeği yeşili, can erigi yeşili, çağla yeşili, çimen yeşili, deniz dibi yeşili, dudu yeşili (papagan yeşili), emerot yeşili, fosfor yeşili, hacı yeşili, hayit yeşili, iç midye yeşili, İngiliz yeşili, Kâbe yeşili, kabuk yeşili, karanfil yaprağı yeşili, karpuz kabuğu yeşili, krom yeşili, küf yeşili, magnezyum yeşili, marul yeşili, orman yeşili, salatalık yeşili, sinabr yeşili, su yeşili, türbe yeşili, Türk yeşili, Türk çinisi yeşili, üzüm yeşili, verenez yeşili, vessi yeşili, yağ yeşili, yaprak yeşili, yonca yeşili, yosun yeşili, zehir yeşili, zeytin yeşili, zeytin ağacı yeşili, zümrüt yeşili gibi (Kaymaz, 1997: 290).

Yukarıda yeşilin çeşitli tonlarını bildiren renk adlarına *açık, koyu, orta, hafif koyu, hafif açık* gibi kullanımları da ekledigimizde yeşil renkle ilgili kelimelerin sayısı 49'a ulaşmaktadır. “Bunların dışında süt mavi, seker pembe, tozpembe, su yeşili, saman sarısı gibi dış dünya gerçekliğine gönderme yapılarak somutlukları daha belirginleştirilmiş bir çok renk adı vardır (Bayraktar, 2003).

Türkiye Türkçesi'nde diğer dillerden farklı olarak aynı zamanda acı, tatlı, cart, donuk, canlı, parlak, menevisli, yaldızlı, janjanlı, yanardönerli, ebruli, küllü, hareli, fosforlu, sütlü, açık, çok açık, orta, koyu, kapalı, uçuk, mat, kirli gibi kelimelerle de renklerin ara tonunu belirlemek mümkündür (Bayraktar, 2003). Örneğin; Açık eflatun, çok açık kızcık rengi, orta bebek mavisii, orta mor, koyu egreli, uçuk pembe, mat beyaz, kirli sarı... gibi (Akdogan vd., 1995: 56).

Türkiye Türkçesi ve ağızlarında renk bildiren kelimelerin toplam sayısı -pekistirme sıfatları, benzerlik sıfatları, ad tonları ve fillerden türetilmiş renk adları da dahil olmak üzere- Türkiye Türkçesine ait çeşitli sözlükler, yazılı eserler ve Derleme Sözlüğü dikkate alınarak 1.447 olarak ifade edilmistir. Yalnız Türkiye Türkçesi için geçerli olan bu rakamın diğer lehçelerde yer alan renk adlarının ilave edilmesiyle artacağı bir gerçektir (Küçük, 2010:421).

Renk kavramının bilişsel işlevi atasözleri ve deyimlerde açıkça görülmektedir, çünkü atasözleri ve deyimler bir toplumun veya milletin yaşam felsefesini, dünya görüşünü, gelenek, görenek ve inançlarını, kısacası maddi ve manevi kültürlerini yansıtmaktadırlar. Kazak ve Türk atasözleri ve deyimlerinde renk kullanımı oldukça fazladır. Dolayısıyla çalışmamızda Kazak ve

Türk atasözleri ve deyimlerinde geçen «beyaz/ak-aq» және «siyah / kara-qara» renklerini içeren atasözleri ve deyimlerini ele alarak Kazakça ve Türkçedeki söz konusu renklerin simgesel anlamlarının benzerliklerini ve farklılıklarını inceleyeceğiz.

Halk danalığı” (Qaydarov, 2004), “Kazak Atasözleri” (Aqqozin, 1990), “Kazakça Deyimler Sözlüğü” (Kenesbayev, 2007), “Kazak Atasözleri Sözlüğü” (Turmanjanov, 1997), “Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri” (İsmail, 1995), “Türk Atasözleri Sözlüğü” (Aksoy, 1988), “Türk Deyimler Sözlüğü” “Açıklamalı Örneklili Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü” (Kavas, 1991), “Türk Atasözleri Sözlüğü” (Yurtbaşı, 1996), “Türk Atasözleri, Deyimleri ve Bilmeceleri” (Yazgan, 2008) “Açıklamalı Türk Atasözleri” (Par, 1991), “Türk Atasözleri” (Çötüksöken, 2004) v.d. sözlükler araştırmanın kaynağı olarak kullanılmıştır.

2. Kazak ve Türk Dillerindeki “Beyaz” Renk Adı İçeren Atasözleri ve Deyimleri

Ak (Aq) - Beyaz (Ak /Ag)

Türkçe atasözleri ve deyimlerde beyaz renk isminin yerine eski Türkçede yer alan ve pek çok Türk lehçelerinde günümüzde de yaygın olarak kullanılan *ak renk* adını içeren deyimlere ve atasözlerine rastlamaktayız. Beyaz, aydınlık, parlaklık özelliğiyle siyahın karşıtı bir renktir. Ancak, renk olarak kabul edilmemesi ya da tüm renklerin bileşimini simgelemesiyle de renkler içinde siyahla aynı konumdadır.

Kazakça Sözlüğü'nde “**ак (aq)**” sözcüğünün tanımı şöyle yapılmıştır: “1. Karın, sütün rengi gibi apak renk. 2. Akı baskın renk. 3. Sadık, temiz. 4. Göze düşen ak leke. 5. Gözün

akı. 6. Yumurtanın akı. 7. Kır saç. 8. Ak toprak. 9. Hayvan sütünden yapılan gıdalar. 10. Kızıllar/Bolşevikler karşıtı; Aklar.” (Januzakov, 2008, s. 29). Kelimenin pekiştirmeli şekli “appaq ~ äppaq <ap+aq sözüdür (Iskakov vd., 2011, s.563).

Beyaz, aydınlık, parlaklık özelliğiyle siyahın karşıtı bir renktir. Ancak, renk olarak kabul edilmemesi ya da tüm renklerin bileşimini simgelemesiyle de renkler içinde siyahla aynı konumdadır. Her renk gerçek anlamı dışında mecaz anlama da sahiptir. Örneğin, “Aq (beyaz)” renk Kazak kültüründe masumiyeti, dürüstlüğü, gerçeği, iyiliği, bolluğu, evliliği ifade eden kutsal, sevimli, sıcak renk olarak düşünülmektedir.

Örneğin, *aq көңіл, aq бейіл, aq ниет, aq жарқын, aq жол, aq жүрек, aq неке, aq сөйлеу, aq тілеу aq адал мал.*

Türk halıklarında eski zamanlardan şimdiye kadar “ağaca ak bez bağlamak” geleneği süregelmektedir.

Türkler çevredeki kutsal ağaçlara, özellikle mezar başındaki ağaçlara beyaz bez bağlamışlardır. Bu ritüel ruhlara olan saygıyı ifade etmiştir. Hızır dedeyi de ak sakallı, ak cübbeli ihtiyar olarak tarif edilir. “Beyaz” rengin etnosimgesel “kutsallık” anlamını evliyalar ile Hızır dede tarifinden görmek mümkündür.

Aқ түсіне байланысты фразеологизмдер адалдықты, пәктікті, тазалықты білдіреді.

«Ақ дегені- алғыс, қара дегені-қарғыс» (aq dediği alkış, qara dediği beddua) – söyledikleri aynen uygulanan kişiye özgü davranış; «Ақ-қарасын ажырату» (akla karayı ayırmak) deyimlerinde “aq” beyaz veya “siyah” renk olarak değil, “aq - dürüst, masum”, “qara” kusurlu anlamında kullanılmaktadır. örf-adetler ve geleneklerle

ilgili «ақ дастарқан» (aq sofra), «ақ мол болу» (aq bol olmak) «ақ бата» (aq dua), «ақ отау» (aq otağ), «tabiatla ilgili «ақ жауын» (beyaz yağmur), «ақ жаңбыр» (beyaz yağmur), gibi deyimler Kazakçada yaygın olarak kullanılmaktadır. ақ тамақ, ақ құба, ақ көңіл, ақ ниет, ақ сақал (ak sakal) – değerli yaşlı, ihtiyar, ақ жаулық (beyaz baş örtüsü), ақ сүйек (soylu, sosyete), ақ саусақ (beyaz parmak), «ақ сүтін ақтау» (ak sütünü aklamak), «ақ жол» (ak yol), «сүттен ақ судан таза» (sütten ak sudan temiz), «аққа құдай жақ» (Allah ak olanı tutar).

“Aq” rengi ile ilgili deyimler çoğunlukla alkış, dilek, dua olarak kullanılmaktadır. «Айтқаның ақ болсын!» (Söylediklerin ak olsun) Beyaz rengi ile yapılan deyimlerdeki simgesel anlamı kutsal, değerli, dürüst, masum, temiz kavramlarını içermektedir. Kazak halkının şuurunda “Aq” bolluğu temsil etmektedir.

Dürüstlük, temizlik kavramları bazı deyimlerde yerini az bulunurluk, değersizlik, ulaşılmazlık ve güzellik kavramlarına bırakabiliyor: Örneğin, «ақ түйенің қарны жарылу» - (beyaz devenin karnı yarılmak) deyimini Kazak kültüründe bolluğu ifade eder. Eskiden Türk halklarının yaşamında devenin özel öneme sahip olup, kutsal olarak sayılmıştır. Bayramlarda, düğünlerde sevinç ifadesi olarak büyük beyaz deveyi kurbanlık olarak kesme geleneği yer almıştır. Beyaz devenin seyrek bulunduğu ve kıymetli olduğunun bir kanıtıdır.

«Ақ сайтаны ұстады» (beyaz şeytani tuttu), «ақ киізге көтеріп хан сайлады» (beyaz keçeeye oturtup kağan / hükümdar seçti), «ақ жерден қара жер болды» (ak yerden kara yer oldu), «ақ білек» (ak bilek).

Beyaz renkle ilgili Kazak kültüründeki kavramların kullanım alanı geniştir. «Ақ

алтын», «ақ ауыз болды», «ақ бет», «ақ босаға», «ақ етек», «ақ көйлек», «ақ маңдай», «ақ өлім», «ақ тылсым», «ақ халат», «ақ арулап жөнелту», «ақ жерден қара болды», «ақ білектің күшімен ақ найзаның ұшымен», «ақ білек», «ақ безерде көк безер болды», «ақ жол», «ақ киізге көтеру», «ақ көз ерлі көз», «ақ көбік қылды», «ақсирақ жұт», «ақ пен қара», «ақ сайтаны ұстады», «ақ сақалды ары тісті болу», «ақ сақал қара сақал», «ақ маңдай», «ақ бата», «ақ жаулық», «ақ тылсым» т.б.» gibi anlam birimler buna ispat olarak gösterilebilir.

Türkçe Sözlükte “beyaz” ve “ak” renkleri şu şekilde tanımlanmıştır: **Beyaz** 1. Ak, kara karşıtı. 2. Bu renkte olan 3. Beyaz ırktan olan kimse 4. (Baskıda) normal karalıktaki görünen harf çeşidi (Türkçe Sözlük:1988, 177).

Türkçe deyimlerde siyah sözcüğünün yerine “kara” sözcüğü kullanıldığı gibi “beyaz” renk yerine de “ak” sözcüğünün kullanıldığını görmek mümkündür.

Ak 1. Kar, süt gibi şeylerin rengi, beyaz, kara ve siyah karşıtı. 2. Bu renkte olan 3. mec. Temiz, namuslu. 4. mec. Sıkıntısız, rahat 5. Beyaz leke. 6. Bazı şeylerde beyaz bölüm (Türkçe Sözlük:1988, 32)

Türk kültür ve tarihinde de beyaz renk kullanımına sıkça rastlanmaktadır. Beyaz rengin, Türklerin en eski inançlarından olan Şamanist dönemle ilgili bazı manevi inanmalardan kaynaklanan ululuk, adalet ve güçlülük anlamları kazandığı görülmektedir. Şöyle ki Türk Şamanizminde Ülgen, hayır ilahıdır. Şaman dualarında ona Beyaz (Parlak) Hakan vb. şeklinde hitap edilir (İnan, 1987: 412–413).

Beyaz renk Türklerde “aklık” temizliktir, arılıktır, yüceliktir, ululuktur. Yaşlılık, tecrübe ile dolu oluş ve bir kocalıktır, büyüklüktür. Devlet büyüklerinin, özellikle savaşlarda giydikleri bir giysi, elbise rengidir (Ögel, 1984: 377).

Beyaz saflığın, temizliğin, iffetin simgesidir. “*Beyaz gelinlik*” örneğinde bulduğumuz bu simgesel değeri deyimlerde de görmek mümkündür: *Ak günler göresin, iki cihanda yüzü ak olmak, alnının akıyla; alnı açık, yüzü ak, yüzü ak olmak* (utanılacak bir iş yapmamak, dürüst olmak). Ayrıca Türkçede *ananın ak sütü gibi helal olsun* (birine bir şeyi hiçbir karşılık beklemeden vermek) deyiminde *ak süt*: katıksız, temiz süt, *ak süt emmis, alnı açık yüzü ak (olmak), alnının akıyla, ananın ak sütü gibi helal olsun* (ananın ak sütü gibi helal etmek), *sütten ak sudan pak, yüz akı /aklığı, yüz akılığıyla/yüzünün akıyla çıkmak, yüzü ak olsun, beyaz sayfa açmak* (temiz sayfa açmak).

Bazı Türkçe deyimlerde yaşlılığa gönderme yapılmaktadır. Örneğin, saçına ak düşmek; saç sakal ağarmak, saçı bası ağarmak, (saça, sakala) ak düşmek, saçın ak mı kara mı önüne düşünce görürsün, saçına ak düşmek, ak sakaldan yok sakala gitmek (yaşlanmak, gücünü yitirmek). olumsuz yan anlamların (yokluk, boşluk, ölüm v.b.) yanı sıra birçok olumlu ya da en azından yansız simgesel özelliklere de sahiptir. Yaşamın başlangıcını olduğu gibi, bitişini, tamamlanmasını yani ölümü de simgeler. “Kara” sözcüğünün karşıtı “ak” özellikle Türkçe deyimlerde, “kara” ile karşılaştırmalı olarak ve bu karşıtlığı vurgulamak amacıyla kullanılmıştır: *birinin ak dediğine kara demek* (bir kimse ne derse onun karşıtını söylemek); *akı kara, karayı da ak göstermek* (olayları olduğu gibi değil, ters yansıtmak); *akla karayı seçmek* (bir işi

başarabilmek için çok zorluk çekmek); *saçın ak mı kara mı önüne düşünce görürsün* (acele etme, sonucun ne olduğunu az sonra anlarsın).

“Ak akçe kara gün içindir” (kazanmakla mutluluk duyduğumuz para dar zamanlarımızda bizi sıkıntıdan kurtarır), “Ak koyunun kara kuzusu da olur” (iyi bir ailenin çocuğu kötü de olabilir), “Ak bacak, kara bacak geçit başında belli olur” (kimin iyi kimin kötü durumda olduğu sınav sonunda belli olur). “eşkıyanın (ihtiyarın, fukaranın) düşkünü, beyaz giyer kış günü” (daha önce iyi bir durumda olan kişi bu konumunu kaybettiğinde uygun olmayan, yersiz davranışlarda bulunur), “Akı karası geçitte belli olur” (bir iddiadaki doğruluk ancak deney veya sınav sonucunda belli olur), “Beyazın adı var, esmerin tadı var” (beyaz tenli olanlar güzel sayılsa da gerçek güzellik ve şirinlik esmerlerdedir), “Ak koyunu (ala keçiyi) gören, içi dolu yağ sanır” (Bir şeyin dıştan görünüşüne bakarak içinin de öyle olduğunu sananlar aldanırlar).

“Ak köpeğin (itin) pamuk pazarına zararı vardır” (Kötü şey, görünüşte iyi şeye benziyorsa iyi şeyin değeri azalır), “Karga yavrusuna bakmış “benim ak pak evladım” demiş, “Hesabı temiz olanın yüzü ak olur”, “Ak akçe ile ak baldıra güven olmaz”, “ak şeker, kara şeker bir daman soya çeker”, “Akçası ak olanın bakma gözünün karalığına”, “Ak gün ağartır, kara gün karartır”, “Ağ mal kara gün içindir”, “Ağaran baş ağlayan göz gizlenmez”, “Ağaran varken kararana kim bakar? “Ağarmış arpanın ömrü olmaz”, “Ağı kürekle atarlar karayı dirhemle satarlar”, “Ak akçe ile ak baldıra güven olmaz”, “Ak gün ağartır kara gün karartır”, “Ak it kara it hepsi bir it”, “Ak itin ayrancıya zararı var”, “Akı karası geçitte belli olur, “Ak köpeğe koyun diye sarılma, “Ak köpeğin (itin) pamuk pazarına (pamuğa, pamukçuya)

zararı vardır”, “Ak sakallıya da korku gerek”, “Ak şeker kara şeker bir damarı soya çeker”, “Havanın ayazına kadının beyazına güvenme”, “Ak köpek kara köpek geçit başında belli olur”, “Beyaz giyme toz olur pembe giyme söz olur”, “İnsan ak üstünde karayı okurken bile yanılır” gibi kültürel şifreleri göstermektedir.

“Beyaz gerdan”, bet beniz kireç kesilmek, bet beniz kül gibi olmak, bembeyaz kesilmek, beyaza çekmek, beyaza çıkmak, beyaz etmek, beyaza çıkarmak, beyaz bayrak çekmek, beyazlara bürünmek, beyaz ihtilal, beyaz kitap, beyazın adı esmerin tadı, ak yazılı, beyaz çekmek (eroin çekmek), ak dedigine kara demek beyaz rengi içeren deyimlerden bazıları.

3. Kazak ve Türk Atasözleri ve Deyimlerinde “Siyah”

“Qara - siyah / kara”

“Beyaza” zıt renk olarak “siyah” renk karşımıza çıkmaktadır. Siyah, diğer renklerin, özellikle de beyazın karşıtıdır. Bazı araştırmacılar siyah renk adlarını anlamlarına göre 6 gruba ayırarak ele almışlardır: 1) kötülüğü; 2) zalimliği; 3) ilk olmanın; 4) kutsallığın; 5) sadeliğin, mütevazılığın; 6) üzüntünün işaretleri (Laulanbekova, 2010).

Türk lehçelerindeki renk adlarını ilk olarak inceleyen A.N.Kononov (1975:57) siyah rengin sıfat olarak 20 kadar anlam taşıdığını ileri sürmektedir. Siyah sadece renk karanlık, soğukluk, büyüklük, güç, fırtına, çokluk, sadelik anlamlarını ifade etmez, bununla birlikte zorluğu, üzüntüyü, fakirliği ifade eder.

“Siyah” (qara) renk Kazak kültüründe üzüntü, kaygı, hasret, ağır hayat, acı hayat, sertlik, zulüm, fakirlik, yokluk, sadelik v.s. temsil eder.

Kazak Türkçesinde “siyah” (qara) renk adları içeren deyim ve atasözlerinin günlük konuşma dilinde yaygın olarak kullanıldığını görmek mümkündür. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir: «Қара жол» - hayat, yalan dünya, қара жер (kara toprak), қара халық (kara halk), қара мылтық (kara silah), қара ат (kara at), қара күң (kara kul) gibi deyimlerde kara, siyah sözcüğü felsefi bir kavramdır, istikrarı temsil eder.

“Qara” sözcüğünün yananlamı onun düz anlamına göre oldukça geniş anlam taşımaktadır. Қара басыңа көрінгір (karğыс), қара басын күйттеді, қара көбейтті, қарасы өшкір (батқыр), қарасы (батты/ жоғалды / өшті), қарасы көрінді, қара (тартты / тұтты / көрді), қара (көбейтті / таласты), қарасын өшіру.

Kazakça deyimlerde “Siyah-kara” renk kötülük ifade eder ve olumsuzluk anlamı taşır. Örneğin: қара көңіл, *қара ниет*, қарабет *т.б* (Kenesbayev:2007, 419).

Kazakça deyimlerde siyah / kara renk çoğunlukla gizlilik, karanlık, tasa, sıkıntı ve ölüm kavramlarını kapsamaktadır. Örneğin, *қара күн*, *қара қағаз*.

Qara (siyah) sözcüğü aynı zamanda «büyük, çok» anlamında kullanılmaktadır. Örneğin, қара шаңырақ (büyük ev), қара жаңбыр (büyük yağmur), қара дауыл (kara yel), қара жұрт, қара жүріс, *қара нар*, қара жол, қара күз, қара жаяу, қара қасқа кедей, шойын қара, дәу қара, қара құрым, қара нар, қара нөпір, қара орман, қара саба, қара жұмыс, қара сорпа болу (Kenesbayev:2007, 419).

Qara (siyah) sözcüğü olumsuz anlamların yanı sıra olumlu yananlamda kullanılmaktadır. Örneğin: қара болды (сүйеніш, медеу болды), қара тартты (ес көрді), қара таныды (сауаты ашылды, оқыды), қара

шаңырақ, қара халық, қара орман, қара көз, қара қас, қара шаш.

Kazakçada “Siyah, kara” göz ve saç isimleri ile güzelliği de temsil etmektedir. Örneğin, Қаракөз (Karagöz), Қарашаш (Karasaç).

Tabiatla ilgili қара суық, қара дауыл, қара бел, қара жол, қара шоқы deyimler Kazakçada geniş ölçüde olarak kullanılmaktadır. Kara renk bununla birlikte toprak rengi, berekenin simgesi olarak açıklanabilir.

Türkçe Sözlükte “siyah” ve “kara” renkleri şu şekilde tanımlanmıştır:

Siyah – 1.Kara 2. mec. Koyu renkte olan 3. (Baskıda) başka harflerden daha koyu görünen harf türü

(Türkçe Sözlük: 1988, 1317).

Kara – 1. En koyu renk siyah ak, beyaz karşıtı. 2. Bu renkte olan kara boya 3. Esmer 4. Çoğu kez tür belirtmeye yarar. 5. Kötü, uğursuz, sıkıntılı Kara günler 6. Yüz kızartıcı durum, leke (Türkçe Sözlük: 1988, 789)

Türkçe deyimlerde beyaz kelimesinin yerine “ak” kullanıldığı gibi siyah renk isminin yerine de “kara” kelimesinin kullanıldığını görmek mümkündür. Karanın karşıtı ak özellikle Türkçe deyimlerde, kara ile karşılaştırmalı olarak ve bu karşıtlığı vurgulamak amacıyla kullanılmıştır. Türkçe deyimlerde siyah renk isminin yerini kötü, sıkıntılı, uğursuz v.b. olumsuz yananlam açısından oldukça zengin olan, anlamdaşı kara sözcüğüne bıraktığını görüyoruz. Türkçe deyimlerde siyah / kara renk çoğunlukla gizlilik, karanlık, tasa, sıkıntı ve ölüm kavramlarını kapsamaktadır. Örneğin, kara baht – kötü baht, iyi olmayan alın yazısı, kara yas-büyük üzüntü, kara yazı – kötü talih, kötü alın yazısı, talihsizlik, bahtsızlık, kara sevda –

umutsuz, karşılık görmeyen aşk, kara sürmek – iftira etmek, lekelemek, kara kedi gibi, kara kara düşünmek, kara ağızlı – iftira eden, kara çalıcı, uğursuz kimse, kara bağlamak – yasını belli etmek, göstermek.

Arife günü yalan söyleyenin bayram günü yüzü kara çıkar (bir sözün yalan olduğu çabuk anlaşılır ve söyleyen toplum içinde utanılacak bir duruma düşer olur), İsteyenin bir yüzü, vermeyenin iki yüzü kara (birinden bir şey isteyen utanır ancak isteği yerine getirmeyen daha çok utanmalıdır), Kadının yüzünün kara erkeğin elinin kınası (yolsuz ilişkiler kadınlar için hoş karşılanmadığı hâlde erkekler bu gibi ilişkilerden övünme payı çıkarırlar), ölüm bir kara devedir ki herkesin kapısına çöker (her eve gelin girmeyebilir ama ölüm kesinlikle girer), Tencere dibin kara, seninki benden kara (kötülük, kusur yönünden sen, benden daha betersin), ak akçe kara gün içindir, iyi dost kara günde belli olur, kara baht, alnımın kara yazısı (kötü kader); kara çalı (kötü insan, ara bozucu); kara gün dostu (kötü günlerinde arkadaşlarını yalnız bırakmayan); kara haber, kara haber tez duyulur (kötü haber çabuk duyulur); birine kara sürmek (iftira etmek); on parmağında on kara (herkesi suçlayan kişiler için kullanılır); yüzü kara, yüzünü kara çıkarmak (utandırmak); baştan kara gitmek (tehlikeli bir işe gözü kapalı gitmek), ak dediğine kara demek (bir kimse ne derse onun karşıtını söylemek); akı kara, karayı da ak göstermek (olayları olduğu gibi değil, ters yansıtmak); akla karayı seçmek (bir işi başarabilmek için çok zorluk çekmek); saçın ak mı kara mı önüne düşünce görürsün (acele etme, sonucun ne olduğunu az sonra anlarsın), aşıktan gözü/gözleri kararmak, ağzı kara, aralarına kara kedi girmek, alnımın/alnının/alnın kara yazısı, aralarından kara kedi geçmek, ayağına/ayaklarına kara

su/sular inmek, bahtı kara, bahtı kara olmak, başına karalar bağlamak, baştan kara gitmek, baştan karaya uğratmak, birine kara çalmak/sürmek, gönlü kara, gözleri/gözü kararmak, gözü kara, iki eli yağlı kara, karababaya tutulmak, kara baht, kara borsaya düşmek, kara bulut gibi, kara cahil, kara cümle, karacılık yapmak, kara çalı, kara çalmak/sürmek, kara düşünmek, kara eşek kapıda, kara gün, kara gün dostu, kara kan olmak, kara günlere kalmak, kara haber tez duyulur, kara haber, kara kaplı kitap, kara kışta küpe girmek, kara liste, kara maşa, kara mizah, kara para, kara sevda, kara kara düşünmek, kara yer, kara yüz, karaca kurucu gönlüme görece, karalar bağlamak/giymek, başına karalar bağlamak, kara giymek, karanlık gecenin kara yüzlü müşterisi, kardaş değil kara taş, kazan kazana kara demiş (tavanın da gülmeden aklı gitmiş), kırk siyahi aklı bir incir çekirdeği doldurmaz, kömür gibi olmak, kömürcü ile dost olanın eline kara bulaşır, on parmağında on kara, sular kararmak, tencere dibin kara seninki benden kara, yağlı kara sürmek, yüreği kararmak, yüz karası, yüzü kara, yüzünü kara çıkarmak su her seyi temizler, yalnız yüz karasını temizleyemez, üzüm üzüme baka baka kararır aralarına kara kedi girmek, birine kara çalmak/sürmek gibi deyimler yer almaktadır.

4. SONUÇ

Renkler tarih boyunca kültür, dil, din ve siyaset bakımından çok farklı yönleri sahip olmuşlardır. Türk halklarının maddî ve manevî hayatında renkler daima önem arz etmişlerdir. Yaşamın başka alanlarında olduğu gibi, renkler alanında da ortak noktaların, benzer algılamaların varlığı da kaçınılmaz oluyor. Bu benzerliklerin ya da

farklılıkların en güzel kanıtları ise dildeki göstergelerdir.

Hem Kazakça, hem de Türkiye Türkçesinin zengin ve canlı bir renk kültürüne sahip olduğunu söylemek mümkündür. Her iki dilde de «beyaz/ak-aq» және «siyah/ kara-qara» renkleri kendine özgü özellikleriyle göze çarpmaktadır. Renk kavramının bilişsel işlevi atasözleri ve deyimlerde açıkça görülmektedir, çünkü atasözleri ve deyimler bir toplumun veya milletin yaşam felsefesini, dünya görüşünü, gelenek, görenek ve inançlarını, kısacası maddi ve manevi

kültürlerini yansıtmaktadırlar. Kazak ve Türk atasözleri ve deyimlerinde renk kullanımı oldukça fazladır. Hem Türk hem de Kazak atasözleri ve deyimlerinde renkler gerçek anlamda da, mecaz anlamla kullanılmıştır. Bu araştırma sonucunda hem Kazakçada, hem de Türkçede renk isimleri içeren atasözleri ve deyimlerin çok sayıda olduğuna ve onların çeşitli anlamlar ve semboller içerdiğine tanık olmaktayız. Derlenmiş atasözleri ile deyimlerde Kazakça ve Türkçedeki dilsel ve kültürel değerler, Kazak ve Türk halklarının yaşam tarzı, gelenek-görenekleri, örf-adetleri açıkça görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akdogan, G. (1995). “Renklerin Adlandırılması ve Dil-Gerçek Sorunu”, Dil Dergisi, Sayı 28. s.49-66.
- Aksan, D. (1995). Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim. Ankara: TDK Yayınları.
- Aksoy, Ö. A. (1988). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. Deyimler Sözlüğü 2. İstanbul:İnkılap Basımevi.
- Aksoy, Ö. A. (1988). Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. Atasözleri Sözlüğü 1. İstanbul:İnkılap Basımevi.
- Aqqozin, M. (1991). Kazak Atasözleri. Almatı: Qazaqstan Yayınevi.
- Bayraktar, N. (2003). Renk Adlarının Türkçenin Söz Varlığına Katkıları, VIII. Uluslararası KIBATEK Edebiyat Söleni, 16-20 Ekim, Çanakkale.
- Çötüksöken, Y. (2004). Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü. İstanbul: Toroslu Kitaplığı.
- Eren, A. (2008). “Baki Divanı’nda Kırmızı Renk”, AÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi. Erzurum. s.31-68.
- Isqaqov, A. I. vd (1985). Qazaq tiliniñ túsindirme sózdigi C.VIII. (Kazak Dilinin Açıklamalı Sözlüğü). Almatı: Ğılım Yayınevi.
- İnan, A. (1987). Makaleler ve İncelemeler. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İsmail Z. & Gümüş, M. (1995). Türkçe Açıklamalı Kazak Atasözleri. Ankara: Engin Yayınevi.
- Januzaqov, T. (2008). Qazaq tiliniñ túsindirme sózdigi (Kazak Dilinin Açıklamalı Sözlüğü). Almatı: Dayk Basımevi.
- Kavas Y. (1991). Açıklamalı Örnekli Deyimler ve Atasözleri Sözlüğü. İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Kaymaz, Z. (1997). “Türkiye Türkçesi ve Ağzlarında Renk Bildiren Kelimelerin Kullanılışı ve Sistematiği”. Ankara, TDAY, Belleten. s.251-341.
- Kenesbayev, İ. (2007). Kazakça Deyimler Sözlüğü. Almatı: Arıs Yayınevi.
- Kononov, A.N. (1975). Semantika tsevetoooboznaçenii v tyurksih yazıykah. Tyurkologičeskii sbornik. Moskva S.145–153.
- Küçük, S. (2010). Türkiye Türkçesinde Renk Adları ve Özellikler. The Journal of International Social Research Volume 3/10 Winter s.421
- Qaydarov A., Ahtamberdiyeva Z. Omirbekov B. (1992). Tür-tüsterdin tildegi körinisi. Almatı: Ana tili. 160 s.
- Qaydarov A. (2004). Halk danalığı. Almatı: Tolganay Yayınevi.
- Qazaq tilinin sözdiği. (1999). Almatı: Dayk Basımevi.
- Laulanbekova R.T. (2010). Tür-tüs komponetti kürdeli atalımdardağı ulttık dünietaınımnın tildegi körinisi: Doktora tezi özeti. Almatı, 34 s.
- Ögel, B. (1984). Türk Kültür Tarihine Giriş. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Par, A.H. (1991). Açıklamalı Atasözleri. İstanbul: Serhat Yayınevi.
- Turmanjanov, Ö. (2004). Kazak Atasözleri Sözlüğü. Almatı: AnaTili Yayınevi.
- Türkçe Sözlük. A-J. (1988). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türkçe Sözlük. K-Z. (1988). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yazgan, M. (2008). Türk Atasözleri, Deyimleri ve Bilmeceleleri. – Almatı: Arıs Yayınevi.
- Yurtbaşı, M. (1996). Sınıflandırılmış Atasözleri Sözlüğü ve Deyimleri. İstanbul: Özdemir Yayıncılık.

Psychological features of Russian students who successfully study at online courses

Marina KLIMENSKIKH¹

Evgenia SKRIPOVA²

Abstract

This article presents the results of the investigation of psychological characteristics of students who study successfully in online courses. This educational format is realized without the involvement of the teacher and the members of the student group in the learning process. This study is based on the results of comparative psychodiagnostics of two groups of students. One group listened to the course offline, and another group - online. This course is the basic one from the curriculum of the university in the traditional internal format. The study involved 70 subjects. The sample consisted of subjects aged from 18 to 22 years. Mathematical data processing was carried out with nonparametric statistics (Mann-Whitney test, Student test, Fisher criterion). We used correlation analysis for the entry of significant interrelations between psychological indicators and scores obtained during the course (Pearson correlation coefficient).

We have drawn conclusions about the psychological characteristics of students, the successes achieved in e-learning. We concluded that excellent participants of online courses are characterized by a higher level of motivation for achievement and self-control compared to those who are also successfully trained educated in traditional format. Students of online courses are more emotionally stable. This means that to achieve good results in the situation of online learning you need to be a psychologically ready, "conscious" student with a formed internal motivation.

Keywords: distance learning, higher education, mass online courses (MOOK), adaptive learning, individual educational trajectory, psychological characteristics of students

INTRODUCTION

The success of the worldwide distribution of open electronic courses (MOOK) is becoming a catalyst for the creation of an entire online education industry (Tret`yakov V. S., 2016:51). At the moment there are dozens of Internet platforms (Shutenko A. I. 2016:60).

The largest in Russia is the National Platform for Open Education (NPOE). More than 150

online courses have been accumulated on it from teachers from the leading domestic universities (Shutenko A. I. 2016: 60). And the quality of the knowledge obtained is assessed using innovative technology for monitoring tests, the Examus system (<http://examus.net>) This shows the scope of the project and its prospects, as well as e-education in general.

¹ Ural Federal University, Russia. E-mail: marina.klimenskikh@mail.ru

² Ural Federal University, Russia. E-mail: skrip.g@mail.ru

We have identified the inadequacy of the perception of this format of education. This was the reason for the research presented in the article. The results showed that more than two hundred teachers and students of the Ural Federal University appreciated the effectiveness of their full-time education significantly higher than the distance learning. And the "lack of familiar pedagogical communication" (Klimenskikh M.V., 2017:73) was one of the main characteristics of online learning, which aroused skepticism and doubt among students.

We think that everyone understands why minimizing the role of a teacher, webinar host, tutor or chat moderator is alarming. It is well known point that real communication between an adult and a child, a teacher and a student, a teacher and a student is the basis of socialization, formation of personality and interiorization of knowledge and formation of skills.

Of great importance in this process is the influence of the training team.

On the one hand, collective actions in training create additional motivation for learning activities, on the other hand, it generates a lot of interpersonal relationships, both positive and negative. In contrast, individual training, especially in electronic format, involves a high degree of motivation, self-organization, a certain emotional attitude, without which the development of the educational program may become impossible (De-Korte E. 2014:18)

Some different scientific studies have proved that personal characteristic of the subjects of

the online educational process plays a crucial role in achieving high educational results (Artemenko M.V. , Karnoj M., Tret`yakov V. S. , Marchuk N. Yu , Tulupova T. V. , Brusilovsky P. , Singh R. , Sussman S., etc. ) In the context of our study, it is also important that in the literature they write that in the development of online courses in the development team, a specialist psychologist should work (Vorob`yova E.V.,2014:42)

In view of the above psychological and pedagogical risks of e-learning, this seems fair. Spreading "online education" is not an easy task. This is especially true against the background of almost "universal higher education", which has developed in Russia today (Karnoj M.,2015:25)

This requires the development of a special psychological and pedagogical approach. We believe that the beginning of this work is the emergence of studies on the need to develop students ' competence to adapt. It consists of such systemic components of personality as cognitive, emotional and motivational.(Frumin I. D., 2005:76)

In general, psycho-pedagogical conditions for student's successful learning in the traditional educational system are thoroughly described. However, in our opinion, the direct transfer of pedagogical techniques from the traditional education practice to online education, without any regard to the specifics of a target audience and the fact of remoteness, does not seem correct. The development of distance learning and the expanding geography of its use in the education system require extensive

interdisciplinary researches and first of all consideration of psycho-pedagogical problems, which the developers and students of Internet courses currently have to deal with.

Analysis of the above mentioned theoretical and empirical works relating the subject let us suggest that the effectiveness of e-learning is influenced by a system of socio-demographic factors, psychological characteristics and personal traits of a person such as intelligence, self-esteem, motivation, etc.

In connection with the above, we asked questions – What individual psychological characteristics of the individual provide a comfortable finding and achieving results in the absence of the usual format of communication with the teacher and the scientific group? What allows a person to quickly adapt to online learning?

METHODOLOGY

The sample of respondents was 70 students of the Ural Federal University. All of them are first-year students of Humanities faculties. The design of the study initially assumed that the discipline would be mastered online from the basic part of the curriculum. The discipline is called "Life Safety" (LS), which is studied in the first semester of the University. We have opted for LS because we believe that this course is suitable for the implementation of the designated research tasks.

This course is practice-oriented and it is familiar in part for most students from the time of school years. In addition, LS is

represented on the "National open education platform" (<https://openedu.ru/>) and is often used by universities in the online format. Part of submitted sample (n=30) enrolled in the program of distance (electronic) learning, part (n=40) was trained in traditional (lecture-seminar) form. Monitoring the level of educational achievements of all students who participated in the study was carried out equally for all-through testing on the portal of the Federal Internet exam in the field of vocational education - fepo.i-exam.ru mmm.

Demographic data (sex, age, level of education) were included in the Protocol of the study, as well as the results of the survey on six methods there: Multivariate personality questionnaire "big five" Big Five R. McCrae And p. Costa; diagnosis of motives of educational activity of students (T. O. Gordeeva, E. N. Osin, O. A. Sychev); diagnostics of the dominant perceptual modality (S. Efremtseva); diagnostics of the volume and accuracy of short-term verbal and logical memory (according to R. Amthauer); diagnostics of the volume, switchability and distribution of attention of the "Schulte-Gorbov Table"; scale of progressive matrices J. Raven (diagnosis of the level of intelligence based on the evaluation of the effectiveness of non-verbal tasks).

To identify significant relationships between psychological indicators and scores obtained in the course of development, we used Pearson's correlation analysis in conjunction with the statistical evaluation by the bootstrap

method (the number of samples is 1000). Each of the groups was analyzed separately.

students of online courses . This is obtained in the final certification on the subject of LS (Table. 1).

RESULTS

In general, eight personal indicators found a significant correlation with the estimates of

Table 1. Coefficients of correlation between students' academic performance and their personal characteristics

Method	Variables	Distance learning	Resident instruction
Motivation	Cognitive motivation	0,49**	0,05
	Achievement motivation	0,51**	-0,03
	AMotivation	0,60**	-0,10
Big Five		0,47*	0,22
		0,39*	0,12
	Tension	-0,38*	0,12
	Artistry	0,51**	-0,05
Raven Test	The number of correct answers	0,39*	0,16

* correlations are significant at 0.05

** correlation significant at the 0.01 level

So, the level of these types of motivation in both groups is the same. At the same time, there is no connection of the relevant motives with the learning outcomes in the group of the student in person, while in the group of distance learning it is.

As can be seen from table 2, cognitive motivation in the distance learning group played a key role in achieving success. This is probably due to the specifics of this type of training activity. Distance (electronic) form of education in comparison with the traditional full-time form requires students to be independent and active. And as a natural

result, the scores are higher in highly motivated students when passing the intermediate certification, in contrast to the low-motivated.

Table 2. Comparison of mean values between groups with distance and full-time education

Method	Variables	Resident instruction	Distance learning	t-criterion	p-value
The results of the certification	Score for LS	39,42	49,48	-2,86	0,01**
Motivation	Cognitive motivation	14,31	14,21	0,11	0,91
	Achievement motivation	13,36	14,21	-1,08	0,29
	AMotivation	14,89	14,88	0,01	0,99
BigFive	Responsibility	9,33	10,67	-2,12	0,04*
	Self-control (common scale)	46,13	49,15	-1,36	0,18
	Tension	9,11	7,82	1,82	0,07
	Artistry	11,38	10,24	1,72	0,09
Raven Test	The number of correct answers	16,49	14,64	2,15	0,04*

* - correlations are significant at 0.05

** correlation significant at the 0.01 level

In full-time education students do not have to be so active in comparison with distance learning. Cognitive activity of full-time students, as a rule, is regulated by the teacher. Therefore, even low-motivated students have

a chance to achieve high final results with certain actions of the teacher.

In distance learning, everything is the opposite. There is a high cognitive motivation is critical. Students with a high rate of this

motivation, enjoy the process of self-study and realize the importance of the results.

We want to say that in our study such indicators as " motives for self-development and self-esteem", " sense of duty " did not reveal a connection with the results in both forms of education. Probably the specifics of the subject "Fundamentals of life safety" manifested in this. Students perceived this subject formally and had no lively interest.

So, the first touch to the psychological portrait of a successful student in online learning is associated with a high level of motivation in accordance with the results. Its logical continuation is the data multi-factor personality questionnaire that psychodiagnosticians are usually called short - "Big Five". This technique showed interesting data on the following three pairs: self – control – impulsiveness; emotional instability – emotional stability; expressiveness-practicality.

The responsibility of students in the group of distance learning course was higher on average in the group than in the group of full-time education. The result is easy to explain and is associated with the lack of external motivator, that is, the teacher. Students should update personal resources of self-regulation and self-organization and organize their learning process. Ideally, this allows you to make your own training as comfortable and effective as possible. Probably, as a consequence of this, the relationship of the indicator of tension with the result of training becomes inverse for students of distance

learning (table. 1). It is important that students who experience less tension from learning activities have better results than those whose learning process causes psychological discomfort. This means we rely on our data, the electronic format frees students from the negative emotional side effects of learning and actualizes critical thinking and self-confidence.

Above we have already noted that in the group of students who took the online training course, psychological characteristics in connection with the results of training are defined more clearly. Diagnosis of the level of intellectual development also showed results, which was carried out with the help of progressive matrices Raven. The technique showed a significant correlation between the overall indicator of intelligence and the results of certification of online students (table.1). Such an obvious pattern did not manifest itself for the group of full-time education. Perhaps the features of the subject, perceived by students quite formally, as well as the role of the teacher, affected the lack of communication between the indicators of intelligence and learning outcomes in the full-time group.

Interestingly, a higher level of intelligence was found in the group of full-time training, compared to the group of distance learning. And the result of certification was significantly higher in the group of distance learning, compared with the group of full-time education (Table.2). We do not consciously analyze the content of educational material in

this study, initially considering it equivalent. The online course and the face - to-face course were developed and conducted by teachers-candidates of Sciences in accordance with the requirements of the Federal state Educational Standard. We saw the main fact in the results obtained. Online education creates conditions for the actualization of students ' self-organization and responsibility, reinforces the level of motivation and provides a good result even with the initial more modest intellectual data from students.

CONCLUSIONS

Research of connection of personal indicators with results of training in situations of lecture-seminar and electronic development of educational material showed that the high level of its motivation, responsibility, self-control, and also the General indicator of intelligence influences success of the student in an online course. If the final score on the online course is high, it means that the cognitive motivation and achievement motivation is expressed in the student. He is ready to learn on your own and gets pleasure from this process. Such psychological characteristics as " responsibility "and" self-control " are also significant in those who showed high results in learning on the Internet.

Interestingly, the "tension" factor is not found in online advanced students in most cases. This situation is radically different from ordinary full-time students. This is an

important indicator. This gives us an understanding of the psychological characteristics of people who are successful in e-learning. Indirectly, this indicates self-confidence, independence of opinion and control of teachers. All this indicates a significant degree of personal maturity in such students.

In the end, we concluded. To succeed in online learning, students need to be psychologically prepared,"conscious." He must have formed an internal motivation. However, can modern students massively have such psychological qualities? This difficult question requires a detailed answer based on interdisciplinary research in the problem fields of pedagogy, psychology, neuroscience and information technology. Obviously, this case belongs to the near future. However, today people need to identify the issue of readiness of students to study online without compromising the main objectives of the competence approach. And people should look for approaches to creating a system of adaptive learning in e-learning without losing such humanistic values of education as individualization and personal approach.

ACKNOWLEDGEMENTS

The authors would like to express their deepest gratitude to the Russian scientific foundation for the support of research within the project No. 17-36-01069

REFERENCES

- 1.Artemenko M.V. 2015. “Analiz psixofiziologicheskix xarakteristik abiturientov vy`sshej shkoly` razlichny`x napravlenij obuchenij” [Analysis of psychophysiological characteristics of high school applicants of various types of education]. *Mezhdunarodny`j zhurnal e`ksperimental`nogo obrazovaniya*, no 12(5), pp. 609–613.
2. Klimenskikh M.V., Vindeker O.S., Golenduxina E. A., Korepina N. A., Sheka A. S. 2017. “K voprosu ob e`ffektivnosti distancionnogo obucheniya: issledovanie predstavlenij” [On the effectiveness of distance learning: the study of representations]. *Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii*, no 10, pp. 73–79.
- 3.Vorob`yova E.V., Stratilatova E.N., Rogozin A.V. 2014. “Ob organizacionno-metodicheskom obespechenii distancionnogo obrazovaniya “ [On the organizational and methodological support of distance education]. *Aktual`ny`e problemy` prepodavaniya matematiki v texnicheskome VUZe*, no 2, pp. 40–43.
- 4.De-Korte E`. 2014. “ Innovacionny`e perspektivy` obucheniya i prepodavaniya v sfere vy`sshego obrazovaniya v XXI v. (per. s angl.E. Shadrinoj)” [Innovative perspectives of teaching and teaching in higher education in the 21st century. (translated from the English E. Shadrina)]. *Voprosy` obrazovaniya*, no 3. pp. 8–29.
- 5.Evtux T.V. 2014. “Uspeshnost` uchebnoj deyatel`nosti studentov pedagogicheskogo vuza v svyazi s ix individual`no-psixologicheskimi xarakteristikami” [The success of the educational activity of students of a pedagogical university in connection with their individual psychological characteristics]. *Vestnik Permskogo gosudarstvennogo gumanitarno-pedagogicheskogo universiteta. Seriya № 1. Psixologicheskie i pedagogicheskie nauki*, no 1, pp. 101–108.
- 6..Internet i obrazovanie 13. 07.2015 FOM. [The Internet and education 13. 07.2015 POF] Accessed on July 13, 2015. <http://fom.ru/Nauka-i-obrazovanie/12256>
7. Karnoj M., Kuz`minov Ya. I. 2015. “Onlajn-obuchenie: kak ono menyaet strukturu obrazovaniya i e`konomiku universiteta. Otkry`taya diskussiya” [Online learning: how it changes the structure of education and the economy of the university. Open discussion]. *Voprosy` obrazovaniya*, no 3, pp. 8–43.
- 8.Marchuk N. Yu. 2013. “Psixologo-pedagogicheskie osobennosti distancionnogo obucheniya” [Psychological and pedagogical features of distance learning]. *Pedagogicheskoe obrazovanie v Rossii*, no 4, pp. 75–85.

9. Tret'yakov V. S., Larionova V. A. 2016. "Otkry'toe obrazovanie kak strategicheskoe napravlenie" [Open Education as a Strategic Direction]. *Universitetskoe upravlenie: praktika i analiz*, no 102 (2), pp. 51–60.
10. Tulupova T. V., Kuchinskaya S. P., Gryaznova V. V. 2014. "Model' obuchaemogo v avtomatizirovannoj obucha-yushhej sisteme" [Model trainee in the automated learning system]. *Proceedings of the International symposium "Problemy informatiki v obrazovanii, upravlenii, e'konomike i texnike"*, (November 13-14, 2014, Russia, Penza), pp. 181–184. Penza : Privolzhskij dom znaniy.
11. Frumin I. D., Vasil'ev K. B. 2005. "Sovremennye tendencii v politike informatizacii obrazovaniya" [Modern trends in the policy of informatization of education]. *Voprosy obrazovaniya*, no 3, pp. 70–83.
12. Shutenko A. I. 2016. "Informacionnye tehnologii distancionnogo obucheniya kak instrumenty povysheniya dostupnosti i polnocennosti vuzovskoj podgotovki" [Information technologies of distance learning as tools for increasing accessibility and usefulness of university training]. *Vestnik po pedagogike i psixologii Yuzhnoj Sibiri*, no 4, pp. 56–67.
13. Brusilovsky P., Karagiannidis C. 2004. "Sampson D. Layered evaluation of adaptive learning systems". *Inter-national Journal of Continuing Engineering Education and Life Long Learning*, no 14, pp. 402–421.
14. Singh R., Hurley D. 2017. "The Effectiveness of Teaching-Learning Process in Online Education as Perceived by University Faculty and Instructional Technology Professionals". *Journal of Teaching and Learning with Technology*, no 6, pp. 65–75.
15. Sussman S., Dutter L. 2013. "Comparing student learning outcomes in face-to-face and online delivery". *Online Journal of Distant Learning Administration*, no 13 (4), pp. 1–10.

Hindistan'da İngilizlere Karşı Malabar Sultanlarının Osmanlı Devleti'nden Yardım Talepleri¹

Assistance from the Ottoman State to the Malabar Sultans against British in India

Berna KORUCU ÜÇÜNCÜ²

Öz

Osmanlı arşiv vesikalarında Melibar (ملبار) şeklinde geçen Malabar bölgesi bugün genel olarak Hindistan'ın güneybatısındaki kıyı şeridinde verilen isimdir. İslamiyet öncesinde coğrafi yakınlıktan dolayı Araplar bölgeyle yoğun ticari ilişkiler içinde bulunmaktaydılar. İslamiyet'ten sonra Araplar burada İslam dinini hızla yaymaya başlamışlardır. XVI. yüzyılda Portekizlilerin bölgeye gelmesiyle yoğunlaşan misyoner faaliyetleri ve Hristiyanlaştırma gayretleri Malabar Müslümanlarını zor durumda bırakmıştır. XVII. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde ise bölgenin hâkimiyeti Hollandalılara geçti. Ardından İngiliz ve Fransız mücadelesinden galip çıkan İngilizler bölgeyi hâkimiyetleri altına almaya başladılar.

Malabar'ın kuzeyinde yer alan ve kıyıda küçük bir liman kenti olan Kannanor hakimleri buradaki Müslümanların lideri ve hamisi olmuşlardır. Kannanor bölgesi XVI. yüzyılın ortalarında kurulan ve uzun yıllar burada hüküm süren Müslüman Arakkal Hanedanlığı'nın hakimiyetindeydi. İngilizlere karşı XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Kannanor hakimi Sultan Ali Raja Kunhi Amsa II ve kız kardeşi Bibi Sultan mücadelelerde bulunmuşlardır. Arakkal hanedanlığı İngilizlere karşı mücadelelerinde dönemin en güçlü Müslüman devleti olan Osmanlı Devleti'nden destek aramışlardır. Bunun için Malabar Sultanı Ali Raja 1776 tarihinde elçisi Hacı Ali'yi iki fil ve elçilik heyetiyle İstanbul'a göndermiştir. Ali Raja elçisi Hacı Ali'ye Sultan I. Abdülhamd'e sunması için bir de mektup göndermiştir. Arapça mektupta, Ali Raja Mecusilerle muharebelerde bulunduğunu bildirdikten sonra, mali açıdan sıkıntıda olduğu için İslam Halifesi olan Osmanlı Sultanı'ndan yüz bin altın istemiştir.

Ali Raja'dan sonra yönetime geçen kız kardeşi Bibi Sultan, Hicri 1194 yılında elçi Hacı Ali Ağa ile Refiki Ebubekir Ağa'yı elçilik vazifesiyle Osmanlı Devleti'ne göndermiştir. Elçilik heyeti Padişah'a verilmek üzere sandık içinde getirdiği değerli hediyeler ile Bibi Sultan'ın bir de mektubunu getirmişlerdir. Bibi Sultan mektubunda ülkesinin İngiliz tarafından sıkıştırıldığını ifade ederek bu konuda Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Bibi Sultan aynı yıl Osmanlı Devleti'ne başka bir daha mektup göndermiştir. Bu mektupta ise Müslümanların giderek İngiliz nüfuzu altına girdiklerini ve Osmanlı Devleti'nin aracılığı ile İngiltere Kralından, İngilizlerin Müslümanlara ait yerlerden el çekmelerini

¹ Bu çalışma İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından 874 no'lu doktora projesi kapsamında desteklenmiştir.

² Arş. Gör., İnönü Üniversitesi, E-mail: berna.ucuncu@inonu.edu.tr

istemelerini ümit etmişlerdir. Ancak Malabar elçilerinin Osmanlı topraklarına geldikleri tarihlerde Osmanlı Devleti, Küçük Kaynarca Antlaşması ile savaştan yeni çıkmıştı. Ayrıca Kırım ve Irak meseleleri ile uğraşmakta olduğundan dolayı nakden yardım etmesi mümkün değildi. Bu sebeple Malabar Sultanlarının İngilizlere karşı Osmanlı Devleti'nden yardım talepleri müsbet sonuçlanmamıştır. Bu çalışmada Malabar'da Arakkal Hanedanlığı ile Osmanlı Devleti arasında gerçekleşen siyasî ilişkiler; elçilik faaliyetleri ve iki devlet arasındaki mektuplaşmalar ve sonuçları Osmanlı arşiv belgeleri ışığında ele alınacaktır.ü

Anahtar kelimeler; Hindistan, Malabar, Arakkal Hanedanlığı, Osmanlı Devleti

GİRİŞ

Osmanlı arşiv vesikalarında Melibar (مليار) şeklinde geçen Malabar bölgesi bugün genel olarak Hindistan'ın güneybatısındaki kıyı şeridinde verilen isimdir (Şemseddin Sami, 1306: 407). Bu kıyı şeridi kuzeyde D'eli dağından güneyde Komorin Burnu'na kadar uzanan ve doğuda Batı Gatlar'la sınırlanan yaklaşık 550 km'lik bir alanı kapsamaktadır. XVII. yüzyılın sonlarına doğru İngilizlerin Malabar'a hakim olmasıyla daha çok bugünkü Kerala eyaletinin kuzey kısımları için kullanılmaya başlanmıştır¹⁸³.

İslamiyet öncesinde coğrafi yakınlıktan dolayı Araplar bölgeyle yoğun ticari ilişkiler içinde bulunmaktaydılar. İslamiyet'ten sonra Araplar burada İslam dinini yaymaya başladılar. Bu tarihten sonra İslamiyet yerli halk arasında hızla yayılmaya başladı (Özcan, 2003: 465). Arap tüccarların yerli kadınlarla

evliliklerinden olan ya da ihtida etmiş Hindulara Moplah adı verildi (Razak, 2007: 895). O sebeple Moplahlar ilk Hintli Müslümanlar olarak kabul edilmektedir.¹⁸⁴ XIV. yüzyılda Malabar topraklarını dolaşan İbn Battuta bölgenin hemen her yerleşim biriminde yerli Müslümanların bulunduğunu ve Müslümanların burada üstün durumda olduklarını söyler (İbn Battûta , 2000: 796). Malabar'ın kuzeyinde yer alan ve kıyıda küçük bir liman kenti olan Kannanor hakimleri Moplahların lideri ve hamisi oldular (Öztuna, 2005: 986). Ancak Moplahlar, Kannanor hakimleri yani Malabar Sultanlığı dışında, kendilerine ait başka siyasî bir yapı kuramamışlardır (Qureshi, 2005: 279).

Kannanor, XVI. yüzyılın ortalarında kurulan ve uzun yıllar burada hüküm süren Müslüman Arakkal Hanedanlığı'nın hakimiyetindeydi.

¹⁸³ Bölgeye Malabar ismiyle ilk defa atıfta bulunan Arap ve Fars denizcilerdir. Bölgenin yerli halkı dilindeki adı Malayalam ve Keralam'dır. İslam kaynaklarında Malabar, Malabar şeklinde geçmektedir (Özcan, 2003: 465).

¹⁸⁴ Mappilla kelimesinden türeyen Moplah, gerçekte Malabar sahillerine çıkarak yerli kadınlarla evlenen yabancıların melez nesli için halk tarafından kullanılan ve saygı ifade eden bir kelimedir. Bu isim zamanla sadece bölge Müslümanlarını kapsamıştır (Qureshi, 2005: 279).

Arakkal Hanedanlığında tahta anaerkil bir yöntem takip edilerek Sultan geçirilirdi. Ailenin en büyük üyesi ister erkek, ister kadın olsun hükümdar olabilmekteydi. Erkek yöneticilere Ali Raca, Ali Raja ya da Adi Raja denirken, kadın yöneticilere Arakkal Bibi deniliyordu.

(<http://www.indiancontents.com/2017/09/arakkal-dynasty.html>)

XVI. yüzyılda Portekizlilerin bölgeye gelmesiyle birlikte Malabar'ın refah ve istikrarı bozuldu. Ayrıca Portekiz hâkimiyetiyle yoğunlaşan misyoner faaliyetleri ve Hristiyanlaştırma gayretleri Malabar Müslümanlarını zor durumda bıraktı. XVII. yüzyılın ikinci yarısında bölgenin hâkimiyeti Hollandalılara geçti. Ardından İngilizler ve Fransızlar bölgeye yerleşmeye başladılar. Bu rekabetten galip çıkan İngilizler bölgeyi hâkimiyetleri altına aldılar (Özcan, 2003: 465). İngiliz işgaline karşı XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Kannanor hakimi Sultan Ali Raja Kunhi Amsa II ve kız kardeşi Bibi Sultan İngilizlerle mücadelelerde bulundular (Qureshi, 2005: 279-280).

1- Ali Raja Kunhi Amsa II (1745 - 1777) ve Hacı Ali'nin Osmanlı Devleti Nezdinde Elçiliği

XVII. yüzyıldan itibaren Portekiz, Felemenk, İngiliz ve Fransızların Hindistan'a gelmeleriyle Malabar Sultanlığı bu güçler karşısında gittikçe zayıflamaya başlamıştı.

Sömürge devletlerin Hristiyanlığı yaymak ve bölgedeki deniz ticaretini ele geçirmek için mücadeleleri karşısında Malabar Sultanları Osmanlı Devleti'ne elçiler göndererek bölgede "kafirlere karşı" giriştikleri cihatta yardım istemişlerdir. Malabar Sultanı tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilen ilk elçinin 1187 (1773-1774) tarihinde geldiği görülmektedir. Ancak arşiv kayıtlarında elçinin geldiğine dair detaylı bilgiler bulunmamaktadır (AE. SABH. I, 289/19428). Daha sonra Malabar Sultanı Ali Raca gayrimüslimlere karşı mücadelesinde yardım etmesi için Osmanlı Halife'sine 1189 tarihinde elçisi Hacı Ali'yi göndermiştir. Ocak-Şubat 1776 tarihinde elçilik vazifesi için Malabar'dan yola çıkan Hacı Ali buradan Cidde'ye gelmiştir. Cidde'den de Yanbu'ya vardıkdan sonra Süveyş kayıklarına binip Süveyş'e ulaşan Hacı Ali, Mısır'da elli günden fazla kalmıştır. Daha sonra buradan İskenderiye'ye gelen elçi, gemiyle 11 Safer'de (01.04.1776) İstanbul'a varmıştır.¹⁸⁵ Elçi beraberinde Osmanlı Sultanına iki fil hediye getirmiştir (BOA, C..HR..142/7055). Ancak elçinin yolculuğu sırasında fillerden biri Cidde ve Süveyş arasında telef olmuştur. (AE. SABH. I, 289/19428; Şem'dânî-zâde, 1981: 46.) Diğer İstanbul'a getirilerek, I. Abdülhamid gördükten sonra Divanyolu'ndaki Fazlı Paşa Sarayı'na konulmuştur (Cevdet, 1993: 355). Elçinin maiyetinde filbazlar hariç otuz bir kişi ile beş kişi filbaz vardı (AE. SABH. I, 289/19428).

¹⁸⁵ Uzunçarşılı, Malabar elçisinin 1191 tarihinde Hacı Ali'nin mektup getirdiğini yazar. Ancak elçi 1189

yılında gelmiştir. Name defterindeki kayıt tarihi 1191 olmalıdır (Uzunçarşılı, 1998: 156).

Hacı Ali Sadrazamla görüşükten sonra maiyetiyle beraber Soğancıbaşı zade Mustafa Efendi hanesine yerleştirilmiştir (Cevdet, 1993: 355). Osmanlı elçilik geleneğine uygun olarak Elçi Hacı Ali Osmanlı topraklarında kaldığı müddetçe masrafları Osmanlı Devleti tarafından karşılanmış, aylık kırk kuruş tayinat verilmiştir (Unat, 1987: 14; BOA, C.HR..66/3290). Elçi Hacı Ali sefaretle geldiği İstanbul'da Karadeniz boğazındaki kaleler ve sahillerdeki mesire alanlarında temaşası sebebiyle de yapılan masraflar da Osmanlı Devleti tarafından karşılanmıştır (C.ML..523/21372). Malabar elçisi Sultan I. Abülhamid'e Ali Raja'nın mektubunu getirmiştir.¹⁸⁶ Arapça mektupta (A.{DVNSNMH.d., 9: 93-94.}, Ali Raca Mecusilerle muharebelerde bulunduğunu bildirdikten sonra; 200 sene önce Osmanlı Devleti'nin Hindistan'a yardım ettiğini, Yusuf ve Hüseyin adında iki kaptan maiyyeti ile iki gemi ve malzeme gönderildiğini ifade etmektedir.¹⁸⁷ Ayrıca kırk seneden beri müşriklerin taarruzlarıyla kendisinin 1188 tarihine kadar bunlarla muharebe ettiğini yazmaktadır. Bu muharebelerden dolayı ise hazinesinin darlık çektiğini ifade etmektedir (Uzunçarşılı, 1998: 156). Bütün bu gerekçelerle Ali Raca mali açıdan sıkıntıda olduğu için İslam Halifesi olan Osmanlı

Sultanı'ndan yüz bin altın istemiştir. (AE. SABH. I, 289/19428).

Ali Raca'nın mektubunun yanı sıra Elçi Hacı Ali'nin elçilik vazifesini bildiren ve ne amaçla geldiğini ifade eden raporu bu konuda önemli bilgiler vermektedir. Elçi raporunda öncelikle Malabar'ın coğrafi konumu ve halkı hakkında bilgi vermektedir; "*Malabar eyaleti deniz sahilinde Surat ile Bengal ortasında bulunan ve Surat'a kara yolu ile otuz günlük uzaklıkta olup, Malabar eyaletinin asıl başkenti Kannanor isimli bir şehirdir. Bu şehrin ahalisi Ehl-i Sünnet olup, Şa'fi mezhebindedir. Burası Ali Raca'nın hükmü altında olup boyu iki aylık, genişliği yirmi günlük mesafeyi içine alan ve ona itaat eden Müslüman-gayrimüslim halkı vardı. Malabar ülkesinin dağlık taraflarının halkı ateşperest Samiri kavminin elindedir. Ali Raca daima bu kavim ile gaza ve cihad ile meşguldür. Ve diğer memleketlerin ellerinden kurtarmaktadır. Seyelan bölgesinde Felemekler, Bengal ve Surat gibi iskelelerde İngilizler Samirilere yardım etmektedir. Başka denizden gemilerle başkent Kannanor şehri üzerine gelip yardımla hezime uğratarak geri dönmektedirler. Cephaneleri ve dört adet topları zapt edildi. Elhamdülillah yüz bin tüfenk atan askeri ve mühimmatı vardır.*" Ancak Elçi bunların tamamen def edilmesi

¹⁸⁶ Elçinin getirdiği mektup 18 yaprak bir risale olup, 3 yaprağı Arapçadır. Talepleri yazılmış 7 yaprağı 60 beyitlik bir kaside yazılmıştır. Asıl mektup mühürsüz olup, yalnız üzeri alafranga mühür ile mühürlenmiştir (Cevdet, 1993: 355).

¹⁸⁷ Osmanlı Devleti 950 tarihinde Hindistan'a gerçekten böyle bir yardım yapmıştır. Ancak Gucerat

ile Malabar birbirine uzak yerlerdir. İkisi aynı yöneticinin idaresi altında olsa bile, o zaman yardım da yapılmış olsa da bu yardımın Osmanlı'nın şöhretini duyurmaktan başka bir sonuç vermediğini Seydi Ali Reis de ifade etmektedir (Cevdet, 1993: 355).

konusunda paraya ihtiyaç duyulduğunu ifade etmektedir (AE. SABH. I, 289/19428).

Elçi raporunda, Dekken Bölgesi'nin siyasi durumu hakkında da bilgi vermiştir; *“Sultan Ali Raca Cihan-abad'da (Dehli) Şah olan Baburlu Gevher Ali Şah ile müttefiklerdir. Bu sıralarda Karnat taraflarından Haydar Ali ile araları üç günlük mahal olduğundan ittifak vardır. Bazen ihtiyaç üzere birbirlerine yardım ederler. Haydar Ali aslen Hindli'dir. Karnat melikesinin yanındayken bir gün Rani'yi öldürdükten sonra memlekete sahip olmuştur. Daha sonra Hind kalelerinden Sayra isimli büyük kale Nizamülmülk'ün kardeşi Besalet Ceng'in elindeyken İngilizlere vereceği Ali Haydar'ın kulağına gittiğinden savaşarak elinden almıştır. Daha sonra yine başka bir Hind kalesini de istila eden Haydar Ali'nin şimdi beş lek yani beş yüz bin askeri vardır.”* (AE. SABH. I, 289/19428).

Elçinin ifadelerinden anlaşıldığı üzere Ali Raca'nın Samiri ve diğer gayrimüslimlerle savaşında Devlet-i Aliyye'den başka sığınacak yeri olmadığı ifade edilmektedir. Samirilerle barış mümkün olmadığından Osmanlı Devleti'nden yardım taleplerini dile getirmektedir. Elbette Osmanlı Devleti'nin yardımı ulaşınca Samirilerin haklarından gelineceğini de yine raporda belirtilir. Elçinin Osmanlı Devleti'ne gelmesinden maksadı Malabar'ın zaafına kuvvet olması için nakdi yardımla birlikte iki adette top istemektedir (AE. SABH. I, 289/19428).

Bu raporda bir diğer önemli nokta, Hacı Ali'den önce yine Malabar Sultanı'nın 1187 (1773-1774) tarihinde Osmanlı Devleti'ne

elçi gönderdiği kaydedilmesidir. Raporda zikredilen söz konusu devletlerin, Ali Raca tarafından 1187 yılında gönderilen elçiye cevap verilmediğinden dolayı Osmanlı Devleti'nin bu kez de onlara yardım etmeyeceğini ima ettikleri de ifade edilmiştir. Sultan Ali Raca ataları gibi Osmanlı Devleti'nden yardım istemişti ve Devlet-i Aliyye'nin hakimiyetini kabul etmiştir. Elçinin bu şartlar altında Osmanlı Devleti'ne gönderilmesi yukarıda ismi geçen devletlerce de duyulmuştur. Bu yüzden Malabar elçisi, Osmanlı'nın şanına yakışır bir şekilde bu taleplere karşılık verileceğini umut etmektedir (AE. SABH. I, 289/19428).

Osmanlı Devleti, Malabar elçisinin geldiği tarihlerde Küçük Kaynarca Antlaşması ile savaştan yeni çıkmıştı. Ayrıca Kırım ve Irak meseleleri ile uğraşmakta olduğundan dolayı nakden yardım etmesi mümkün değildi (Cevdet, 1993: 355). O sebeple Osmanlı Devleti Malabar hükümdarının bu isteğine olumlu cevap veremedi (Uzunçarşılı, 1998: 157).

Sadrazam Halil Hamid Paşa, Hacı Ali ile görüşmesi sırasında Rus Savaşı için devlet hazinesinden iki yüz bin kese sarf olunduğunu bildirmiştir. Buna karşılık elçi Hacı Ali kendilerine yardım edilmesi karşılığında Osmanlı Devleti'ne beş bin kese verebileceklerini söyleyince Halil Hamid Paşa, bu parayı kendinin, hatta Kaptan Paşa'nın bile verebileceğini ifade etmiştir (Mustafa Nuri Paşa, 2008: 520-524).

Ahmed Cevdet Paşa Tarih-i Cevdet'te, Ali Raca'ya yardım edilememesini

eleştirmektedir. İngilizler türlü meşakkatlerle bu ülkeye sahip olduğunu, ancak Süveyş Kanalı, Basra Körfezi gibi stratejik yerlere sahip olan Osmanlı Devleti'nin Hindistan'daki Müslümanları koruyup gözetemediğini ifade etmektedir.

Elçi Hacı Ali Ağa Fransalı Kaptan Marin'in gemisiyle geldiği yoldan ülkesine gönderilmek üzere yola çıkmıştır. On bir gün sürecek olan Gemi yolculuğu ücreti ödenerek 1050 kuruş Hazine-i Amire'den ödenmesi buyrulmuştur (BOA, C.HR..182/9087). I. Abdülhamid, Elçi Hacı Ali vasıtasıyla Malabar Sultanı Ali Raca'ya 2099 kuruş 30 akçe bedelinde, değerli kumaşlar, seccadeler boğçalardan oluşan hediyelerle (C.HR..175/8745) birlikte bir de mektup göndermiştir (A. {DVNSNMH.d., 9: 112).

2- Ali Raja Bibi Junumabe II (1777 - 1819) ve Hacı Ali Ağa'nın Elçiliği

Hindistan'da Malabar hakimi Ali Raca'dan sonra yerine kız kardeşi Bibî Sultan Arakkal Hanedanlığı'nın başına geçmiştir. 1194 yılında Malabar hakimi Bibi Sultan elçi Hacı Ali Ağa ile Refiki Ebubekir Ağa'yı elçilik vazifesiyle Osmanlı Devleti'ne göndermiştir. Elçilik heyeti Cemaziye'l-evvelin 3. günü (30.05.1780) Padişah'a verilmek üzere sandık içinde getirdiği değerli eşyalar, tülband gibi hediyelerini takdim etmişlerdir (Cevdet, 1993: 418).

Bu elçiler de Osmanlı Devleti'ne gelen diğer elçiler gibi ağırlanarak ülkede kaldıkları sürece masrafları Osmanlı Devleti tarafından

karşılanmıştır. Bibi Sultan'ın elçilerini Sergulam Harem Mustafa Ağa misafir etmiştir. Elçi Hacı Ali Ağa ve refiği Ebubekir Ağa ve diğer refiği Hüseyin Efendi'nin kisveleri (kaftan, entari, fes gibi elbiseler) için Baş Muhasebeden hesap ettirildikten sonra Hazine-i Amire'den 651 kuruş bedel ödenmiştir (C.HR..67/3336). Malabar'dan gelen elçilere aşçı ve diğer masrafları için Hazine-i Amire'den aylık kırk kuruş ödenmiştir. Toplamda 80 kuruş ödeme yapıldığına göre Bibi Sultan'ın elçileri yaklaşık üç ay Osmanlı topraklarında kalmıştır (C.HR..177/8834). Sergulam Mustafa Ağa elçilerin eşya ve mefruşat bedelleri için bir arzuhal yazarak bunların bedellerini istemiştir. Baş muhasebeden bedelleri hesap edildikten sonra toplam 190 kuruşa baliğ olduğu bildirilmiştir (C.ML..709/28948). Sergulam Mustafa Ağa Receb ayının aşçı ve su ücretlerinin karşılanması için bir dilekçe ile başvurmuş ve daha önce aylık kırk kuruş ödendiği Baş muhasebede kayıtlı olduğundan verilmesi emredilmiştir (C.HR..171/8522). Elçilerin Şaban ayı aşçı ve sakka 40 kuruş olan ücretlerini Segulam Mustafa Ağa hesaplanıp tarafına verilmesini istemiştir (AE.SABH.I..103/7055). Ramazan ayı aşçı ve diğer masrafları için ödenmesi gereken aylık 40 kuruş ücretin tarafına verilmesi için başvuruda bulunmuştur (C.HR..142/7075).

Bibi Sultan elçisi ile Osmanlı Sultan'ına bir mektup göndermiştir (A. {DVNSNMH.d., 9: 99). Bibi Sultan'ın Arapça mektubu tercüme ettirilip aslı ve tercümesi I. Abdülhamid'e takdim edildi (C.SM..46/2323). Bu takrir

üzerine I. Abdülhamit'in el yazısı ile daha önce Ali Raja tarafından gönderilen elçiye atıfta bulunarak, *“galiba mukaddema bu hakimi merkum tarafından dahi gelmiş elçi gibi olmak hatırıma geliyor. Bu babda gayrı Devlet-i Aliyye'den istianet talebinde olmakla ne veçhile rey olunursa yine taraf-ı hümayunuma arz oluna”* ifadesi yer almaktadır (C.DH..236/11786).

Bibî Sultan mektubunda ülkesinin İngiliz tarafından sıkıştırıldığını ifade ederek bu konuda Osmanlı Devleti'nden yardım istemiştir. Bibî Sultan'ın bu müracaatı üzerine, işin iç yüzünü belirten bir telhis hazırlanarak padişaha arz edilmiştir (AE.SABH..I..176/11752; 176/11753; C.HR..176/8782). Ancak iki ülke arasındaki mesafenin uzaklığı ve arada birçok müstakil devletlerin olması Bibi Sultan'ın yardım dileğinin olumsuz cevaplanmasına gerekçe olarak gösterilmiştir (Vasıf Efendi, 1994: 229). Bununla birlikte İngiltere hükümetine bu konuda nasihatte bulunacağını bildirilmiştir (Uzunçarşılı,1998: 157). Bibî Sultan'ın yardım isteğinin geri çevrilmesini, Ahmet Cevdet Paşa Tarihi'nde “koyun kurda emanet edilmiştir” şeklinde ifade etmektedir (Cevdet, 1993: 418).

Bibi Sultan'ın elçisi ülkesine dönerken yine Osmanlı Devleti'nin elçi geleneğine uygun olarak, elçinin yolculuk ücreti ve ıaşesi Hazine-i Amire'den karşılanmıştır. Malabar elçisi ve maiyeti Mısır üzerinden ülkesine dönmek için yola çıkmıştır. Elçilik heyetini Mısır'a götürmek için Dubrovnik gemisi 350 kuruşu peşin olarak vermek üzere

kiralananmıştır. Malabar elçisinin dönüşte yanında 20 kadar adamı ve yirmi sandık eşyası vardır (C.HR..176/8772). Yine elçiye 13 kese yolluk (Cevdet, 1993: 418) yani Elçi Hacı Ali Ağa'ya beş bin kuruş ve maiyetine bin iki yüz elli kuruş olmak üzere toplam altı bin iki yüz elli kuruş harcırah verilmiştir (C.SM..46/23239). Ayrıca elçilere dönüşleri sırasında yirmi kantar peksimet verilmesi de buyrulmuştur (C.HR..174/8673).

Elçilik heyetine dair arşivde bulunan kayıtlardan Malabar elçisinin Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarında Osmanlı topraklarında bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca elçi ülkesine dönerken beraberinde Sultan Abdülhamid tarafından Malabar Sultanı Bibi Sultan'a verilmek üzere hediyeler gönderilmiştir. I. Abülhamid Tarafından Bibi Sultan'a gönderilen hediyeler arasında mücevher avize, İstanbul işi, Ankara işi değerli kumaşlar, seccadeler bulunmaktadır (C.SM..46/2323). Padişah tarafından tertip buyrulan hediyeler elçiye Zilkade'nin 5. günü (02.11.1780) teslim edildiğine (Cevdet, 1993: 418) göre elçi 1780 yılının Ekim ayının sonunda ülkesine döndüğü görülmektedir. Ayrıca Bibi Sultan'a mektup yazılması için kuyumcu başından altın kozağın istendiği tarih olan 14.10.1780 kaydı da aynı zamana denk gelmektedir (C.HR..176/8782).

Bibî Sultan aynı yıl Osmanlı Devleti'ne başka bir daha mektup göndermiştir (A.{DVNSNMH.d., 9: 169, 170, 173). Bu mektupta Bibî Sultan bir sene önce, Mecusilerle muharebe edip galip geldiklerini ancak Müslümanların aman dileyerek, teslim

olmalarına rağmen ahidlerinde durmayarak hazineyi ve ülkelerini soyduklarını dile getirmektedir. Ayrıca Müslümanların giderek İngiliz nüfuzu altına girdiklerini ve Osmanlı Devleti'nin aracılığı ile İngiltere Kralından, İngilizlerin Müslümanlara ait yerlerden el çekmelerini istemelerini ümit etmişlerdir (Uzunçarşılı,1998: 157).

SONUÇ

Sultan Ali Raca ve Bibi Sultan gayrimüslim devletlerle olan mücadelelerinde Osmanlı Halifesini başları saydıkları için elçiler göndererek Osmanlı Devleti'nden destek aramışlardır. Ancak Osmanlı Devleti, Malabar Sultanlarının yardım taleplerinde bulundukları dönemde hem siyasi hem de ekonomik olarak zor durumdaydı. Küçük Kaynarca Anlaşmasının getirdiği siyasi ve ekonomik krizden dolayı Hindistan'daki bu Müslüman devlete yardım edememiştir. Yalnız kalan Malabar Sultanlığı gibi bu yerli Müslüman devletler giderek İngiliz hakimiyetine girmiş ve böylece uzun yıllar

sürecek olan İngiliz sömürge imparatorluğunun temelleri atılmıştır. Ayrıca Osmanlı dış siyasetinde İngilizlerin etkisinin giderek arttığı bu dönemde iki devlet arasındaki ilişkilerde İngilizler belirleyici bir rol oynamıştır. Nitekim Malabar Sultanı Ali Raca ve Bibi Sultan tarafından Osmanlı Devleti'ne gönderilen iki elçinin de isminin Hacı Ali olması elçilerin aynı kişi olabileceği fikrini vermektedir. Muhtemelen Malabar Sultanları İngilizlerden çekindiklerinden dolayı Osmanlı Devleti'ne direk elçi göndermek yerine Hac üzerinden bir elçi göndermeyi tercih etmişlerdir.

XIX. yüzyılda siyasi bir ideoloji olarak ortaya çıkan Pan-İslamizm fikrinin temellerinin Malabar Sultanlarının bu girişimleriyle başladığını da söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgeleri: A.{DVNSNMH.d., No:9; AE. SABH. I, 289/19428, 176/11753, 103/7055; C.DH..236/11786; C..HR..142/7055, 66/3290, 142/7075, 171/8522, 174/8673, 175/8745, 176/8772, 176/8782, 177/8834, 182/9087, 67/3336; C.ML..523/21372, 709/28948; C.SM..46/2323 .
- Ahmed Cevdet Paşa (1993). *Tarih-i Cevdet I*. Üçdal Neşriyat, İstanbul.
- Ahmed Vasıf Efendi (1994). *Mehâsinü'l-Âsâr ve Hakaikü'l-Ahbâr*. Yay. M. İlgürel, Ankara.
- İbn Battûta Tancî (2000). *İbn Battûta Seyahatnâmesi II*, Çev. A. Sait Aykut, İstanbul.
- Mustafa Nuri Paşa (2008). *Netayicü'l -Vuku'at I-IV*, Haz. Y.Kurt, Ankara.

- Özcan, A. (2003). “Malabar”, *DİA XXVII*, İstanbul.
- Öztuna, Y. (2005). *Devletler ve Hanedanlar I*, Ankara.
- Qureshi, M. N. (2005). “Moplahlar”, *DİA XXX*, İstanbul.
- Razak, P.P. A. (2007), “From Communitas To The Structure Of Islam: The Mappilas Of Malabar”, *Proceedings of the Indian History Congress Vol. 68*, 895-911.
- Şem’dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi (1981). *Tarihi-Mür’i’t-Tevârih*, Haz. Münir Aktepe, İstanbul.
- Şemseddin Sami (1306). *Kamus’l-Alam VI*, İstanbul.
- Unat, F. R. (1987). *Osmanlı Sefirleri Ve Sefaretnameleri*, Yay. Haz. B. Sıtkı Baykal, TTK Yay., Ankara.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1998), *Osmanlı Tarihi IV/1*, TTK yay., Ankara.
- <http://www.indiancontents.com/2017/09/arakkal-dynasty.html> (Erişim Tarihi; 15.07.2018)

Linguistic Image of Mythological Worldview

Kalbike YESSENOVA¹

Abstract

One of the peculiarities of the Kazakh worldview is to interpret any unexpected situation and unconscious notions in a good sense. If one feels bad omen he will be treated by fumigate, conjuration and medicinal products that are recognized as sacred. It is a manifestation of world outlook that is spreading from mythological cognition of the Kazakh people. Mythological cognition of the Kazakh people is especially preserved in rituals, beliefs, faith, animistic, totemism, magical behavior and traditions. There are some difficulties in determining the myths' motivation. The structural elements of the myth include plot motifs, mythological characters. Myths of many nations are similar. There is no differences and diversities in myths' plots and characters' actions of all nations, for example, about the Great flood, Mother Earth, the myths about Heaven. Although these myths are one of the poly-centric nature of human civilization, it is not important in comparison with studies related to ethnogenetics in the last Millennium. The essence of the matter is that any particular myth is distinctive, as if it is a witness to certain ethno-cultural communication, but it is always difficult enough. In most cases, for example, myths are necessary to be completed by additional linguistic material, etc. But linguistic data can not provide needed definitions in all cases. *The way of spreading the myth and the spread of the word* do not always coincide. In comparison with a myth a word has an ability to quickly penetrate the consciousness of a person. While defining abstract marks (for example, mythological), when the notion transits from one language to another it is altered substantially both semantically and in content. Animistic, totemic and magic cognition caused by the influence of Islamic and shamanic religions are still preserved in the Kazakh world view. The worship of saints, to interpret dreams, fortune-telling by beans (qumalaq ashu), protective actions from evil spirites, against witchcraft were strictly executed as rituals in the ancient Kazakh peoples' life. It is not accepted to tear the young grass, buds in the Kazakh tradition. The Kazakh do not break the green twig, green stem. Because the green stem means the beginning of happiness, as the source of all life. It is said that *if someone breaks the green stem means to die in the young age* (Kokti zhulsang koktei solasyng). Also it is not accepted to cut off paired trees and trees which grow together in the Kazakh tradition. It means you may lose your spouse, as if you cut your wings (kosagyngnan airylasyng, kanatyngnan kyrkylasyng). That is, it happened because the world is originated from twins, and if one pair is removed then his life will be destroyed, life will pass in yearning (dunie tugel egizden zharalgan, al egizding syngaryn qulatqan ongbaidy, kongili qapalanyp, zarygyp otedi). Baiterek is a sacred tree for the Kazakh animistics.

In conclusion, mythology is a system of myths that informs people about a common worldview or system which completely cover this system. Scientists believe that mythology is a collective consciousness. That is, collective concepts are formed through images in mythology.

Keywords: mythology, cognition, polycentrism, ethnogenetics, collective consciousness, semantics.

¹ Doctor of Philological Sciences, Professor, Abai Kazakh National Pedagogical University, Kazakhstan

INTRODUCTION

One of the peculiarities of the Kazakh worldview is to interpret any unexpected situation and unconscious notions in a good sense. If one feels bad omen he will be treated by fumigate, conjuration and medicinal products that are recognized as sacred. It is a manifestation of world outlook that is spreading from mythological cognition of the Kazakh people. Mythological cognition of the Kazakh people is especially preserved in rituals, beliefs, faith, animistic, totemism, magical behavior and traditions.

The peculiarity of mythological consciousness is that there is no such thing as the human being and the environment are separate things; one's own consciousness does not exceed the limits of the tribe or tribe consciousness. Everything in your mind is considered to existing objectively or existed before. Unmodified collective consciousness is transmitted to the nature, to the community, it animates the nature thanks to which the human is revived. Characteristics of myths are: to embellish (metaphors), convey meaning through an image (symbolism) and so on [1].

There are some difficulties in determining the myths' motivation. The structural elements of the myth include plot motifs, mythological characters. Myths of many nations are similar. There is no differences and diversities in myths' plots and characters' actions of all nations, for example, about the Great flood, Mother Earth, the myths about Heaven. Although these myths are one of the poly-centric nature of human civilization, it is not important in comparison with studies related

to ethnogenetics in the last Millennium. The essence of the matter is that any particular myth is distinctive, as if it is a witness to certain ethno-cultural communication, but it is always difficult enough. In most cases, for example, myths are necessary to be completed by additional linguistic material, etc. But linguistic data can not provide needed definitions in all cases. *The way of spreading the myth and the spread of the word* do not always coincide. In comparison with a myth a word has an ability to quickly penetrate the consciousness of a person. While defining abstract marks (for example, mythological), when the notion transits from one language to another it is altered substantially both semantically and in content. For example, if the words of Arab origin: *wonder*, *a devil*, *a monster (Azrael)* initially describe a Muslim worldview, then among the peoples of the Volga region, this basically shows a linguistic concept that is far from the Muslim concept. And the Kazakh language has both language and spiritual meaning. The meaning of these words is not only mythological notion as to the fact that it is only a special force, but also a source of recognition from the linguistic point of view [2].

According to the world study, on their content myths are divided into *cosmogonic* (about the creation of the world), *theogonic* (about the origin of the deity), *astrogonic* (about the emergence of planets and stars), *anthropogenic* (about human origin), *ethnogenic* (about the origin of tribes and clans), *eschatological* (about the end of the world, Noah's flood), *heroic*, etc. In general, mythology is a concept of the historical form of the collective consciousness of the people,

an integral picture of the world in which the elements of religious, practical, scientific, artistic cognition have not yet distinguished and not separated from each other.

Mythology as an object of world outlook has been retreated and made way for other forms of social consciousness - religion and culture in the development process of human, his relationship with nature, and own peculiarities [3].

Animistic, totemic and magic cognition caused by the influence of Islamic and shamanic religions are still preserved in the Kazakh world view. The worship of saints, to interpret dreams, fortune-telling by beans (qumalaq ashu), protective actions from evil spirites, against witchcraft were strictly executed as rituals in the ancient Kazakh peoples' life.

One of them is the animist cognition. For example, according to the beliefs of an animistic world outlook even trees have the meaning as a "living creature". Many peoples of the world valued and worshiped the tree. The Turkish peoples in the Sayan-Altai bring sacrifices to the tree and perform various rituals. Their special attitude to the tree is explained by the fact that they live in the forest. For example, for the Irkutsk tribe their father is cotoneaster, mother is a birch.

According to Kazakh beliefs, a tree grown on the place where one could find a holy man's footprint or where his shadow had fallen would become a sacred tree. Kazakhs do not cut a single tree that grows in the steppe, do not hurt it, and do not go to sleep under its shadow, because it is considered as a sacred one. Otherwise, you will remain alone with

yourself like this tree, and there is nothing worse than loneliness and devastation of the soul in the world (*düniäde jalğızdıqtan ötken jamandıq joq, jannıñ qulazwınan asqan qorlıq joq*). It seems that a lone tree is a symbol of loneliness.

It is not accepted to tear the young grass, buds in the Kazakh tradition. The Kazakh do not break the green twig, green stem. Because the green stem means the beginning of happiness, as the source of all life. It is said that *if someone breaks the green stem means to die in the young age (Kokti zhulsang koktei solasyng)*. Also it is not accepted to cut off paired trees and trees which grow together in the Kazakh tradition. It means you may lose your spouse, as if you cut your wings (*kosagyngnan airylasyng, kanatyngnan kyrkylasyng*). That is, it happened because the world is originated from twins, and if one pair is removed then his life will be destroyed, life will pass in yearning (*dunie tugel egizden zharalgan, al egizding syngaryn qulatqan ongbaidy, kongili qapalanyp, zarygyp otedi*) [4]. *Baiterek* is a sacred tree for the Kazakh animistics.

Animism is a linguophilosophical system. It does not only explain the individual phenomena, but also allows the whole world to be understood as a single substance. Animistic concept is a system of people's understanding the primitive world. Animism is the subconscious belief that natural objects have souls that may exist apart from their material bodies. Man believes that there are spiritual beings with good or bad intentions. For example, they imagined that fire was alive in one's animist belief. They talked to fire. "They praised the fire for its speed. And the

rabbit was specially called sluggish. Because, hearing the praise the owner of the fire competed with rabbit and burned quickly" [5].

Similarly, a glutton (cormorant, insatiable, greedy, voracious) is a mythical image in the people's consciousness, originated from an animistic imagination that harms a person. The glutton is described as an animistic evil image, for example, *as a corpse who revived and devastated all the food in his house*. In our language *obir* means to eat greedily (*obirday obw, süliktey sorw, jalmaw, obıǵa juttı, oppası tüsken*).

In general, the animistic concept of the Kazakh people has emerged in order to keep the spiritual balance and protect oneself from supernatural forces. They believed and even felt the existence of a mysterious force in the subconscious world. They understood that it is impossible to resist his might, knowing the wrath of the holy places. They also took precautions to prevent it. These precautions are noticed in absurd rituals which have no meaning today. For example, in the old days there was an animistic mythical notion that roads, mountains, running birds, lakes and deserts, etc. had their owner. In the Kazakh epic, *the hero's mother handed over her son, who was on a difficult journey, to Kambar, the owner of the way*.

The concept about the sacred things, and as well as they are existed is mentioned in shown from the ritual of *"a praise of a full set of military weapons"*. "A praise of a full set of military weapons means to swear an oath. "It is known from legends and ancient poems that it was a tradition according to the "a praise of a full set of military weapons" before the

entrance to the front the heroes imagining the weapon as a living thing in animation cognition had the tradition to praise it and make a promise to a rifle and a sword, in particular to honor the sword" [6].

The weapon was regarded as a living creature, and it was an active and free on the definite level, according to that case the notion there were some indirect expressions such as *"qırqar", "keskir", "saq eter"* in our language. Based on these concepts, various restrictions on the weaponry emerged among nomadic nations. For example, *the weapon can not be used for someone without reason, after the weapon is raised, not to use it will be dangerous, The saber is not removed from the scabbard, and if removed, then without blood it does not return to the scabbard, otherwise the warrior should cut his finger at least*.

In the era of the war, it was believed that the weapons would accompany the warrior as guardian and die with him. This can be seen in the ancient religious beliefs: in the Kazakh funeral customs to break the weapon of the deceased warrior (for example, *"to break spears", "to burn the warrior's weapon without heir"*) meant that the soul of a person (or own soul of the weapon) was released [7].

Magic played a significant role in the traditional and ethical life of the Kazakh people. Magical devices that protect against evil and supernatural forces are still realized in traditions, customs, beliefs, signs, rituals, everyday ceremonies and even in the case of respectfulness. The most widespread of them is fumigation. A person who is jinxed or possessed by demons will be fumigated by fire and salt, and the cradle is fumigated by

Peganum harmala before putting the child in it.

Studying the historical and world outlook evolution of magic, J. Fraser summed up: that this concept is not an ancient religion, but a simple way of thinking, a type of faith. The scientist believes that when magic disappears, then religion is formed. Faith on the God provides opportunities for self-knowledge of a man.

According to the global researchers the methods of influence of magic from

traditional viewpoint are divided into: 1) direct impact, 2) initial (influence on inaccessible object), 3) partial (influence on food and other things) 4) imitative (affecting something similar). According to the purpose it is classified into: 1) military, 2) professional, 3) healing, etc. As we have noticed, magic in the world view has both good and evil sides.

The main purpose of the magic concept in the Kazakh world view is not to commit assassination, but to protect from evil, to save people from illness by the power of magic acts, i.e. doing good things.

There are some customs according to the Kazakh people's world outlook. Among them the magical rituals which are widely known in the traditional Kazakh steppe. The first ritual is called "*Alla jolına köje berw*".

Alla jolına köje berw (to cook a special soup) is an ancient rite of sacrifice which is called "tasattyk" and was arranged in arid summer weather, threatening drought. Special soup (*köje*) is prepared and given out in the name of Allah. "For rain spell people in the South

Kazakhstan region prepared *köje* from corn or wheat. All that people have prepared is collected and poured into one pot. The procedure is carried out on the highway with a large number of passengers" [5].

Aptaw (conspiracy treatment) is the name of a magical event caused by mythical cognition. It is a kind of rite that was used for traditional medicine and during the hunting process. If the beast of debt does not fall into the trap, then this trap is considered as spoiled. In order to "*mend*" the trap, firstly, three different knotted threads will be tied to such a trap, secondly, they will be hit the ground three times, then they are washed by water and the threads will be untied. Finally, the pregnant widow should step over the trap. The same ritual is carried out with weapons that are "*in trouble*". However, this is repeated twice. That is, the weapons strike the ground three times and sand is poured, then people say three times: "*ap, ap!*" and do a spell. The purpose of this magic ritual is to keep these two tools from harm. The origin of the ritual begins from the belief related to the holy characteristics of water among kazakhs [8].

At kekiline üki tağw is a measure of insurance that is caused by an ancient magic concept. When the Kazakhs come to somewhere crowded they decorate their horses with feathers of owl (for precautionary measures). Usually such a ritual is performed with horses with a graceful gait, stallion with the best figure which are exhibited for participation in races. And also, this rite is performed when the girl is married, when the groom visits the bride's house, etc. [5].

Magical procedures are often performed when a person is unsuccessful, when nothing is that positive, for example, a traveler who meets a fisherman wishes him "good catches" (*Aw maylı bolsın, maylansın!*). And if for some time there were not any fish, the fisherman thought that "aw qırsıqtı" which means net is capricious, and then he wrap the head of the net with woman's lingerie and performed the ritual to exorcise demons, and it is called in the Kazakh language "qırsıq şığarıp". This is an ancient tradition associated with growth, reproduction [9].

Awzına tükirtw (to spit in the mouth) is a procedure commonly spread in the Kazakh circle, caused the magic mystery. It is being done in order to borrow good human traits from authoritative people. Especially it will be done with children. It means children *to be an authoritative, respectful, an old person, well-known, noble people* (*jası ülken, el sıylağan, atağı şıqqan, minezi jaysañ elge tanımál, ulıardıñ jaqsılıǵı juqsın*). Especially it will be done with children in order to become *a famous and popular like he*. The person who performed the rite blesses the child's parents. Anyone who asks to do for this procedure after the ceremony will give gifts to a person who does it. And also one can say that to roll a child on the bed of a famous person is also one of the kind of ritual (to spit in the mouth) [5].

Awırǵan adamǵa mal aynaldırw is the transmission of a sick person's disease to an animal. Procedure: lifting a cattle (sheep or goats) one should get round the sitting patient three times from left to right. Then the "*awrw köşken*" (sick) cattle should be cut and handed out among the villagers. This measure, aimed

at the treatment of human diseases, is based on ancient magical and mystical concepts. That is, people thought that various diseases were spread by evil spirits and supernatural forces those are invisible to human eyes. This tradition, formed in different places in different ways, is also called in different ways. For example, in some regions it is called *the worship of cattle*. Also, we have some information that the disease will be transferred on the sacrificial animal's head and it will be thrown out at the intersection of many roads (*toǵız joldıñ torabı*). Another kind of treatment is to treat the disease with the help of dolls (inside the skull) made from fabric as if they are the image of the disease [5].

The totemic concept, such as the worship of the wolf as a "living being" has become the magical concept. For example, the Kazakhs used wolf teeth on *saukele* (*the headpiece of the bride in the form of a cone decorated by jewelry*) as an amulet for protection from evil spirits. Usually a sheep with an inflamed udder was milked on the wolf's skull. A sick child (rachiticus) is washed by water where a wolf's skull will be put. A sick child passes through the threshold of the mouth of a specially dried wolf and thus a magical rite of treatment will be performed and curses and dispel evil eyes will be lifted. The newborn was initially allowed to suck the wolf's wool soaked in boiled water, only then allowed to suck mother's breast. On the one hand, it is an attempt to release gas from the infant's stomach in order for his stomach to function normally, and on the other hand, it is considered to worship idols, that is, to worship wolves.

In conclusion, mythology is a system of myths that informs people about a common worldview or system which completely cover this system. Scientists believe that mythology

is a collective consciousness. That is, collective concepts are formed through images in mythology.

REFERENCES

1. Esim Ğ. Sana bolması. – Almatı, 1996-1998
2. Turısev A.Q. Mäshür-Jüsip şıǵarmalarındaǵı mifologiyalıq leksika. Pavlodar, 2008.
3. Fılosofiyalıq sözdik. – Almatı, «Qazaq énciklopediyası», 1996.
4. Qazaq folklorınıń tarıxı. Almatı: Qazaqparat, 2008.
5. Qazaqtıń étnografıyalıq kategoriyalar, uǵımdar men atawlarınıń dástúrli jüyesi. Énciklopediya. V. 3. – Almatı: DPS, 2011. – 816 b.
6. Bayjanov T. Qazaq tilindegi äskepi leksika. Fılol. ǵılım. kand. ǵılımı dárejesin alw üşin usınılǵan disseptaciyasınıń avtopefepatı. Almatı, 1973.
7. Axmetjan Q.S. Qazaqtıń dástúrli qarw-jaraǵınıń étnografıyası. Ǵılımı redaktor Nursan Alimbay. Almatı: Almatıkitap, 2006.
8. Xınayatılı B. Qazaqtıń tört tülikke baylanıstı ırım, josın-joralǵı, ádet-ǵurıptarı // Qazaqtıń ádet-ǵurıptarı men salt-dástürleri: ótkendegisi jáne búgini. Maqalalar jınaǵı. Almatı: Ǵılım, 2001.
9. Xınayatılı B. Qazaqtıń dört tülikke baylanıstı ırım, josın-joralǵı, ádet-ǵurıptarı // Qazaqtıń ádet-ǵurıptarı men salt-dástürleri: ótkendegisi jáne búgini. Maqalalar jınaǵı. Almatı: Ǵılım, 200.1

Uluslararası Ticaret ve Lojistik Performans: Dünya Bankası Lojistik Performans İndeksinde Başarılı Ülkelerde Bir Araştırma

Ramazan ERTURGUT¹⁸⁹

Artuğ Eren COŞKUN¹⁹⁰

Hüseyin Tamer HAVA¹⁹¹

Öz

Uluslararası ticaretin gittikçe globalleşen görüntüsü, lojistik sistemlerin varlığını ve verimliliğini daha da önemli hale getirmiştir. Bir başka ifadeyle, lojistik ve dış ticaret birbirini sarmal bir şekilde besleyerek ülkelerin gelişmişlik düzeyine kayda değer bir katkı yapmaktadır. Lojistik performans, aynı zamanda bu bileşimi sağlayan ülkeler için bir uygarlık göstergesi haline gelmektedir. Diğer taraftan bir ülkenin iktisadi açıdan gelişmişliği o ülkenin lojistik faaliyetlerdeki etkililiğine de tesir etmekte, bu da uluslararası ticaretin tüm bileşenlerini doğrudan pozitif yönlü olarak etkilemektedir. Lojistik performansın etkinlik, etkililik, çeviklik ve verimlilik boyutlarını odak noktası haline getiren işletmeler ile Dünya Bankası Lojistik Performans İndeksi (LPI)'nin tüm kriterlerini önemseyerek eylem planlarını bu doğrultuda hazırlayan ülkelerin, uluslararası ticarete de rekabet üstünlüğü kazanmaları iddia kapsamındadır. Bu bağlamda lojistik performans dış ticaretin dinamiklerini hem belirleme hem de değiştirebilme potansiyelini bünyesinde barındırmaktadır.

Bu çalışmanın ilgi odağı, lojistik performans ile uluslararası ticaret arasındaki ilişkinin LPI'de başarılı ülkeler bakımından karşılaştırmalı olarak araştırılmasıdır. Bu amaca yönelik olarak Dünya Bankası LPI'de bugüne kadar en fazla ilk 20 sıralamasında yer alan ülkelere Almanya, Hollanda, Singapur ve İsveç'in uluslararası ticaret göstergeleri mukayeseli bir analize tabi tutulmuş ve yorumlanmıştır. Karşılaştırma yapılmasında ilgili ülkelerin ulusal ekonomik ve ithalat/ihracat verilerinin yanında öncül sektörleri ele alınmış, LPI kriterlerinin puanlanmasını sağlayan lojistik konularından yararlanılmıştır. Özellikle ülkelerin ulusal ekonomik verilerinin toplanmasında homojenliği sağlamak adına benzer kaynaklar kullanılmıştır. Öte yandan kapsamımızda bulunan ülkelerin devlet kurumlarının yayınladığı resmi raporlarından yararlanılmıştır.

Sonuçlar; lojistik performansları yüksek ülkelerin, uluslararası ticaret performanslarının bölgesel dinamiklerden etkilendiğini, İncelenen ülkeler özelinde, ithalat ve ihracat yapılan ülkelerin

¹⁸⁹ Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi, E-mail: rerturgut@akdeniz.edu.tr

¹⁹⁰ Arş. Gör., Akdeniz Üniversitesi, E-mail: erencoskun@akdeniz.edu.tr

¹⁹¹ Dr. Alb., tamerhava@gmail.com

genellikle birbirini ikame ettiğini, hammadde mamul ve yarı mamul ürünlerin ihracat ve ithalatının, LPI ülkeleri arasında tek tipleşme eğiliminde olduğunu, İncelenen Ülkeler bazında ülkelerin lokomotif sektörlerinin ihracat performansına yansıma düzeyinin homojen olmadığını, Lojistik Performans Değerlendirme kriterlerinden Lojistik Altyapı ve Gümrük puanları yüksek ülkelerin dış ticaret performanslarının da arttığını göstermektedir. Uluslararası ticaret ile lojistik performansın hangi noktalarda ve ne şekilde birbirlerinden etkilendiği sorularına cevap aradığımız bu çalışmanın araştırmacılara, yeni ortaya çıkacak çalışmalar için yön göstereceği, işletme ve ülke yöneticilerine ise, atacakları adımlarda yol haritası sunacaktır. Özellikle kapsam altında incelediğimiz ülkeler ile ticari ilişkilerini geliştirmek ya da bu pazarlara açılmak isteyen tüm kamu ve özel teşebbüsler için faydalı bir kaynak niteliğinde olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası Ticaret, Lojistik, Lojistik Performans, Dünya Bankası, Lojistik Performans İndeksi

1. GİRİŞ

Ulaştırma ve lojistik hizmetler uluslararası ticareti kolaylaştırmakta ve yerel ekonominin büyümesinde ve gelişmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Küreselleşme ve artan rekabet gücü, lojistiğin dış ticarete temel bir unsur haline dönüşmesine neden olmuştur. Lojistik faaliyetlerin performansa dayalı olarak gerçekleştirilmesi, hizmet verimliliğini, kalitesini, güvenliğini ve hızını artırmakta ve ürünlerin ise mobilitesini kolaylaştırmaktadır (Martí vd., 2014).

Lojistik altyapının zayıf, lojistik akışın yavaş ve lojistik hizmetlerdeki kalite ve verimliliğin düşük olması küresel ticaretin entegre edilmesinde büyük bir engel olarak görülmektedir. Tam tersine, ticarete yönelik gelişmiş bir lojistik altyapı ile serbestleşmiş bir ekonomik ortamın bir araya gelmesi, dağıtım ve üretim faaliyetlerini hızlandırarak

ticaret hacmini ve ölçek ekonomilerini artırabilir (Gani, 2017).

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Dış ticarete ihracatı artırarak pazar bulma gayreti içinde olan ülkeler, rekabet güçlerini artırabilmek için ekonomik yapılarını güçlendirmeye çalışmaktadır. Bunun bir yolu olan lojistik, özellikle 21. Yüzyılda önem kazanmış ve ülkelerin olmazsa olmazı haline gelmiştir. Bu amaçla her mod da lojistik altyapıların kurulması, geliştirilmesi ve teşvik edilmesi lojistik performansı artıracaktır.

Diğer taraftan küreselleşen dünyada ticari entegrasyonlar ve mal hareketliliği artmış, bunun paralelinde lojistik ve taşımacılık sektöründe birçok şirket faaliyet göstermeye başlamıştır. Rekabetin yoğunlaştığı bu ortamda şirketler varlıklarını sürdürmek veya

rekabet avantajına sahip olabilmek için uluslararası alanda faaliyet gösteren firmalar açısından stratejik olarak önemli hale gelen lojistiğe önem vermeye başlamışlardır (Porter, 1985:35). Küresel rekabet ortamı içinde lojistik sektörü uluslararası ticaret ile doğrudan ilişki içindedir.

Performansın tanımlanması ve ölçülmesindeki zorluklara rağmen, lojistik performansın ticaret üzerindeki etkisini inceleyen bir dizi çalışma mevcuttur. Hausman vd. (2013), lojistik performansın iki yanlı ticaret üzerindeki global etkilerini incelemiştir. Lojistik performansın getirisi olan zaman, güvenilirlik ve maliyetlerdeki iyileşmelerin, iki yanlı ticaret hacmiyle istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Martí vd. (2014) ise Lojistik Performans İndeksi (LPI)'ni oluşturan kriterlerin her birinin, gelişmekte olan ülkelerin ticaretinde yarattığı etkiyi analiz etmek amacıyla yerçekimi modeli kullanmıştır. Araştırma sonuçları, indeksin bileşenlerinden herhangi birinin gelişmesinin ülkenin ticaret hacmini artırmasına neden olduğunu göstermektedir. Puertas vd. (2014) Avrupa Birliği üyelerinin ihracat işlemlerinde lojistik performansı dikkate alarak faaliyetlerini yürütmesinin önemini ortaya koymak amacıyla, 2005-2010 dönemi arasındaki bu tip teşebbüslerin AB üyelerine kattığı avantajları yerçekimi modeli kullanarak analiz etmiştir.

2.1. Lojistik Performans İndeksi (LPI)

Lojistik sektörü küresel ticaretin gelişmesinde önemli bir yere sahiptir. Bu açıdan Dünya Bankası ülkelerin lojistik konusundaki performanslarını belirli kriterleri baz alarak belirlemiştir. Dünya Bankası tarafından yayımlanan “Connecting to Compete-Trade Logistics in the Global Economy” başlığını taşıyan ve “Küresel Lojistik Performans İndeksi ve Göstergeleri” içeriğine sahip araştırmada ülkelerin lojistik performansını ölçecek 6 kriter geliştirilmiş ve ülkelerin lojistik konusundaki durumları belirlenmiştir (Kara, vd., 2009:73). LPI'nin 6 kriteri aşağıda sıralanmıştır (The World Bank, <http://lpi.worldbank.org>);

- Gümrük ve sınır geçiş izinlerinin etkinliği (Gümrük),
- Ticaret ve ulaşım altyapısının kalitesi (Altyapı)
- Uluslararası taşımacılıkta rekabetçi fiyatlandırmanın ayarlanma kolaylığı (Uluslararası taşımacılık)
- Lojistik hizmetlerin yeterliliği ve kalitesi (Lojistik yetkinlik)
- Gönderi sevkiyat ve takip yeteneği (Yük izleme)
- Gönderilen veya beklenen teslimatın gerekli noktaya ulaşma zamanı (Zamanlama)

3. YÖNTEM

Bu çalışmanın ilgi odağı, lojistik performans ile uluslararası ticaret arasındaki ilişkinin LPI'de başarılı ülkeler bakımından karşılaştırmalı olarak araştırılmasıdır. Bu

amaca yönelik olarak Dünya Bankası LPI’de bugüne kadar en fazla ilk 20 sıralamasında yer alan ülkelerden Almanya, Hollanda, Singapur, Japonya, Hong-Kong, İsveç ve İngiltere’nin uluslararası ticaret göstergeleri mukayeseli bir analize tabi tutulmuş ve yorumlanmıştır. Karşılaştırma yapılmasında ilgili ülkelerin ulusal ekonomik ve ithalat/ihracat verilerinin yanında öncül sektörleri ele alınmış, LPI kriterlerinin puanlanmasını sağlayan lojistik konularından yararlanılmıştır. Özellikle ülkelerin ulusal ekonomik verilerinin toplanmasında homojenliği sağlamak adına benzer kaynaklar kullanılmıştır. Öte yandan kapsamımızda bulunan ülkelerin devlet kurumlarının yayınladığı resmi raporlarından yararlanılmıştır.

4. BULGULAR

4.1 Almanya Ekonomisi

Birleşmiş Milletler verilerine göre Almanya’nın GSYİH’sı 2016 yılında 3.494.898 milyon dolardır. Bu rakamın 2021 yılına kadar 4,113.869 milyon dolara kadar yükseleceği tahmin edilmektedir. Öte yandan satın alma gücü paritesi göz önünde bulundurularak hesaplanan GSYİH 2016 yılında 3,97 trilyon dolar olarak hesaplanmış olup sırasıyla Çin, ABD, Hindistan ve Japonya’dan sonra Almanya 5. sırada yer almaktadır (<https://www.imf.org>, Erişim: 08.05.2018) Almanya’nın 2009 da 37.734 Dolar olan kişi başına düşen GSYİH’sı 2016 yılında 46.908 Dolar yükselmiş ve bu süre zarfında sürekli olarak artışını sürdürmüştür

(<https://data.oecd.org>, Erişim: 08.05.2018) Almanya GSYİH’sı 2015 yılında 1,7 oranında büyümüştür. 2016 yılında ise istikrarsız bir dış ortama rağmen 1,9’luk bir büyüme kaydetmiştir (<http://www.bmwi.de>, Erişim, 10.03.2018).

Diğer birçok ekonomiden gelişmiş durumda olan Alman imalat ve hizmet sektörü, Almanya ekonomisinin çekirdeğini oluşturmaktadır. Almanya, çelik, çimento, kimyasal ürünler, makine, araç, elektronik ve gemi yapımı alanlarında teknolojik açıdan Dünya’nın en gelişmiş üreticilerden biridir. Sanayi sektörü GSYİH’sının yaklaşık %30’unu, hizmet sektörü %69,2’sini ve tarım sektörü % 0,7’sini oluşturmaktadır (Germany, 2016; <http://data.worldbank.org>, Erişim, 26.02.2018).

Almanya Maliye Bakanlığı (BMF)’nin açıkladığı 2020 finansal planına göre içinde bulunduğumuz 2017 yılından 2020’ye kadar toplam harcamaları ile toplam gelirlerin birbirlerini karşılaması ve bu süreçte harcama ve gelirlerdeki değişimin devamlı olarak artışı hedeflenmiştir (<http://www.bundesfinanzministerium.de>, Erişim, 11.03.2018).

4.1.1. Almanya’nın Dış Ticaret Verileri

Almanya 2015’te, dünyanın en büyük üçüncü ihracatçısı (Çin, ABD’den sonra) ve üçüncü büyük ithalatçı (ABD ve Çin’den sonra) konumunu sürdürmüştür. Almanya’nın dünya ticaret payı (\$ cinsinden ihracat ve ithalat) 2015’te %7,2 olarak gözlenmiştir. Aynı yıl

ihracatın GSYİH' ya oranı %49,6'ya ve ithalatın GSYİH' ya oranı ise % 39,1' e yükselmiştir. Bu değerlerden yola çıkarak Almanya'nın dışa açıklık oranının %86 olduğu görülmektedir. Almanya'nın 2015 yılında ticaret fazlası 236,2 milyar Euro'ya yükselmesine karşılık GSYİH' ya sadece 0,2'lik bir artış sağlamıştır (Federal Ministry For Economic Affairs and Energy, 2016)

2016 yılında ihracat değeri 1.207,5 milyar € ve ithalat değeri ise 954,6 milyar €'dur. Alman Federal İstatistik Bürosu 2016 yılında, 2015'e kıyasla, ihracatta 1,2 ve ithalatta %0,6 artış olduğunu bildirmiştir ve 2015'e ait ithalat-ihracat rekoru kırılmıştır. Deutsche Bundesbank (Almanya Federal Merkez Bankası)'ın geçici sonuçlarına göre ödemeler dengesi cari hesabında 266,0 milyar € fazla vermiştir. Yine Alman Federal İstatistik

Bürosu'nun raporlarına göre 2017 yılının Ocak ayında ihracatta %11.8 ve ithalatta %11.7 artış meydana gelmiş, takvimsel ve mevsimsel düzenlemelerden sonra ise Aralık 2016'ya kıyasla ihracat %2,7, ithalat %3 artmıştır (https://www.destatis.de, Erişim:09.05.2018).

İhracat (1,196.3 Milyar €)		İthalat (948.50 Milyar €)	
Euro Bölgesi	%36,5	Euro Bölgesi	%37,6
Avrupa - (Euro Bölgesi Hariç)	%31,0	Avrupa - (Euro Bölgesi Hariç)	%31,3
Asya	%13	Asya	%19,3
NAFTA	%11,3	NAFTA	%7,2
Orta Doğu ve Kuzey Afrika	%4	Orta Doğu ve Kuzey Afrika	%1,3
Amerika - (NAFTA Hariç)	%1,9	Amerika - (NAFTA Hariç)	%1,8
Sahra Altı Afrika	%1,2	Sahra Altı Afrika	%1,1
Avustralya	%0,9	Avustralya	%0,3

Tablo 1: 2015 Yılı Bölgelere Göre İthalat-İhracat

Kaynak: Federal Ministry For Economic Affairs and Energy, agr, June 2016

Bölgesel bazda ithalat-ihracat oranları incelendiğinde en çok ticaret yapılan bölgeler, Euro Bölgesi ve Avrupa'dır. 2015 ile kıyaslandığında 2016 yılında Avrupa Birliği üyesi ülkelerle ihracat 77,9 milyar € ile %2,2 ithalat ise 632,5 milyar € ile %1,8 artmıştır. Euro Bölgesi ülkelerle 2016 yılında ihracatta 441,8 milyar € ile %1,8 ve ithalatta ise 428,9 milyar € ile %0,7'lik bir artış gerçekleşmiştir. Son yayınlanan 2017

Ocak ayı verilerine göre ise 2016'ya kıyasla, Avrupa Birliği üyesi ülkelerle ihracat 58,8 milyar € ile %8, ithalat ise 53,9 milyar € ile %11,3 artmıştır. Euro Bölgesi ülkelerle ihracatta ise 37,1 milyar € ile %8,4 ve ithalatta 36,4 milyar € ile %9,3'lük bir artış gerçekleşmiştir (<https://www.destatis.de>, Erişim: 10.05.2018).

İhracat			İthalat		
1.	Amerika	107	1.	Çin	94
2.	Fransa	101	2.	Hollanda	84
3.	İngiltere	86	3.	Fransa	66
4.	Hollanda	79	4.	Amerika	58
5.	Çin	76	5.	İtalya	52
6.	İtalya	61	6.	Polonya	47
7.	Avusturya	60	7.	İsviçre	44
8.	Polonya	55	8.	Çek Cumhuriyeti	42
9.	İsviçre	50	9.	Avusturya	39
10.	Belçika	42	10.	Belçika	38

Tablo 2: *Almanya'nın 2016 Yılında En çok Ticaret Yaptığı Ülkeler (Milyar €)*

Kaynak: Federal Statistical Office of Germany, <https://www.destatis.de>, Erişim:12.03.2017

Almanya'nın başat sektörleri göz önünde alındığında otomotiv sektörünün gelişmişliği ve sektörde faaliyet gösteren global işletmelerinin bulunması, beklendiği gibi ihracata da otomotiv ürünlerinin ve yedek parçalarını lider konumda olmasını açıklamaktadır. Bu sektörün yanı sıra diğer ihraç ürünlerine

baktığımızda teknoloji yoğun ürünlerin yüksek değerlerle listeye girdiği görülmektedir. İthal ve ihraç ürünlerini birlikte inceleyecek olursak Almanya ihraç ürünleriyle paralellik gösteren ürünleri/yarı mamulleri ithal etmektedir. Yine başat sektör olan otomotiv için

ithalatta da en yüksek paya sahip olduğu
görülmektedir.

<i>Emtia Açıklaması</i>	<i>İhracat (Milyon €)</i>	<i>Emtia Açıklaması</i>	<i>İthalat (Milyon €)</i>
Motorlu taşıtlar, römorklar ve yarı römorklar	227.695	Motorlu taşıtlar, römorklar ve yarı römorklar	105.369
Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	169.182	Bilgisayar, elektronik ve optik ürünler	102.657
Kimyasal maddeler ve kimyasal ürünler	106.664	Diğer mallar	97.876
Bilgisayar, elektronik ve optik ürünler	99.949	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat	75.222
Diğer mallar	91.362	Kimyasal maddeler ve kimyasal ürünler	73.129
Elektrikli ekipman	75.695	Elektrikli ekipman	55.265
Temel farmasötik ürünler vb	70.776	Temel metaller	49.770
Diğer taşıma araçları	59.468	Temel farmasötik ürünler vb	49.171
Gıda Ürünleri	50.530	Ham petrol ve doğalgaz	46.265
Temel metaller	47.848	Gıda Ürünleri	43.564

Tablo 3: 2016 Yılında En çok İhraç/İthal Edilen Ürünler

Kaynak: <https://www.destatis.de/EN/FactsFigures/NationalEconomyEnvironment/ForeignTrade/Tables/ImportsExports.html>, Erişim: 10.05.2018

GSYİH (milyar ABD\$)	750,3
Reel GSYİH Büyüme Oranı (%)	2,6
Nüfus (milyon)	17,08
Nüfus artış hızı (%)	0,4
Kişi Başına GSYİH (ABD\$)	44.750

4.2. Hollanda Ekonomisi

Hollanda güçlü bir ekonomiye sahiptir ve yüzyıllardır Avrupa ekonomisinde özel bir rol oynamıştır. 16. yüzyıldan beridir gemicilik, balıkçılık, ticaret ve bankacılık Hollanda ekonomisinin en önemli sektörleri olmuştur. Hollanda, Dünyanın en fazla ihracat yapan ilk on ülkesinden biridir. Hollanda, Dünya Ticaret Örgütü (WTO) 2013 yılı verilerine göre, dünya mal ihracatında beşinci, hizmet ihracatında dokuzuncu, mal ithalatında yedinci, hizmet ithalatında ise sekizinci sırada yer almaktadır

(<http://country.eiu.com/netherlands>, Erişim: 24.05.2018).

Enflasyon Oranı (%)	0,2
İşsizlik Oranı (%)	6,9
İhracat (fob-milyar ABD\$)	476,3
İthalat (cif-milyar ABD\$)	412,6

Tablo 4: Hollanda Genel Ekonomik Verileri

Kaynak: <http://country.eiu.com/netherlands>, Erişim: 24.05.2018

İhracat			İthalat		
		Milyar \$			Milyar \$
1.	Çin	42,8	1.	Çin	40,4
2.	Hong Kong	41,5	2.	Malezya	32,2
3.	Malezya	35	3.	Amerika	30,7
4.	Endonezya	25,7	4.	Japonya	19,8
5.	Amerika	22,6	5.	Güney Kore	16,9
6.	Japonya	14,56	6.	Endonezya	13,4
7.	Güney Kore	14,52	7.	Almanya	8,6
8.	Tayland	12,9	8.	Fransa	8,5
9.	Vietnam	11,3	9.	Suudi Arabistan	8,1
10.	Hindistan	9,8	10.	Tayland	6,8

Tablo 5: Singapur'un En Çok İthalat ve İhracat Yaptığı Ülkeler

Kaynak: <https://globaleledge.msu.edu/countries/singapore/tradestats> , Erişim: 23.05.2018

4.3. Singapur Ekonomisi ve Dış Ticaret Verileri

Singapurun 2016 yılındaki GYSİH'sı 296,9 Milyar Dolardır. 2016 yılında 329,8 Milyar Dolar ihracatına karşılık 283 Milyar Dolar ithalat gerçekleştirmiştir. Singapur ekonomisinin %70'e yakınıni hizmet sektörü oluşturmaktadır. Ekonominin yaklaşık %30'luk kısmını ise sanayi sektörü oluşturmakta olup sanayi sektöründe elektronik, kimyasallar, biyomedikal, hassas mühendislik, ulaşım mühendisliği ve genel imalat sanayileri üretimi ön plandadır.

Elektronik entegre devreler, petrol yağları, telefon cihazları,

ses, görüntü veya diğer bilgileri almaya veya vermeye mahsus diğer cihazlar Singapur'un en çok ihraç ve ithal ettiği ürünlerdir. Singapur 31 ülkeyi kapsayan 20 ikili ve bölgesel serbest ticaret anlaşması ağına sahiptir (<http://haber.tobb.org.tr>, Erişim: 23.05.2018; <http://www.ekonomi.gov.tr>, Erişim: 23.05.2018).

4.4. İsveç Ekonomisi ve Dış Ticaret Verileri

19ncu yüzyılın ortalarında Avrupa'nın kıyısında kalmış fakir bir tarım ülkesi konumunda olan İsveç, uyguladığı ekonomik politikalar sayesinde günümüzde dünyanın en büyük 22nci ekonomisi konumundadır ve *tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü*, gerek GSYİH gerekse toplam istihdam içerisinde yaklaşık % 2 civarında bir paya sahiptir. 2017 yılı itibariyle, Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) 532.356.000 milyon dolar olan İsveç'te kişi başına düşen GSYİH ise 52.311 dolar olarak gerçekleşmiştir. 2016 yılı itibariyle GSYİH içerisinde sanayinin payı % 34 olarak gerçekleşmiştir. Toplam istihdamın %86'sını hizmet, %12'sini ise sanayi sektörü

oluşturmaktadır. İsveç 2016 yılında bir önceki seneye göre dış ticaret hacminde % 0,8'lik bir artış yaşayarak, 139,5 milyar \$'lık ihracat, 140,7 milyar \$'lık ithalat gerçekleştirmiştir. İsveç oldukça gelişmiş ve yüksek standartlarda bir ulaştırma ve iletişim altyapısına sahiptir. *Telekomünikasyon altyapısı bakımından İsveç dünyanın en gelişmiş ülkeleri* arasında yer almaktadır. Öte yandan İsveç, kablosuz iletişim, yazılım geliştirme, mikro elektronik alanlarında *dünya lider ülkelerinden birisidir* (<http://data.imf.org>, Erişim: 27.05.2018; <http://www.ekonomi.gov.tr>, Erişim: 27.05.2018)

4.5. İncelenen Ülkelerin LPI'deki Durumu

Almanya'nın LPI'deki durumu incelendiğinde, çoğu birincilik olmak üzere tüm yıllarda ilk 5 içerisinde yer aldığı, sıralama ve puanlarının ise yıl bazında sürekli olarak arttığı görülmektedir. Buradan Almanya'nın lojistik performansı artırıcı tüm etmenlere bütüncül bir bakış açısıyla yaklaştığı ve sürekli olarak gelişim içerisinde olduğu sonucu çıkmaktadır. Diğer kriterlerle kıyaslandığında Almanya'nın LPI'nde ön plana çıkmasının başlıca sebebi sahip olduğu güçlü altyapısıdır. 2010 yılından bu yana Almanya altyapısı LPI'nde hep 1. Sırada yer almıştır. Öte yandan, Almanya Dünya'nın ithalatta ve ihracatta 3. ülkesi olarak lojistik yetkinliğini Dünya'ya kanıtladığı görülmektedir. Ülke içerisinde de lojistiğin 3. en büyük sektör olması Almanya'nın çekirdek yeteneklerinden birinin lojistik olduğunu ve bunun dış ticaret performansına yansıdığını açıkça göstermektedir.

	LPI 2016		LPI 2014		LPI 2012		LPI 2010		LPI 2007	
	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>
Gümrükler	4,12	2	4,10	2	3,87	6	4,00	3	3,88	4
Altyapı	4,44	1	4,32	1	4,26	1	4,34	1	4,19	3
Uluslararası Taşımacılık	3,86	8	3,74	4	3,67	11	3,66	9	3,91	4
Lojistik Yetkinlik	4,28	1	4,12	3	4,09	4	4,14	4	4,21	3
Yük İzleme	4,27	3	4,17	1	4,05	7	4,18	4	4,12	5
Zamanlama	4,45	2	4,36	4	4,32	2	4,48	3	4,33	8
LPI GENEL	4,23	1	4,12	1	4,03	4	4,11	1	4,10	3

Tablo 6: Almanya'nın Lojistik Performans İndeksi

Kaynak: <https://lpi.worldbank.org/>, Erişim:28.05.2018

Singapur LPI sıralamasında son iki yılda düşüş yaşasa da her yıl 4 puan ve üstü puan alarak başarılı bir performans sergilemiştir. Singapur'un Asya ülkeleri

arasında en başarılı ülke olmasının yanında bu başarısına en çok etki eden faktörlerin gümrük ve uluslararası taşımacılık olduğu açıkça görülmektedir.

	LPI 2016		LPI 2014		LPI 2012		LPI 2010		LPI 2007	
	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>
Gümrükler	4,18	1	4,01	3	4,10	1	4,02	2	3,90	4
Altyapı	4,20	6	4,28	2	4,15	2	4,22	4	4,27	2
Uluslararası Taşımacılık	3,96	5	3,70	6	3,99	2	3,86	1	4,04	2
Lojistik Yetkinlik	4,09	5	3,97	8	4,07	6	4,12	4	4,21	2
Yük İzleme	4,05	10	3,90	11	4,07	6	4,15	6	4,25	1
Zamanlama	4,40	6	4,25	9	4,39	1	4,23	14	4,53	1
LPI GENEL	4,14	5	4,00	5	4,13	1	4,09	2	4,19	1

Tablo 7: Singapur'un Lojistik Performans İndeksi

Kaynak: <https://lpi.worldbank.org/>, Erişim:28.05.2018

Lojistik açıdan Hollanda'nın sahip olduğu güçlü konumun başlıca nedenleri, ülkenin Avrupa'nın tam kalbinde yer alan elverişli coğrafi konumu, Rotterdam Limanı, Amsterdam Limanı ve Amsterdam Schiphol Havalimanı'nı içeren sağlam altyapısı ve sofistike lojistik sektörüdür. Altyapı ve lojistik yetkinlik puanları Hollanda'nın bu durumunu açıkça yansıtmaktadır.

	LPI 2016		LPI 2014		LPI 2012		LPI 2010		LPI 2007	
	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>
Gümrükler	4,12	3	3,96	4	3,85	8	3,98	4	3,99	1

Altyapı	4,29	2	4,23	3	4,15	3	4,25	2	4,05	1
Uluslararası Taşımacılık	3,94	6	3,64	11	3,86	3	3,61	11	4,05	1
Lojistik Yetkinlik	4,22	3	4,13	2	4,05	7	4,15	3	4,25	1
Yük İzleme	4,17	6	4,07	6	4,12	2	4,12	9	4,14	4
Zamanlama	4,41	5	4,34	6	4,15	12	4,41	6	4,38	5
LPI GENEL	4,19	4	4,05	2	4,02	5	4,07	4	4,18	2

Tablo 8: Hollanda'nın Lojistik Performans İndeksi

Kaynak: <https://lpi.worldbank.org/>, Erişim:28.05.2018

İsveç 2012 yılı haricinde LPI'de hep ilk 10 içerisinde yer alarak başarılı bir lojistik performans sergilemiştir. İsveç'in bilgi ve iletişim altyapısındaki başarısı, LPI kriterlerinde bu denli yüksek puanlar almasının başlıca sebebidir.

	LPI 2016		LPI 2014		LPI 2012		LPI 2010		LPI 2007	
	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>	<i>Puan</i>	<i>Sıra</i>
Gümrükler	3,92	8	3,75	15	3,68	12	3,88	5	3,85	6
Altyapı	4,27	3	4,09	9	4,13	5	4,03	10	4,11	5
Uluslararası Taşımacılık	4,00	4	3,76	3	3,39	29	3,83	2	3,90	5
Lojistik Yetkinlik	4,25	2	3,98	6	3,90	12	4,22	2	4,06	6
Yük İzleme	4,38	1	3,98	7	3,82	17	4,22	3	4,15	3
Zamanlama	4,45	3	4,26	8	4,26	5	4,32	11	4,43	4

LPI GENEL	4,20	3	3,96	6	3,85	13	4,08	3	4,08	4
--------------	------	---	------	---	------	----	------	---	------	---

Tablo 9: İsveç'in Lojistik Performans İndeksi

Kaynak: <https://lpi.worldbank.org/>, Erişim:28.05.2018

Dünya Bankası tarafından ülkelere ticaret yeteneği ve rekabet gücünü artırma, lojistik reform programları geliştirmede ülkelere yardımcı olmak amacıyla oluşturulan Lojistik Performans

Endeksi'nin (LPI) (Arvis vd., 2008) sıralamasında bugüne kadar ilk yirmisinde yer alan ülkeler özelinde Dünya Ticaret Örgütü ve Dünya Bankası verilerinden Tablo 10 oluşturulmuştur.

ÜLKELER	2007		2010		2012		2014		2016	
	İhracat	LPI	İhracat	LPI	İhracat	LPI	İhracat	LPI	İhracat	LPI
Almanya	1,321,214.0	4,10	1,258,923.7	4,11	1,401,112.7	4,03	1,494,607.9	4,12	1,334,355.6	4,23
Hollanda	550,754.9	4,18	574,251.1	4,07	655,373.8	4,02	672,671.5	4,05	571,435.9	4,19
Singapur	299,307.9	4,19	351,867.1	4,09	408,393.2	4,13	409,303.7	4,00	338,081.9	4,14
İsveç	168,817.0	4,08	158,549.4	4,08	172,344.7	3,85	164,628.6	3,96	139,486.8	4,20

Tablo 10: Seçili Ülkelerin 2007-2016 Yılları Arasında İhracat Miktarları ve Lojistik Performans Endeksleri

Tablo 10'da söz konusu ülkelerin LPI hesaplanan yıllardaki ihracatlarıyla LPI skorları bir karşılaştırmaya tabi tutulmuştur. Ülkelerin ihracatlarındaki artış ya da azalışların LPI'deki artış ya da azalışlarla doğrusal bir ilişki içinde olmadığı görülmektedir. Ancak bu ülkelerin tamamının denizlere kıyısının bulunması ortak özellik olarak dikkat çekmektedir. Bu ülkelerin Batı Avrupa ve Asya bölgelerinde toplanması dikkat çeken diğer bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

5. SONUÇ

Lojistik performansları yüksek ülkelerin, uluslararası ticaret performanslarının bölgesel dinamiklerden etkilendiğini, İncelenen ülkeler özelinde, ithalat ve ihracat yapılan ülkelerin genellikle birbirini ikame ettiğini, hammadde mamul ve yarı mamul ürünlerin ihracat ve ithalatının, LPI ülkeleri arasında tek tipleşme eğiliminde olduğunu, İncelenen ülkeler bazında ülkelerin

lokomotif sektörlerinin ihracat performansına yansıma düzeyinin homojen olmadığını, Lojistik Performans Değerlendirme kriterlerinden Lojistik Altyapı ve Gümrük puanları yüksek ülkelerin dış ticaret performanslarının da arttığını göstermektedir. Uluslararası ticaret ile lojistik performansın hangi noktalarda ve ne şekilde birbirlerinden etkilendiği sorularına cevap aradığımız bu çalışmanın araştırmacılara, yeni ortaya çıkacak çalışmalar için yön gösterecek, işletme yöneticilerine ise, atacakları adımlarda yol haritası sunacaktır. Özellikle kapsam altında incelediğimiz ülkeler ile ticari ilişkilerini geliştirmek ya da bu pazarlara açılmak isteyen tüm kamu ve özel teşebbüsler için faydalı bir kaynak niteliğinde olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Arvis, J.F., Mustra, M. A., Panzer, J., Ojala, L. and Naula, T. (2008). “*Connecting to Compete: Trade Logistics in the Global Economy*”. The Global Enabling Trade Report 2008. 2008 World Economic Forum.

Economist Intelligence Unit, <http://country.eiu.com/netherlands>, Erişim: 24.05.2018

Federal Ministry For Economic Affairs and Energy. <https://www.bmwi.de>, Erişim, 10.03.2018

Federal Ministry For Economic Affairs and Energy. (2016, June). *Fact About German Foreign Trade*

Federal Minister of Finance, <http://www.bundesfinanzministerium.de>, Erişim, 11.03.2017

Federal Statistical Office of Germany, <https://www.destatis.de>, Erişim: 10.05.2018

Gani, A. (2017). The Logistics Performance Effect in International Trade. *The Asian Journal of Shipping and Logistics*, 33(4), 279-288.

Germany. (2016, 07). Business Source Complete, EBSCOhost: search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=117397319&lang=tr&site=eds-live&authtype=ip,uid, Erişim: 05.04.2018

GlobalEdge, <https://globaledge.msu.edu/countries/singapore/tradestats>, Erişim Tarihi: 23.05.2018

Hausman, W. H., Lee, H. L., & Subramanian, U. (2013). The impact of logistics performance on trade. *Production and Operations Management*, 22(2), 236-252.

International Monetary Fund, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/02/weodata/index.aspx>, Erişim, 09.03.2017

IMF Data, <http://data.imf.org> , Erişim: 27.05.2018

Kara, M., Tayfur, L., & Basık, H. (2009). Küresel Ticarete Lojistik Üslerin Önemi ve Türkiye/The Importance of Logistics CentersIn Global Trade And Turkey. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(11).

Martí, L., Puertas, R., & García, L. (2014). The importance of the Logistics Performance Index in international trade. *Applied economics*, 46(24), 2982-2992.

Organisation for Economic Co-operation and Development, <https://data.oecd.org/gdp/gross-domestic-product-gdp.htm>, Erişim, 26.02.2017

Porter, M. E. (1985). *Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance*. New York: Free Press.

Puertas, R., Martí, L., & García, L. (2014). Logistics Performance and Export Competitiveness: European Experience. *Empirica*, 41(3), 467-480.

T.C. Ekonomi Bakanlığı, <http://www.ekonomi.gov.tr>, Erişim: 27.05.2018

The World Bank. <https://lpi.worldbank.org/>, Erişim:28.05.2018

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, <http://haber.tobb.org.tr>, Erişim: 23.05.2018

Worldbank. <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>, (erişim tarihi: 23.03.2017)

Psikolojik Sözleşme İhlali, Duygusal Emek ve Örgütsel Sinizm Arasındaki İlişki: Market Çalışanları Üzerinde Bir Uygulama

The Relationship between Psychological Contract Breach, Emotional Labour And Cynicism: An Application on Market Employees

Daimi KOÇAK¹

Gökhan KERSE²

Mustafa BABADAĞ³

Öz

Bu çalışmanın amacı psikolojik sözleşme ihlali ile duygusal emek arasındaki ilişkide örgütsel sinizmin aracı etkisinin tespit edilmesidir. Bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik olarak Erzincan ilindeki 200 süpermarket çalışanından 133'üne anket tekniği uygulanarak veri elde edilmiştir. Elde edilen bu veriler istatistik programlarından SPSS ve AMOS programları kullanılarak test edilmiş ve yorumlanmıştır. Yapılan analizler sonucunda, psikolojik sözleşme ihlali ile duygusal emek boyutlarından yüzeysel rol yapma arasında pozitif, derinlemesine rol yapma arasında ise negatif yönlü bir ilişki olduğu; psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel sinizm arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu; örgütsel sinizm ile yüzeysel rol yapma arasında pozitif, derinlemesine rol yapma arasında ise negatif yönlü bir ilişki olduğu ve örgütsel sinizmin psikolojik sözleşme ihlali ile yüzeysel rol yapma ve derinlemesine rol yapma arasındaki ilişkide kısmi aracı etkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: psikolojik sözleşme ihlali, duygusal emek ve örgütsel sinizm.

Abstract

The aim of this study is to examine the mediating effect of organizational cynicism on the relationship between psychological contract breach and emotional labour. In order to realize this aim, data were obtained by applying survey technique to 133 of 200 supermarket employees in Erzincan province. The obtained data were tested and interpreted by statistical programs using SPSS and AMOS programs. As a result of the analysis, it was found that there was a negative relationship between psychological contract breach and emotional labor dimensions as surface acting, and positive relationship between psychological contract breach and emotional labor dimensions as deep acting; there is a positive relationship between psychological contract breach and organizational cynicism; there is a positive relationship between

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, E-mail: daimikocak24@gmail.com

² Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, E-mail: gokhankerse@hotmail.com

³ Dr. Öğr. Gör. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, E-mail: mustafababadag@mu.edu.tr

organizational cynicism and surface acting and negative relationship between organizational cynicism and deep acting. Also, it has been found that organizational cynicism has a partial mediating effect on the relationship between psychological contract breach and dimensions of emotional labour.

Keywords: Psychological contract breach, emotional labor, organizational cynicism.

1. Kuramsal Çerçeve

1.1. Psikolojik Sözleşme İhlali

Psikolojik sözleşme, işveren ile işgören arasında yazılı olmayan ve karşılıklı beklentilere göre şekillenen bir sözleşme türüdür. Diğer bir ifade ile işveren ve işgören birbirlerinden beklentilerini yazılı olarak sözleşmelere dayandırdıkları gibi bazı konuları bu sözleşmelerle yazılı olarak resmileştirmezler. Bu konularda karşılıklı güvene ve inanca dayalı yazılı olmayan psikolojik sözleşme olarak adlandırılan soyut bir sözleşme yaparlar (Büyükyılmaz ve Çakmak, 2015: 51). Yazılı olmayan ve karşılıklı güvene dayalı olan psikolojik sözleşmenin ihlal edilmesi, örgütün psikolojik sözleşme kapsamındaki bir veya birden fazla yükümlülüğünü yerine getirmediği ve çalışanın yükümlülüklerini yerine getirdiği iddiasına dayanır (Bal vd., 2010:253). Açıklamadan da anlaşıldığı gibi psikolojik sözleşme ihlali çalışanın algılarına göre ortaya çıkar. Sözleşmenin ihlal edildiği algısına sahip olan çalışan, öfke ve ihanet duyguları da dâhil olmak üzere organizasyona karşı bir takım olumsuz tepkiler gösterebilir (Bal vd. 2008:144). Bu olumsuz tepkilere örnek olarak çalışanın performansının azalması (Bal vd., 2010; Restubog vd., 2006), örgüte olan bağlılığının azalması (Antonakia ve Trivellas, 2014; Hazrati, 2017), iş tatmininin azalması (Özler ve Ünver, 2012) verilebilir.

1.2. Duygusal Emek

Hochschild duygusal emeği özellikle müşteriler ile doğrudan iletişim halinde olan çalışanların (örneğin hizmet sektörü çalışanları) müşterilerin memnuniyetlerine yönelik duygularını ifade eden yüz ve bedensel hareketlerini yönetmeleri olarak ifade etmiştir (Hochschild, 1983). Müşteriler ile yüz yüze iletişim halinde olan çalışanların sergiledikleri duygular müşterilerin ruh halleri üzerinde olumlu veya olumsuz etkiye sahiptir. Bu nedenle işletmeler beklenen duyguları yansıtmak için bazı stratejiler kullanırlar. Bu stratejiler yüzeysel rol yapma stratejisi ve derinlemesine rol yapma stratejisi olarak ikiye ayrılır (Choi ve Kim, 2015: 286). *Yüzeysel rol yapma stratejisi* çalışanın farklı duygular hissetmesine rağmen kendisinden beklenen duyguları hissediyormuş gibi yaptığı ve yüz ifadesi, ses, mimik ve jestlerine yansıttığı stratejiyi ifade eder (Küçükaltan vd. 2015: 40). Bir diğer strateji olan *derinlemesine rol yapma stratejisi* ise çalışan hissettiği duygu ile yansıtmaması gereken duygu farklı olduğunda öncelikle hissettiği duyguyu değiştirmeye yönelik olarak bir çabaya girer. Böylece duyguları ile davranışları tutarlı bir hale gelir (Köse vd. 2011:169).

1.3. Örgütsel sinizm

Örgütsel örgütsel sinizm çalışanın örgüte karşı kötümserlik, güvensizlik ve inançsızlık duyguları hissetmesini ve bu yönde davranış sergilemesini ifade etmektedir. Örgüt içerisindeki sinik çalışanlar çalışma arkadaşlarının çıkarıcı ve bencil olduklarına inanırlar. Çalışanın örgüte karşı sinik duygular hissetmesinde örgüt içerisinde adaletsiz uygulamaların olması (terfi, ücret, kaynak kullanımı vb.), çalışanların kararlara katılımının olmaması, iletişim eksikliği, çalışan ve örgüt beklentilerinin farklılık göstermesi, sosyal destek eksikliği gibi nedenler etkili olabilmektedir (Nafei ve Kaifi, 2013:132). Örgütsel örgütsel sinizm inanç (bilişsel boyut), duygu (duyuşsal boyut) ve davranış (davranışsal boyut) eğilimlerden oluşan bir tutumdur (Dean vd. 1998: 345). Bilişsel boyut çalışanın örgütün adil olmadığına ve kendi menfaatini düşündüğüne olan inancını; duyusal boyut çalışanın örgüte karşı öfke, nefret, utanç gibi duygulara sahip olmasını; davranışsal boyut çalışanın bilişsel boyutta sahip olduğu bilgiler doğrultusunda ortaya çıkan duygularına paralel olarak bu duygularını davranışlarına yansıtmasını ifade eder (Özler vd., 2010:49).

2. PSİKOLOJİK SÖZLEŞME İHLALİ, DUYGUSAL EMEK VE ÖRGÜTSEL SİNİZM ARASINDAKİ İLİŞKİ: MARKET ÇALIŞANLARI ÜZERİNDE BİR UYGULAMA

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı psikolojik sözleşme ihlali ile duygusal emek arasındaki ilişkide örgütsel sinizmin aracı etkisinin tespit edilmesidir.

2.2. Araştırmanın Hipotezleri ve Modeli

Araştırma kapsamında psikolojik sözleşme ihlali, duygusal emek ve örgütsel örgütsel sinizm arasındaki ilişkilere yönelik olarak yapılan literatür araştırması sonucunda aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur.

H1. Psikolojik sözleşme ihlalinin duygusal emek üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H2. Psikolojik sözleşme ihlalinin örgütsel örgütsel sinizm üzerinde pozitif bir etkisi vardır.

H3. Örgütsel sinizmin duygusal emek üzerinde negatif etkisi vardır.

H4. Psikolojik sözleşme ihlali ile duygusal emek arasındaki ilişkide örgütsel örgütsel sinizmin aracı etkisi vardır.

Psikolojik sözleşme ihlali, duygusal emek ve örgütsel örgütsel sinizm değişkenlerinin birbirleri arasındaki ilişkilerin sonuçlarına dayanarak aşağıdaki model oluşturulmuştur.

Şekil 1: Araştırma Modeli

2.3. Araştırma Evreni ve Örneklem

Araştırma evreni Erzincan ilindeki 200 market çalışanından oluşmaktadır. Bu çalışma evreninden %95 güvenilirlik ve %5 hata payı öngörülerek seçilebilecek örneklem büyüklüğü 132 olarak belirlenmiştir (<http://www.surveysystem.com>). 200 adet hazırlanan anket formlarından 157'si geri dönmüştür (%78,5). Yapılan incelemeler sonucunda geri dönen anketlerden 24 adedi eksik ve yanlış doldurulmalarından ötürü değerlendirmeye dâhil edilmemiş ve geriye kalan 133 (%66,5) anket analiz edilmiştir.

2.4. BULGULAR

2.4.1. Korelasyon Analizi

Değişkenler arasındaki ilişkilerin yön ve şiddetlerinin tespit edilmesine yönelik olarak SPSS programı aracılığı ile korelasyon analizi yapılmıştır. Psikolojik sözleşme ihlali ile

duygusal emek arasında pozitif (0,526), psikolojik sözleşme ihlali ile duygusal emek boyutlarından yüzeysel rol yapma arasında pozitif (0,598), derinlemesine rol yapma arasında ise negatif yönlü (-0,376) ve anlamlı ilişki olduğu görülmüştür. Psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel sinizm arasında ise pozitif yönlü (0,679) ve anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca örgütsel sinizm ile duygusal emek arasında pozitif bir ilişki olduğu (0,515) ve örgütsel sinizm ile duygusal emek boyutlarından yüzeysel rol yapma arasında pozitif (0,559) ve derinlemesine rol yapma arasında ise negatif yönlü (-0,329) ve %99 önem seviyesinde anlamlı bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 1: Değişkenler Arası İlişkiler

Değişkenler	$\bar{X}$	SS	1	2	3	4	5
1-Psikolojik Sözleşme İhlali	2,6971	1,04435	1,000				
2- Duygusal Emek	2,6690	,73084	,526**	1,000			
3- YüzeyselRolYapma	2,5619	1,31445	,598**	,906**	1,000		
4-Derinlemesine Rol Yapma	2,8296	1,11966	-,376**	-,016	-,319**	1,000	
5-Örgütsel Örgütsel sinizm	2,6814	1,15811	,679**	,515**	,559**	-,329**	1,000

**p<0,01

2.4.2. Hipotezlerin Test Edilmesi

Araştırma hipotezlerinin test edilmesine yönelik olarak AMOS programı aracılığı ile yol analizi ve yapısal eşitlik modellemesi analizi yapılmıştır. Bu amaçla iki model

oluşturulmuştur. Bağımsız değişken olan psikolojik sözleşme ihlali ile bağımlı değişken olan duygusal emek arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla birinci model, daha sonrasında ise birinci modele örgütsel

örgütsel sinizm ölçeği aracı değişken olarak dahil edilerek ikinci model oluşturulmuştur. Araştırmada hipotezlerin kabul veya ret durumları oluşturulan modellerde elde edilen sonuçlara göre değerlendirilmiştir.

Oluşturulan birinci modele ait standardize edilmiş değerler Şekil 2 ve Tablo 2’de özetlenmiştir.

Şekil 2: Model 1’e İlişkin Standardize Edilmiş Değerler

Modele ilişkin kestirim sonuçları incelendiğinde psikolojik sözleşme ihlali ile yüzeysel rol yapma arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki ($r=0,698$; $p=0,000$), derinlemesine rol yapma arasında ise negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki ($r= -0,386$; $p=0,000$) olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Modele ait standardize faktör yükleri, standart hata değerleri, faktör yükünün standart hata değerine bölünmesi ile elde edilen t değeri (C.R. değeri) ve ilişkilerin anlamlılığı hakkında bilgi veren p değerleri Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Model 1’e Ait Yol Katsayıları

	Yordanan Değişken	Yordayan Değişken	Standardize R. Y.	S.H.	T Değeri (CR)	P
H1a	YRY	← PSİ	,698	,082	8,459	0,000
H1b	DRY	← PSİ	-,386	,081	-4,235	0,000

Bu sonuca göre; çalışanların psikolojik sözleşme ihlali ile ilgili algıları arttıkça yüzeysel rol yapma davranışları artacak, öte yandan derinlemesine rol yapma davranışları ise azalacaktır. Bu sonuçlara göre H1 kodlu “psikolojik sözleşme ihlalinin duygusal emek üzerinde pozitif

yönlü bir etkisi vardır” hipotezi kısmen kabul edilmiştir.

Araştırma kapsamında psikolojik sözleşme ihlali ile duygusal emek boyutları olan yüzeysel rol yapma ve derinlemesine rol yapma arasındaki ilişkiler oluşturulan birinci modelde elde edilmiştir. Bu modele örgütsel sinizm ölçeği aracı değişken olarak dâhil edilerek oluşturulan ikinci modele ait kesitim sonuçları aşağıdaki şekilde verilmiştir.

Şekil 3: Model 2'ye İlişkin Standardize Edilmiş Değerler

İkinci modelden elde edilen sonuçlara göre H2, H3 ve H4 kodlu hipotezler test edilmiş ve sonuçlar Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: Model 2'ye Ait Yol Katsayıları

Hipotezler	İlişkiler	Standardize R. Y.	S.H.	T Değeri (CR)	P
H2	SİN ← PSİ	,597	,077	5,668	0,000
H3a	YRY ← SİN	,264	,105	3,175	0,003
H3b	DRY ← SİN	-,204	,119	-1,778	0,045
H4a	YRY – SİN – PSİ	,537	,092	5,827	0,000
H4b	DRY – SİN – PSİ	-,260	,101	-2,298	0,022

Yapılan analizler sonucunda psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel sinizm arasındaki ilişkiye ait veriler incelendiğinde aralarında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r=0,597$; $p=0,000$). Bu sonuca göre H2 kodlu “psikolojik sözleşme ihlalinin örgütsel sinizm üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır” hipotezi kabul edilmiştir.

Araştırma kapsamında aracı değişken olan örgütsel sinizm ile bağımlı değişken olan duygusal emek boyutlarından yüzeysel rol yapma ve derinlemesine rol yapma arasındaki ilişkilere ait sonuçlar incelendiğinde; örgütsel sinizm ile yüzeysel rol yapma arasında pozitif yönlü ve anlamlı ($r=0,264$; $p=0,003$), derinlemesine rol yapma arasında ise negatif yönlü ve anlamlı ($r= -0,204$; $p=0,045$) bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara dayanarak H3 kodlu “Örgütsel sinizmin duygusal emek üzerinde negatif etkisi vardır” hipotezinin kısmen kabul edildiği söylenebilir.

Araştırmanın temel amacını ortaya çıkarmaya yönelik olarak oluşturulan modelde örgütsel sinizmin psikolojik

sözleşme ihlali ile duygusal emek ilişkisindeki aracı etkisine ilişkin sonuçlar Tablo 9’da özetlenmiştir. Tablodaki değerler incelendiğinde psikolojik sözleşme ihlalinin yüzeysel rol yapma üzerinde örgütsel sinizm aracılığı ile aktarılan etkisinin pozitif ve anlamlı olduğu ($r=0,537$; $p=0,000$), derinlemesine rol yapma üzerinde örgütsel sinizm aracılığı ile aktarılan etkisinin ise negatif yönlü ve anlamlı olduğu ($r= -0,260$; $p=0,022$) görülmüştür. Bu sonuçlar psikolojik sözleşme ihlali ile duygusal emek boyutları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan birinci model sonuçları ile karşılaştırıldığında; birinci modelde psikolojik sözleşme ihlali ile duygusal emek boyutlarından yüzeysel rol yapma arasındaki ilişkiye ait standardize edilmiş faktör yükü değerinin 0,698 olduğu, ikinci modelde ise örgütsel sinizm aracı değişken olarak modele dahil edildikten sonra bu değer 0,537 olduğu görülmüştür. Aynı şekilde birinci modelde psikolojik sözleşme ihlali ile duygusal emeğin diğer boyutu olan derinlemesine rol yapma arasındaki ilişkiye ait standardize edilmiş faktör yükü değeri -0,386 iken, ikinci modelde örgütsel sinizmin aracı değişken olarak dâhil edilmesinden sonra bu değer -0,260 olduğu görülmüştür. Tüm

bu sonuçlara dayanarak psikolojik sözleşme ihlali ile duygusal emek arasındaki ilişkide örgütsel sinizmin kısmi aracı etkisinin olduğu ve H4 kodlu “psikolojik sözleşme ihlali ile duygusal emek arasındaki ilişkide örgütsel sinizmin aracı etkisi vardır” hipotezin kabul edildiği söylenebilir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Yapılan analizler sonucunda psikolojik sözleşme ihlali ile duygusal emek boyutlarından yüzeysel rol yapma arasında pozitif ve derinlemesine rol yapma arasında ise negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre H1 kodlu “psikolojik sözleşme ihlalinin duygusal emek üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır” hipotezi kısmen kabul edilmiştir. Çalışanlar kendilerine daha önce söz verilen konularda yönetimin adım atmaması durumunda işletme aleyhine olan yüzeysel rol yapma stratejisini uyguladıkları ve lehine olan derinlemesine rol yapma stratejilerini ise uygulamadıkları görülmüştür.

Araştırma kapsamında elde edilen diğer bir sonuç psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel sinizm ilişkisine aittir. Yapılan analiz sonucunda psikolojik sözleşme ihlali ile örgütsel sinizm arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre H2 kodlu “psikolojik sözleşme ihlalinin örgütsel sinizm üzerinde pozitif yönlü bir etkisi vardır” hipotezi kabul edilmiştir. Bu sonuç çalışanların psikolojik sözleşmenin ihlal edildiği yönündeki algıları arttıkça

örgüte karşı sinik tutum ve davranışların ortaya çıktığının/arttığının bir göstergesidir.

Araştırmada ele alınan bir başka hipotez aracı değişken olan örgütsel sinizm ile bağımlı değişken olan duygusal emeğin yüzeysel rol yapma ve derinlemesine rol yapma boyutları arasındaki ilişkileri tespit etmeye yönelik oluşturulmuştur. Yapılan analizler sonucunda örgütsel sinizm ile yüzeysel rol yapma arasında pozitif, derinlemesine rol yapma arasında ise negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre H3 kodlu “örgütsel sinizmin duygusal emek üzerinde negatif etkisi vardır” hipotezi kısmen kabul edilmiştir. Bu sonuç çalışanların örgüte karşı sinik tutum ve davranışlara sahip olması durumunda kendilerinden beklenen duygusal tepkileri hiçbir çaba harcamadan tamamen yapmacık ifadelerle (yüzeysel rol yapma) ortaya koyacağı anlamına gelir.

Araştırmanın ana amacını oluşturan ve “psikolojik sözleşme ihlali ile duygusal emek ilişkisinde örgütsel sinizmin aracı etkisi vardır” şeklinde oluşturulan H4 kodlu hipotez yapılan analizler sonucunda desteklenmiştir. Bu sonucun elde edilmesine yönelik olarak iki model oluşturulmuştur. Birinci model aracı değişken olan örgütsel sinizmin dâhil edilmediği ve psikolojik sözleşme ihlali ile duygusal emek boyutları olan yüzeysel ve derinlemesine rol yapma arasındaki ilişkilerin tespit edilmesine yönelik olarak oluşturulmuştur. Yapılan analiz sonucunda psikolojik sözleşme ihlali ile yüzeysel rol yapma arasında pozitif (0,698; 0,000), derinlemesine rol yapma arasında ise

negatif yönlü ve anlamlı ($-0,386$; $0,000$) bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Daha sonrasında örgütsel sinizm aracı değişken olarak birinci modele dâhil edilmiş ve ikinci model oluşturulmuştur. İkinci modelde psikolojik sözleşme ihlali ile yüzeysel ve derinlemesine rol yapma ilişkilerinin birinci modeldekine göre azaldıkları tespit edilmiştir ($0,537$; $-0,260$). Bu sonuçlara dayanarak psikolojik sözleşme ihlali ile duygusal emek arasındaki ilişkide örgütsel sinizmin kısmi aracı etkisinin olduğu söylenebilir. Bu sonuç çalışanların yüzeysel rol yapma davranışlarının artmasında ve derinlemesine rol yapma davranışlarının azalmasında psikolojik sözleşme ihlalinin yanında çalışanların örgüte karşı sinik tutum ve davranışlarının olmasının da etkisinin olduğunu göstergesidir. Bu çalışma bulguları psikolojik sözleşmenin ihlalinin örgütsel örgütsel sinizm aracılığıyla duygusal emeği nasıl etkilediğini açıklamaya yardımcı olmaktadır. Psikolojik sözleşme ihlali örgütsel sinizmin artmasına neden olarak çalışanların yüzeysel rol yapma davranışlarının artmasına ve derinlemesine rol yapma davranışlarının azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca bu çalışma sonuçları çalışanların istenen duygusal emek davranışını sergilemelerinde sadece örgütsel sinizmin etkili olmadığını, başka değişkenlerin de bu ilişkide aracı etkisinin olabileceğini ortaya koymaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilen veriler süpermarket sektöründeki karar vericilerin psikolojik sözleşme ihlalinin azaltabilecekleri stratejiler geliştirmelerine yardımcı olabilir. Elde edilen veriler

doğrultusunda işletme yöneticilerinin insan kaynakları departmanının işe alım süreçlerini incelemeleri ve gerekli iyileştirmeleri yapmaları ve işe alımlarda müşteri beklentilerine yönelik duyguları sergileyebilecek kişileri işe almaya dikkat etmeleri önerilir. Çalışanların beklenen duyguları yansıtması işe alım sonrasında işletmenin çalışanlara karşı sorumluluklarını yerine getirmesine göre olumlu veya olumsuz olabilmektedir. Çalışanlar kendilerine vaat edilen konularla ilgili olarak işletmenin bu vaatleri yerine getirmemesi durumunda kendilerinden beklenen duyguları gösterme konusunda isteksiz olacaklardır. İşletme yöneticileri çalışanların beklenen duyguları sergilemeleri için psikolojik sözleşme maddelerini ihlal etmemenin yanında onların örgüte karşı sinik duygu ve davranışlara sahip olmamaları konusunda dikkatli olmaları gerekmektedir. Bu nedenle işletme yöneticilerinin çalışanların sinik davranışlarını önlemeye yönelik olarak terfi, görev dağılımı, kararlara katılım, kaynak paylaşımı gibi konularda çalışanların beklentilerini karşılaması gerekir. Bu ve benzeri konularda çalışanlara vaat edilenleri yerine getirme konusunda işletme yöneticilerinin dikkatli olmaları gerekmektedir. Yerine getirmekte sorun yaşayabilecekleri konularda çalışanlara söz vermemeleri gerekir.

KAYNAKÇA

- Antonaki, X. E., & Trivellas, P. (2014). Psychological Contract Breach and Organizational Commitment in The Greek Banking Sector: The Mediation Effect of Job Satisfaction. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 148, 354-361.
- Bal, P. M., De Lange, A. H., Jansen, P. G., & Van Der Velde, M. E. (2008). "Psychological Contract Breach and Job Attitudes: A Meta-Analysis of Age as a Moderator". *Journal of Vocational Behavior*, 72(1), 143-158.
- Bal, P. M., Chiaburu, D. S., & Jansen, P. G. (2009). Psychological Contract Breach and Work Performance: Is Social Exchange a Buffer or an Intensifier?. *Journal of Managerial Psychology*, 25(3), 252-273.
- Büyükyılmaz, O., & Çakmak, A. (2015). Psikolojik Sözleşme İhlal Algısının Devlet ve Vakıf Üniversitelerinde Görev Yapan Akademisyenler Kapsamında Karşılaştırmalı Analizi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 48-71.
- Choi, Y. G., & Kim, K. S. (2015). A Literature Review of Emotional Labor and Emotional Labor Strategies. *Universal Journal of Management*, 3(7), 283-290.
- Dean Jr, J. W., Brandes, P., & Dharwadkar, R. (1998). Organizational Cynicism. *Academy of Management Review*, 23(2), 341-352.
- Hazrati, S. (2017). Psychological Contract Breach and Affective Commitment in Banking Sector: The Mediation Effect of Psychological Contract Violation and Trust. *Arabian Journal of Business and Management Review*, 7(4), 1-7.
- Hochschild, A. R. (1983). *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. Berkeley, CA: University of California Press.
- Holman, D., Martinez-Iñigo, D., & Totterdell, P. (2008). Emotional Labor, Well-Being, and Performance. In *The Oxford Handbook of Organizational Well Being*, 332-355.
- Köse, S., Oral, L., & Türesin, H. (2011). Duygusal Emek Davranışlarının İşgörenlerin Tükenmişlik Düzeyleri ile İlişkisi Üzerine Sağlık Sektöründe Bir Araştırma, *İşletme Fakültesi Dergisi*, 12(2), 165-185.
- Küçükaltan, D., Aydın Tükeltürk, Ş. ve Gürkan, G. Ç. (2015). Örgütsel Davranışta Güncel Konular. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Nafei, W. A., & Kaifi, B. A. (2013). The Impact of Organizational Cynicism on Organizational Commitment: An Applied Study on Teaching Hospitals in Egypt. *European Journal of Business and Management*, 5(12), 131-147.

- Özler, D. E., & Ünver, E. (2012). Psikolojik Sözleşmenin İş Tatmini Üzerindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17(2), 325-351.
- Özler, D. E., Atalay, C. G., & Şahin, M. D. (2010). Örgütlerde Örgütsel sinizm Güvensizlikle mi Bulaşır? *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2(2), 47-57.
- Restubog, S. L. D., Bordia, P., & Tang, R. L. (2006). Effects of Psychological Contract Breach on Performance of IT Employees: The Mediating Role of Affective Commitment. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 79(2), 299-306.

Örgütsel Adalet ile Örgütsel Özdeşleşme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

Daimi KOÇAK¹

Öz

Bu çalışmanın amacı örgütsel adalet ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir. Bu amacın gerçekleştirilmesine yönelik olarak İzmir ilinde faaliyet gösteren bir üretim firmasındaki 260 çalışanın 192'sinden anket tekniği kullanılarak veri elde edilmiştir. Elde edilen bu veriler SPSS ve AMOS istatistik programları kullanılarak analiz edilmişlerdir. Yapılan analizler sonucunda örgütsel adalet ile örgütsel özdeşleşme arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Örgütsel adalet boyutları ile örgütsel özdeşleşme ilişkisine ait sonuçlara göre ise dağıtımsal adalet ile örgütsel özdeşleşme arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu prosedürel ve etkileşimsel adalet boyutları ile örgütsel özdeşleşme arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Örgütsel adalet, dağıtımsal adalet, prosedürel adalet, etkileşimsel adalet, örgütsel özdeşleşme

Abstract

The aim of this study is to determine the relationship between organizational justice and organizational identification. In order to realize this aim, 192 of 260 employees in a manufacturing company operating in Izmir province were able to obtain data using questionnaire technique. These data were analyzed using SPSS and AMOS statistical programs. As a result of the analyzes made, it has been found that there is a positive relationship between organizational justice and organizational identification. According to the results of the relationship between organizational justice dimensions and organizational identification, there is a positive relationship between distributive justice and organizational identification, and there is no statistically significant relationship between procedural and interactional justice dimensions and organizational identification.

Keywords: Organizational justice, distributive justice, procedural justice, interactional justice, organizational identification.

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Ali Cavit Çelebioğlu Sivil Havacılık Yüksekokulu, E-mail: dkocak@erzincan.edu.tr

1. GİRİŞ

İnsanlar yaşamları boyunca hayatlarının her alanında her zaman adil bir şekilde muamele görmek isterler. Adalet, insanlara gelecekteki sonuçlar üzerinde bir kontrol duygusu verir ve onların sosyal grup üyeleri tarafından değerli ve saygın olarak değerlendirilmelerini sağlar. Birçok insan, adalet kurallarına uyan bir dünyada yaşamının önemli olduğunu söyler. Adalet çocukların bile yaşamın erken dönemlerinde öğrendikleri bir kavramdır ve bu insan davranışları için temeldir (Eib, 2015:1). Adalet kavramı, özellikle son yirmi yıldır, kişisel ve organizasyonel sonuçları nedeniyle, örgütsel davranış ve yönetim literatüründe giderek daha önemli bir kavram haline gelmiştir. Çalışanlar, işe alım süreci ile başlayan, işe alındıktan sonra performans değerlendirme, ödüllendirme, ücretlendirme, terfi ettirme, eğitime tabi tutma, kararlara katılım, kariyer planlama, emeklilik ve işine son verilme gibi karar, düzenleme ve uygulamalara tabi olmaktadır (İyigün, 2012:50). Bireylerin çalıştıkları kurumlardaki adalet algıları yöneticilerin veya işverenin kendilerine adil bir şekilde davranmaları ile ilgili beklentilerine göre ortaya çıkar. İş ortamlarında, çalışanlar genellikle organizasyona yaptıkları katkı sonucunda elde ettikleri ödülleri çalışma arkadaşlarının katkı ve elde ettikleri ile karşılaştırırlar. Çalışanlar ayrıca, yöneticiler tarafından alınan kararların doğruluğunu, bu kararların tutarlı, tarafsız, doğru, düzeltilebilir olup olmadığını ve çalışanların endişe ve görüşlerini temsil edip etmediğini değerlendirirler (Judge ve Colquitt, 2004:395). İşgörenlerin adalet algıları çalıştıkları kuruma karşı olumlu veya

olumsuz tutun ve davranışlara sahip olmasına etki eder. Günümüzde, birçok işletme örgütsel adaleti, sektör ve faaliyet alanı arasında ayırım yapmaksızın, doğrudan veya dolaylı olarak maliyetlerini etkileyen kilit bir unsur olarak görmektedir (Castillo ve Fernandez, 2014:284). Bu çalışma kapsamında çalışanların örgütsel adalet algılarının onların örgütsel özdeşleşmelerine etki edip etmediği araştırılmıştır. Örgütsel özdeşleşme çalışanın kendisini örgüte ait hissettikleri, kendilerini örgütün bir parçası olarak gördükleri, örgütün amaç ve hedeflerini kendi amaç ve hedefleri olarak benimsedikleri bir durumdur (Mael ve Ashforth, 1992:103). Örgütler için önemli bir durum olan çalışanların örgütle özdeşleşmeleri bu çalışma kapsamında örgütsel adalet ile ilişkisi araştırılarak yönetim literatürüne ve işletmelere katkı sağlanması amaçlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Örgütsel Adalet

Örgütsel adalet kavramı örgütlerde çalışanların kendilerine karşı ne ölçüde adil davranıldığı ile ilgili algıları ve bu algılarının örgütsel faaliyetlere olan etkilerini içeren bir kavramdır. Diğer bir anlatımla örgütsel adalet çalışanların örgüt içerisindeki kaynakların dağıtımını, kural ve prosedürlerin uygulanması, yöneticilerin kendilerine karşı davranışlarına göre sahip oldukları olumlu veya olumsuz algıdır (Greenberg, 1987:16). Adaletsizlik duygusu, örgütle ilişkinin başlangıcında belirlenen beklentilere ulaşamadığında, çalışanlar ve örgüt arasındaki ilişkilerin temel

dayanaklarının kırılmasına neden olur (Castillo ve Fernandez, 2014:284).

Örgütsel adalet üç sınıfa ayrılmıştır. Bunlar; dağıtımsal, prosedürel ve etkileşimsel adalettir. **Dağıtımsal adalet** örgütsel adalet kavramının ilk ortaya çıktığı zamanlarda ele alınan ve örgütsel adaletin temelini oluşturan boyutudur. Dağıtımsal adalet performans değerlendirme, maaş, ödüller ve terfi gibi karar çıktılarının değerlendirilmesi olarak tanımlanabilir (Srivastava, 2015:668). Diğer bir örgütsel adalet boyutu olan **prosedürel adalet** ise dağıtımsal adaletin açıklayamadığı noktalara vurgu yapan ve örgütsel adaleti daha anlaşılabilir hale getiren bir kavramdır. Dağıtımsal adalette bireyler örgütsel kaynakları elde etmelerine göre adaleti yorumlarken prosedürel adalette ise bireylerin kafasındaki adalet tanımı bu kaynakların dağıtılma süreci ile ilgili sahip oldukları bilgiye göre şekillenmektedir (İyigün, 2012:58). Örgütsel adaletin son boyutu **etkileşimsel adalet** boyutudur. Bu boyut, çalışanın, adaleti prosedürler uygulanırken yöneticinin kendilerine karşı sahip olduğu tutum ve sergilediği davranışlarına göre yorumlamasını ifade eder (Castillo ve Fernandez, 2014:287).

2.2. Örgütsel Özdeşleşme

Örgütsel özdeşleşme kavramı örgütsel alanda ilk kez Edward Tolman (1943) tarafından kişinin üyesi olduğu gruba kendini ait hissetmesi ve bu gruba bağlı olması olarak tanımlanmıştır. Mael ve Ashforth (1992:103) örgütsel özdeşleşmeyi bireyin kendisini örgütün bir parçası olarak hissettiği ve örgütün başarı veya başarısızlıklarını kendi

başarı veya başarısızlığı olarak gördüğü diğer bir ifade ile bireyin bir kuruma veya kuruluşa karşı hissettiği aidiyet algısı olarak tanımlamışlardır. Dutton vd. (1994:239) ise örgütsel özdeşleşmeyi bireyin kendini tanımlarken örgütü tanımlayan benzer nitelikleri kullanarak tanımlaması olarak ifade etmiştir.

3. Örgütsel Adalet ile Örgütsel Özdeşleşme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi

3.1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı örgütsel adalet ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkinin tespit edilmesidir.

3.2. Araştırmanın Hipotezleri ve Modeli

Örgütsel adalet ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişki farklı araştırmacılar tarafından farklı sektörlerdeki çalışanlar üzerinde incelenmiştir. Başar ve Sıgı (2015) öğretmenlere uyguladıkları anket çalışması sonucunda örgütsel adalet ile örgütsel özdeşleşme arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Chen vd., (2015) hemşirelerle yaptıkları anket çalışması sonucunda örgütsel adalet boyutlarından dağıtımsal, prosedürel ve etkileşimsel adalet boyutlarının örgütsel özdeşleşme ile pozitif yönlü ve anlamlı ilişkili oldukları tespit edilmiştir. Cheung ve Law (2008) hizmet sektöründe faaliyet gösteren bir firmadaki çalışanlara uyguladıkları anket çalışması sonucunda etkileşimsel ve bilgisel adalet olarak ele aldıkları örgütsel adaletin bu boyutları ile örgütsel özdeşleşme arasında

pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Elde edilen bu sonuçlara dayanarak aşağıdaki hipotezler oluşturulmuştur:

H: Örgütsel adalet ile örgütsel özdeşleşme arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Ha: Dağıtimsal adalet ile örgütsel özdeşleşme arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Hb: Prosedürel adalet ile örgütsel özdeşleşme arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Hc: Etkileşimsel adalet ile örgütsel özdeşleşme arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Şekil 1. Araştırma Modeli

3.3. Araştırma Evren ve Örneklemi

Araştırma örneklemini İzmir ilinde faaliyet gösteren bir üretim firmasındaki 260 çalışandan basit tesadüfi olarak seçilen 192 çalışan oluşturmaktadır. 260 adet hazırlanan anketlerden 217 adedi geri dönmüş fakat 25 adedi eksik ve hatalı doldurulmalarından ötürü değerlendirmeden çıkarılarak geriye

kalan 192 anket (%74) analize tabi tutulmuştur.

3.4. Yöntem

Araştırma kapsamında elde edilen veriler istatistik programlarından SPSS programı

kullanılarak güvenirlikleri test edilmiş ve AMOS programı kullanılarak her bir ölçek doğrulayıcı faktör analizine tabi tutulmuş ve son olarak değişkenler arasındaki ilişkiler yol analizine tabi tutularak oluşturulan modeller aracılığı ile test edilmiştir.

4. Bulgular

4.1. Korelasyon Analizi

Değişkenler arasındaki ilişkilerin tespiti ve her bir değişkenin ortalama değerlerinin tespit edilmesine yönelik olarak yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Değişkenler Arasındaki İlişkiler

Değişkenler	$\bar{X}$	SS	1	2	3	4	5
1-Örgütsel Adalet	3,26	,83454	1				
2- Dağıtımsal Adalet	3,35	,87615	,787**	1			
3- Prosedürel Adalet	3,51	,99474	,877**	,695**	1		
4-Etkileşimsel Adalet	3,12	,90379	,923**	,557**	,720**	1	
5- Örgütsel Özdeşleşme	3,44	,97331	,377**	,454**	,354**	,277**	1

Tablodaki değerler incelendiğinde çalışanların örgütsel adalet algılarının ortalamasının üzerinde olduğu (3,26), etkileşimsel adalet algılarının dağıtımsal ve prosedürel adalet boyutlarına göre düşük olduğu (3,12) ve örgütsel özdeşleşme seviyelerinin ortalamasının üzerinde olduğu görülmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkilere ait sonuçlar incelendiğinde; örgütsel adalet ve boyutlarının %99 önem seviyesinde örgütsel özdeşleşme ile pozitif yönlü ve anlamlı ilişkili oldukları görülmektedir.

Araştırma ölçeklerinin içsel tutarlıkları hakkında bilgi veren cronbach alpha değerleri incelendiğinde; örgütsel adaletle ait cronbach alpha değerinin 0,939 olduğu, dağıtımsal adalet boyutunun 0,806 olduğu,

prosedürel adalet boyutunun 0,926 olduğu, etkileşimsel adalet boyutunun 0,891 olduğu ve örgütsel özdeşleşmeye ait cronbach alpha değerinin 0,919 olduğu görülmüştür. Bu sonuçlara dayanarak ölçeklerin güvenilir oldukları söylenebilir.

4.2. Hipotezlerin Test Edilmesi

Örgütsel adalet ile örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkinin tespit edilmesi için yol analizi tekniği kullanılarak bir model oluşturulmuştur. Oluşturulan model Şekil

2’de ve değişkenlere arasındaki ilişkilere ait standardize edilmiş faktör yükleri, standart hata değerleri, T değerleri ve p değerleri Tablo 2’de verilmiştir.

Şekil 2. Model’e İlişkin Standardize Edilmiş Değerler

Tablo 2. Model’e ilişkin Kestirim Sonuçları

Hipotezler	Yordanan Değişken		Yordayan Değişken	Standardize R. Y.	S.H.	T Değeri (CR)	P
H	<i>ÖÖ</i>	<-----	<i>ÖA</i>	,384	,101	3,238	0,001
Ha	<i>OO</i>	<-----	<i>DA</i>	,729	,226	2,672	0,008
Hb	<i>OO</i>	<-----	<i>PA</i>	-,375	,279	-1,135	0,256
Hc	<i>OO</i>	<-----	<i>EA</i>	,157	,197	,750	0,453

Tablo 2’de örgütsel adalet ve boyutlarının örgütsel özdeşleşme ile olan ilişkisine ait değerler verilmiştir. Bu değerler incelendiğinde örgütsel adalet ile örgütsel özdeşleşme arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu ($r=,384$; $p=0,001$), dağıtımsal adalet ile örgütsel özdeşleşme arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu ($r=,729$; $p=0,008$) ve prosedürel ($r=,375$; $p=0,256$) ve etkileşimsel adalet ($r=,157$; $p=0,453$) boyutları ile örgütsel özdeşleşme arasında ise anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

5. Sonuç, Öneriler ve Sınırlılıklar

Bu çalışma sonucunda İzmir ilinde faaliyet gösteren bir üretim firmasındaki çalışanların örgütsel adalet algıları ve bu algılarının örgütsel özdeşleşmelerine olan etkisi tespit edilmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda çalışanların örgütsel adalet algılarının ortalama üstü olduğu (3,26), örgütsel adalet algısının en yüksek olduğu örgütsel adalet boyutunun prosedürel adalet olduğu (3,51) ve çalışanların örgütsel özdeşleşme seviyelerinin ortalamanın üzerinde olduğu (3,44) görülmüştür. Bu sonuçlara dayanarak

çalışanların çoğunluğunun örgütün adil yönetildiği algısına sahip oldukları ve çoğunluğunun kendilerini örgütle özdeşleşmiş hissettikleri sonuçlarına ulaşılmaktadır.

Örgütsel adalet ile örgütsel adalet arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuç çalışanların örgütsel adalet algılarının artması durumunda örgütsel özdeşleşme seviyelerinin de arttığı şeklinde yorumlanabilir. Örgütsel adalet algılarının alt boyutlarından dağıtımsal adalet algısının örgütsel özdeşleşme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir etkisinin olduğu bulunmuştur. Diğer bir deyişle, çalışanlar örgüt içerisindeki görevlerin ve ödüllerin tüm çalışanlar arasında adil olarak dağıtıldığını ve bu durumun örgütsel özdeşleşmelerine pozitif etki ettiğini düşündükleri tespit edilmiştir. Diğer taraftan prosedürel ve etkileşimsel adalet algısının örgütsel özdeşleşme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuca göre çalışanlar, görev ve ödüllerin dağıtımının nasıl ve neye göre yapıldığı, her hangi bir prosedür belirlenirken tarafsızlık, karşılıklı etkileşim, söz hakkı, uzlaşma, samimiyet, dürüstlük gibi konulara dikkat edilip edilmediği hakkındaki adalet algılarının (prosedürel adalet algısı) ve çalışanların yönetici tarafından belirlenmiş olan prosedürlerin uygulanması aşamasında

yöneticinin kendilerine karşı dürüst, saygılı, anlayışlı ve açık olması ile ilgili maruz kaldıkları davranışın kalitesinin (etkileşimsel adalet algısı) örgütsel özdeşleşmeleri üzerinde anlamlı etkisinin olmadığını ifade etmişlerdir. Prosedürel ve etkileşimsel adalet boyutları ile örgütsel özdeşleşme arasında ilişki çıkmamış olması araştırmanın bir üretim firmasında yapılması, bu tür firmalarda iş yapış, karar alma, iletişim, ödüllendirme gibi sistemlerin açık ve net bir şekilde önceden belirlenmiş olması ve çalışanların bu adalet boyutlarıyla ilgili konularda beklentilerinin düşük olması ile açıklanabilir.

Diğer çalışmalarda olduğu gibi bu çalışma da birtakım sınırlı imkanlar dahilinde hazırlanmıştır. Bu sınırlılıklar ve ileride yapılacak olan çalışmalara öneriler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Bu araştırma sonuçları İzmir ilindeki bir üretim firmasında çalışan 192 çalışana yapılan anketlerle elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarının bütün üretim sektörüne genellenebilmesi için aynı sektörde daha fazla çalışana anket uygulamak gerekir.
- Araştırma sonuçları sadece üretim sektörü çalışanlarına uygulanmıştır. Sonuçların daha genellenebilir olması için hizmet sektörü çalışanlarına da anket uygulanması gerekir.
- Araştırma sonuçları anket tekniği ile elde edilmiştir. Farklı teknikler kullanılarak farklı sonuçlar elde edilebilir.
- Araştırmada örgütsel özdeşleşmeye sadece örgütsel adaletin etkisi

incelenmiştir. Örgütsel özdeşleşme ve örgütsel adalet ilişkisi ile ilgili daha sağlıklı sonuçlar elde edilmesi için bu ilişkiye farklı değişkenler dahil edilerek incelenmelidir.

- İşletme yöneticilerinin özellikle dağıtımsal adalet boyutunda çalışanlara verilen görev, sorumluluk ve ödüllerle ilgili uygulamaların çalışanların adil olarak değerlendirilebilecekleri şekilde yeniden düzenlenmesi gerekir.
- Ayrıca çalışanların prosedürel ve etkileşimsel adalet boyutlarının örgütsel özdeşleşmelerine olumlu etkide bulunması için prosedürlerin belirlenme yöntemlerinin çalışanların fikirlerini içerecek şekilde yeniden düzenlenmesi ve yöneticilerin çalışanlara karşı anlayışlı ve hoşgörülü olması gerekmektedir. Bunun başarılabilmesi için örgüt kültürünün gözden geçirilerek daha katılımcı bir örgüt kültürü oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

- Basar, U., & Sigri, Ü. (2015). Effects of Teachers' Organizational Justice Perceptions on Intention to Quit: Mediation Role of Organizational Identification. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 15(1), 45-59.
- Castillo, C., & Fernández Alarcón, V. (2017). Relationships between the Dimensions of Organizational Justice and Students' Satisfaction in University Contexts. *Intangible Capital*, 13(2), 282-301.
- Chen, S. Y., Wu, W. C., Chang, C. S., Lin, C. T., Kung, J. Y., Weng, H. C., & Lee, S. I. (2015). Organizational Justice, Trust, and Identification and Their Effects on Organizational Commitment in Hospital Nursing Staff. *BMC Health Services Research*, 15(1), 363.
- Cheung, M. F., & Law, M. C. (2008). Relationships of Organizational Justice and Organizational Identification: The Mediating Effects of Perceived Organizational Support in Hong Kong. *Asia Pacific Business Review*, 14(2), 213-231.
- Dutton, J. E., Dukerich, J. M., & Harquail, C. V. (1994). Organizational Images and Member Identification. *Administrative Science Quarterly*, 239-263.
- Eib, C. (2015). Processes of Organizational Justice: Insights into the Perception and Enactment of Justice (Doctoral Dissertation, Department of Psychology, Stockholm University).
- Greenberg, J. (1987). A Taxonomy of Organizational Justice Theories. *Academy of Management Review*, 12(1), 9-22.
- İyigün, N. Ö. (2012). Örgütsel Adalet: Kuramsal Bir Yaklaşım. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(21), 49-64.
- Judge, T. A., & Colquitt, J. A. (2004). Organizational Justice and Stress: The Mediating Role of Work-Family Conflict. *Journal of Applied Psychology*, 89(3), 395-404.
- Mael, F., & Ashforth, B. E. (1992). Alumni and Their Alma Mater: A Partial Test of The Reformulated Model of Organizational Identification. *Journal of organizational Behavior*, 13(2), 103-123.
- Srivastava, U. R. (2015). Multiple Dimensions of Organizational Justice and Work-Related Outcomes among Health-Care Professionals. *American Journal of Industrial and Business Management*, 5(11), 666-685.

Big Data Visualization: A Qualitative Study on Trust

Naciye Güliz UĞUR¹

Aykut Hamit TURAN²

Abstract

Information visualization harnesses the perceptual capabilities of the human visual system and help people analyze large and complex datasets. It has been widely used by companies and organizations because of its effectiveness. Popular applications, media and systems such as Google Analytics, The Wall Street Journal, Tableau, and Watson Trend have already embedded visualization as one of their main features. As people increasingly rely on online resources and searches for important information, trust should be considered as a key measure of effectiveness and success of information visualization. When interacting with the system through the interface, empirical research has also pointed out that trust is a fundamental aspect of keeping users involved and influence on users' intentions to engage, use and accept the system, enhancing cooperative behavior between users and the system, and influencing the perceived user experience. For the purpose of building and enhancing trust between users and information visualization, it is necessary to understand what factors help people to trust the information presented on interfaces. This study brings forward the necessity of understanding interface factors that affect users' trust towards big data visualization. According to the results useful information value, clear descriptive text and appropriate visual design of the interface can increase users' trust towards big data visualization when users form a general first impression of the visualization. Besides information value and descriptive text, useful and efficient functions such as search and filters can help to increase the degree of trust by users.

Keywords: trust, data visualization, qualitative study, big data, interview

INTRODUCTION

As people increasingly rely on online resources and searches for important

information, trust should be considered as a key measure of effectiveness and success of information visualization. For the purpose of

¹ Corresponding author, Sakarya University, Department of Management Information Systems, E-mail: ngugur@sakarya.edu.tr

² Sakarya University, Department of Management Information Systems, ahaturan@sakarya.edu.tr

building and enhancing trust between users and information visualization, it is necessary to understand what factors help people trust the information shown on interfaces. Thus, we bring forward the necessity of understanding interface factors that affect users' trust towards information visualization.

Trust is important in the context of both interface design (Kammerer & Gerjets, 2010; Riegelsberger & Sasse, 2001; Skarlatidou, Cheng & Haklay, 2013) and information visualization (Yan, Liu, Niemi & Yu, 2013; Fisher, Popov & Drucker, 2012; Stasko, 2014). When interacting with the system through the interface, empirical research has pointed out that trust is a fundamental aspect of keeping users involved and influence on users' intentions to engage, use and accept the system, enhancing cooperative behavior between users and the system, and influencing the perceived user experience (Shneiderman, 2000; Egger, 2001; Fogg, 2003; Skarlatidou, Cheng & Haklay, 2013). An information system with higher level of trustworthiness potentially receives a higher level of users' loyalty (Flavián & Guinalíu, 2006). This implies that there is a great chance that users stop using the system if they do not trust the information provided by the system. Thus, it is necessary to understand what interface factors affect users' trust.

Because of the need to understand interface factors that affect users' trust towards big data visualization, we have chosen to conduct a study to discover the interface factors that play crucial roles during the process of people

developing trust. To achieve this goal, we made interviews with 12 end users to address our objective and find out the interface factors that affect users' trust towards big data visualization.

Due to the nature of this study, participants are being asked about their impressions and answer several questions during the interview. The researcher assumes all the participants in this study provide honest feedback to the researcher and perform naturally during the study.

LITERATURE REVIEW

Information visualization is defined as "a graphical representation of data or concepts", which can be viewed as an "external artifact" for supporting different purposes (Tory & Möller, 2004). It is concerned with exploiting the cognitive capabilities of human visual perception in order to convey meaningful patterns, trends hidden in abstract datasets (Moere, Tomitsch, Wimmer, Christoph & Grechenig, 2012), and gain competitive advantages (Al-Kassab, Ouertani, Schiuma & Neely, 2014). As data grows more complex in terms of its size, dimensionality and time-variance (Moere, Tomitsch, Wimmer, Christoph & Grechenig, 2012), information exploration becomes part of our everyday lives (Thudt, Hinrichs & Carpendale, 2012). Thus, to help with information exploration, big data visualization has begun to show its efficiency and significance in various areas.

Empirical studies indicated a need for information visualization (e.g. Geisler, 1998). Kelton, Fleischmann, and Wallace (2008) pointed out that “people, in the context of the Web, need some ways to effectively manage the amount of information with which they directly engage” (Kelton, Fleischmann & Wallace, 2008). Gershon and Eick (1997) described our current living environment as “an increasingly information-rich society” and argued that information comes in huge quantities and in fast streams (Gershon & Eick, 1997). Thus, it is necessary to develop useful methods to help with efficient understanding of information.

Not only is there a necessity for big data visualization, information visualization itself has proved itself to be one major method of communicating with users in an effective and efficient way (Shneiderman, 1996). Ware (2012) explained that humans are able to process more information visually than through all of the other senses combined, and a well-presented information visualization is the sheer quantity of information that can be rapidly interpreted (Ware, 2012, p.2). Yi, Kang, Stasko and Jacko (2008) added that information visualization helps humans identify trends, patterns, and unusual occurrences in datasets by harnessing humans’ visual perception capabilities. Due to the appropriateness and efficiency of information visualization, the impact of visualization has been widely used, leading to new understandings and insights (Gershon & Eick, 1997).

Besides the large number of empirical studies, there are a large range of applications that use big data visualization as a main feature for the purpose of providing meaningful insights for their audience. For example, Tableau, an interactive visualization product, allows users to display visualization on websites to communicate with their target users, and it has become such a strong supporter for multiple companies that its revenue growth during the past few years has very rapidly exceeded \$300 million (Sallam, Hostmann, Schlegel, Tapadinhas, Parenteau & Oestreich, 2015). One of the main features of Google Analytics, currently the most popular traffic analysis tool on the Internet (Gelbmann & Delamer, n.d.), lets users customize related visualization for reporting website traffic (Analytics, n.d.). Therefore, big data visualization plays an important role in our daily lives.

From a perspective of visual cognition, visual factors that are used in big data visualizations have been heavily studied in terms of designing different types of information visualization for communicating with people effectively. Observed by Bertin (1983) and Mackinlay (1998), fundamental visual variables such as shape, color, texture, and size affect human’s perception radically. Further research extended the focus to the integration of visual variables, including connection, containment, motion and orientation (Mackinlay, 1998; Treisman & Gormican, 1988; Treisman, 1991), and the result supported the idea that some graphical forms can be more accurate and easier for human to analyze when visualizing specific

kinds of data (Cleveland & McGill, 1984). Also, the importance of organizing and visualizing information has been stated by further studies (Bonnel, Lemaire, Alexandre, & Morin, 2006; Cleveland & McGill, 1984). Thus, it is necessary to study the appropriateness and the organization of visual representation in the context of this study.

From a perspective of information value, the researcher considers it crucial that information displayed by different visualization methods should not mislead the audience to a distorted impression. Also, it is ideal that visualization cover a large range of information that is able to present an overview of the story. Thus, this study should study the interpretation of big data visualization and the comprehensiveness of visualization.

Based on the previous discussions, and adapted from Aziz, Klein, and Ashleigh (2015), this study focuses on two main perspectives within the field of information visualization: the perspective of visual cognition and the perspective of information value. Each perspective identifies different visual factors that users use to evaluate big data visualization. For the purpose of this research, several factors should be considered in order to evaluate big data visualization. From the perspective of visual cognition, it is important to identify: 1) how organized is the overall visualization, which refers to graphic design, such as consistent usage of colors, unified font collection; 2) whether perceptual factors make sense and provide useful insights, which refers to presentation of

information, such as different visual charts; 3) whether insights are easy to recognize and remember, which refers to visual communication; and last 4) whether the visualization supports the process of generating knowledge, which refers to visual utility or functionality. From a perspective of information value, the visualization should give its audience an impression that the data is not misinterpreted, and reach a certain level of expressiveness.

Essentially, one of the reasons for evaluating big data visualization is to decide whether it is accurate to use insights for further activities. Researchers like Castelfranchi (2004) supported the idea that human trust is a process of passing and accepting knowledge. Sacha, Senaratne, Kwon, Ellis, and Keim (2015) added that trust can help with arriving at new accepted knowledge (Sacha, Senaratne, Kwon, Ellis & Keim, 2015). Thus, trust is a part of the process of perceiving and evaluating big data visualization.

Many studies argued that, since the goal of big data visualization is to foster effective knowledge generation processes, end users need to be able to trust their knowledge generated by means of information visualization (e.g. Sacha, Senaratne, Kwon, Ellis & Keim, 2016), so that end users can use insights for other activities. Kelton, Fleischmann, and Wallace (2008) also stressed that trust plays a key role in mediating variables between information quality and information usage (Kelton, Fleischmann & Wallace, 2008). Moreover, a number of

studies have emphasized the statistical significance between trust and use (e.g. Shah, 1998; Tolbert & Mossberger, 2006). Though the relationship between trust and use were developed in different contexts, we believe it is also applicable to the trust towards big data visualization because the role of trust in the context of big data visualization is to mediate visualization, generate insights, and confirm hypotheses. Thus, trust plays a crucial role when developing big data visualization.

The importance of trust in the context of interface has been well-stressed in multiple fields, such as e-commerce, geographic information system (GIS), and medicine. A large body of research, in the context of e-commerce websites, pointed out that design of interface elements is one of the crucial trust factors affecting users as they develop trust towards the website (e.g. McKnight, Choudhury & Kacmar, 2002; Wang & Emurian, 2005; Kim & Moon, 1998). Inappropriate design of interface elements can have a great potential for destroying trust (Riegelsberger & Sasse, 2001). Moreover, general design guidelines have been developed for the purpose of enhancing website trustworthiness (Shneiderman, 2000; Fogg & Tseng, 1999; Fogg, Marshall, Kameda, Solomon, Rangnekar, Boyd & Brown, 2001). In the context of GIS and web GIS, HCI-based studies provide evidence that a trust-oriented interface design that aims to improve identified trustee attributes can potentially improve users' trust and confidence in using and relying on the application (e.g. Skarlatidou, Cheng &

Haklay, 2013). When dealing with unfamiliar and controversial issue like medical information, existing research showed that different layouts of presenting information on the interface have a substantial impact on users' trust towards the information itself (Kammerer & Gerjets, 2010).

As mentioned in the previous sections, there are a large number of works studying either the relationship between trust and interface or the relationship between trust and big data visualization. However, existing studies chose to focus on website homepage (e.g. Lindgaard, Dudek, Sen, Sumegi & Noonan, 2011), the representation of search results (e.g. Kammerer & Gerjets, 2010), e-commerce service (e.g. Corbitt & Thanasankit, 2003) or simply information visualization used on mobile application (e.g. Yan, Liu, Niemi & Yu, 2013). Few studies have covered the interface factors that affect users' trust towards information visualization. This left room for this study. Moreover, due to the significance and wide usage of big data visualization, there is an urgent necessity for understanding these factors.

METHOD

This study identified specific interface factors that affect users' trust towards big data visualization by conducting interviews with 12 mid-level manager working for a medium sized enterprise. The interviews are transcribed for the purpose of evaluation. The respondents are asked about their impression

towards the information system (IS) dashboard they used at their workplace.

FINDINGS

The research reveals that users' judgments towards big data visualization heavily rely on whether they can find desired information or not. In this research, a lot of participants still questioned the usefulness of the big data dashboard because they could not find information that was useful to them. Thus, though it is important to provide accurate, current, and comprehensive information, it is also crucial to figure out what information users are interested in the most and then provide a quick way to let users find the information easily. Specifically, for the examined dashboard, since most of the participants were looking for current information providing the most current information and funding opportunities and listing them in the main interface might be more helpful.

It has been discussed that users have a positive feeling when they encounter a visualization that can be understood easily. On the contrary, when they see unfamiliar visualizations, they start guessing the meaning of the visualization or even get confused by it, leading users to question the visualization. Being creative should not be criticized, but the result of this research supports the idea of adapting visualization methods that are appropriate.

For the big data dashboard, it is appropriate to use bar charts for the purpose of visualizing the number of awards received over the years, as well as the use of treemaps with labels to compare the amount of funding and the number of awards. At the same time, the developers of big data dashboard should add descriptive texts to the treemaps that do not have any labels on them.

Besides using an appropriate visualization, designers should keep in mind that extra visual elements might cause confusion. As reported by participants, one of the reasons that they got confused by the ego network was because visual elements that should not be connected actually connected to each other by circles and lines. Though the extra circles have no purpose, they still confuse and even mislead users. Thus, when designing a visualization, it is important to consider the necessity of each visual element. That being said, for the ego networks used in the big data dashboard, the researcher suggests developers remove visual elements that do not contribute to understanding the visualization.

Moreover, the consistency of the visualizations is crucial. As stated by participants, when interacting with visualizations, visualizations helped shape participants' mental models in some ways. Therefore, using visualizations that share a certain level of similarity can help users understand information faster when they use the visualization more.

Another important point that should be considered is that all the visual elements

should be easily noticed by users. Participants reported that because some visual elements were way too tiny, they did not even notice there was more information hidden at the edge of the visualization, which made them question the interpretation of the visualization. Thus, there is a need for sizing visual elements properly. Developers should optimize the sizes of these visual elements to the extent that these elements can be easily noticed without trying.

Another reason given for not understanding certain types of visualizations is that the density of visual elements is too much. Too many visual elements make it impossible for users to either identify patterns or find specific pieces of information. In this research, participants seemed to become impatient when they saw a crowded visualization that made it hard to glean any useful information. Thus, when visualizing a set of information, the amount of information should be calculated carefully.

Though it is important to control the amount of information when visualizing it, when the category originally consists of a lot of information, a filter can help narrow down the information so that the total amount of information can still be reasonably controlled. Also, a filter is a good solution that allows users to customize the information they want to know. Well-designed filters can help users reach the desired information faster.

Besides using intuitive visualizations, textual descriptions seem to be extremely helpful for understanding visualizations. Though using

colors and shapes can provide a big picture of a large amount of data, when users try to dig deeper into the dataset, textual descriptions can help answer detailed questions that cannot be visualized by visual elements. Also, as another form of textual descriptions, labels and legends play important roles in helping users understand visualizations. Without knowing what visual elements are representing, users find it hard to understand what the visualization is about. Thus, the researcher recommends that textual descriptions should be added to visualizations; at the same time, labels and legends should be placed next to correlated visualizations for the purpose of explaining what each visual element represents.

The other indication keeps users informed about the system status. It is likely systems will take some time when generating a large amount of information, and based on participants' feedback, it is understandable. However, a frozen screen sometimes may cause unnecessary confusion, and a dynamic indication of system status can provide appropriate feedback to users so that they would not worry about whether there is a problem with the visualization or not.

Last but not least, designers should keep in mind of the appropriateness of the programming. Interactive visualizations are mostly implemented by codes, and with a single flaw in the codes, the visualizations can look extremely different, which is highly likely to decrease users' trust towards big data visualization. It showed in one interview that

the dashboard didn't show any search result while all the related data was in the database. This led to the result that the participant was disappointed with the dashboard and rated negatively. To prevent this, careful examination of the codes should be put into consideration.

CONCLUSION

The purpose of this study is to understand what interface factors affect users' trust towards big data visualization. Due to the fact that people increasingly use big data visualization for receiving important information, trust, as one of the crucial aspects that influence users' intentions to use and accept the system, should be studied in terms of the performance of big data visualization. In order to identify interface factors that affect users' trust towards big data visualization, 12 participants took part in this study to help with understanding interface factors that affect their trust towards the big data dashboard used within the IS system at their workplace. The result of this study shows clear behavior patterns and important interface factors that influence participants' judgments toward big data visualization. Based on the data, several design recommendations are proposed.

This study showed that trust is a concept that consists of multiple aspects, and can be formed within a comparatively time. On the other hand, each aspect of trust can be affected

by different interface factors. Thus, designers hoping to design a trustful big data visualization should keep in mind that it is crucial to pay attention to the influence of various interface factors at different stages. When forming a first impression towards big data visualization, besides information value, descriptive text is one of the most important interface factors that influence users' trust. Descriptions that are clear can increase users' trust. On the contrary, confusing descriptions of the big data visualization will highly likely decrease the degree of users' trust toward big data visualization. At the same time, a decent visual design of the visualization, including an appropriate color scheme and carefully designed icons can help earn users' trust towards big data visualization. At exploration phase, users pay a lot of attention on information value itself, as well as different functions like search boxes and filters. Hence, when letting users explore the big data visualization, designers should keep in mind that useful and efficient functions can help with increasing users' trust towards big data visualization.

During the study, though participants had been informed that the research was focusing on big data visualization, participants still paid the most attention to the information instead of the use of different visualizations. They further stated that all their ratings were heavily affected by whether they could find useful information or not. As a researcher whose main focus has been the visual representation of information, this result provides valuable insights and helps with

developing with a deeper and more comprehensive understanding of big data visualization, which is that compared with aesthetically pleasing visualizations, it is more important to use clear visualizations and appropriate interactions to assist users in finding desired information.

Though visualizations mainly use graphical elements to represent data or concepts, the result of this study reveals the importance of adding necessary descriptive texts to visualizations. Descriptive texts can not only provide users with detailed information, but also help with understanding the general ideas of visual representation. Despite the pursuit of a clean look of visualization, it should be kept in mind that it is reasonable to have certain amounts of textual descriptions if descriptive texts can help with further explaining the information.

Two other crucial interface factors that were mentioned frequently by participants are labels and legends. In order to fully understand the big data visualization,

participants repeated the necessity of labels and legends. On one hand, labels help reduce the time participants used for guessing the meaning of each visual element. On other hand, legends prevent extra calculations participants may have to perform in their brain when scanning through different visualizations. Thus, the necessity of adding appropriate labels and legends should put into consideration.

One of the difficulties that the researcher met during this study was the unexpected long time spent on recruiting participants. It took the researcher 5 weeks to recruit enough participants for this study, instead of 2 weeks as planned. The phenomenal workload of a professor leads to the situation that it is unrealistic to schedule an interview section with a professor within the same week. Thus, for the researcher who wants to recruit professors as participants, it is recommended to schedule a section with them at least 2 weeks ahead of times.

REFERENCES

Hız. Aışe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Tartışması

Aws Abduljabbar Mohammed ALGBURI*

GİRİŞ

Kaynaklar, genellikle Hz. Aışe'nin Hz. Peygamber'le nişanlanırken altı yaşında olduğunu ve dokuz yaşına geldiği zaman düğününün yapıldığını aktarmaktadır.¹ Bu rivayetlerin tenkitlerine verilen cevaplar, genelde rivayetlerin doğru olduğu esasına dayanır. Hz. Aışe'nin bahsedilen yaşta nişanlanmasının ve evlenmesinin normal olduğunu ortaya koymak için çeşitli yorumlar yapılır.

Bu yorumlardan en sık tekrarlananı şudur: "İklimi sıcak olan yerlerde kızlar erken gelişir, dokuz, on yaşlarında evlenecek çağa gelirler." Bu açıklama herhangi bir istatistikî araştırmaya dayanılarak yapılmış değildir. Acaba sıcak ülkeler için ileri sürülen bu yorum, nüfusun ne kadarını kapsar? İstisnaları var mıdır? Ayrıca bu görüş doğru ise, Hz. Aışe de gerçekten erken mi gelişmiştir? Hz. Aışe'nin vücut yapısı, erken gelişmesine müsait midir? Gibi sorular düşünülmeden Hz.

Aışe'nin erken evlenmesiyle ilgili yorumlar yapılmaktadır. Hâlbuki Hz. Aışe'nin vücut yapısıyla ilgili bazı rivayetler, onun ufak, tefek biri olduğunu ifade etmektedir. "İfk" olayının vuku bulmasına, bir bakıma onun bu vücut yapısı sebep olmuştur. Hz. Aışe o kadar hafiftir ki onu, bindiği devenin üzerindeki mahfe ile aşağı indirenler, Medine'ye dönüşte aynı mahfeyi devenin üzerine yüklerken Hz. Aışe'nin mahfenin içinde olup olmadığını fark edememişlerdir.²

Yine annesinin, zayıf olduğu için düğünü yapılmadan önce, Hz. Aışe'nin beslenmesine ihtimam gösterdiği ve ona şişmanlaması için bol bol hurma yedirdiği gelen rivayetler arasındadır.³

Konuyla ilgili rivayetlerin gözden geçirilmesine dikkat çeken Ömer Rıza Doğrul, Hz. Aışe'nin nişanlanırken ve evlenirken bahsedilen yaşlardan daha büyük olması gerektiğine dair bazı rivayetler naklederek yorumlar yapmıştır.⁴

* Dokuz eylül Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve sanatları Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

¹ İbn Sa'd, *el-Tabaku'l-Kubra*, Beyrut 1968, VIII, 58-62.

² İbn Hişam, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Beyrut, b.ty., III,

310.

³ İbn İshak, *Sire*, Konya 1981, s. 239.

⁴ Ömer Rıza Doğrul, *Asr-ı Saadet*, İstanbul 1978, II, 148, III, 259-267.

Bu noktadan hareketle aynı konuda daha evvel bilinenlerle beraber, yeni bazı rivayetleri de kapsayacak şekilde, bir değerlendirme yapmayı uygun gördük. Yukarıda da ifade edildiği üzere, çok yaygın olarak bilinen rivayetlere göre, Hz. Aişe, Hz. Peygamberle evlenirken dokuz yaşındadır.

Ancak bu rivayetlere uymayan ve Hz. Aişe'yi yaklaşık olarak on yaş daha YAŞLI gösteren bir rivayet bulunmaktadır. Şu andaki tespitlerimize göre bu rivayet en erken İbn Mende'nin (v. 395 h./1005 m.) "Ma'rifetu's-Sahabe"⁵ isimli eserinde bulunmaktadır. Adı geçen rivayet şudur: "... Esma bint Ebûbekr, Aişe'den on yaş daha büyüktür. Esma, oğlu Abdullah b. ez-Zübeyr öldürülünceye kadar onunla beraber yaşıyordu. Esma, yüz sene yaşadı, sonunda gözlerini de kaybetti ve 73 h. senesinde oğlu Abdullah öldürüldükten birkaç gece sonra Mekke'de vefat etti..."⁶

Esma'nın Hz. Aişe'den on yaş daha büyük olduğu⁷ ve yüz yaşında 73 h. senesinde öldüğü⁸ başka kaynaklarda da zikredilmektedir.

Buna göre 73 h.'de yüz yaşında ölen Esma, hicret esnasında (100- 73= 27) yirmi yedi yaşındadır. Esma'dan on yaş küçük olan Hz. Aişe de hicret yılında on yedi yaşındadır. Hicretten sekiz ay sonra evlendiğine göre,⁹ Hz. Aişe, Hz. Peygamberle evlenirken yaklaşık olarak on sekiz yaşındadır.

Hicretten önce Müslümanların Mekke'deki durumlarıyla ilgili bazı rivayetler de, Hz. Aişe'nin hicret esnasında on yedi yaşında olduğunu destekler niteliktedir. İbn Hanbel'in kaydettiği bir rivayet aynen şöyledir: "Aişe şöyle dedi: Benim aklım kesti keseli ebeveynimi dindar olarak gördüm. Hz. Peygamber hemen her gün sabah veya akşam vakitlerinde bize uğradı. Müslümanlar sıkıştırılınca Ebubekir de Habeşistan'a hicret için yola çıktı..."¹⁰ Bu rivayette Hz. Aişe, Mekke döneminde Ebubekir ailesinin İslam'la irtibatını ve Habeşistan'a hicret öncesini anlatmaktadır. Hz. Aişe'nin, bir başkasından nakletmemesi halinde, Mekke dönemiyle ilgili bu bilgileri bize aktarması, onun bahsedilen olayları kavrayabilecek yaşta olduğunu gösterir. Eğer Hz. Aişe'nin Hicret esnasında sekiz yaşında olduğunu söylersek, Hz. Ebubekir'in Habeşistan'a hicret etmeye niyet ettiği sıralarda onun daha doğmamış olduğunu kabul etmek zorunda oluruz. Bu durumda da bahsedilen olayları anlatması mümkün olmaz. "Hz. Aişe, bu olayları daha sonra öğrenmiş ve aktarmıştır" şeklindeki bir yaklaşım, rivayeti iki kısma ayırmak suretiyle yapılabilir. Rivayetin ilk kısmı (Hz. Peygamber'in Ebubekir ailesini ziyareti), eğer Aişe hicret esnasında dokuz yaşında ise, hicretten üç beş sene önceki durumu, ikinci yansı ise Hicretten sekiz dokuz sene öncesini bildirmektedir. Bu yorum bizce

⁵ Eser hakkında daha geniş bilgi için bkz. Ali Yardım, *Hadis I*, İzmir 1984, s. 80.

⁶ İbn Mende, *Ma'rifetu's-Sahabe*, Köprülü Kütüp., Nu: 242, varak: 195 b.

⁷ İbn Asakir, *(Tarihu Dimaşk) Teracimu'n-Nisa*, Dimaşk 1982, s. 9, 10, 28.

⁸ el-Mes'udî, *Murucu'z-Zeheb*, II, 39.

⁹ İbn Sa'd. *a.g.e.*, VIII, 58.

¹⁰ İbn Hanbel, *Musned*. İstanbul 1982. IV. 198.

zorlama ve yanlışlıştır. Çünkü rivayetin ilk kısmını, Hz. Aişe'nin, başkasından aktarmadığı açıktır, ikinci kısmın ise birinci ifadenin devamı şeklinde anlaşılması, hem Arapça ifade açısından hem de zihnî tutarlılık açısından daha makuldür.

İbn İshak, İslam'a girenlerin listesini verip açıklamalar yaparken Hz. Aişe'nin adını, Habeşistan'a hicretten önce Müslüman olanlar arasında zikretmektedir.¹¹ Hicret esnasında sekiz yaşında olan bir çocuk Habeşistan'a hicret zamanında henüz doğmamıştır, İbn Hişam da aynı rivayeti aktarmıştır.¹² Her iki eserde de İslam'a girenlerin isimleri, kronolojik esasa göre sıralanmıştır. Bu listelerin tanziminde İslam'a girişteki kidemin esas alındığı açıktır.

İbn Asakir, Muhacirlerin İslam'a ilk girenlerini sayarken, Hz. Aişe'yi bahsettiğimiz listeden çıkarmış, fakat bunu eksik yapmıştır.¹³ İbn İshak ve İbn Hişam, Hz. Aişe'yi ilk Müslümanlar arasında sayarken onun bu sırada küçük yaşta olduğunu ifade için "Küçük olduğu halde Aişe" veya "Aişe bint Ebibekr. O, bu günlerde küçüktü" diye kaydederler.¹⁴ İbn Asakir, "küçüklük" özelliğini Esmâ bint Ebibekir için kullanmıştır. Halbuki Esmâ, yaklaşık olarak

on dört veya on beş yaşlarında iken Hz. Peygamber, İslam'ı getirmiştir. Muhtemelen, Esmâ, İslam'ı kabul ettiği sırada genç bir kızdı, yani küçük değildi. Küçük olan, ondan on yıl daha sonra doğan Hz. Aişe'dir.

Bu rivayet de Hz. Aişe'nin Medine'ye hicret yılında on yedi yaşında olduğunu desteklemektedir. Belli ki İbn Asakir, Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber'le evlenirken dokuz yaşında olduğunu ifade eden rivayetlerin etkisiyle İbn İshak ve İbn Hişam'ın bahsettiğimiz listelerini değiştirmeye kalkışmış ve bunu da yarım yapmıştır.

Yine Mekke dönemiyle ilgili olarak Hz. Aişe'nin yaptığı açıklamalar oldukça dikkat çekicidir. el-Buhari'nin kaydına göre Hz. Aişe, "Ben Mekke'de henüz oynayan bir çocuk idim, "Kıyamet onların azap ile va'dedildikleri gündür. O ne korkunç, ne acı bir gündür"¹⁵ ayeti inmişti» demektedir.¹⁶ Bu ayet, yaklaşık olarak nübüvvetin dördüncü yılında nazil olan el-Kamer suresindedir.¹⁷

O dönemi ve olayları tafsilatıyla bildiğine ve kavradığına göre Hz. Aişe'nin, o yıllarda yaklaşık olarak sekiz dokuz yaşlarında, Medine'ye hicret esnasında ise on yedi yaşında olması daha makuldür. Zaten Hz. Aişe'nin yukarıda kaydettiğimiz

¹¹ İbn İshak, *a.g.e.*, s. 124.

¹² İbn Hişam, *a.g.e.*, I, 271.

¹³ İbn Asakir, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁴ İbn İshak'ın rivayeti: "وعائشة بنت أبي بكر وهي صغيرة" İbn Hişam'ın rivayeti: "وعائشة بنت أبي بكر وهي يومئذ صغيرة"

İbn Asakir'in rivayeti: "... أسماء بنت أبي بكر وهي صغيرة"

¹⁵ el-Kamer (54), 46.

¹⁶ el-Buharî, *Sahih*. VI, 54 (Tefsir, Suretül-Kamer (54), 7).

¹⁷ İlk nazil olan sureler için bakınız.: es-Suyutî, *el-İtkan*, Beyrut 1987, I, 29, 50.

açıklamalarından da bu anlaşılmaktadır.¹⁸

Burada Hz.Peygamber'in Hz.Aişe ile nişanlanması olayına, bizim görüşümüzü destekler mahiyette olan bir rivayetle dikkat çekmek istiyoruz. Hz. Hatice'nin ölümünden sonra Hz.Peygamber, Mekke döneminin o sıkıcı atmosferinde iyice bunalmış, ayrıca evindeki çocukların ve ev işlerinin yükü de onun omuzlarına binmişti. Bunu fark eden Havle bint Hakim isimli bir Müslüman kadınla Hz. Peygamber arasında şu konuşanın geçtiği rivayet edilmektedir:

Havle: "Ya Rasulellah evlenmeyecek misiniz?"

H. Peygamber: "Kiminle ?"

Havle: "İslersen bakire bir kızla, islersen dul bir kadınla"

H. Peygamber: "Bakirelerden kiminle evlenebilirim?"

Havle: "Allah'ın yarattıklarından senin en çok sevdiğin Ebubekir'in kızı Ayşe ile"

H. Peygamber: "Dullardan..."

Havle: "Dullardan Sevede bint Zem'a b. Kays ile"

Havle daha sonra Hz. Ebubekir'in evine geldi ve Hz. Aişe'nin annesi Ummu Ruman'a durumu bildirdi. O da Hz. Ebubekir'in gelmesini bekleyelim diye Havle'ye teklifte

bulundu. Hz. Ebubekir geldi ve durumu öğrenince, "O kardeşinin kızıdır, ona kardeşinin kızıyla evlenmesi caiz midir?" dedi. Havle Hz. Peygamber'e olanları aktarınca o, "Onun yanına dön ve ona bizim kardeşliğimizin din kardeşliği olduğunu bu sebeple onun kızının bana helal sayıldığını söyle" diye buyurdu. Havle, Hz. Ebubekir'e döndü ve durumu aktırdı. Hz. Ebubekir, daha önce Hz. Aişe'yi, Cubeyr b. Mutim'e nişanlamıştı. Fakat bu aile, Hz. Aişe'yi almak istemediklerini, çünkü oğullarının kayınpederinin etkisinde kalarak atalarının dinini terk edip Müslüman olabileceğini ileri sürerek nişanı bozar. Hz. Ebubekir de kızı Aişe'yi Hz. Peygamber'le nişanlar.¹⁹

Rivayetin sonunda Hz. Aişe'nin bu sırada altı yaşında olduğu açıkça kaydedilmekte ise de et-Taberî'nin kaydettiği bu rivayet, Aişe'nin bu yıllarda altı yaşında olmadığını işaretlerini taşımaktadır. Çünkü Hz. Peygamber'in, Hz. Hatice'nin ölümünden sonra hemen evlenmesi gerektiğine inanan Havle'nin, altı yaşında bir çocukla evlenmesini ona teklif etmesi çok tutarsız bir yaklaşım olur. Hem de bu teklif, iki alternatif olarak yapılmıştır. "Bakire kız istiyorsan Aişe, dul kadın istiyorsan Sevede" diye yapılan bir teklifte, Aişe'nin altı yaşında olduğunu söylemek hiç de makul değildir. Bu ifadesiyle Havle, Hz. Peygamber'in iki seçenektan birini tercih edebileceğini anlatmak istemiştir. Sonra her iki kadının da istenmesi fikri nasıl oluştu? Bu konuda bir açıklık yoktur. Kanaatimize göre Hz. Aişe'nin on dört

¹⁸ Ömer Rıza Doğrul, *a.g.e., II*, 148.

¹⁹ et-Taberî, *Tarih*, Beyrut 1967, III, 161-163.

on beş yaşlarında genç bir kız olması, Hz. Peygamber'in ise Hz. Hatice'nin yerini doldurabilecek olgunlukta bir hanıma ihtiyaç duyması sebebiyle Sevde ile evlenmesinin gerekliliği anlaşılmıştır. Çünkü Hz. Hatice öldükten sonra Hz. Peygamber'in çocuklarına bakacak ve ev işlerini yürütecek kimsesi yoktu. Bunu on dört on beş yaşlarında bir kızın yapması, imkânsız değilse de zordur. Ayrıca bu sırada Mekke müşrikleri, Hz. Peygamber'e ve Müslümanlara baskılarını artırmışlardı. Bu sebeple Hz. Peygamber'in Mekke'den ayrılıp yeni bir yer bulma çabası içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumda en uygun olan evliliğin, Sevde ile yapılması, Aişe'nin düğününün ertelenmesi olduğu anlaşılmıştır diyebiliriz.

Yine bu rivayetten anlaşılan bir başka nokta da şudur: Daha önceden Aişe'ye talip olan aile, ondan vazgeçmelerine sebep olarak ileri sürdükleri "Hz. Ebubekir'in, damadını kendi dininden ayırıp İslam'a sokacağı" şeklindeki ifade, Hz. Aişe'nin nişanının, İslamî tebliğin başlamasından ve Hz. Ebubekir'in bu konuda faal olarak çalışmasından önce yapıldığını ortaya koymaktadır.

Yaygın kanaate göre bu nişan bozulduğu sırada Hz. Aişe, altı yaşındadır. Olayın Nübüvvetin onuncu yılında cereyan ettiğini düşünürsek, Tebliğin başladığı yıllarda Hz. Aişe'nin doğmamış olması gerekir. O halde Hz. Aişe, ilk nişanının bozulduğu sırada, altı yaşında değil, on dört on beş yaşlarında genç bir kızdır

diyebiliriz.

Burada bir başka noktaya da dikkat çekmek istiyoruz. Ummu Ruman'la evlenen Hz. Ebubekir'in ondan Abdurrahman ve Aişe isminde iki çocuğu olduğu bilinmektedir. Aksini ifade eden bir delil olmadığına göre, o dönemin şartları içinde düşünüldüğü zaman, bu iki, ana-baba bir kardeş arasında bir iki yaş farkı vardır denebilir. Yani Abdurrahman b. Ebubekir'in, Hz. Aişe'den bir iki yaş daha büyük olduğu söylenebilir. Bedir savaşına müşrik saflarında katılan Abdurrahman'ı yaklaşık olarak yirmi yaşlarında²⁰ kabul eder ve Aişe'yi de Hicret esnasında sekiz yaşında düşünürsek arada on iki yaş fark olacağını görürüz. Hicret esnasında Hz. Aişe'yi on yedi yaşında kabul edersek, Abdurrahman'la aralarında bir iki yaş fark olur. Bizce makul olan da budur.

Rivayetlerde verilen rakamlar, her zaman gerçeği yansıtmaz. Çünkü verilen rakamlar bazen tahmindir. Bu gün bile bize "falan arkadaşın kaç yaşındadır?" diye bir soru yöneltildiği zaman, çoğu kere tahminî bir rakam söyleriz. Mesela Hz. Hatice'nin Hz. Peygamberle evlenirken kırk yaşında olduğunu söyleyenlerin yanında yirmi sekiz yaşında olduğunu aktaran rivayetler de bulunmaktadır.²¹

Yine Hz. Peygamber'in hanımlarından biri olan Meymune bint el-Haris'in, 61 h. tarihinde öldüğünü söyleyenlerin²² bulunmasıyla birlikte, onun 51 h. tarihinde vefat ettiğini nakledenler de vardır.²³

²⁰ İbnü'l-Esir. *Usdu'l-Ğabe*, Kahire 1970, III, 467.

²¹ İbn Sa'd, *a.g.e.*, VIII, 16-17.

²² İbn Sa'd, *a.g.e.*, VIII, 140.

²³ ed-Dimyatî, Ebu Muhanuned Abdulmürnin b.Halef b. Ebühasan, *Nisau Rasulillah*, Beyrut 1989, s.86.

Kaynaklarda, bunun sayısız örnekleri vardır. Bu konuya son bir örnek olarak, Ata b. Yesar isimli bir alimin vefat tarihini vermek istiyoruz. el-Vakidî, Ata b. Yesar'ın ölüm tarihini 103 h. olarak verirken, başkaları 94 h. tarihini aktarmışlardır.²⁴

En muteber kaynaklarımız bile bunlara benzer rivayetler ihtiva ettiğine göre, Hz. Aişe'nin Hz. Peygamberle evlenirken dokuz yaşında olduğunu ifade eden rivayetlerin kesin olarak doğru olduğunu iddia etme imkânına sahip değiliz.

SONUÇ

Bütün bu rivayetlerden sonra, Hz. Aişe'nin yaşını yaklaşık olarak on yaş daha küçük gösterip onun hicret esnasında sekiz yaşında olduğunu ifade eden nakillerin yanlış olduğunu söyleyebiliriz. Bu yanlışlığın nasıl yapıldığı konusunda elimizde açık bir delil olmadığı için genelde bu tip rivayetlerde yapılan yanlışlıkların bu konuda da yapıldığı düşünülebilir. Yanlışlık bazen ravîden, bazen müstensihinden ve bazen de daha evvel yapılmış bir hatanın farkına varamamaktan kaynaklanmaktadır. Eğer bir konuda önemli bir âlim hata yaptıysa, daha sonrakiler o kişinin hata yapmayacağını kabul ederek mevcut doğru rivayetleri yanlış görme ve onları değiştirme çabasına yönelirler. Böylece küçük

bir yanlışlık, beraberinde daha başka yanlışlıklar da getirir, bunun örneğini yukarıda verdiğimiz İbn Asakir rivayetinde görmekteyiz.

²⁴ İbn Sa'd, *a.g.e.*, V, 174.

Feyyaz Kayacan'ın *Sığınak Hikâyeleri*'nde Savaşın Topluluklar Arası Yarattığı 'Kin'in Bir Zihniyet Sorunu Olarak Sorgulanması

Questioning the Hatred between the Communities Created By War As a Mentality Problem in
Feyyaz Kayacan's Work Named "Shelter Stories"

Kemal EROL¹

Özkan ÇETİN²

Öz

Savaş, toplumlar arasında başta dinî, siyasi ve ekonomik alanlarda olmak üzere çeşitli sebeplere bağlı yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle karşılıklı ilişkilerin kesilerek askerî güçlerin kullanılmasıyla girişilen büyük bir eylemdir. İnsanlık tarihi kadar eski bir geçmişi olan savaşlar, geride bıraktıkları can ve mal kayıplarıyla etkisi uzun yıllar devam eden toplumsal bir trajedinin; taraflar arasında kolay bitmeyen kin ve husumetin de öznesi olmuştur. Söz konusu kanlı toplumsal çatışma, son olarak 20. yüzyılda yaşanan dünya savaşlarıyla en yıkıcı yüzünü tekrar göstermiş oldu. Dünyada yaşanan bu olaylar, tarih kayıtlarına geçtiği gibi toplumların sanat ve edebiyat ürünlerine de çeşitli yönleriyle yansımıştır. Türk edebiyatında savaşın yıkıcılığı, son iki yüz yıllık süreçte toplumsal hayatta yol açtığı ekonomik yoksulluk psikolojik travma ve ailevî dramlar temelinde roman, hikâye, tiyatro ve şiir gibi edebî metinlere konu olmuştur.

Hikâye yazılarını 1950'li yıllarda yayımlamaya başlayan Feyyaz Kayacan, özellikle işlediği bireysel temalarla varoluşçu bir yazar kimliğini kazanır. Kayacan, *Sığınak Hikâyeleri* adlı eserinde bireysel konuların dışında kalarak toplumsal ve evrensel bir sorun olan "savaş"ı ele almıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında Londra insanının sığınaklardaki dramını işleyen bu hikâyelerde yazar, olayı bir zihniyet sorunsalı düzleminde irdeler; "savaş"ın kavimler arasında asırlar boyu süren "kin" ve "husumet" duygusuna yol açtığı tespitinde bulunur.

Sığınak Hikâyeleri, toplumlar arasında barışı tesis edecek kardeşlik ve dayanışma fikrine engel teşkil eden "kin" ve "husumet"i, eğitim yoluyla "sevgi" ve "dostluk"a tebdil edilebileceği tezine dayanır. Kaynak tarama ve inceleme yönteminin kullanıldığı bu çalışma, insanlık tarihinde büyük yıkımlara yol açan savaşın toplumlar arasında yarattığı "kin"e dayalı zihniyet sorunsalına ayna tutmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Feyyaz Kayacan, *Sığınak Hikâyeleri*, Savaş, Toplumlararası kin ve husumet, Eleştiri.

¹ Doç. Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fak. Öğretim Üyesi, E-mail: lameklare@gmail.com

² Yüksek Lisans Öğrencisi, MEB, E-mail: ozkncetin@gmail.com

Abstract

War is a major act carried out by the use of military forces by ceasing the mutual relations because of disagreements depending on certain reasons among societies, especially in religious, political and economic spheres. The wars, which have an history as old as the human history, have been the subject of a social tragedy that lasted for many years, an endless hatred and hostility between the parties, with the loss of life and property left behind. This bloody social conflict finally showed its most destructive face with the world wars of the 20th century. These events in the world are reflected not only in history records but also in various aspects in art and literature works of the societies. In the Turkish literature, the destruction of war, the economic poverty that it has caused in the social life for the last two hundred years has been the subject of literary texts such as novels, stories, plays and poetry on the basis of psychological trauma and family dramas.

Feyyaz Kayacan, who started to publish his stories in the 1950s, gained the identity of an existentialist writer, especially with his individualistic themes. In his book "*Siginak Hikayeleri (Shelter Stories)*", Kayacan has dealt with the "war" which is a social and universal problem by staying out of individual subjects. In these stories, which depict the drama of the people of London in the shelters during the Second World War, the writer explores the phenomenon on the basis of the mentality problematic. He states that "war" has led to a sense of "hatred" and "hostility" among the tribes for centuries.

Shelter Stories, this work is based on the idea that "hatred" and "hostility", which interfere with the ideas of brotherhood and solidarity that will establish peace among the societies, can be converted to "love" and "friendship" through education. This study, which uses source screening and reviewing methodology, aims at mirroring the "hatred" mentality problem among the societies of the war that led to great destruction in human history.

Keywords: Feyyaz Kayacan, Shelter Stories, War, Hatred and Hostility Problem Between Societies, Review.

1. GİRİŞ

Savaş, insanlık tarihine yön veren başat toplumsal olaylardan biridir. Birçok sebebe bağlanabilecek “savaş”, özellikle teknik gelişmelere paralel olarak çağlar içerisinde farklı biçimlerde varlık göstermiştir. Bu kavram, toplumların birçok alanda gösterdiği gelişmelerden etkilenmesi sebebiyle de farklı dönemlerde farklı bakış

açılarıyla tanımlanmıştır. Yaklaşık 2400 yıl önce Sun Tzu (2008: 42), savaşın bir devlet için ölüm kalım meselesi ve güvenliğe kavuşmanın yahut yok olmanın yolu olduğunu belirtir. Bu sebeple onun ihmal edilmesi düşünülemez. 1830’lu yıllarda yayımlanan *Harp Üzerine* adlı kitabıyla askerî literatürde önemli bir yer edinen Alman General Carl Von Clausewitz’e göre de savaş, “düşmanı irademizi kabule zorlamak için bir

kuvvet kullanma eylemidir.” Öte yandan Clausewitz’e (1991: 19-33) göre bu eylem, politik niyetlerin gerçekleştirilmesinde kullanılan bir araçtır.

Savaş kavramının kanun ve konu uzmanlarının bakış açılarını yansıtan çeşitli yayın organlarında yer aldığı görülür. Türkiye Cumhuriyeti 2941 sayılı Seferberlik ve Savaş Hâli Kanunu’nun 5. maddesinde savaşın “Devletin bekasını temin etmek, millî menfaatleri sağlamak ve millî hedefleri elde etmek amacıyla, başta askerî güç olmak üzere devletin maddi ve manevi tüm güç ve kaynaklarının hiçbir sınırlamaya tabi tutulmadan kullanılmasını gerektiren silahlı mücadeledir” şeklinde tanımlanmaktadır. *Varlık* (2013: 117-119), savaşın tanımlamasını terminolojik bir yaklaşımla ele alırken savaş kavramının belirleyici özelliklerini şu başlıklar altında ele alır: “Savaş kuvvet kullanma hâlidir, savaş düşmanca bir tutum veya eylem içerir, savaş hukuki bir durum yaratır, savaşın faili devlettir”. Bu özelliklerden hareketle adı geçen dergi, “savaş”ı şöyle tanımlamaktadır: “Devletler veya devlet grupları tarafından, millî güç unsurlarının tamamının veya bir kısmının kullanılması suretiyle icra edilen ve taraflarca savaş niteliği kabul edilen, kuvvet kullanılmasını içeren, düşmanca niyet ve/veya eylem”dir (2013: 119). Teknolojinin gelişmesi ve küreselleşmeyle birlikte günümüzde savaşın farklı yollarla sürdürülmesi söz konusudur: Siber savaş, psikolojik savaş, kimyasal savaş vb. Bu araştırmada ise *Varlık*’ın savaş tanımı esas alınmıştır.

2. Savaş ve Savaşın Yıkıcılığı

Bütün bir insanlık tarihi göz önüne alındığında uluslararası çatışmaların önüne geçme ve bu yolla barışı koruma çabalarının çok da eski bir geçmişe dayanmaz. Zira “haklı savaş” kavramı yüzyıllarca buna engel olmuştur. Haklı savaş düşüncesinde savaşın haklı bir nedene dayanması, savaşın meşru bir otorite tarafından gerçekleştirilmesi, meşru bir amaç uğruna savaşılmaması, savaşa son çare olarak başvurulması, savaşın başarı ihtimalini içermesi, savaş sırasında masumlara dokunulmaması ve savaş sırasında orantılı güç kullanılmaması gibi durumlar söz konusudur (Hoş, 2011: 164). Aslında Romalılar tarafından geliştirilmiş bir kavram olan “haklı savaş” kuramı, savaşın içsel haklılığı ile değil, birtakım formalitelere uyulup uyulmadığı ile ilgilenmiştir (Tosun, 2009: 92). XVI. yüzyıla kadar etkisini sürdüren söz konusu kavram, bundan sonra boyut değiştirmiş ve daha önce haklı nedenlere dayandırıldığı düşünülen savaş ilanı şeklinde gerekli görülmeye başlanmıştır. Bu anlayış, I. Dünya Savaşı’na kadar küçük değişikliklerle sürmüştür (Keskin, 1998: 26-28). Yaklaşık 4 yıl süren ve 100 milyondan fazla askerin dâhil olduğu, milyonlarca asker ve sivilin hayatını kaybettiği I. Dünya Savaşı (Gürcan, 2011: 151), ordu mensuplarından başka sivil insanların da savaşın yıkıcılığından fazlasıyla etkilendiğini

göstermiştir²²⁴ (Keskin, 1998: 28). Savaşın bu noktadan sonra uluslararası sistemi tehdit eden bir olgu olarak görülmeye başlanması da bu yüzdendir (Güdek, 2017: 85). Uluslararası barışı korumak amacıyla 1920’de Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Milletler Cemiyeti Misakı, devletlerarasında çıkan anlaşmazlıkların öncelikle barışçı yollarla çözülmesi gerektiğini bildiriyordu. Ne var ki bu belge, savaşı tam anlamıyla yasaklamaya yetmemiştir. Milletler Cemiyeti Misakı, barışı korumak adına ortaya konmuş ilk belgedir (Keskin, 1998: 31). Bu anlamda savaşı kesin olarak yasaklayan belge ise 1928’de imzalanan “Savaşı Ulusal Politikanın Bir Aracı Olarak Yasaklayan Antlaşma, yani hep anıldığı gibi Briand-Kellogg Paktı olarak karşımıza çıkmaktadır” (Keskin, 1998: 32). Savaşı, ulusal politikanın bir aracı olarak yasaklayan Briand-Kellogg Paktı, yalnızca taraf devletler için bağlayıcı olduğundan savaşın evrensel düzeyde yasaklanması henüz söz konusu değildir (Güdek, 2017: 86). Nitekim gerek Milletler Cemiyeti Misakı gerekse Briand-Kellogg Paktı II. Dünya Savaşı’nın çıkmasına engel olamamıştır. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından 1945’te San Francisco Konferansı’nda “savaş”ı kesin

olarak yasaklamak maksadıyla Birleşmiş Milletler Teşkilatı kurulmuştur.

İnsanlık tarihinin şekillenmesinde en belirleyici rolü oynayan vakalardan biri olarak savaş, sonuçları itibariyle siyasi, hukuki, askeri ve ekonomik gibi insan hayatının her alanında doğrudan yıkıcı etkiler yaratmıştır. Toplamların kalem oynatan kesimi, söz konusu yıkımı zamanın elverdiği imkânlar dâhilinde eserlerine yansıtmışlardır. Özellikle yazıdan önceki dönemlerde türküler ve manzum-mensur destanlarla bu rolü yerine getiren kimseler, daha sonraları matbuatın imkânlarını kullanarak gazete, dergi, kitap vb. yayın organlarında bunu yoğun olarak işlemiş ve okurların dikkatine sunmuşlardır.

Yazarlar, aydın olmanın getirdiği sorumlulukla yaşadığı dönemi eserlerine yansıtarak toplumda bir bilinç uyandırmayı amaçlamışlardır. Toplumun en buhranlı zamanlarında bireysel konularla edebî ürünler veren kimi sanatçıların aksine vatan ve millet meselelerine duyarlı, savaş gibi olayların yarattığı insanlık trajedilerine dikkati çeken aydınlar çoğunluktadır. Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatımızda önemli bir yer edinen Feyyaz Kayacan da bazı öykülerinde bu konuyu önceleyenlerdendir. Kayacan, 1950’li yıllardan itibaren kaleme aldığı öykülerinin

²²⁴ Yaklaşık beş buçuk yıl süren İkinci Dünya Savaşı’nda 40 milyondan fazla insan hayatını kaybetmiştir. Bunların yarısından fazlası ise Avrupa’da (Erhan, 1996: 261). Bu savaşta yaşanan ölümlerin %66’sı sivil ölümleriydi (Balta, 2014: 263). Ayrıca milyonlarca insan sakatlanmış, psikolojik yıkım savaş sonrasında da yıllarca etkisini sürdürmüştür. Bu tablonun ortaya çıkmasında kitle imha silahlarının (biyolojik, kimyasal ve nükleer silahlar) Birinci Dünya

Savaşı’na göre daha fazla kullanılması baş etkindir. 20. yüzyıl öncesinde kullanılan kitle imha silahları karşı cephedeki askerleri hedef alırken bu yüzyılla beraber - özellikle İkinci Dünya Savaşı’nda- kitle imha silahları artık sivil insanların hayatını da hedef alan araçlar hâline gelmiş ve yıkıcılığı itibariyle etkisini yıllarca sürdüren unsurlar olmuştur.

birçoğunda bireysel konuları işlerken *Sığınak Hikâyeleri* adlı öykü kitabında sosyal bir tema olan “savaş”ı konu edinir. Bu eser, mezkûr konuyu işlemiş olması bakımından diğer kitaplarından ayrı bir yerde durmaktadır. Yazar, bu eserinde II. Dünya Savaşı ortamına yönelik izlenimlerini tahkiye etmiştir.

3. Feyyaz Kayacan

19 Aralık 1919’da İstanbul Kadıköy’de (Çinar, 2013: 15) dünyaya gelen Feyyaz Kayacan, 5 Nisan 1993’te İngiltere Bromley’deki evinde bir telefon görüşmesi sırasında kalp krizi geçirerek yaşama veda etmiştir (Gürpınar, 1993: 84).

Feyyaz Kayacan, 1941’de BBC Türkçe Yayınlar Bölümü’nde geçici olarak çalışmaya başlar. Savaşın sonraları aralıksız çalışmaya başladığı bu kurumda ‘Feyyaz Kayacan’ın Dünyası’ isimli bir program sunar. Yazar, burada farklı zamanlarda Hilmi Yavuz, Halit Kıvanç, Leyla Umar, Can Yücel gibi isimlerle mesai arkadaşlığı yapar. Emekli olduktan sonra da Londra’da yaşamaya başlar (Çinar, 2013: 16). Kayacan’ın Türkiye’ye ilk girişi 1962’dir (Ay, 1986: 14). Bu tarihten sonra sonra her yıl yaz tatilinde İstanbul’a gelen yazar, genellikle zamanını Kadıköy Moda’da geçirir (Gürpınar, 1993: 82-84).

Yazarın ilk eseri bir şiir kitabıdır. Yazarın Fransızca kaleme aldığı şiirlerinden oluşan *Les Gammes Insolites/ Poemes Suivis De Destructions* isimli bu kitap, 1935’te, yazar henüz Sen Jozef Lisesinde öğrenciyken basılır (Turan, 2006: 96-97). Feyyaz

Kayacan’ın, yayımcıların ilgisizliği yüzünden dağıtılamayan pek çok kitabından haber alınamaz. Yazarın Türkiye’ye her gelişinde bu durumdan dert yandığı görülür. Yaşamının son yıllarında Türkçe yazmaktaki “inadını kırıp” şiirlerini İngilizce yayımlamaya başlamasının (Gürpınar, 1993: 82-84) arkasında bu durumun büyük payı olduğu düşünülebilir.

3.1.Feyyaz Kayacan’ın Öykücülüğü

Feyyaz Kayacan, öykü sanatında Sait Faik’ten oldukça etkilendiğini belirtir. Hatta kendisini yazı hayatında en çok etkileyen Türk yazarın Sait Faik olduğunu söyler (Ay, 1986: 15). Kendi hayatını ve öykü anlayışını anlattığı bir yazısında (Kayacan, 1963: 194) geliştirmeye çalıştığı sanat anlayışına “Sait Faik olmasaydı zor gireceğini” belirtir.

Edebî yaşamına şiirle başlayan Feyyaz Kayacan, öykülerindeki dil kullanımında alışılmış kalıp ifadelerin dışına çıkmayı kendisi için olağan bir durum hâline getirir. Öte yandan dili, soyut ve simgesel bir yolla şiirleştirme eğilimi, onun sanatının öne çıkan yönlerindendir. Kayacan’ın öykücülüğünü ele alırken onun sanat anlayışını gerçeküstücülük, varoluşçuluk ve postmodernizm açısından değerlendirmek gerekir. Zira bu fikir ve sanat akımlarının izleri onun öykülerinde yer yer baskın bir şekilde görülmektedir.

20. yüzyılın ilk yıllarına kadar “insanın gerçeği”, pozitivist metotlarla açıklanan bir olgu idi. Fakat bu yüzyılın başından itibaren başta fizik ve psikoloji

olmak üzere çeşitli alanlarda yaşanan yenilikler ve bunların verileri; sanatçıları, insanın gerçeğini farklı yollarla anlatmaya yöneltmiştir. Bu yollardan biri olan sürrealizm (gerçeküstücülük), “Birinci Dünya Savaşı yıllarında psikiyatri bölümlerinde çalışmış ve Freud’un düşünceleriyle yakından ilgilenmiş olan Dr. Andre Breton tarafından sistemleştirilmiş”tir (Çetişli, 1998: 124). Yüzyılın başında Freud ve Jung’ın insanın “bilinçaltına” yönelik açıklamaları, gerçeküstücülüğün ana beslenme kaynağı olarak değerlendirilmektedir. İnsanın karanlık ve bilinmeyen yönleri, onun bilinçaltında yani akıl ve mantığının uzağında yer alır. Realizm, yalnızca duyularla algılanan gerçeği ele aldığı için insanı bütün yönleriyle yansıtmayı başaramamıştır. İsmail Çetişli’ye (1998: 126) göre, “Gerçek insana ulaşmak öncelikle onun şuuraltına ulaşılması ve şuuraltının boşaltılması ile mümkün olabilir. Bunun tek yolu ise rüyadır”, sanrılardır.” Andre Breton’a göre “Sürrealizm ister söz, ister yazı ile ya da herhangi bir yolla, düşüncenin gerçek işleyişini belli etmek için başvurulmuş katkısız ruh otomatizmidir. Aklın hiçbir denetimi olmadan, her türlü estetik ve ahlak kaygısı dışında, düşüncenin yazılıdır (Akt: Yetkin, 1967: 87).” Sürrealizmin malzemesi akıl ve iradenin dışında olan, herhangi bir değiştirmeye uğramadan kendiliğinden ortaya çıkan ruhsal olaylar, bilinçaltından gelen çağrışımlar ve olaylardır (Çetişli, 1998: 127). Sürrealistler, akıl ve mantık etkisiyle oluşturulmuş kalıpları yıkmak isterler. Bu sebeple eserlerinde mizaha, olağanüstülüğe, özellikle de deliliğe önem verirler. “Çünkü sarhoşluk, delilik, akli

dengeşizlik, sürrealistlerin arzuladığı aklın kontrolünü ortadan kaldırarak asıl benliğin ortaya çıkmasına zemin hazırlar (Çetişli, 1998: 129).”

Feyyaz Kayacan’ın öykülerinin hemen tümüne yakını, gerçeküstücü bir anlayışın ürünüdür. Kayacan, Paris’te bulunduğu sıralarda gerçeküstücülüğün en önemli ismi Andre Breton’la tanışır; Londra’da ise gerçeküstücüler toplumuna katılır (Kayacan, 1963: 192). Onun eserlerinin gerçeküstü cephesini, yazarın bu akımın öncü şahsiyetlerinden etkilenmesi kadar çocukluk yıllarına bağlamak mümkündür. Nitekim yazar bu durumu, “Ben gerçekçi bir yazar değilim. Olamam da. Buna engel, duygu evrenimin biçimlendiği çocukluk yıllarımdan kalma oşarma eğilimi. (..) Alegorik öykü yolu bende bu oşarma eğilimine denk düşen biricik yol. Öykülerimin çoğunda bir destan niteliğinin göze çarpması da bu oşarmanın sonucu” (Kayacan, 1963: 193) sözleriyle açıklar. Kayacan, çocukluk yıllarında “oşarma” olarak adlandırdığı duygu evrenini, kendisini ifade edeceği gerçeküstücü bir ortamla ilişkilendirir. Bu süreç, Kayacan’ın sanat anlayışının oluşmasında belki de en önemli merhalelerden biridir.

Necip Tosun’a göre Kayacan; hayal gücüyle, alegorik yaklaşımlarla bir öykü evreni kurmuştur. Delilik durumu ve özellikle deli olanların hayattaki kusurlara karşı dürüst davranmalarının sürrealistlerin ilgisini sürekli çektiğini belirten Tosun, Kayacan’ın da pek çok öyküsünde akıllı ile deli arasında sınırın çizilemeyeceği savını örneklediğini söyler.

Tosun'a göre yazar bunu yaparken özellikle deli olarak nitelenen kişileri yüceltmış, onları bu hâle getiren yapıyı sorgulamıştır (2008: 32).

Feyyaz Kayacan'ın öykücülüğünün önemli bir yönünü oluşturan unsurlardan biri de varoluşçuluktur. Varoluşçuluğa göre insan bunaltıdadır. Bunun sebebi “insanın sınırlılığı ve yoklukla yüz yüze bulunması; kendi kendini yaratmak, bu yaratma esnasındaki seçme mecburiyeti ve seçmedeki hürriyetindendir (Çetişli, 1998: 134).” İnsanoğlu her yeni durum karşısında hiçbir dayanağı olmadan, kılavuzsuz durumda bütün insanlık adına karar verip eylemde bulunmak zorunda olduğu için kendini bir “cenderede” hisseder. Seçimleri başta kendisini, sonra da bütün insanlığı ilgilendirdiği için korkuya kapılması doğaldır (Sartre, 1981: 324-329). İnsan, ya kendi kaderine boyun eğmekte ya da başkaldırmayı seçmektedir. Bazen hayatta değişmesini istediği durumlar için umutlanması beyhude olur. Zira umutsuzlukla istem iç içedir. Gerçek iyimserlik, çoğu zaman umutsuzlukla başlar. Nitekim insanoğlu umutsuzlukla değiştirmek istediği durumlar için sorumluluk altına girmiş olur. Yani bireyin sorumluluk alıp eyleme geçmesinin kaynağında umutsuzluk vardır (Sartre, 1981: 323).

Varoluşçu yazarlar, insanın “bırakılmışlığını, yalnızlığını, boğuntusunu, umutsuzluğunu, güvensizliğini belirtmekle yetinmezler. Bu kişinin kendini tanımasını, özünü yaratmasını, benliğini kazanmasını, baskıdan kurtulmasını da isterler. (...) Bu

yüzden öznelliğe ve bireyciliğe büyük önem verirler” (Sartre, 1981: 11). Varoluşçu yazarların koyu bir bireycilikte ortaklaşmaları da buna dayanır (Kaufmann, 2001: 7). Feyyaz Kayacan'ın öykülerinde bu yönelimler yayımlanan ilk kitabı *Şişedeki Adam*'dan itibaren oldukça belirgin bir şekilde hissedilir. Necip Tosun bu konuda şunları söyler:

“Feyyaz Kayacan tüm öykülerine yaydığı ‘Hiçoğlu’ metaforuyla varoluşçuluğa yakın durur. Ancak o, varoluşçuluğu hayatın anlamsızlığı olarak değil, insanın mevcut toplumsal yapıda yalnızlığı, hiçliği olarak algılamış; böyle yansıtmıştır. Hayatı yüceltmış, onu yaşanmaz kılan yapıları eleştirmiştir. Toplumsal baskıları aşip özgürleşme, kendi olma, kendini gerçekleştirme tüm öykülerinin temel izleklerinden biri olmuştur” (Tosun, 2008).

Feyyaz Kayacan, İkinci Dünya Savaşı yıllarında Londra'daki insanların durumunu anlattığı *Sığınık Hikâyeleri* adlı kitabındaki öykülerde, ölüm korkusuna rağmen insanların yaşama sevincini taşıdıklarına ve yaşamın her türlü olumsuzluğa rağmen kıymetli olduğuna işaret eder.

Kayacan'ın sanatsal üslûbunda postmodernizmin etkileri önemli ölçüde kendini belli eder. Postmodernizme göre “doğru”, zaman ve yerle sınırlıdır. Bir çağın ya da coğrafyanın doğru kabul ettiği bilgiler, kavramlar bir başkasında söz konusu niteliğini kaybedebilmektedir. Bu da modernizmin evrensel olma ereğini geçersiz

kılmakta, dolayısıyla yerel/yöresel öğelere önem kazandırmaktadır” (Sazyek, 2002). Bu sebeple postmodernizm “çoğulcu” bir nitelik kazanmaktadır. Böyle bir anlatıda içinde bulunulan durum(un koşulları) ve geçmişin yerel unsurları/koşulları hiçbir üstünlük yönü ele alınmadan çoğulcu bir anlayışla kendine yer bulur. Birbirine zıt görüşler, eşzamanlı bir ortamda sunulur. ‘Çoğulculuk’, postmodernizmin yaşamda da sanatta da ana eğilimi olur (Ecevit, 2001: 57-71). Ecevit, Postmodern sanatçıya göre “eğer anlam varsa insana/nesneye içkin bir anlam değildir bu, ancak yaratıcılık/sanat aracılığıyla ortaya çıkabilen bir olgu” (Ecevit, 2001: 65) olduğu tespitinde bulunur. Bu anlayış da sanatçıyı biçimde arayışa ve yeni teknikler kullanmaya götürür. “Yazar -daha önceki dönemlerin tam tersine- eserin bir kurmaca olduğunu ısrarla belirtir. Böylece okuyucuya demek ister ki, roman, ne iç ne de dış gerçekliği yansıtabilir; o bir kurmaca metindir (Çetişli, 1998: 151).”

Doğrular ve anlamlardan şüphe eden yazar, elindeki malzeme olan “dil”le bir oyun gibi oynar. “Romanın dayandığı alt yapıya ilişkin hiçbir bilgi vermeyen, buna da oldukça özen gösteren yansıtmacı ve modernist romana karşıt bir davranış sergileyen postmodernist yazar (Sazyek, 2002: 43),” anlatının yazılış sürecine âdeta okuyucuyu ortak eder. Sanatçı, anlatının oluşumunu “metnin içinde de sorunsallaştırır; romanın içinde aynı romanın oluşumunu tartışır, bir üstkurmaca düzlemi oluşturur (Ecevit, 2001: 56).” Postmodernist anlayışla yazılmayan kurmaca metinlerde anlatıcının kendini belirginleştirmesi teknik bir kusur sayılırken,

üstkurmaca anlayışıyla hareket eden yazar için bu durum gayet olağandır.

Daha da detaylandırılabilir fakat yukarıda genel özellikleri verilen postmodernizm birçok yönüyle Feyyaz Kayacan’ın sanat anlayışında yansımalarını bulur. Bu konuda Necip Tosun ele aldığı bir yazısında Kayacan’ın kendi dönemine göre “erken bir postmodernist” olduğunu vurgular ve yazarın ele aldığı konularla ilgi şu değerlendirmelerde bulunur:

“Postmodern anlatıların bir özelliği olan anlatı içinde yazın anlayışlarının tartışılması yaklaşımı onun öykülerinde de görülür. Kayacan öykülerinde bizzat edebiyatı ve edebiyat ortamını metnin ana sorunsalı yapar. Öykülerde, öykünün, şiirin teorisi yapılır, yazınsal tutumlar tartışılır. Yaygın olarak poetik, kuramsal tartışmalara girilir (2008).

Feyyaz Kayacan’ın ironiyi neredeyse sanatının merkezine oturttuğunu; bir saçmalığı, beğenmediği bir tutumu, düşüncüyü ironik bir dille mahkûm ettiğini söyleyen Necip Tosun, bilhassa sanat-edebiyat ortamını ironize ettiğini belirtir. Tosun’a göre Kayacan’ın “gündelik gerçekliğe ilişkin şüphesi, çok anlamlılık inancı, kurgu ve oyun anlayışı kendisini adeta ironik anlatıma” zorlamıştır. Yazarın takındığı ironik tavır, eserlerine yönelik görüş belirten araştırmacıların da üzerinde durdukları bir husustur. Fatma Karabıyık Barbarosoğlu (1993), Feyyaz Kayacan’ın eserlerinde

kullandığı dilde çağrışımlara ve ironiye yer vermesinden dolayı “Türk edebiyatının şen kirpisi” diye adlandırıldığını belirtir. Hatta Oğuz Atay ironisinin çağrışımlarla yüklü kelime seçiminin ilk yankılarını Feyyaz Kayacan’da bulduğunu söyler. Lekesiz de (1998), Feyyaz Kayacan’ın “Haldun Taner öyküsündeki ironiyi simgelerle besleyerek daha yaygın, daha evrensel bir düzeyde ve daha girift olarak” kullandığını; bu anlayışla, öncelediği mesajı slogana dönüştürmeden kapalı bir şekilde verdiğini dile getirir. Öte yandan 1950 kuşağı öykücülerinden Demir Özlü de Kayacan’ın “çağdaş bir postmodern” olduğunu ve ironiyi kullandığını belirtir (Özlü, 1997: 63).

Pek çok öyküsünde metinlerarasılığı kullandığı görülen Kayacan’ın *Sığınak Hikâyeleri*’nde de bunu açıkça görebiliriz. Kayacan, zikrettiği farklı bir yazarın sanat anlayışına dair önemli bir veriyi kendine has ironik üslûbuyla ifade eder:

“Marcel Proust’un yitirilmiş zamanın peşine düşmesi, geçmiş günlerin anılarını kuru bamyalar gibi iplere gerip kafasında perde perde sallandırması, galiba bir çay fincanı ile başlamış. Çay fincanının içine bakarak fincanı taşır, fincanından taşan falını gerisin geriye açmış. Bir köstebek gibi odasına kapanmış, dehlizlerini dört yana birden salıvermiş. Ve kurtlandıkça kurtlanmış (1962: 14).

Marcel Proust’a atıfta bulunan Kayacan, Proust’un kullandığı tekniklerden biri olan bilinç akışı tekniğini de kullanmıştır. Onun eserlerinde kullandığı dil göz önüne alınırsa ilk modernist yazarlardan olan Marcel Proust ve James Joyce’dan önemli ölçüde etkilendiğini söylenebilir. Nitekim kendisi *Türk Dili* dergisinde James Joyce’un en çok etkilendiği Avrupalı yazarlardan olduğunu söyler: “Avrupalı yazarlar arasında beni en çok etkileyen James Joyce ile Dylan Thomas oldu. Faulkner’den de yararlandım. Sonra Sığınak Hikâyeleri’ni, belirli insanlar çevresinde döndürmeği, Sherwood Anderson’un Winesburg, Ohio adındaki öykü kitabından öğrendim” (Kayacan, 1963: 193).

Tahir Alangu da yazarın *Şişedeki Adam* kitabındaki öykülerin James Joycevari empresyonist sayıklamalara doğru zorlayan hikâyeler olduğunu belirtir (1964: 52-53). Alangu, bu yazısından dört yıl sonra kaleme aldığı bir başka çalışmada da Kayacan’ın *Gibiciler* kitabından hareketle daha iltifatlı görüşler sunar. Kayacan’ın “oldukça kıdemli bir hikâyecimiz” olduğunu belirtirken sözlerine şunları ekler: “Bizdeki gerçekçi hikâye akımının dışında, Batı hikâyeciliğinin öncülerinden esinlenen yeni denemelerini yıllardan beri artistçe bir titizlikle sürüp götürüyor. ‘İzlenim gerçekçiliği’ denilen, olaylardan havalanmış, soyutlama dünyalarına kaymış, eski hikâyenin bütün unsurlarını değiştirmeye çabalayan denemeleri bu kitabında da devam ediyor” (1968: 74-75).

Kimi zaman giderek soyutlaşan, dahası anlamsızlaşan diliyle öykü yazdığı için öyküleri Selim İleri tarafından yabancılanan (İleri, 1975: 24) Feyyaz Kayacan, yine aynı eleştirmen tarafından ileriki yıllarda kimi zaman öykü sanatına ve öykü diline yenilikler getirerek dili zorlayan bir sanatçı (İleri, 1993: 16) olarak anlatılır. Bazen de onun üslubunun, çağrışımlarla yüklü cümlelerin şiir müphemiyetine vararak okuyucunun dünyasında kopukluk olmasına zemin hazırladığını düşünenler de vardır (Barbarosoğlu, 1993: 5-6). Soyut ve simgesel anlatıma ağırlık veren Kayacan eserlerinde kullandığı dil ile ilgili olarak: “Bu alanda yapmak istediğim, dili zorlamaktı. Çünkü söylemek istediklerimi ancak bu zorlamalar yoluyla yapabilecektim (Kayacan, 1963: 194)” diyerek öykülerindeki dili şiirleştirme eğilimine yönelik bir gerekçe sunar. “Şair kafalı” olduğunu söyleyen yazar, öykücülüğü kendine en elverişli tür olarak seçmesinin sebebini öykünün şiir gibi işlenmeye yatkın birçok yönünün bulunması olarak belirtir. Öyle ki *Sığınak Hikâyeleri*’ndeki uzun birçok parçanın önce şiir olarak kafasında belirdiğini, fakat daha sonra onları düzyazıya çevirdiğini aktarır (Kayacan, 1963: 194). Kayacan’ın söyledikleri, “...şiir dilinin imkânlarıyla örülmüş ifadelerin arkasında kalır, kendini gösterip ele vermez” (Özarslan, 2007: 137).

3.2.Kayacan Öykülerinin Millî Zihniyet ve Duygu Mirasına Bakışı

Türkçede “mantalite” olarak da kullanılan “zihniyet” sözcüğü, “zihin” kavramından gelmektedir. Türk Dil Kurumu

sözlüğünde (2011) “zihin” sözcüğü “bilincin, algılama ve düşünme görevini yerine getiren bölümü” şeklinde geçmektedir. Zihin, bireysel düzlemde bir anlam ihtiva etmesine karşın zihniyet, toplumsal kodları içinde barındırmaktadır. “Zihniyet, ferdi mensup olduğu gruba bağlayan en sağlam, en güvenilir bağdır. Bir kişiyi, bir medeniyete, bir dine, bir ideolojiye, bir millete bağlayan onların gerektirdiği zihniyettir. Bir zihniyet ferde ne derece hâkim olursa, o ferdin, o zihniyeti gerekli kılan gruba bağlılığı o ölçüde olur” (Öner, 1986: 14). S. F. Ülgener de yaşama stiline somut yönünün zihniyeti ortaya çıkardığını söyler. Ona göre yaşama stiline “birtakım normlarla kendini açıklayışı zihniyet tarafını meydana getiriyor. Zihniyet bu hâliyle tavır ve davranışlarımızın özünde ve yapısında olan bir şey! (...) Zihniyet, fiil ve hareketlerimizin iç ve öz malı olarak dokusu dışında değil, içindedir” (1983: 21). İçinde bulunduğumuz toplum en asgari düzeyde de olsa zihnimizde belli bir temelde şekillenir. Bu sebeple bazen eyleme dönüşmüş davranışlar şeklinde de kendini ifade edebilen (Mucchielli, 1991: 18) zihniyet, “zerreleri nerede ise teneffüs ettiğimiz havaya dağılmış, istesek de dışında kalamayacağımız hâkim bir kuvvettir” (Ülgener, 1983: 27). Bu kavram, Mucchielli’ye göre “kendi içinde bir dünya görüşünü taşır ve çevredeki öğeler karşısında tutumlar (yani bir şeye karşı varoluş şekilleri) üretir” (1991: 17). Mucchielli, zihniyetin günlük dilde bir düşünce hâlini, davranışlarda gözlemlenen örf ve adetlerle otomatik olarak birleştirilmiş olayları görme biçimini ifade ettiğini söyler. Ona göre “Bir davranışı ve o

davranışın dayandır gibi gözüktüğü ahlâkı mahkûm etmek için “Ne zihniyet!” tabiri bu anlamda kullanılır” (1991: 17). Bu yönüyle varlığa hangi yönden, nasıl baktığımız zihniyetle ilgilidir. “Eşyaya ne gözle bakıyoruz? Çalışma ve kazanmaya takındığımız tavır nedir? (...) Bütün bu bakış ve davranışlara içten katılan eğilim ve değer hükümlerinin (...) söz ve deyim hâlinde ve genellikle telkin yollu ifadesi zihniyet dediğimiz kompleksi oluşturuyor” (Ülgener, 1983: 19).

Zihniyet kavramı, “kültür”den ayrı düşünülemez. Zira “kültür”, genel olarak bir toplumun maddi ve manevi yönlerinin tümünü ifade ederken zihniyet de bu maddi ve manevi bütünlüğün içinde kendine yer edinir. Bu anlamda zihniyet, kültür şemsiyesinin altında barınır. Zihniyet sahibi olmak “akıl yürütmelerin temelini teşkil eden hükümlerin muhtevasını oluşturan kavramların kabullenilmesindedir. Bize kavramları kabul ettiren kültürümüzdür. O hâlde zihniyetleri tayin eden kültürdür” (Öner, 1986: 14). Kültürel unsurları içinde barındıran zihniyet, bir kültür içinde birden fazla olabilir. Çünkü “yaşanılan dünya (...) gelmiş geçmiş yüzlerce kuşağın fikir ürünleri alttan üste tabaka tabaka yığıla birike meydana gelmiş bir zeminden ibarettir (Ülgener, 1983: 26).” Kuşakların ürettikleri farklı fikirler de zihniyetlerin farklı olmasına sebep olabilir. Nitekim yüzlerce kuşağın fikirleri içerisinde miadını dolduran ve yerini yeni fikirlere bırakan düşünceler vardır.

Mucchielli, *Zihniyetler* (1991: 40) adlı kitabında zihniyetin “aynı zamanda, bir değerler sisteminden çok bir davranışlar bütünü, bir tutumlar bütünü” olduğunu söyler. Bireyin içinde bulunduğu toplumunun kültürünü edindiği süreçte (kültürleşme yoluyla) tutumların ve dolayısıyla da zihniyetlerin oluştuğunu belirtir. Bu kültürleşme daha çok çocukluk döneminde olur (Mucchielli, 1991: 40-58). Bireyin bu yolla aldığı kültürel kodlar onun millî bir zihniyete sahip olmasını sağlar. “Bir milletin fertlerinin o milletin millî kültürünü teşkil eden değerleri kabullenmesi, benimsemesi, başka bir ifade ile, onları içinde yaşatması, onlarla bütünleşmesi, ona bir zihniyet kazandırır ki işte bu zihniyete millî zihniyet denir. (...) Bu zihniyet o milletin fertlerinin düşüncelerini sevk ve idare eder (Öner, 1986: 16).”

Bütün bu tanım ve açıklamalardan hareketle milletlerin birbirine karşı takındıkları tutum, davranış ve eğilimlerin aslında millî zihniyetin ürünü olduğu sonucuna varılabilir. Millî zihniyetler ise özellikle eğitim öğretim yoluyla toplumun bireylerine aktarılan bir kazanımdır. Feyyaz Kayacan’ın öyküleri, toplumsal yıkımlara yol açan kin ve husumet gibi kirli duyguları; savaş gibi insanlık suçu toplu katliamlara yöneltmiş eleştiriyi barındırmaktadır. Bu yaklaşım, genel olarak evrensel insanî bir talebi karşılamakla birlikte Şark-İslam medeniyetinin ve bu temelden beslenen Türk kültür ve duygu mirasının, millî ve manevi değerler manzumesinin bir ürünü olarak değerlendirilmektedir.

3.3. Toplumsal Zihniyet ve Eğitim

Eğitim, bireylerin; topluma intibaklarını sağlama ve bu sırada toplum için üretime katılma sürecini içine alan bir olgudur. Bireylerin özellikle duyuşsal yönünde etki bırakmayı ve değişimi amaç edinen eğitim, bir yönüyle hâkim kültürün bireylere aktarılmasında esas bir görev almaktadır. “Millî zihniyetin kazanılmasında eğitimin rolü başta gelir” (Öner, 1986: 16). Kültürün aktarımı sırasında millî zihniyet de toplumun üyelerine aşılacaktır. Nitekim devlet, bireylere kültürel unsurları aktararak millî bir bilinç oluşturmak için eğitim öğretim yolunu kullanır. Ortak değerler acı ve zafer gibi belli duygular etrafında birleştirilmeye çalışılır. Bu yüzen tarih, toplumlar için mühim bir referans kaynağıdır. Fakat bu noktada devletin, tarihi hangi anlayışla verdiği önemlidir.

4. *Sığınak Hikâyeleri*’nde Zihniyet Sorunsalı

Feyyaz Kayacan’ın *Sığınak Hikâyeleri* (1962)’nde yer alan metinler, eleştirisi yapılan bir zihniyet sorunsalı olarak değerlendirilebilir. Kültürel değerler, toplumların yaşama biçimini inşa eder. Toplumlar arası ilişkilerde de ya zihniyet uyumu bağlamında uzlaşma ya da aykırı zihniyetler çatışması temelinde ayrışma yaşanır. Biri halkların birlikte yaşama sevincine kaynaklık ederken, diğeri kaos ve karışıklıklara hatta ciddi toplumsal olaylara,

ciddi yıkımlara yol açan savaşları da besler. Kayacan’ın bu öykü kitabında eksene alınan tema, toplumlar arası savaşlara yol açan kin ve husumettir. Temelde söz konusu sonuçları doğuran zihniyetleri sorgulanır.

4.1. Toplumlar Arası 'Kin'in Bir Zihniyet Sorunsalı Olarak Eleştirisi

Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan milliyetçilik akımı ile 19. yüzyıldan itibaren ulusal kimliğin inşası ve bunun pekiştirilmesi için -başta Avrupa devletleri olmak üzere- topluluklar kendilerine has özellikleri ön plana çıkarmış, “biz” ve “diğerleri” kavramları daha çok önem kazanmaya başlamıştır (Şimşek ve Alaslan, 2014: 2). Belli bir olguyu öncelemeye dair bu yaklaşım, eğitimde de kendini hissettirmiş ve bu temelde gelişen millî zihniyeti toplumun bireyelerine vermenin yolları aranmıştır. Söz konusu zihniyet algısını oluşturan yolların başında ‘millî tarih’ yer alır. Millî tarihin aktarımı sırasında topluma savaşlardaki zulümlerin canlı örnekleri tahkiye edilir; yıllarca süren acı, öfke ve trajedinin uyarılması sağlanır; böylece bir bütünlük etrafında birleşme anlayışı inşa edilmeye çalışılır. Buna bağlı olarak “birine karşı duyulan öç alma isteği, kin” duygusu körüklenerek zamanla tehlike arz eden ciddi bir seviye kazanır. Zira bireyde ve toplumda gelişen ortak algı, geçmişte başka toplumların uyguladığı baskı, zulüm ve şiddet, zamanla benzer bir müdahaleyi gerektirecek biçimde şekillenir; bireyin, o toplumlara karşı olumsuz tutum ve duygulanımların içine girmesine sebep olur.

Feyyaz Kayacan, 1950’li yıllarda yayımlamaya başladığı *Sığınak Hikâyeleri*’nin üst başlıklı öykülerinde tarihin bu şekilde toplum bireylerine aktarılmasını eleştirir. Yazarın ikinci öykü kitabı olan *Sığınak Hikâyeleri* toplam altı öyküden oluşur: *Sığınak*, *Şair Alvin*, *Postacı Kızı Vera*, *Tütüncü Gareth*, *Postacı Kızı Vera Arttırmaya Nasıl Konuldu?*, *Sığınağın Son Ağzından*. İlk olarak 1962 yılında Yeditepe Yayınları tarafından basılan bu kitap, Türk Dil Kurumu 1963 Hikâye Ödülü’nü alır. Kitaptaki öykülerin çoğu 1950’li yıllarda *Yenilik* dergisinde yer alır (Kayacan, 1962: 79). İkinci Dünya Savaşı sırasında Londra bombalanırken siren sesleriyle beraber sığınaklara koşan insanların yaşamları etrafında oluşturulmuş bu öykülerde ana tema “savaş”tır. “Çerçeve öykü anlayışıyla oluşturulan ve bir bütünlüğe doğru akan öykülerde, sürekli savaş ve hayat karşılaştırması yapılarak hayatın güzelliğine vurgu yapılır. Mrs. Valley, Mr. Ellis, Vera, Şair Alvin savaş atmosferinde bile yok edilemeyecek insanın evrensel yanlarını temsil ederler” (Tosun, 2008). Savaşın yıkıcılığına rağmen insanlardaki yaşama arzusu ve hayata tutunma isteği, bu yönde gösterilen çaba öykülerde belirgindir. Nitekim Tahir Alangu 1964’te kaleme aldığı bir yazıda işin bu yönüne ağırlık veren *Sığınak Hikâyeleri* ile ilgili şunları söyler:

“İkinci Dünya Savaşı Londra’sındaki o savaş psikozunun insanları şartlayan, yeni davranışlar getiren bütün değişik ayrıntılarını, Batılı yeni sanat akımlarından aldığı etkiler ve

anlatımlarla tasvir ediyordu. Artık ölümü düşünmeyen, ama yeni savaşın barbarlığı karşısında tiksinen ve yadırgayan büyük şehir insanlarının, artık Tanrı’yı hesaba katmayan ‘yeni insan’ın vahşiliğinden duyduğu yılgın korkuyu anlatıyordu” (1964: 52-53).

Feyyaz Kayacan, bu kitabındaki öykülerde yanlış tarih eğitiminin toplumlar arasında kin, nefret ve çatışma doğurduğunu, dolayısıyla bu durumun bir zihniyet sorunu oluşturduğunu ileri sürer, bilhassa kitaptaki “Tütüncü Gareth” öyküsünde bunu açıkça eleştirir:

“... Okullarda en önemli ders, kinleri kökünden kazıma dersi olmalı. Kinsiz insanlar yetiştirmek lazım, tarihi olduğu gibi hasıraltı etmek lazım. Tarih, kinlerin hazinesi. Bak şu millet bu millete neler etmiş. O milletin çocuklarına mutlaka öğretilecek paslanmış cürümler. Çocuklar, kinleri tazeleyen derslerden imtihan geçirecek. Kinleri en iyi bilene 10 numara verilecek (Kayacan, 1962: 46).

Yazar, toplumun bireylerine öğretilen toplumlar arası çatışmayı körükleyecek duyguların ön plana çıkarılmasını çarpıcı cümlelerle eleştirmektedir. İddia, söz konusu yıkıcı duyguları aşılayan toplumlar, daha önce sorun yaşadığı toplumlar ile kendi arasına nefret ve kin tohumları serptiği tezine dayanır.

Nitekim konu uzmanları ve ilgili araştırmacılar tarafından bu aşırı yaklaşımın zaman içinde ülkeler arasındaki çatışma kültürünü beslediği ve dünya savaşlarını ortaya çıkaran ciddi bir sebep olarak değerlendirildiği görülmektedir (Şimşek ve Alaslan, 2014: 4). Kayacan, bu yüzden adı geçen öyküde Tütüncü'ye şu cümleleri söyler: *“Kin, duyguların en süreklisi. Sevgi de geçer, dostluk da geçer. Ama kin geçmez. Kin, amacını ölüm kadar tutturabiliyor”* (Kayacan, 1962: 46).

Feyyaz Kayacan, savaşların ortaya çıkmasını engelleme noktasında çözüm olarak toplumlar arası husumeti besleyen “kin” duygusunun “kökünden kazıma” suretiyle ortadan kaldırılması, bunun için kini savaş sahnesine taşıyan tarihin olduğu gibi “hasıraltı” edilmesi gerektiğini söylerken; toplumlar arası çatışmayı doğuran söylemlerden uzak bir eğitimin verilmesini önermektedir.

Çağımız eğitim kurumlarında toplumların savaşı hazırlayan kin temelli zihniyetlerini gelecek nesillere aktarmada ciddi bir rol oynadığı düşünülmektedir. Toplumların geçmişte savaşarak yaşadığı acılar ve bu acıların intikam temelinde doğurduğu husumet renkli zihniyet de kuşaktan kuşağa aktarılagelmiştir. *Sığınak Hikâyeleri*'ndeki *“Bak şu millet bu millete neler etmiş. O milletin çocuklarına mutlaka öğretilcek paslanmış cürümler* (Kayacan, 1962: 46).” İfadesi, toplumlar arası gelişen bu soruna yöneltilmiş bir eleştiridir. Kayacan, bu kitabında toplumlar arası “kin, nefret” gibi

duyguların bu şekilde nesiller boyu sürdüğüne, neticede yıkıcı savaşların ortaya çıktığına dikkat çekmektedir. Yazar, söz konusu bu sosyal problem karşısında bir aydın sorumluluğu taşımakta; milletler arası dostluk ve dayanışmaya gölge düşüren, dahası savaşlara yol açan bu kirli zihniyetin ancak eğitim yoluyla giderilebileceği ve böylece nefretin sevgiye, düşmanlığın da dostluğa tebdil edilebileceği görüşünü savunur.

Feyyaz Kayacan, öykülerinde insanlığın yaygın ve ortak bir problemini çözme temelinde ileri sürdüğü bu tezi, “tarihe olan inancını kaybetme” yaklaşımıyla ve varoluşçu bir üslupla dikkatlere sunmaktadır.

SONUÇ

İnsanlık tarihinin hemen her döneminde varlığını koruyan “savaş”ın bazen haklı bir yönü olduğu düşünülse de 20. yüzyılda yaşanan iki büyük dünya savaşı insanları bu düşünceden uzaklaştırmıştır. Zira sadece bu savaşlarda bile milyonlarca sivilin hayatını kaybettiği; hayatta kalanların ise savaşın yarattığı ekonomik koşullar içinde psikolojik anlamda uzun yıllar derin travmalar yaşadığı bilinmektedir.

Toplumların geleceğine yön veren, problemlerini dikkatlere sunan yazarlar, savaş gibi trajik vakaları sebep ve sonuçlarıyla birlikte eserlerinde aydın sorumluluğu ve siyaset üstü bir bilinçle işlerler. Feyyaz Kayacan, toplumların yaşadığı savaşları ve felaketleri roman ve öykülerinin konusu haline getiren ve bunu eleştirel bir yaklaşımla

işleyen pek çok yazardan biridir. Eserlerinde gerçeküstücü, varoluşçu ve postmodernist etki ve yönelimleri açıkça sergileyen Kayacan, eserlerinin çoğunda bireysel temaları ele almasına rağmen çerçeve öykü anlayışıyla bir bütünlük içerisinde oluşturduğu *Sığınak Hikâyeleri* kitabındaki öykülerde evrensel bir tema olan “savaş”ı ele almıştır. Yazarın, bu hikâyelerdeki kişileri tanıdığını belirtmesi (Kayacan, 1963: 193) onun bu kitabındaki tespitlerini daha inandırıcı ve gerçekçi kılmaktadır. Öyküler, İkinci Dünya Savaşı döneminde Londra halkının sığınaklarda sürdürdüğü insanlık dışı yaşamı anlatsa da Feyyaz Kayacan bu savaşın şahsında “savaş” olgusunu eleştirmiştir. Savaş teması, kitaptaki öykülerin tümüne egemen başat bir problemdir. Öykülerdeki kahramanların yaşadığı korku, tedirginlik, bekleyiş, ayrılık, ölüm gibi olguların baş müsebbibi “savaş”tır. Öykülerin ana omurgasını oluşturan savaş teması, sebep olarak belirtilen toplumlar arası kin duygusuna bağlanır. Savaş, bu zihniyet sorunu çerçevesinde eleştirilir. Yazar, “Tütüncü Gareth” adlı öyküsünde savaşın yıkıcı gücünü doğrudan aktarırken diğer öykülerinde dolaylı da olsa eleştirir. Yazar, olayları kurgularken yaşantılar yoluyla okuyucunun zihninde savaşın yıkıcılığına dair kalıcı izler bırakabilmiştir. Toplumsal bir kaos ve karışıklığın ifadesi, inkar ve imha faaliyeti olarak teşekkül eden savaş ve sonuçlarını, kahramanların hayatlarından somut örnekler vererek canlandıran Kayacan, bir mesajı öykü yoluyla okuyucuya aktarmakta başarılıdır. Zira okuyucu bu öykülerden çıkarımda

bulunarak olaylara sebep teşkil eden öğelere kolayca ulaşabilmektedir.

Feyyaz Kayacan’ın *Sığınak Hikâyeleri*, “savaş”a karşı “barış”ı evrensel bir değer olarak savunmakta; aktardığı mesaj, eğitim kurumlarında okutulan derslerde “barış” değerini karşılayan bir bilinci vurgulamaktadır. Bu nedenle kitap, değerler eğitimi bağlamında yardımcı ders materyali olarak yararlanılabilecek niteliktedir.

KAYNAKÇA

- ALANGU, T.(1964). *1963'te Roman Ve Hikâyemiz*. Varlık Yıllığı, s.52-53.
- ALANGU, T.(1968). *1967 Yılında Roman Ve Hikâyemiz*. Varlık Yıllığı, s.74-75.
- AY, B. (Ağustos 1986). *Feyyaz Kayacan İle Yazın Ve Yazarlık Üzerine*. Hürriyet Gösteri: S.69, s.14-15.
- BALTA, E. (2014). *Uluslararası Savaş*. (ed. Evren Balta), *Küresel Siyasete Giriş: Uluslararası İlişkilerde Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, İstanbul: Küre Yayınları.
- CEYHAN, N. (2009). *1911-1922 Yılları Türk Hikâyesine Kaynak: Harp*. Turkish Studies, Volume 4 /1-II, s.1807-1822.
- ÇETİŞLİ, İ. (1998). *Batı Edebiyatında Edebî Akımlar*. (İkinci Baskı). Isparta: Kardelen Kitabevi.
- ÇINAR, S. (2013). *Feyyaz Kayacan'ın Öykücülüğü Üzerine Bir İnceleme*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bozok Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yozgat.
- CLAUSEWITZ, C.V. (1991). *Harp Üzerine* (çev. H.Fahri Çeliker). (İkinci Baskı). Cilt:1, Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- DUMAN, H.H ve GÜREŞİR, S.K. (2009). *Yeni Türk Edebiyatı'nın Kaynakları: Savaş ve Edebiyat (1928-1911)*. Turkish Studies, Volume 4 / 1-I, s.29-77.
- ECEVİT, Y. (2001). *Türk Romanında Postmodernist Açılımlar*. (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERHAN, Ç. (1996). *“Avrupa'nın İntiharı ve İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Temel Sorunlar*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt: 51, S. 1, s.259-273.
- GÜDEK, Ş . (2017). *20. Yüzyılı Aşırılaştıran Ve Aşırılaşan Savaş Algısı-Pratiği*. Bitlis Eren Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Akademik İzdüşüm Dergisi, 2 (2), 79-103. Web: <http://dergipark.gov.tr/beuibfaidd/issue/29631/318220>
- GÜLŞEN, H. (2008). *Millî Mücadele Döneminde Savaş Edebiyatımız*. İlmî Araştırmalar Dergisi, S.25, s.85-96.
- GÜRCAN, M. (2011). *Bir Önceki Savaş İçin Hazırlanmak: Değişen Küresel Güvenlik Ortamının Geleneksel Savaş Olgusuna Etkisi*. Bilge Strateji, Cilt 3, Sayı 5, s.127-179.
- GÜRPINAR, M. (Mayıs 1993). *Feyyaz Kayacan İçin*. Hürriyet Gösteri: S.150, s.82-84.
- HOŞ, H.S. (2011). *Haklı Savaş ve İnsancıl Hukuk*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (Genel Kamu Hukuku) Ana Bilim Dalı, Ankara.

- İleri, S. (1993). *Feyyaz Kayacan'ın Öyküleri*, Milliyet Gazetesi, 13.08.1993, s.16.
- İleri, S. (Temmuz 1975). *Türk Öykücülüğünün Genel Çizgileri*. Türk Dili Türk Öykücülüğü Özel Sayısı, XXXII/286, s.2-29.
- KARABIYIK B. F. (1993). *Feyyaz Kayacan'ın Hikayeleri*. Dergah, IV/44, s.5-6.
- KAUFMANN, W. (2001). *Dostoyevski'den Sartre'a Varoluşçuluk* (çev. Akşit Göktürk). (Üçüncü Baskı). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- KAYACAN, F. (1962). *Sığınak Hikâyeleri*. (Birinci Baskı). İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- KAYACAN, F. (Aralık 1963). *Hayatım*. Türk Dili, XIII/147, s.192-194.
- KESKİN, F. (Mayıs 1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*. (Birinci Baskı). Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları: 20.
- LEKESİZ, Ö. (1999). *Yeni Türk Edebiyatında Öykü (3.Cilt)*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- MUCCHIELLI, A. (1991). *Zihniyetler* (çev.Ahmet Kotil). (Birinci Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖNER, N. (1986). *Millî Zihniyet ve Millî Birlik*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- ÖZARSLAN, E. (Şubat 2007). *Feyyaz Kayacan ve "Lütfiye Abla'nın Unutkanlıkları"*. Türk Dili, XCIII /662, s. 133-144.
- ÖZLÜ, D. (1997). *Borges'in Kaplanları*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- SARTRE, J.P. (Ocak 1981). *Varoluşçuluğun Savunulması* (Les Temps Modernes Dergisinin Tanıtma Yazısı, çev. Sabahattin Eyuboğlu, Vedat Günyol). Türk Dili, CXLII S.349, s.324-329.
- SAZYEK, H.(2002). *Türk Romanında Postmodernist Yöntemler ve Yönelimler*. Türk Romanı Özel Sayısı, Mayıs/Haziran/Temmuz. s.493-509.
- ŞİMŞEK, A., ALASLAN, F. (2014). *Milliyetçi Tarihten Millî Tarihe, Çatışmacı Eğitimden Barışçı Eğitime Doğru Türkiye'de Tarih Ders Kitapları*. Akademik Bakış Dergisi Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı:40. Web: <http://www.akademikbakis.org/?sayfa=dergiayrinti&no=126&icerik=milliyetci-tarihten-mill-i-tarihe-catismaci-egitimden-barisci-egitime-dogru-turkiyede-tarih-ders-kitaplari&kategori=egitim>
- TOSUN, F. (2009). *Uluslararası Hukuk'ta "Kuvvet Kullanma ve Karışma" Kavramlarının Değişen Anlamı*. Güvenlik Stratejileri Dergisi, S.9, s.89-118.
- TOSUN, N. (Eylül 2008). *Erken Bir Postmodern: Feyyaz Kayacan'ın Öykücülüğü*. Kitap-lık, S.119, s.106-107. Web: <http://tosunnecip.blogcu.com/erken-bir-postmodern-feyyaz-kayacan-oykuculugu-necip-tosun/4222909>, 5 Aralık 2017'de alınmıştır.

TURAN, G. (Ekim 2006). *Üç Dilde Yazar: Feyyaz*. Kitap-lık, S.98, s.96-97.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü, (2011). (11. Baskı). Ankara: TDK Yayınları.

Türkiye Cumhuriyeti 2941 Sayılı Seferberlik ve Savaş Hâli Kanunu.

TZU, S.(2008). *Savaş Sanatı* (çev. Adil Demir). (Üçüncü Baskı). İstanbul: Kastaş Yayınevi.

ÜLGNER, S.F. (1983). *Zihniyet Aydınlar ve İzmler* (Birinci Baskı). Ankara: Mayaş Yayınları.

VARLIK, A.B. (2013). *Savaşı Tanımlamak: Terminolojik Bir Yaklaşım*. Avrasya Terim Dergisi, (2), s.114-129.

YETKİN, S.K. (1967). *Edebiyatta Akımlar*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Eurasian Conference on
Language & Social Sciences

June 27 - 29, 2018

Antalya, Turkey

Thanks
for your collaboration
your participation
and
support

ECLSS_{2018b}

July 24 - 27, 2018

Riga, Latvia

Eurasian Conference on
Language & Social Sciences

June 27 - 29, 2018

Antalya, Turkey

Eurasian Conference on
Language & Social Sciences

April 26 - 28, 2019

/Antalya, Turkey

EC LSS
2019

welcomes you

For further information
please visit